

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

الرحمن
علیه صاب

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

« ۱ »

مالسان دینی

مکتبہ تہذیب و ادب

پریس

نور محمدیہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مشاهير مدفون در حرم رضوي

نويسنده:

غلامرضا جلالی

ناشر چاپي:

بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۲۵	مشاهیر مدفون در حرم رضوی جلد ۱
۲۵	مشخصات کتاب
۲۶	اشاره
۳۰	فهرست مطالب
۷۹	درآمد
۸۵	آ
۸۵	(۱)
۸۶	(۲)
۸۸	(۳)
۹۰	(۴)
۹۲	(۵)
۹۳	(۶)
۹۴	(۷)
۹۴	(۸)
۹۵	(۹)
۹۶	(۱۰)
۹۷	(۱۱)
۱۰۲	(۱۲)
۱۰۵	(۱۳)
۱۰۷	(۱۴)
۱۰۹	الف
۱۰۹	(۱۵)
۱۰۹	(۱۶)

110	(17)
110	(18)
112	(19)
113	(20)
114	(21)
116	(22)
117	(23)
119	(24)
121	(25)
122	(26)
125	(27)
125	(28)
126	(29)
127	(30)
127	(31)
128	(32)
128	(33)
129	(34)
129	(35)
132	(36)
133	(37)
136	(38)
137	(39)
139	(40)
140	(41)
141	(42)

۱۴۳	(۴۳)
۱۴۴	(۴۴)
۱۴۴	(۴۵)
۱۴۷	ب
۱۴۷	(۴۶)
۱۴۷	(۴۷)
۱۴۸	(۴۸)
۱۴۹	(۴۹)
۱۵۰	(۵۰)
۱۵۱	(۵۱)
۱۵۲	(۵۲)
۱۵۳	(۵۳)
۱۵۴	(۵۴)
۱۵۵	(۵۵)
۱۵۵	(۵۶)
۱۵۶	(۵۷)
۱۵۷	(۵۸)
۱۵۸	(۵۹)
۱۵۹	(۶۰)
۱۵۹	(۶۱)
۱۶۰	(۶۲)
۱۶۱	(۶۳)
۱۶۱	(۶۴)
۱۶۳	(۶۵)
۱۶۳	(۶۶)
۱۶۵	(۶۷)

١٦٦ ..... (٦٨)

١٦٨ ..... (٦٩)

١٦٩ ..... ٢

١٦٩ ..... (٧٠)

١٦٩ ..... (٧١)

١٧٠ ..... (٧٢)

١٧٠ ..... (٧٣)

١٧٢ ..... ٣

١٧٢ ..... (٧٤)

١٧٢ ..... (٧٥)

١٧٥ ..... (٧٦)

١٧٦ ..... (٧٧)

١٧٦ ..... (٧٨)

١٧٩ ..... (٧٩)

١٧٩ ..... (٨٠)

١٨١ ..... (٨١)

١٨٢ ..... (٨٢)

١٨٢ ..... (٨٣)

١٨٣ ..... (٨٤)

١٨٣ ..... (٨٥)

١٨٤ ..... (٨٦)

١٨٤ ..... (٨٧)

١٨٥ ..... (٨٨)

١٨٦ ..... (٨٩)

١٨٧ ..... (٩٠)

١٨٨ ..... (٩١)

١٨٩ ..... (٩٢)

١٨٩ ..... (٩٣)

١٩٠ ..... (٩٤)

١٩٢ ..... ث

١٩٢ ..... (٩٥)

١٩٢ ..... (٩٦)

١٩٤ ..... ج

١٩٤ ..... (٩٧)

١٩٥ ..... (٩٨)

١٩٥ ..... (٩٩)

١٩٧ ..... (١٠٠)

١٩٩ ..... ج

١٩٩ ..... (١٠١)

٢٠٠ ..... ح

٢٠٠ ..... (١٠٢)

٢٠٠ ..... (١٠٣)

٢٠١ ..... (١٠٤)

٢٠٤ ..... (١٠٥)

٢٠٦ ..... (١٠٦)

٢٠٧ ..... (١٠٧)

٢٠٧ ..... (١٠٨)

٢٠٧ ..... (١٠٩)

٢٠٨ ..... (١١٠)

٢١٠ ..... (١١١)

٢١٠ ..... (١١٢)

٢١٠ ..... (١١٣)

٢١٢	(١١٤)
٢١٣	(١١٥)
٢١٤	(١١٦)
٢١٤	(١١٧)
٢١٤	(١١٨)
٢١٧	(١١٩)
٢١٩	(١٢٠)
٢١٩	(١٢١)
٢٢٠	(١٢٢)
٢٢٢	(١٢٣)
٢٢٣	خ
٢٢٣	(١٢٤)
٢٢٥	(١٢٥)
٢٢٧	(١٢٦)
٢٢٩	(١٢٧)
٢٣٠	(١٢٨)
٢٣١	(١٢٩)
٢٣١	(١٣٠)
٢٣٢	(١٣١)
٢٣٢	(١٣٢)
٢٣٢	(١٣٣)
٢٣٤	(١٣٤)
٢٣٤	(١٣٥)
٢٣٥	(١٣٦)
٢٣٥	(١٣٧)
٢٣٦	(١٣٨)

٢٣٦	.....	(١٣٩)
٢٣٧	.....	(١٤٠)
٢٣٧	.....	(١٤١)
٢٣٩	.....	(١٤٢)
٢٤٠	.....	٥
٢٤٠	.....	(١٤٣)
٢٤١	.....	(١٤٤)
٢٤٢	.....	(١٤٥)
٢٤٣	.....	(١٤٦)
٢٤٥	.....	(١٤٧)
٢٤٧	.....	٥
٢٤٨	.....	٥
٢٤٨	.....	(١٤٨)
٢٤٨	.....	(١٤٩)
٢٤٩	.....	(١٥٠)
٢٥٠	.....	(١٥١)
٢٥١	.....	(١٥٢)
٢٥٢	.....	(١٥٣)
٢٥٢	.....	(١٥٤)
٢٥٣	.....	(١٥٥)
٢٥٥	.....	(١٥٦)
٢٥٦	.....	(١٥٧)
٢٥٦	.....	(١٥٨)
٢٥٧	.....	(١٥٩)
٢٥٧	.....	(١٦٠)
٢٥٨	.....	(١٦١)

٢٥٩	(١٦٢)
٢٦٠	(١٦٣)
٢٦١	(١٦٤)
٢٦٢	(١٦٥)
٢٦٢	(١٦٦)
٢٦٣	(١٦٧)
٢٦٣	(١٦٨)
٢٦٥	(١٦٩)
٢٦٥	(١٧٠)
٢٦٦	(١٧١)
٢٦٦	(١٧٢)
٢٦٧	(١٧٣)
٢٦٨	(١٧٤)
٢٦٩	(١٧٥)
٢٧٠	(١٧٦)
٢٧١	(١٧٧)
٢٧٢	(١٧٨)
٢٧٣	(١٧٩)
٢٧٤	(١٨٠)
٢٧٥	(١٨١)
٢٧٦	(١٨٢)
٢٧٦	(١٨٣)
٢٧٧	(١٨٤)
٢٧٨	(١٨٥)
٢٧٩	(١٨٦)
٢٧٩	(١٨٧)

٢٨٠ ..... (١٨٨)

٢٨٠ ..... (١٨٩)

٢٨١ ..... (١٩٠)

٢٨١ ..... (١٩١)

٢٨٤ ..... ز

٢٨٤ ..... اشاره

٢٨٤ ..... (١٩٢)

٢٨٤ ..... (١٩٣)

٢٨٧ ..... (١٩٤)

٢٨٨ ..... س

٢٨٨ ..... (١٩٥)

٢٩١ ..... (١٩٦)

٢٩١ ..... (١٩٧)

٢٩٢ ..... (١٩٨)

٢٩٢ ..... (١٩٩)

٢٩٣ ..... (٢٠٠)

٢٩٣ ..... (٢٠١)

٢٩٤ ..... (٢٠٢)

٢٩٤ ..... (٢٠٣)

٢٩٥ ..... (٢٠٤)

٢٩٥ ..... (٢٠٥)

٢٩٥ ..... (٢٠٦)

٢٩٩ ..... (٢٠٧)

٢٩٩ ..... (٢٠٨)

٣٠٠ ..... (٢٠٩)

٣٠٠ ..... (٢١٠)

٣٠٢	.....	(٢١١)
٣٠٤	.....	(٢١٢)
٣٠٤	.....	(٢١٣)
٣٠٤	.....	(٢١٤)
٣٠٤	.....	(٢١٥)
٣٠٧	.....	(٢١٦)
٣٠٨	.....	(٢١٧)
٣٠٩	.....	ش
٣٠٩	.....	اشاره
٣٠٩	.....	(٢١٨)
٣٠٩	.....	(٢١٩)
٣١٠	.....	(٢٢٠)
٣١١	.....	(٢٢١)
٣١٢	.....	(٢٢٢)
٣١٢	.....	(٢٢٣)
٣١٣	.....	(٢٢٤)
٣١٤	.....	(٢٢٥)
٣١٤	.....	(٢٢٦)
٣١٤	.....	(٢٢٧)
٣١٧	.....	(٢٢٨)
٣١٧	.....	(٢٢٩)
٣١٨	.....	(٢٣٠)
٣١٨	.....	(٢٣١)
٣١٩	.....	(٢٣٢)
٣١٩	.....	(٢٣٣)
٣٢٢	.....	(٢٣٤)

٣٢٣ ..... (٢٣٥)

٣٢٤ ..... (٢٣٦)

٣٢٤ ..... (٢٣٧)

٣٢٤ ..... (٢٣٨)

٣٢٧ ..... (٢٣٩)

٣٢٩ ..... ص

٣٢٩ ..... اشاره

٣٢٩ ..... (٢٤٠)

٣٣٠ ..... (٢٤١)

٣٣١ ..... (٢٤٢)

٣٣٢ ..... ط

٣٣٢ ..... (٢٤٣)

٣٣٢ ..... (٢٤٤)

٣٣٥ ..... (٢٤٥)

٣٣٥ ..... (٢٤٦)

٣٣٦ ..... (٢٤٧)

٣٣٧ ..... (٢٤٨)

٣٣٧ ..... (٢٤٩)

٣٣٨ ..... (٢٥٠)

٣٤٠ ..... (٢٥١)

٣٤١ ..... (٢٥٢)

٣٤١ ..... (٢٥٣)

٣٤٢ ..... ع

٣٤٢ ..... (٢٥٤)

٣٤٢ ..... (٢٥٥)

٣٤٤ ..... (٢٥٦)

३४५	(२५१)
३४५	(२५१)
३४६	(२५२)
३४६	(२६०)
३४७	(२६१)
३४८	(२६२)
३४८	(२६३)
३४९	(२६४)
३४९	(२६५)
३५०	(२६६)
३५१	(२६७)
३५१	(२६८)
३५२	(२६९)
३५३	(२७०)
३५३	(२७१)
३५४	(२७२)
३५५	(२७३)
३५७	(२७४)
३५८	(२७५)
३६०	(२७६)
३६१	(२७७)
३६२	(२७८)
३६३	(२७९)
३६४	(२८०)
३६५	(२८१)
३६६	(२८२)

٣٦٦ ..... (٢٨٣)

٣٦٧ ..... غ

٣٦٧ ..... اشاره

٣٦٧ ..... (٢٨٤)

٣٦٨ ..... ف

٣٦٨ ..... اشاره

٣٦٨ ..... (٢٨٥)

٣٧٠ ..... (٢٨٦)

٣٧٠ ..... (٢٨٧)

٣٧١ ..... (٢٨٨)

٣٧٢ ..... (٢٨٩)

٣٧٤ ..... (٢٩٠)

٣٧٥ ..... (٢٩١)

٣٧٧ ..... (٢٩٢)

٣٨٢ ..... (٢٩٣)

٣٨٢ ..... (٢٩٤)

٣٨٥ ..... (٢٩٥)

٣٨٧ ..... ق

٣٨٧ ..... (٢٩٦)

٣٨٧ ..... (٢٩٧)

٣٨٨ ..... (٢٩٨)

٣٨٨ ..... (٢٩٩)

٣٨٩ ..... (٣٠٠)

٣٨٩ ..... (٣٠١)

٣٩١ ..... (٣٠٢)

٣٩١ ..... (٣٠٣)

۳۹۴ ----- (۳۰۴)

۳۹۵ ----- (۳۰۵)

۳۹۷ ----- (۳۰۶)

۳۹۸ ----- (۳۰۷)

۳۹۹ ----- (۳۰۸)

۳۹۹ ----- (۳۰۹)

۴۰۱ ----- ک

۴۰۱ ----- (۳۱۰)

۴۰۲ ----- (۳۱۱)

۴۰۲ ----- (۳۱۲)

۴۰۳ ----- (۳۱۳)

۴۰۴ ----- (۳۱۴)

۴۰۴ ----- (۳۱۵)

۴۰۶ ----- (۳۱۶)

۴۰۸ ----- (۳۱۷)

۴۱۰ ----- (۳۱۸)

۴۱۱ ----- (۳۱۹)

۴۱۲ ----- (۳۲۰)

۴۱۳ ----- (۳۲۱)

۴۱۳ ----- (۳۲۲)

۴۱۴ ----- (۳۲۳)

۴۱۶ ----- (۳۲۴)

۴۱۷ ----- (۳۲۵)

۴۱۸ ----- (۳۲۶)

۴۱۸ ----- (۳۲۷)

۴۱۹ ----- (۳۲۸)

۴۲۱	.....	(۳۲۹)
۴۲۳	.....	ک
۴۲۳	.....	(۳۳۰)
۴۲۴	.....	(۳۳۱)
۴۲۴	.....	(۳۳۲)
۴۲۶	.....	(۳۳۳)
۴۲۷	.....	(۳۳۴)
۴۲۸	.....	م
۴۲۸	.....	(۳۳۵)
۴۲۹	.....	(۳۳۶)
۴۳۰	.....	(۳۳۷)
۴۳۱	.....	(۳۳۸)
۴۳۳	.....	(۳۳۹)
۴۳۵	.....	(۳۴۰)
۴۳۵	.....	(۳۴۱)
۴۳۶	.....	(۳۴۲)
۴۳۷	.....	(۳۴۳)
۴۳۹	.....	(۳۴۴)
۴۳۹	.....	(۳۴۵)
۴۴۰	.....	(۳۴۶)
۴۴۲	.....	(۳۴۷)
۴۴۴	.....	(۳۴۸)
۴۴۵	.....	(۳۴۹)
۴۴۶	.....	(۳۵۰)
۴۴۸	.....	(۳۵۱)
۴۴۸	.....	(۳۵۲)

୪୫୦ ----- (୩୫୩)
୪୫୦ ----- (୩୫୪)
୪୫୧ ----- (୩୫୫)
୪୫୧ ----- (୩୫୬)
୪୫୨ ----- (୩୫୭)
୪୫୨ ----- (୩୫୮)
୪୫୪ ----- (୩୫୯)
୪୫୪ ----- (୩୬୦)
୪୫୫ ----- (୩୬୧)
୪୫୬ ----- (୩୬୨)
୪୫୭ ----- (୩୬୩)
୪୫୮ ----- (୩୬୪)
୪୬୧ ----- (୩୬୫)
୪୬୩ ----- (୩୬୬)
୪୬୪ ----- (୩୬୭)
୪୬୫ ----- (୩୬୮)
୪୬୬ ----- (୩୬୯)
୪୬୮ ----- (୩୭୦)
୪୭୩ ----- (୩୭୧)
୪୭୬ ----- (୩୭୨)
୪୭୬ ----- (୩୭୩)
୪୭୭ ----- (୩୭୪)
୪୭୮ ----- (୩୭୫)
୪୭୮ ----- (୩୭୬)
୪୭୮ ----- (୩୭୭)
୪୭୯ ----- (୩୭୮)

۴۸۰	(۳۷۹)
۴۸۱	(۳۸۰)
۴۸۱	(۳۸۱)
۴۸۲	(۳۸۲)
۴۸۲	(۳۸۳)
۴۸۳	(۳۸۴)
۴۸۴	(۳۸۵)
۴۸۷	(۳۸۶)
۴۸۸	(۳۸۷)
۴۸۹	(۳۸۸)
۴۹۰	(۳۸۹)
۴۹۱	(۳۹۰)
۴۹۳	(۳۹۱)
۴۹۴	(۳۹۲)
۴۹۴	(۳۹۳)
۴۹۴	(۳۹۴)
۴۹۶	(۳۹۵)
۴۹۷	(۳۹۶)
۴۹۸	(۳۹۷)
۴۹۸	(۳۹۸)
۴۹۹	(۳۹۹)
۵۰۰	(۴۰۰)
۵۰۲	(۴۰۱)
۵۰۳	(۴۰۲)
۵۰۴	(۴۰۳)
۵۰۵	(۴۰۴)

Δ10	(F05)
Δ11	(F06)
Δ15	(F07)
Δ16	(F08)
Δ18	(F09)
Δ20	(F10)
Δ22	(F11)
Δ23	(F12)
Δ24	(F13)
Δ25	(F14)
Δ26	(F15)
Δ26	(F16)
Δ27	(F17)
Δ29	(F18)
Δ36	ن
Δ36	(F19)
Δ37	(F20)
Δ38	(F21)
Δ39	(F22)
Δ40	(F23)
Δ41	(F24)
Δ42	(F25)
Δ48	(F26)
Δ49	(F27)
Δ50	(F28)
Δ51	(F29)

ΔΔΥ	(٢٣٠)
Δ٢٠	(٢٣١)
Δ٢٣	و
Δ٢٣	(٢٣٢)
Δ٢٤	(٢٣٣)
Δ٢٤	(٢٣٤)
Δ٢٥	(٢٣٥)
Δ٢٨	(٢٣٦)
Δ٢٨	(٢٣٧)
Δ٧٢	(٢٣٨)
Δ٧٢	(٢٣٩)
Δ٧٣	(٢٤٠)
Δ٧٤	(٢٤١)
Δ٧٥	(٢٤٢)
Δ٧٦	(٢٤٣)
Δ٧٦	(٢٤٤)
Δ٧٧	(٢٤٥)
Δ٨٠	(٢٤٦)
Δ٨٢	و
Δ٨٢	(٢٤٧)
Δ٨٤	(٢٤٨)
Δ٨٥	(٢٤٩)
Δ٨٥	(٢٥٠)
Δ٨٨	و
Δ٨٨	(٢٥١)
Δ٨٨	(٢٥٢)

۵۸۹	.....	(۴۵۳)
۵۹۰	.....	(۴۵۴)
۵۹۰	.....	(۴۵۵)
۵۹۱	.....	(۴۵۶)
۵۹۲	.....	فهرستها
۵۹۲	.....	فهرست منابع
۶۰۴	.....	اسناد
۶۰۴	.....	فهرست روزنامه ها
۶۰۶	.....	درباره مرکز

مشخصات کتاب

سرشناسه: زنگنه قاسم آبادی، ابراهیم، 1314 -

عنوان و نام پدیدآور: مشاهیر مدفون در حرم رضوی / ابراهیم زنگنه؛ با همکاری و ویراستاری علمی غلامرضا جلالی.

مشخصات نشر: مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، 1381 -

مشخصات ظاهری: 5 ج. مصور، عکس، نمونه.

شابک: دوره 978-964-971-202-4؛ ج. 1 964-444-548-1؛ 36000 ریال: ج. 2 978-964-971-204-8؛ 36000 ریال (ج. 3، چاپ اول)؛ 60000 ریال: ج. 4 978-964-971-239-0؛ 60000 ریال: ج. 5 978-964-971-324-3؛

یادداشت: ج. 2 و 3 و 4 (چاپ اول: 1387).

یادداشت: ج. 5 (چاپ اول: 1388).

یادداشت: کتابنامه.

مندرجات: ج. 1. عالمان دینی. - ج. 2. شاعران، هنرمندان، دانشوران. - ج. 3. شاعران و هنرمندان. - ج. 4. رجال سیاسی ' اجتماعی و نظامی. - ج. 5. اعلام و اسناد/ گروه تراجم و انساب غلامرضا جلالی... [و دیگران]. -

موضوع: سرگذشتنامه -- مجموعه ها

موضوع: مشاهیر -- سرگذشتنامه

موضوع: مجتهدان و علما -- ایران -- سرگذشتنامه

موضوع: آرامگاه ها -- ایران -- مش

شناسه افزوده: جلالی، غلامرضا، 1333 -

شناسه افزوده: بنیاد پژوهش های اسلامی

رده بندی کنگره: BP21/ز9 م 1381 5

رده بندی دیویی: 297/92

شماره کتابشناسی ملی: م 81-39911

ص: 1

اشاره

مشاهیر مدفون در حرم رضوی

ابراهیم زنگنه

با همکاری و ویراستاری علمی غلامرضا جلالی.

ص: 3

- 1 آخوندیان-علی (1316-1395 ه.ق) 37
- 2 آرام-محمد یوسف (1313-1394 ه.ق) 38
- 3 آشتیانی-سید جلال الدین (1304-1384 ه.ش) 40
- 4 آشتیانی-مرتضی (1281-1365 ه.ق) 42
- 5 آشتیانی-میرزا هاشم (1250-1328 ه.ش) 44
- 6 آقابزرگ-زین الاثمه (-1302 ه.ق) 45
- 7 آقابزرگ-ملا آقا (-1087 ه.ق) 46
- 8 آقا میری-سید محمد طاهر (1280-1355 ه.ق) 46
- 9 آقا نجفی شهرستانی-محمد تقی (1329-1395 ه.ق) 47
- آقا نجفی-علم الهدی-علی
- 10 آقا نجفی همدانی-محمد (1322-1417 ه.ق) 48
- 11 آملی-ضیاء الدین (1283-1361 ه.ش) 49
- 12 آملی-محمد تقی (1304-1391 ه.ق) 54
- آیت الله زاده اصفهانی-موسوی اصفهانی-علی
- 13 آیت الله زاده خراسانی-مهدی (1292-1364 ه.ق) 57
- 14 آیت اللهی-سید محمد باقر (1322-1399 ه.ق) 59

- الف 15 ابرقوی - محمود (-1314 ه. ش) 61
- 16 ابطحی سدهی - سید محمد باقر (1290-1365 ه. ش) 61
- 17 ابطحی سدهی - سید محمد علی (1294-1371 ه. ق) 62
- 18 ابن ابی جمهور احسائی - محمد (-زنده 904 ه. ق) 62
- 19 ابو ترابی - سید عباس (1295-1379 ه. ش) 64
- 20 ابو ترابی - سید علی اکبر (1318-1379 ه. ش) 65
- ادیب اول - ادیب نیشابوری - عبد الجواد
- 21 ادیب بجنوردی - سید حسین (1259-1341 ه. ش) 66
- 22 ادیب خاوری - حسن (-1386 ه. ق) 68
- ادیب دوم - ادیب نیشابوری - محمد تقی 23 ادیب نیشابوری - عبد الجواد (1281-1344 ه. ق) 69
- 24 ادیب نیشابوری - محمد تقی (1315-1396 ه. ق) 71
- 25 ادیب هروی - محمد حسن (1263-1347 ه. ش) 73
- 26 اردبیلی - میر علینقی (-زنده 1135 ه. ق) 75
- 27 اردبیلی - میر علینقی (-زنده 1135 ه. ق) 77
- 28 اردویادی - ابی الحسن علی (-966 ه. ق) 78
- 29 ازغدی - محمد اسماعیل (1160-1231 ه. ق) 78
- 30 استرآبادی - محمد تقی (-1058 ه. ق) 79
- 31 استرآبادی تهرانی - عبد النبی (-1340 ه. ق) 79
- 32 اشرف الواعظین - حسن (-1381 ه. ق) 80
- 33 اشکوری - سید حسین (-1365 ه. ق) 80
- 34 اصفهانی - ابراهیم (1290-1339 ه. ش) 81

اصفہانی - اسد اللہ - مرعشی شوشتری - میر اسد اللہ

35 اصفہانی - حسنعلی (1279-1361 ہ ق) 81

ص: 6

- 36 اصفهانی-محمد باقر(1239-1319 ه.ق) 84
- 37 اصفهانی-مهدی(1303-1365 ه.ق) 85
- 38 اصفهانی-میرزا محمد مهدی(1152-1218 ه.ق) 88
- 39 اعدادی خراسانی-محمد رضا(1307-1362 ه.ش) 89
- 40 امام جمعه-اسماعیل(1207-1262 ه.ق) 91
- 41 امامی تربتی-عبد الله(1281 ه.ق-1362 ه.ش) 92
- امین الاسلام-طبرسی-فضل بن حسن
- 42 انصاری-محمود(1305-1377 ه.ش) 93
- 43 یازی-سید حیدر(1312-1401 ه.ق) 95
- 44 ایروانی-سید مرتضی(1322-1410 ه.ق) 96
- 45 ایسی محصل-علی(1259-1359 ه.ش) 96
- ب46 بافقی-سید حسین(-1304 ه.ق) 99
- 47 بافقی-شرف الدین علی(894-974 ق) 99
- 48 بافقی-محمد علی(-1339 ه.ق) 100
- 49 بالا خیابانی-عبد الحسین(1262-1344 ه.ق) 101
- بالا خیابانی-محمد رحیم-بروجردی-محمد رحیم
- 50 بجستانی-حسین(1275-1356 ه.ش) 102
- 51 بجنوردی-محمد تقی(-1314 ه.ق) 103
- 52 بجنوردی-مرتضی(-1350 ه.ق) 104
- 53 بحر العلوم رشتی-سید حسن(1314-1397 ه.ق) 105
- 54 بختیاری-سید محمد رضا(-1339 ه.ش) 106

براتعلیٰ - حاجی میرزا - جلد دوم

55 برسی - عبد الجواد (- 1382 هـ ق) 107

ص: 7

- 56 بروجردي-سيّد محمد رضا(-1363 هـ ش) 107
- 57 بروجردي-علي اكبر(-1348 هـ ق) 108
- 58 بروجردي-محمد رحيم(1224-1309 هـ ق) 109
- 59 برهاني-سيّد حبيب الله(-1376 هـ ق) 110
- 60 بسطامي-علي(1316-1407 هـ ق) 111
- 61 بسطامي-نوروز علي(1237-1309 هـ ق) 111
- 62 بمرودي قاييني-علي(-1315 هـ ق) 112
- 63 بنايي-علي(-1305 هـ ق) 113
- 64 بني هاشمي بزرگ-علي اكبر(1320-1376 هـ ش) 113
- 65 بني هاشمي كردكوهي-سيّد آقابزرگ(-ح 1380 هـ ق) 115
- 66 بهاء الدين عاملي-محمد(953-1030 يا 1031 هـ ق) 115
- 67 بهبهاني-شمس الدين(-1248 هـ ق) 117
- بيات-محمد حسن-عارف نيشابوري-محمد حسين
- 68 بيرجندي-عبد العلي(-ح 934 هـ ق) 118
- 69 بيرجندي-محمد حسن(-1334 هـ ش) 120
- پ 70 پايين خياباني-حسن(-1342 هـ ق) 121
- 71 پشت مشهدي-سيّد عبد الرحيم(-1294 هـ ق) 121
- پير پالان دوز-عباسي-محمد عارف
- 72 پيشنماز-سيّد محمد(-1324 هـ ق) 122
- 73 پيشنماز-محمد علي(-1290 هـ ق) 122
- ت 74 تبريزي-علي(1282-1340 هـ ق) 123

75 تبریزی-غلامحسین(1260-1359 ه.ش) 123

تجلی-نھاوندی-محمد

76 تربتی-اسحاق(1157-1237 ه.ق) 126

77 تربتی-حسین(-1305 ه.ق) 127

78 تربتی-عباس(-1322 ه.ش) 127

79 تربتی-محمد(سده 14-13) 130

80 تربتی-محمد صالح(-1246 ه.ق) 130

81 تربتی-میرزا نصر الله(1230-1298 ه.ق) 131

82 تربتی خراسانی-علی اکبر(-1331 ه.ق) 132

83 ترشیزی-اسماعیل(-1323 ه.ق) 132

84 تستری-علی ایوب(-1322 ه.ق) 133

85 تقوی-مهدی(1286-1360 ه.ش) 133

86 تقوی بجنوردی-رضا(1275-1352 ه.ش) 134

87 توسلی-قربانعلی(1295-1370 ه.ش) 134

88 توسلی-محمد حسین(ح 1275-1367 ه.ق) 135

89 تونی بشرویه ای-احمد(سده 11 هجری) 137

90 تهرانی-حسنعلی(-1325 ه.ق) 137

91 تهرانی-عبد الوهاب(-1312 ه.ق) 138

92 تهرانی-غلامعلی(-1337 ه.ق) 139

93 تهرانی-محمد رضا(-1326 ه.ق) 139

94 تهرانیان-محمد کاظم(1240-1320 ه.ش) 140

ث95تقفى-زين العابدين(1278-1370 ه ش)142

96تقفى-محمد(1313-1405 ه ق)142

ص:9

ج 97 جبرئیلی - غلام سرور (1306-1376 هـ ش) 144

98 جزایری - سیّد فخر الدین (1268-1353 هـ ش) 145

99 جعفری - محمد تقی (1304-1377 هـ ش) 145

100 جلالی همدانی - سیّد محمد (1286-1362 هـ ش) 147

جناب - گرگانی - محمد حسین

چ 101 چایچی - علی اصغر (1295-1374 هـ ش) 149

ح 102 حائری - سیّد حسین (-1365 هـ ق) 150

103 حائری - سیّد علیرضا (1304 هـ ق-) 150

حائری موسی - جلد دوم

حائری خراسانی - آرام - محمد یوسف

حائری زعفرانی - رضوی - محمد

حاج آخوند - تربتی - عباس

حاج عالم - آیت اللهی - سیّد محمد باقر

حاج رئیس - رئیس - محمود

104 حافظیان - سیّد ابو الحسن (1282-1360 هـ ش) 151

105 حجازی طبسی - سیّد ابراهیم (1304-1377 هـ ش) 153

106 حجت طباطبایی - محمد باقر (1298-1380 هـ ش) 155

107 حجت کاشانی - حسن (-1312 هـ ش) 156

108 حرّ عاملی - احمد (ح) (1041-1120 هـ ق) 156

109 حرّ عاملی - حسن (1000-1063 هـ ق) 156

- 110 حرّ عاملی - محمد (1033-1104 ه ق) 157
- 111 حرّ عاملی - محمد رضا (-1110 ه ق) 159
- 112 حرفوشی عاملی - ابراهیم (-1080 ه ق) 159
- حسین - سیّد میرزا - رضوی - میرزا حسین
- 113 حسینی - ابو جعفر محمد (-452 ه ق) 159
- حسینی - کاشانی - سید حسن
- 114 حسینی بجنوردی - اسماعیل (1241-1325 ه ش) 160
- 115 حسینی تبریزی - محمد حسین (-1350 ه ق) 161
- 116 حسینی تبریزی - محمود (1320-1381 ه ق) 162
- 117 حسینی تهرانی - محمد حسین (1345-1416 ه ق) 162
- حسینی جلالی - محمد - جلالی همدانی - محمد
- 118 حسینی خسروشاهی - سیّد احمد (1330-1397 ه ق) 164
- 119 حسینی لواسانی - حسن (1308-1400 ه ق) 165
- 120 حسینی نیشابوری - ابراهیم (-1012 ه ق) 167
- 121 حسینی یزدی - حسن (-1380 ه ش) 167
- 122 حکمت نیا - محمد باقر (1298-1380 ه ش) 168
- 123 حکیم زرگر - غلامحسین (-1359 ه ق) 170
- حکیم سدید - قمی - سدید - جلد دوم
- 124 خاتون آبادی - محمد حسین (-1151 ه ق) 171
- خادم باشی - مجید فیاض - عبدالمجید
- 125 خادمی اصفهانی - سیّد حسین (1280-1363 ه ش) 172

126 خالصی-محمد مهدی (1277 یا 1276-1343 ه.ق) 174

127 خامنه ای-سید جواد (1313-1406 ه.ق) 176

ص: 11

- 128 خوبشانی-محمد حسین(-1262 ه ق)177
- 129 خوبشانی-محمد علی(-1236 ه ق)178
- 130 خرازی نجفی-محمد باقر(1315-1400 ه ق)178
- 131 خراسانی-عباد(-ح 1310 ه ق)179
- 132 خراسانی-عبد الله(-1373 ه ق)179
- 133 خراسانی-عبد الوهاب(-1268 ه ق)180
- 134 خراسانی-علی/179(-ح 1356 ه ق)180
- 135 خراسانی-فضل الله(-997 ه ق)180
- 136 خراسانی-محمد(-زنده 1381 ه ق)181
- 137 خراسانی-محمد اسماعیل(1255-1330 ه ق)181
- خراسانی-محمد حسن-ادیب هروی-محمد حسن
- 138 خراسانی-ملا هاشم(1284-1352 ه ق)182
- 139 خراسانی مشهدی-حسین(-1175 ه ق)183
- 140 خراسانی نجفی-سید مهدی(-ح 1273 ه ق)183
- 141 خرقی-محمد علی(1248-1338 ه ش)184
- 142 خلخالی-سید محمد باقر(-1333 ه ق)185
- خلیفه سلطان-اصفهانلی-اسد الله
- 143 دامغانی-محمد کاظم(1316-1401 ه ق)186
- 144 درچه ای زاده-سید ابو العلی(-1339 ه ش)187
- 145 دزفولی نجفی-سید احمد(1280-1355 ه ق)188
- 146 دستغیب شیرازی-سید عبد الحسین(1283-1384 ه ش)189

ذذیحی قوچانی نجفی-ذیح اللہ-قوچانی-ذیح اللہ

ر148 رئیس-محمود(-1372 ه ق)194

ر149 رئیس-محمد تقی(1312-1404 ه ق)194

ر150 رانی-حسین(1274-1337 ه.ش)195

ر151 راشد محصل-محمد حسین(1279-1353 ه.ش)196

ر152 ربانی-صدر الدین(-1363 ه ش)197

ر153 رجائی-سید محمد رضا(1295-1360 ش)198

ر154 رستمدری-محمد(سده 10 هجرى)198

ر155 رشتی نجفی-محمد(1297-1352 ه ش)199

ر156 رضوی-ابو الحسن(1246-1311 ه ق)201

ر157 رضوی-ابو صالح(-1090 ه ق)202

ر158 رضوی-احمد(1242-1304 ق)202

ر159 رضوی-احمد(-1312 ه ق)203

ر160 رضوی-اسماعیل(1242-1321 ه ق)203

ر161 رضوی-حسن(-1278 ه ق)204

ر162 رضوی-حسین(1258-1322 ه ق)205

ر163 رضوی-زین العابدین(-بعد از 1266 ه ق)206

ر164 رضوی-صادق(-1269 ه ق)207

ر165 رضوی-طاهر(-1325 ه ق)208

ر166 رضوی-عبد الجواد(-1291 ه ق)208

رضوی-عبد الحسین-جلد سوم

168 رضوی-علی (1325-1387 ه.ق) 209

169 رضوی-علی (-1319 ه.ق) 211

170 رضوی-علی اصغر (-1332 ه.ق) 211

171 رضوی-علی تقی (-1250 ه.ق) 212

172 رضوی-محمد (1283-1363 ه.ق) 212

173 رضوی-محمد (1180-1253 یا 1255 ه.ق) 213

174 رضوی-محمد (1190-1264 ه.ق) 214

رضوی-سید محمد، قائم مقام التولیه-جلد سوم

175 رضوی-محمد (1090-زنده تا 1135 ه.ق) 215

176 رضوی-محمد ابراهیم (1273-1334 ه.ق) 216

177 رضوی-محمد باقر (1270-1342 ه.ق) 217

178 رضوی-محمد بن احمد (سده 4 قمری) 218

179 رضوی-محمد تقی (-1149 ه.ق) 218

180 رضوی-محمد تقی (-1150 ه.ق) 219

181 رضوی-محمد تقی (1274-1365 ش) 220

182 رضوی-محمد جعفر (-1025 ه.ق) 222

183 رضوی-محمد حسن (1250-1329 ه.ق) 222

184 رضوی-محمد علی (1239-1311 ه.ق) 223

185 رضوی-محمد علی (-1309 ه.ق) 224

رضوی-محمد محسن-جلد سوم

186 رضوی-محمد معصوم (-1232 ه.ق) 225

رضوی-محمّد مہدی-جلد سوم

187 رضوی-معصوم(سده 14 قمری)225

188 رضوی-مہدی(-1267 ہ ق)226

رضوی-ہدایت اللہ-جلد سوم

ص:14

- 189 رضوی قاینی-حسن(-زنده تا 1056 ه ق)226
- 190 رفیع الدین-سیّد محمّد(-1082 ه ق)227
- 191 روغنی-شیخ محمّد صالح(1019-1116 ه ق)227
- ززاهد-موسوی-علیرضا
- 192 زاهدی-جعفر(1335-1419 ه ق)230
- 193 زنجانی-ابو طالب(1259-1329 ه ق)232
- 194 زنجانی-محمّد رضا(-1350 ه ق)233
- زواره ای یزدی-مهدی-طباطبایی یزدی
- زین الاثمہ-آقابزرگ-زین الاثمہ
- س 195 ساعدی خراسانی-محمد باقر(1036-1382 ش)234
- 196 سبزواری-ابو الحسن(-ح 1313 ه ق)237
- 197 سبزواری-اسماعیل(-1262 ه ق)237
- سبزواری-حسین-فقیہ سبزواری-حسین
- 198 سبزواری-سیّد جعفر(سده 13 قمری)238
- سبزواری-سید عبد اللہ-رضوی-عبد اللہ
- 199 سبزواری-سیّد محمّد(1118-1198 ه ق)238
- سبزواری-سید مرتضیٰ-واعظی سبزواری
- 200 سبزواری-شرف الدین محمّد(سده 10 قمری)239
- سبزواری-محمّد باقر-محقق سبزواری
- سبزواری-محمّد رضا-قاینی-محمّد رضا-جلد دوم
- 201 سبزواری-میر شاہ قاسم(-قرن 12 ه ق)239

202 سبزواری-یحییٰ (-1366 ه ق) 240

203 سبط-مرتضی (1273 ه ق-1347 ه ش) 240

سبط الشیخ-دزفولی نجفی-سید احمد

204 سبط الشیخ-سیّد محمّد (-1366 ه ش) 241

205 سبط الشیخ-سید محمد علی (1330-1408 ه ق) 241

206 سجادى-سیّد عبد الحمید (1325-1369 ه ش) 241

207 سدهی-سیّد محمّد رحیم (-1337 ه ق) 244

208 سرابی-سیّد مصطفیٰ (-1350 ه ش) 244

209 سرابی-محمّد تقی (-1352 ه ق) 245

210 سراج-عبد اللہ (-378 ه ق) 245

211 سعیدی کاشمری-محمّد صادق (1312-1375 ه ش) 246

212 سلطان الفقراء-محمود (سده 13 ه ق) 248

سلطان القراء-حسینی تبریزی-محمّد حسین

213 سلطانی گلشیخی-ابراهیم (1284-1368 ه ش) 248

214 سمنانی-میرزا عباس (-1291 ه ق) 250

سید قصیر-رضوی-محمّد

215 سیویہ-محمد حسن (1342-1401 ه ق) 250

216 سیستانی-زین العابدین (-1355 ه ق) 251

217 سیستانی-علی (-1340 ه ق) 252

ششانه چی-مدیر شانه چی-کاظم

218 شاه عبد العظیمی-مهدی (-1308 ه ق) 253

219 شاهرودی-حسین(1315-1410 ه ق)253

220 شاهرودی-عباس(-1341 ه ق)254

ص:16

221 شریفی شیرازی-مرتضی (-974 ه ق) 255

222 شفتی-میرزا محمد باقر (-1319 ه ق) 256

223 شفیععی-عبد الحسین (1263-1338 ه ش) 256

224 شکوه الواعظین (-1368 ه ق) 257

شمس المحدثین-ودود-حسن

225 شوشتری-علی (-1366 ه ق) 258

226 شهرستانی-سید عبد الرضا (1340-1418 ه ق) 258

227 شهیدی-علی اکبر (1315-1407 ه ق) 260

شهیدی-نظام الدین-جلد دوم

228 شیخ الاسلام-عبد الرحمن (-1290 ه ق) 261

229 شیخ الاسلام-غلامحسین (1246-1319 ه ق) 261

230 شیخ الاسلام اصفهانی-علی اکبر (-1350 ه ق) 262

شیخ الحكماء-تهرانی-محمد رضا

231 شیخ الرئيس-حسین (1312 ه ق-1403 ه ق) 262

232 شیخ العصر-غلامرضا (-1301 ه ق) 263

شیخ بهائی-بهاء الدین عاملی-محمد

شیخ رئیس-رئیسى-محمد تقی

233 شیخ زاده-محمد جواد (1285-1356 ه ش) 263

شیخ غلامحسین ترک-تبریزی-غلامحسین

شیخ محمد کبیر-قوچانی-محمد

شیخ ورپا-واعظ کرمانی-علی اکبر

234 شیرازی-ابو الحسن(1293-1379 ش) 265

235 شیرازی-اسد اللّٰه(-1338 ه.ق) 266

شیرازی-سید ابو القاسم-جلد دوم

236 شیرازی-سید عبد اللّٰه(1271-1363 ه ش) 267

ص: 17

- 237 شیرازی-محمد حسین(-1343 ه ق) 269
- 238 شیرازی-نصر الله(1239-1291 ه ق) 269
- 239 شیروانی اصفهانی-محمد(-1098 ه ق) 270
- صاحب الزمانی-سید حسن-جلد دوم
- 240 صادقی-قاسم(1315-1360 ه ش) 272
- صبوری-محمد کاظم-جلد دوم
- 241 صدر العلماء-سید جعفر(-1335 ه ق) 273
- 242 صدر العلماء-میرزا محسن(-1335 ه ق) 274
- صفای اصفهانی-محمد حسین-جلد دوم
- صفی آبادی-خبوشانی-محمد حسین
- ضیاء الادباء-محمد مهدی-جلد دوم
- ط 243 طالقانی-نظر علی(-1306 ه ق) 275
- 244 طاهر-مظفر حسین(1350-1408 ه ق) 275
- 245 طباطبایی ساروی-محمد(-1310 ه ق) 278
- 246 طباطبایی قمی-مهدی(-ح 1358 ه ش) 278
- 247 طباطبایی نایینی-سید سعید(1255-1337 ه ش) 279
- 248 طباطبایی یزدی-مهدی(1285-1346 ه ق) 280
- 249 طباطبایی یزدی مشهدی-عبدالحسین(1273-1336 ه ق) 280
- 250 طبرسی-فضل بن حسن(-548 ه ق) 281
- 251 طبسی-محمد حسین(-1336 ه ق) 283
- 252 طبسی-ولی الله(-1363 ه ق) 284

253 طیب کابلۃ- سید علیخان (قرن 13 ه.ق) 284

طسوجی- ایسی محصل- شیخ علی

ع 254 عابدی قانی- سید محمد (1325-1404 ه.ق) 285

255 عارف الزین- احمد (1262-1339 ه.ش) 286

عارف عباسی- محمد- عباسی- محمد عارف

256 عارف نیشابوری- محمد حسن (-1262 ه.ق) 287

257 عاملی- بدر الدین (-پیش از 1104 ه.ق) 288

258 عاملی- حسن (-1300 ه.ق) 288

259 عاملی- حسین (-اوایل سده 11 قمری) 289

260 عاملی- عبد العالی (926-993 یا 994 ه.ق) 289

261 عاملی- علی (1013-1103 ه.ق) 290

262 عاملی بازوری- ابراهیم (-بعد از 1030 ه.ق) 291

263 عاملی جبعی- سید حسین (-1069 ه.ق) 291

264 عاملی جبعی- حسین (1056-1078 ه.ق) 292

265 عباسی- محمد عارف (زنده در سده 10 ه.ق) 292

266 عبایی- حسین (1292-1374 ه.ش) 293

267 عرب- علی (-1383 ه.ق) 294

عرب زاده- آقا نجفی همدانی- محمد

268 عربی خوان- حسن (-1339 ه.ق) 294

269 عصار- سید محمد (1264 یا 1265-1356 ه.ق) 295

270 عصار خراسانی- سید حسن (-1359 ه.ق) 296

271عطار-محمد علی(986-1066 ه ق)296

علامه حائری مازندرانی-مازندرانی-محمد صالح

ص:19

علامه سمنانی-مازندرانی-محمد صالح

272 علم الهدی-سید ابراهیم(-1378 ه ش) 297

273 علم الهدی-علی(1273-1359 ه ش) 298

274 علم الهدی-محمد(1306-1367 ه.ش) 300

275 علمی اردبیلی-محمد(1288-1366 ه ش) 301

276 علوی-سید محمد(1291-1367 ه ش) 303

277 علوی-سید محمود(1276-1340 ه ش) 304

278 علیزاده-علی اکبر(1306-1378 ه ش) 305

عماد الدین تهران-فهرستی، محمد مهدی

279 عیدگاهی-عبد الرحیم(1280-1334 ه ق) 306

280 عیدگاهی-محمد(-1360 ه ش) 307

281 عیدگاهی-مرتضی(1303-1392 ه ق) 308

282 عینائی-حسین(سده 12 قمری) 309

283 عینائی-سید محمد(-1085 ه ق) 309

غزروی اصفهانی-مهدی-اصفهانی-مهدی

284 غلامعلی پور-یعقوب(1298-1363 ش) 310

فغانقی-غلامعلی-تهرانی-غلامعلی

فارسی-نصر الله-مدرس شیرازی-نصر الله

فاضل بسطامی-بسطامی-نوروز علی

285 فاضل خراسانی-محمد علی(-1342 ه ق) 311

فاضل سبزواری-محمد باقر-محقق سبزواری

فاضل قندهاری-عبد الله-جلد دوم

286 فرزلی-حسین(قرن 11 ه.ق)313

فرید-نہاوندی-محمد

287 فقہتی سبزواری-سید ابو الفضل(-1360 ه.ش)313

288 فقیہ-ذبیح اللہ(1267-1329 ه.ش)313

289 فقیہ سبزواری-حسین(1309-1384 ه.ق)314

290 فقیہ سبزواری-سید جواد(1309-1384 ه.ش)315

291 فقیہ قاینی-سید حسین(1239-1333 ه.ش)318

292 فلسفی-میرزا علی(1299-1384 ه.ش)320

293 فہرستی تہرانی-محمد مہدی(-1315 ه.ش)325

294 فہری زنجانی-سید احمد(1301-1385 ه.ش)325

فیاض-عبد المجید-مجید فیاض-عبد المجید

295 فیض گنابادی-عبد الرحیم(1276-1364 ه.ش)328

ق296 قابچی-حسن(-1345 ه.ق)330

297 قاسم(-1309 ه.ق)330

298 قاینی-ابو تراب(-ح 1328 ه.ق)331

299 قاینی-سید جواد(سدہ 14 شمسی)331

300 قاینی-شاہ میرزا(-1092 ه.ق)332

قبلہ الکتّاب-مشہدی-سلطان علی، جلد دوم

قدس-رضوی-محمد

قدس خراسانی-جلد دوم

301 قزوینی - مجتبی (1318-1386 ه ق) 332

302 قزوینی - مهدی (-1313 ه ق) 334

ص: 21

334 قزوینی-هاشم(1270-1339 ه ش) 334

قصیر-سیّد محمّد-رضوی-محمد

337 قاصیر ثانی-محمّد(-1278 ه.ق) 337

قطب المحدثین-موسوی-موسی

338 قمی-حسن(1329-1428) 338

قوام الحکماء-حسینی بجنوردی-اسماعیل

340 قوچانی-ذبیح الله(1329-1414 ه.ق) 340

341 قوچانی-رمضانعلی(-1366 ه.ق) 341

342 قوچانی-سیّد رضا(-1368 ه.ق) 342

342 قوچانی-محمّد(1294-1364 ه.ق) 342

344 کاشانی-سیّد حسن(-1342 ه.ق) 344

345 کاشانی-عبد الله(-1303 ه.ق) 345

345 کاظمینی-محمد حسن(-1305 ه ش) 345

346 کافی-احمد(-1389 ه.ق) 346

347 کافی مشهدی(-969 ه.ق) 347

347 کامیاب-سیّد رضا(1329-1360 ه ش) 347

کاھانی-قوچانی-سید رضا

کبیر-مهدی-واعظ-مهدی

349 کجوری-ابو القاسم(1279-1337 ه.ق) 349

351 کجوری-عبد النبی(1333-1419 ه.ق) 351

353 کجوری تهرانی-محمد باقر(1255-1313 ه.ق) 353

319 کدکنی-هادی (1268-1353 ه. ش) 354

کرکی-عاملی-عبد العالی

ص: 22

320 کرکی جزائری-علی بن ہلال(-ح 904 ہ ق) 355

321 کرمانشاہی-محمد نجف(-1292 ہ ق) 356

322 کرمانی-علی(-1322 ہ ق) 356

323 کفای-میرزا احمد(1300-1391 ہ ق) 357

324 کفعمی-محمد(1289-1362 ہ ش) 359

325 کلباسی-محمد تقی(1283-1325 ہ ش) 360

326 کلباسی-محمد حسین(-1340 ہ ق) 361

327 کلباسی-محمود(-1365 ہ ق) 361

328 کلباسی-میرزا رضا(1295-1383 ہ ق) 362

کوثر قمی-عبد الکریم-جلد دوم

329 کوهستانی-محمد(-1351 ہ ش) 364

کوهسرخی-ترشیزی-اسماعیل

گ 330 گرگانی-محمد حسین(-1353 ہ ق) 366

331 گلپایگانی-حبیب اللہ(1297-1384 ہ ق) 367

332 گلپایگانی-سید محمد باقر(1245-1315 ہ ق) 367

333 گلستانہ-سید محمد علی(1277-1361 ہ ق) 369

گنابادی-علی-معصومی-علی

334 گیلانی-محمد رفیع(-1160 ہ ق) 370

م 335 مازندرانی-محمد صالح(1297-1391 ہ ق) 371

336 مجتہدپور-عبد اللہ(1270-1348 ہ ش) 372

337 مجتہد تبریزی-محمد یوسف(-1310 ہ ق) 373

مجتهد جرفادقانی-گلپایگانی-محمد باقر

338 مجتهد خراسانی-میرزا حبیب الله(1266-1327 ه ق)374

مجتهد رضوی-رضوی-محمد ابراهیم

339 مجتهد قوچانی-ذبیح الله(1274-1335 ه ق)376

مجتهد کاشانی-کاشانی-عبد الله

340 مجتهد نیشابوری-محمد باقر(-1327 ه ق)378

341 مجتهدی-اسماعیل(1276-1369 ه ش)378

342 مجتهدی-جعفر(1303-1374 ه ش)379

343 مجتهدی-عبد الله(-1379 ق)380

344 مجتهدی سیستانی-محمود(1311-1372 ه ش)382

345 مجید فیاض-عبد المجید(ح:1277-1341 ه ق)382

346 محامی-غلامحسین(-1333 ه ش)383

347 محامی-محمد رضا(1310-1377 ه ش)385

348 محدث خراسانی-علی(1329-1370 ه ق)387

349 محقق-بمانعلی(-1335 ه ق)388

350 محقق سبزواری-محمد باقر(1017-1090 ه ق)389

351 محقق قوچانی-عبد الحسین(-1369 ه ق)391

352 محلاتی-محمد(-1306 ه ق)391

353 محمدی-جعفر(1310-1368 ه ش)392

354 مختاری-تاج الدین علی(سده 10 قمری)392

355 مدرّس-سیّد محمد جواد(-1335 ه ق)393

356 مدرّس-عبد الرحمن(1268-1328 ه ق)393

357 مدرّس-میرزا محمّد تقی(-1280 ه ق)394

مدرّس رضوی-رضوی-حسین

مدرّس رضوی-رضوی-محمّد باقر

ص:24

- 358 مدرس غروی-رضا(1307-1370 ه ش)394
- 359 مدرّس قصیری-سیّد علی اکبر(سده 14 قمری)396
- 360 مدرّس یزدی-سیّد جلال(1327-1379 ه ق)396
- 361 مدرّس یزدی-میرزا احمد(1306-1391 ه ق)397
- 362 مدرّسی حسینی-سیّد محمد رضا(1310-1359 ه ش)398
- 363 مدرّسی خراسانی-سیّد مرتضی(1279-1342 ه.ش)399
- 364 مدقق خراسانی-علی اکبر(1315-بعد از 1380 ه ق)400
- 365 مدیر شانه چی-کاظم(1306-1381 ه ش)403
- 366 مرتضوی-احمد(1280-1347)405
- 367 مرتضوی-محمد(1262-1324 ه.ش)406
- 368 مرعشی-سیّد کاظم(1337-1423 ه ق)407
- 369 مرعشی شوشتری-میر اسد اللّٰه(888-963 ه ق)408
- 370 مروارید-حسنعلی(1329-1425 ه.ق)410
- 371 مروارید-محمد رضا(1299-1338 ه ق)415
- 372 مروج خراسانی-علی اکبر(1310-1400 ه ق)418
- مشایخ-کجوری-ابو القاسم
- مشهدی-رضوی-محمّد زمان
- 373 مشهدی-ابراهیم(-1148 ه ق)418
- 374 مشهدی-ابو محمّد(-1240 ه ق)419
- 375 مشهدی-اسفندیار(-1125 ه ق)420
- 376 مشهدی-سیّد برهان الدّین(-919 ه ق)420

377 مشهدي-سيّد محمد صالح (-1246 هـ ق) 420

378 مشهدي-عبد الخالق (-ح 1320 هـ ق) 420

379 مشهدي-فخر الدين (-1097 هـ ق) 421

380 مشهدي-فضل الله (-914 هـ ق) 422

ص: 25

- 381 مشهـدی-محمّد(1182-1257 هـ ق) 422
- 382 مشهـدی-محمّد رحيم(-1117 هـ ق) 423
- 383 مصباح-سيّد اسد الله(1293-1362 هـ ق) 423
- 384 مصباح-سيّد مرتضى(1324-1372 هـ ق) 424
- 385 مصطفوی-سيّد جواد(1301-1368 هـ ش) 425
- 386 معصومی-علي(1301-1379 هـ ق) 428
- 387 معين الغرباء-ابو القاسم(-1339 هـ ق) 429
- 388 مقدس-حسن(-1409 هـ ق) 430
- 389 مقدّس-حسين(1312-1408 هـ ق) 431
- 390 ملا باشی-محمّد باقر(-1320 هـ ق) 432
- 391 ملا باشی-مرتضى(-1387 هـ ق) 433
- ملا رفيعا-گیلانی محمد رفيع
- ملاّ محمّد مشکک-رستمـداری-محمد
- 392 منجم-مهـدی(-1337 هـ ق) 434
- 393 مؤذن-محمّد علي(-1078 هـ ق) 434
- 394 مؤذّن علوی-حاج آقا(1285-1374 هـ ش) 434
- 395 موسوی-سيّد موسى(1308 هـ ق-) 435
- 396 موسوی-عليرضا(-1374 هـ ق) 436
- 397 موسوی-عماد الدّين يحيى(-558 ق) 437
- 398 موسوی-موسى بن احمد(قرن 6 ق) 437
- 399 موسوی اصفهانی-عبد الحميد(1314-1381 هـ ق) 438

400 موسوی اصفهانی-علی (1332-1393 ه ق) 439

401 موسوی تونی-میرک (-1098 ه ق) 441

402 موسوی حجازی خراسانی-ابو القاسم (-1341 ه ش) 442

403 موسوی خلخالی-محمد صادق (1307-1368 ه ش) 443

ص: 26

404 موسوی گرامرودی-محمد علی (1292-1375 ه.ش) 444

405 موسوی ملایری-عبد الله (-1344 ه ق) 449

406 موسویان-حسن (1300-1364 ه ش) 450

مولانا میرزا-شیروانی اصفهانی-محمد

مولوی صاحب-نبی بخش

407 مولوی قندهاری-محمد حسن (1280-1377 ه ش) 453

408 مؤید الاسلام-سید جلال الدین (1242-1309 ه ش) 454

مهدوی دامغانی-محمد کاظم-دامغانی-محمد کاظم

میبدی-یزدی-حسین

میرخدائی-محمد تقی-رضوی-محمد تقی

409 میردامادی-حسن (1310-1367 ه ش) 456

410 میردامادی-سید هاشم (1303-1380 ه ق) 458

میرزا بابا-شیرازی-سید ابو القاسم

411 میرزا داود (1190-1240 ه ق) 460

میرزا رفیعی نایینی-رفیعا-محمد

412 میرزا عبد الجواد (1188-1246 ه ق) 461

413 میرزا عسکری (1211-1280 ه ق) 462

414 میرزا محمد جعفر (1253-1335 ه ق) 463

415 میرزا هاشم (1283-1343 ه ق) 464

416 میرزا هاشم (1209-1269 ه ق) 464

417 میرزا هدایت الله (1178-1248 ه ق) 465

418 میلانی-سیّد محمد ہادی (1313-1395 ہ ق) 467

ن 419 ناظر-محمد تقی (-ح 1248 ہ ق) 474

ص: 27

ناظر- محمد صادق- جلد سوم

ناظر- محمد مهدی- جلد سوم

نجف آبادی- میردامادی- حسن

نجف آبادی- میردامادی- هاشم

420 نجفی- محمد حسین (1281-1339 ه ق) 475

نجفی- مهدی- خدیو گیلانی، جلد دوم

421 نجفی فردوسی- عبدالحسین (1289-1365 ه ق) 476

422 نجفی مسجد شاهی- مهدی (-1393 ه ق) 477

423 نجو میان- اسماعیل (1262-1356 ه ش) 478

نخودکی- اصفهانی- حسنعلی

424 نمازی شاهرودی- علی (1332-1405 ه ق) 479

425 نوقانی- علی اکبر (1300-1370 ه ق) 480

426 نوقانی- محمد رضا (ح) (1237-1340 ه ش) 486

427 نوقانی- محمد مهدی (1305-1371 ه ش) 487

428 نهاوندی- حسن (ح) (1276-1330 ه ق) 488

429 نهاوندی- علی اکبر (1278-1369 ه ق) 489

430 نهاوندی- محمد (-1389 ه ق) 495

431 نهاوندی- محمد (1291-1371 ه ق) 497

و 432 واعظ- احمد (1240-1303 ه ق) 500

433 واعظ- احمد (1320 ه ق-) 501

434 واعظ- مهدی (1255-1320 ه ق) 501

واعظا پائين خيابانى-حسن-پائين خيابانى-حسن

ص:28

واعظ تهرانی-محمد باقر-کجوری تهرانی-محمد باقر

435 واعظ خراسانی-مهدی(1286-1370 ه ق) 502

436 واعظزاده مقدس-محمد(1272-1362 ه ش) 505

437 واعظ طبسی-غلامرضا(1313-1355 ه ق) 505

438 واعظ کرمانشاهی-محمد علی(-1347 ه ق) 509

439 واعظ کرمانی-علی اکبر(-1326 ه ش) 509

440 واعظ مشهدی-محمد حسین(1140-ح 1240 ه ق) 510

441 واعظ مقدس-غلامرضا(1250-1345 ه ق) 511

واعظ یزدی-باقعی-محمد علی

442 واعظ یزدی-احمد(-1310 ه ق) 512

443 واعظ یزدی-علی(-1311 ه ق) 513

444 واعظی سبزواری-سید مرتضی(1284-1347 ه ش) 513

445 والہ-محمد(1310-1375 ه ش) 514

446 ودود-حسن(1303-1374 ه ق) 517

447 هاشمی نژاد-سید عبد الکریم(1311-1360 ه ش) 519

448 هروری-محمد حسن(1181-1254 ه ق) 521

449 هروری مشهدی-سید محمد(1257-1322 ه ق) 522

450 همدانی-عبد المجید(1267-1346 ه ق) 522

همدانی-محمد باقر-اصفہانی محمد باقر

ی 451 یزدی-حسین(-1352 ه ق) 525

452 یزدی-عبد الخالق(-1268 ه ق) 525

453 یزدی-عبد اللہ (1278-1370 ہ ش) 526

یزدی-علی-واعظ یزدی-علی

454 یزدی-محمد رضا (1333 ہ ق) 527

455 یزدی-محمد معصوم (سده 12 ہجری) 527

456 یزدی بافقی-سید محمد امین (1340 ہ ش) 528

فہرست منابع 529

ص: 30

براساس داده های متون دینی اولین جسد آدمی که در زمین دفن شد پیکر هاییل بود. هنگامی که قایل در پی قبول شدن قربانی هاییل، آتش حسد در دلش زبانه کشید و برادر خود هاییل را کشت، ندانست که پیکر بی جان برادر را چه کند «پس خداوند کلاغی را برانگیخت که زمین را می کاوید تا به او نشان دهد که چگونه کشته برادرش را پنهان (دفن) کند». [مائده/3].

آیین خاکسپاری از کهن ترین آیینهای آدمی است. حفاری گورهای پیش از تاریخ، نشان می دهد که انسان در کهن ترین ادوار حیات خود نیز مرگ را فرجام زندگی نمی دانسته است. همه جا و بدون استثنا، در همه مراحل فرهنگی خاکسپاری جنازه گویای باور به زندگی پس از مرگ و شکلی از بقاء است.

نشانه هایی وجود دارد که انسانهای پیش از تاریخ، مراسم خاکسپاری را بر سر گورها و مراسمی را نیز به یاد مردگان برگزار می کردند؛ و نسبت به آرامگاه آنها بخصوص قبور بزرگان، احترام می گذاشتند و از روح آنها مدد می جستند و برای خشنودی یا آمرزش روان آنها، کارهای معنوی انجام می دادند و آنها را برحسب آیین، عشیره، ملیت و حرفه و صنعت در گورستانهای مختلف دفن می کردند و بر روی سنگ گور یا دیوار مقبره ها عباراتی را می نوشتند تا منزلت متوفی آشکار شود.

این گونه باورها تا به امروز ادامه یافته است و در بیشتر ملتها، تمدنها و فرهنگها گورستانها تقدیس می شود. در بیشتر شهرهای پیشرفته غیر مسلمان، قبرستانها در

مرکز شهر تأسیس شده اند و مردم روزهای یکشنبه به این گورستانها سر می زنند و به تزئین قبرها، باغها و گلستانهای اطراف آنها می پردازند.

در اسلام نیز قبور انسانهای مؤمن مورد احترام قرار گرفته است. در منابع روایی، مرده مؤمن از همان احترام زنده او برخوردار است و تفاوتی از این حیث میان زنده و مرده انسان مؤمن نیست. لذا یک مسلمان از همان زمان احتضار و فراسیدن مرگ تا مردن و غسل و کفن و تشییع و نماز خواندن بر وی و دفن پیکر او، موضوع بسیاری از احکام و آداب شرعی است که در کتابهای فقهی مورد بحث قرار گرفته است و محدثان نیز در کتابهای روایی در ابواب گوناگونی به بیان احادیث وارده از معصومین علیهم السلام پرداخته اند. شیخ حر عاملی در جلد دوم وسائل الشیعه از صفحه 621 تا 939 احادیث فراوانی را آورده است. ایشان 49 باب در احتضار، 34 باب در غسل میت، 36 باب در تکفین، 40 باب در نماز میت، 91 باب در دفن و مسائل گوناگون آن و 7 باب در غسل مس میت تدوین کرده است و این همه نشانگر آن است که در اسلام حرمت مسلمان پس از مرگ او نیز باید مورد توجه قرار گیرد و با رعایت احکام و آداب اسلامی که از پیشوایان دینی در این باره رسیده و پرهیز از برنامه های انحرافی و تشریفاتی بر بعد عبرت آموزی این مراسم و بیداری و آمادگی مؤمنان برای سفر به جهان ابدی بیفزایند.

از زمان ظهور اسلام در شهر مدینه، قبور یهود و مسلمانان از هم جدا بود. قبیلۀ قریش از دیرباز قبرستان ویژه ای داشتند و شهدا نیز در مکانهای اختصاصی خود دفن می شدند. پیامبر اکرم و حضرت علی، فاطمه زهرا و بعدها ائمه معصومین علیهم السلام روزهای شنبه، دوشنبه، پنج شنبه و جمعه به زیارت قبور مؤمنان، بویژه قبور شهدا می رفتند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در مورد زیارت قبور مؤمنان و صالحان سفارش بسیار می کرد و از فرموده های ایشان است که «قبور [مؤمنان و صالحان] را زیارت کنید، زیرا شما را به یاد آخرت می اندازد».

البته باید توجه داشت که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در ابتدا که بیشتر گورها به مشرکان تعلق داشت، از زیارت آنها نهی می کرد و این امر سبب کاهش علقه مؤمنان با نیاکان

آنان می شد، اما وقتی که قبور مؤمنان زیادت‌تر شد و مسلمانان نسبت به باورهای خود راسخ‌تر شدند، زیارت قبور را سفارش می کرد، چنان که ابن ماجه (در سنن 117/1 باب ما جاء فی زیاره القبور) از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله روایت کرده است که آن حضرت فرمود: «كنت نهيتكم عن زیاره القبور، فزوروا فإنها تزهد فی الدنيا، و تذکر فی الآخرة».

از آغاز حیات اسلام در مدینه، مناسک خاصی در تدفین مؤمنان اجرا می شد.

جنازه ها در مکان مناسب دفن می شد تا بدن متوفی از تعرض درندگان و نیز متلاشی شدن پیش روی انسانهای دیگر پنهان بماند و خود موجب آلودگی محیط نشود و سطح قبرها کمی بلندتر از زمین قرار می گرفت و روی آنها نام مردگان و پیامهای خاص حک می شد و حاضران در گورگاهها، موقع زیارت قبور به مردگان سلام می کردند و با صدای بلند آنها را مخاطب قرار می دادند و از خداوند برای آنها طلب رحمت و آمرزش می کردند و آیات یا سوره هایی از قرآن بویژه سوره حمد، سوره توحید، معوذتین، انا انزلنا، یس، الرحمن و آیه الکرسی، چنانکه در مصادر حدیثی و فقهی شیعه و نیز منابع اهل سنت از جمله کتاب الفقه علی المذاهب الاربعه (540/1) آمده است، بر سر مزارها خوانده می شد و به تدریج برخی از مزارها به مسجد تبدیل شد.

ساختن مسجد بر روی قبور یا پیرامون آن و خواندن نماز در آن، موضوعی است فقهی که باید به نظر فقهای اسلام مراجعه کرد. اما قدر متیقن این است که قرآن کریم پس از تشریح چگونگی اطلاع مردم از قبر اصحاب کهف، به بیان اختلاف مردم درباره نحوه تکریم و گرامیداشت آنان می پردازد و می فرماید: وَ كَذَلِكَ أَعْتَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَزَّعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُيُوتًا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسَاجِدًا (کهف 21/18) و بدین گونه [مردم آن دیار را] بر حال ایشان آگاه ساختیم تا بدانند که وعده خدا راست است و [در فرارسیدن] قیامت هیچ شکی نیست، هنگامی که میان خود در کارشان با یکدیگر نزاع می کردند، پس [عده ای] گفتند: بر روی [قبر] آنها

ساختمانی بنا کنید، پروردگارشان به [حال] آنان داناتر است. [سرانجام] کسانی که بر کارشان غلبه یافتند گفتند: حتما بر [غار] ایشان مسجدی بنا خواهیم کرد.

روشن است که پیشنهاد ساختن مسجد بر روی قبر اصحاب کهف از سوی مؤمنان مطرح شده و هدف آنان جاودانه ساختن یاد جوانمردان کهف و گرامیداشت مزار مؤمنان خداجو بوده است.

سیره و رفتار مسلمانان در طول تاریخ نیز حکایت از بنای مسجد بر قبور صالحان و شایستگان دارد. بخصوص پیکر پاک رسول خدا صلی الله علیه و آله در خانه آن حضرت و در کنار مسجد النبی توسط حضرت علی علیه السلام به خاک سپرده شد و با ازدیاد جمعیت مسلمانان و تنگ شدن عرصه مسجد، قسمت شرقی مسجد - که خانه پیامبر و خانه های همسران حضرت بود - به محدوده مسجد النبی افزوده شد و هم اکنون نمازگزاران در آنجا به نماز می ایستند.

اهمیت توجه به مزارها و قبور اولیا سبب شد بسیاری از بزرگان کتابهایی در مزارشناسی بنویسند. تذکره هزار مزار عیسی بن جنید شیرازی، مقصد الاقبال سلطانیه سید اصیل الدین عبد الله واعظ، ریاض الالواح، روضه الاطهار، مزارات تبریز، مزارات کرمان در شمار این کتابها است.

بتدریج زیارت قبور که یک سنت اسلامی بود به یک فرهنگ عمومی تبدیل شد و مزارات خراسان و مشهد مشرفه و عتبات عالیات که به طور عمده مربوط می شوند به مدفن ائمه اطهار علیهم السلام و فرزندان و برادران و خواهران آنان یعنی امامزادگان و نیز بزرگان از علما و صلحا، بخصوص در میان شیعیان مورد اقبال قرار گرفت و افراد مؤمن با حضور خود در کنار آرامگاه این انسانهای برجسته و صالح از روح آنان مدد می گرفتند و خود موقع مرگ وصیت می کردند تا بدن آنها کنار قبور پیشوایان دینی و اولیای الهی دفن شود. همین امر سبب پیدایش و گسترش گورستانهای زیادی در شهرهای مذهبی شد. بویژه که نقل جنائز از نظر فقهی بدون اشکال شرعی تشخیص داده شد و جمعی از فقها مانند شیخ طوسی در مصباح و نهاییه و شهید اول در ذکری، انتقال و حمل جنازه مردگان را - برای دفن اولیه یا دفن

مجدد-به مکانهای مقدس همچون حرمین شریفین (مکه و مدینه) یا نجف اشرف یا کربلا یا کاظمین و دیگر اعتبار مقدسه مانند مشهد و دفن در کنار قبور امامزادگان و بزرگان از علما و صالحا جایز دانستند. (بنگرید به: وسائل الشیعه 833/2 و جامع احادیث الشیعه 393/3، باب استحباب الدفن فی الحرمین و المشاهد المشرفه و حکم نقل الموتی الیها من غیرها).

مشهد چنانکه اشاره شد، یکی از این شهرها است که دلیل پیدایش و گسترش آن را در وجود بارگاه ملکوتی امام رضا علیه السلام (148-203 ه ق) هشتمین پیشوای شیعیان باید جست. از صدها سال پیش بزرگان زیادی زندگی خود را در این شهر سپری کردند و یا پس از درگذشت در این ارض اقدس دفن شدند یا بدن آنها برحسب وصیتشان از شهرهای دور و نزدیک به اینجا انتقال یافت و بتدریج علاوه بر خاکسپاری در رواقهای حرم، و صحنها و بهشت ثامن الائمه علیه السلام، گورستانهای شهر، مثل گورگاه سراب، نوغان، قتلگاه و قبر میر و بعدها گل شهر، خواجه ربیع و بهشت رضا به وجود آمد که تعدادی از آنها امروزه از میان رفته اند.

از آنجاکه عالمان و اندیشمندان و هنرمندان الگوهای یک جامعه هستند و بایسته است یاد و آثارشان در میان مردم زنده بماند تا نسلهای بعد جایگاه بلند و خدمات ارزنده آنان را به دست فراموشی نسپارند، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی همراه با خدمات دیگر فرهنگی و اسلامی خود چند سال پیش تصمیم گرفت مزارات خراسان را که در گوشه و کنار شهرها و روستاهای دورافتاده این استان پهناور پراکنده هستند، شناسایی کند و به معرفی آنها پردازد به این منظور تدوین تراجم علمای مدفون در حرم رضوی در اولویت قرار گرفت و جلد نخست آن به تدوین شرح حال عالمان دینی اختصاص یافت.

اثر حاضر و بقیه مجلدات آن محصول این تلاش چندساله است. چاپ اول این جلد که سال 1382 از سوی بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی منتشر شده با همکاری آقایان ابراهیم زنگنه و غلامرضا جلالی فراهم آمده بود و در این چاپ همه مجلدات با نظارت آقای غلامرضا جلالی مدیر گروه تراجم و انساب و همکاری

اعضای هیئت علمی گروه یادشده نوشته شده است. جای آن است که از زحمات همه عزیزانی که در نوشتن این اثر مشارکت داشته اند تقدیر گردد، بویژه آقای اسماعیل رضایی که نمونه خوانی و نیز آقای محمود رسولی که حروفچینی و صفحه آرایی همه مجلدات را به عهده داشته اند.

بنیاد پژوهشهای اسلامی

علی اکبر الهی خراسانی

ص: 36

آخوندیان-علی

(1316-1395 ه.ق)

شیخ علی آخوندیان یزدی خراسانی فرزند محمد از عالمان دینی یزد در سال 1316 ق در تفت متولد شد.

در کودکی به اتفاق خانواده به نیر رفت و روخوانی قرآن و برخی کتابهای دیگر مانند دیوان حافظ را در آنجا نزد غلام علی نور الله و آخوند ملا حسن خان آموخت. پس از آن به روستای بنادکوک دیزه منتقل شد و در خدمت استادانی چون شیخ حسن و آخوند ملا علی اکبر بن ملا باقر فارسی بخشی از ادبیات عرب را فراگرفت. در سال 1333 ق با خانواده خویش رهسپار مشهد گردید و در ابتدا به دلیل برخی مشکلات تحصیل را رها کرد و به کارگری مشغول شد. ولی از سال 1336 ق با اقامت در مدرسه عباسقلی خان فراگیری علوم حوزوی را ادامه داد و بقیه مقدمات را نزد شیخ قربان علی بربری، شیخ علی اکبر سعدآبادی و محقق نوقانی آموخت. سطوح متوسط و عالی را نیز در محضر بزرگانی مانند حاج میرزا حسن لواسانی، سید محمد رضا بختیاری و حاج شیخ هاشم قزوینی به پایان برد. آنگاه مدتی در حوزه درس خارج فقه و اصول آیات، شیخ مرتضی آشتیانی، حاج آقا حسین قمی، میرزا مهدی اصفهانی و سید یونس اردبیلی شرکت جست و از محضر ایشان بهره برد. کتاب شجره الانسان در آداب و اخلاق از تألیفات اوست.

ص: 37

آخوندیان در سال 1316 ش (1356 ق) به امر برخی از علمای بزرگ، در بخش «زورآباد مشهد» سکنی گزید و به تبلیغ و حل و فصل امور شرعی مردم پرداخت و در کنار آن سردفتری ازدواج و طلاق را پذیرفت ولی پس از مدتی در سال 1322 ش از این شغل کناره گیری کرد و به انجام فعالیت های مذهبی پرداخت. او سرانجام در سال 1395 ق در مشهد درگذشت.

مفاخر یزد: 2/1-3

سید حسن حسینی

(2)

آرام-محمد یوسف

(1313-1394 ه ق)

آیه الله شیخ محمد یوسف آرام معروف به «حائری شاهرودی» فرزند شیخ زین العابدین فرزند ملا شریف، از علمای معاصر می باشد و سالها در کربلا و مشهد به تحصیل و تدریس مشغول بوده است.

سال 1313 ه. ق در روستای خان خورد، از توابع بخش بیارجمند شهرستان شاهرود به دنیا آمد. در کودکی پدر و مادر خود را از دست داد و تحت سرپرستی خواهران خود تحصیلات ابتدایی را در زادگاهش خواند و همراه برادرش شیخ ابو القاسم خاتمی به منظور تحصیل علوم دینی پیاده به مشهد آمد و در مدرسه نواب سکونت یافت. ادبیات را نزد میرزا عبد الجواد نیشابوری و فلسفه را خدمت ملا عباسعلی پدر حاجی فاضل سرکشیک، و علامه شیخ اسد الله یزدی و

ص: 38

ادیب بجنوردی آموخت و سطوح خارج را در درس شیخ حسن برسی و میرزا محمد آقازاده و حاج آقا حسین قمی شرکت نمود و برای تکمیل تحصیلات به عتبات رفت و در نجف، مدرسه قوام حجره گرفت و به حلقه درس آیات نائینی، کمپانی، عراقی و سید ابو الحسن اصفهانی پیوست و خود نیز به تدریس سطوح عالیه مبادرت ورزید و پس از چهار سال تحصیل در نجف از اساتید خود کمپانی و اصفهانی اجازه اجتهاد دریافت نمود. مرحوم آیه الله آرام حدود 35 سال در کربلا بود. و به تدریس و اقامه نماز جماعت در مسجد «عطارها» که مسجد جامع این شهر بود، ادامه داد.

تا اینکه آیه الله میرزا مهدی شیرازی بار دیگر به حوزه کربلا رونق داد. پس از فوت مرحوم شیرازی در سال 1380 ه. ق مرحوم حائری به درخواست شاگردان خود رساله ای به زبان فارسی و عربی به نام «زیده المسائل» نوشت و نشر داد.

با توجه به رفتار نامناسب رژیم بعث با ایرانیان مقیم عراق، ایشان به ایران آمد و پس از چند ماه توقف در قم به مشهد هجرت نمود و به دعوت آیه الله العظمی سید محمد هادی میلانی در این شهر مقیم شد و در مسجد گوهرشاد نماز جماعت اقامه نمود و به تدریس دوره خارج فقه و اصول پرداخت. آخرین سالهای زندگی به دلیل پادرد خانه نشین شد و شب اربعین حسینی سال 1394 ه. ق به سرای جاودان شتافت و در رواق دار السیاده حرم دفن شد.

وی از تظاهر احتراز داشت، به پیشوایان دین عشق می ورزید و همه روزه زیارت عاشورا می خواند و با قدرتهای سلطه گر سر ناسازگاری داشت و با نفوذ بیگانگان مبارزه می کرد. در نهضت 15 خرداد به حمایت از امام خمینی قدس سره برخاست و در مدرسه سلیمیه کربلا مجلس ختم و سخنرانی به مناسبت فاجعه مدرسه فیضیه قم تشکیل داد.

منتخب المسائل، حاشیه عروه، زیده المسائل، زیده المناسک، حاشیه

علی الوجیزه، شرح کفایه، حاشیه بر وجیزه و تقریرات درسهای نائینی، کمپانی و حاج آقا حسین قمی از آثار چاپ شده و خطی اوست. مهمترین اثر ایشان کتاب مدارک العروه است که بالغ بر بیست مجلد می باشد و 12 مجلد آن به طور منظم تنظیم و تحریر شده است.

غلامرضا جلالی

(3)

آشتیانی-سید جلال الدین

(1304-1384 ه ش)

علامه سید جلال الدین آشتیانی، حکیم و شارح حکمت صدرایی، در سال 1304 ه ش در آشتیان از توابع اراک متولد شد و دوره ابتدایی تحصیلات خود را در همان جا به پایان رساند و در سال 1323 ه ش به راهنمایی آیه الله میرزا ابوالقاسم دانش آشتیانی، برای فراگیری معارف اسلامی عازم حوزه علمیه قم شد. پس از فراگیری کتابهای مقدماتی و شرکت در شرح منظومه حکمت و مکاسب و شوارق مرحوم حاج شیخ مهدی امیر کلاهی، درس خارج فقه و اصول مرحوم آیه الله العظمی بروجردی حاضر گردید و مدت 8 سال در حوزه درس فلسفه و تفسیر و اصول فقه علامه سید محمد حسین طباطبایی شرکت کرد و الهیات شفا و اسفار را نیز از خدمت ایشان تلمذ کرد.

استاد آشتیانی برای تکمیل فلسفه و حکمت الهی در تهران از سید محمد کاظم عصار بهره برد و به قزوین مسافرت کرد و سفر نفس اسفار را همراه قسمتی از امور عامه، از محضر فیلسوف محقق آیه الله سید ابوالحسن رفیعی

ص:40

قزوینی آموخت. سپس جهت تکمیل علوم نقلی به نجف هجرت کرد و مدت دو سال در محضر مراجع عصر به ویژه آیات میرزا سید حسن بجنوردی و سید محسن حکیم و شیخ حسین حلی و میرزا عبد الهادی شیرازی حضور یافت و پس از بازگشت در تهران نیز مدتی در حوزه درس حکیم محقق مرحوم میرزا احمد آشتیانی و میرزا مهدی آشتیانی شرکت نمود و در قم از دانش آیات خوانساری و سید محمد حجت کوه کمری و میرزا رضی تبریزی استفاده کرد. ایشان در ایام جوانی به متون فلسفی و عرفانی تسلط یافت و در عین حال از کندوکاو در حوزه ادبیات عربی و فارسی غافل نماند.

استاد فقید آشتیانی در سال 1338 ش به عنوان مدرس دانشگاه مشهد در رشته فلسفه و تصوف اسلامی انتخاب شد و در آذرماه 1345 به رتبه استادی نایل آمد و در سال 1349 مدیریت گروه فلسفه و حکمت را در همان دانشگاه به عهده گرفت و خرداد سال 1375 از خدمت در دانشگاه بازنشسته شد و آبان 1376 به عنوان دانشمند برجسته توسط فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران معرفی گردید.

ایشان ضمن تدریس در دانشگاه سالیان مدید در مدرسه امام صادق علیه السلام از مدارس حوزه علمیه مشهد و از بناهای مرحوم آیه الله العظمی سید محمد هادی میلانی به تدریس حکمت و عرفان مشغول بود.

از سال 1337 تا 1357 همکاری نزدیک میان علامه آشتیانی و دکتر سید حسین نصر برقرار بود. دکتر نصر او را با هانری کرین آشنا کرد و محصول این همکاری مجلدات «منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران» است.

مرحوم سید جلال الدین آشتیانی مصداق کامل همت، تلاش، اخلاص، بصیرت، فهم عمیق و پژوهش علمی بود و نسبت به نظریات و آرای حکمای پیشین نگاه نقادانه داشت. تحلیل های فلسفی و عرفانی آشتیانی در کتابهای هستی از نظر فلسفه و عرفان، شرح

مقدمه قیصری بر فصوص الحکم و شرح حال و آرای فلسفی ملا صدرا، شرح فصوص الحکم فارابی و شرح بر زاد المسافرین ملا صدرا به چشم می خورد.

آشتیانی عمر خود را مصروف حلقه های مفقوده سلسله فلسفه و حکمت اسلامی ایران کرد. ایشان در جستجوی دقیق خود توانست رابطه بین شیخ الرئیس و خواجه نصیر و حکمای بین آنها را مشخص کند و سه مکتب شیراز، اصفهان و تهران را معرفی کند. به این منظور ایشان بیش از 30 مقاله و 30 تعلیقه و مقدمه بر آثار عرفانی و فلسفی نوشت و آنها را به چاپ رساند.

استاد فقید مجرد زیست و صاحب فرزند نبود. فرزندان او شاگردانش بودند که به ایرانیان محدود نمی شدند و از کشورهای اسلامی و غرب و ژاپن افراد زیادی از محضر او بهره بردند. تا اینکه در فروردین 1384 در مشهد بدرود حیات گفت و در دار الزهد حرم مطهر رضوی دفن شدند.

غلامرضا جلالی

(4)

آشتیانی-مرتضی

(1281-1365 ه.ق)

آیه الله حاج شیخ مرتضی آشتیانی فرزند آیه الله حاج میرزا محمد حسن آشتیانی، از مشاهیر علما و مجتهدان سده چهارده هجری و دایی میرزا مهدی آشتیانی فیلسوف معروف است. وی در سال 1281 ه.ق/1243 ه.ش هم زمان با روز درگذشت شیخ مرتضی انصاری

ص: 42

چشم به جهان گشود، و به همین مناسبت پدرش که از شاگردان شیخ بود، او را مرتضی نام نهاد.

آشتیانی مقدمات و سطوح را نزد پدر و عالمان دیگر فراگرفت، در سفر به مکه، همراه پدر به نجف رفت و دوره فقه و اصول را نزد حاجی میرزا حبیب الله رشتی، حاج میرزا حسین نوری و حاج میرزا خلیل و آخوند خراسانی گذراند و به درجه اجتهاد نایل شد. حاج شیخ در اخلاق از شاگردان مرحوم شیخ محمد بهاری بود و در فلسفه دست داشت. شیخ مرتضی پس از بازگشت به تهران، به درس و اقامه جماعت پرداخت. بعد از پدرش در تهران مرجعیت روحانی یافت. حضور ایشان در تهران مصادف با انقلاب مشروطیت بود.

حاج شیخ مرتضی و تنی چند از رجال دینی و سیاسی وقت، از جمله سید محمد طباطبایی، ملک المتکلمین، سید محمد رضا مساوات و حاج شیخ مهدی کاشی، انجمنی تشکیل دادند و شبها کنار هم جمع می شدند و به گفتگو و تحلیل اوضاع سیاسی و رویدادهای فکری و فرهنگی می پرداختند. عین الدوله او را از تولیت مدرسه مروی برکنار نمود. ایشان همراه با سایر علمای تهران برای پیشبرد امر مشروطه به حرم حضرت عبد العظیم مهاجرت کرد و تحصن گزید.

حاج شیخ در سال 1340 ه ق به مشهد آمد و به تدریس و اقامه جماعت پرداخت. سال 1353 ه ق 1314 ه ش به دنبال واقعه مسجد گوهرشاد، مجبور شد مشهد را ترک کند و چند سالی در زاویه حرم حضرت عبد العظیم مجاور شود. پس از سقوط رضا خان، در سال 1360 ه ق به عتبات رفت، دو سال در کربلا ماند و به تدریس پرداخت، ولی به دلیل داشتن کسالت مجبور شد به ایران برگردد و در مشهد ماندگار شود. ایشان به لحاظ اخلاص به اهل بیت علیهم السلام در همه موالید و وفیات مجلس بر پا می نمود و خود از مردم پذیرایی می کرد و گاه خود

مدیحه خوانی می نمود. وی 23 ذی حجه سال 1365 ه ق/27 آبان 1325 ه. ش در 84 سالگی، چشم از جهان فروبست و در محل دار السعاده، پایین پای حضرت رضا علیه السلام دفن شد.

مشاهیر بزرگ اسلام 366/4، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/245-246، تاریخ آستان قدس/337، شرح حال رجال ایران 260/6، گنجینه دانشمندان 95/7-97، مکارم الآثار 487/2، گلزار معانی/16، یادداشتهای محمد قزوینی 8/7 اعیان الشیعه 7/5 م، مستدرکات اعیان الشیعه 257/2.

غلامرضا جلالی

(5)

آشتیانی، میرزا هاشم

(1328-1250 ه ش)

میرزا هاشم آشتیانی فرزند آیه الله حاج میرزا محمد حسن آشتیانی در سال 1250 ه ش به دنیا آمد و پس از تحصیلات مقدماتی و سطوح و خارج به درجه اجتهاد نایل شد. دوره سوم مجلس شورای ملی (1333 ه ق) به نمایندگی از سوی مردم تهران به مجلس راه یافت و دوره چهارم، از طرف مردم سبزوار انتخاب شد و با همراهی سید حسن مدرس و تنی چند از رجال، حزب «اصلاح طلبان» را به وجود آوردند، و 16 ربیع الاول 1339 ه ق، همراه پنج نفر دیگر از علما، طی بیانیه ای بی طرفی ایران در جنگ جهانی اول را منتشر ساخت. در جریان کودتای 1299 ه ش رضا خان، و روی کار آمدن کابینه سید ضیاء، میرزا هاشم به مخالفت برخاست و به دستور سید ضیاء بازداشت شد.

در مجلس پنجم (22 بهمن 1302 ه ش) تدین، مهمترین مهره سیاسی رضا خان در مجلس، با اعتبارنامه آشتیانی مخالفت کرد، ولی با دفاع مدرّس، اعتبارنامه ایشان تصویب شد.

میرزا هاشم در سال 1302 ه ش، در کنار مدرس و مشیر الدوله، پیشنهاد جمهوریت از سوی رضا خان را رد کرد و در شمار مخالفین ماده واحده ای درآمد که خلع قاجار و سلطنت

ص: 44

رضا خان را پیشنهاد کرده بود و به این ترتیب ناسازگاری خود را با حاکمیت پهلوی اعلان نمود. با این حال، پس از به سلطنت رسیدن رضا خان، در انتخابات دوره ششم مجلس شورای ملی، نام او در کنار دوازده نفری قرار گرفت که مدرس لیست آنها را به عنوان کاندیداهای مورد اعتماد خود منتشر ساخت و به این ترتیب به مجلس راه یافت.

میرزا هاشم، در دوره هفتم (14 مهر 1307 ه ش) نیز یکی از کسانی بود که با اکثریت آراء از تهران به مجلس رفت.

در رویداد ترور مدرس به دست مزدوران رضا خان، نطق هیجان آفرینی در مجلس ایراد کرد و خواهان دستگیری و مجازات عاملین آن شد.

آیه الله میرزا هاشم آشتیانی در سال 1328 ه ش، هشت سال پس از سقوط رضا خان، به سرای ابدی شتافت و جنازه ایشان به مشهد حمل و در رواق دارالسلام حرم مطهر رضوی به خاک سپرده شد.

زندگینامه رجال و مشاهیر ایران 1/38-40، تاریخ مختصر احزاب سیاسی ایران جلدهای 1 و 2، شرح حال رجال ایران 4/428، تاریخ آستان قدس 338/، گنجینه دانشمندان 4/363-364.

غلامرضا جلالی

(6)

آقابزرگ-زین الاثمه

(-1302 ه ق)

آیه الله حاج مولی آقابزرگ از مشاهیر قرن 13 و 14 ه ق است. چون مورد وثوق مردم و بزرگان بود او را «زین الاثمه» می خواندند. ایشان سالها در مسجد آقا محمد مهدی تبریزی مشهور به «ملک التجار» از مساجد معتبر و بزرگ تهران، امامت جماعت داشت و پیش از آن مدتی مجاور آستان قدس رضوی بود و دوست داشت بار دیگر از معنویت این سرزمین برخوردار باشد. در اواخر عمر به مشهد آمد و سال 1302 ه ق دار فانی را وداع گفت و در جوار مرقد امام هشتم علیه السلام دفن شد.

ص: 45

مطلع الشمس/692، اعیان الشیعه 563/3؛ تذکره مدینه الادب 185/3.

ابراهیم زنگنه

(7)

آقابزرگ-ملا آقا

(-1087 ه ق)

حاج ملا آقابزرگ از دانشمندان قرن 11 هجری است. او در مدرسه صالحیه معروف به نواب سکونت داشت و در همان جا به تدریس روی آورد. وی سرکشیک آستان قدس رضوی و از اساتید حوزه بود و در مدرسه میرزا جعفر تدریس می کرد. ساختمان مصلاهی مشهد، که از بناهای دوره صفوی است، در سال 1087 ه ق، زیر نظر او به پایان رسید.

حاج ملا آقابزرگ، پس از بنای مصلاً درگذشت و در یکی از حجره های مدرسه میرزا جعفر، واقع در صحن کهنه، به خاک سپرده شد.

فردوس التواریخ/107، اعیان الشیعه 563/3

ابراهیم زنگنه

(8)

آقامیری-سید محمد طاهر

(1280-1355 ق)

فقیه، مدرس و زاهد، در نجف اشرف متولد شد. پس از مقدمات چند سالی از محضر پدرش و میرزای بزرگ شیرازی استفاده نمود و پس از فوت ایشان از محضر علامه خراسانی بهره مند گردید تا به مقام اجتهاد رسید. در 1353 ق به زیارت مشهد رضوی مشرف شد و به سبب اصرار گروهی در آنجا ساکن گردید و به تدریس پرداخت. وی در مشهد درگذشت و در جوار مرقد امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد. از آثارش 5 حاشیه بر «رسائل» شیخ انصاری، حاشیه بر «مکاسب» و حاشیه بر «کفایه الاصول» را می توان نام برد.

اثر آفرینان، 218/3.

ابراهیم زنگنه

ص: 46

(1329-1395 ه ق)

آیه الله حاج آقاجفی شهرستانی فرزند سید محمد از نوادگان میرزا محمد مهدی موسوی شهرستانی، روز ششم جمادی الاولی سال 1329 ه ق در نجف متولد شد و سال 1331 ه ق به مشهد آمد، سپس به تهران رفت و سال 1344 ه ق به نجف بازگشت. مقدمات را در آنجا خواند و سال 1349 ه ق بار دیگر به ایران آمد و در شهر قم از محضر آیه الله العظمی مرعشی نجفی و حاج میرزا محمد علی ادیب تهرانی و آیه الله شیخ علی اصغر صالحی کرمانی استفاده برد. دو سال بعد به نجف رفت و فقه و اصول را نزد سید ابو الحسن اصفهانی و حاج شیخ محمد حسین کمپانی تلمذ کرد و پس از درگذشت مرحوم کمپانی، در درس آیه الله حاج شیخ محمد علی کاظمینی و آیه الله سید ابو القاسم خویی حاضر شد و به سال 1367، پس از 16 سال تحصیل در شهر نجف به قم بازگشت و از سوی آیه الله بروجردی برای تبلیغ و اقامه نماز عازم لرستان شد و شش سال در خرم آباد و الشتر، به ترویج اسلام پرداخت.

آیه الله شهرستانی سال 1373 ه ق به دعوت جمعی از مردم تهران و شمیرانات در تجریش حضور یافت و در آخرین سالهای حیات در مسجد آشتیانی های مرکز، واقع در خیابان آشتیان تهران به اقامه جماعت و نشر احکام مبادرت ورزید، تا اینکه اول محرم 1395 ه ق درگذشت و جنازه اش به مشهد منتقل و در آستانه حضرت رضا علیه السلام دفن گردید.

گنجینه دانشمندان 498/2-499، آثار الحججه 273/2، منار الهدی/170، سراج المعانی/149، شخصیات ادرکتها/141

ابراهیم زنگنه

آقاجفی - علم الهدی - علی

ص: 47

آیه الله سید محمد حسینی نجفی همدانی (عرب زاده) فرزند آیه الله سید علی عرب از سادات اعرجی کاظمین و از علمای عارف و عرفای فقیه و فقهای اصولی و نیز از مفسران معاصر است.

شب جمعه سوم ربیع الاول 1322 ه ق در نجف متولد شد و سال 1330 ه ق همراه پدر به ایران آمد و پیش از اتمام تحصیلات دار الفنون، به حوزه وارد شد و 13 سال خدمت پدر که از شاگردان مبرز میرزای شیرازی بزرگ و ملا حسینیقلی همدانی بود تحصیل علم کرد.

و سال 1343 ه ق برای فراگیری بیشتر معارف اسلامی به نجف رفت و سطح را نزد آقا عماد رشتی، نوه آیه الله میرزا حبیب الله رشتی، و خارج اصول را نزد میرزا محمد حسین نائینی و بخشهایی از فقه و اصول، کلام و فلسفه را نزد آیه الله شیخ محمد حسین غروی اصفهانی (کمپانی) و سید محمد حسین بادکوبه ای و نیز سلوک عملی را در محضر میرزا علی قاضی طباطبائی فراگرفت.

تحصیل ایشان 30 سال به طول انجامید و پس از ازدواج با دختر مرحوم نائینی، روز 22 ذیحجه سال 1351 ه ق از مرحوم کمپانی و پنجم ربیع الاول 1352 از آیه الله شیخ عبد الکریم حائری اجازه اجتهاد دریافت نمود. و سال 1367 ه ق به ایران بازگشت و در شهر همدان سکونت گزید. وی در مسجد کولانج و مسجد جامع همدان نماز جماعت را اقامه می کرد و بیشترین وقت خود را مصروف نوشتن کتابهایی چون «انوار درخشان در تفسیر قرآن» در 18 جلد، «درخشان پرتوی از اصول کافی» در 6 جلد، «معاد جسمانی و روحانی»، و رساله «مسیحا مژده مهدی موعود» نمود.

رفتار و گفتار آقاجنئی اخلاقی بود، ساعتی را بدون پژوهش و مطالعه نمی گذرانید. در تواضع و فروتنی

کم مانند بود. از شهره شدن اجتناب می کرد. امام خمینی قدس سره را اسوه و الگوی خود و انقلاب اسلامی را طلیعه حکومت حق می دانست.

سرانجام در 96 سالگی، سحرگاه یکشنبه 15 جمادی الاولی سال 1417 / 7 مهر 1375 ه ش در شهر همدان درگذشت و پیکر پاکش به مشهد منتقل، و در رواق دار الزهد حرم دفن شد. مقام معظم رهبری حضرت آیه الله خامنه ای در اطلاعیه ای خدمات و پارسایی و جایگاه علمی ایشان را ستود.

ویژه نامه روزنامه همشهری 17 آبان 1375، ص 2-4 و 14 مهر 1375، ص 1-3.

غلامرضا جلالی

(11)

آملی-ضیاء الدین

(1283-1361 ه.ش)

آیه الله حاج آقا ضیاء الدین آملی فرزند مرحوم آیه الله العظمی حاج شیخ محمد تقی آملی از علمای وارسته و

مجتهدان معاصر است. وی در تهران دیده به جهان گشود و هنگامی که پدر برای ادامه تحصیلات راهی حوزه علمیه نجف شد، همراه پدر به نجف رفت و پس از گذراندن دروس مقدمات و سطوح عالیّه از محضر حضرات آیات سید ابو الحسن اصفهانی، میرزا حسین نایینی، حاج آقا ضیاء الدین عراقی، میرزا ابو الحسن مشکینی و شیخ محمد کاظم شیرازی بهره برد و در اثر استعداد فراوانی که داشت در 30 سالگی به درجه رفیع اجتهاد نایل آمد.

مرحوم آیه الله العظمی سید ابو الحسن اصفهانی در اجازه اجتهادی ایشان

ص: 49

«جناب عالم فاضل مهذب کامل، ثقة الاسلام قره العین آقا ضیاء الدین آملی از کسانی می باشد که کوشش خود را در راه تحصیل علوم شرعیه به کار برده و عمر خویش را در تکمیل معارف دین صرف کرده و نزد اینجانب در مباحث فقه و اصول حضور یافته تا آنکه بحمد الله به مرتبه اجتهاد نائل گشته است».

و همچنین مرحوم آیه الله العظمی آقا ضیاء عراقی یکی دیگر از اساتید ایشان در اجازه اجتهادی که برای ایشان نوشته چنین یاد می کند:

«از کسانی که شیفته عروج بسوی بلندیهای حق و یقین و داخل شدن در سلک علماء و مروجین شریعت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله [می باشند] عالم فاضل متوقد، نحریر بارع ثقة مؤتمن بر فرائض و سنن، جامع لباب فقه و اصول، کوشای در معقول و منقول، صفوه الاعلام، رکن الاسلام آقا شیخ ضیاء الدین آملی است که نفس شریف خویش را به تعب افکنده و سالهای درازی آن را از آسایش بازداشته و با کوشش تمام به تحصیل علوم اسلامی پرداخته تا آنکه به لطف خداوند به رتبه رفیع اجتهاد رسیده است».

آیه الله حاج آقا ضیاء الدین آملی با دختر آیه الله العظمی حاج آقا حسین قمی ازدواج نمود و پس از مدتی راهی تهران گردید و چند سال در تهران و مدتی را نیز در شهر آمل به تدریس و تربیت نفوس مستعده همت گماشت و در همین سالهای اقامت در آمل بود که آیه الله جوادی آملی به بهره بری از انقاس قدسیه ایشان در مدرسه امام حسن عسکری علیه السلام آمل می پرداخت.

ایشان در شرح زندگانی خود از مرحوم حاج آقا ضیاء الدین آملی چنین یاد می کند: «برکاتی را که بنده در آن یک سال عمرم از مدرسه امام حسن عسکری علیه السلام در آمل به یاد دارم در دیگر مدارس به یاد ندارم. امالی مرحوم صدوق را که در روزهای تعطیل در محضر حضرت آیه الله آملی

می آموختم، و همچنین مشغول سوره مبارکه هود و آموختن تفسیر آن شدیم.

آن بزرگوار در ترویج کتاب و سنت، سعی بلیغی داشتند و می کوشیدند تا طلاب با علم الحدیث آشنا باشند. از امالی مرحوم شیخ صدوق احادیث را انتخاب می کردند و در روزهای تعطیل تدریس می کردند که سند نهج البلاغه در آن بخش تبیین می شد.

آیه الله حاج آقا ضیاء الدین آملی سالهای درازی به نمایندگی از سوی آیه الله العظمی بروجردی و بعد، از سوی آیه الله حکیم در کشور مصر به سر برد تا به نشر معارف اهل بیت و حمایت از حوزه تشیع پردازد. ایشان در مصر رهبری و زعامت شیعیان مصر را به عهده گرفته بود و برای تأسیس کرسی درس فقه جعفری در دانشگاه الازهر مصر سعی بلیغ کرد و بعد از سالیان درازی تلاش و خدمت به خاطر مخالفت جمال عبد الناصر رئیس جمهور وقت مصر با تشکل و پیشرفت شیعیان، ایشان از مصر به تهران بازگشت.

آیه الله حاج آقا ضیاء الدین آملی، بزرگ مردی وارسته و آزاده بود، زهد و تقوا و پارسایی با گوشت و خون او آمیخته شده بود. دنیا آن قدر در نظر او کوچک می نمود که با همه جلوه هایش همواره مورد بی اعتنایی وی قرار می گرفت. تمام کمندها و قیدهای دنیایی را از خود بریده بود دل بستگی و وابستگی او فقط به خدای متعال بود. او راه را یافته و دریافته بود که در ورای دروس متداول، حقایق دیگری نیز در پس پرده نهفته است که باید به آنها دست یافت و لذا به قرآن و عترت متوسل شد و قلب و حیات و آخرت خویش را روشنایی و جاودانگی بخشید. ایشان شیفته و دل باخته بی چون و چرای قرآن و عترت بود، او حافظ قرآن بود و هیچ آیه و حدیثی نبود که از او پرسیده شود مگر آنکه خود به قرائت ابتدا و انتهای آن می پرداخت و با لطافت تمام، معنی زیبای آیه و حدیث را بیان می کرد. ایشان می فرمود در

پنجاه سالگی شروع به حفظ قرآن کردم و ظرف 4 سال آن را به پایان بردم. او همواره بر استماع قرآن و یا تلاوت و تکرار قرآن و یا تفکر و تدبر عمیق در آیات آن اهتمام داشت.

خودشان می گفتند: وقتی پیش خود فکر و احساس می کنم که این خداوند است که با بشر سخن می گوید تمام اعضای بدنم می خواهد از درون از هم گسیخته شود. او دلدادۀ خداوند متعال بود هیچ شبی نبود که در آن به تهجد و عبادت نپردازد همین که اطمینان می یافت اطرافیان به خواب رفته اند از جای برمی خاست و تا هنگامه صبح به عبادت و مناجات با خدا می پرداخت.

ایشان دل شده و شیدای سر از پا نشناخته ائمه اطهار علیهم السلام بودند. شیدائی او با معرفت و شناخت ژرف همراه بود. عشق عمیقی به مولای متقیان امیر المؤمنین علی علیه السلام داشت.

به گونه ای که یک بار در هنگام قرائت قرآن وقتی به آیه چهارم از سوره مبارکه تحریم رسید، که در آن عبارت «و صالح المؤمنین» به کار رفته است و در احادیث زیاد و معتبر از این آیه تعبیر به مولای متقیان امیر المؤمنین علی علیه السلام شده است، آن چنان فریادی از درون دل کشید به گونه ای که به حالت غشوه به روی زمین افتاد که یکی از اطرافیان گمان مرگ او را نمود.

او همواره بر حضرت سید الشهداء امام حسین علیه السلام می گریست که شبها پس از برپایی نماز شب به آرامی به سینه خود می زد و به یاد مصائب امام حسین علیه السلام آرام و بی صدا چشمه اشک خویش را جاری می ساخت. هر سال چندین بار و به مناسبت‌هایی مختلف به زیارت حضرت امام رضا علیه السلام می شتافت. گاه در این مسافرتها لباس خویش را به لباس ساده و عربی مبدل می ساخت. در گوشه مسجد مجد در اتاق بسیار ساده و بی پیرایه می زیست و در همان مسجد نیز به اقامه جماعت می پرداخت و با وجودی که از عمر شریفش بیش از 75 سال می گذشت اما چون سبکبال و سحرخیز بود مانند

پرنده جسور و دارای جست و خیز به فعالیت و حرکت و مسافرت می پرداخت و هیچ گاه ابراز خستگی نمی کرد. شادابی و روح عبادت و معنویت از چهره نورانی او می تابید. از مرید و مرادی به شدت بیزار بود. همین که احساس می کرد کسی اندک ارادتی به او پیدا کرده است او را به گونه ای از خود می راند تا مبادا از سیر الی الله او بکاهد. او معتقد بود که همه ارادتها باید در ذات اقدس باری تعالی احضار گردند و همه باید رو به سوی خدا کنند و نه غیر خداوند.

نگارنده در حدود سال 1347 به خاطر درمان بیماری درد مفاصل به تهران رفته و چند هفته ای در منزل آن مرحوم در محله حسن آباد میهمان و از نزدیک شاهد فعالیت‌های علمی، اجتماعی، تبلیغی و اخلاقی آن فقید سعید بودم. در مسجد مجد (واقع در چهارراه حسن آباد) به جای پدر اقامه نماز جماعت می کرد. چقدر برایم جالب بود که می دیدم ایشان بین دو نماز می ایستاد و با خواندن آیه ای از قرآن یا حدیثی نمازگزاران را با بیانی رسا، شیوا و اثرگذار موعظه می کرد.

در مسجد مجد اطاقی اختصاصی داشت که کارهای علمی خود را در آنجا دنبال می کرد؛ از جمله دوره کتاب مصباح الهدی فی شرح عروه الوثقی تألیف پدر بزرگوارش را پس از بازنگری، تصحیح و آماده سازی برای چاپ تحویل چاپخانه می داد.

در حل مشکلات گوناگون مردم در حد توان مخلصانه اقدام می کرد. در مسائل سیاسی به یاد دارم روزی در خدمت ایشان و جمعی از علمای تهران به محضر مرحوم آیه الله العظمی حاج سید احمد خوانساری شرفیاب شدیم.

مرحوم آیه الله حاج آقا ضیاء پس از ایراد سخنانی درباره نهضت اسلامی و شخصیت امام خمینی قدس سره، اظهار داشت ما آماده ایم هر دستوری را که حضرت عالی درباره ادامه و پیشرفت نهضت بدهید حتی تهیه اعلامیه و پخش آن انجام دهیم و دیگران هم سخنانی

مشابه ایراد کردند.

سرانجام آیه الله العظمی حاج آقا ضیاء الدین آملی در روز جمعه 19 شهریور 21/1361 ذیقعده 1402 قمری پس از یک بیماری طولانی در یکی از بیمارستانهای تهران دعوت معبود خویش را اجابت کرد و به ملکوت اعلی پیوست.

پیکر مطهرش به مشهد مقدس انتقال یافت و در جوار محبوبش امام رضا علیه السلام در ایوان طلا به خاک سپرده شد.

برگرفته از یادداشتهای داماد محترم ایشان حجه الاسلام و المسلمین صدوقی و استاد الهی خراسانی و مجله پیام انقلاب اسلامی، شماره 48.

غلامرضا جلالی

(12)

آملی - محمد تقی

(1391-1304 ه ق)

آیه الله حاج شیخ محمد تقی آملی از مشاهیر علما و مجتهدان بلندپایه عصر حاضر بود. سالها در تهران به خدمات

معنوی و فرهنگی مشغول بود. پدرش آیه الله حاج شیخ محمد فرزند علی آملی در قبرستان ابن بابویه شهر ری دفن شده است و فضائل ایشان در تذکره المقابر فی احوال المفایر تألیف شیخ محمد شریف رازی آمده است.

آملی در روز 11 ذیقعده سال 1304 ه ق مصادف با سالروز ولادت امام رضا در تهران چشم به جهان گشود و زیر نظر پدرش رشد کرد و مقدمات و سطوح را نزد دانشوران تهران آموخت.

به سال 1339 ه ق عازم نجف شد و 14 سال از محضر حضرات آیات نائینی

ص: 54

اصفهان، فیروزآبادی، کمپانی، خوانساری و عراقی بهره برد و به درجهٔ اجتهاد نایل گردید و در این سفر بین ایشان و آیه الله حاج شیخ محمد کوهستانی هم دوره اش دیداری حاصل شد، ایشان سال 1353 ه ق به تهران بازگشت و در محله حسن آباد اقامت گزید. در مسجد مجد الدوله امامت جماعت را به عهده گرفت و در منزل خود تدریس می کرد. آیه الله حسن زاده آملی و آیه الله جوادی آملی از نامدارترین شاگردان مکتب او هستند.

آیه الله حاج شیخ محمد تقی آملی در شمار شخصیت‌های بلندپایه حوزوی بود که مرجعیت امام خمینی را در وقایع خرداد 1342 تأیید کردند و از توطئهٔ رژیم پهلوی نسبت به جان ایشان جلوگیری کردند.

حضرت آیه الله العظمی حاج شیخ محمد تقی آملی با این همه موقعیت علمی و فقهی و اجتماعی که داشتند بسیار فروتن و متواضع بودند و پیوسته در جهت خودسازی و مبارزه با نفس تلاش می کردند. حضرت آیه الله جوادی آملی در کتاب اسرار عبادت در این باره می نویسند:

مرحوم آیه الله شیخ محمد تقی آملی حکیم و فقیه متأدب به آداب اسلامی و متواضع بود. بزرگوار و کریم بود. یک وقت فرمود در خواب دیدم دشمن به من حمله کرد من با آن دشمن درگیر و گلاویز شدم، دشمن مرا رها نمی کرد من برای اینکه از شر او نجات پیدا کنم هیچ چاره نداشتم جز آنکه دست او را به شدت گاز بگیرم تا مرا رها کند و در این حال بیدار شدم و دیدم دستم در دهان خود من است و به شدت دستم را گاز گرفتم. در همان عالم خواب به من فهماندند که دشمن تو کسی جز خودت نیست از خودت نجات پیدا کن.

مرحوم آیه الله العظمی شیخ محمد تقی آملی از جمله شخصیت‌هایی است که توفیق ملاقات با حضرت امام زمان (عج) را پیدا کرد. دربارهٔ این ملاقات، مرحوم آیه الله العظمی علامه طباطبایی (ره) صاحب تفسیر المیزان از

قول استاد خودشان مرحوم قاضی نقل می کند که:

بعضی از افراد زمان ما مسلماً محضر مبارک آن حضرت را درک کرده و به خدمتش شرفیاب شده اند و یکی از آنها شیخ محمد تقی آملی بود که در مسجد سهله در مقام آن حضرت که به مقام صاحب الزمان معروف است مشغول دعا و ذکر بود که ناگهان آن حضرت را در میانه نوری بسیار قوی می بیند که به او نزدیک می شدند و چنان ابهت و عظمت آن نور او را می گیرد که نزدیک بود قبض روح شود و نفسهای او به شمارش افتاده و تقریباً یکی دو نفس به آخر مانده بود که جان دهد آن حضرت را به اسماء جلالیه قسم می دهد که دیگر به او نزدیک نگردد. بعد از دو هفته که ایشان در مسجد کوفه مشغول ذکر بود حضرت بر او ظاهر شدند و لذا او مراد خود را می یابد و به شرف ملاقات می رسد.

آیه الله العظمی حاج شیخ محمد تقی آملی در کار تدریس و تبلیغ و روشنگری مردم باین که فرصت کافی نداشتند از تألیف کتب نیز غافل نماندند و توانستند با اراده قوی و همت عالی خود تألیفات ارزنده ای به یادگار گذارند. تألیفات معظم له از این قرار می باشد:

1- مصباح الهدی فی شرح عروه الوثقی که شرح مفصلی می باشد بر عروه الوثقی مرحوم آیه الله العظمی آقا سید محمد کاظم طباطبایی یزدی که تا به حال 12 جلد از این شرح چاپ گردیده است. ایشان با این شرح مشکلات و دشواریهای کتاب عروه الوثقی را به خوبی حل کرده و فهم آن را بسیار آسان نمودند. 2- شرح کفایه الاصول 3- شرح منظومه سبزواری 4- شرح اشارات ابن سینا 5- تقریرات اصول مرحوم آیه الله العظمی آقا ضیاء الدین عراقی تا آخر آن 6- تقریرات اصول مرحوم آیه الله العظمی آقا سید ابو الحسن اصفهانی 7- کتاب التجاره 8- کتاب الصلاه (تقریرات مرحوم آیه الله العظمی نائینی) 9- شرح و حاشیه ای بر کتاب مکاسب مرحوم شیخ انصاری 10- رسائل متعدد

ص: 56

از قبیل رضاع 11-اصاله الصحه 12-قاعده لا ضرر 13-صحیحه لا تعاد و رساله های متعدد در اثبات صانع 14-متفرقات در فقه ابواب رهن-وقف-وصیت و غیر آن 15-مجموعه کتب فارسی عقیدتی که به چاپ رسیده و در بردارنده سخنرانیهای معظم له در مسجد مجلد الدوله تهران است.

سرانجام آیه الله العظمی حاج شیخ محمد تقی آملی پس از عمری تلاش بی وقفه در 29 شوال 1391 قمری بعد از اقامه دو رکعت نماز و سلام به مولایش حضرت ابا عبد الله الحسین دیدگان پرفروغ و حق بینش آهسته به روی هم قرار گرفت. دفتر حیات عاریت بسته شد و خورشید درخشان عمرش غروب کرد. روح پاکش قدم به دنیای جاوید گذاشت تا در جوار قرب کردگار جایگزین شود. پیکر پاک و مطهر حضرت آیه الله العظمی حاج شیخ محمد تقی آملی پس از تشییع باشکوه در تهران و مشهد و اقامه نماز به امامت فرزندش آیه الله حاج شیخ ضیاء الدین آملی رحمه الله در باغ رضوان مشهد در جوار مرقد علی بن موسی الرضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

غلامرضا جلالی

آیت الله زاده اصفهانی-موسوی اصفهانی-علی

(13)

آیت الله زاده خراسانی-مهدی

(1364-1292 ه ق)

میرزا مهدی معروف به آیت الله زاده خراسانی فرزند آخوند ملا محمد کاظم، در سال 1292 ه ق در نجف به دنیا آمد.

مقدمات و سطح را نزد شیخ زین العابدین شاهرودی فراگرفت و مدتی در درس پدر خود شرکت جست، ولی چشم درد شدید او مانع ادامه تحصیل شد.

سال 1319 ه ق به ایران آمد و در همه جا مورد استقبال مردم قرار گرفت و در تهران با مظفر الدین شاه دیدار نمود، به مشهد آمد و پس از مراجعت به نجف با توجه به شروع نهضت مشروطه

ص: 57

به عنوان مشاور سیاسی پدر فعالیت می کرد و برای استقرار مشروطیت سخت کوشید. تا جایی که برخی از مطبوعات آن زمان از جمله روزنامه حبل المتین، زحمتهای ایشان را ستودند.

در سال 1327 ه ق در جریان اولتیماتوم روس، میرزا مهدی همراه پدر خود به قصد مبارزه با روسها آماده حرکت از نجف شد و با درگذشت ناگهانی آخوند، با لباس عزا، همراه علما و مردم مؤمن به منظور جهاد علیه روس از نجف حرکت کرد. در شهر کاظمین از طرف علمایی چون حاج شیخ عبد الله مازندرانی، شیخ الشریعه اصفهانی، حاج شیخ محمد حسین حائری، آقا میرزا محمد تقی شیرازی، به ریاست هیئتی انتخاب گردید که مأموریت داشت برای بیرون راندن روسها با دولت ایران همکاری کند. میرزا حسین نائینی، شیخ عبد الحسین رشتی، شیخ جواد جواهری، سید ابو الحسن اصفهانی و سید مصطفی کاشانی، از اعضای دیگر آن بودند، آنها در کنار تماس با دولت ایران، از شیخ خزعل خواستند تا در مبارزه فراگیر آنها شرکت کند و مانع نفوذ انگلیس در خوزستان شود.

در مدتی که میرزا مهدی و علمای دیگر در کاظمین بسر می بردند، بین ایشان و وثوق الدوله تماس برقرار بود و با آخرین تلگراف وثوق الدوله که از بازگشت قشون روس و اصلاح امور، خبر می داد، علما به نجف مراجعت کردند.

میرزا مهدی در سال 1342 ه ق در جریان اعلان جنگ علمای عراق با انگلیس، همراه علمای تبعیدی به ایران آمد و پس از مدتی به بغداد بازگشت و طی دیدار با ملک فیصل اول، پادشاه عراق، امکان مراجعت علما را فراهم ساخت.

آخرین سفر میرزا مهدی به ایران در سال 1324 ه ش / 1364 ه ق اتفاق افتاد. او وقتی به تهران رسید بیمار شد و اردیبهشت همان سال چشم از جهان فرو بست و جسد او را به مشهد حمل کردند و در دار السعاده کنار قبر

آیه الله سید محمد باقر آیت اللهی شیرازی معروف به «حاج عالم» فرزند آیه الله حاج سید عبد الباقی مجتهد متوفی 1354 ه ق از علمای شیراز است. پدرش از مراجع تقلید و مادرش دختر آیه الله حاج سید عبد الحسین نجفی لاری بود، روز بیستم شعبان 1322 ه ق متولد شد. سال 1333 ه ق به شیراز آمد و طی 15 سال در خدمت پدرش و علمایی چون حاج شیخ علی ابیوردی، حاج شیخ جعفر محلاتی، حاج میرزا محمد صادق شیرازی با علوم اسلامی آشنا شد و سال 1346 ه ق عازم نجف گردید و در محضر آیات سید ابو الحسن اصفهانی، آقا ضیاء الدین عراقی، حاج شیخ کاظم شیرازی و مشکینی، علم آموخت و پس از مدتی به دلیل کسالت به شیراز مراجعت کرد و در اصفهان نزد آیات میرزا محمد صادق احمدآبادی، آقا شیخ محمد خراسانی، شیخ محمد رضا مسجد شاهی، آقا رحیم ارباب و شیخ محمد حسین فشارکی مدارج علمی را یکی پس از دیگری پشت سر نهاد و به درجه اجتهاد و اخذ اجازه نایل شد.

وی تابستان 1349 ه ق مدتی در قم از محضر آیه الله شیخ عبد الکریم حائری یزدی مؤسس حوزه قم بهره برد و همان سال به مشهد آمد و در حوزه درس آیات حاج آقا حسین قمی و حاج میرزا محمد کفایی شرکت جست و سال 1351 ه ق به شیراز عزیمت نمود و به ترویج معارف الهی و اقامه نماز جمعه در مسجد آقا احمد شیراز پرداخت. او این مسجد را تجدید بنا نمود و مدرسه علمیه ابراهیم را در صحن امامزاده ابراهیم بن موسی بن جعفر علیه السلام تأسیس

کرد و در برخی از روستاهای اطراف شیراز مسجد و غسلخانه ساخت.

آیه الله سید محمد باقر آیت اللهی در سال 1399 ه ق به قصد زیارت به مشهد آمد و در طول همین سفر روز پنجشنبه 25 شعبان در حال نماز داعی حق را لبیک گفت و در صحن آزادی در حجرة جنب دار الضیافه دفن گردید.

تقریرات اصول آقا ضیاء الدین عراقی، خارج مکاسب حاج شیخ محمد کاظم شیرازی، صلوات جمعه و صلوات مسافر نائینی و نیز کتاب شناخت دین و رساله ای در هیئت و نجوم از آثار علمی ایشان است.

ابراهیم زنگنه

ص:60

ابرقویی - محمود

(1314 ه. ش)

ملا محمود ابرقویی، فرزند ابوطالب از عالمان دینی یزد در سده 13 و اوایل سده 14 شمسی است. پدرش اهل مهرجرد میبد بود و از آنجا به ابرکوه مهاجرت کرد. ملا محمود تحصیلات خود را در یزد، اصفهان، مشهد و تهران به پایان رساند. وی در تهران از شاگردان آیه الله شیخ فضل الله نوری بشمار می رفت و با آیه الله العظمی حاج آقا حسین قمی (م 1366 ق) همدرس بود.

ملا محمود برای تبلیغ دین به شهرهای مختلف سفر می کرد و به امر به معروف و نهی از منکر اهتمام ویژه ای داشت. وی سرانجام در سال 1314 ش در مشهد وفات یافت و در حرم امام رضا علیه السلام در جوار مقبره شیخ بهایی به خاک سپرده شد.

مفاخر یزد 38/1.

سید حسن حسینی

ابطحی سدهی - سید محمد باقر

(1365-1290 ه. ش)

حاج سید محمد باقر ابطحی سدهی متولد سال 1290 ه. ش از بزرگان علمای حوزه علمیه اصفهان بود که سالها بر مسند تدریس تکیه داشت. وی در اصل از سده (خمینی شهر) اصفهان بود که پس از خواندن مقدمات و سطوح در خدمت آقا میرزا هاشم چهارسوقی،

ص: 61

مؤلف میزان الانساب، به تکمیل علوم الهی پرداخت و به درجه اجتهاد دست یافت و سالها به تدریس دانشهای حوزوی اشتغال داشت تا اینکه به مشهد آمد و شعبان سال 1365 ه ش در سن 75 سالگی از دنیا رفت و در صحن آزادی حرم مطهر دفن شد.

سنگ مزار آن مرحوم و میزان الانساب/33

ابراهیم زنگنه

(17)

ابطحی سدهی - سید محمد علی

(1371-1294 ه ق)

حاج سید محمد علی ابطحی سدهی فرزند سید مهدی حسینی از سلسله سادات معروف به سادات حکیمی، در ماه صفر سال 1294 ه ق در سده متولد و در ماه رجب 1371 ه ق در سفر زیارت مشهد در این شهر درگذشت و در رواق دار الضیافه دفن گردید. ایشان از شاگردان آقا شیخ مرتضی یزدی و آقا سید محمد باقر درچه ای و شیخ عبدالحسین محلاتی و جهانگیر خان قشقایی و میرزا هدایت الله چهارسوقی بود و در حدود پنجاه جلد کتاب و رساله تألیف نموده است که از مهمترین آنها می توان به تعلیقه بر فرائد، ختام الغرر، رساله در تعارض ادله، رساله در تعادل و تراجیح، رساله استدلالی در توحید، رساله در رضاع، رساله در ولایت حاکم و شرح فارسی بر کفایه آخوند خراسانی، اشاره کرد.

ابراهیم زنگنه

(18)

ابن ابی جمهور احسائی - محمد

(-زنده 904 ه ق)

محمد بن زین الدین بن علی بن ابراهیم بن حسام الدین بن ابی جمهور احسائی، از علمای نامدار شیعه و زنده تا ذیقعد سال 904 ه ق در احساء بحرین متولد شد و در همان جا به تحصیل پرداخت. سپس سالها در نجف نزد اساتیدی چون شیخ شرف الدین حسن بن عبد الکریم فتال غروی درس

ص: 62

خواند و سال 877 ه ق عازم سفر حج شد و در بازگشت چندی در شام توقف کرد. یک ماه هم در کرک نوح در محضر شیخ الاسلام علی بن هلال جزایری حاضر شد و مانند معاصر خود محقق کرکی (م 940 ه ق) از او سماع حدیث کرد. بعد به خراسان آمد.

ابن ابی جمهور در فقه و حدیث و کلام تخصص داشت و عارف مشرب بود و کتابهای مفیدی در این عرصه ها نوشته است.

از آثار بنام او زاد المسافرین در اصول دین است که در سال 878 ه ق در سفر خود به مشهد تألیف کرد و به درخواست شاگردش میر محسن بن محمد رضوی مشهدی (متوفی 931 ه ق) آن را شرح کرد و نامش را کشف البراهین الاقطاب الفقهیه و الوظائف الدینیّه علی مذهب الامامیه، درایه النهایه فی الحکمه الاشراقیه، درر اللالی المعادیه فی الاحادیث الفقهیه، المجلی و غوالی اللالی از آثار دیگر اوست.

احسایی گفتمانهایی با فاضل هروی از علمای عامه داشته است که در کتاب مناظره ابن ابی جمهور منعکس است.

این کتاب مشتمل بر سه مجلس است:

مجلس اول درباره امامت امیر المؤمنین می باشد و در خانه سید محسن بن میر محمد رضوی صورت گرفته است و قاضی نور الله خلاصه آن را در کتاب خود منعکس نموده است و مجلس دوم در مدرسه صورت گرفت. مجلس سوم درباره اعمال خدعه در امر خلافت بود.

همه این مجالس در سال 878 ه ق انجام پذیرفت و مولی نوروز علی بسطامی تمام آن را در فردوس التواریخ آورده است.

آخرین سفر ابن ابی جمهور احسایی به مشهد در سال 896 ه ق اتفاق افتاد و پس از درگذشت در کنار قبر امام پاکان دفن شد.

الذریعه 273/2، 10/12، 297/13، 22/18، 286/22؛ ترجمه الکنی و الالقاب 341/1، مفاخر اسلام 397/4-404، نامه دانشوران 378/3، دائره المعارف فارسی 14/1، دائره المعارف تشیع 293/1،

آیه الله حاج سید عباس ابو ترابی، از علمای بزرگ و مشهور قزوین بود، در سال 1335 ه. ق/1295 ه. ش در بیت علم و فضیلت، در قزوین به دنیا آمد. پدرش آیه الله سید ابو تراب قزوینی (1309-1393 ق) از شاگردان آیات عظام میرزای نائینی، سید ابو الحسن اصفهانی و آقا ضیاء عراقی بوده است.

سید عباس ابو ترابی پس از فراگیری علوم مقدماتی نزد آیات: شیخ محمود رئیسی، شیخ یحیی مفیدی و پدر خود با مبانی علوم الهی آشنا شد. سال 1353 ه ق به حوزه علمیه قم رفت و به تکمیل دانش پرداخت در درس آیات: حجت کوه کمری و بروجردی و پس از وفات ایشان درس امام خمینی، محقق داماد و علامه طباطبائی حاضر شد. بعد به زادگاهش بازگشت و به تدریس و اقامه جماعت پرداخت. در سال 1377 ش از سوی مقام معظم رهبری به امامت جماعت مسجد امام حسین علیه السلام تهران منصوب شد. وی دلی مهربان داشت و در کمک به مستمندان و نیازمندان سر از پا نمی شناخت و حسینیه ای برای مردم شهر قزوین در مشهد بنیاد نهاد.

سرانجام آن عالم بزرگوار پس از 84 سال زندگی صبح روز پنجشنبه 27 صفر 12/1421 خرداد 1379 ش در مسیر زیارت حضرت علی بن

موسی الرضا علیه السلام همراه فرزندش حاج سید علی اکبر اَبو ترابی در سانحه تصادف درگذشت و پس از تشییع بسیار باشکوه در تهران و قزوین به مشهد انتقال یافت و در صحن نو (آزادی) حجره بیست و چهار دفن شد.

زبده المقال فی خمس النبی، تقریرات درس فقه آیه الله بروجردی و آیه الله حجت، جهاد نفس، حقیقت در سیمای حق، مباحث توحید، یک دوره فقه و اصول از آثار قلمی ایشان است.

آینه پژوهش 60/62-61

غلامرضا جلالی

(20)

ابو ترابی - سید علی اکبر

(1318-1379 ش)

حجه الاسلام و المسلمین حاج سید علی اکبر ابو ترابی فرزند آیه الله حاج سید عباس ابو ترابی سردار سرافراز جبهه های جنگ و اسارت و نماینده ولی فقیه در امور آزادگان و نماینده ولی فقیه در دانشگاه تهران، و

نماینده مردم تهران در دوره چهارم و پنجم مجلس شورای اسلامی، پس از تحصیل علوم اسلامی در مشهد در محضر استاد الهی خراسانی و برخی دیگر از بزرگان و در تهران عازم نجف اشرف شد و در ایام انقلاب به ایران برگشت. در جریان جنگ عراق علیه ایران اسیر شد و پس از ده سال اسارت و مقاومت شجاعانه، سرافراز وارد میهن اسلامی شد و بار دیگر در خدمت انقلاب و مردم مؤمن قرار گرفت. او نمونه عینی و تجسم عملی ایثار و تقوا و تعهد و بی اعتنایی به زخارف دنیا،

ص: 65

خدمت به مردم و عشق به اهل بیت بود.

حجه الاسلام سید علی اکبر ابو ترابی در مسیر زیارت قبر مطهر امام هشتم علیه السلام همراه پدر در روز پنجشنبه 27 صفر 12/1421 خرداد 1379 ش، در سانحه تصادف، چشم از جهان فروست و پس از تشییع باشکوه در تهران و قزوین و مشهد در صحن نو(آزادی) حجره بیست و چهار حرم مطهر امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

آینه پژوهش 60/62-61

غلامرضا جلالی

ادیب اول-ادیب نیشابوری-عبد الجواد

(21)

ادیب بجنوردی-سید حسین

(1341-1259 ه ش)

سید حسین موسوی نسل، معروف به ادیب بجنوردی، فرزند میرزا ابو الحسن، در سال 1300 ه ق در روستای خراشا از توابع بجنورد پا به دنیا نهاد. در دوسالگی پدر را از دست داد. درسهای مقدماتی را در زادگاه خود به پایان برد و در 15 سالگی به مشهد آمد و در مدرسه نواب حجره گرفت.

صرف و نحو را نزد حاج محقق قوچانی، فاضل بسطامی، شیخ عبد العزیز، ملا عبد الخالق و میرزا عبد الجواد ادیب نیشابوری تکمیل کرد. ریاضیات را از میرزا عبد الرحمن مدرس و هیئت را از مشکان طبسی آموخت. فقه و اصول را نزد حاج شیخ حسن برسی و میرزا قدوس ابهری و حکمت را در محضر شیخ ابو القاسم نیشابوری از شاگردان

ص: 66

حاج ملا هادی سبزواری و عموی خود سید محمد بجنوردی و حاجی فاضل تلمذ نمود. منطق را در پیشگاه حاجی محقق و خارج فقه را در خدمت آیات حاج شیخ حسنعلی تهرانی، میرزا محمد آقازاده و حاج آقا حسین قمی تحصیل کرد و در مجالس تفسیر عرفانی مرحوم حاج میرزا حبیب الله مجتهد نیز حضور می یافت.

ادیب بجنوردی از سال 1324 ه ق که مصادف با اعلان مشروطیت بود، به خدمات نوین فرهنگی روی آورد و در اولین مدرسه مشهد، یعنی مدرسه معرفت و پس از آن در مدرسه مظفری و مؤسسات شرکت فرهنگ به تدریس ادبیات، منطق، فیزیک و شیمی پرداخت.

ادیب در صدر مشروطیت از اعضای مؤثر حزب دموکرات خراسان بود و با روزنامه های محلی و تهران همکاری می کرد. در سال 1298 ه ش هم زمان با آمدن سید محمد سلطان العلماء و تأسیس فرهنگ خراسان، به خدمت فرهنگ درآمد و به اتفاق دانش بزرگ نیا و انتخاب الملک رام و مستشار الملک، دبیرستان دانش را تأسیس کردند.

در سال 1308 ه ش دانشکده معقول و منقول با تلاش اسدی، در مشهد تأسیس گردید و تدریس تاریخ ادبیات و تفسیر به مرحوم ادیب بجنوردی واگذار شد. ایشان هم زمان در مدرسه نواب منطق، علوم ادب و منظومه تدریس می نمود.

ادیب در سال 1314 ه ش به اصفهان منتقل و مأمور تأسیس دانشکده معقول و منقول در آن شهر شد و ریاست دبیرستان صارمیه نیز به ایشان واگذار گردید. در مدرسه صدر کتاب شوارق، در مدرسه چهارباغ علم کلام و در مسجد حاج میرزا هاشم تفسیر می گفت.

ادیب در سال 1316 ه ش به تهران منتقل شد و معاونت و مشاوره فنی کتابخانه ملی به ایشان واگذار گردید و در همین سمت از فرهنگ بازنشسته شد

و از آن به بعد در دانشکده معقول و منقول به تدریس پرداخت و در کنار آن در مدرسه سپهسالار منظومه و در مدرسه شیخ عبدالحسین کلام تدریس می کرد. در سالهای آخر عمر به دلیل پادرد، در منزل خود درس می گفت، تا اینکه روز یکشنبه 4 شهریور 1341 پس از چند سال تحمل سختی دعوت حق را لبیک گفت و به سرای ابدی پرگشود. جنازه اش به مشهد منتقل گردید و در مدرسه علی نقی میرزا که امروزه بخشی از بست بالا و صحن جدید شده است به خاک سپرده شد.

از آثار قلمی مرحوم بجنوردی علاوه بر جزوه های درسی که برای دانشجویان فراهم ساخته بود و مجموعه اشعار که در سال 1380 ش به چاپ رسید، می توان به سیر طبیعت، مقدمه ای بر توحید مفضل، درباره معراج و کتابی در منطق اشاره کرد که هنوز به چاپ نرسیده اند.

فرهنگ خراسان، شماره 4/48-51، روزنامه آزادی 1327/10/2، ص 1، دانشوران بجنورد/151-152، نامه فرهنگ شماره 7 سال 1331

غلامرضا جلالی

(22)

ادیب خاوری-حسن

(-1386 ه ق)

حاج شیخ حسن معروف به ادیب خاوری، از مشایخ معرفت و سالکین طریقت و نایلان به حقیقت و انسان خوش مشرب، بذله گو، شیرین زبان و خنده رو بود و حافظه و استعداد غریبی داشت.

ادیب خاوری در علوم رمل و اعداد و جفر و طلسمات و تسخیرات و ادویه

ص:68

استادی بی نظیر بود. با عرفا مراوده و با حکما و شعرا دوستی داشت. انوار الیقین در علم جفر، خاتم الرمل، منطق الاسرار در رمل و خلاصه الاعداد و الالواح در علم اعداد از آثار اوست.

بهار المعارف وی مشتمل بر قصاید، غزلیات و ترجیعاتی است که سروده است.

وی قریب 115 سال عمر کرد و شب جمعه 17 رمضان سال 1386 از جهان درگذشت و در باغ رضوان دفن گردید.

مرآة الحججہ/100-113

غلامرضا جلالی

ادیب دوم-ادیب نیشابوری-محمد تقی

(23)

ادیب نیشابوری-عبد الجواد

(1281-1344 ه ق)

میرزا عبد الجواد سال 1281 ه ق در «بیژن گرد»، از روستاهای نیشابور چشم به جهان گشود. در اوان کودکی،

بیماری آبله چشم راستش را از او گرفت و سوی اندکی برای چشم چپش باقی ماند.

میرزا حافظه بسیار خوبی داشت.

پس از آشنایی با خواندن و نوشتن، به تشویق پدرش ملا حسین، عازم نیشابور شد و سال 1297 ه ق برای دانش اندوزی به حوزه پررونق مشهد آمد، ابتدا به مدرسه خیرات خان رفت، بعد مدرسه فاضل خان و در آخر در مدرسه نواب حجره ای گرفت و ضمن فراگیری مقدمات علوم ادب، کتابهای نهج البلاغه، مغنی، مطول، مقامات

ص: 69

بدیعی، مقامات حریری، حاشیه و شمسیه را بدون استاد یاد گرفت و مقداری فقه و اصول و حکمت و کلام را نزد اساتید آن عصر حوزه، تلمذ کرد و به نیشابور بازگشت و پس از درگذشت پدر، در حدود سال 1310 ه ق بار دیگر به مشهد آمد و در یکی از حجره های مدرسه نواب مستقر شد و تا پایان عمر هرگز به سفر نرفت.

میرزا انسانی سخت کوش بود، او باین که قدرت بینایی بسیار اندکی داشت، هرگز دست از مطالعه نکشید.

گاهی تا سپیده صبح چشم از کتاب بر نمی داشت و سحرگاهان ترنم گنجشکان او را به خود می آورد. به تدریج دانسته های ادبی و تاریخی او به جایی رسید که سخنان ارجمند او در گستره این دانشها، همه صاحب نظران را به حیرت می افکند. او در حکمت الهی و طبیعی نیز مهارت داشت و نظریات ملا-صدر را می پسندید و در نجوم، جبر و مقابله و حساب و هندسه از دانایان بود و با موسیقی نیز آشنایی داشت. اما بدون تردید تخصص او در علوم ادب بود. او تمام قاموس و برهان قاطع را حفظ داشت و افزون بر دوازده هزار بیت از اشعار عرب جاهلی را به خاطر سپرده بود. ادیب هر شعری را با همان حال و هوای خود شعر، با لهجه ای بسیار دلنشین و سحرانگیز می خواند.

ادیب اهل قناعت و مناعت طبع بود.

از وجوهات کمتر استفاده می کرد. بیشتر از راه حق التدریس آستان قدس رضوی و عیادت اندک ارثی نیشابور، روزگار می گذرانید. او همسر نگزید و به تنهایی راه زندگی را به آخر برد. بیانی صریح داشت و در مبارزه با جهل و ریا بیداد می کرد. زندگی نظام مندی داشت و هفته ای یک بار به حرم مطهر مشرف می شد. در بیشتر درسهای او، متجاوز از سیصد طلبه شرکت می کردند.

ادیب پس از سالیان مدید سخت مریض شد و به بیمارستان منتصریه انتقال یافت و هرگز به حجره بازنگشت و حجره خود را با خاطره چهل ساله رها ساخت. در حال احتضار از یکی از

شاگردان خود خواست تا معلقه امرؤ القیس را برای او بخواند و خود زیر لب زمزمه می کرد، در بیت 29 معلقه، ادیب برای همیشه چشم برهم نهاد و در شصت و سومین سال زندگی خود، صبح جمعه ششم خرداد 15/1305 ذی قعدة 1344 ه ق، با تنی نحیف در گوشه ای از پای دیوار غربی دار السیاده حرم مطهر به خاک سپرده شد.

میرزا عبد الجواد در طول حیات پربار خود، چهره های برجسته ای چون ملک الشعرا بهار، بدیع الزمان فروزانفر، محمد پروین گنابادی، محمد تقی مدرس رضوی، محمود فرخ، محمد تقی ادیب نیشابوری، محمد علی بامداد، سید جلال الدین تهرانی، سید حسن مشکان طبسی را در مکتب خود پروراند و نسبت به رویدادهای سیاسی عصر خود بی توجه نبود. بیشتر این جریانهای زندگی ساز، در اشعار ادیب بازتاب یافته است. لآلی مکنون از آثار قلمی اوست که سال 1333 ه ق در مشهد به چاپ رسیده است.

مجله ارمغان، سال هفتم، شماره اول 45/، دانشوران خراسان 145/، شرح حال رجال ایران 237/3، ضمیمه تاریخ علمای خراسان 249/، گنجینه دانشمندان 97/7-98، نامه فرهنگیان، خطی مجلس شورا 185/، مجله دانشکده ادبیات مشهد، سال 11 شماره 152/، 2-163، مجله دبستان، سال دوم، دی 59/، 1305، الذریعه 18/263

غلامرضا جلالی

(24)

ادیب نیشابوری - محمد تقی

(1315-1396 ه ق)

شیخ محمد تقی ادیب نیشابوری، مشهور به ادیب دوم، در سال 1315 ه ق/1274 ه ش در خیرآباد، از بلوک عشق آباد نیشابور پا به جهان نهاد.

پدرش اسد الله نام داشت و از دانش بی بهره نبود.

محمد تقی نزد پدر خواندن و نوشتن را فراگرفت و در 18 سالگی به دستور پدر عازم مشهد شد و نزد دایی خود حاج شیخ محمد کدکنی (متوفی 1357)

ص: 71

ه ق) مقدمات را فراگرفت و در اواخر سال 1333 ه ق وارد حوزه درس میرزا عبد الجواد ادیب نیشابوری گردید.

شیخ محمد تقی از محضر میرزا عبد الجواد، کمال استفاده را برد و در آموختن ادبیات عرب، فارسی، منطق، فلسفه، ریاضیات، تفسیر، حدیث، رجال، فقه، اصول، طب، علوم غریبه و علوم جدید رنجه‌ها کشید. وی در کسب این دانشها به جز میرزا عبد الجواد، از محضر اساتید دیگر از جمله آقا میرزا عسکری مشهور به آقابرگ حکیم (متوفی 1355 ه ق)، شیخ حسن برسی (متوفی 1340 ه ق)، شیخ اسد الله یزدی (متوفی 1350 ه ق)، میرزا باقر مدرس رضوی (متوفی 1343 ه ق)، آقا سید جعفر شهرستانی، قوام الحکماء، مشیر الاطباء، و حکیم فاضل خراسانی بهره برد.

ادیب نیشابوری متون ادبی، منطقی و اصولی، از جمله سیوطی، مغنی، شرح مطول، شرح نظام، حاشیه ملا عبد الله، معالم، مقامات حریری، عروض و قافیه را در مدرسه های خیراتخان، سلیمانیه، میرزا جعفر، مسجد ترکها، مسجد گوهرشاد و در سال 1325 ه ش، چند ماهی در آموزش و پرورش تدریس کرد. او همیشه زودتر از دیگران در جایی، بالای حجره چهارزانو می نشست و درس را شروع می کرد.

در سال 1341 ه ش با پیشنهاد سید جلال الدین تهرانی، استاندار و نایب التولیه وقت آستان قدس، عنوان مدرسی آستان قدس را پذیرفت و در آرامگاه شیخ بهایی به تدریس پرداخت و این امر هفت سال ادامه یافت تا این

که در زمستان 1348 پایش آسیب دید و از آن پس تا زمان ارتحال در منزل تدریس می نمود. او در 21 آذر 1355/ بیستم ذی الحجه 1396 ه ق، در 81 سالگی بدرود حیات گفت و در زاویه غربی صحن عتیق دفن گردید.

ادیب انسانی آزاده و عارف مسلک بود و نسبت به امور دنیوی، مقامات و شخصیتها بی اعتنا بود و مناعت طبع داشت و از تملق و ریا دوری می جست و آثار علمی و ادبی زیادی از خود بر جای گذاشت. گوهر تابنده، آئین نامه، ستایش نامه، طریقت نامه، حدیث جان و جانان، رساله یعقوبیه، مجمع راز، فیروز جاوید، آسایش نامه، تاریخ ادبیات عرب، تاریخ ادبیات ایران، تابش جان و بینش روان، البدایه و النهایه، گوهر مراد، رساله قافیه و آرایش سخن در شمار آثار ماندگار ادیب هستند.

زندگی و اشعار ادیب نیشابوری، گنجینه دانشمندان 198/7، نگاه حوزه، غلامرضا جلالی، شماره 9-6/25

غلامرضا جلالی

(25)

ادیب هروی - محمد حسن

(1263-1347 ه ش)

شیخ محمد حسن خراسانی، معروف به ادیب هروی، از ادبای برجسته و شعرای نامور و از دانایان علوم ادب به شمار می رفت. پدرش ملا محمد تقی از علمای مشهد و از خادمان کشیک دوم حرم مطهر امام رضا علیه السلام بود و سال 1325 ه ق در 53 سالگی در مشهد درگذشت و در حرم دفن شد.

شیخ محمد حسن هروی در سال 1263 ه.ش، در مشهد چشم به جهان گشود و علوم و معارف الهی را از

ص: 73

خدمت پدر فراگرفت و علوم ادب را نزد «ادیب طوسی» و میرزا محمد باقر مدرّس و میرزا عبد الرحمن مدرس تلمذ کرد و در سال 1319 ه ق و در آستانه انقلاب مشروطیت به حضور میرزا عبد الجواد نیشابوری رسید و مدت شش سال در درس وی حاضر شد.

علوم ادب را نزد او تکمیل کرد و به درجه ای از دانش رسید که استاد، اجازه تدریس به وی داد و او را «رجل فاضل» خواند. وی علاوه بر آن از آیات، شیخ محمد حسین نائینی و سید هادی خراسانی حائری، نیز اجازه علمی و روایی دریافت کرد. آنها در اجازات خود مقامات علمی ادیب را ستودند.

ادیب در زمان رضا خان جذب کارهای آموزشی فرهنگ و هنر شد و بخشی از عمر خود را دبیری و مدتی در آستان قدس مدرسی نمود و در سال 1336 ه ش بازنشسته شد و در سال 1347 ه ش در 85 سالگی زندگی را بدرود گفت و در دار السعاده حرم حضرت رضا علیه السلام در کنار قبر پدرش دفن گردید.

ادیب در آخرین سالهای زندگی خود کاری جز خادمی حضرت و تألیف آثار تاریخی و ادبی نداشت. کتاب «الحدیقه الرضویه»، «تاریخ انقلاب طوس» و «دستور حسن» از آثار پربهای اوست. وی دستور حسن را برای تدریس در مدارس نوشت و مکرر به چاپ رسیده است.

ادیب هر وی اهمیت ویژه ای به تدوین تاریخ، بخصوص تاریخ معاصر می داد و خود وی نقش مؤثری در ضبط و ثبت رویدادهای عصر خود ایفا کرده است. ایشان در هر دو کتاب گرانهای «تاریخ انقلاب طوس» و «الحدیقه الرضویه» مشاهدات خود و معاصرینش را در زمینه روزگار مشروطیت، واقعه به توپ بستن حرم مطهر توسط نیروهای روس، قیام گوهرشاد، وقایع شهریور 1320، اشغال خراسان توسط قوای روس و قیام صولت السلطنه هزاره را با دقت و وسواس بسیار زیادی نوشته و به خاطره تاریخ سپرده است. او به لحاظ

دارا بودن شم تاریخی و اهتمام به امور سیاسی، پای ادب را به قلمرو سیاست کشانده است و بیشتر رویدادهای سیاسی روزگار خود را به نظم درآورده است.

تاریخ آستان قدس/337، زندگینامه رجال و مشاهیر ایران 109/1-110، نقباء البشر 377/1، مجله نگاه حوزه، شماره 6/25-9.

غلامرضا جلالی

(26)

اردبیلی-سید یونس

(1296-1377 ه ق)

آیه الله حاج سید یونس اردبیلی، فرزند سید محمد تقی، فرزند میر فتحعلی، فرزند سیف علی اردبیلی است که همگی در کسوت روحانیت حیات پر بار خود را سپری کردند.

میر فتحعلی اردبیلی، جد ایشان، از عرفای بلند پایه ای است که دستور العمل عرفانی در اختیار شیخ مرتضی انصاری گذاشته است.

سید یونس در سال 1296 ه ق در اردبیل چشم به جهان گشود، تحصیلات مقدماتی خود را در همان شهرستان به انجام رسانید و برای ادامه تحصیل به زنجان رفت و فقه و اصول را از آخوند ملا قربانعلی زنجان، فراگرفت و علوم معقول را نزد حکیم متأله آخوند ملا سبزه علی حکیم آموخت و در حدود سال 1310 ه ق عازم نجف شد و هم زمان با پی گیری جریان نهضت مشروطه، در خدمت آخوند خراسانی، فاضل شریانی، سید محمد کاظم یزدی و شیخ الشریعه اصفهانی، علم آموخت.

ص: 75

پس از آن به کربلا سفر کرد، در حوزه میرزا محمد تقی شیرازی رهبر نهضت علمای عراق علیه اشغالگران انگلیسی، شرکت کرد و مورد توجه و وثوق ایشان قرار گرفت. رسیدگی به امور طلاب علوم دینی از سوی میرزا به وی واگذار شد.

آیه الله اردبیلی در سال 1348 ه ق بر اثر چشم درد به اردبیل بازگشت و پنج سال بعد، یعنی سال 1353 ه ق، به مشهد آمد و به تدریس و اداره امور دینی شهر پرداخت.

در جریان کشف حجاب بیت آیه الله سید یونس اردبیلی، خانه پایداری گردید و ارسال تلگراف 21 نفری علمای برجسته مشهد خطاب به رضا خان و اعزام حاج آقا حسین قمی به تهران در خانه ایشان برنامه ریزی شد. پس از کشتار فجیع گوهرشاد، آخرین جلسه علمای مبارز خراسان در روز یکشنبه 12 ربیع الثانی 23/1354 خرداد 1314 نیز در بیت ایشان واقع شد. موضع گیری آیه الله اردبیلی در جریان گوهرشاد موجب شد ایشان با تنی چند از علما بازداشت شده و به تهران اعزام گردد.

آیه الله اردبیلی مدتی در بازداشتگاه بود سپس به اردبیل برگردانده شد و پس از شهریور 1320 و سقوط رضا خان ایشان به مشهد بازگشت و در برابر توده ای ها ایستاد و فعالیت های باقروف وابسته سیاسی روسها در آذربایجان را ناکام گذاشت.

در طول نهضت ملی بیت آیه الله اردبیلی بار دیگر به مرکز تصمیم گیری چهره های مذهبی و سیاسی مشهد تبدیل شد. آیه الله کاشانی در سفر سال 1329 به مشهد، به منزل ایشان وارد گردید.

آیه الله سید یونس اردبیلی یک سال پیش از فوت، یعنی سال 1376 ه ق به نجف اشرف سفر کرد و مورد استقبال جامعه روحانیت و توده های مردم قرار گرفت و به تقاضای بزرگان حوزه خارج فقه برخی از بحث های ضروری را مطرح کرد و با حالت مریضی به تهران عزیمت کرد. در جماران زیر نظر هیئت

پزشکان بود تا اینکه در 21 ذی القعدة سال 1377 ه ق/1337 ه ش، در 84 سالگی در تهران درگذشت و جنازه ایشان به مشهد حمل شد و در دار السعادة حرم مطهر مدفون گردید.

آثار علمی بسیار پراهمیتی از مرحوم سید یونس اردبیلی بر جای مانده است. دوره کامل فقه، صلاه مسافر، قاعده لا ضرر، رساله ای در ترتب و حاشیه بر عروه الوثقی آثار چاپ نشده ایشان است و رساله عملیه ایشان تحت عنوان «وجیزه المسائل» و فروع علم اجمالی در علم اصول و معتقدات قاصر در اصول دین از آثار چاپ شده مرحوم آیه الله سید یونس اردبیلی است.

علمای بزرگ شیعه/416-417، دایره المعارف تشیع 64/2، تاریخ اردبیل 361/2 و 370، تاریخ علمای خراسان/250-251، گنجینه دانشمندان 61/3-62، تاریخ آستان قدس/337، مجله نگاه حوزه شماره 36-37.

غلامرضا جلالی

(27)

اردبیلی-میر علینقی

(-زنده 1135 ه ق)

میر علینقی اردبیلی از مشاهیر علمای مجاور بود و براساس گزارش اعتماد السلطنه صاحب مطلع الشمس تا سال 1135 ه ق در قید حیات بوده و به ترویج و نشر احکام اسلام و تدریس اشتغال داشته است و پس از مرگ در رواق دار السیاده حرم دفن شد.

مطلع الشمس 701/2، ستارگان در کنار خورشید ولایت/15، اعیان الشیعه 367/8.

ابراهیم زنگنه

(28)

اردوبادی-ابی الحسن علی

(-966 ه ق)

ابی الحسن علی بن احمد اردوبادی ساکن مشهد و متوفی 966 ه ق و مؤلف رساله ای در اثبات واجب است.

الذریعه 12/11

غلامرضا جلالی

ص: 77

ازغدی-محمد اسماعیل

(1231-1160 ه ق)

مولی محمد اسماعیل ازغدی فرزند ملا- حسین، متخلص به وجدی از مشاهیر اهل سلوک بود. در ازغد، یکی از توابع شاهان دژ (شاندیز) شهرستان مشهد، در یک خانواده روحانی چشم به جهان باز کرد و پس از تحصیل علوم رایج آن عصر، خدمت مولانا محراب رسید و راه سیر و سلوک پیش گرفت. مدتی به هرات رفت و مجلس درس و بحث در آنجا داشت و پس از آن سی سال در مشهد مجاور بود و بجز مولانا محراب از حسینعلی شاه اصفهانی بهره برد. و به میر عالم شاه هندی و قطب الدین نیریزی و آقا محمد کازرونی و محمد هاشم شیرازی، از بزرگان سلسله ذهبیه، دست ارادت داد و سالها ریاضت کشید تا اینکه از مرشدین این سلسله شد.

ایشان مکتوبی به تنی چند از اصحاب سلوک داد. آقابزرگ تهرانی، تحت عنوان مکتوب المولی محمد اسماعیل ازغدی، از آن یاد کرده است. این مکتوب را حاج محمد زمان بن کلب علی جلایر مشهدی متوفی سال 1286 ه ق به خط خود نوشته است.

مثنوی با 12000 بیت از او به یادگار مانده است. او با میرزا هدایت الله مجتهد امام جمعه مشهد، و مولانا عبد الوهاب شیخ الاسلام معاصر بود و با اهل ظاهر ناسازگاری داشت.

مولانا سید محمد تقی کاشی پشت مشهدی و محمد حسن هروری نزد او تلمذ کرده اند. پشت مشهدی روزها به مدرسه مولانا می رفت و در میان درس او اظهار فضل می کرد. مولانا ازغدی مدتی با او مسالمت داشت، تا اینکه روزی گفت: خوب است آنها که بی خبرانند با صاحب نظران سخن از معنی نرانند ذهن سید محمد تقی از معنی عاری شد تا چهارده روز چنین بود، تا اینکه ازغدی به وی گفت چرا سخن نمی گویی، و سرچشمه های علوم از قطب وی جاری شد.

ص: 78

گویند زمانی که در ازغد بود پدر پیر خود را به دوش می گرفت و برای نمازهای روزانه به مسجد می برد و می آورد.

ازغدی در سال 1231 ه ق درگذشت و در قتلگاه مشهد دفن شد.

اعیان الشیعه 122/9 و 143، تاریخ علمای خراسان/59-62، مطلع الشمس 704/2، الذریعه 159/22، الکرام البرره 131/1، سال فوت را 1232 مرقوم داشته است. مجمع الفصحاء 1156/6، حدیقه الشعراء 1973/3.

ابراهیم زنگنه

(30)

استرآبادی-محمد تقی

(-1058 ه ق)

محمد تقی استرآبادی فرزند ابی الحسن عبد الوهاب حسینی، ساکن مشهد بود. صاحب طبقات اعلام الشیعه وی را به داشتن علم و ادب ستوده است. وی بالغ بر 50 اثر از خود به یادگار گذاشت که برخی از آنها عبارتند از: شرحی بر فصوص ابو نصر فارابی به فارسی، رساله ای در اخلاق، تذکره العابدین فی الفقه، مجمع الفرائد، حواشی تلخیص المفتاح و مناسک حج که در سال 1022 از نوشتن آن فارغ شد، نوشت و به سال 1058 ه ق فوت کرد و در جوار امام هشتم علیه السلام دفن شد.

طبقات اعلام الشیعه/363، استرآبادنامه ذیحی/148-149، مطلع الشمس 695/2، اعیان الشیعه 192/9.

غلامرضا جلالی

(31)

استرآبادی تهرانی-عبد النبی

(-1340 ه ق)

شیخ عبد النبی فرزند شیخ علی بن شیخ مولا جعفر از فقها و علمای قرن سیزده و چهارده ه ق است که در تهران تولد یافت. پس از آموزش مقدمات علوم اسلامی نزد پدر و جمعی از فضلاهی تهران، به کربلا هجرت نمود و فقه و اصول را از علی تقی برغانی (م 1310 ه ق) فراگرفت و سال 1300 ه ق عازم سامرا شد و به حوزه درس

ص: 79

مولا اسماعیل قره باغی و میرزای شیرازی (م 1312 ه ق) ملحق گشت و پس از ارتحال میرزا به کربلا بازگشت و به حوزه برغانی پیوست.
شیخ عبد النبی سال 1314 ه ق به تهران مراجعت نمود و سال 1324 ه ق به نجف و سپس به کوفه رفت و بار دیگر در سال 1332 ه ق به تهران بازگشت و ریاست دینی یافت و حدود سال 1339 ه ق مشهد رضوی را مسکن خود قرار داد و به سال 1340 ه ق در این شهر فوت نمود و در صحن مطهر به خاک سپرده شد. کتاب رموز الرياض از آثار قلمی اوست.

دایره المعارف تشیع 113/2؛ الذریعه 252/11؛ نقباء البشر 1243/3.

غلامرضا جلالی

(32)

اشرف الواعظین - حسن

(-1381 ه ق)

حاج میرزا حسن معروف به «اشرف الواعظین» فرزند محمد حسین حایری یزدی، خطیب توانایی بود و چند جلد کتاب وقایع الایام نوشت. در مشهد سکونت داشت و سال 1381 ه ق در تهران درگذشت و جنازه اش به مشهد منتقل شد.

دفتر یادبود خطی کتابخانه وزیری یزد 162/2

(33)

اشکوری - سید حسین

(-1365 ه ق)

پیکر پاک مرحوم سید حسین اشکوری، متوفای 1365 ه ق هشت سال بعد از وفاتش تروتازه پدیدار گردید.

سید حسین اشکوری در مدرسه محمودیه - واقع در سرچشمه تهران - سطوح عالی تدریس می کرد و در مسجد «حوری» اقامه جماعت می نمود، و اینک برادرزاده اش آیه الله حاج سید مهدی اشکوری به جای ایشان اقامت می کنند.

حجه الاسلام و المسلمین حاج آقا

ص: 80

ضیاء اشکوری در حق ایشان فرمود:

عموی پدرم آقای سید حسین اشکوری بسیار زاهد بود، به تهجد و نماز شب التزام داشت، و بسیار متقی و پرهیزکار بود.

در سالی که ما از نجف اشرف آمده بودیم، ایشان به قصد عتبه بوسی حضرت رضا علیه السلام به مشهد مقدس مشرف شده بود، اجل محتومش در مشهد فرارسید، و در صحن نو، بین حوض و ایوان طلا به خاک سپرده شد.

ابراهیم زنگنه

(34)

اصفهانی-ابراهیم

(1290-1339 هـ)

شیخ ابراهیم فرزند شیخ اسماعیل از اساتید فقه و اصول بود. در اصفهان چشم به جهان گشود و در سال 1318 هـ ق به نجف هجرت نمود و در آنجا بیست سال اقامت نمود و به تدریس و تألیف پرداخت و در سال 1334 هـ ق به کرمانشاه سفر کرد و در سال 1339 هـ ق از آنجا به مشهد آمد و در همین سال در مشهد درگذشت.

احکام النجاسات، منجزات المریض، المواقیت و الشکوک از آثار علمی اوست.

تذکره القبور/45. نعباء البشر 8/1.

غلامرضا جلالی

اصفهانی-اسد الله-مرعشی شوشتری-میر اسد الله

(35)

اصفهانی-حسنعلی

(1279-1361 هـ ق)

حاج شیخ حسنعلی مقدادی اصفهانی، مشهور به «نخودکی» فرزند ملا علی اکبر نیمه ذیقعه سال 1279 هـ ق در اصفهان متولد شد. پدرش او را از همان کودکی در هر سحرگاه بیدار و با نماز و دعا آشنا ساخت و از آن پس، تا پانزده سالگی، بیشتر شبها را تا صبح بیدار می ماند و از پانزده سالگی تا پایان عمر پربرکش هر ساله ماههای رجب،

ص: 81

شعبان، رمضان و ایام البیض هر ماه را روزه دار بود و شبها تا صبح بیتوته می کرد.

حاج شیخ، خواندن و نوشتن و زبان و ادبیات عرب را در اصفهان فراگرفت و فقه و اصول و منطق و فلسفه را نزد آخوند ملا محمد کاشی و میرزا جهانگیر خان قشقایی تلمذ کرد و تفسیر را از محضر تکی چند از فحول دانشوران آن عصر بهره جست. او سال 1303 ه ق عازم مشهد شد و یک سال در این شهر اقامت کرد و سال بعد برای تکمیل معارف الهی به نجف مشرف گردید و نزد سید محمد فشارکی و سید مرتضی کشمیری و ملا اسماعیل قره باغی دانش آموخت. سال 1311 ه ق بار دیگر به مشهد سفر کرد و تا سال 1314 ه ق در مشهد ماند.

در این مدت در مدرسه حاج حسن و فاضل خان سکونت داشت و برای ریاضت حجره ای در صحن عتیق برگزید و به مدت بیش از یک سال، هر شب در حرم امام رضا علیه السلام به ختم قرآن نایل می گردید و روزها را در محضر علما بسر می برد و در درس حاج محمد علی فاضل و میر سید علی حائری یزدی، حاج آقا حسین قمی و میرزا عبد الرحمن مدرّس شرکت می جست.

ایشان بر این باور بود که بعد از علم توحید و ولایت و احکام شریعت که آموزش آن واجب است، باید به تحصیل دانشهای دیگر روی آورد، چون جهل هر دانشی ناپسند است و مراد از حرمت برخی از فنون و علوم، به کار گرفتن آنها است نه آموزش آنها، ایشان فقه و تفسیر و هیئت و ریاضیات

را به طلبه ها آموزش می داد و فلسفه و علوم الهی را به این شرط تدریس می کرد که ابتدا طلبه با اخبار معصومان آشنا باشد و در تزکیه نفس بکوشد.

در سال 1315 ه ق حاج شیخ به اصفهان بازگشت و پس از توقف کوتاهی عازم نجف شد و تا سال 1318 ه ق در آنجا ماند، در نجف در مسجد سهله، کوفه، مقبره کمیل و میثم تمار به زیارت و عبادت می پرداخت. سال 1319 ه ق بار دیگر به اصفهان بازگشت، به شیراز رفت و قانون ابو علی سینا را نزد حاج میرزا جعفر طبیب آموزش دید و رمضان همان سال به بوشهر سفر کرد، از آنجا به قصد زیارت خانه خدا به حجاز رفت و پس از فرود آمدن از کشتی پیاده راه مدینه را در پیش گرفت. احرام بست و با پای پیاده به مکه رهسپار گردید. وی در این سفر که همان سال 1319 ه ق اتفاق افتاد، با حاج شیخ فضل الله نوری و حاج شیخ محمد جواد بیدآبادی هم سفر بود.

دلباختگی به مقام ولایت حاج شیخ را چندین بار به عتبات کشید، تا اینکه در سال 1329 ه ق به مشهد عزیمت کرد و تا پایان عمر در مشهد اقامت داشت.

وی سالیان مدیدی که در خدمت مردم نیک سرشت شهر شهادت بود، شب و روز نمی شناخت. روزی پسرش به او گفت: خوب است برای مراجعه مردم وقتی مقرر شود. گفت: پسرم:

«لیس عند ربنا صباح ولا مساء» آن کس که برای رضای خدا به خلق خدمت می کند، نباید وقت معین کند.

آخرین روزهای زندگی مریض شد و به دستور پزشکان معالج، به بیمارستان منتصریه مشهد انتقال یافت و در آنجا بستری شد، ولی ازدحام جمعیت موجب شد تا به منزل یکی از دوستان نزدیک خود، حاج عبدالمجید مولوی منتقل شود. یک ماه آخر عمر را در منزل ایشان بستری بود، تا آنکه یکی دو ساعت پس از طلوع آفتاب روز 17 شعبان سال 1361 ه ق شهریور 1321 در 82 سالگی چشم از عالم ماده

بست و جنازه اش در صحن عتیق در حرم مطهر امام رضا علیه السلام، کنار ایوان عباسی دفن گردید.

سید ذبیح الله امیر شهیدی که از ارادتمندان ایشان بود، سنگی را بر روی قبر ایشان نصب کرد، بر روی آن حک شده است: «تربت کیمیا اثر مقتدای اهل نظر، مرحوم حاج شیخ حسنعلی اصفهانی، طاب ثراه 17 شعبان 1361 ه ق».

کرامات این انسان بلورین جایگاه رفیعی را در چشم مردم برای او به وجود آورده بود. روز فوت حاج شیخ که مصادف بود با روزهای اشغال خراسان به دست نیروهای ارتش سرخ شوروی، حالت فوق العاده اعلان شد و سربازان روسی با مسلسل‌های خود در سراسر مسیر تشییع جنازه از سمرقند به حرم، به گشت مشغول بودند. علی منصور، استاندار وقت خراسان، رحلت ایشان را به دربار اطلاع داد، به احترام ایشان مشهد در بست تعطیل شد، حتی ارمنی‌ها و کلیمی‌ها نیز دست از کار کشیدند.

نشان از بی نشانها/1-34، علمای بزرگ شیعه/376-377، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/254، تاریخ آستان قدس/338، گنجینه دانشمندان 111/7-113، شمه ای از کرامات حاج شیخ حسنعلی اصفهانی، 1369.

غلامرضا جلالی

(36)

اصفهانی-محمد باقر

(1239-1319 ه ق)

شیخ محمد باقر در سال 1239 در آبادی قهی در بخش کوهپایه اصفهان متولد شد، او مدتی در شهر اصفهان

ص:84

تحصیل کرد و بعد به کرمان رفت و در حوزه درس حاج محمد کریم خان رهبر گروه شیخیه به تحصیل پرداخت و مورد توجه او قرار گرفت.

شیخ محمد باقر بعد از مدتی وارد فرقه شیخیه گردید، و از طرف حاج محمد کریم خان قاجار برای سرپرستی پیروان شیخیه همدان به آن شهر رفت، بعد از درگذشت محمد کریم خان، فرزندش به جای او قرار گرفت و این موضوع باعث مخالفت محمد باقر با وی گردید.

محمد باقر معتقد بود که وی از فرزند حاج محمد کریم خان اعلم است و باید او به جانشینی محمد کریم خان تعیین گردد، و این مقام موروثی نیست ولی شیخیه کرمان به او اعتنایی نکردند و از فرزند محمد کریم خان پیروی نمودند.

محمد باقر در همدان ادعای رهبری فرقه شیخیه را نمود و گروهی هم از او پیروی کردند، و اولین انشعاب در فرقه شیخیه پیدا شد. بعد از مدتی گروهی در همدان بر ضد فرقه شیخیه قیام کردند و نزاع در گرفت، محمد باقر ناگزیر شد همدان را ترک گوید و به نائین برود.

او در نائین مسکن گزید و همچنان با شیخیه های کرمان مخالف بود، وی در سال 1319 ق در حالی که هشتاد سال از عمرش می گذشت در نائین درگذشت، جنازه اش را به مشهد مقدس آوردند و در جوار بارگاه ملکوتی امام رضا علیه السلام به خاک سپردند.

اداره اسناد آستان قدس، سند شماره 11985/9.

سید حسن حسینی

(37)

اصفهانی-مهدی

(1303-1365 ه ق)

آیه الله میرزا مهدی غروی اصفهانی، فرزند میرزا اسماعیل، از چهره های بلندآوازه علم و عمل خراسان در سده چهاردهم هجری است.

وی محرم سال 1303 ه ق در اصفهان چشم به جهان گشود. خدمت پدرش میرزا اسماعیل و دیگر علمای

ص: 85

اصفهان کسب علم کرد. حدود 9 سالگی پدر را از دست داد و حدود 12 سالگی رهسپار نجف شد. او با توصیه آیه الله حاج آقا رحیم ارباب اصفهانی، از آغاز ورود به عراق با آیه الله العظمی سید اسماعیل صدر (م 1338 ه ق) در ارتباط بود و با عوالم روحانی آشنا شد و اصول را نزد آخوند خراسانی و فقه را نزد سید محمد کاظم یزدی تحصیل کرد.

در همین دوره، پس از آشنایی با مبانی سیر و سلوک شرعی مرحوم صدر، با سید احمد کربلایی (م 1332 ه ق) و شیخ محمد بهاری همدانی، از شاگردان برجسته ملا حسینقلی همدانی (م 1311 ه ق) و سید علی قاضی و سید جمال الدین گلپایگانی، آشنا گردید و از آنها بهره برد.

هم زمان با انقلاب مشروطیت در ایران به اتفاق آیه الله سید محمود شاهرودی و آیه الله سید جمال الدین گلپایگانی، در اولین دوره درس میرزای نائینی شرکت نمود و این درس نزدیک پنج سال ادامه یافت و عید فطر 1338 ه ق در 35 سالگی اجازه اجتهاد را از میرزای نائینی دریافت نمود و همین اجازه را آقا ضیاء الدین عراقی، سید ابو الحسن اصفهانی و حاج شیخ عبد الکریم یزدی نیز تأیید نمودند.

او از حدود 30 سالگی پس از توسلات و برای رها شدن از پریشانی خاطر، به تحول شگرف دست یافت و از آن پس اراده کرد داده های بلند قرآن و عترت را بدون ذره ای خلط و امتزاج با اندیشه های دیگر، به کار ببندد.

میرزا سال 1340 ه ق به مشهد آمد.

اثر وجودی وی در حوزه خراسان در قرن اخیر کم سابقه بود. او مکتب معارف آل محمد صلی الله علیه و آله را با مجاهدات علمی و عملی خود در این دیار رونق بخشید و عده زیادی از صاحبان علم و فضیلت را بر گرداگرد وجود خود فراهم آورد. ایشان عقیده داشت: جز راه اهل بیت هر راه دیگری به گمراهی می انجامد و هرکس هدایت را از غیر آل محمد صلی الله علیه و آله بجوید به آن نخواهد رسید. او به راه خود اطمینان داشت و خصایص اخلاقی و کمالات ایشان نیز بر کسی پوشیده نبود. هم زاهد و وارسته بود و هم مهربان و جذاب.

آثار زیادی از میرزا مهدی بر جای مانده است، از جمله می توان به این کتابها اشاره کرد:

1- معارف القرآن در اصول اعتقادات اسلامی و تمیز علوم قرآنی از فلسفه و عرفان.

2- کتاب مصباح الهدی در اصول فقه.

3- المواهب السنیه فی بیان معاریض و التوریه فی کلمات الائمہ لاستنباط احکام الشرعیه.

4- ابواب الهدی.

5- اعجاز قرآن.

6- غایه المنی و معراج القلوب و اللقاء فی الصلاه.

7- ابطال معارف اليونان.

8- کتاب القضاء و القدر.

تعدادی از این آثار سال 1395 ه ق به اهتمام سید محمد باقر نجفی یزدی در مشهد منتشر شد.

از بزرگترین آثار وجودی مرحوم میرزا تربیت شاگردان برجسته و متقی بود. آیات و حجج اسلام حاج شیخ غلامحسین محامی، حاج شیخ هاشم قزوینی، حاج شیخ مجتبی قزوینی، حاج شیخ کاظم دامغانی، حاج شیخ زین العابدین تنکابنی، حاج میرزا جواد آقا تهرانی، حاج سید جلال مدرّس، حاج شیخ حسنعلی مروارید، حاج شیخ محمود کلباسی، حاج شیخ علی اکبر صدرزاده، حاج سید حسین قاضی طباطبایی، شیخ محمد حسن

بروجردی، شیخ هادی مازندرانی، حاج شیخ علی محدث خراسانی، شیخ عبد الله یزدی، حاج شیخ محمود حلبی تولائی، حاج شیخ علی نمازی، حاج شیخ حسینعلی راشد و تعدادی دیگر از بزرگان از شاگردان مکتب ایشان هستند و تاکنون این مکتب را که مکتب تفکیک خوانده می شود در خراسان زنده نگه داشته اند.

مرحوم اصفهانی روز جمعه نوزدهم ذیحجه 1365 ه ق بر اثر سکته قلبی در مشهد درگذشت و زیر طاق جنوبی دار الضیافه حرم امام رضا علیه السلام در کنار حاج شیخ مهدی واعظ و حاجی قائم مقام دفن شد.

علمای بزرگ شیعه/384-385، تاریخ آستان قدس/337، ندای خراسان 42/1/15، خورشید تابان در علم قرآن/20، کتاب ابواب الهدی/46-47.

غلامرضا جلالی

(38)

اصفهانی-میرزا محمد مهدی

(1218-1152 ه ق)

میرزا مهدی اصفهانی فرزند هدایت الله، برجسته ترین چهره روحانیت خراسان در عصر بازماندگان نادر شاه است. وی سال 1152 ه ق در اصفهان به دنیا آمد، با ملا علی نوری، در حوزه بیدآبادی همدرس بود و در فقه و اصول از شاگردان آقا محمد وحید بهبهانی (متوفی 1205 ه ق) سرآمد مجتهدان شیعه در سده دوازدهم در علوم عقلی شاگرد حکیم ربانی و آقا محمد بیدآبادی و شیخ مهدی فتونی است و از هر دو اجازه اجتهاد دارد.

میرزای شهید، ریاضی را نزد شیخ حسین عاملی مشهدی امام جمعه مشهد و متوفی 1175 ه ق آموخت و با دختر او ازدواج کرد. وی سال 1192 ه ق تولیت آستان قدس رضوی را به عهده داشت و پس از ارتحال سید محمد امام جمعه سبزواری در سال 1198 ه ق نماز جمعه را اقامه نمود و به تدریس

ص: 88

فقه و اصول و اشارات شیخ و پاره ای از کتابهای ریاضی مشغول گردید. سید مهدی بحر العلوم، مولانا محمد حسین خوشانی (متوفی 1262 ه ق)، مولی حمزه قاینی، سید کاظم جزایری، سید دلدار علی بن محمد معین بن عبد الهادی رضوی نقوی هندی نصرآبادی از شاگردان وی هستند.

میرزا مهدی شهید از ملکات اخلاقی برجسته ای برخوردار و مورد علاقه عامه مردم و اهل سلوک بود. او پس از محاصره مشهد توسط سربازان محمد حسین خان سردار جهت دستگیری نادر میرزا و در دل شب نیازمندیهای بی نوایان را تأمین می کرد تا اینکه به دلیل مخالفت با نادر میرزا و حمایت از مردم، صبح هنگام روز 11 ماه رمضان داخل حرم به دست خود وی یا تیمور نسقچی، یکی از افسران مجروح شد و پس از دو روز در 13 رمضان سال 1218 به شهادت رسید و در رواق پشت سر مبارک دفن گردید و به عنوان شهید چهارم اشتهار یافت. از تألیفات وی شرح بر کفایه مولی محمد باقر سبزواری، رساله ای در تحقیق نوروز و رساله ای در رد رساله محاباتی است.

بازماندگان او طی دو قرن اخیر خدمات معنوی، علمی و فرهنگی ارزنده ای به مردم مشهد ارائه داده اند.

گلشن مراد، 643، خدمات متقابل ایران و اسلام/534، شهیدان راه فضیلت/420، شجره طیبه/410، تاریخ روضه الصفا ناصری 353/9، منتخب التواریخ/688، اعیان الشیعه 75/10-77.

غلامرضا جلالی

(39)

اعدادی خراسانی - محمد رضا

(1307-1362 ه.ش)

محمد رضا اعدادی خراسانی فرزند شیخ مرتضی واعظ در سال 1307 ه ش در مشهد مقدس به دنیا آمد. تحصیلات حوزوی را تحت نزد عمویش شیخ صدرا آغاز کرد و در سطوح عالی علوم حوزوی از محضر اساتید بزرگ مشهد نظیر سید احمد مدرس یزدی، شیخ

ص: 89

محمد کاظم دامغانی و شیخ هاشم قزوینی استفاده نمود. وی از آیات عظام چون سید ابو القاسم خویی و سید محمود شاهرودی اجازه تام الاختیار در مشهد داشت.

فعالیت های فرهنگی و اجتماعی او براساس باورهایش بود. او در مقدمه ای که بر کتاب منهاج السرور می نویسد:

«شکر هر نعمتی آن است که آن نعمت را در مورد خودش که اجازه داده شده، مصرف نمایند. اگر در غیر مورد مجاز مصرف کنند کفران نعمت است.

مثلا وقتی انسان دارای ثروت شد شکرگزاری آن به این است که پس از توسعه مخارج و زندگی خودش به دیگران هم احسان کند... یکی از نعمت هایی که فعلا به آن متعمیم با سواد بودن است. و باید از این نعمت شکرگزاری نمود و کفران آن مطالعه کتب و مجله های گمراه کننده است. لذا بر هر مسلمانی لازم است، مقداری کتاب سودمند اعم از تفسیر، نهج البلاغه، قصص، حکایات و امثال آن تهیه و مطالعه نماید.»

حجه الاسلام اعدادی با توجه به این اعتقادات برای ترویج اسلام و معارف دینی اقدام به تأسیس انتشارات جعفری در بازار بزرگ مشهد کرد و بیش از 120 عنوان کتاب در حوزه های مختلف دینی، اجتماعی به زبانهای فارسی و عربی منتشر ساخت و همچنین برخی آثار شخصیت های انقلابی را نشر و پخش نمود که به خاطر آن مورد تعقیب و بازداشت قرار گرفت.

فعالیت های او منحصر به مسایل دینی و فرهنگی نمی گردید بلکه در حوزه

خدمات اجتماعی مانند ساختن مسجد و حمام و کمک رسانی به ایتم و نیازمندان تا حد توان تلاش می کرد. ایشان بیش از 30 سفر به عنوان روحانی کاروان به مکه مکرّمه مشرف شد.

بنا به قول همسرش «حاج آقا اگر چه وجوه شرعی مردم را می گرفتند ولی پارسایی و زهد ایشان مانع این می شد که حتی یک ریال از وجوهات را در منزل صرف و خرج کند. به همین دلیل همراه تحصیل علم بدنال کسب درآمدهای حلال با دسترنج خودش بود و شغلی را انتخاب کردند که با ترویج معارف دینی و روحیه ایشان سازگاری داشت، چون معتقد بود که من کار می کنم تا مخارج زندگی از این طریق تأمین شود زیرا شهریه طلبگی سهم امام زمان (عج) است و ما در مقابل امام بسیار مسئول هستیم.

سرانجام حاج شیخ محمد رضا اعدادی خراسانی پس از عمری تلاش برای ترویج اسلام در 19 فروردین 1362 در مشهد مقدس درگذشت و در غرفه 51 صحن آزادی حرم مطهر امام رضا علیه السلام دفن گردید. بیش از هزار جلد کتاب از کتابخانه ایشان وقف بر کتابخانه آستان قدس گردیده است.

علی سکندری

(40)

امام جمعه-اسماعیل

(1262-1207 ه ق)

مولانا حاج میرزا اسماعیل امام جمعه در سال 1207 ه ق در سبزوار متولد شد. او فرزند میرزا عبد الغفور است، در اوایل جوانی در ارض اقدس تحصیل نمود و خدمت مولانا اسماعیل ازغدی با مراتب عرفانی آشنا شد و به عتبات رفت و در علوم عقلی و نقلی به تحصیل پرداخت و با شیخ احمد احسائی مرآده داشت، و پس از درگذشت پدرش امامت جمعه و ریاست عامه سبزوار به ایشان رسید و به سال 1262 ه ق در زمان آصف الدوله درگذشت و در حرم مطهر امام رضا علیه السلام دفن شد.

ص: 91

امامی تربتی - عبد الله

(1281 ه ق - 1362 ه ش)

حاج شیخ عبد الله امامی تربتی فرزند شیخ ذبیح الله فرزند حاج ملا عبد الله امام جمعه تربت و از احفاد حاج ملا خداداد تربتی از علمای اوایل عصر صفویه، محرم 1320 ه ق/1281 ش در تربت حیدریه متولد شد. مقدمات را در مکتب خانه آقا سید محمد مشلول خواند و از مجالس وعظ مرحوم حاج آخوند ملا عباس تربتی، پدر مرحوم حاج شیخ حسینعلی راشد که از نادره مردان معنوی روزگار خود بود استفاده کرد. سپس به منظور ادامه تحصیل، در ربیع الاول سال 1347 ه ق به حوزه علمیه مشهد آمد و ادبیات را از حاج شیخ محمد تقی ادیب نیشابوری و اساتید دیگر فراگرفت و فقه و اصول را از آیات حاج میرزا احمد مدرس یزدی و حاج شیخ هاشم قزوینی و حاج شیخ آقابزرگ شاهرودی، حاج میرزا احمد کفایی و حاج میرزا مهدی اصفهانی بهره برد. سپس به قم رفت و آنجا در درس آیات حاج شیخ عبد الکریم حائری یزدی، مؤسس حوزه علمیه قم و آیه الله حجت و آیه الله خوانساری شرکت جست و سال 1357 ه ق به نجف مهاجرت کرد و در سلک تلامذ آیه الله حاج شیخ موسی خوانساری و آیه الله حاج شیخ کاظم شیرازی و آیه الله حاج سید محمود شاهرودی درآمد و به درجه اجتهاد نایل شد. حدود سال 1364 ه ق به تربت حیدریه بازگشت و به تکالیف دینی خود قیام نمود.

بازسازی مدرسه اسحاقیه، اعزام مبلغ به روستاهای تربت، تهیه زمین برای تأسیس کتابخانه امامیه و اقدام به تجدید بنای مسجد حاج شیخ علی اکبر در شمار کارهای مفید ایشان در این دوره محسوب می شود.

در سال 1357 ه ش ایشان نیز مانند

چهره های دیگر روحانیت خراسان تحت رهبری امام خمینی قدس سره تربت را علیه رژیم پهلوی شوراند و پس از پیروزی انقلاب اسلامی، از سوی مردم تربت در نخستین دوره مجلس شورای اسلامی به عنوان نماینده انتخاب شد و به مجلس راه یافت و پیش از اتمام دوره مجلس، در سال 1362 ه ش پس از مدتی بیماری در تهران جان به جان آفرین سپرد و جنازه اش به تربت و از آنجا به مشهد منتقل شد و در جوار حضرت ابو الحسن الرضا علیه السلام دفن گردید.

گنجینه دانشمندان 333/3-334

ابراهیم زنگنه

امین الاسلام-طبرسی-فضل بن حسن

(42)

انصاری-محمود

(1305-1377 ه ش)

حجه الاسلام و المسلمین حاج شیخ محمود انصاری در سال 1305 ه.ش در

مشهد مقدس تولد یافت. پدر وی مرحوم میرزا فضل الله، کاسبی متدین و زاهد پیشه بود و مورد توجه عالمان مشهد قرار داشت.

مرحوم حاج شیخ محمود دوره تحصیلات ابتدایی را در مدرسه باقریه مشهد گذراند و گواهینامه ششم ابتدایی آن زمان را اخذ نمود؛ اما بنا به توصیه مرحوم آیت الله آقا میرزا مهدی اصفهانی، ادامه تحصیلات جدید را رها نموده، برای تحصیل علوم دینی به مدرسه سلیمان خان وارد شد و حسب سفارش مرحوم میرزا، حاج شیخ

ص: 93

زین العابدین تنکابنی معلّم اوّل ایشان گردید و جامع المقدمات را نزد این استاد عارف و ارسته گذراند. دیگر بخشهای ادبیات را نیز نزد مرحوم ادیب نیشابوری (دوم) و آیه الله وحید خراسانی طی نمود. قوانین و شرح لمعه را نزد استاد مسلم فن، حضرت آیه الله حاج میرزا احمد مدرّس یزدی و بخشی از لمعه را به شکل خصوصی در محضر آیه الله حاج سید جواد خامنه ای فرا گرفت و در رسائل و مکاسب و کفایه از محضر بزرگانی چون آیه الله حاج شیخ کاظم دامغانی، آیه الله حاج شیخ مجتبی قزوینی، آیه الله حاج شیخ هاشم قزوینی بهره کافی برد. درس خارج اصول را از محضر مرحوم آیه الله میرزا جواد آقا تهرانی استفاده نمود؛ البتّه از همان ابتدا از درس معارف مرحوم آیه الله آقا میرزا مهدی اصفهانی بهره مند می شد و زیربنا و شالوده مکتب اعتقادی و فکری ایشان در همان سالها بر این اساس استوار شد.

نامبرده با حضور آیه الله العظمی میلانی در مشهد به حلقه درس خارج ایشان پیوست و در کنار آن به تدریس همه کتابهای ادبی، معالم، قوانین، شرح لمعه و رسائل نیز مشغول گردید.

به توصیه مرحوم میرزا و اصرار آیه الله سبزواری، به وعظ و خطابه روی آورد و با توجّه به جاذبه سخن و حافظه قوی، در این میدان شهرتی بسزا یافت، مجالس مهم مشهد و بیوت اساتید و بزرگانی چون مرحوم آیه الله العظمی میلانی، به ایراد سخن پرداخت، و به خاطر صراحت در بیان حقایق، دو بار از سوی ساواک ممنوع المنبر و خانه نشین شد.

مرحوم حاج شیخ محمود انصاری که متجاوز از پنجاه سال به وعظ و خطابه و نشر معارف اهل بیت اشتغال داشت و ارسته ای خداترس، با اخلاص، حامی ولایت، عاشق خدمت، باعزت و مناعت طبع و خوددار از مصرف سهم مبارک امام بود.

سرانجام در سوم بهمن 1377 ه ش در پی بیماری طولانی دار فانی را وداع

گفت و در صحن آزادی در جوار حضرت ثامن الحجج علیه السلام آرمید.

ابراهیم زنگنه

(43)

ایازی-سید حیدر

(1312-1401 ه ق)

مرحوم ثقه الاسلام حاج سید حیدر ایازی فرزند سید اسماعیل در حدود سال 1312 ه ق در روستای دهبارشش فرسنگی مشهد دیده به جهان گشود و در خانه ای مذهبی رشد کرد.

نامبرده خیلی علاقه مند به نشر حقائق اسلام بود و به فرزندان خود می گفت هرچه چه درس بخوانید بازهم باید برای مردم خدمت باشید. گاهی از اوقات می شد در یک مجلس دو بار منبر می رفت تا وقت مجلس بی استفاده نگذرد. در حدود توان خود اهل مطالعه بود، در واضح شدن مسائل شرعی تحقیقات مناسب را داشت و ظاهراً در هیچ مجلسی بدون ذکر مسائل شرعی منبر نمی رفت. به مستحبات در حدود توان اهمیت می داد. مرحوم حاج سید حیدر سالهای سال در دهبارشش، امام جماعت بود و مسائل حلال و حرام را بیان می کرد و در حدود سی و شش سال آخر عمر را در مشهد سپری کرد. ابتدا امام جماعت مسجد مسلم بن عقیل در سعدآباد بود و امرار معاش را از منبر رفتن و ذکر مصائب اهل بیت سپری می کرد و از وجوهات شرعی استفاده نمی کرد و بعد امام جماعت مسجد حیدریها در فلکه دروازه قوچان شد و در رسیدگی به فقرا و محرومین کوشا بود. ایشان دارای پنج پسر و چهار دختر بود که بیشتر آنها روحانی هستند. وی در شب تولد

ص: 95

امیر المؤمنین سال 1401 ه ق در 89 سالگی درگذشت و در صحن آزادی حرم مطهر بلوک 19 به خاک سپرده شد.

غلامرضا جلالی

(44)

ایروانی-سید مرتضی

(1410-1322 ه ق)

آیه الله حاج سید مرتضی ایروانی از علمای برجسته تهران در سال 1322 ه ق در شهرستان تبریز متولد شد، سطوح را همان جا در خدمت آیه الله حاج میرزا ابو الحسن انگجی و حاج سید محمد مولانا و حاج میرزا علی اصغر ملکی، فراگرفت و سال 1348 ه ق به منظور ادامه تحصیل به قم رفت و از محضر آیات حاج شیخ عبد الکریم حایری یزدی و حجت کوه کمری خارج فقه و اصول را دوره دید، علوم عقلی و فلسفه را نزد آیه الله میرزا محمد علی شاه آبادی آموخت. سال 1355 ه ق به تهران رفت و چند دهه به اقامه جماعت و ترویج دین همت گماشت. در اواخر عمر به مشهد آمد و روز اربعین حسینی سال 1410 ه ق دار فانی را وداع گفت و در غرفه 48 صحن آزادی حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام به خاک سپرده شد. بر مزار او نوشته شده است: «مرقد شریف عالم ربانی اسوه تقوا و فضیلت، حضرت آیه الله حاج سید مرتضی ایروانی قدس سره که در سال 1322 قمری متولد و در اربعین حسینی 1410 ه ق به عالم باقی شتافت، حشره الله مع اجداده الطاهیرین».

ابراهیم زنگنه

(45)

ایسی محصل-علی

(1359-1259 ه ش)

آیه الله حاج شیخ علی ایسی محصل، معروف به «طسوجی» از علما و دانشمندان پرهیزکار و پارسای مقیم مشهد بود و در حوزه علمیه به تدریس اشتغال داشت.

وی در سال 1259 ه ش در روستای دیزج از توابع بخش طسوج آذربایجان

ص: 96

در خانواده ای مذهبی پا به عرصه وجود نهاد، مقدمات را در شهر طسوج فراگرفت و در سال 1280 هـ ش برای ادامه تحصیل به مشهد آمد و نزد آیه الله حاج میرزا حبیب الله ملکی تبریزی و اساتید دیگر به آموزش فقه و اصول و فلسفه پرداخت و پس از ده سال به طسوج برگشت و به اقامه نماز و ترویج دین همت گماشت. بعد به دعوت مردم خوی به این شهر رفت و در مسجد جامع امام خمینی این شهرستان به اقامه نماز و در کنار آن به تدریس مشغول گردید، تا اینکه به نجف هجرت نمود و مدت سی سال در محضر آیات سید ابو الحسن اصفهانی، سید محسن حکیم، و حاج سید ابو القاسم خویی درس آموخت و به مقام رفیع اجتهاد دست یافت و اجازه دریافت نمود.

آیه الله طسوجی ضمن تحصیل به تدریس فقه و اصول و فلسفه و تفسیر دست یازید و شاگردان برجسته ای از جمله آیه الله حاج شیخ عباس طسوجی مقیم قم و آیه الله تقوی مقیم بمبئی هندوستان در محضر او درس خواندند.

میل شدید به زیارت مرقد پاک امام هشتم موجب شد تا مرحوم ایسی در سال 1348 هـ ش به مشهد آمد و طی دیدار با آیه الله العظمی سید محمد هادی میلانی، متقاعد شد بقیه عمر خود را به منظور تدریس در حوزه علمیه مشهد در این شهر بماند. و ایشان سال 1350 هـ ش در مشهد رحل اقامت افکند و به تدریس خارج فقه و اصول و تألیف پرداخت. سرانجام در صدمین سال حیات پرثمر خود، روز پنجشنبه 31 مرداد 1359 هـ ش دار فانی را وداع

گفت و در صحن نو(آزادی) بلوک 3 بهشت ثامن الائمه سر به تیره تراب نهاد.

اطلاعات گرفته شده از فرزند ارشد مرحوم آیه الله طسوجی، آقا حسین ایسی محصل مسئول امور دینی و بقاع متبرکه اداره کل اوقاف خراسان، گنجینه دانشمندان 261/8

غلامرضا جلالی

ص: 98

باقفی-سید حسین

(-1304 ه.ق)

آیه الله سید حسین باقفی یزدی فرزند سید محمد صادق از عالمان دینی یزد در سده 13 و اوایل سده 14 ه.ق.

در مشهد سکونت داشت و مدارج عالی اجتهاد را در محضر عالمانی چون حضرات آیات شیخ محمد تقی بجنوردی و میرزا نصر الله شیرازی مدرّس آستان قدس رضوی پیمود. وی در این دوران با آیه الله شیخ علی نقی تربتی (م حدود 1320 ق) همدرس بود.

آیه الله باقفی دانشمندی فاضل و فقیهی بزرگ بود و سرانجام در سال 1304 ق در مشهد درگذشت و در همان جا به خاک سپرده شد. فرزند وی سید مهدی باقفی نیز از عالمان دینی به شمار می رفت.

مفاخر یزد 117-118/1

سید حسن حسینی

باقفی-شرف الدین علی

(974-894 ق)

شرف الدین علی باقفی از عالمان دینی و شاعران یزد در سده 10 ق. در بافق متولد شد. در جوانی رهسپار شیراز گردید و به فراگیری علوم دینی پرداخت. پس از اتمام تحصیلات به هند رفت و مورد توجه بزرگان آن دیار قرار گرفت. آنگاه به ایران بازگشت و به خدمت شاه طهماسب صفوی (م 984 ق) درآمد و از سوی او مدتها به

ص: 99

کلانتری بافق اشتغال داشت. در واقعه قتل با یزید پسر سلطان سلیمان قانونی (926-984 ق) با سرودن یک رباعی مورد عنایت شاه واقع شد.

منابع، بافقی را دانشمندی برجسته و پرهیزگار و سخنوری بزرگ خوانده و آورده اند که وی همواره به صدور فتوی، تدریس و تربیت طلاب می پرداخت.

همچنین شاعری خوش قریحه بود و در سرایش قصیده و غزل مهارت داشت و از ندیمان سام میرزا برادر شاه طهماسب و استاد وحشی بافقی و مرادی بافقی، برادر بزرگ وحشی بافقی، به شمار می رفت. دیوان شعر مشتمل بر 4 هزار بیت و رساله هایی در معما، حفظالصحه و بحران از آثار اوست.

بافقی سرانجام در 80 سالگی در سال 974 ق در قزوین وفات یافت.

غیاث الدین منصور دشتکی پیکرش را به مشهد منتقل کرد و در آنجا به خاک سپرد.

ریحانه الادب 196/3؛ تذکره شعرای یزد/33؛ تذکره سخنوران یزد 166/1؛ فرهیختگان دارالعباده/160؛ الذریعه 510/9-511؛ تذکره هفت اقلیم 149/1؛ تاریخ نظم و نثر در ایران، 468/1؛ کلیات دیوان وحشی بافقی/2؛ کشف الظنون 778/1؛ تاریخ یزد (آیتی)/296؛ آتشکده آذر/313.

سید حسن حسینی

(48)

بافقی-محمد علی

(-1339 ه ق)

مرحوم حاج شیخ محمد علی بافقی، معروف به «واعظ یزدی» فرزند حاج حسین مشهور به کسائی (م 1310 ه ق) از علما و شخصیت‌های مذهبی نیمه دوم قرن سیزدهم و نیمه اول قرن چهاردهم هجری است.

وی اهل بافق یزد بود و تحصیلات خود را در مشهد به پایان برد و در زمره علما و مبلغان برجسته خراسان درآمد و سالها در جوار امام هشتم علیه السلام به ارشاد و نشر دین اسلام و احکام اسلامی اشتغال ورزید تا اینکه هفتم جمادی الاولی سال 1339 ه ق زندگی

ص: 100

را بدرود گفت و در محل دار السیاده حرم دفن گردید.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/315، اعیان الشیعه 6/158.

ابراهیم زنگنه

(49)

بالا خیابانی-عبدالحسین

(1262-1344 ه ق)

آیه الله حاج شیخ عبدالحسین بالا خیابانی، فرزند شیخ محمد رحیم بروجردی، از دانشمندان و مجتهدین برجسته خراسان در سده اخیر بوده است.

وی در سال 1262 ه ق در خانواده علم و عمل چشم به جهان گشود، مقدمات را نزد پدر و اساتید آن عصر خواند و عازم عتبات شد. مدتی در خدمت میرزا محمد حسن شیرازی حضور یافت و پس از نیل به درجه اجتهاد به مشهد برگشت و به تدریس و تبلیغ پرداخت. او کتابخانه مهمی را فراهم آورد، در آستان قدس منصب خادمی ضریح مطهر و مدرسی را به عهده گرفت و در انقلاب مشروطیت از مخالفین شد و پس از عمری فعالیت دینی و اجتماعی، سال 1344 ه ق در 82 سالگی زندگی را وداع گفت و جنازه اش در دار السیاده حرم به خاک سپرده شد.

نامه آستان قدس، شماره 18، سال 1343، ص 86، نقباء البشر 3/1044.

غلامرضا جلالی

بالا خیابانی-محمد رحیم-بروجردی-محمد رحیم

ص: 101

(1275-1356 ه ش)

آیه الله شیخ حسین بجستانی فرزند محمد ابراهیم در سال 1275 ش در بجستان یکی از شهرهای خراسان رضوی به دنیا آمد. وی پس از خواندن مقدمات و دروس سطح حوزوی از محضر بزرگانی چون: آیات عظام آقا حسین قمی، میرزا محمد، آقازاده، حاج میرزا احمد کفایی و حاج میرزا مهدی غروی اصفهانی بهره مند شد.

وی در سال 1341 ش از مشهد به تهران مهاجرت و ضمن اقامه نماز جماعت در مسجد رضوان الله واقع در خیابان شهباز تهران به تبلیغ و نشر احکام و معارف دینی اشتغال داشت. در مورخ 1343/11/3 به اتهام ایراد مطالب انتقادی و دعا به امام خمینی و نفرین دشمنان ایشان، توسط شهربانی دستگیر و روانه زندان قزل قلعه گردید.

و پس از تحمل بیش از دو ماه زندان با تعهد و التزام عدم خروج از حوزه قضایی تهران، آزاد شد. (1)

آیه الله بجستانی در سن هشتاد و یک سالگی در تهران فوت کرد و جنازه اش روز ششم مهر ماه سال 1356 به مشهد منتقل و در حرم مطهر دفن گردید. (2)

ص: 102

1- (1) واعظ شهیر به روایت اسناد ساواک، حجه الاسلام حاج شیخ احمد کافی - مرکز بررسی اسناد تاریخی 1383 ش / 34 و 37.

2- (2) روزنامه خراسان 1356/7/6 علی سکندری

(1314 ه ق)

شیخ محمد تقی بجنوردی از چهره های نامدار خراسان در سده 14 ه ق، در اصل اهل بجنورد بود و پس از فراگیری فقه و اصول نزد شیخ حسن نجفی صاحب جواهر و شیخ مرتضی انصاری، به مشهد آمد و به تدریس پرداخت. شیخ مولی ابراهیم بن علی اصغر سبزواری نقابشکی، از علمای برجسته سبزواری و متوفی 1328 ه ق و سید میرزا ابراهیم علوی سبزواری معروف به شریعتمدار (م 1316 ه ق) و شیخ علی نقی تربتی (م 1320 ه ق) و شیخ محمد علی کاخکی، از شاگردان وی بودند، شیخ علی نقی به گزارش آقابزرگ تهرانی، طهارت و مکاسب شیخ را نزد او آموخت.

به نوشته اعتماد السلطنه، مردم ولایت خراسان اعتماد عجیبی به وی داشتند. حاج سیاح محلاتی در کتاب خاطرات خود از تقوا و ورع شیخ محمد تقی بجنوردی تجلیل کرده است.

او می نویسد: به دیدار شیخ محمد تقی رفته بودم، طبیب انگلیسی نیز برای معالجه چشم وی به منزلش آمده بود.

طبیب به من گفت به آقا بفهمانید که دو چیز به چشم شما صدمه زده است: یکی بی خوابی، دیگری گریه. باید از این به بعد کاملاً بنخوابید و گریه نکنید. و من به آقا گفتم. آقا گفت: «به او بگویند من چشم را برای این دو کار می خواهم».

طبیب زیاد حیرت کرد و به وضع زندگی او نگاه کرد و گفت: یا اول شخص دنیاخواه هستید، یا حقیقتاً آخرت طلب. ترجمه کردم و آقا گفت:

«بگویند تو هر فرضی می کنی بکن، ما می دانیم شما با ما موافق نخواهید بود، اگر اظهار هم بکنید می دانیم ظاهری است و حقیقت ندارد». طبیب گفت:

«این مقدار مالی که مردم به ملاها می دهند و ملاها کرور کرور از مال مردم گرفته به راحتی خرج می کنند، گناه این ها به گردن کیست؟ شما با این وضع همه را می توانید بفریبید، حتی من مسیحی را نزدیک است جذب کنید! هرگز

کشیشان ما این طور نمی توانند دل مردم را شکار کنند». آقا گفت: «بگو که شما هم به این تن پروران که نوکران نفس اماره اند دعا کنید و الا شما الآن از روی زمین محو شده بودید.»

در جریان نهضت تنباکو، بیت شیخ محمد تقی مجتهد، قطب معنوی آن روز خراسان شمرده می شد، با این حال ایشان چندان که باید با گسترش نهضت موافق نبود و شرایط را مناسب نمی دید.

شاید از دسایس دولتهای بیگانه که نمایندگیهای فعالی در خراسان داشتند، بیمناک بود.

وی شب چهاردهم صفر 1314 ه ق زندگی را بدرود گفت و در محل دار السیاده حرم صفا دست چپ متصل به درب مسجد گوهرشاد به خاک سپرده شد.

زندگانی و شخصیت شیخ مرتضی انصاری/326، نقباء البشر 4/1، 1628/4-1629، مطلع الشمس 2/690، خاطرات حاج سیاح/305، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/257، منتخب التواریخ/616 و 631 و 686 و 700، زندگانی امام رضا علیه السلام، عمادزاده، 420/3، اعیان الشیعه 9/192

غلامرضا جلالی

(52)

بجنوردی-مرتضی

(-1350 ه ق)

حاج شیخ مرتضی، فرزند شیخ محمد تقی بجنوردی، از فضلا و زهاد معروف نیمه اول قرن چهاردهم ه ق در مشهد سکونت داشت و اقامه جماعت و اداره مراسم گرامیداشت ائمه اطهار علیهم السلام را در منزل پدر خود مرحوم آیه الله شیخ محمد تقی بجنوردی و جهه همت خود ساخته بود، تا اینکه در 24 محرم

ص: 104

1350 ه ق چشم از جهان مادی فرویست و در کنار قبر پدر در دار السیاده حرم امام رضا علیه السّلام دفن گردید.

فوائد الرضویه/431؛ ضمیمه تاریخ علمای خراسان/358، دانشوران بجنورد/26-27

ابراهیم زنگنه

(53)

بحر العلوم رشتی - سیّد حسن

(1314-1397 ه ق)

آیه الله حاج سیّد حسن مشهور به بحر العلوم رشتی، فرزند آیه الله سیّد حسین بحر العلوم معروف به حاج آقا میر، مقتول به سال 1327 ه ق، از علمای نامور رشت بود.

وی حدود سال 1314 ه ق در رشت پا به دنیا نهاد و پس از شهادت پدر و برادرش در سال 1327 در قزوین، به تحصیل علوم الهی روی آورد، مقدمات و قسمتی از سطح را در رشت فراگرفت و به نجف رفت و در سلک تلامیذ آیات حاج میرزا حسین نائینی، آقا ضیاء عراقی، سیّد ابو الحسن اصفهانی، حاج شیخ شعبان رشتی و حاج شیخ محمّد حسین اصفهانی درآمد و به درجه اجتهاد نایل گردید و پس از بازگشت به رشت به اقامه نماز جماعت و پاسخگویی به نیازهای دینی مردم روی آورد، تا اینکه در 82 سالگی درگذشت و 23 شهریور 1356 ه ش در محل بازار کفاشها در جوار امام رضا علیه السّلام دفن گردید.

گنجینه دانشمندان 185/5، پرونده مدفونین در حرم مطهر حضرت رضا علیه السّلام موجود در شعبه مدفونین.

ابراهیم زنگنه

ص: 105

(1339 ه ش)

آیه الله حاج سید محمد رضا بختیاری در اصل از بختیار، از توابع اصفهان بود و مدت دو سال در بختیار و سه سال در اصفهان در محضر آقا نجفی مسجد شاهی تحصیل نمود، بعد به عتبات رفت و مدت هفت سال در نجف و سه سال در سامرا به فراگیری مبانی اجتهاد در محضر آیات آخوند ملا محمد کاظم خراسانی، سید محمد کاظم طباطبایی یزدی و آیه الله میرزا محمد تقی شیرازی به تحصیل مشغول شد.

حضور آیه الله بختیاری در عتبات هم زمان بود با اعلام جهاد علمای عراق علیه انگلیس. ایشان نیز در جهاد شرکت کرد و فرماندهی شصت هزار مجاهد را به عهده گرفت. پس از عملیات جنگی وقتی به شهر کاظمین وارد شد، اهالی کارهای خود را تعطیل کرده و بیش از دو هزار نفر مسلح که همه آنها از علما و رجال دولت بودند، به استقبال وی رفتند. این جنگ چندین ماه طول کشید و پس از پایان جنگ آیه الله بختیاری به مشهد آمد و مورد وثوق آیه الله حاج آقا حسین قمی بود پس از کشتار مسجد گوهرشاد چند سالی در تربت حیدریه تبعید بود و پس از شهریور 1320 به مشهد آمد و به تدریس علوم حوزوی پرداخت و متجاوز از چهل سال در این شهر بود و پس از درگذشت، در جلو سومین حجره سمت راست نقاره خانه واقع در صحن انقلاب دفن گردید. چهلم درگذشت ایشان روز یکشنبه 11 اردیبهشت 4/1339 ذی قعدة 1379

ه ق در مشهد برگزار شد.

روزنامه آفتاب شرق 1339/2/11

غلامرضا جلالی

براتعلی-حاجی میرزا-جلد دوم

(55)

برسی-عبد الجواد

(-1382 ه ق)

حاج شیخ عبد الجواد برسی، فرزند حاج شیخ حسن برسی از فضلا و چهره های علمی و اساتید حوزه مشهد در سده اخیر است. وی مقدمات و سطوح را در مشهد فراگرفت و به منظور تکمیل تحصیلات خود عازم نجف شد و پس از مدتی به مشهد آمد، چندی سردفتر اسناد رسمی بود، ولی از ادامه این کار پرهیز کرد و انزوا پیشه نمود و به مطالعه و پژوهش روی آورد تا اینکه در روز سه شنبه 20 رجب 1382 ه ق در مشهد جان به جان آفرین تسلیم کرد و در صحن عتیق دفن گردید. شیخ مهدی الهی قمشه ای از شاگردان ایشان محسوب می شود.

مقدمه اوکتائی بر جلد 6 فهرست کتابخانه آستان قدس، گنجینه دانشمندان 152/7، شمس الشموس 332-333، آشنای عرشیان/47

ابراهیم زنگنه

(56)

بروجردی-سید محمد رضا

(-1363 ه ش)

آیه الله حاج سید محمد رضا، فرزند فخر الدین موسوی بروجردی، از علما و ائمه جماعات مشهد بود. نسبش از سوی پدر به سادات نوربخشی و از طرف مادر

ص: 107

به سادات طباطبایی بروجرد می‌رسد.

در بروجرد تولد یافت و پس از آشنایی با مقدمات و سطوح به مشهد آمد و نزدیک 20 سال از محضر حاج آقا حسین قمی و میرزا محمد آقازاده استفاده نمود و برای ادامه تحصیلات به عراق سفر نمود و 12 سال در نجف از محضر آیات نائینی، عراقی و سید ابو الحسن اصفهانی بهره برد و خود نیز به تدریس فقه و اصول پرداخت. وی از آیات اصفهانی و عراقی اجازه اجتهاد دریافت کرد.

در پی کسالتی که بر او عارض شد و رؤیایی که دید به مشهد بازگشت و در حوزه این شهر به تدریس و اقامه جماعت و بیان احکام در مسجد جامع گوهرشاد و مسجد کوچه اشتغال ورزید و اول مهر 1363 دعوت حق را لبیک گفت و در غرفه شماره 6 صحن آزادی دفن گردید. رساله ای در اجتهاد و تقلید و عدالت از آثار ایشان است که به چاپ رسیده است.

گنجینه دانشمندان 119/7-120، اثر آفرینان 49/2

ابراهیم زنگنه

(57)

بروجردی-علی اکبر

(-1348 ه ق)

میرزا علی اکبر بروجردی، فرزند آقا جمال مجتهد از علمای نامدار تهران در نیمه اول قرن چهاردهم هجری شمرده می‌شود. پدرش در مسجد و مدرسه دوستعلی خان معیر الممالک پیشنماز بود و تدریس می‌کرد و پس از ارتحال او میرزا علی اکبر عهده دار این

ص: 108

مسئولیتها شد و به ترویج و نشر دین همت گماشت و در نهضت مشروطه با شیخ فضل الله که رابطه خویشاوندی داشت، هم صدا گردید. پس از نهضت به مشهد آمد و سال 1348 ه ق در مشهد درگذشت و در حجره عقب صنفه غربی دار السیاده سر بر خاک نهاد. او فرزندی داشت به نام علی اصغر که در سال 1231 متولد شد و دارای چندین اثر از جمله نور الأنوار، ضیاء النور، و الحکایات الاخلاقیه و عقائد الشیعه می باشد.

شرح حال رجال ایران 166/6، تاریخ آستان قدس/336، نقباء البشر 1594/4، اعیان الشیعه 167/8

ابراهیم زنگنه

(58)

بروجردی-محمد رحیم

(1309-1224 ه ق)

حاج شیخ محمد رحیم بروجردی فرزند محمد، پدر شیخ عبد الحسین

مجتهد بالاخیابانی، روز 17 ربیع الاول سال 1224 ه ق در بروجرد متولد شد و مقدمات و سطوح را نزد علمای آن عصر از جمله حاج مولی اسد الله بروجردی مشهور به حجه الاسلام و حاج سید محمد شفیع جاپلقی آموخت و سال 1241 ه ق به نجف رفت و آنجا رحل اقامت افکند و نزد صاحب جواهر با رموز فقه و اصول آشنا گردید و استاد شرح وی بر مختصر النافع را ستود و به وی اجازه اجتهاد داد.

مرحوم بروجردی مدتی در نجف تدریس کرد، بعد به کربلا رفت و سال

ص: 109

1258 ه ق به درخواست اعیان و بزرگان خراسان به مشهد آمد و به تألیف آثار فقهی از جمله جوامع الکلم در شرح قواعد مبادرت ورزید. سال 1263 ه ق به حج مشرف شد. سال 1266 ه ق به دنبال سرکوب فتنه سالار، از سوی امیرکبیر به تولیت آستان قدس رضوی منصوب گردید و اصلاحات زیادی را به عمل آورد، سال 1283 به زیارت عتبات مقدسه رفت و در مراجعت کتابی در حالات و آداب زیارت حضرت امام رضا علیه السلام به نام هدیه الرضویه نوشت و کتابی در اعمال سنه تحریر کرد. او سال 1309 در 85 سالگی در مشهد درگذشت و در دار السیاده حرم دفن گردید. شیخ عبدالحسین بروجردی (متوفی 1344 ه ق) فرزند ایشان است.

تاریخ علمای خراسان/120-123، نقباء البشر 723/2، لغت نامه دهخدا واژه محمد رحیم، زندگانی امام رضا علیه السلام، عمادزاده، 420/2، منتخب التواریخ/631 و 686 و 700، تاریخ آستان قدس/336، اعیان الشیعه 256/9، مطلع الشمس/682.

غلامرضا جلالی

(59)

برهانی-سید حبیب الله

(-1376 ه ق)

حاج سید حبیب الله برهانی فرزند حاج سید کریم رستم کلائی، صاحب خصال نیک الهی و مناعت طبع و سخاوت کم مانند، از علمای معاصر خطه شمال بود. مقدمات را در حوزه مازندران تکمیل کرد و مدتی در مشهد مشغول تحصیل شد، به قم رفت و از محضر حاج شیخ عبد الکریم حائری یزدی، مؤسس حوزه قم برخوردار گردید، بعد به نجف مهاجرت نمود و پای درس بزرگانی چون آیه الله نائینی و سید ابو الحسن اصفهانی شرکت کرد و پس از اتمام تحصیلات به مازندران آمد و به انجام وظایف دینی و معنوی قیام نمود. سال 1376 ه ق چشم از سرای ناپایدار فروبست و جنازه اش به مشهد حمل شد و در یکی از حجره های غربی

ص: 110

باغ رضوان به خاک سپرده شد.

گنجینه دانشمندان 260/3

ابراهیم زنگنه

(60)

بسطامی-علی

(1407-1316 ه ق)

آیه الله شیخ علی توحیدی از علمای مبارز شاهرود است. سال 1316 ه ق در بسطام به دنیا آمد. با مبانی علوم در بسطام و شاهرود آشنا شد و برای ادامه تحصیل به مشهد آمد و 7 سال از حوزه درس آقا بزرگ حکیم و حاج آقا حسین قمی بهره برد، سپس به قم رفت و یک سال در حوزه درس حاج شیخ عبد الکریم حائری یزدی شرکت کرد، بعد به نجف مهاجرت نمود، و 16 سال از محضر آیات نائینی و آقا ضیاء الدین عراقی و سید ابو الحسن اصفهانی استفاده کرد. پس از دریافت اجازه اجتهاد به شاهرود برگشت و در مدرسه قلعه به تدریس خارج فقه و اصول پرداخت و در مسجد همان مدرسه به اقامه نماز جماعت و ارشاد مردم همت گماشت تا اینکه 29 تیر 1407/1366 ه ق درگذشت و یک روز بعد بر حسب وصیت جنازه اش به مشهد منتقل و در مقبره چهارم صحن آزادی حرم مطهر دفن شد.

گنجینه دانشمندان 132-131/7

(61)

بسطامی-نوروز علی

(1309-1237 ه ق)

حاج مولی نوروز علی، فرزند حاج باقر از علما و محدثان و مورخان ممتاز خراسان، معروف به فاضل بسطامی در قرن سیزده هجری است. وی سال 1237 ه ق در بسطام متولد شد، در مشهد خدمت مولانا شمس علم آموخت و مدتی در محضر مولانا حاج میرزا عسکری امام جمعه، مشغول نوشتن احکام و فتاوی گردید و در اخبار و احادیث تبحر یافت و از آن پس سی سال به نوشتن کتاب های زیر وقت صرف کرد: التحفه الحسینیة،

ص: 111

التحفة الرضویه، سرور العارفين در احوال مختار بن ابی عبیده ثقفی، نجات الخافقین در فضیلت زیارت امام حسین علیه السلام، وسیله النجاه به زبان فارسی در مصائب امام حسین علیه السلام تألیف سال 1271 ه ق، ذخیره المعاد فی الاخلاق و الموعظه و الارشاد، چاپ 1288 تهران، سراج المتهجدين تألیف در سال 1265، وسیله الرضوان در ترجمه صحیفه رضویه، الوجیزه فی مصائب المعصومین به زبان فارسی، تألیف 13 محرم 1271 ه ق، الإکسیر در اصول دین و اخلاق، الوسائل الحسینیة لطی العوالم البرزخیة به زبان فارسی مشتمل بر ده مقاله در احتضار، مرگ و پس از مرگ، البداء، فردوس التواریخ در تاریخ طوس و علمای مشهد، سفینه النجاه در شرح منظومه دوازده بند سید بحر العلوم و لؤلؤة البحرین در تلخیص سفینه مذکور.

حاج ملا صادق مشهور به فاضل بسطامی فرزند اوست. مولی نوروز علی سال 1309 ه ق در مشهد درگذشت و در قبرستان قتلگاه دفن گردید.

تاریخ علمای خراسان/132، مطلع الشمس/691، الذریعة 21/10، 147/3، 52/25، 71، 77، 89، اعیان الشیعة 228/10.

غلامرضا جلالی

(62)

بمرودی قاینی - علی

(-1315 ه ق)

ملا علی صعودی بمرودی از علما، شعرا و خوشنویسان اواخر قرن سیزده و اوایل قرن چهاردهم است.

از تاریخ تولد و شرح زندگی وی اطلاع روشنی در دست نیست. آنچه مسلم است ایشان در روستای «بمرود» از توابع بخش زیرکوه قاینات به دنیا آمد و قسمتی از دوران تحصیل خود را در مشهد گذراند. در بیشتر علوم رایج زمان خود بخصوص علم سیاق، نجوم، لغت و تاریخ دست داشت و گاهی شعر می گفت و صعودی تخلص می کرد. از اشعار اوست:

ص: 112

ای گشته اسیر شور و شر، در بمرود محروم ز فیض خشک و تر، در بمرود

صد حیف که با هزار آرمان بردیم این عمر عزیز را به سر، بمرود

دیوان اشعار ملا علی، کتاب مؤید الفضلا در لغت و کتاب درّه نادره در تاریخ نادر شاه به خط وی نزد آقا حسین صعودی نوه ایشان در مشهد نگهداری می شود.

وی به سال 1315 ه ق دار فانی را وداع گفت و در مشهد به خاک سپرده شد.

بزرگان قاین/241-243

(63)

بنابی-علی

(-1305 ه ق)

شیخ علی بنابی از علمای متبحر و فقهای بزرگ و مرجع احکام و قضا بود.

او از کوته میر آذربایجان و از شاگردان ممتاز شیخ مرتضی انصاری بود. در فتنه شیخ عبید الله جهاد کرد و سیف العلماء و مجتهد غازی عنوان یافت، شمس الدین محمود الحسینی تبریزی متوفای 1338 از او اجازه نقل روایت اخذ نموده است، شیخ علی به سال 1305 ه ق در مشهد درگذشت.

تقیاء البشر 1297/4، اعیان الشیعه 302/8.

غلامرضا جلالی

(64)

بنی هاشمی بزرگ-علی اکبر

(1320-1376 ه ش)

استاد سید علی اکبر بنی هاشمی بزرگ فرزند سید محمد از دانشمندان معاصر حوزه علمیه مشهد است که

ص:113

سالها به تدریس دوره های سطح و خارج اشتغال داشت.

وی روز 26 اسفند 1320 ه ش در روستای گرماب از توابع شهرستان تربت حیدریه، در یک خانواده مؤمن و متقی متولد شد. پدرش روحانی و از افراد بانفوذ منطقه بود و کشاورزی می کرد و زندگی ساده و تا حدی مرفه داشت.

مرحوم بنی هاشمی سال 1334 ه ش جهت تحصیل علوم دینی به مشهد آمد و در مدرسه «ابدال خان» ساکن شد. مقدمات را نزد مرحوم صدوق، شیخ محمد عیدگاهی و ادیب نیشابوری فراگرفت و سطح را خدمت اساتیدی چون سید حسین شمس، آیه الله وحید خراسانی و آیه الله میرزا احمد مدرس تلمذ نمود و خارج را نزد برخی از اساتید یادشده و مرحوم آیه الله العظمی سید محمد هادی میلانی در مشهد و قم به پایان برد و مدت کوتاهی نیز از محضر امام خمینی قدس سره برخوردار گردید و پس از مراجعت از قم در مشهد به تدریس سطح و خارج مبادرت ورزید. او با حکمت و کلام آشنایی کامل داشت.

مرحوم بنی هاشمی به امور سیاسی بی توجه نبود و از ابراز مخالفت علیه رژیم پهلوی پرهیز نمی کرد و از مواضع سیاسی و انقلابی امام خمینی دفاع می نمود. مظهر اخلاق نیک و صدق و صفا بود و ذکاوت ذاتی بالایی داشت و به مباحث علمی بسیار ارجح می نهاد، بسیار صمیمی بود و به مشکلات روحی و معیشتی طلبه ها رسیدگی می کرد و افراد مستعد را به کوششهای علمی بالاتر فرامی خواند. سیمای بشاش و طبیعت خودجوش وی به همگان این فرصت را می داد تا از خرمن وجودی او برخوردار باشند. ولی پیک اجل بهار عمرش را خزان کرد و شب یکشنبه 26 بهمن 1376 ه ش به علت بیماری سرطان ریه در بیمارستان امید مشهد زندگی را بدرود گفت و روز دوشنبه 27 بهمن پس از تشییع باشکوهی در میان حزن و اندوه عموم طبقات شرکت کننده

در صحن نو(آزادی)حرم امام ابو الحسن الرضا علیه السلام جلو غرفه بین ایوان طلا- و کفشداری گوشه غربی صحن به خاک سپرده شد. حاشیه بر عروه و تقریرات درسهای خارج فقه و اصول اساتیدش از آثار علمی اوست.

غلامرضا جلالی

(65)

بنی هاشمی کردکوهی-سید

آقابزرگ

(-ح 1380 ه ق)

حاج سید آقابزرگ بنی هاشمی کردکوهی، عالمی ادیب، متنفذ و میهمان نواز و در بندر گز و کردکوی صاحب نفوذ معنوی بود و در ایام محرم و رمضان مبلغین از حوزه های قم و مشهد و نجف برای اعزام به تبلیغ به خانه وی وارد می شدند و با مساعدت او به روستاها و شهرکها اعزام می گردیدند.

او شعر می گفت و طبعی روان داشت و اشعارش نزد فرزند دانشورش آقای بنی هاشمی در کردکوی محفوظ است.

از جمله اشعار وی تضمین ابیات نصاب الصبیان در مدح حضرت علی علیه السلام است.

این اشعار وقتی برای مرحوم حاج آقا حسین قمی خوانده شد سخت موجب تأثر ایشان گردید.

مرحوم بنی هاشمی در حدود سال 1380 ه ق وفات نمود و پیکر بی جانش به مشهد منتقل گردید و در جوار امام هشتم علیه السلام به خاک سپرده شد.

گنجینه دانشمندان 233/3-234

(66)

بهاء الدین عاملی-محمد

(1030-953 یا 1031 ه ق)

بهاء الدین محمد معروف به «شیخ بهائی»، دانشمند نامدار قرن دهم و یازدهم هجری و متبحر در فقه، حدیث، نجوم، ریاضی، هندسه، طب و معماری فرزند حسین بن عبد الصمد بن محمد بن علی بن حسین، در اصل از جبل عامل لبنان است و نسبش به حارث همدانی، صحابی معروف حضرت علی علیه السلام

حسین بن عبد الصمد، پدر شیخ بهائی، از فقها و محدثین بود و سال 966 ه ق به ایران آمد و در اصفهان به منزل شیخ علی منشار، از مهاجران جبل عامل وارد شد و به شاه طهماسب صفوی معرفی گردید. او به درخواست شاه طهماسب در ایران ماند و شیخ الاسلام دار السلطنه قزوین شد.

پس از هفت سال از قزوین به مشهد آمد و ریاست امور دینی هرات را به عهده گرفت و مدتها در هرات بود و در سفر به خانه خدا، شاه صفوی شیخ الاسلامی هرات را به عهده شیخ بهائی گذاشت. در راه بازگشت به بحرین رفت و در سال 984 ه ق در 66 سالگی چشم از دنیا فرو بست و در روستای مصلی یکی از روستاهای هجر دفن شد.

شیخ بهائی غروب چهارشنبه سیزدهم ذیحجه سال 953 ه ق در بعلبک لبنان به دنیا آمد و همراه پدر به ایران آمد. مقدمات علوم اسلامی را در لبنان فراگرفت و در ایران بجز خدمت پدر، نزد ملا عبد الله مدرّس یزدی، ملا عبد الله شوشتری، ملا افضل قاینی، ملا علی مذهب و ملا محمد باقر یزدی و عماد الدین محمود با علوم معقول و طب و ریاضی در شهرهای قزوین، مشهد و اصفهان آشنا شد و سرآمد دانشوران عصر خود گردید.

در سال 1006 ه ق که پایتخت از قزوین به اصفهان انتقال یافت، شیخ بهائی در اصفهان به امامت مردم و تدریس فقه و حدیث مشغول شد و چهره های بلند آوازه ای چون حکیم ملا صدرا، ملا محمد تقی مجلسی، نظام الدین محمد قرشی، ملا صالح مازندرانی، ملا محسن فیض کاشانی، ملا خلیل قزوینی صاحب شرح اصول کافی، ملا حسنعلی شوشتری، ملا محمد عاملی، محقق سبزواری، شمس الدین محمد خاتون آبادی صاحب شرح اربعین، میر ابو القاسم فندرسکی، سلطان العلمای اصفهانی در شمار شاگردان او هستند.

شیخ بهائی به سیر و سیاحت دلپستگی داشت در سال 991 ه ق به خانه خدا مشرف شد و در بازگشت به

عراق، شام، مصر، حجاز و بیت المقدس سفر کرد و با دانشمندان و بزرگان فقها، حکما و صوفیه و ارباب سلوک دیدار نمود. در آخرین سالهای حیات خود از منصب شیخ الاسلامی اصفهان که بزرگترین مقام دینی و معنوی ایران آن روز بود، کناره گرفت و به سیر و سلوک پرداخت تا آنکه روز سه شنبه، دوازدهم شوال سال 1030 یا 1031 ه ق در اصفهان دعوت حق را اجابت کرد. طبق وصیتش جنازه اش به مشهد حمل شد و در جوار قبر امام رضا علیه السّلام دفن گردید.

از شیخ بهائی بیش از 80 اثر علمی بر جای مانده است، جامع عباسی، حاشیه من لا یحضره الفقیه، جواب المسائل المدنیات، سوانح الحجاز، شرح شرح چغمینی قاضی زاده الرومی، خلاصه الحساب، جبل المتین در احکام دین، عروه الوثقی در تفسیر قرآن، تشریح الافلاک، بحر الحساب، صمدیه، حقائق الصالحین در شرح صحیفه سجادیه، اثنی عشریه در عبادات، توضیح المقاصد، تحفه حاتمی در اسطرلاب، اربعین، مفتاح الفلاح در ادعیه و کَشکول، از آثار برجسته او هستند.

بنای بسیاری از آثار معماری عصر شاه عباس صفوی و بخشهایی از حرم مطهر امام رضا علیه السّلام به ایشان نسبت داده می شود.

مزارات خراسان/72، منتخب التواریخ/77 و 137 و 683، ریاض العارفین/58-59، مجمع الفصحا/13/4، روضات الجنات/7/306-309، زندگینامه ریاضیدانان دوره اسلامی/170، الذریعه/29/2، الاعلام زرکلی/6/102، امل الآمل/1/75، تعلیقه امل الآمل/67-71، اعیان الشیعه/9:

234، خلاصه الأثر:182، لؤلؤ البحرین:236، تاریخ عالم آرای عباسی/1/249.

غلامرضا جلالی

(67)

بهبهانی-شمس الدّین

(-1248 ه ق)

شمس الدّین فرزند جمال الدّین بهبهانی، از محققین زاهد و متقی

ص:117

روزگار خود بود. در بهبهان متولد شد در کربلا رشد کرد و خدمت وحید بهبهانی و میرزا مهدی شهرستانی و بحر العلوم و علامه صاحب ریاض، دانش آموخت. به مشهد آمد و چندین دهه در یکی از حجره های صحن عتیق، جنب آرامگاه شیخ حرّ عاملی بالغ بر 50 سال به عبادت و ریاضت و تصنیف و تألیف مشغول شد. معالم الاصول را در 5 جلد شرح کرد، بر قوانین و مطول حاشیه نوشت و کتاب جواهر الکلام را در اصول عقاید تألیف نمود و چندین تألیف نیز در علم نحو و صرف و بیان رساله های متفاوت دیگری داشت.

رمضان سال 1248 ه ق درگذشت و در همان حجره محل زندگیش دفن گردید.

فاضل بسطامی، صاحب فردوس التواریخ که از شاگردان وی است، می نویسد: او چنان به دنیا و زرق و برق آن بی اعتنا بود که همه لباسهای او را کسی به پنج ریال نمی خرید، و مقام فقر و ریاضت وی به مرتبه ای بود که بیشتر روزها گرسنه بود و از راه استخاره روزگار می گذرانید.

مطلع الشمس 684/2، فردوس التواریخ/137-138، منتخب التواریخ/677 و 691، تاریخ علمای خراسان/77، فهرست کتابهای خطی آستان قدس 35/6-36، اعیان الشیعه 352/7-351.

ابراهیم زنگنه

بیات-محمد حسن-عارف نیشابوری-محمد حسین

(68)

بیرجندی-عبد العلی

(-حدود 934 ه ق)

نظام الدین عبد العلی بن محمد بیرجندی از دانشمندان نامی علوم ریاضی قرن دهم هجری است. وی علم حدیث را نزد خواجه حافظ غیاث، فنون حکمی را نزد مولانا منصور فرزند مولانا معین الدین کاشانی آموخت و در علوم دیگر شاگرد کمال الدین شیخ حسین القنوی مولانا کمال الدین مسعود شروانی، و مولانا سیف الدین احمد

ص: 118

تفتازانی بوده است.

مؤلف حبیب السیر، درباره او می نویسد: «مولانا عبد العلی بیرجندی جامع اصناف علوم محسوس و معقول است و حاوی انواع مسائل فروع و اصول در علوم نجوم و حکمیات بی مثل و بدل است و در شیوه زهد و تقوی ضرب المثل... آن جناب به صفت تواضع و پرهیزگاری و حلم و دینداری اتصاف دارد و همواره نقش افاده و تألیف بر صحیفه خاطر شریف می نگارد.»

محقق بیرجندی به احتمال زیاد در سال 934 ه ق در مشهد درگذشت و در قبرستان قتلگاه دفن شد. از او آثار علمی زیادی بر جای مانده است. از شناخته شده ترین آنها می توان به این کتابها اشاره کرد:

1- حاشیه بر شرح ملخص در هیئت چغمینی که در سال 913 نگارش شده است.

2- شرح آداب المناظره العضدیه که در سوم جمادی الثانی 932 نوشته شده است.

3- شرح بیست باب در معرفت اسطرلاب به زبان فارسی. متن این رساله از آثار خواجه نصیر الدین طوسی است.

4- بیست باب در معرفت تقویم که ملا مظفر آن را شرح کرده است.

5- شرح تذکره خواجه نصیر در هیئت.

6- عجایب البلدان که برای وزیر حبیب الله خان به فارسی نوشته.

7- شرح زیج الغ بیک.

8- کتاب ابعاد و اجرام.

9- تحریر مجسطی.

گاهنامه سال 1307 شمسی تألیف سید جلال الدین تهرانی/129، فهرست کتابخانه آستان قدس 382/4، بهارستان، آیتی/218-219، حبیب السیر 615/4، فرهنگ خراسان، مرداد 63، 42، اعیان الشیعه 29/8-30.

غلامرضا جلالی

ص: 119

بیرجندی-محمد حسن

(1334 ه ش)

شیخ محمد حسن فرزند آیه الله شیخ محمد باقر بن محمد حسن آیتی بیرجندی، از علما و مجتهدان سده چهاردهم خراسان است. در خانواده علم و فضیلت و تقوا در بیرجند متولد شد. پدرش عالمی فاضل و محقق ماهر بود که دارای بیش از 20 عنوان کتاب از جمله وثیقه الفقهاء و بغیه الطالب فی الامام الغائب می باشد. و محمد حسن پس از نشو و نما و خواندن مقدمات و مقداری از سطوح نزد پدر، برای ادامه تحصیلات خود به مشهد آمد و سالها از محضر اساتید آن عصر برخوردار شد و در همین شهر ساکن گردید. سال 1334 ه ش در مشهد درگذشت و در دار السیاده حرم دفن شد. شرحی بر تهذیب علامه نوشت که ناتمام ماند.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/263، اعیان الشیعه 181/9.

ابراهیم زنگنه

ص: 120

پایین خیابانی-حسن

(-1342 ه ق)

حاج شیخ حسن پایین خیابانی، متوفی جمادی الآخر 1342 ه ق، از وعاظ بزرگ و منبری های معروف آستان قدس رضوی بود و منبر پرشور و منحصر به فردی داشت. به مال دنیا به تمام معنی بی اعتنا و در ادبیات و مقامات علمی توانمند بود و کتابهایی را به صورت رساله های مستقل نوشته بود.

فرزندانش همه از سخنوران بودند. حاج شیخ علی محدث فرزند بزرگ او است که خورشید تابان را در معارف اسلامی نوشت و از شاگردان مرحوم میرزا مهدی اصفهانی شمرده می شد. حاج شیخ پس از ارتحال در دار الضیافه حرم امام رضا علیه السلام مدفون گردید.

تاریخ علمای خراسان/213

ابراهیم زنگنه

پشت مشهدی-سید عبد الرحیم

(-1294 ه ق)

سید عبد الرحیم پشت مشهدی، از

ص:121

شاگردان شیخ مرتضی انصاری بود و پس از چندین سال تحصیل فقه و اصول به مشهد بازگشت و به سال 1294 ه ق درگذشت. برادرش سید مهدی نیز از علما بود.

الکرام البرره 725/2.

غلامرضا جلالی

پیر پالان دوز-عباسی-محمد عارف

(72)

پیشنماز-سید محمد

(-1324 ه ق)

سید محمد پیشنهاد، فرزند سید حسن هندی هروی، ساکن مشهد بود و تا سال فوتش، به جای پدر خود در مسجد جامع گوهرشاد به اقامه نماز می پرداخت و پس از فوت او، فرزندش سید یحیی این امر را به عهده گرفت. سید محمد در محرم سال 1324 ه ق درگذشت و در دار السعاده حرم مطهر به خاک سپرده شد کتاب مجموعه الرسائل العروضية اثر سید محمد پیشنهاد، در سال 1317 ه ق به چاپ رسیده است.

الذریعه 90/20، سند شماره 12016/17 اداره اسناد آستان قدس رضوی

غلامرضا جلالی

(73)

پیشنماز-محمد علی

(-1290 ه ق)

ملا محمد علی فرزند ملا عباس از علما و مجتهدان قرن سیزدهم خراسان بود که پس از تحصیلات عالی و رسیدن به مقام اجتهاد، به مشهد آمد و سالها در محله سر آسیاب، امامت جماعت را عهده دار بود و بین مردم به زهد و تقوا اشتهار داشت. پس از مرگش در سال 1290 ه ق مردم جسد او را با اندوه فراوان به طور باشکوهی تشییع و در حرم امام هشتم علیه السلام دفن کردند. لوح مرقدش کنار الواح دیگر علمای اعلام و مشاهیر، در ازاره رواق پایین پای مبارک نصب گردیده است.

سفرنامه سدید السلطنه/237

غلامرضا جلالی

تبریزی-علی

(1282-1340 ه ق)

شیخ میرزا علی آقا فرزند عبد العظیم در 28 شوال سال 1282 متولد شد و مقامات علوم اسلامی را نزد ملا نور محمد مشهور به قدس اهری فرا گرفت و به مشهد مهاجرت نمود و در این شهر سکونت داشت. وقایع الأيام در چند جلد، منتخب الفوائد در شش جلد، تحفه الأحياء در شرح قصیده سید الشعراء، ذخیره المحشر در شرح باب حادی عشر از آثار اوست. وی به سال 1340 ه ق در این شهر از دنیا رفت.

الذریعه 18/10، اعیان الشیعه 266/8.

غلامرضا جلالی

تبریزی-غلامحسین

(1260-1359 ه ش)

مرحوم آیت الله حاج شیخ غلامحسین تبریزی معروف به «شیخ غلامحسین ترک» به سال 1260 ه ش/1303 ه ق در یکی از روستاهای شبستر، در خانواده ای

ص: 123

مذهبی، چشم به جهان گشود. در مدرسه طالبیه تبریز به تحصیل پرداخت و پس از اتمام سطح برای ادامه تحصیلات به نجف رفت و آنجا اصول را نزد آخوند ملا محمد کاظم خراسانی و فقه را در محضر حاج سید محمد کاظم یزدی و شریعت اصفهانی فراگرفت.

پس از اتمام تحصیلات به تبریز بازگشت و به توصیه پدر، با یکی از خویشاوندان خود ازدواج کرد و به فعالیتهای مذهبی روی آورد و «جمعیت دیانت اسلامی» را در سال 1343 ه ق تأسیس کرد و معارف اسلامی را به سبکی نو در میان جمعیت تدریس می کرد. گفتار ایشان در نشریه ای به نام «تذکرات دیانتی» هر پانزده روز یک بار منتشر می شد. نخستین شماره این نشریه اول جمادی الاولی 1345 ه ق در شهر تبریز به چاپ رسید و انتشار آن چند سال دوام آورد. علمای بزرگ قم و مشهد کارهای ایشان را ستودند.

آیه الله تبریزی به گفتگو با صاحبان ادیان دیگر اهمیت می داد و در مناظره ها شرکت می جست. و از مبارزات سیاسی غافل نبود. در جریان کلاه پهلوی در سال 1311 ه ش حاج شیخ به مبارزه علیه اتحاد شکل و مظالم رضا خان پرداخت، ولی حرکت او سرکوب شد و خود او پس از مدتی زندگی مخفی، به استانداری احضار شد و ایشان پس از دیدار با علی منصور، پدر حسنعلی منصور، استاندار وقت آذربایجان و قاضی عسکر وقتی متوجه شد قرار است رضا خان به تبریز سفر کند، به کربلا مشرف شد و مدتی آنجا اقامت کرد و پس از آرام شدن اوضاع به تبریز برگشت.

در یکی از روزها نامه ای از علی اکبر داور به دست حاج شیخ رسید.

مضمون نامه دعوت از وی جهت همکاری قضایی با نظام عدلیه بود و متوجه این نکته شد که شرایط برای فعالیتهای دینی و سیاسی آزاد، از میان رفته است، این بود که به تنهایی عازم مشهد شد و همسر و فرزندان

خردسالش پس از مدتی به او پیوستند.

هنوز مدتی از اقامت ایشان در محلهٔ پاچنار مشهد نگذشته بود که همسر ایشان موقع بیرون آمدن از حمام بهاء الدوله، به لحاظ داشتن حجاب مورد تعقیب پاسبان اداره ثبت قرار گرفت. پاسبان به طرف ایشان حمله کرد تا چادر را از سر ایشان بردارد و او که در آخرین روزهای بارداری خود به سر می برد، برای حفظ حجاب، خود را به سرعت درون منزل حاج کریم آقا، یکی از محترمین محل انداخت و 18 روز بعد از این رویداد به رحمت حق پیوست.

حاج شیخ با علویه ای که همشیره مرحوم آیه الله سید علی علم الهدی بود، ازدواج کرد و از ایشان دارای فرزندانی شد. مرحوم آیه الله تبریزی در نهضت گوهرشاد مشارکت داشت و پس از شهریور 1310 به منظور مقابله با اندیشه های سید احمد کسروی که از تبریز با او آشنا بود به انتشار تذکرات دینی در مشهد دست زد و مدتی هم نشریه راحت و ندای حق را در جواب شیخ مردوخ کردستانی نشر داد.

بعد از ترور نافرجام کسروی، شهید نواب صفوی به مشهد آمد و با کمک حاج شیخ مدتی در یکی از روستاهای اطراف مشهد مخفی شد. در جریان شهادت نواب، مرحوم تبریزی برای او چهلیم گرفت و مسئولیت یکی از شاخه های فدائیان اسلام را که به نام مبارزان اسلام خوانده می شد، خود به عهده گرفت.

حاج شیخ در مبارزات 15 خرداد سال 42 نیز فعال بود و فعالیت های سیاسی خود علیه نظام شاهنشاهی را تا سال 1357 ادامه داد و پس از پیروزی انقلاب اسلامی، نماز جمعه تا سال 1359 به امامت ایشان در مسجد گوهرشاد اقامه می شد و تا زمانی که ایشان زنده بود، امام برای کسی حکم امامت جمعه را در مشهد صادر نکرد. او روز اول شعبان 1400 ه ق/ 25 خرداد 1359 در 97 سالگی دعوت حق را پاسخ داد و به سرای ابدی شتافت و در قسمت شمالی دارالسلام حرم امام

هشتم علیه السلام دفن شد.

آثار علمی زیادی از مرحوم آیه الله حاج شیخ غلامحسین تبریزی بر جای مانده است. راهنمای حقیقت، اصول مهذب، الدروس الدینیة در 9 جلد، گوهرهای درخشان، ندای راستی، انوار لامعه، الدرر الثمینة، ترجمه اعتقادات مفید و ترجمه وجوه اعجاز قرآن علامه بلاغی در شمار آثار قلمی ایشان هستند.

آیه الله تبریزی دارای فکری بلند و به لحاظ معنوی انسانی پالایش یافته بود و خوف و خشیت الهی تا اعماق جاننش نفوذ داشت. در اخلاق نمونه بود، هیچ گاه حرکتی نامناسب یا سخنی رکیک از او دیده یا شنیده نشده بود.

اهل دعا و ابتهاج بود و در خلوت و جلوت با خدای خود راز و نیاز داشت.

پیوسته در اندیشه کمک به افراد بی بضاعت، بویژه ایتم به سر می برد.

گنجینه دانشمندان 120/7-122، مصاحبه با فرزندان آن مرحوم حاج محمد مهدی عبد خدایی و دکتر حاج شیخ هادی عبد خدایی منعکس در مجله نگاه حوزه، شماره 21-22.

غلامرضا جلالی

تجلی - نهانندی - محمد

(76)

تربتی - اسحاق

(1157-1237 ه.ق)

مولانا حاج ملا اسحاق تربتی فرزند ملا اسماعیل، در شمار علمای بزرگ عصر خود بود. جد ششم وی حاج خداداد از دانشوران نامدار عصر صفوی است.

حاج ملا اسحاق در شهرستان تربت حیدریه به سال 1157 ه ق متولد شد و پس از تکمیل تحصیلات، در مشهد الرضا علیه السلام مجاور گردید و تمام عمر را به تدریس و افاده و نشر احکام و تأیید و ترویج شریعت قیام نمود.

ایشان چهل سال از اطراف مشهد خارج نشد. گوری را در قبرستان قتلگاه حفر کرده بود و همه روزه به آنجا می رفت و کنار آن نماز می خواند و به تأمل

ص: 126

می پرداخت. به مکه مشرف شد. پس از بازگشت از مکه در سال 1237 ه ق در مشهد درگذشت و در همان گور به خاک سپرده شد. حاشیه شرح لمعه از آثار چاپ شده ایشان است.

الکرام البرره 121/1-122، فردوس التواریخ/118-119، مطلع الشمس 705/2، تاریخ علمای خراسان/62، منتخب التواریخ/698، روضات الجنات 98/4، مکارم الآثار 1042/4، الذریعه 478/6، اعیان الشیعه 263/3.

غلامرضا جلالی

(77)

تربتی-حسین

(-1305 ه ق)

شیخ حسین تربتی از علما، فقها و حکمای برجسته قرن سیزدهم هجری است. وی در اصل از تربت حیدریه بود و در سبزوار سکونت داشت و به تدریس و زعامت امور دینی مردم مشغول بود و کتابهای مختلفی را به رشته تحریر درآورد. شرح روضه البهیة تا آخر کتاب صوم، شرح دعاء الندبه، اجتهاد و تقلید، المحاکمات بین المحققین الاصولیین، کتاب النکاح، کتاب الرضاع، کتاب الوقف، رساله ای در ردّ کسانی که مدعی قطعی بودن صدور احادیث هستند، از آثار مرحوم تربتی است. وی کتاب اخیر را در سال 1295 ه ق در روستای «کوداسیاب»، از توابع سبزوار نوشت. شیخ محمد تقی تربتی متوفی 1330 ه ق فرزند ایشان است.

شیخ حسین پس از عمری تلاش و کوشش علمی و دینی در سال 1305 ه ق به دیار ابد شتافت و در مشهد پایین پای حضرت ابو الحسن الرضا علیه السلام دفن شد.

تقباء البشر 498/1، الکرام البرره 365/1، سفرنامه سدید السلطنه/227.

ابراهیم زنگنه

(78)

تربتی-عباس

(-1322 ه ش)

ملاً عباس تربتی، معروف به «حاج آخوند»، در روستای «کاریزک

ص: 127

ناگهانی» واقع در 15 کیلومتری شرق تربت حیدریه و ابتدای جلگه زاوه، در یک خانواده متدین و پایبند به شئونات مذهبی چشم به جهان گشود. پدرش ملا حسینعلی، سواد مختصری داشت، قرآن و کتاب فارسی می خواند. او فرزند خود را نخست به مکتب خانه، سپس برای ادامه تحصیل به شهر تربت فرستاد.

ملاً عباس در شهر تربت حیدریه، مدرسه حاج شیخ یوسفعلی، نزد آخوند حاج ملا عبد الحمید صرف و نحو را با دقت فراگرفت و پس از آن به تحصیل سطح فقه و اصول روی آورد و برای تکمیل دانسته های خود به مشهد آمد و مدتی بعد به خواسته پدر به روستا برگشت، ازدواج کرد و به زراعت مشغول شد و آخر هر هفته به تربت می رفت و کتابهای معالم، قوانین، لمعه و شرایع را آموخت و همه الفیه ابن مالک را حفظ کرد.

سال 1326 ه ق همراه قافله با پای پیاده به کربلا مشرف شد. این سفر هفت ماه طول کشید. پس از آمدن حاج شیخ علی اکبر تربتی، یکی از شاگردان آخوند خراسانی به تربت آمد و رحل اقامت افکند. آخوند ملاّ عباس، کفایه الاصول را نزد ایشان خواند و به اصرار استاد خود روز 12 ذیقعد 1328 ه ق به شهر تربت رفت و آنجا سکونت یافت و به تدریس مشغول شد و به اصرار حاج شیخ علی اکبر، به جای او در مسجد نماز گزارد. ملاّ عباس مردی هوشمند و ژرف بین بود. در قضایای مشروطیت مادام که نهضت را برای او تبیین می کردند، استقبال می نمود. او با تأسی به علمای مبارز عصر خود، حکومت را غاصب می دانست. ایشان در نامه هایی

که برای حل مشکلات مردم به نمایندگان دولت می نوشت، هرگز آنها را با القاب مخاطب نمی ساخت. از متصدیان امور می خواست تا مشکل مردم را حل کنند و خود هرگز خواسته های ناروای آنان را اجابت نمی کرد.

حاج آخوند سال 1337 ه ق بار دوم به کربلا مشرف شد و پسرش مرحوم شیخ حسینعلی راشد را با خود برد و سال 1300 ه ش یکی دو ماه در مشهد اقامت گزید و به درخواست مردم در ماه رمضان در مسجد گوهرشاد نماز ظهر و عصر می خواند و پس از نماز به منبر می رفت. سال 1301 ه ش به کمک زلزله زدگان تربت شتافت و سال 1306 ه ش به مکه مشرف شد.

شخصیت معنوی حاج آخوند به گونه ای بود که به رغم انعطاف روحی و تحمل دیگران، تأثیر عمیقی روی آنها می گذاشت. سرهنگ نوایی، رئیس شهربانی وقت خراسان در نوبت اول مأموریتش که هنوز جریان سال 1314 ه ش و حادثه گوهرشاد پیش نیامده بود، شبی در منزل مرحوم آیه الله میرزا محمد آقازاده گفت: «من به هیچ یک از این آقایان اعتقاد ندارم، فقط از حاج آخوند ملا عباس است که می ترسم، اگر نفرین کند اثر می کند.»

حاج آخوند در زمان حضور روسها در خراسان 24 مهر 1322 ه ش / 17 شوال 1362 ه ق دو ساعت از طلوع آفتاب گذشته در شهر تربت خانه خودش فوت کرد و جنازه اش به مشهد انتقال یافت و در آخرین غرفه صحن نو در زاویه شمال غربی به خاک سپرده شد و چنان که وصیت کرده بود، این آیه بر سنگ قبرش که بر دیوار غرفه نصب شده نقر شد: «و کلبهم باسط ذراعیه بالوصید». و زیر آن نوشتند: بنده صالح خدا، عالم عامل مرحوم حاج شیخ عباس تربتی، پسر مرحوم ملا حسینعلی کاریزکی که هفتاد و اند سال عمر خود را به درستی و پاکی و زهد و عبادت و ترویج دین و خدمت به نوع گذرانید و در روز یکشنبه 17 شوال سال 1362 /

24 مهر سال 1322 ه.ش به رحمت ایزدی پیوست و سر بر این آستان نهاد.

خدا او و همه اهل ایمان را بیامرزد.

به تاریخش رقم زد کلک سالک به حق دست ارادت داد عباس

کتاب فضیلت‌های فراموش شده.

غلامرضا جلالی

(79)

تربتی - محمد

(سده 13-14)

آخوند ملا محمد تربتی از علما و فقهای زاهد و متقی قرن 13 و 14 ه ق بود. از تربت حیدریه برای تحصیل فقه و اصول به مشهد آمد و نزد سید محمد علم الهدی و آقا میرزا محمد رضوی علم آموخت و در مشهد اقامت نمود و به امامت جماعت اشتغال داشت. زهد او موجب رویکرد مردم به ایشان شده بود و طلبه های زیادی در محضرش درس می آموختند.

ملا محمد نیمه دوم قرن چهاردهم ه ق درگذشت و در جوار امام رضا علیه السلام دفن گردید.

فردوس التواریخ/95، 119-120، اعیان الشیعه 190/9.

غلامرضا جلالی

(80)

تربتی - محمد صالح

(-1246 ه ق)

مولانا حاج محمد صالح، مدرّس و فقیه، در اصل از مردم تربت حیدریه بود، تحصیلات خود را در عتبات به انجام رسانید و پس از نیل به مقامات عالی در علوم الهی به مشهد آمد و به تدریس و امامت جماعت مشغول گردید و سال 1246 ه ق به سرای باقی شتافت و در قبرستان قتلگاه به خاک سپرده شد.

تاریخ علمای خراسان/75، مطلع الشمس 706/2، فردوس التواریخ/119، تاریخ آستان قدس/336، اعیان الشیعه 369/9

ابراهیم زنگنه

تربتی- میرزا نصر الله

(1230-1298 ه ق)

آیه الله میرزا نصر الله تربتی، متخلص به «فانی» از علما و فقها و حکمای نامدار و چهره های پرهیزکار قرن 13 ه ق، در سال 1230 ه ق در شهر تربت حیدریه به دنیا آمد. او در حوزه علمیه مشهد پس از تکمیل مقدمات، در خدمت حاج ملا هادی سبزواری با مبانی حکمت اسلامی آشنا شد و فقه و اصول را نزد اساتید حوزه آموخت و با اجازه آیه الله میرزا حسن شیرازی محکمه شرع دایر کرد و در کنار فعالیت های قضایی کتابهای طهارت، بیع، حاشیه بر قوانین و فصول را نوشت.

میرزا نصر الله سال 1278 ه ق به حج رفت و سال 1298 ه ق در مشهد فوت کرد و در صفا عقب مسجد بالاسر حرم مطهر امام رضا علیه السلام دفن شد. وی دایی جدّه پدری آیه الله میرزا حسنعلی مروارید بود. از اشعار اوست:

دوش وقت سحر از باده دوشین سرمست که ببر بود مرا مغ بچه باده پرست

عقلم از طره او طائر افتاده به دام دلم از جلوه او ماهی افتاده به شست

آن چنان تنگ کشیدم ببرش از سر شوق کز میان خاست دویی هم دومین دیده بیست

نه ز خویشم خبری نزن تن و جانم اثری تن همه جان شد و جان نیز به جانان پیوست

من شدم دلبر و دلبر من و آسوده شدیم سینه از وسوسه خالی شد و دل از غم رست

پس من و یار به یک بار نمودیم عروج تا که اندر نظرم منظر اعلا شد پست

جلوه ها کرد رخس، آینه ها بردم پیش در یکی جلوه بهر آینه رنگی بر بست

سیر کردیم بسی در همه اطوار وجود که ز انجام شدم آگه و از سرّ الست

نازها کرد و ز من بود همه عجز و نیاز غمزه ها کرد و من از غمزه او بیخود و مست

آن چنان محو جمالش شدم از جلوه حسن که ز خود رفتیم و آئینه بیفتاد و شکست

ای خوش آن حالت و آن مستی و آن جذبه عشق جان فدایش کنم ار بار دگر بدهد دست

فانیا هیچ مگو یا به ادب گوی سخن هست کی نیست شود نیست کجا گردد هست

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/124، فردوس التواریخ/131، منتخب التواریخ/616 و 686 و 700، سفرنامه سدید السلطنه/231، تاریخ آستان قدس/337، صدسال شعر خراسان/414، اعیان الشیعه 220/10.

ابراهیم زنگنه

(82)

تربتی خراسانی-علی اکبر

(-1331 ه ق)

حاج شیخ علی اکبر تربتی خراسانی صاحب تفسیر قرآن کریم معروف به تفسیر حاج شیخ علی اکبر، از شاگردان برجسته آخوند ملا محمد کاظم خراسانی است و به سال 1331 ه ق در مشهد رضوی درگذشت.

الذریعه 294/4.

غلامرضا جلالی

(83)

ترشیزی-اسماعیل

(-1323 ه ق)

شیخ اسماعیل کوهسرخ از علمای برجسته عصر حاضر بود. دانش خود را نزد مجدد شیرازی به کمال رساند و در مسجد گوهرشاد به اقامه نماز جماعت می پرداخت و ریاست حوزه علمیه مشهد منحصر و متوجه ایشان بود.

ایشان اول ربیع الاول سال 1323 ه ق درگذشت و در رواق دار السیاده دفن گردید. نقل است کدورتی میان ایشان و حاج میرزا حبیب الله مجتهد خراسانی رخ داد و آخر امر او پیشیمان شد و نامه ای به وسیله قوام الشریعه که از علما و منبری و پیشکارش بود، نوشت تا به حاجی تقدیم کند و پوزش بخواهد.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/299

ابراهیم زنگنه

ص: 132

تستری-علی ایوب

(1322 ه ق)

سید علی ایوب تستری، متوفی 1322 ه ق از علمای برجسته و اهل ورع بود. در نجف مدت طولانی اقامت داشت و به مدارج علمی بالادست یافت و پس از به پایان بردن تحصیلات به شوشتر برگشت. مدتی بعد به قصد زیارت قبر امام رضا علیه السلام به مشهد آمد و تا آخر عمر در این شهر ماند و همان جا درگذشت.

تقباة البشر 1296/4.

غلامرضا جلالی

تقوی-مهدی

(1360-1286 ه.ش)

حاج میرزا مهدی تقوی فرزند حاج شیخ محمد و نوه دختری آیه الله حاج شیخ حسنعلی تهرانی در سال 1286 ه.ش چشم به جهان باز کرد. در حوزه های مشهد و قم به تحصیل پرداخت. در درس خارج آیه الله العظمی حاج شیخ عبد الکریم حائری یزدی شرکت کرد و از ایشان و آیات عظام نائینی، سید ابو الحسن اصفهانی و نجفی مرعشی اجازاتی در امور حسبی دریافت نمود و در حوزه مشهد به تدریس پرداخت. آیه الله میرزا حسنعلی مروارید در زمره تلامذ ایشان هستند.

میرزا مهدی تقوی خادم رسمی کشیک اول حرم مطهر بود و خدمت فوق ضریح به عهده ایشان واگذار گردیده بود. ایشان در ایام کشیک روزی 10 جزء قرآن را تلاوت می کرد و روز سوم شهریور 1360 ه.ش چشم از جهان فرویست و در حرم مطهر دفن گردید.

مقدمه کتاب تنبیهات حول المبدأ و المعاد، آیه الله میرزا حسنعلی مروارید، چاپ دوم 1418 و اطلاعات فرزند آن مرحوم محمد آقا تقوی.

ابراهیم زنگنه

ص: 133

تقوی بجنوردی-رضا

(1275-1352 ه.ش)

حاج شیخ رضا تقوی بجنوردی فرزند آیه الله شیخ مرتضی بجنوردی در 1275 ه.ش چشم به جهان گشود. او عالمی وارسته و دلباخته اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله بود. او تحصیلات مقدماتی حوزوی را در مدرسه باقریه فراگرفت و خارج فقه و اصول را نزد آیه الله فقیه سبزواری و آیه الله حاج میرزا احمد کفایی دوره دید. سالیان مدیدی در پایین پا حرم مطهر اقامه نماز جماعت نمود و مراسم سوگواری منزل جد خود شیخ محمد تقی بجنوردی را در وفیات بویژه محرم و صفر برعهده داشت و روز 24 آذر 19/1352 ذیقعده 1393 ه.ق به رحمت ایزدی شتافت و در صحن انقلاب، سمت غربی داخل ایوان، کفشداری شماره یک دفن گردید.

ابراهیم زنگنه

توسلی-قربانعلی

(1295-1370 ه.ش)

حاج شیخ قربانعلی توسلی نجفی، از علمای خوشنام و خدمتگزار معاصر بود و در شهر تربت جام سکونت داشت. وی

ص: 134

در حدود سال 1295 ه ش در حومه میانجام متولد شد، دروس ابتدایی را در همان جا خواند، سپس به مشهد آمد.

ادبیات و سطوح را نزد اساتید آن زمان فراگرفت و تحصیلات جدید را تا سطح دیپلم ادامه داد.

حدود سال 1314 ه ش به نجف رفت و مکاسب را خدمت آیه الله العظمی خویی و کفایه را در خدمت آیه الله میرزا باقر زنجانی و رسائل را از محضر آیه الله سید ابو القاسم رشتی فراگرفت و یک دوره خارج اصول را نزد آیه الله خویی گذراند و فقه را در حوزه درس آیه الله میرزا باقر زنجانی و قسمتی را در پیشگاه مرحوم آیه الله حاج شیخ موسی خوانساری آموخت.

مدتی نیز از درس آیه الله آقا ضیاء الدین عراقی و آیه الله سید ابو الحسن اصفهانی بهره برد و موفق به دریافت اجتهاد شد و پس از 15 سال به خراسان برگشت و به توصیه آیه الله بروجردی به تربت جام رفت و از همان ابتدا کوشید میان اهل تشیع و تسنن وفاق به وجود آورد و برحسب اشاره آیه الله بروجردی مدرسه مهدیه و متصل به آن مسجدی ساخت و به تدریس و اقامه جماعت مشغول شد تا اینکه چشم از جهان فرو بست و سوم تیرماه 1370 ه ش در بازار کفاشهای حرم مطهر امام رضا علیه السلام دفن گردید. از آثار قلمی ایشان می توان به تقریرات درسهای اساتید خود و کتابی در موضوع ولایت اشاره کرد.

گنجینه دانشمندان 281/3-283.

غلامرضا جلالی

(88)

توسلی-محمد حسین

(حدود 1275-1367 ه.ق)

آیه الله حاج شیخ محمد حسین توسلی فرزند میرزا محمد علی سخت سری و نوه عالم عامل و محقق کامل میرزا محمد تنکابنی در حدود 1275 ق در سخت سر (رامسر فعلی) از توابع تنکابن دیده به جهان گشود و تحصیلات مقدماتی را نزد پدر و سطوح

ص: 135

را در تنکابن و تهران نزد اساتید حوزه از جمله مرحوم میرزا محمد حسن آشتیانی طی نمود. سپس به قصد زیارت به حجاز و عراق سفر کرد و در سامرا و نجف رحل اقامت افکند و از محضر آیات عظام میرزا محمد حسن شیرازی، میرزا حبیب الله رشتی و شیخ زین العابدین مازندرانی فقه و اصول را تلمذ نموده و به کسب اجازاتی نیز نائل آمد. آنگاه به ایران مراجعت نمود و مدت کوتاهی در دیار خود توقف شهر رامسر کرد. پس از آن به مشهد آمده و به بارگاه حضرت رضا علیه السلام مشرف گردید و تولیت موقوفات مرحوم سپهسالار رشتی در مشهد مقدس را به عهده گرفت. وی تا اواخر عمر به تدریس ادبیات عرب و فقه در حوزه مشهد اشتغال داشت و شاگردانی را تربیت کرد. او از معدود علمایی بود که در دوران استبداد رضاخانی که به علما اجازه استفاده از لباس روحانیت داده نمی شد، اجازه تعمیم داشت و همواره آزاده و شجاع و صریح اللهجه در خدمت بیان حق بود و با قناعت و مناعت طبع روزگار می گذرانید. ایشان به شعر پارسی و بویژه شاعر بلندآوازه شیعی فردوسی طوسی علاقمند بود.

مرحوم استاد محمد امینی ادیب طوسی و مرحوم استاد محمد کاظم طوسی از فرزندان ایشان هستند. -بعضی آثار خطی در تفسیر و حدیث از وی به جای مانده است. در سال 1367 ق در سن 92 سالگی به رحمت ایزدی پیوست و در جوار مولا علی بن موسی الرضا علیه السلام در محلی که هم اکنون ایوان صحن قدس می باشد به خاک سپرده شد.

غلامرضا جلالی

(89)

تونی بشرویه ای - احمد

(سده 11 هجری)

مولانا احمد فرزند محمد برادر ملا عبد الله تونی بشرویه ای صاحب کتاب الوافیه از علمای متقی و پرهیزکار قرن

ص: 136

یازدهم بود و سالها در مشهد مجاور بود.

وی اهل بشرویه، از توابع فردوس و عالمی فاضل عابد و زاهد بود که برای ادامه تحصیل به عراق رفت و پس از نیل به درجه اجتهاد به ایران مراجعت نمود و اجازه ای به محمد معصوم بن کمال الدین حسین مشهدی به تاریخ 20 شعبان سال 1044 و مولی غلام رضا طبسی و مولی حسن هروی و دیگران اعطاء نمود. و در مشهد سکونت یافت.

او تمام عمر به تدریس و تحقیق مشغول بود. حاشیه بر شرح لمعه و دورساله در حرمت غنا و رد صوفیه نوشت و در مشهد فوت کرد.

ریاض العلماء/92، الذریعه 138/11، أمل الآمل 183/2، اعیان الشیعه 88/3.

غلامرضا جلالی

(90)

تهرانی - حسنعلی

(-1325 ه ق)

حاج شیخ حسنعلی تهرانی فرزند حاج محمود تبریزی، از دانشوران نامدار و زاهد قرن چهاردهم هجری در مشهد رضوی بوده است.

وی در شهر تهران پا به دنیا نهاد، پس از آشنایی با مقدمات عازم نجف شد و سالها از محضر علامه ملا علی نهایندی بهره برد. سپس به سامرا رفت و در شمار شاگردان مجدد شیرازی درآمد و تقویت درس وی را از اول بیع تا آخر خیارات را به رشته تحریر درآورد و به درجه اجتهاد دست یافت و به درس و بحث مشغول شد.

در زمان حیات میرزا گاهی به جای او امامت نماز جماعت را به عهده می گرفت. پس از ارتحال میرزا در سال 1314 ه ق از عتبات به تهران برگشت و مورد استقبال ارباب معرفت قرار گرفت.

ناسازگاری او با ارکان رژیم قاجار موجب شد برای همیشه زادگاه خویش را به قصد مشهد ترک کند، او سالها به پارسایی زیست و به تدریس فقه و اصول اهتمام ورزید و مقبولیت عامه

ص: 137

یافت و کراماتی از او به ظهور رسید.

سرانجام این عالم ربانی صبح روز شنبه، 4 رمضان 1325 ه ق به سرای ماندگار شتافت و پیکر پاکش در صدفه قوام شیرازی که پنجره آن به توحیدخانه حرم امام رضا علیه السلام گشوده می شود به خاک سپرده شد.

علمای بزرگ شیعه/330-331، منتخب التواریخ/631، 644، 686، 700، تاریخ آستان قدس/337، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/288، گنجینه دانشمندان 122/7-123، اعیان الشیعه 214/5، سند شماره 12036/4 اداره اسناد آستان قدس رضوی.

غلامرضا جلالی

(91)

تهرانی-عبد الوهاب

(-1312 ه.ق)

عبد الوهاب از علمای بزرگ تهران در زمان خود بوده است و بعد به مشهد مقدس رضوی مهاجرت کرد و در آنجا ساکن شد.

پدرش که از بازرگانان و اعیان تهران بود، فرزند خود را به نجف اشرف فرستاد تا در آنجا تحصیل کند. او دستور پدر را بکار بست و روانه نجف گردید، مقدمات علوم را در نجف فرا گرفت و بعد وارد حوزه درس شیخ مرتضی انصاری و سید محمد حسن شیرازی گردید.

عبد الوهاب مدتی در نجف تحصیل کرد و به مقامی از علم و کمال رسید، پدرش از تهران مخارج زندگیش را می فرستاد ولی او ساده زندگی می کرد و به دوستانش کمک می نمود.

هنگامی که میرزای شیرازی به سامرا رفت او به تهران بازگشت و مدتی در تهران زندگی کرد، اما در اثر حوادثی که در خانواده اش پدید آمد به مشهد مقدس مشرف شد و در آنجا سکونت کرد. هنگامی که شیخ فضل الله نوری به مشهد آمد، دوستانش از او خواستند تا با توجه به کمک هایی که به شیخ فضل الله کرده بود، از وی مساعدت بخواهد ولی او حاضر نشد به

ص: 138

دیدن شیخ فضل الله برود. او روزهای جمعه در منزل خود منبر می رفت و از روی کتاب ذکر مصیبت می نمود و خود می گریست. شیخ عبد الوهاب در حدود سال 1312 ه. ق در مشهد درگذشت و در دار السعاده به خاک سپرده شد.

فرهنگ خراسان 327/5-326؛ نقباء البشر 1246/3؛ مرزداران فقاها 136-135.

سید حسن حسینی

(92)

تهرانی-غلامعلی

(-1337 ه ق)

حاج شیخ غلامعلی فرزند محمد تهرانی فائقی از خطبا و سخنوران نامور مشهد بود. هنگام جوانی در اواخر صفر 1337 ه ق درگذشت و جنازه اش در میان اندوه مشایعت کنندگان در صحن عتیق حرم امام هشتم علیه السلام دفن شد.

کتاب «المواعظ الفائقیه» از آثار ایشان است که نسخه خطی آن در کتابخانه مرکزی آستان قدس نگهداری می شود.

پس از درگذشت بنا بر وصیت مرحوم حاج شیخ غلامعلی تهرانی 27 جلد کتاب خطی و 106 جلد کتاب چاپی او به کتابخانه آستان قدس رضوی وقف شد.

فهرست کتابخانه مرکزی آستان قدس ج 6/مقدمه

ابراهیم زنگنه

(93)

تهرانی-محمد رضا

(-1326 ه ق)

شیخ محمد رضا تهرانی فرزند شعبانعلی واعظ معروف به «شیخ الحکماء» از علمای تهران بود. پس از آموختن دانشهای دینی و طب در نجف به ایران برگشت و مدتها به اشاعه معارف الهی همت گماشت، سپس به مشهد آمد و مورد اقبال عامه مردم قرار گرفت و به طبابت پرداخت.

او به وعظ و خطابه و تدریس و تحقیق نیز علاقه نشان می داد. کتابی به نام ماء معین در شرح اربعین نوشت و

ص: 139

رجال کشی را که به خط سید محمد بن احمد بن ناصر الدین حسینی عاملی به سال 984 ه ق کتابت یافته است تصحیح و مقابله کرد و 22 ربیع الاول سال 1323 ه ق از آن فراغت یافت او شانزدهم ذیحجه 1326 ه ق در مشهد فوت کرد و در حرم دفن شد.

تقباء البشر 731/2، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/288.

ابراهیم زنگنه

(94)

تهرانیان-محمد کاظم

(1320-1240 ه ش)

شیخ محمد کاظم تهرانیان فرزند حاج عباسقلی و دایی ملک الشعرا بهار و پدر شیخ احمد بهار، از فضلا، شعرا و سیاسیون خراسان در قرن گذشته بود. خانواده وی در اصل از گرجستان بودند که در گذشته به اسارت درآمده و به ایران آورده شدند.

تهرانیان از فعالین سیاسی عصر

مشروطیت و از همکاران نزدیک آیه الله میرزا محمد آقازاده و گردانندگان انجمن ایالتی در سالهای پس از مشروطیت بود. باین که تحصیلات حوزوی داشت به بازرگانی مشغول بود.

برادر کوچکترش شیخ محمد جواد بلورفروش در دوره های نخستین مجلس شورای ملی، به نمایندگی از مشهد به مجلس راه یافت. شیخ محمد کاظم به سال 1320 ه ش در مشهد درگذشت و در حرم به خاک سپرده شد.

وی همانند بسیاری دیگر از اعضای خانواده خود به شعر و ادب علاقه

ص: 140

داشت. شعر او جنبه های هنری، ادبی و سیاسی را در خود جمع کرده بود. از اشعار اوست:

هرکسی را که عقل و ایمان است خالی از های وهوی و افغان است

او چو بحر است و دیگران جویند بحر آرام و جوی نالان است

صدسال شعر خراسان/183.

غلامرضا جلالی

ص:141

ثقفی-زین العابدین

(1278-1370 ه ش)

آیه الله حاج شیخ زین العابدین ثقفی فرزند آیه الله حاج شیخ حسین، از علمای معاصر مشهد بود. روز سوم اردیبهشت 1278 ه ش در مشهد به دنیا آمد و تحصیلات خود را تا نیل به اجتهاد ادامه داد. و روز 23 بهمن سال 1370 ه ش در مشهد درگذشت و جنازه اش در صحن آزادی حرم به خاک سپرده شد.

ابراهیم زنگنه

ثقفی-محمد

(1313-1405 ه ق)

آیه الله میرزا محمد ثقفی فرزند میرزا ابو الفضل (م 1316 ه ق) و پدر همسر حضرت امام خمینی (ره) رهبر کبیر انقلاب اسلامی از علما و فقهاء مفسران معاصر بود. پدرش میرزا ابو القاسم (م 1292 ق) معروف به کلانتر، هر دو از علمای نامدار عصر خویش بودند که از نور مازندران به تهران مهاجرت کردند.

وی در سال 1313 ه ق در تهران متولد شد و مقدمات را در خدمت استادانی چون آقا میرزا کوچک، شیخ بزرگ اخوان ساوجبیان فراگرفت. در سال 1341 ه ق به قم رفت و در مجلس درس آیه الله شیخ عبد الکریم حایری

ص: 142

یزدی شرکت جست و نزدیک به هفت سال که در قم به سر می برد یک دوره معقول و منقول نیز از سید ابو الحسن رفیعی قزوینی آموخت و چندی هم از بحث شیخ محمد رضا اصفهانی مسجد شاهی بهره مند گردید.

آیه الله ثقفی از دو استادش شیخ عبد الکریم حایری و سید ابو الحسن رفیعی اجازه روایت و اجتهاد گرفت.

آن گاه به تهران بازگشت و تا پایان زندگی به تألیف و ارشاد مردم و انجام وظایف شرعی اشتغال داشت. در سال 1405 ه ق درگذشت پیکرش را به مشهد رضوی حمل کردند و در جوار بارگاه حضرت رضا علیه السلام به خاک سپردند. آثار ارزنده اش عبارتست از تقریرات بحث نکاح شیخ عبد الکریم حایری، تقریرات منظومه سید ابو الحسن رفیعی؛ حواشی بر سیوطی، رساله ای در عدم جواز رجوع به حکام جور، دیوان اشعار شامل قصاید، غزلیات و مدایح و مراثی اهل بیت عصمت و طهارت، روان جاوید در تفسیر قرآن مجید در 5 جلد، غرر الفوائد که حاشیه درر الفوائد آیه الله حایری است.

دایره المعارف تشیع، 233/5، آثار الحجه 265/2؛ اختران فروزان ری و تهران 223-225؛ بیان سبل الهدایه 274/2-275؛ گنجینه دانشمندان، 313/4؛ مکارم الآثار، 1018/3؛ 2043، 2045؛ نقباء البشر/53-54.

غلامرضا جلالی

ص: 143

جبرئیلی-غلام سرور

(1306-1376 ه ش)

حاج شیخ غلام سرور جبرئیلی فرزند آخوند علی محمد جبرئیلی، از علمای هرات بود و در اواخر عمر در مشهد به ارشاد مهاجرین افغانی اشتغال می ورزید.

وی سال 1306 ه ش در روستای جبرئیل از توابع هرات افغانستان در خانواده ای روحانی به دنیا آمد. پدرش را در 13 سالگی از دست داد و تحصیل علوم دینی را تا سطوح عالی از محضر آقا میر آقا فاضل زاده و حاج شیخ محمد طاهر قندهاری و دیگر فضلاء هرات فراگرفت. پارسایی او موجب شد به پیشنهاد جمعی از شیعیان هرات از سوی آیات عظام حکیم شاهرودی، خوبی و امام خمینی قدس سره و مراجع دیگر به نمایندگی برگزیده شود. همین امر سرآغاز فعالیتهای اجتماعی ایشان شد. از آن جمله می توان به تأسیس مدرسه صادقیه هرات، احداث مسجد جامع صادقیه بزرگترین مسجد شیعیان هرات، احداث مسجد و حسینیه در شهر

ص: 144

غوریان، تأمین هزینه تعمیر مسجد و حسینیه هرات، تأمین کتاب و شهریه طلاب علوم دینی، مدرسان و مبلغان حوزه علمیه هرات، تأسیس حسینیه هجرت در مشهد، تأسیس مدرسه انقلاب اسلامی در مشهد، اشاره کرد.

ساده زیستی، مهمان نوازی، همنشینی با فقرا و مستمندان، رسیدگی به ایتم، مدیریت قوی و عدم اعتنا به تشریفات از خصوصیات اخلاقی مرحوم جبرئیلی بود. ایشان در هفتادمین سال حیات پربار خود، روز جمعه 28 شهریور 1376 ه ش در مشهد درگذشت و جنازه اش در صحن جمهوری اسلامی بارگاه ملکوتی امام رضا علیه السلام دفن شد.

ابراهیم زنگنه

(98)

جزایری-سید فخر الدین

(1268-1353 ه ش)

حاج سید فخر الدین جزایری فرزند حاج سید علی و نوه آیه الله میر محمد علی جزایری، در سال 1308 ه ق به دنیا آمد و در خاندان فضل و ادب رشد یافت و پس از آموزش فقه و اصول نزد آقا سید محمد مدرسی یزدی و شیخ مسیح طالقانی و آقا شیخ علی نوری، سال 1343 ه ق به قم رفت و در حلقه درسی مؤسس حوزه آیه الله شیخ عبد الکریم حایری یزدی و آیات دیگر شرکت نمود و در اواخر حیات آیه الله حائری به تهران بازگشت و به اقامه جماعت و نشر اسلام مشغول گردید.

حاج سید فخر الدین در سال 1353 ه ش درگذشت و روز نهم مرداد در دارالسلام حرم امام رضا علیه السلام دفن گردید.

گنجینه دانشمندان 423/4

(99)

جعفری-محمد تقی

(1304-1377 ه ش)

علامه محمد تقی جعفری فرزند کریم از برجسته ترین چهره های علمی روزگار ما بود. او همه عمر پربار خود را

ص: 145

به آموزش و پژوهش گذراند. وی سال 1304 هـ ش در شهر تبریز متولد شد و نبوغ خود را در همان کلاسهای ابتدایی به ظهور رساند. درسهای حوزه را در مدرسه طالبیه در شرایطی آغاز کرد که به دلیل مشکلات مالی مجبور بود نیمی از روز را به درس و نیمی دیگر را به کار پردازد. مقدمات را نزد سید حسن شریانی و اهری خواند و برای ادامه تحصیل عازم تهران شد.

در تهران به مدرسه مروی وارد گردید و در محضر آیه الله شیخ محمد رضا تنکابنی و میرزا مهدی آشتیانی سطوح و فلسفه را آموخت.

مدتی به قم رفت و پس از ارتحال مادر و شرکت در مراسم او در تبریز، سال 1327 هـ ش به اصرار آیه الله میرزا فتاح شهیدی، رهسپار نجف شد. در آنجا در مدرسه صدر مستقر گردید و سطوح دوره خارج فقه و اصول را نزد آیه الله شیخ محمد کاظم شیرازی، سید ابو القاسم خویی، سید محمود شاهرودی، سید محسن حکیم، سید جمال گلپایگانی، سید عبد الهادی شیرازی و سید محمد هادی میلانی آموخت و فلسفه را از محضر شیخ صدرا قفقازی و آقا شیخ مرتضی طالقانی بهره برد و از طریق مطالعه با دانشهای رایج روزگار خود آشنا گردید و به تألیف و تحقیق روی آورد و پس از 11 سال اقامت در نجف سال 1337 هـ ش به ایران بازگشت. مدتی در قم و مشهد ماند، ولی تهران را برای اقامت خود برگزید و در مدرسه مروی به تدریس پرداخت. او با مجامع و شخصیت‌های علمی داخل و خارج کشور رابطه برقرار کرد و صدها سخنرانی مهم

در حوزه فرهنگ و فلسفه و معارف الهی در محافل دینی و علمی ایراد نمود.

ایشان با علاقه فراوانی که به مولانا جلال الدین رومی و مثنوی معنوی داشت به شرح مثنوی و نقد و بررسی افکار مولانا پرداخت و کشف الایات آن را تحت عنوان از دریا به دریا به چاپ سپرد. از مهمترین خدمات علمی و معنوی علامه محمد تقی جعفری، در کنار دهها کتاب مفید، می توان به شرح نهج البلاغه ایشان اشاره کرد که مشروح ترین شرح نهج البلاغه به زبان فارسی است. جبر و اختیار، حقوق جهانی بشر از دیدگاه فقه اسلامی، اندیشه های حافظ و فرهنگ پیرو فرهنگ پیشرو نیز از آثار مهم مرحوم علامه جعفری است.

در سال 1376 ه ش به تصویب شورای عالی تحقیقات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، کنگره نکوداشتی برای تجلیل از خدمات گرانسنگ علامه جعفری به ساحت فکر و فرهنگ الهی و انسانی، تشکیل شد.

آیه الله محمد تقی جعفری در سال 1377 ه ش به منظور معالجه بیماری خود به انگلستان رفت، ولی معالجات مؤثر واقع نشد و روز 24 آبان همان سال در یکی از بیمارستانهای لندن درگذشت و جنازه اش به تهران منتقل شد و روز پنجشنبه 28 آبان در تهران با حضور شخصیت‌های سیاسی و علمی کشور تشییع و به مشهد منتقل گردید و بعد از ظهر همان روز پس از مراسم باشکوهی در دار الزهد حرم دفن شد.

تکاپوگر اندیشه ها/3-9.

غلامرضا جلالی

(100)

جلالی همدانی-سید محمد

(1286-1362 ه ش)

آیه الله حاج سید محمد حسینی جلالی، فرزند آیه الله حاج سید جلال الدین جلالی، از علمای سرشناس و برجسته معاصر، اهل همدان و مقیم شهر مشهد بود. وی سال 1325 ه.ق/ 1286 ه ش در تهران متولد شد و پس

ص: 147

از آشنایی با ادبیات فارسی و عربی و همراه پدر خود به عراق رفت در نجف از محضر آیه الله نائینی بهره مند شد، پس از مدتی به همدان برگشت و برای ادامه تحصیلات حوزوی به قم مهاجرت نمود و آنجا از محضر اساتید بزرگ حوزه آیات حاج شیخ عبد الکریم حائری و حجت و شاه آبادی استفاده برد. او سالها با امام خمینی رحمه الله هم حجره بود. و پس از درگذشت پدرش به همدان مراجعت کرد و به خدمات معنوی پرداخت.

احداث مهدیه همدان مشتمل بر مسجد، پرورشگاه، درمانگاه، قرض الحسنه و سالن تبلیغات از جمله کوششهای مفید دینی رفاهی اوست. وی در سال 1347 تحت فشار ساواک مجاورت امام رضا علیه السلام را برگزید و پس از چند سال اقامت و فعالیتهای دینی و احداث بناهای مذهبی در مشهد شب 17 دیماه سال 1362 در پی عارضه قلبی در تهران چشم از جهان مادی فرو بست، به فرمان امام خمینی جنازه او به مشهد انتقال یافت. و در رواق دار الزهد حرم دفن گردید.

مرحوم آیه الله حسینی جلالی در زهد و تقوی و حمایت از فقرا شهره بود و در این راه دوستان صمیمی ایشان از جمله مرحوم حاج محمد رضا منصوری، حاج آقا تقی شریف و کاووسی او را یاری می رساندند.

گنجینه دانشمندان 137/7، دفتر متوفیات آستان قدس، مستقر در صحن آزادی، یادداشت های سید حسن خوانجی ابراهیم.

ابراهیم زنگنه

جناب-گرگانی-محمد حسین

ص:148

چایچی-علی اصغر

(1374-1295 ه ش)

آیه الله حاج میرزا علی اصغر چایچی از علما و مجتهدان معاصر است. سال 1295 ه ش چشم به جهان گشود و 23 آبان 1374 ه ش/20 جمادی الآخره 1416 ه ق درگذشت و جنازه اش در صحن آزادی (بهشت ثامن الائمه) به خاک سپرده شد.

ابراهیم زنگنه

ص: 149

حائری-سید حسین

(-1365 ه.ق)

مرحوم سید حسین حائری برادرزاده آیه الله آقا سید محمد اصفهانی، از شاگردان میرزای شیرازی بود و در مشهد سکونت داشت و به سال 1365 ه.ق در این شهر درگذشت.

دفتر یادبود کتابخانه وزیری یزد 120/2.

حائری-سید علیرضا

(-1304 ه.ق)

آیه الله حاج سید علیرضا حائری یزدی فرزند آیه الله سید علی پسر سید محمد رضا از عالمان دینی یزد است.

پدرش آیه الله میر سید علی حائری (م 1330 ق) از برجسته ترین علمای یزد بود. سید علیرضا در سال 1304 ق متولد شد. مقدمات و سطوح را در یزد و در خدمت استادان آنجا به پایان برد.

سپس در سال 1336 ق رهسپار نجف گردید و سالیانی چند در محضر آیات عظام سید محمد کاظم طباطبایی یزدی، نائینی و سید ابو الحسن اصفهانی به ادامه تحصیل پرداخت. پس از آن به یزد بازگشت و به انجام وظائف مذهبی و تدریس علوم دینی اشتغال ورزید بزرگانی چون حضرات آیات سید محمد محقق داماد و سید یحیی مدرسی از شاگردان او بودند. وی همچنین از قریحه شعری نیکویی برخوردار بود و اشعاری به فارسی و عربی سرود.

آیه الله حائری در اواخر عمر به مشهد

مقدس عزیمت کرد و سرانجام بر اثر ابتلا به بیماری سل در آنجا وفات یافت.

مفاخر یزد 178/1-177؛ آینه دانشوران/225، 231.

سید حسن حسینی

حائری موسی - جلد دوم

حائری خراسانی - آرام - محمد یوسف

حائری زعفرانی - رضوی - محمد حاج آخوند - تربتی - عباس حاج عالم - آیت اللهی - سید محمد باقر

حاج رئیس - رئیس - محمود

(104)

حافظیان - سید ابو الحسن

(1282-1360 ه ش)

حاج سید ابو الحسن حافظیان در سال 1282 ه ش در مشهد متولد شد. با

ادبیات، علوم ریاضی، طب، فقه و اخلاق آشنا گردید. به سیر و سلوک پرداخت و به مطالعه علوم غریبه روی آورد و از محضر بزرگانی چون مرحوم شیخ حسنعلی نخودکی بهره مند گردید.

حافظیان با مرحوم حاج شیخ مجتبی قزوینی مرادده داشت تا اینکه به پیشنهاد او در سال 1348 ه ق به منظور دیدار با مرحوم سید موسی زرابادی به قزوین رفت و تحت تأثیر مقامات معنوی او قرار گرفت. خودش در قطعه شعری می گوید:

ص: 151

ای جوان خدمت بزرگان کن نفس اماره را به فرمان کن
بهر خدمت همیشه حاضر باش گر قبولت کنند شاکر باش
مجتبی شیخ و عالم و استاد صاحب معرفت، قرین سداد
واجد سرّ و حکمت و ایمان اوستاد معارف قرآن
در جوار رضا(ع) به فیض خفی گشته آگه ز حکمت رضوی
برگذشت از علوم عرفانی وز رسوم و فنون یونانی
جان سوی مطلق حقایق داشت سر به درگاه علم صادق(ع) داشت
بد مربّی به جمع اهل صفا راه آموز سرّ ملک بقا
روزگاری که یار من بودی متوجه به کار من بودی
روزی از روی لطف و مرحمتی بعد شرحی و مدح و منقبتی
گفتی از گفته های گاه و گاهی که نگوید کسی به سال و مهی
حالیا یک سفر به قزوین کن قلب پاکیزه را توترین کن
بین چه دریای علم و فضل و کمال واقف رازها ز قبل سؤال
رادمردی بزرگوار و علیم صاحب نفس مطمئن و حکیم
چون رسیدم به خدمتش حیران شدم از آن فرشته انسان
در حقیقت نمونه ای ز امام گه سجود و رکوع و گه به قیام
من ز علمش کجا توانم گفت خاصه زان علمها که بود نهفت
بگذرم از بیان حالت او ندرم پرده مقالت او
منّ و سلوی ز سفره اش خوردم ظرف خود پر نمودم و بردم

حافظیان سال 1351 ه ق به هند رفت و با خود عهد کرد تا زمانی که رضا خان بر سریر قدرت است به ایران برنگردد. در هند به گشت
وگذار و ریاضت و عبادت روی آورد و لوح محفوظ را در پی ریاضت طولانی بر روی تپه «صوفی پوره» واقع در دامنه کوه ترال

كشمير، استخراج كرد.

ص: 152

حافظیان در هند با یک دختر ایرانی که پدرش در آنجا استاد دانشگاه بود، ازدواج کرد و پس از سقوط رضا خان در سال 1320 ه.ش به ایران آمد و سالها در یکی از حجره های فوقانی صحن عتیق رضوی به عبادت مشغول شد و ضریح قبر مطهر امام رضا علیه السلام را با کمک مردم معتقد پاکستان و آستان قدس و ایرانیان دلباخته مقام ولایت، و با مساعدت هنرمندان اصفهان و مشهد ساخت و نیمه شعبان 1379 ه ق در محل قبر نصب و از روی آن پرده برداری شد.

او در سال 1360 ه ش درگذشت و در غرفه دار السرور دفن شد.

کیهان فرهنگی، سال نهم، شماره 12، 36-37، لوح محفوظ/46-49.

غلامرضا جلالی

(105)

حجازی طبسی - سید ابراهیم

(1304-1377 ه ش)

آیه الله سید ابراهیم حجازی طبسی از علمای معاصر خراسان و مدرّسان برجسته حوزه علمیه مشهد بود. وی در

روز 12 خرداد 1304 ه.ش در شهر طبس متولد شد و پس از فراگیری مقدمات، به سال 1322 ه ش، برای ادامه تحصیل به حوزه علمیه مشهد وارد گردید و از درس شیخ محمد تقی ادیب نیشابوری و آیه الله حاج میرزا احمد مدرّس یزدی بهره برد و در سال 1328 ه.ش وارد حوزه علمیه نجف شد و پس از 18 سال اقامت و گذراندن درس خارج فقه و اصول نزد آیه الله العظمی خوئی و دیگران به ایران مراجعت کرد و در حوزه علمیه مشهد به تدریس سطوح عالی، درس اخلاق،

ص: 153

پرورش طلاب، اقامه نماز جماعت و حلّ برخی مشکلات مادی و معنوی بعضی طلاب مشغول گردید.

مرحوم آیه الله العظمی میلانی از جمله مدارس علمیه ای که تأسیس فرمودند «مدرسه عالی حسینی» بود که به صورت یک پژوهشکده علمی در سالهای پیش از انقلاب اسلامی، تربیت محقق، نویسنده و کارشناس اسلامی را برعهده داشت، که از جمله شرایط ورودی آن برای طلاب فاضل امتحان جلدین کفایه الاصول بود.

مرحوم آیه الله حجازی یکی از اساتید برجسته آن مدرسه بود که از همان ابتدای تأسیس با آن همکاری علمی داشت و تدریس برخی از دروس آن از جمله «آیات الاحکام» و «آیات العقائد» را برعهده داشت.

آثار علمی به جای مانده از ایشان علاوه بر تقریرات درس خارج فقه و اصول و یادداشتهای علمی، کتاب «آیات العقائد» است که همان جزوه تکمیل شده درس «آیات العقائد» ایشان در مدرسه عالی حسینی می باشد که در بنیاد پژوهشهای اسلامی پس از تحقیق و تصحیح در دست آماده سازی و چاپ است.

مرحوم آیه الله حجازی در زمان حیات آیه الله العظمی سید عبد الله شیرازی از خواص اصحاب معظم له بود و به استفتائات ایشان پاسخ می داد.

او اخلاق الهی داشت و پارسایی را پیشه خود ساخته بود، به داشتن و دارایی نمی اندیشید و جلب رضایت خدا را در همه امور دنبال می کرد و مورد احترام عموم علما و فضلالی حوزه بود، تا اینکه پس از یک بیماری قلبی روز 27 آبان 1377 ه ش درگذشت و روز 28 آبان در صحن آزادی حرم به خاک سپرده شد.

با استفاده از یادداشتهای استاد الهی خراسانی و دیگر آشنایان.

ابراهیم زنگنه

ص: 154

حجت طباطبایی - محمد باقر

(1298-1380 ه ش)

آیه الله سید محمد باقر حجت، از اعقاب فقهای نامدار، سید محمد مجاهد صاحب ریاض المسائل و سید علی صاحب ریاض المسائل و از طرف مادر از اعقاب علامه سید بحر العلوم؛ در سال 1337 ه ق/1298 ه ش در بیت علم و فضیلت به دنیا آمد. پدر و عموی ایشان از مراجع تقلید کربلا بودند.

آیه الله حجت از دروس آیات عظام سید ابو الحسن اصفهانی، سید ابو القاسم خوئی و سید محمد هادی میلانی بهره فراوان برد.

وی در سال 1320 ه ش از نجف به مشهد هجرت کرد و در این شهر ساکن شد و با دختر مرحوم آیه الله حاج شیخ مرتضی آشتیانی ازدواج کرد. و مدتی همراه آیه الله میرزا حسن صالحی در درس خارج فقه مرحوم آیه الله حاج شیخ هاشم قزوینی در مدرسه حاج حسن شرکت کرد و خود تمام عمر را به درس و بحث سپری نمود.

آیه الله حجت در روز پنجشنبه 27 دی ماه 1380 برابر سکنه در سن 86 سالگی در مشهد چشم از جهان بست و به سرای جاودان شتافت و پیکر پاکش صبح جمعه 28 دی ماه با حضور عموم علما و مردم تشییع و در صحن آزادی حرم مطهر به خاک سپرده شد. رهبر معظم انقلاب آیه الله سید علی خامنه ای در پی درگذشت ایشان پیام تسلیتی به آیه الله واعظ طبسی ارسال نمود.

غلامرضا جلالی

ص: 155

(107)

حجت کاشانی-حسن

(-1312 ه ش)

شیخ حسن حجت کاشانی، از علمای منور الفکر مشهد بود و به سال 1312 ه ش در مشهد درگذشت.

(108)

حرّ عاملی-احمد

(ح 1041-1120 ه ق)

شیخ احمد فرزند شیخ حسن و برادر کوچک شیخ محمد حرّ عاملی صاحب الوسائل است. در سال 1041 ه ق به دنیا آمد تا سال 1120 ه ق در قید حیات بود و پس از درگذشت برادرش شیخ حرّ عاملی، در سال 1104 ه ق شیخ الاسلام مشهد شد. کتابهای تفسیر القرآن، تاریخ کبیر، تاریخ صغیر، حاشیه مختصر النافع و جواهر الکلام فی الخصال المحموده فی الانام، الملوک که نسخه ای از آن در کتابخانه مجلس موجود است و تاریخ کتابت آن 16 ربیع الأوّل سال 1091 ه ق می باشد از آثار ایشان است.

وی در سال 1070 ه ق به عراق رفت و سال 1071 به حج مشرف شد و سال 1084 در مشهد ساکن شد، در این سال در مشهد زلزله ای روی داد و مناره و قبه حرم امام علیه السلام صدمه دید و عده زیادی از بین رفتند و به دستور شاه سلیمان، قبه بازسازی شد. در سال 1115 شاه سلطان حسین شیخ احمد را به اصفهان فراخواند. و در سال 1120 ق درگذشت. به نقل عمادزاده، مؤلف کتاب زندگی امام رضا علیه السلام قبرش در پشت سر شیخ حرّ عاملی، در مدرسه میرزا جعفر متصل به صحن عتیق است.

امل الآمل/31، زندگانی امام رضا(ع)، عمادزاده 326/3-327، الذریعه 71/8، اعیان الشیعه 494/2.

ابراهیم زنگنه

(109)

حرّ عاملی-حسن

(1063-1000 ه ق)

شیخ حسن فرزند شیخ علی و پدر شیخ محمد و شیخ احمد، که نسبش به

ص: 156

حرّ بن یزید ریاحی می رسد، از فقها و چهره های برجسته علمی مهاجر جبل عامل لبنان است. سال 1000 ه ق در جبل عامل متولد شد، به تحصیل پرداخت و حافظ قرآن شد. در سال 1062 ه ق برای زیارت حرم امام رضا علیه السلام به قصد مشهد حرکت کرد، در بین راه، در بسطام زندگی را بدرود گفت و فرزندش شیخ زین العابدین جسد او را به مشهد حمل کرد و در پایین پای حضرت دفن کرد. درگذشت او با تشرف فرزند دیگرش شیخ محمد مشهور به شیخ حرّ عاملی به مکه هم زمان بود.

شهیدان راه فضیلت/332، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/178، منتخب التواریخ/687، زندگانی امام رضا(ع)، عمادزاده 326/2، امل الآمل 66/1، اعیان الشیعه 212/5.

غلامرضا جلالی

(110)

حرّ عاملی - محمد

(1104-1033 ه ق)

محمد بن حسن بن علی بن علی بن محمد بن حسین، معروف به شیخ حرّ عاملی، یکی از بزرگان علمای امامیه و مشاهیر محدثان شیعه است. وی شب جمعه هشتم رجب سال 1033 ه ق در مشغره، یکی از روستاهای لبنان در ناحیه بقاع، چشم به جهان باز کرد و نزد عموی خود شیخ محمد حر و جد مادریش شیخ عبد السلام بن محمد حرّ و دایی پدرش شیخ علی بن محمود و صاحب کتاب المعالم و شیخ حسین ظهیری، دانش آموخت و چهل سال در کشورهای اسلامی به سفر پرداخت و دو بار به حج رفت و پس از زیارت قبر پیشوایان دینی، در مسیر خراسان مدّتی در اصفهان اقامت گزید و با علمای بزرگ آن دیار مصاحبت و مباحثه علمی داشت. او مدّتی که در اصفهان بود بدون اذن به دربار شاه سلیمان می رفت و در کنار او می نشست. در سال 1073 به مشهد آمد و مجاور شد و 31 سال در مشهد ماند و دو بار دیگر در این مدت به حج و زیارت ائمه مشرف شد و حلقه درسی تشکیل داد و تفصیل وسائل

ص: 157

الشیعه را تدریس می کرد و شاگردانی را پروراند و به تعدادی از آنها، از جمله به میرزا علاء الملک فرزند میرزا ابی طالب علوی موسوی در 15 ربیع الثانی 1086 و نیز در سال 1085 به علامه مجلسی اجازه داد و از مجلسی اول و سید جزائری و شیخ علی سبط به نقل حدیث مجاز گشت. تا اینکه 21 رمضان 1104 ه ق چشم از دنیا فرو بست و در طبقه زیرین مدرسه میرزا جعفر متصل به صحن انقلاب دفن شد.

از شیخ حرّ عاملی آثار گرانبهایی بر جای مانده است. از جمله می توان از این کتابها و رساله ها یاد کرد: الجواهر السنیه فی الاحادیث القدسیه، الصحیفه الثانیه من ادعیه علی بن الحسین (ع)، تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، هدایه الامه الی احکام الائمه علیهم السلام، فهرست وسائل الشیعه، الفوائد الطوسیّه، اثبات الهداه بالنصوص والمعجزات، امل الآمل فی علماء جبل عامل، رساله ای در رجعت، رساله ای در رد صوفیه، فصول المهمه فی اصول الائمه، العربیه العلویه و اللغه المرویه، دیوان شعر و چندین کتاب دیگر.

شیخ با تألیفهای خود حقّ بزرگی بر گردن شیعیان دارد. تألیف وسائل بالغ بر بیست سال طول کشید. پس از آن شیخ به کار فهرست آن پرداخت و هدایه الامه و فصول المهمه را از آن مجموعه گزینش کرد.

وی در آخر عمر تمام همّ خود را مصروف نوشتن شرحی بر وسائل نمود.

از اجازه ایشان به میر محمد تقی بن محمد صادق موسوی در شعبان 1100 ه ق معلوم می شود که تنها مقداری از آن را نوشته بوده است و مطابق نسخه های خطی موجود، این شرح با نام تحریر وسائل الشیعه تا باب دهم از ابواب الماء المضاف، موجود است.

امل الآمل 141/1-154، الذریعه 24/11 و 263، اعیان الشیعه 167/9.

غلامرضا جلالی

ص: 158

حرّ عاملی - محمد رضا

(-1110 ه ق)

شیخ محمد رضا فرزند شیخ محمد بن حسن حرّ عاملی، از علمای معروف عصر خود بود و پس از ارتحال پدرش در مشهد، زمام معنوی شهر را به عهده گرفت. پیوسته در حال مراقبه بود تا اینکه پس از شش سال از رحلت پدرش در سال 1110 ه ق روح پاکش به جهان غیب پرگشود و در طبقه زیرین مدرسه میرزا جعفر متصل به صحن انقلاب، در کنار غرفه پدرش دفن گردید.

از آثار قلمی او جمع آوری اشعار شیخ بهایی است.

تاریخ علمای خراسان/39، منتخب التواریخ/687، مطلع الشمس/680، 162.

غلامرضا جلالی

حرفوشی عاملی - ابراهیم

(-1080 ه ق)

شیخ ابراهیم فرزند محمد بن علی بن احمد حرفوشی عاملی کرکی، پدر او به حریری مشهور بود و او نزد پدر و علامه مجلسی دانش آموخت. کتاب مجموعه الاجازات از آثار اوست و در اجازات بحار الانوار زیاد از آن یاد شده است.

وی به سال 1080 ه ق در مشهد درگذشت. شیخ حرّ عاملی در تشییع او حضور داشته است.

الذریعه 59/20، امل الآمل 30/1، طبقات اعلام الشیعه 4-5، اعیان الشیعه 216/2.

غلامرضا جلالی

حسین - سید میرزا - رضوی - میرزا حسین

حسینی - ابو جعفر محمد

(-452 ه ق)

محمد بن محمد ابو جعفر حسینی از

نوادگان علی بن حسین بن علی علیه السلام است که در قرن پنجم هجری می زیسته است وی فردی محدث و راوی بود.

طبق گزارش عبد الغافر فارسی ابو جعفر حسینی در سناباد طوس وفات یافت و در ماه ذی قعدة سال 452 ق در مشهد به خاک سپرده شد.

عزیز الله عطاردی: فرهنگ خراسان 130/7؛ عبد الغافر فارسی: تاریخ نیشابور/45.

محمد جواد هوشیار

حسینی - کاشانی - سید حسن

(114)

حسینی بجنوردی - اسماعیل

(1325-1241 ه ش)

سید اسماعیل حسینی معروف به «حاج میرزا» و ملقب به «قوام الحکماء» فرزند سید محمد سلطان الذاکرین (حاج سلطان بزرگ) از علما و مجتهدان قرن سیزده است. وی به سال 1283 ه ق/1241 ه ش در شهر بجنورد متولد شد. پس از انجام آموزشهای مقدماتی

به نجف رفت و در کنار فراگیری علوم حوزوی آموزش پزشکی را دنبال کرد و سال 1339 ه ق به تأیید وزارت معارف محکمه ای در بالا خیابان مشهد دایر کرد و به معالجه بیماران پرداخت.

او پزشکی توانا و متفکری برجسته بود و به زبانهای عربی و فرانسه تسلط داشت. گاهی که پزشکان آمریکایی و روسی شاغل در مشهد به مشکلی برمی خوردند، از قوام الحکماء درخواست مساعدت می کردند.

سید اسماعیل پس از مدتی از کار پزشکی دست کشید و به مطالعه و

ص: 160

پژوهش روی آورد. در خون شناسی تحقیقات وسیعی انجام داد. او به رشته فیزیک نیز علاقه داشت. سه چرخه ای اختراع کرد که بدون نیاز به سوخت حرکت می کرد و دستگاهی ساخت که با قرار دادن در برابر دست اشخاص، گروه خونی آنها را تشخیص می داد. او زمانی که در مدرسه نواب درس می خواند، فواره ای در حوض مدرسه کار گذاشت و یک سال پیش از مرگش دستگاهی مشابه کامپیوتر ابداع کرد. این دستگاه که به شکل لوله ای مدرج به اندازه عصاره بود، در دست بیمار قرار می گرفت و در سر دیگر آن انواع داروها آزمایش می شد. دستگاه با نشان دادن علائم منفی یا مثبت، داروی مؤثر را معین می کرد.

برخی از مقامات فرانسوی و ایرانی خواستار خرید این دستگاه بودند و مبلغ هنگفتی را به او پیشنهاد کردند، ولی قوام الحکماء باین که نیاز شدید مالی داشت از پذیرفتن آن خودداری کرده و گفته بود: «علم فروختنی نیست، علم باید به دست اهلش برسد نه اهل تجارت، من هنوز آن انسان صالح را نیافته ام»، وی یک سال پیش از مرگش به حسام الدین شمس المعالی که همیشه از او حمایت مالی می کرد پیغام فرستاد که محرمی جز او نمی شناسد و قصد داشت دستگاههای دست ساخت خود را به او واگذار کند، اما مرگ ناگهانی شمس المعالی مانع آن شد، پس از چندی قوام الحکماء نیز که زندگی را در فقر و تنگدستی گذرانده بود، به سال 1325 هـ ش در مشهد درگذشت. کتاب الوجیزه النیریة در علم طب از آثار اوست.

دانشوران بجنورد/56-61، الذریعه 54/25.

ابراهیم زنگنه

(115)

حسینی تبریزی-محمد حسین

(-1350 هـ ق)

حاج سید محمد حسین تبریزی، ملقب به «سلطان القراء» از فضلا و قاریان ممتاز و حفاظ روضه رضوی بود

ص: 161

و تعلیم قرائت قرآن کریم به سرپرستی او انجام می شد. وی در سال 1322 ه ق کتاب منهاج المستخیر را در موضوع استخاره نوشت. این کتاب به شماره 3438 در فهرست کتابهای خطی آستان قدس رضوی ثبت است. مرحوم تبریزی روز دهم رمضان سال 1350 ه ق درگذشت و در راهرو کشیک خانه واقع در رواق حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام دفن شد.

فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی 298/6

ابراهیم زنگنه

(116)

حسینی تبریزی-محمود

(1320-1381 ه ق)

حاج سید محمود حسینی تبریزی فرزند یوسف علوی، به سال 1320 ه ق در شهر تبریز متولد شد. سالها در جوار امام رضا علیه السلام مجاور بود. کتابهای الحجاب و الاسلام یا بهترین ارمغان در حجاب زنان، هدیه الاخوان، و هدایه المسترشدين الى حرمة الغناء فی الدین از آثار قلمی اوست. سال 1381 ه ق برای معالجه به تهران رفت و همان جا درگذشت و برحسب وصیت به مشهد منتقل شد و در یکی از حجره های صحن عتیق به خاک سپرده شد.

مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی، ج 9، واژه حسینی، زندگینامه رجال و مشاهیر ایران 105/3، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/291.

ابراهیم زنگنه

(117)

حسینی تهرانی-محمد حسین

(1345-1416 ه ق)

مرحوم علامه آیه الله حاج سید محمد حسین حسینی تهرانی فرزند مرحوم آیه الله حاج سید محمد صادق، از علما و عرفای برجسته قرن حاضر است. ایشان به سال 1345 ه ق چشم به جهان گشود و تحت مراقبت پدر دوران آموزشهای ابتدایی و متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به پایان

ص: 162

رساند و سپس به تحصیل علوم الهی روی آورد. در سفر زیارتی در مشهد به دست مرحوم آیه الله میرزا محمد تهرانی صاحب مستدرک البحار که از بزرگان علمای عصر و دایی پدری او بود به کسوت روحانیت درآمد. سال 1364 ه ق برای تحصیل به قم رفت و در مدرسه حجت حجره گرفت و به مجموعه شاگردان علامه سید محمد حسین طباطبایی پیوست و از خواص آن فرزانه در عرفان عملی، تفسیر و فلسفه گردید و مدت هفت سال بجز ایشان از محضر آیات سید محمد حجت، سید محمد داماد و حاج آقا حسین بروجردی حاج سید رضا بهاء الدینی، حاج شیخ عبد الله سدهی و حاج شیخ مرتضی حائری استفاده برد.

به سال 1370 ه ق به توصیه بزرگانی چون علامه طباطبایی و آیه الله شیخ محمد صدوقی یزدی برای تکمیل تحصیلات خود به نجف رفت و از محضر آیات عظام آقا شیخ حسین حلی، حاج سید ابو القاسم خویی و سید محمود شاهرودی استفاده برد، و به سفارش علامه طباطبایی با آیه الله حاج شیخ عباس قوچانی، وصی مرحوم آیه الله میرزا علی آقا قاضی در امور سلوکی و معنوی حشر و نشر پیدا کرد و پس از شش سال به حضور مرحوم حاج سید هاشم موسوی (حدّاد) رسید و از محضر ایشان بهره مند گردید.

سال 1377 ه ق پس از اتمام تحصیلات عالی و اتقان در علوم عقلی و نقلی و حقیقی، جهت ادای تکلیف و اقامه شعائر الهی به امر استاد عرفانش حضرت آیه الله حاج شیخ محمد جواد

انصاری همدانی به تهران بازگشت و در مسجد قائم خیابان سعدی به نشر احکام اسلامی و ارشاد مردم و تهذیب نفوس مستعد در راستای تحکیم بنیادهای حاکمیت دین و احیای علوم اسلام و تثبیت محورهای اساسی شرع، اعم از ولایت فقیه، نماز جمعه، ارتش ملی، الگوهای حجاب و ازدواج و تبیین لزوم بازگشت به قرآن و بینش توحیدی، همت گماشت و پس از 24 سال تلاش مخلصانه در شهر تهران در سال 1400 ه ق به امر استاد سلوکش مرحوم حاج سید هاشم حدّاد به منظور مجاورت آستان مقدس رضوی به مشهد مهاجرت کرد و مدت 15 سال لحظه ای از تربیت نفوس مستعدّه و تألیف دست نکشید و آثار گرانمایه ای چون اللّٰه شناسی، امام شناسی، معادشناسی، توحید علمی و عینی، مهر تابان، روح مجرد، رساله نوین، ولایت فقیه، نور ملکوت، نگرشی بر مقاله قبض و بسط تئوریک شریعت، رساله نکاحیه (کاهش جمعیت ضربه ای سهمگین بر پیکر مسلمین) لمعات الحسین و لبّ اللباب را نگاشت و به نشر سپرد.

ایشان سرانجام پس از 71 سال عمر پرثمر روز شنبه نهم ماه صفر سال 1416 ه ق درگذشت و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه و نمازی که به امامت حضرت آیه اللّٰه العظمی بهجت فومنی برگزار شد در ضلع جنوب شرقی صحن انقلاب (عتیق) حرم مطهر رضوی به خاک سپرده شد. عاش سعیدا و مات حمیدا.

غلامرضا جلالی

حسینی جلالی - محمد - جلالی

همدانی - محمد

(118)

حسینی خسروشاهی -

سید احمد

(1330-1397 ه.ق)

آیه اللّٰه سید احمد حسینی خسروشاهی در سال 1291 ش /

ص: 164

1330 ق در تبریز به دنیا آمد و دروس مقدماتی علوم اسلامی را در زادگاه خود فراگرفت. در سال 1314 ش، پدرش به علت مخالفت با ماجرای کشف حجاب و دیگر اقدامات ضد دینی رضا خان پهلوی، به اتفاق عده ای از روحانیون مبارز تبریز، به سمنان و سپس به مشهد تبعید شد. سید احمد نیز به مشهد رفت و از محضر استادانی چون حضرات آیات: حاج آقا حسین قمی، میرزا ابو الحسن انگجی و میرزا محمد آیت الله زاده خراسانی استفاده کرد.

سپس به تبریز رفت و بعد از اقامتی دوساله، راهی قم شد و در درس شیخ عبد الکریم حائری یزدی و استادان دیگر حوزه حضور مستمر یافت. وی پس از سالیانی به مدارج عالی علم و کمال و فقاہت دست یافت و خود نیز سال ها به تدریس فقه و اصول و کلام و اخلاق پرداخت. آیه الله خسروشاهی سپس به دعوت پدر به تبریز برگشت و تا آخر عمر، رسالت خود را در آنجا ادامه داد. این فقیه بزرگوار در آغاز قیام امام خمینی قدس سره در سال 1342 ش، از جمله علمای مبارزی بود که در تبریز به طرف دارای از جنبش اسلامی امام پرداخت و در این راه، بارها توسط عمال پهلوی در تبریز، دستگیر، زندانی و تبعید شد. آیه الله سید احمد خسروشاهی سرانجام در 28 خرداد 1356 ش/30 جمادی الثانی 1397 ق در 65 سالگی دار فانی را وداع گفت و بر حسب وصیت در صحن مطهر امام رضا علیه السلام دفن گردید. برخی از آثار علمی و قلمی ایشان بدین قرار است:

رساله فی المواعظ، حاشیه بر کتاب تبصره علامه حلّی و حاشیه بر عروه الوثقی.

غلامرضا جلالی

(119)

حسینی لواسانی - حسن

(1308-1400 ه ق)

آیه الله علامه حاج سید میرزا حسن فرزند آیه الله سید محمد حسینی لواسانی، از علمای معاصر است و در

ص: 165

عراق و لبنان از نیک نامی برخوردار بود.

سحرگاه روز سوم رمضان سال 1308 ه ق در نجف متولد شد. پدرش از اساتید برجسته نجف و جدش مرحوم حاج سید ابراهیم حسینی لواسانی از مراجع وقت به شمار می رفتند. جد مادری ایشان سید مهدی خراسانی (شهید چهارم) است.

مرحوم لواسانی از نبوغ سرشاری برخوردار بود. در 22 سالگی دوره خارج فقه و اصول را نزد آخوند ملا محمد کاظم خراسانی و سید محمد کاظم یزدی فراگرفت و پس از ارتحال آن دو از محضر شیخ الشریعه اصفهانی و آقا سید علی گنابادی و آقا شیخ علی قوچانی بهره برد.

در جریان جنگ جهانی اول و شیوع بیماریهای مهلک در عراق، به سوی ایران حرکت کرد، ولی در بین راه همه اعضای خانواده اش از بیماری جان سپردند و خود به تنهایی رهسپار ایران شد. در تهران ازدواج کرد و شش سال در مشهد به تدریس اشتغال ورزید و به قصد زیارت حج عازم سفر شد و در بازگشت در عتبات ماند و در درس حضرات آیات محمد حسین غروی اصفهانی، حکیم، و ضیاء الدین عراقی به مدت 5 سال شرکت جست و اجازات اجتهاد از اساتید خود گرفت و به توصیه سید ابو الحسن اصفهانی و میرزای نائینی و درخواست مردم جبل عامل واقع در جنوب لبنان به آنجا رفت و مدت 22 سال در آنجا به اشاعه دین و نشر احکام پرداخت. او با علمای معاصر خود در ارتباط نزدیک بود.

آیه الله لواسانی سال 1370 ه ق به

قصده اقامت دایم در ایران به تهران بازگشت و در مسجد محمودیه اقامه نماز جماعت نمود و ضمن احداث چندین مدرسه علمی، به تألیف، تحقیق، تدریس و تبلیغ پرداخت تا اینکه 25 جمادی الآخر سال 1400 ه ق در شهر تهران درگذشت و بنا به وصیتش، جنازه او را به مشهد حمل کردند و در رواق دار الزهد حرم به خاک سپردند.

تالیفات زیر از آثار ایشان است:

نور الافهام فی علم الکلام در 3 جلد، تاریخ النبی احمد، تواریخ الانبیاء، الدروس البهیة در تاریخ ائمه، مرقات الجنان در ادعیه، الشریعه السّمعاء رساله ای عملی برای اهالی لبنان، کشکول لطیف، شرح نهج البلاغه به عربی، نقض الهفوات و تکذیب المفتریات، فضیحه الکذّابین در رد قادیانی، سفینه الحسین الناجیه، تقریرات فی الفقه، دیوان اشعار عربی در مدح ائمه در 3 جلد و تقریرات اصول نائینی.

غلامرضا جلالی

(120)

حسینی نیشابوری-ابراهیم

(-1012 ه ق)

سید ابراهیم حسینی نیشابوری، مدرس آستان قدس رضوی بود و در ریاضیات دست داشت و به سال 1012 ه ق در حرم علی بن موسی الرضا علیه السلام دفن شد. ایشان رساله نیروزیه را در اثبات اینکه تحویل خورشید از حوت به حمل همان قول مشهور است نوشت و رساله مولودیه به زبان عربی و رساله ای در نماز جمعه به زبان فارسی از آثار اوست.

الذریعه 63/15، ریاض العلماء 40/1، اعیان الشیعه 136/2، طبقات اعلام الشیعه 12.

غلامرضا جلالی

(121)

حسینی یزدی-حسن

(-1380 ه ش)

آیه الله حاج میرزا حسن بن محمد حسینی یزدی صاحب کتاب درر السفیّه

ص: 167

در سال 1380 در تهران درگذشت. و جنازه اش به مشهد حمل و در راهرو دار الضیافه رضوی از صحن جدید دفن و مجلس ترحیم در مسجد گوهرشاد برگزار شد.

غلامرضا جلالی

(122)

حکمت نیا-محمد باقر

(1298-1380 ه ش)

آیه الله حاج محمد باقر حکمت نیا فرزند میرزا ابو القاسم خان عرب از مبارزین عصر مشروطیت، در 14 جمادی الاول 1338 ه.ق/18 بهمن 1298 ه ش در آذر شهر به دنیا آمد. وی از طرف مادری از نوادگان آقا باقر بهبهانی بود، و جد مادری ایشان در کرمانشاه به دست رضا خان کشته شده بود.

آیه الله حکمت نیا در دوران کودکی در تبریز به مدرسه رفت و استعداد درخشان ایشان همه معلمین را شگفت زده کرد. توجه وی از هشت سالگی به جهان معنی و مبدأ و معاد جلب شد و کشش عمیقی در خود نسبت به عوالم قدسی، یافت. ایشان در سال 1314 ه.ش در جریان کشف حجاب به قم سفر کرد و به محضر آیه الله حاج شیخ عبد الکریم حائری رفت و در یکی از حجرات فیضیه سکونت یافت و به تحصیل علوم دینی پرداخت و تا سال 1320 در درس آیات حجت، خوانساری و میرزا محمد فیض شرکت جست که در همین سال به آذر شهر برگشت و به این اندیشه افتاد که مساجد آذر شهر را دایر کند. او با فرقه گرای و صوفیگری و اندیشه های الحادی به

ص: 168

مبارزه برخواست، با این حال خود متهم به گرایش به صوفیه شد و ناچار به تبریز هجرت کرد و تولیت مدرسه طالبیه را به عهده گرفت و به تدریس لمعه، رسائل و معراج السعاده پرداخت.

ایشان در حدود سال 1324 هـ ش به تهران رفت و حرکت های سیاسی خود را آغاز کرد و با توجه به خویشاوندی که با واحدی داشت، در جریان فعالیت فدائیان اسلام قرار گرفت و در مسجد مجد الدوله و مدرسه لرزاده به تدریس مشغول گردید و در دانشگاه تهران به تحصیل الهیات مبادرت نمود و پس از مدتی در شهری مستقر شد و در مدرسه برهانیه به تدریس پرداخت.

در جریان نهضت ملی، آیه الله حکمت نیا به تبریز بازگشت و با دولت ملی همکاری نمود و مورد علاقه خاص آیه الله کاشانی قرار گرفت و پس از کودتای 28 مرداد خانه نشین شد و در سال 1335 در حالی که تحت تعقیب بود به عراق، سوریه، لبنان، اردن هاشمی و عربستان سفر نمود و در بازگشت به اتهام ارتباط با اخوان المسلمین مورد بازجویی ساواک قرار گرفت.

حکمت نیا در سال 1342 از تبریز به قم هجرت کرد و تا سال 45 در این شهر اقامت داشت و از نزدیک با علامه طباطبایی و شیخ مهدی حق پناه و بیت امام خمینی ارتباط داشت و در سال 1345 بار دیگر به تهران بازگشت و در دربند شمیران به کار تبلیغ مشغول شد و مدتی بعد از سوی آیات قم به شاه آباد (اسلام آباد) غرب رفت و در مدتی نه چندان طولانی توانست میان جمعیت های متفرق آنجا که از شیعه، سنی، بهایی، یهودی و علی اللهی ترکیب یافته بود نقش روشنگرانه و مؤثری به دست آورد.

آیه الله حکمت نیا سالهای آخر عمر خود را در مشهد سپری کرد و به تدریس و تربیت پرداخت و در جریان انقلاب اسلامی حضور فعالی داشت و در بهمن سال 1380 چشم از جهان فروبست و در ورودی کفشداری 10 صحن

آزادی حرم مطهر دفن شد.

آیه الله حکمت نیا انسانی نوگرا و اهل اندیشه و دارای سعه صدر بود. ایشان معتقد بود ما اگر راه امر به معروف و نهی از منکر را بدانیم تا اعماق وجود آدمها می توانیم دین خدا را سرایت دهیم. وی تمام عمر خود را در جستجوی حق و عمل به آن سپری نمود. ایشان توحید را سر حیات و حیات را منبعث از توحید می دانست.

غلامرضا جلالی

(123)

حکیم زرگر-غلامحسین

(-1359 ه ق)

حاج غلامحسین زرگر معروف به «حکیم زرگر» از عرفا و حکمای مشهد بود و سالها در خدمت حاجی فاضل و دیگر اساتید عصر خود به تحصیل علم پرداخت و در علوم دینی، تفسیر و اسطرلاب به کمال رسید.

وی از مردان وارسته و پارسا و مورد توجه و اعتماد عامه مردم حتی اقلیتهای مذهبی بود و شغل زرگری داشت. در اسطرلاب ماهر و در فهم قرآن بلندپایه بود. اشعار توحیدی شاهنامه را گرد آورد و تفسیری بر بعضی از آیات قرآن کریم نوشت. او که از دسترنج و هنر خود روزگار می گذرانید، بعد از 70 سال زندگی، در سال 1359 ه ق به سرای ماندگار شتافت و در صحن جدید حرم مطهر دفن گردید.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/270، تاریخ آستان قدس/343.

ابراهیم زنگنه

حکیم سدید-قمی سدید-جلد دوم

ص:170

خاتون آبادی-محمد حسین

(-1151 ه ق)

آقا سید حسین خاتون آبادی فرزند امیر محمد صالح از جانب مادر نوه ملا محمد باقر مجلسی بود. در خدمت پدر و جد خویش علامه مجلسی و آقا جمال خوانساری سید علی خان شیرازی شارح صحیفه سجادیه و اساتید دیگر حوزه اصفهان سالها بهره برد و به مقام اجتهاد رسید و از آیه الله سید جزایری اجازه دریافت کرد. او سالها در مقام شیخ الاسلامی و امامت جمعه اصفهان خدمت کرد و نظارت بر امور مریم بیگم عمه شاه سلطان حسین صفوی به عهده وی بود. او هیچ گاه احکام دینی را فدای امیال شخصی نکرد. و بر فقه و حدیث و حکمت و تفسیر تسلط کافی داشت و سرآمد زمان خویش بود. او شعر می سرود، دارای خطی زیبا بود و سید مهدی بحر العلوم، فرزندش سید عبد الباقی اصفهانی و سید نصر الله حایری و شیخ زین العابدین خوانساری در شمار شاگردان ایشان هستند. وی اجازات زیادی نیز به بزرگان علم اعطاء نموده است.

پس از ظهور نادر شاه، خاتون آبادی همچنان سمت شیخ الاسلامی را داشت و مامور آزمون قضات و رسیدگی به کارهای آنان بود، او حاضر نشد بر سفره نادر شاه حاضر شود و در ظروف زرین غذا بخورد. سرانجام روز دوشنبه 23

ص: 171

شوال سال 1151 هـ ق در اصفهان درگذشت و جنازه اش روز جمعه همان هفته به مشهد منتقل شد و در جوار حضرت رضا علیه السلام دفن گردید.

از تألیفات اوست:

1- مناقب الفضلاء

2- الواح السماويه فی اختیارات الايام الاسبوع و السنه

3- رساله ای در منجزات مریض

4- رساله عملیه

5- خزائن الجواهر فی اعمام السنه

6- سبع المثانی فی زیارات ائمه العراق

7- وسیله النجاح فی الزیارات البعیده

8- النجم الثاقب

9- حکم النکاح بین العبدین

10- کلمه التقوی فی تحریم الغیبه

11- مفتاح الفرج فی استخاره

12- رساله هایی در بدأ، زکات، خمس، لقطه و..

13- حواشی شرح الجدید للتجربید

14- حواشی شرح اللمعه

اعیان الشیعه 253/9-254، منتخب التواریخ/685 و 698، روضات الجنات 356/5 و 396، گنجینه دانشمندان 278/3-279 شهیدان راه فضیلت/382، خاتمه مستدرک الوسائل/386.

ریحانه الادب 100/2-101

غلامرضا جلالی

خادم باشی-مجید فیاض- عبد المجید

(125)

خادمی اصفهانی-سید حسین

(1280-1363 ه ش)

آیه الله حاج سید حسین خادمی اصفهانی فرزند سید ابو جعفر فرزند آقا

ص: 172

سید صدر الدین عاملی که نسبت خانوادگی وی به امام موسی بن جعفر علیه السلام می رسد، از علما و فقهای بنام و رئیس حوزه علمیه اصفهان بود.

وی روز جمعه سوم شعبان 1319 ه ق/1280 ه ش متولد شد و پس از آموزش دوره ابتدایی به تحصیل علوم حوزه روی آورد. مقدمات را نزد حاج شیخ علی یزدی و آقا میرزا اردستانی و آقا میرزا احمد اصفهانی و رسائل شیخ انصاری را خدمت آخوند ملا عبد الکریم جزوی و حاج میرزا سید علی نجف آبادی و سطح و کفایه را در محضر آیه الله سید محمد نجف آبادی فراگرفت و دوره خارج را نزد آیه الله حاج میرزا محمد صادق یزدآبادی حضور یافت. سپس به نجف رفت و خارج فقه و اصول را از محضر آیات میرزا حسین نائینی، سید ابو الحسن اصفهانی و آقا ضیاء عراقی بهره برد و کلام را در حلقه درسی آیه الله شیخ جواد بلاغی و رجال و درایه را از آیه الله آقا سید ابو تراب خوانساری آموخت.

سال 1347 ه ق آیه الله خادمی به اصفهان بازگشت و به تدریس دوره خارج فقه و اصول در مدرسه صدر اصفهان و اقامه جماعت مشغول گردید.

ایشان از سوی امام، نماینده رسیدگی به امور حوزه علمیه اصفهان شد و در کنار فعالیتهای علمی و اجتماعی خود، کتابهایی در بحث برائت، استصحاب و تعادل و تراجیح و از اول مباحث الفاظ تا مقدمه واجب و لباس مشکوک نوشت. رساله در محرومیت زوجه از ارث غیر منقول، حواشی متفرقه بر کتاب طهارت و صلوات و زکوه محقق همدانی و کتابهای اصولی و نیز کتاب رهبر سعادت از آثار قلمی ایشان است.

آیه الله خادمی از زمان کشف حجاب (1314 ه ش) مبارزه خود را علیه حکومت پهلوی آغاز کرد. تحصن مردم مبارز اصفهان در منزل ایشان در سال 1357 ه ش، منجر به اعلان حکومت نظامی در اصفهان شد. ایشان در جریانات انقلاب نقش مؤثری داشتند و با امام خمینی هماهنگ بودند پس از

یک دوره بیماری طولانی، صبح روز بیستم اسفند 1363 در 86 سالگی در اصفهان دار فانی را وداع گفت و از سوی استانداری اصفهان سه روز عزای عمومی و یک روز در همه استان تعطیل عمومی اعلام شد و حوزه علمیه یک هفته تعطیل گردید. جنازه ایشان پس از انتقال به مشهد عصر روز 21 اسفند از مسجد ملاّ هاشم با شرکت گسترده مردم و علما تا حرم مطهر امام رضا علیه السلام تشییع و در محل دارالسلام دفن گردید.

ابراهیم زنگنه

(126)

خالصی-محمد مهدی

(1277 یا 1276-1343 ه ق)

آیه الله شیخ محمد مهدی خالصی کاظمی اسدی فرزند شیخ حسین فرزند شیخ عبد العزیز، از مجتهدان و مراجع مبارز شیعه در قرن 14 هجری در ذیحجه 1277 یا 1276 ه ق در کرخ کاظمین به دنیا آمد و همان جا نشو و نما یافت و به دستور پدر به نجف رفت و در

حلقه درسی میرزا حبیب الله رشتی و آخوند خراسانی شرکت کرد، بعد به سامرا سفر نمود و از محضر سید محمد حسن شیرازی میرزای بزرگ، بهره برد و پس از نیل به درجه اجتهاد به زادگاهش مراجعت نمود و به تدریس آموخته های خود پرداخت. چگونگی تدریس و ژرفای بینش او موجب شد تعداد زیادی از جویندگان دانش در حلقه درسی او شرکت کنند. نفوذ معنوی او در میان مردم کرخ و کاظمیه به اوج خود رسید. همگان در مسایل دینی و سیاسی خود به او مراجعه می کردند و تحت تأثیر بیان نافذ و تقوای او قرار

ص: 174

آیه الله خالصی مرد میدان سیاست بود و آن را از امور دینی جدا نمی دانست و در امور جاری کشورش شرکت داشت و در برابر سلطه اجانب سخت می ایستاد. در نهضت مشروطیت و برپایی نظام پارلمانی در ایران و استانبول نقش مهمی ایفا کرد. وی سالها با نفوذ و حضور انگلیس در عراق مبارزه نمود و شب سه شنبه 10 ذیقعدة 1341 ه ق به دستور دولت استعماری انگلیس دستگیر و از عراق به جزیره «هنگام» هند تبعید شد، ولی به علت تظاهرات مسلمانان در مخالفت با تبعید ایشان، وی پیش از پیاده شدن از کشتی به یمن برگردانده شد و در مراسم حج از آنجا به حجاز رفت. در مکه از سوی هیئت های ایرانی که از سوی دولت ایران اعزام شده بودند به ایران دعوت شد.

وی هنگام پیاده شدن از کشتی در بندر بوشهر، هدف حمله مسلحانه یکی از افسران انگلیسی قرار گرفت.

علمای مقیم عتبات در اعتراض به این حادثه به ایران آمدند. آیه الله نائینی و سید ابو الحسن اصفهانی رهبری این مهاجرت را به عهده داشتند. مرحوم خالصی مدتی در قم و اصفهان بود بعد به مشهد آمد و مورد استقبال مردم و سردار اسعد بختیاری استاندار وقت خراسان قرار گرفت. او در مشهد در اوایل سال 1343 ه ق بیانیه ای به زبان عربی صادر کرد و مسلمانان کشورهای اسلامی را به عضویت در جمعیت استخلاص الحرمین الشریفین و بین النهرین که خود مؤسس آن بود دعوت کرد. ولی عمر او کفاف نکرد و روز 11 رمضان 1343 ه ق درگذشت و در حجره عقب صفة غربی دار السیاده حرم دفن شد.

از برجسته ترین آثار ایشان کتابهای زیر است: منظومات در علوم عربیه، الشریعه السمحاء فی احکام سید الانبیاء، حاشیه کفایه الاصول، الحسام البتار فی جهاد الکفار الوجیزه فی الموارث، عناوین الاصول و مختصر الرسائل العملیه و الاصول الدینیّه

دیدار با ابرار، شماره 63، مجله بصائر

شماره 23 اسفند 1375، روزنامه اطلاعات دهم فروردین 1370، گنجینه دانشمندان/229-231، ریحانه الادب 116/2، منتخب التواریخ/686 و 700، اعیان الشیعه 157/10، مکارم الآثار 2145/6، معارف الرجال 150/3.

غلامرضا جلالی

(127)

خامنه ای-سید جواد

(1406-1313 ه ق)

آیه الله سید جواد خامنه ای در جمادی الآخر سال 1313 ه ق در نجف اشرف در خانواده ای روحانی دیده به جهان گشودند. در کودکی به همراه خانواده به تبریز مهاجرت کردند. پدر ایشان مرحوم آیه الله حاج سید حسین خامنه ای (رضوان الله علیه) عالم بزرگ تبریز و امام جماعت مسجد جامع این شهر بودند که در سال 1325 ه ق رحلت نمودند. سنین نوجوانی ایشان مقارن با آغاز نهضت مشروطیت بود و برخی رویدادهای مهم از قبیل مصلوب کردن بزرگان تبریز در روز عاشورا به وسیله روسها را به چشم خود دیده بودند.

مرحوم آیه الله سید جواد خامنه ای تحصیل را در تبریز آغاز و در سال 1336 ه ق برای ادامه تحصیلات به مشهد مقدس مهاجرت نمودند. در آنجا 9 سال از محضر آیات عظام میرزا محمد آقازاده خراسانی، حاج آقا حسین قمی و حاج فاضل خراسانی استفاده بردند که این ایام با قیام شیخ محمد خیابانی - شوهرخواهر ایشان - مقارن بود.

در سال 1345 ه ق برای تکمیل تحصیلات رهسپار نجف اشرف شدند و از خرمین علم و معرفت آیات عظام

ص: 176

میرزای نائینی و سید ابو الحسن اصفهانی بهره بردند. پس از اتمام تحصیلات به مشهد بازگشتند و با دختر مرحوم آیه الله حاج سید هاشم نجف آبادی (رحمه الله علیه) ازدواج کردند که رهبر فرزانه انقلاب حضرت آیه الله العظمی حاج سید علی خامنه ای و سه برادر دیگر و یک خواهر ثمره این وصلت مبارکند.

ایشان سالها در مشهد به تدریس فقه و اصول و اقامه جماعت در مسجد جامع گوهرشاد و مسجد صدیقیهای بازار بزرگ مشغول بودند و در دوران مبارزات که فرزندان ایشان درگیر فعالیتهای انقلابی بودند از رژیم ستم شاهی آزار و اذیت بسیاری متحمل شدند.

مرحوم آیه الله حاج سید جواد خامنه ای سرانجام پس از عمری سراسر زهد و پرهیزکاری و اخلاص در 15 تیر 28/1365 شوال 1406 در مشهد دار فانی را وداع گفتند و پس از تشییع باشکوه مردمی در جوار حضرت امام رضا علیه السلام در توحیدخانه (رواق پشت سر حضرت) به خاک سپرده شدند.

از ایشان آثار چاپ نشده ای در مباحث فقه و اصول بر جای مانده است.

صحیفه شماره 35/40، گنجینه دانشمندان 127/7-128. و اطلاعات گرفته شده از بیت محترم مقام معظم رهبری.

غلامرضا جلالی

(128)

خبوشانی - محمد حسین

(-1262 ه ق)

مولانا محمد حسین خبوشانی فرزند مولانا علی اصغر معروف به «صفی آبادی» در سبزوار چشم به جهان باز کرد. برای ادامه تحصیل به مشهد آمد و پس از تحصیل مقدمات به جمع شاگردان مرحوم میرزا مهدی شهید پیوست و علوم نقلی و عقلی را نزد ایشان فراگرفت و به دستور وی به قوچان رفت و زعامت دینی آنجا را به عهده داشت، تا اینکه ربیع الاول سال 1262 ه ق از دنیا رفت و جسدش را به

ص: 177

مشهد حمل کردند و در محل توحیدخانه حرم دفن شد.

تاریخ علمای خراسان/87-88، مطلع الشمس 707/2، اترکنامه/233، اعیان الشیعه 260/9.

ابراهیم زنگنه

(129)

خبوشانی-محمد علی

(-1236 ه ق)

شیخ محمد علی تبریزی خبوشانی حائری پس از خواندن درسهای مقدماتی برای ادامه تحصیل به عراق رفت، در کربلا به تحصیل پرداخت و بیشتر دانشهای دینی را نزد وحید بهبهانی (م 1206 ه ق) و میرزا مهدی شهرستانی (م 1216 ه ق) تکمیل نمود و در فقه و اصول و کلام و حدیث استاد شد و در سال 1193 از آنها اجازه روایی گرفت. در سال 1198 ه ق به مکه مشرف شد و در مراجعت به خبوشان آمد و به تبلیغ و نشر اسلام پرداخت تا اینکه شب قدر 23 رمضان 1236 ه ق در خبوشان درگذشت و بر حسب وصیت پیکرش به مشهد منتقل شد و در حرم دفن گردید.

معارف الرجال 322/3.

ابراهیم زنگنه

(130)

خرازی نجفی-محمد باقر

(1315-1400 ه ق)

آیه الله حاج شیخ محمد باقر خرازی نجفی در سال 1315 ه ق، در بیت فضل و فضیلت در شهر تبریز دیده به جهان گشود. پس از فراگیری مقدمات و سطوح به نجف هجرت کرد و از درس آیات عظام میرزای نایینی، حاج شیخ محمد حسین کمپانی، سید ابو الحسن اصفهانی و آقا ضیاء عراقی استفاضه کرد و پس از دریافت اجازات از اساتید خود به ایران بازگشت و در مشهد رحل اقامت افکند و به تدریس و تحقیق و اقامه نماز جماعت در مسجد گوهرشاد پرداخت و پس از عمری خدمت و افاضه و انجام وظیفه در حوزه علمیّه

ص: 178

مشهد در سال 1400 ه.ق داعی حق را لیبک گفت و در جوار امام رضا علیه السلام در صحن انقلاب در محل ایوان طلا، زاویه طرف ساعت به خاک سپرده شد.

ابراهیم زنگنه

(131)

خراسانی-عباد

(-حدود 1310 ه ق)

شیخ مولی عباد خراسانی متوفی حدود سال 1310 ه ق، در اصل از مزینان بود. در مشهد دانش آموخت و از مدرسین چیره دست مقدمات و سطوح شد و طلبه های زیادی نزد او حضور می یافتند. بعدها به عتبات و اوایل سال 1300 ه ق به سامرا رفت و در درس مجدد شیرازی شرکت جست. پنج سال آنجا ماند، بعد به مشهد بازگشت و به تدریس و امامت نماز پرداخت، تا این که در مشهد چشم از جهان فرو بست.

تقیاء البشر 982/3-983.

غلامرضا جلالی

(132)

خراسانی-عبد الله

(-1373 ه ق)

شیخ عبد الله فرزند ابراهیم معروف به خراسانی، از علمای معروف خراسان بود که سالها در مشهد به ترویج معارف دینی اشتغال داشت و از تحقیق و پژوهش غافل نبود و تحفه النساء، هدیه الاخوان و تلخ و شیرین را به زبان فارسی به رشته تحریر درآورد. تا اینکه روز بیستم رجب 1373 ه ق به سرای ابدی شتافت و جنازه اش در صحن عتیق دفن گردید.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/277، اعیان الشیعه 46/8

ابراهیم زنگنه

(133)

خراسانی-عبد الوهاب

(-1268 ه ق)

مولانا شیخ عبد الوهاب خراسانی، فرزند عبد الرحمن، در بیشتر علوم روزگار خود بویژه فقه، اصول،

ریاضیات و هیئت دست داشت. وی در خدمت میرزا مهدی شهید شاگردی کرد و در نجوم و تنجیم مهارت یافت. او پیش از درگذشت فتحعلی شاه، سلطنت محمد شاه قاجار را پیش بینی کرد و پس از فوت فتحعلی شاه، محمد شاه او را به پاداش این پیشگویی با حقوق و مستمری زیاد به منصب شیخ الاسلامی مشهد برگزید. او در حدی در علوم مختلف تسلط داشت که گویند با مولانا شمس الدین هراتی، از فضیلهای هرات که در مشهد به سر می برد، در حضور آصف الدوله حاکم خراسان به مباحثه نشست و او را مجاب کرد. حواشی بر کتاب قوانین و شرح تذکره در هیئت و تعلیقاتی بر ریاض در فقه از آثار اوست. به سال 1268 ه ق از دنیا رفت و در توحیدخانه حرم دفن گردید.

تاریخ علمای خراسان/85، مطلع الشمس/706-707، الکرام البرره 805/2-806، اعیان الشیعه 133/8.

غلامرضا جلالی

(134)

خراسانی-علی

(ح-1356 ه ق)

مولی علی خراسانی، از شاگردان میرزای شیرازی در سامرا بود و حدود سال 1356 ه ق از دنیا رفت و در مقبره پیر پالان دوز دفن شد. صراط العارفين فی اصول الدین از آثار قلمی اوست.

الذریعه 34/15.

غلامرضا جلالی

(135)

خراسانی-فضل الله

(-997 ه ق)

شیخ فضل الله خراسانی که در اصل عرب بود، از دانشمندان پارسای دوره شاه طهماسب صفوی است. صاحبان کتابهای ریاض العلماء، مستدرک الوسائل، تاریخ عالم آرای عباسی از وی به تجلیل یاد می کنند.

وی در مسجد جامع گوهرشاد به نماز جماعت می ایستاد و برای معاش

ص:180

خود از موقوفات آستان قدس رضوی مستمری دریافت می نمود. به سال 997 ه ق که عبد المؤمن خان ازبک به خراسان حمله کرد و مشهد را محاصره نمود، مردم از روی ناچاری، پس از چهار ماه تسلیم شدند و خان ازبک فرمان قتل عام آنها را صادر نمود و سادات، علما، خادمان حرم و زائران زیادی که به حرم امام رضا علیه السلام پناهنده شده بودند، به قتل رسیدند. شیخ فضل الله خراسانی نیز از پناهنده شدگان به حرم بود که به ضرب شمشیر به شهادت رسید و در جوار حرم دفن شد.

شهیدان راه فضیلت/276-279.

غلامرضا جلالی

(136)

خراسانی-محمد

(-زنده 1381 ه ق)

حاج شیخ محمد فرزند حاج ملا هاشم خراسانی است که از سال 1381 ه ق پس از درگذشت پدر به نشر فتاوی علما پرداخت و پس از مراجعت از مکه در مشهد درگذشت.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/278.

ابراهیم زنگنه

(137)

خراسانی-محمد اسماعیل

(1330-1255 ه ق)

محمد اسماعیل خراسانی ملقب به «مجد الادباء» مستوفی دیوان اعلی و معاون کارگزاری خراسان بود. او علاوه بر اینکه به کارهای دیوانی می پرداخت، از تحقیق و تألیف غافل نبود. کتابهای منهاج الکرامه، کشف الیقین علامه حلّی و مسکن الفؤاد شهید ثانی را تحت عنوان «تسلیه العباد» ترجمه کرد و منتشر نمود. دیوان اشعاری نیز از او باقی مانده است.

مجد الادباء در 75 سالگی روز 12 رجب 1330 ه ق در مشهد درگذشت و به خاک سپرده شد.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/30.

خراسانی-محمد حسن-ادیب هروی-محمد حسن

خراسانی-ملاّ هاشم

(1284-1352 ه ق)

حاج ملاّ هاشم خراسانی فقیه و مورخ، فرزند محمّد علی، از معاریف علما بود و بسیاری از مردم از او پیروی می کردند. وی در بیستم صفر 1284 ه ق در مشهد تولد یافت و پس از تحصیل دانشهای دینی عصر خود در مشهد و نجف و بهره گیری از محضر درس استادانی چون آخوند خراسانی و سید اسماعیل صدر اصفهانی، به مشهد بازگشت و به تدریس و ترویج و تحقیق روی آورد و کتابهای سودمندی از خود به یادگار گذاشت. رساله ربا، رضاع، وسیله الامان، ارث، معاملات، نفقات و کتاب پربهای منتخب التواریخ از آثار ایشان است. وی بیشتر وقایع روزگار خود از جمله به توپ بسته شدن حرم توسط قوای روس را به تفصیل در منتخب التواریخ آورده است.

چراغ عمر حاج ملاّ هاشم پس از 68 سال خاموش گشت، بدن بی جان وی روز سوم ذیحجه 1352 ه ق در محل دار الحفاظ حرم، به خاک سپرده شد.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/278، مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی/6، فهرست کتابخانه آستان قدس/575/5، منتخب التواریخ/632-637.

غلامرضا جلالی

خراسانی مشهدی-حسین

(-1175 ه ق)

شیخ حسین مشهدی از علما و مجتهدان طراز اول خراسان در قرن دوازدهم هجری بود و سالها در مشهد به امامت جمعه و جماعت اشتغال داشت و

ص: 182

در فقه و اصول و علوم ریاضی در شمار دانایان رموز بود و میرزا مهدی شهیدی در خدمت او با علوم ریاضی آشنا شد.

ارشاد المسترشدين تالیف او می باشد.

او از احفاد شیخ حافظ ابردهی مدفون در یکی از قرای مشهد است که آرامگاه وی مورد زیارت اهالی است.

او سالها در مسجد جامع گوهرشاد تدریس می کرد و در 70 سالگی دار فانی را وداع گفت و فرزندش مولانا آقا ابو محمد (م 1240 ه.ق) است که هنگام مرگ پدر، کودکی کم سن و سال بود.

مطلع الشمس/703، فردوس التواریخ/112-113، تاریخ علمای خراسان/49، اعیان الشیعه 9/6 و 87/2.

غلامرضا جلالی

(140)

خراسانی نجفی-سید مهدی

(ح- 1273 ه ق)

سید مهدی فرزند سید اسماعیل موسوی خراسانی نجفی، از دانشوران سده 13 هجری است. در مشهد به دنیا آمد و به تحصیل پرداخت و برای تکمیل دانشهای خود به نجف رفت و از محضر صاحب جواهر استفاده برد و حدود سال 1273 ه ق به ایران بازگشت، در تهران بیمار شد و فوت کرد و جنازه او به مشهد حمل و در صحن جدید دفن گردید. سیل الرشاد فی شرح نجاه العباد و فوائد متفرقه فی الاصول در شمار آثار قلمی ایشان است.

اعیان الشیعه 143/10، معارف الرجال 89/3.

ابراهیم زنگنه

(141)

خرقی-محمد علی

(1338-1248 ه ش)

مرحوم حاج شیخ محمد علی خرقی در حدود سال 1248 ه.ش در روستای خرق، از توابع قوچان، به دنیا آمد پدرش قربانعلی و مادرش سکینه نام داشته اند. او در سن 15 سالگی برای تحصیل علوم دینی به مشهد آمد و در

ص: 183

مدرسه ای از مدارس حوزه علمیه مشهد اقامت گزید و در سن 25 سالگی با دختر شیخ اسماعیل ازدواج کرد. شیخ اسماعیل اهل روستای دهنه اجاق، از توابع اسفراین، بوده است و در برخوردی اتفاقی با شیخ محمد علی در مشهد، رفتار او را می پسندد و او را به دامادی خویش انتخاب می کند. ثمره این ازدواج، 8 پسر و 6 دختر بوده که از آن میان تنها یک پسر و پنج دختر عمر طولانی باقی ماندند و بقیه در کودکی از دنیا رفتند.

خرقی مقید بود دامادهایشان اهل علم باشند تا هم متدین بوده و هم از نظر مادی در یک سطح باشند.

ایشان در زمان رضا خان و جریان کشف حجاب، سال 1314 ه.ش، برای چندین سال به همراه خانواده از مشهد رفتند و در خرق زندگی کردند. او در روستای خرق و اطراف آن شخصی معروف بود و به خاطر مراتب علم و فضل و تقوی و مقید بودنشان به آداب و سنن دینی و زندگی ساده و زاهدانه به شیخ مقدس مشهور بوده اند. با وجود این اوصاف ایشان تمایلی به شهرت نداشته و حتی به دیگران توصیه می کردند وقتی در جایی به نیکی شناخته شدید، آنجا نمانید مبدا موجب غرور شما شود.

او پس از حدود 12 سال به همراه خانواده به مشهد بازگشت و در این دوره بیشتر به مطالعه و وعظ و تبلیغ امور دینی پرداخته و با آیه الله فقیه سبزواری حشر و نشر و صمیمیتی داشت.

سرانجام مرحوم خرقی در تاریخ 13/صفر/1379 ه.ق/1338 ه.ش بدرود حیات گفت و روحش از ملک فانی به دیار باقی شتافت. مراسم تشییع جنازه ایشان با شکوهی خاص از مقابل مسجد حیدریها در بالا خیابان تا حرم مطهر برگزار شد و در باغ رضوان نزدیک قبر سبز، از نوادگان امام زین العابدین علیه السلام، به خاک سپرده شد.

غلامرضا جلالی

خلخالی-سید محمد باقر

(-1333 ه ق)

حاج سید محمد باقر خلخالی از علما و خطبای برجسته بود. در مشهد سکونت داشت و به نشر احکام اسلامی می پرداخت و اقامه جماعت می نمود.

آثار عدیده ای را تألیف نمود. از آن جمله کتاب «الجنات الثمانیه» در تواریخ مشاهد ثمانیه از اوست. وی به سال 1333 ه ق در مشهد فوت کرد و در حرم به خاک سپرده شد.

گنجینه دانشمندان 38/5-39، نقباء البشر 186/1.

ابراهیم زنگنه

خلیفه سلطان-اصفهان-اسد الله

ص: 185

دامغانی-محمد کاظم

(1401-1316 ه ق)

آیه الله حاج شیخ محمد کاظم مهدوی دامغانی فرزند آخوند ملا علی اکبر، در جمادی الثانی 1316 ه ق در روستای شمس آباد، 6 کیلومتری دامغان به دنیا آمد. در کودکی پدر و مادر خود را از دست داد و علی رغم دشواریهای زندگی به کسب دانش روی آورد، پس از فراگیری مبانی علوم دینی به مشهد آمد. ابتدا در منزل آخوند ملا-بمانعلی محقق، واعظ معروف آن زمان که با وی نسبت خویشاوندی داشت، ساکن شد سپس در مدرسه دو درب حجره ای گرفت و نزد میرزا عبد الجواد معروف به ادیب نیشابوری و نیز فاضل بسطامی با علوم ادب آشنا شد، سپس قوانین را نزد مرحوم شهرستانی و سطوح عالیہ را خدمت علمای اعلام:

شیخ حسن برسی و شیخ محمد قوچانی و شیخ محمد نهاوندی که هر سه از شاگردان برجسته آخوند خراسانی بودند، آموخت و 14 سال درس آیه الله حاج میرزا محمد آقازاده و ده سال

ص: 186

خدمت آیه الله آقا میرزا مهدی اصفهانی و سه سال محضر آیه الله حاج آقا حسین قمی و یک سال درس آیه الله شیخ موسی خوانساری را که همه آنها از فحول علمای شیعه در قرن 14 هجری بودند درک کرد و از آیات عظام میرزا محمد حسین نائینی، سید ابو الحسن اصفهانی و میرزا محمد آقازاده اجازه اجتهاد و از شیخ آقابزرگ تهرانی و علامه سمنانی صاحب «حکمت بوعلی» و آیه الله العظمی حاج آقا حسین بروجردی اجازه روایی دریافت کرد.

مرحوم دامغانی از سال 1336 ه ق در مشهد حوزه درس قوانین، شرایع، ریاض، رسائل، مکاسب و کفایه داشت و از سال 1356 ه ق پس از واقعه مسجد گوهرشاد در منزل خود منزوی گردید و هیچ شغلی را اعم از تدریس در دانشگاه یا فعالیتهای قضایی نپذیرفت، هرچند در بازسازی حوزه مشهد پس از شهریور 1320 ه ش از فعالین بود.

سجایای اخلاقی و صراحت لهجه و اجتناب از هرگونه تظاهر از مشخصه های برجسته روحی مرحوم آیه الله دامغانی بود. از اقدامات اجتماعی ایشان می توان به مرمت مسجد جامع دامغان در سال 1381 ه ق اشاره کرد. ایشان دهم تیر سال 1360 ه ش/27 شعبان 1401 ه ق در مشهد درگذشت و در دار الزهد حرم مدفون گردید.

گنجینه دانشمندان 108-105/7، اطلاعات دفتر شعبه مدفونین حرم مطهر و یادداشتهای آیه الله حاج شیخ محمد رضا مهدوی دامغانی

غلامرضا جلالی

(144)

درچه ای زاده-سید ابو العلی

(-1339 ه ش)

آیه الله حاج سید ابو العلی درچه ای زاده فرزند ارشد آیه الله العظمی سید محمد باقر درچه ای، در حوزه نجف به تحصیل پرداخت و به دریافت اجازه

ص: 187

اجتهاد از اساتید خود آیات سید ابو الحسن اصفهانی و آقا ضیاء عراقی و نائینی و عمویش آقا سید مهدی در چه ای نایل آمد. ایشان پس از بازگشت به اصفهان به عنوان نماینده تام الاختیار آیت الله العظمی بروجردی در این شهر تعیین شد.

آیه الله در چه ای زاده از شنبه تا چهارشنبه در اصفهان در مسجد قطیبه اقامه جماعت داشتند و روزهای پنجشنبه و جمعه را همانند پدر خود به در چه می رفتند و به امور مذهبی مردم آنجا رسیدگی می کردند. ایشان نهم آبان 1339 شمسی در سجده نافله ی صبح در شهر مشهد درگذشت و به دستور آیه الله فقیه سبزواری در یکی از حجره های باغ رضوان دفن گردید.

ابراهیم زنگنه

(145)

دزفولی نجفی - سید احمد

(1280-1355 ه ق)

حاج سید احمد فرزند علامه حاج سید محمد طاهر، فرزند علامه سید اسماعیل آقا میری دزفولی نجفی چون نوه شیخ انصاری بود، معروف به سبط شد، به سال 1280 ه ق در نجف، پا به عرصه وجود نهاد و پس از تحصیل مقدمات، چند سالی در سامرا از محضر میرزای شیرازی و پدر خود استفاده برد. سپس در حوزه درسی آخوند خراسانی شرکت کرد تا اینکه به قوه اجتهاد دست یافت.

سال 1353 مرحوم دزفولی به منظور زیارت مرقد امام رضا علیه السلام به مشهد آمد و به اصرار جمعی در این شهر ماندگار

ص: 188

شد و به تدریس پرداخت تا اینکه روز 26 ربیع الآخر 1355 ه ق زندگی را بدرود گفت و در حرم دفن شد.

کتابهای حاشیه بر رسائل و مکاسب و کفایه از آثار فقهی و اصولی ایشان است.

گنجینه دانشمندان 144/5، نقباء البشر 105/1.

ابراهیم زنگنه

(146)

دستغیب شیرازی-سید

عبد الحسین

(1283-1384 ه.ش)

آیه الله سید عبد الحسین دستغیب شیرازی فرزند آیه الله سید مجد الدین دستغیب شیرازی (م 1333 ه ق) در سال 1283 در شهر شیراز به دنیا آمد.

پس از تحصیلات ابتدایی وارد حوزه علمیه شد و دروس مقدماتی را نزد پدرش که در مدرسه خان شیراز و مسجد نصیر الملک تدریس می نمود فرا گرفت. پس از پایان دوره مقدماتی

برای ادامه تحصیل عازم مشهد گردید و از محضر علمای بزرگی همچون آیات حاج شیخ حسنعلی اصفهانی نخودکی و آیات حاج شیخ هاشم قزوینی و محمّد رضا کلباسی کسب علم نمود. در این زمان همدرس با آیات حسنعلی مروارید و میرزا جواد آقا تهرانی بود.

وی برای تکمیل سطوح عالی حوزه، عازم عراق شد و در حوزه علمیه کربلا مدتی از محضر علمایی چون آیه الله حکیم بهره جست و به درجه اجتهاد رسید. وی پس از بازگشت از عراق عازم شیراز شد و در آنجا به اقامه نماز

ص: 189

در مسجد نصیر الملک و تدریس در مدرسه حکیم و فعالیت های اجتماعی مشغول گردید.

ایشان در جریان قیام خونین مسجد گوهرشاد در مشهد حضور داشت و به همراه سایر مجتهدین توسط مأموران رژیم پهلوی در 22 تیرماه 1314 ه.ش دستگیر و به تهران منتقل گردید. در بین راه یکی از مأموران که نسبت به وی ارادت پیدا کرده بود در نزدیکیهای تهران او را نیمه شب از ماشین پیاده کرد تا اسیر زندان و شکنجه رضاخانی نگردد.

پس از پیاده شدن از ماشین برای اینکه شناسایی نگردد لباس روحانیت را از تن خارج کرد و پیاده به طرف قم حرکت نمود و مسافت طولانی تهران و قم را به صورت معجزه آسایی با پای پیاده طی کرد به طوری که اذان صبح در حرم مطهر حضرت معصومه (س) حضور داشت. از آنجا عازم شیراز شد و تدریس و فعالیت های دینی را پی گرفت. در قیام 15 خرداد 1342 به رهبری امام خمینی رحمه الله که منجر به دستگیری ایشان گردید همه علمای شیرازی نسبت به دستگیری امام اعتراض کردند. در این خصوص از آیه الله دستغیب شیرازی نقل شده است که علمای شیراز در اعتراض به دستگیری امام به تهران رفتند و اجتهاد امام را تأیید نمودند. در همان زمان ایشان فردی بزرگواری را در خواب می بیند که بر ایشان وارد شده اظهار داشت دستغیب به آیه الله رضوی بگو چرا از نایب ما خمینی حمایت نمی کنی. صبح که از خواب بیدار شد به منزل آیه الله رضوی رفت که قضیه خواب را خدمتشان عرض کند. در این زمان منزل آیه الله رضوی توسط مأموران محاصره شده بود. آیه الله رضوی دید که آیه الله دستغیب بیرون منزل هستند. پیش ایشان رفت، وقتی این ملاقات صورت گرفت آیه الله دستغیب خواب خود را برای ایشان تعریف کرد. آیه الله رضوی گفتند من الآن دارم به طرف فرودگاه می روم تا عازم تهران گردم پس از پیروزی انقلاب اسلامی و شهادت آیه الله

دستغیب شیرازی امام جمعه شیراز که همانام و پسر عمویشان بود، منافقین قصد ترور ایشان را کردند. این موضوع سبب شد به همراه خانواده به مشهد مهاجرت نمایند. با ورود به مشهد ضمن ارتباط با علمای این شهر تدریس در حوزه علمیه را آغاز نمود.

آیه الله دستغیب انسانی وارسته و اهل دل بود که در همه حال و امور توکل بر خدا داشت و به سایرین نیز توصیه می کرد که توکل داشته باشند. ایشان اهل تهجد و شب زنده داری بود و شب ها را اغلب به نوافل می گذراند، و هرگاه دچار مشکلی می شد به ذکر صلوات می پرداخت.

سرانجام آیه الله دستغیب در 19 تیر 1384 ه.ش مصادف با سالروز رحلت حضرت فاطمه علیها السلام به دیار حق شتافت و در صحن جمهوری حرم مطهر به خاک سپرده شد. از وی ده فرزند پسر و دختر باقی مانده است که همه دارای تحصیلات عالی هستند.

علی سکندری

(147)

دهکی قاینی - اسماعیل

(-1335 ه.ق)

شیخ اسماعیل دهکی قاینی از شخصیت های برجسته زمان خود بود.

عمده تحصیلات حوزوی خویش را در کربلا و نجف نزد علمای برجسته ای همچون آیه الله سید محمد حسن شیرازی معروف به میرزای شیرازی (م 1312 ق) و آیه الله سید حسن کشمیری فراگرفت. وی پس از مدت ها اقامت در عتبات عالیات و آموختن علوم دینی و حوزوی به ایران بازگشت و در مشهد اقامت گزید. در نهضت مشروطیت از طرفداران مشروطه مشروعه خواه و هواداران شیخ فضل الله نوری بود. در استبداد صغیر (1286-1287 ه.ش) به هواخواهان محمد علیشاه پیوست و بعد از خلع محمد علیشاه مدتی فراری بود.

وی یکی از همراهان سید محمد طالب الحق بود که در سال 1332 ق در مسجد گوهرشاد مردم را به طرفداری از محمد علیشاه فراخواند و در نتیجه

ص: 191

حادثه به توپ بستن حرم توسط دولت تزاری روس به وقوع پیوست، پس از این قضیه مجدداً متواری شد و تا زمان مرگ همچنان فراری بود که در سال 1335 ق در مشهد فوت کرد. شیخ اسماعیل فردی خوش خوی و خوش بیان و خطیبی توانا بود و چندین مرتبه به مکه معظمه مشرف شد. مسلک درویش منشانه او سبب شده بود در بین مردم جاذبه داشته باشد.

آقابزرگ تهرانی، میرزای شیرازی/ 114؛ محمد حسین آیتی، بهارستان/ 348؛ یونس مروراید، از مشروطه تا جمهوری 54/1

علی سکندری

ص: 192

ذیحی قوچانی نجفی-ذیح اللہ-قوچانی-ذیح اللہ

ص:193

(148)

رئیس-محمود

(-1372 ه ق)

حاج شیخ محمود رئیس معروف به «حاجی رئیس» از وعاظ و محدثین معروف است. در اصل کرمانی بود، ولی در مشهد سکونت داشت و محرم سال 1372 ه ق درگذشت.

دفتر یادبود خطی کتابخانه وزیری یزد 166/2

(149)

رئیس-محمد تقی

(1312-1404 ه ق)

مرحوم حاج شیخ محمد تقی فرزند آقا شیخ حسین، معروف به «شیخ رئیس» سال 1312 ه ق در قوچان متولد شد و پس از فراگیری مقدمات، به مشهد آمد و نزد آقا شیخ محمد کبیر تلمذ نمود، بعد به نجف رفت، سطح کفایه و خارج اصول را در خدمت آیه الله سید ابو الحسن اصفهانی و آقا ضیاء الدین عراقی خواند و پس از نیل به درجه اجتهاد به قوچان برگشت و به تدریس فقه و اصول پرداخت، بعد به مشهد آمد و نزدیک 40 سال به تدریس رسائل، مکاسب و کفایه و امامت نماز جماعت در مسجد امین مشغول شد تا اینکه در 92 سالگی، پنجم خرداد 1404/1362 ه ق در مشهد فوت نمود و در صحن آزادی، بهشت ثامن الائمه به خاک سپرده شد.

گنجینه دانشمندان 221/7، اترکنامه 249/.

ابراهیم زنگنه

ص: 194

(1337-1274 ه.ش)

حاج شیخ حسین رأی فرزند حسنقلی در سال 1274 در مشهد چشم به جهان گشود. دوران حیات ایشان هم زمان با حضور علما، مراجع، مروجین و ارباب سخن در مشهد بود؛ از آن جمله می توان به نام آیه الله حاج سید یونس اردبیلی و آقا حسین قمی اشاره کرد. مرحوم رأی در حوزه علمیه مشهد تا درس خارج فقه و اصول تحصیل کرد و در سفرهای متعدد به عراق از جلسات درس اساتید آنجا کسب فیض نمود و اشراف کامل در احادیث و روایات مستند و معتبر پیدا کرد و در بحار الانوار، مستدرک، اصول کافی و دیگر کتب معتبر به طور مستمر مطالعات عمیقی داشت. او در سخنرانی هایی که در حرم مطهر و منزل مرحوم حاج شیخ محمد تقی و منزل حاج شیخ علی اکبر نوغانی، منزل مرحوم حاج شیخ مهدی برکات و دیگر مجالس که علما و فضلا و تجار و کسبه معتبر و طلاب علوم دینی حضور داشتند شرکت می نمود. و در سفرهای زیارتی مشاهده مشرفه عراق از محضر مراجع و طلاب استفاده می کرد. مراتب علمی و منابر ایشان مورد تأیید علما و مراجع بویژه آیه الله میرزا مهدی اصفهانی بود. او با دختر حاج شیخ مهدی کبیر ازدواج کرد و از این راه رابطه خویشاوندی با مرحوم ملک الشعراء بهار پیدا نمود.

رأی در زمان استبداد رضاخانی در امتحانی که رژیم در ساختمان شیر و خورشید به عمل آورد شرکت کرد و قبول شد و جواز لباس دریافت نمود ولی از اجازه خود استفاده نکرد و در خانه منزوی شد تا اینکه رژیم مستبد رضا شاه سقوط کرد.

از سخنوران معاصر ایشان می توان از حاج شیخ مهدی واعظ، رکن، محقق خراسانی، مدقق اعتماد سرابی، جناب آقای حاج شیخ محمود حلبی و حاج شیخ غلامرضا واعظ طبسی نام برد.

مرحوم راثی در حالی که در حجره خود بستری بود و خویشاوندان و آشنایان دور او حلقه زده بودند در سن 63 سالگی در سال 1337 درگذشت. او در حالی که آخرین نفس های خود را می کشید، نگاهی به اطراف حجره کرد و در حالی شادمانه جان به جان آفرین تسلیم کرد. ضیاء الدین، حجه الاسلام جلال الدین راثی مشهور به فانی و نظام الدین راثی فرزندان ذکور ایشان هستند.

غلامرضا جلالی

(151)

راشد محصل - محمد حسین

(1279-1353 ه.ش)

شیخ محمد حسین راشد محصل از علما و مجتهدان بیرجند بود که در سال 1279 ش در روستای افضل آباد قیس آباد از بخش خوسف بیرجند در خانواده ای روحانی متولد شد. پدرش حاج شیخ محمد رضا از شاگردان آخوند ملا محمد کاظم خراسانی صاحب کفایه الاصول بود که پس از

ختم تحصیلات از نجف اشرف به بیرجند آمد و به خواست مادر، جهت ارشاد مردم به مسقط الرأس خویش، افضل آباد، بازگشت. جد پدریش حاج شیخ حسین هم از علمای صاحب اثر در حوزه علمیه بیرجند بود. جد مادریش آخوند ملا محمد حسن هردنگی از فقهای برجسته و متبحر به خصوص در بحثهای کلامی بود.

مجالس بحث او با فقهای مذاهب اسلامی زبانزد عالمان آن دیار بود.

شیخ محمد حسین تنها فرزند پسر خانواده بود که تا سن 13 سالگی مبادی

ص: 196

علوم و صرف و نحو عربی را در نزد پدر و جد خود فراگرفت. پس از فوت پدر رهسپار خوسف بیرجند و سپس مشهد شد و تا سال 1308 ش سطح و خارج را گذرانید و از علمای زمان از جمله آقازاده اجازه اجتهاد گرفت. در این سال به اصرار مادر به روستا برگشت و به ملاحظه درخواست او ماندگار شد و تربیت و تعلیم فرزندان خویش را برعهده گرفت. در سال 1328 ش به شهرستان بیرجند مهاجرت کرد تا به درخواست حوزه علمیه و مرحوم آیه الله تهامی پاسخ بدهد و در کنار آن بر ادامه تحصیل فرزندان خویش نظارت کند؛ از این زمان تا سال 1344 ش عهده دار تدریس بخشی از دروس حوزه علمیه بیرجند بود. از آن پس در شهر مشهد مجاور شد و در مدرسه حضرت آیه الله میلانی تدریس تفسیر قرآن و درسهای دیگری را برعهده گرفت. در سال 1353 ش به رحمت ایزدی پیوست و در جوار بارگاه ملکوتی امام هشتم علیه السلام در صحن کهنه به خاک سپرده شد. از آن مرحوم پنج فرزند پسر و یک دختر باقی مانده که همگی تحصیلات خود را در رشته های مختلف تا سطوح عالی به پایان رسانیده اند. دست نوشته های شیخ در مباحث کلامی و بحثهای تفسیری و بلاغی باقی است و در شمار آثاری است که می تواند راهگشای صاحب نظران در مباحث یاد شده باشد.

ر.ک: دکتر محمد رضا بهنیا، بیرجند نگین کویر، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول: 541/1380.

غلامرضا جلالی

(152)

ربانی-صدر الدین

(-1363 ه ش)

حجه الاسلام و المسلمین صدر الدین ربّانی در شهر تربت حیدریه به دنیا آمد و تحصیلات مقدماتی خود را در این شهر به پایان برد، بعد به مشهد آمد و پس از مدتی به قم مهاجرت نمود و سطوح عالی و خارج فقه و اصول را در حوزه های درسی این شهر به آخر

ص: 197

رساند و به زادگاهش تربت حیدریه بازگشت و سالها در این شهر به وعظ و تبلیغ و تدریس اشتغال ورزید. روز 12 شهریور سال 1363 هـ ش روانش به ملکوت حق پیوست و در صحن آزادی حرم مطهر رضوی دفن شد.

ابراهیم زنگنه

(153)

رجائی-سید محمد رضا

(1295-1360 ش)

حجه الاسلام حاج سید محمد رضا رجائی صدر الشریعه فرزند سید محمد در مشهد سکونت داشت و در محضر ادیب نیشابوری و آیه الله فقیه سبزواری با ادبیات و معارف الهی آشنا شد. وی از ملازمان آیه الله سبزواری در سفر ایشان به پاکستان بود. مدت 25 سال به بیان احکام و ارشاد زوار حرم مطهر امام هشتم علیه السلام در مسجد گوهرشاد اشتغال داشت و در سال 1360 هـ ش چشم از جهان فرو بست و در صحن آزادی دفن شد.

ابراهیم زنگنه

(154)

رستم‌داری-محمد

(سده 10 هـ ق)

محمد رستم‌داری معروف به «ملاً محمد مشکک» از علما و چهره های برجسته مشهد و خدام آستان قدس رضوی بود. در منطق و حکمت مهارت داشت و شعر نیز می سرود. از آن جمله است:

باد از طرف تو لاله گون می آید از خاک در تو بوی خون می آید

ص: 198

در جلوه گه تو از دل هر زره صد چشمه خورشید برون می آید

در سال 997 ه ق که عبد الله خان ازبک به مشهد لشکر کشید و به قتل و غارت پرداخت، تعدادی از علمای مشهد طی نامه ای وی را موعظه کردند.

عبد الله خان این نامه را به علمای ازبک واگذار کرد و آنها پاسخی به آن نامه دادند. مرحوم مشکک که از آگاهان به معارف بلند پیشوایان دین بود به یکایک نکات مهم آن نامه پاسخ داد.

این مکاتبه از اسناد درخشان دینی علمای ما در آغازین سالهای حاکمیت صفویه شمرده می شود و نکات بسیار پراهمیتی در زمینه مباحث کلامی و شیوه های برخورد خلاق و در عین حال نکات ارزشی را در خود به نمایش گذاشته است.

محمد رستمدراری در قبرستان قتلگاه دفن شد. بجز مکاتبه یاد شده که متن آن در کتاب عالم آرای عباسی به تفصیل آمده است، صاحب اعیان الشیعه تعلیقه بر بحث جزء تمام مشترک از کتاب شمسیه قطیبه را در شمار آثار او دانسته است.

تاریخ عالم آرای عباسی 390/1-398، مطلع الشمس/587، منتخب التواریخ/694 به بعد، اعیان الشیعه 276/9، تاریخ علمای خراسان/30، تذکره هفت اقلیم 128/2-1286.

غلامرضا جلالی

(155)

رشتی نجفی-محمد

(1297-1352 ه ش)

آیه الله شیخ محمد رشتی نجفی فرزند آیه الله شیخ عبد الحسین فرزند عیسی فرزند یوسف فرزند علی، فرزند

ص: 199

عبد الغنی بیجاربندی رشتی، از علما و مجتهدین معاصر است. وی 23 جمادی الآخر 1297/1336 ش ق در نجف متولد شد و در همین شهر مقدمات و سطوح را خدمت پدر فراگرفت.

تجوید را نزد سید احمد معروف به سید آقا شوشتری و فلسفه را خدمت شیخ عبد الرحیم فیض گنابادی و خارج فقه و اصول را بجز محضر پدر نزد آیات سید عبد الهادی شیرازی، شیخ محمد کاظم شیرازی، میرزا حسن بجنوردی، میرزا باقر زنجانی و سید محسن حکیم به پایان برد و از آیه الله شیخ محمد غروی اصفهانی (کمپانی)، پدر خود شیخ عبد الحسین رشتی، آقا سید ابو الحسن اصفهانی و سید محسن حکیم اجازه اجتهاد و از آیه الله سید محمود شاهرودی و آیه الله سید ابو القاسم خویی اجازه در امور حسبه را دریافت نمود.

حسن تدبیر و بینش و علم و دانش وی موجب شد که از نزدیک ترین مشاوران آیه الله حکیم درآید و سالیان درازی از سوی ایشان به امور طلاب غیر عرب رسیدگی می نمود و به نامه ها و استفتائات پاسخ می داد و به منظور رسیدگی به امور شیعیان ایران و هند و کشورهای اسلامی دیگر به این کشورها مسافرت کرد. او دارای اخلاق پسندیده و سعه صدر بود و به رفع مشکلات مردم مسلمان و مؤمن اهتمام می ورزید. در جوانی به مصاهرت آیه الله شیخ عبد الله مامقانی درآمد و نسبت باجناق با آیه الله العظمی میلانی پیدا نمود.

آیه الله رشتی تا سال 1391 ه ق در نجف بود و همین سال بر اثر تعدی و ظلم دولتمردان عراق به ایران آمد، مدتی در کرمانشاه اقامت داشت، سپس رهسپار مشهد شد و صبح روز ششم آبان 1352 ه ش دعوت حق را لبیک گفت و پیکر پاکش پس از تشییع باشکوه و اقامه نماز میت توسط مرحوم آیه الله دامغانی در محل دار الزهد حرم دفن شد.

مرحوم آیه الله رشتی در تأسیس کتابخانه آیه الله العظمی حکیم در نجف

و تأسیس بیش از پنجاه شعبه فرعی آن نقش داشت و همه کتابهای خود را موقع مراجعت به ایران به این کتابخانه واگذار کرد. از آثار قلمی ایشان می توان به تعلیقات رجالیه او بر کتاب الفهرست منتجب الدین و معالم العلماء اشاره کرد.

ابراهیم زنگنه

(156)

رضوی-ابو الحسن

(1246-1311 ه ق)

حاج میرزا ابو الحسن رضوی فرزند میرزا محمد رضوی مشهدی (م 1266 ه ق) فرزند میرزا حسین ملقب به قدس فرزند میرزا حبیب الله رضوی، از فقهای عصر خود بود. شب اول ذی الحجه 1246 ه ق به دنیا آمد و همراه برادرش میرزا احمد از شیخ صادق قوچانی دانش دین آموخت و علوم عقلی را نزد ملا هادی سبزواری فراگرفت، بعد به عراق رفت و پس از تکمیل دانسته های خود به مشهد بازگشت و با دختر یکی از خانهای هرات ازدواج کرد و برای نیل به درجه اجتهاد بار دیگر عازم عراق شد و نزد شیخ مهدی سبط فقیه اعظم شیخ جعفر غروی کاشف الغطا و شیخ مرتضی انصاری تحصیل فقه و اصول کرد و اجازه اجتهاد دریافت نمود و به مشهد مراجعت کرد و از سوی مجد الملک متولی باشی آستان قدس به منصب مدرسی آستان قدس برگزیده شد. او به انزوا تمایل داشت و بیشتر به مطالعه و تألیف و تحشیه کتاب روزگار گذرانید.

نظم و نثر زیبا می نوشت و با علم جفر آشنا بود. سال 1311 ه ق فوت کرد و در محل دار الضیافه حرم به خاک سپرده شد.

شجره طیبه/311-312، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/281، صدسال شعر خراسان/267، زندگانی و شخصیت شیخ انصاری/174، نقباء البشر 44/1، الکرّام البرره 37/1، اعیان الشیعه 231/2.

غلامرضا جلالی

ص: 201

رضوی-ابو صالح

(1090 ه ق)

میرزا ابو صالح فرزند میرزا محسن، از سادات رضوی است و از طریق احمد بن موسی مبرقع فرزند امام محمد تقی نسبش با چندین واسطه به امام رضا علیه السلام می رسد. مادرش فخر النساء بیگم دختر شاه عباس اول صفوی بود.

وی از بزرگان و دانشوران عهد صفوی به شمار می رود و در زمان شاه عباس دوم به صدرالممالکی همه ایران رسید. مدرسه صالحیه که امروزه مدرسه نواب خوانده می شود، از آثار اوست که در سال 1086 ه ق به اتمام رساند و املاک زیادی را برای نگهداری آن وقف نمود. او در سال 1090 ه ق در مشهد درگذشت و در یکی از حجره های مدرسه میرزا جعفر دفن شد.

میرزا عبد الرحمن بنای مصلاي مشهد را که سال 1087 ه ق به پایان رسیده است، از آثار او می داند.

فردوس التواریخ/105-106، مطلع الشمس/700، تاریخ علمای خراسان/36، طبقات اعلام الشیعه/283، منتخب التواریخ/736، اعیان الشیعه 2/362.

غلامرضا جلالی

رضوی-احمد

(1304-1242 ق)

میرزا احمد رضوی فرزند ارشد میرزا محمد رضوی (م 1264 ه ق) از علمای پارسای مشهد بود. دهم شعبان 1242 ه ق در مشهد متولد شد.

پس از سالیان مدید تلاش و کوشش علمی، به درجه اجتهاد نایل شد. پس از درگذشت پدر، علی رغم دارا بودن ملکات روحانی و مدارج علمی و اصرار مردم، به دلیل ضعف جسمی و بیماری، هیچ مسئولیتی را نپذیرفت و وظایف پدر به عهده برادرش حاج میرزا محمود گذاشته شد.

او در نهایت عزت نفس و مناعت طبع روزگار خود را سپری کرد و در

ص: 202

شعبان 1304 ق فوت و در محل کشیک خانه خدام به خاک سپرده شد.

میرزا حسن مدرّس از علما و ریاضیدانان، پسر اوست. و دخترانش بی بی کوچک، همسر میرزا حسین خطیب باشی و بی بی زهرا، همسر میرزا هاشم (م 1301 ه ق) بوده اند.

شجره طیبه/305-307.

سند شماره 11852/22 اداره اسناد آستان قدس رضوی

ابراهیم زنگنه

(159)

رضوی-احمد

(-1312 ه ق)

میرزا احمد فرزند سید محمّد قصیر (م 1255 ه ق) از سادات رضوی و مجتهدین و چهره های برجسته حوزه مشهد است. نویسنده شجره طیبه او را افتخار دودمان بزرگ رضوی، بلکه تمام اهالی خراسان می دانند.

وی ابتدا علوم عقلی و نقلی را در مشهد فراگرفت، سپس به عتبات رفت و پس از کسب دانش به مشهد بازگشت.

به امور شرعی و عرفی رسیدگی می کرد و در امور سیاسی دخالت می نمود و طغیان حسین خان شجاع الدوله امیر قوچان با تدبیر او کنترل شد. در حفظ دین سخت کوش بود. صبحها در حوزه خارج فقه تدریس می کرد و بقیه روز را به رفع مرافعه های مردم و حل مشکلاتشان می گذراند. ماه رجب سال 1312 ه ق از دنیا رفت و در اتاق بالاسر حضرت جنب قبر پدر خود دفن شد.

الکرام البرره 115/1-116، شجره طیبه 347-348، شرح حال رجال ایران 18/6، منتخب التواریخ ملا-هاشم 690/، اعیان الشیعه 148/3، منتخب التواریخ شیبانی/137.

ابراهیم زنگنه

(160)

رضوی-اسماعیل

(1242-1321 ه ق)

میرزا اسماعیل فرزند حاج سیّد صادق، پدر مؤلف کتاب شجره طیبه، از

علمای مشهد است و شب یکشنبه 24 جمادی الآخر سال 1242 در این شهر به دنیا آمد. در عنفوان جوانی با ریاضت و رعایت حدود الهی و عرفان و پارسایی مأنوس شد. ادبیات و فقه را خدمت مولانا شیخ حسن یزدی و شیخ صادق قوچانی آموخت و خط نسخ، ثلث، شکسته و سیاق را در نهایت ملاحظت می نوشت.

از پدرش امکانات فراوانی ماند، اما همه آنها در فتنه سالار جزء املاک خالصه در آمد و اموال او به تاراج رفت.

وی به میرزا فضل الله خان وزیر نظام تولیت آستانه شکایت برد، ولی او را خوش نیامد و تهدید به برکناری از خدمت آستان قدس نمود. بعدها هرچند متولی و سایر امنای آستان قدس در مقام جلب رضایتش برآمدند، نپذیرفت و بکلی خادمی را ترک گفت و همه وقت خود را صرف نماز و عبادت و صلوة رحم و قرائت قرآن نمود و به خیرات و مبرات پرداخت تا اینکه پنجم ذیحجه 1321 ه ق از این دنیا رفت و در زاویه دار السعاده حرم دفن گردید.

شجرة طیبه/278-279، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/280، اعیان الشیعه 3/327.

غلامرضا جلالی

(161)

رضوی-حسن

(-1278 ه ق)

مولانا حاج میرزا حسن رضوی، برادر کوچکتر مولانا حاج سید محمد قصیر و فرزند میرزا محمد معصوم، از سادات رضوی است. چندی در خدمت برادر درس خواند، سپس عازم اصفهان شد و مدتی نزد شیخ محمد تقی اصفهانی، صاحب حاشیه بر معالم علم اندوخت و به درجه اجتهاد رسید.

پس از اتمام تحصیلات در اصفهان به عراق رفت و مدتی خدمت سید محمد مجاهد در شهر کربلا حضور یافت، بعد به مشهد برگشت و پس از درگذشت برادرش سید محمد قصیر، مرجعیت عامه یافت و اوایل فتنه سالار

ص: 204

با او به نصیحت نشست و سعی در خواباندن این فتنه کرد و چون به نتیجه نرسید به عتبات سفر کرد و پس از آرامش اوضاع به مشهد آمد و شعبان 1278 هـ ق رحلت نمود و در مسجد پشت سر حرم امام رضا علیه السّلام دفن گردید.

چهره های برجسته ای چون مولی نوروز علی بسطامی، میرزا نصر الله مدرّس، میرزا محمّد صادق نیشابوری، و میرزا بابا سبزواری از شاگردان او هستند. مولی نوروز علی بسطامی بسیاری از آثار خود را به تشویق و توصیه او نوشت.

تاریخ علمای خراسان/92-93، الکرام البرره 1/355-356، شجره طیبه 337-338، مطلع الشمس/708، منتخب التواریخ/676 و 690، اعیان الشیعه 9/173.

غلامرضا جلالی

(162)

رضوی-حسین

(1322-1258 هـ ق)

سید میرزا حسین فرزند آقا میرزا احمد فرزند میرزا محمّد حسین ملقب به قدس رضوی از علمای بلندپایه مشهد مقدس بود. در هفتم محرم سال 1258 هـ ق متولد شد و پس از اکتساب علوم اسلامی از محضر پدر، در کمال زهد عمر خود را سپری کرد وی در آغاز به جمع آوری کتاب علاقه مند و مجموعه گرانبهایی گرد آورد اما با فوت دسته جمعی فرزندان در بیماری وبا.

وضعیت عادی خود را از دست داد و ششم صفر سال 1322 هـ ق به دار ابدی شتافت و در دار السعاده حضرت امام رضا علیه السّلام به خاک سپرده شد. وی در آغاز به جمع آوری کتاب علاقه مند بود و مجموعه گرانبهایی گرد آورد، اما با فوت دسته جمعی فرزندان در بیماری وبا، دچار پریشانی شد و حالت عادی را از دست داد. حواشی بر قوانین و فصول و خلاصه الحساب شیخ بهایی از آثار قلمی اوست.

گنجینه دانشمندان 7/162-163، اعیان الشیعه 5/448، سند شماره 6/11992 اداره اسناد آستان قدس رضوی.

ابراهیم زنگنه

ص: 205

رضوی-زین العابدین

(-بعد از 1266 ه ق)

میرزا زین العابدین فرزند میرزا سید محمد بن میرزا رضی ناظر از مشاهیر اعیان خراسان بود. بنا به گفته میرزا محمد باقر رضوی (م 1342 ق) وی در ظرافت طبع و حسن سلیقه و کمال و ابهت و جلال بی نظیر بود بعد از درگذشت برادرش میرزا محمد علی (1273-1317 ش) با دختر میرزا ابراهیم ناظر ازدواج نمود. در محاصره سالار چند نفر سرباز را در منزل خود پناه داد که البته با خبرچینی رجب باتر مروی منزل وی را خراب و ویران نمودند و تمامی ااث منزل او را به یغما بردند. بعد از محاصره به قصد تظلم روانه تهران شد در آن زمان تعدادی از علمای خراسان از جمله میرزا هاشم بن هدایت الله، میرزا عسگری امام جمعه خراسان، حاجی میرزا اسماعیل سبزواری و فرزندش حاجی میرزا عبد الکریم به دار الخلافه احضار شده بودند و در مجلس امیرکبیر حضور داشتند میرزا زین العابدین نیز وارد شد و عرض تظلم نمود که سالارخانه مرا خراب کرد و اموال مرا به غارت برد این چه دین و آئین است و این چه دولت و سلطنت است. امیرکبیر از بس که در فتنه سالار رنج و مشقت کشیده بود در این هنگام از روی غیظ و غضب دشنام زیادی به سالار و هرکس که از او تظلم می کرد داد، میرزا زین العابدین هم این حال را تحمل نکرده به عینه همان قسم دشنام را به امیرکبیر و کلیه امناء دولت و شخص سلطنت داد و از مجلس بیرون آمد. بعد از مراجعت به مشهد مقدس از رنج و غصه درگذشت و از وی فرزند نماند با توجه به اینکه فتنه سالار در سال 1266 ق پایان یافت سال درگذشت میرزا زین العابدین بعد از این سال بوده است.

میرزا محمد باقر رضوی: شجره طیبه (چاپ 1384)/241.

محمد جواد هوشیار

ص: 206

رضوی-صادق

(1269 ه ق)

سیّد صادق رضوی فرزند میرزا ابو القاسم، پدر بزرگ مؤلف کتاب شجره طیبه رضوی، از علما و مجتهدین و اعیان خراسان بود. در مشهد چشم به جهان گشود و پس از رشد و تحصیل علوم الهی به درجه اجتهاد نایل شد و میان مردم به دارا بودن مکارم اخلاق و بلندی همت، اشتها یافت.

وی در امور سیاسی عصر خود دخالت می کرد. در سال 1245 ه ق که بر اثر شورش محمد خان قرائی، در مشهد اغتشاش به وجود آمده بود، به عراق و از آنجا به آذربایجان، نزد عباس میرزا نایب السلطنه رفت و رویدادهای خراسان را با ایشان در میان گذاشت و پس از 35 روز به مشهد بازگشت و از مشهد به تهران رفت و با فتحعلی شاه قاجار دیدار نمود و از او خواست تا نایب السلطنه را به خراسان اعزام کند. عباس میرزا به مشهد آمد و اوضاع را به حالت عادی برگرداند و اسحاق خان قرائی را دستگیر نمود.

حاج سیّد صادق مورد احترام پادشاهان قاجار بود و از طرف فتحعلی شاه به لقب «معتد الشریعه» ملقب شد و منصب تدریس آستان قدس به وی محول گردید. در زمان ناصر الدّین شاه هم مورد حمایت او بود و در فتنه سالار از دولت پشتیبانی کرد.

در زمانی که عباس میرزا حکومت خراسان را در دست داشت، پسر ارشد او که بعدها با نام محمد شاه زمام امور کشور را به دست گرفت، با وی از نزدیک مرتبط بود. حاج سیّد صادق در اواخر عمر بیشترین وقت خود را صرف طاعت و عبادت کرد تا اینکه در شوال 1269 ه ق در قلعه ویرانی به مرض وبا درگذشت و جنازه اش با زحمت به مشهد انتقال یافت و در ایوان طلای صحن عتیق دفن گردید.

شجره طیبه/280-283.

ابراهیم زنگنه

ص: 207

رضوی-طاهر

(1325 ه ق)

سید طاهر رضوی فرزند میرزا احمد فرزند سید محمد رضوی خراسانی معروف به قصیر، از بزرگان علمای مشهد بود. در مشهد متولد شد و پس از آشنایی با مقدمات و سطوح به نجف رفت و به درجه اجتهاد نایل شد، سپس به مشهد بازگشت و جای پدرش میرزا احمد به تدریس و نشر احکام الهی و اقامه نماز مشغول گردید. از اخلاق بلند او این بود که اموال موروثی پدر و مادرش را برای مستحقان و مستضعفان بذل نمود. به سال 1325 ه ق بر اثر سکت قلبی دار فانی را وداع گفت و دو فرزند لایق به نام میرزا حسین از دختر حاجی میرزا صادق ناظر و میرزا عبد الله از دختر آقا میرزا محمد مجتهد از او به یادگار ماند.

نقباء البشر 968/3، شجره طیبه/349.

ابراهیم زنگنه

رضوی-عبد الجواد

(1291 ه ق)

میرزا عبد الجواد فرزند میرزا حسن فرزند میرزا مرتضی پسر میرزا عبد الغفور از نوادگان میرزا خلیل فرزند میرزا حیدر بود و از سوی مادر از نوادگان رقیه سلطان دختر امامقلی فرزند شاه عباس اول صفوی به شمار می رفت. او از جمله علما و بزرگان نامدار دوران خود بود، و به سرکشیکی چهارم آستان قدس رضوی منصوب شد. از وقار و متانت برخوردار بود و بیشتر وقت خود را به نوشتن کتاب سپری می کرد. سال 1291 ه ق درگذشت و در رواق پشت سر حضرت رضا علیه السلام دفن گردید.

شجره طیبه/238-239.

منتخب التواریخ/736-737.

ابراهیم زنگنه

رضوی، عبد الحسین-جلد سوم

ص: 208

رضوی-عبد الله

(1151-1239 ه ق)

مولانا حاج میرزا عبد الله، مدرس آستان قدس رضوی از علما و فضلاء خراسان بود. به سال 1151 ه ق در مشهد به دنیا آمد و پس از فراگیری مقدمات و سطوح، تحصیلات خود را نزد داییش مولانا سید محمد سبزواری امام جمعه، فرزند میرزا شاه قاسم به پایان رسانید و به عنوان مدرس آستان قدس رضوی برگزیده شد و نایب الصداره ارض اقدس بود و عزم سفر بیت الله الحرام کرد و پس از زیارت مکه و مدینه و عتبات عراق به ایران مراجعت نمود و به سال 1209 ه ق در 88 سالگی دار فانی را در مشهد وداع گفت و در جوار بارگاه امام رضا علیه السلام آرامید.

به نظر می رسد ایشان همان میرزا عبد الله فرزند میر محمد تقی رضوی (م 1150 ه ق) فرزند میرزا غیاث الدین فرزند میرزا بدیع رضوی است که در شجره طیبه به آن اشاره شده است و از سال تولد و درگذشت او بحثی نشده و به این مقدار اکتفا شده است که وی بیشترین وقت خود را در کشیک خانه آستان قدس به تدریس مشغول بود.

منتخب التواریخ/676 و 690، شجره طیبه/327، اعیان الشیعه 52/8.

غلامرضا جلالی

رضوی-علی

(1325-1387 ه ق)

آیه الله سید علی رضوی از مجتهدان معاصر و از اصحاب حقیقت و معنی

ص: 209

است. روز 13 رمضان 1325 ه ق در مشهد چشم به جهان گشود. پدرش آیه الله حاج میرزا حسن مجتهد رضوی از شاگردان آخوند خراسانی و جدش آیه الله میرزا ابراهیم مجتهد رضوی است.

وی ادبیات و سطح را در مشهد نزد استادانی چون حاج میرزا حسنعلی اصفهانی نخودکی به پایان رسانید و به نجف رفت و به تحصیل پرداخت. بازگشت ایشان به ایران مصادف بود با اوج گیری استبداد رضاخانی. او به منظور دوری از مزاحمت مأموران، به روستای فارمد از توابع مشهد مهاجرت کرد و تا شهریور 1320 ه ش همان جا ماند. و بعدها به مشهد برگشت و در اواخر عمر در مسجد ملا حیدر اقامه نماز جماعت داشت.

مرحوم رضوی به خاندان عصمت و ساحت مقدس حضرت ولی عصر (عج) عشق می ورزید و با اشعار نغز و پرمعنی خود که در کتاب گلزار آل طه گرد آمده است، نکات عرفانی زیادی را بیان کرده است. قطعه زیر از آن جمله است:

آن مگس خود را به کندویی فکند از قضا شد دست و پاش آنجا به بند

بود غافل کین غذای خوش خوراک بی تأمل می کند او را هلاک

و آنچه دانستی حیات خود در آن در حقیقت بد هلاکش اندر آن

چون فراغت یافتی از آن غذا عزم جای خویش کرد آن بینوا

عزم کرد و پای خود را بسته دید از حیات خویش خود را رسته دید

هرچه قوت کرد بندش شد بتر ور بماند دام گردد سخت تر

با هزاران ناله و شور و نوا کرد خود را فارغ از بند جفا

دست و پا شوید یکسر زان غذا که نخواهم این طعام پر بلا

چون که در دام اوفتاد و حتم کرد کی اگر خود را بیندازد به بند

در حقیقت زان مگس ما کمترین با یقین خویش زان غافل تریم

تو یقین داری که دنیا پر بلاست آرزوی ماندنت در وی چراست

«علویا» کمتر مباش از آن مگس وارهان خود را از این دام هوس

تا به سوی لامکان پُران شوی دور از حیوانی و انسان شوی

مرحوم رضوی پس از 62 سال زندگی پرتلاش روز 18 صفر سال 1387 ه ق برابر با هفتم خرداد 1346 ه ش در تهران به رحمت حق واصل گردید و جنازه او را به مشهد انتقال دادند و در صحن عتیق (انقلاب) حرم رضوی دفن شد. هدیه القبور از آثار قلمی ایشان است.

ابراهیم زنگنه

(169)

رضوی-علی

(-1319 ه ق)

میرزا علی فرزند حاج میرزا ابو الحسن رضوی فرزند سید محمد رضا فرزند میرزا حبیب الله، از دانشوران قرن 14 و انسانی سلیم النفس و متواضع بود. علم جفر را از پدر آموخت و پس از درگذشت پدر نسخه هایی را که از او باقی مانده بود کامل کرد و از آگاهان به اسرار و رموز این علم به شمار می رفت.

در مسافرتی که به بخارا داشت از این علم استفاده کرد و اهالی آن سامان به وی روی آوردند. پس از بازگشت از سفر بخارا، در سنین جوانی، ششم شوال 1319 ه ق زندگی را وداع گفت و در محل دار الضیافه حرم دفن شد.

شجره طیبه/311-312.

غلامرضا جلالی

(170)

رضوی-علی اصغر

(-1332 ه ق)

حاج میرزا علی اصغر فرزند حاج میرزا محمد حسین پسر میرزا محمد تقی از علما و مجتهدان خراسان بود. در ابتدای زندگی با نهایت پارسایی به تحصیل علوم الهی پرداخت و به درجه اجتهاد رسید و به نشر و تبلیغ اسلام اهتمام ورزید و میان مردم از جایگاه

ص: 211

بلندی برخوردار شد. حاج میرزا ابراهیم سبزواری در سال 1294 ه ق او را برای مصاحبت خود به سبزواری برد و خواهرزاده خود، دختر حاجی میرزا را به عقد او درآورد.

پس از درگذشت پدر، حاج میرزا علی اصغر در سال 1304 به مشهد آمد و در اواخر عمر از طرف تولیت آستان قدس رضوی به منصب فرآشی ضریح مطهر مفتخر شد و در روز سه شنبه دوم صفر سال 1332 ه ق زندگی را بدرود گفت و در پایین پا دفن شد.

شجره طیبه/182-183، اعیان الشیعه 171/8، سند شماره 12112/1 اداره اسناد آستان قدس رضوی

غلامرضا جلالی

(171)

رضوی-علی نقی

(-1250 ه ق)

میرزا علینقی فرزند میرزا حسین قدس پسر میرزا حبیب الله از مشاهیر خراسان است. امور عرفی و عادی برادرش آقا میرزا محمد مجتهد و نیز نوشتن سجل ها و تحقیق قباله ها و نگهداری سپرده ها به عهده وی گذاشته شده بود. سفری به عتبات رفت. پس از بازگشت به مشهد، روز پنجم محرم 1250 ه ق دار فانی را وداع گفت و در جلو ایوان طلای صحن عتیق دفن گردید. فرزندانش میرزا عبد الوهاب و میرزا فتح الله از خوشنویسان برجسته خراسان بودند.

شجره طیبه/312-313.

غلامرضا جلالی

(172)

رضوی-محمد

(1283-1363 ه ق)

سید محمد حائری استاد مسلم فن تجوید و قرائت کلام الله مجید بود. سال 1283 ه ق در شهر کربلا- چشم به جهان گشود و پس از تحصیل علوم دینی به هند و تبت سفر نمود و آخر عمر در مشهد ساکن شد و در حوزه علمیه به تدریس مشغول گردید و رساله «تجوید

ص: 212

فرهنگ» را برای تدریس سال ششم ابتدایی تألیف نمود که با چاپ سنگی به چاپ رسیده است. منتخب التجوید نیز از آثار اوست. به سال 1363 ه ق در مشهد درگذشت و در صحن جدید دفن گردید.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/288.

فهرست کتب خطی کتابخانه مرکزی آستان قدس، اوکتایی 190/6.

غلامرضا جلالی

(173)

رضوی-محمد

(1253-1180 یا 1255 ه ق)

مولانا علم الهدی حاج سیّد محمّد فرزند حاج میرزا معصوم رضوی، از بزرگان سادات رضوی و دانشوران خراسان است و چون کوتاه قد بود «قصیر» شهرت یافت. مبادی را در مشهد در خدمت حاج میرزا هاشم و پدرش فراگرفت و برای ادامه تحصیل به عتبات رفت. چندی در محضر بهبهانی و سیّد بحر العلوم و شیخ جعفر نجفی علم آموخت و پس از بازگشت، چهار سال در مدرسه بالاسر به تدریس فقه مشغول شد، بعد به اصفهان رفت و پس از چند سال اقامت و ازدواج به مشهد آمد و بعد از ارتحال برادرش ریاست تامه به وی محول شد. ایشان حکم جهاد در برابر خان خیوق که با سی هزار ازبک به سوی مشهد در حرکت بود داد و با تعداد زیادی از مردم نزدیک حصاربند مشهد به حالت دفاع و آماده باش نیروهای خود را صف آرایی کرد و ازبکها از بیم حضور وی متواری شدند.

او در کنار امور روزمره به تدریس می پرداخت. حاج میرزا نصر الله، ملاّ محمّد صادق نیشابوری، آقا میرزا بابا سبزواری، مولی محمد رضا سبزواری، مولانا محمّد تقی جولانی، مولی نوروز علی بسطامی، مولانا محمد رضا مایانی، سیّد محمّد صادق رضوی، مولانا میرزا محمّد مهدی، مولانا حاج میرزا حسین از اکابر شاگردان بنام وی هستند.

سید قصیر یک بار به مکه مشرف

ص: 213

شد و بارها به زیارت عتبات رفت و در آخرین سالهای زندگی فلج شد و در مسیر خود به عراق در تهران در 75 سالگی به سال 1253 یا 1255 درگذشت و جنازه اش به مشهد منتقل و میان مسجد بالاسر و مسجد پشت سر مرقد امام هشتم علیه السلام به خاک سپرده شد.

رساله عملیه در آداب حج که در ظهر نسخه خطی قلائده العوام به شماره 17176 کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی منعکس شده است، التحفه الرضویه فی شرح اللمعه الدمشقیه، اعلام الوری، حاشیه معالم الاصول، کتاب رجال، مصابیح الفقهیه، قلائد العوام فی التقلید فی الاحکام که رساله عملی به زبان فارسی است و تا آخر نماز مسافر را دربر می گیرد، از آثار علمی اوست.

الذریعه 3/157، 18/367، 10/147، تاریخ علمای خراسان/80، فردوس التواریخ/124-126 و 129-130، شجره طیبه/170 و 329-333، اعیان الشیعه 9/335.

غلامرضا جلالی

(174)

رضوی-محمد

(1190-1264 ه ق)

سید میرزا محمد رضوی فرزند میرزا حسین ملقب به «قدس» از نوادگان میرزا ابوالقاسم رضوی و از دانشوران قرن سیزدهم است. وی نزد صاحب ریاض تحصیل دانش کرد و صاحب ریاض طی اجازه مفصلی مراتب علمی و اجتهاد ایشان را تأیید نمود. سید محمد رضوی از آقا سید ابراهیم قزوینی صاحب ضوابط و سید محمد باقر حجه الاسلام معروف به شفتی و سید محمد قصیر نیز اجازه اجتهاد دریافت نمود.

وی ریاست دینی را طی سالیانی به عهده داشت و مردمانی از او تقلید می کردند و در شبستان مسجد گوهرشاد امامت نماز داشت و به تدریس مبادرت می ورزید، تا اینکه رجب سال 1267 ه ق درگذشت و در مسجد ریاض جنب حرم رضوی دفن گردید. آقا بزرگ در الذریعه درگذشت ایشان را سال 1264 ه ق در 74 سالگی دانسته است.

ص: 214

از سید محمد آثار ارزشمندی بر جای ماند، از آن میان می توان به کتابهای زیر اشاره کرد: شرح احکام خلل تا آخر فصل قضا و صلاه، کتاب شرایع، مناهج الاحکام از کتاب طهارت تا قضا و شهادت، کتاب سؤال و جواب فتاوی شرعیه، شرحی بر معالم الاصول، رساله ای در قواعد اصولی، رساله ای در شبهه محصوره، رساله ای در ماء قلیل و رساله ای در حقیقت شرعیه.

فردوس التواریخ/130-131، شجره طیبه/297-304 و 463-464، تاریخ علمای خراسان/88، مطلع الشمس/707، اعیان الشیعه 261/9-269، الذریعه 49/7.

ابراهیم زنگنه

رضوی-سید محمد، قائم مقام التولیه - جلد سوم

(175)

رضوی-محمد

(1090-زنده تا 1135 ه.ق)

میر شمس الدین محمد فرزند میرزا بدیع در حدود 1090 ه.ق در مشهد مقدس دیده به جهان گشوده، و در سال 1135 ه.ق از تألیف کتاب وسیله الرضوان را به پایان رساند ولی تاریخ فوت ایشان در دست نیست.

وی از علمای عصر خویش بود که منصب سرکشیک آستانه مقدسه حضرت امام رضا علیه السلام را به عهده داشت.

از وی آثار ارزشمندی به یادگار مانده، که از آن جمله است:

1- وسیله الرضوان در کرامات شاه خراسان

2- حبل المتین در معجزات امیر المؤمنین

3- تزیین المجالس و...

شیخ آقابزرگ تهرانی در ضمن شرح حال ایشان می نویسد:

«حکایت کرد برای من مولای مورد اعتماد حاج ملا صادق بسطامی، از پدرش مولی نوروز علی متوفای 1309 ه و صاحب فردوس التواریخ که فرمود:

بر حسب تصادف قبر شریف سید محمد رضوی شکافته شد، پیکر پاکش را پس از سالیان متمادی تروتازه مشاهده

ص: 215

کردم».

طبقات اعلام الشیعه-قرن دوازدهم/670؛ الذریعه 172/4.

شجره طیبه، (چاپ 1384)/141-147.

(176)

رضوی-محمد ابراهیم

(1273-1334 ه ق)

میرزا محمد ابراهیم مجتهد رضوی فرزند میرزا محمد مجتهد رضوی پسر میرزا حسن مجتهد، از نوادگان حاج میرزا معصوم است وی از علما و مجتهدین عصر مشروطه و از رهبران مشروعه خواهان به شمار می رفت. شب پنج شنبه روز دوم ذی الحجه 1273، سال فتح هرات در مشهد چشم به جهان گشود. اعتماد مردم به ایشان تا حدی بود که اگر سند و قباله ای به مهر ایشان ممهور نمی شد آن معامله دارای اعتبار نبود. هیچ گاه به ضیافت نمی رفت و در خانه اش پیوسته برای معاشرت با علما و زوّار باز بود. در صدور حکم چنان دقت می کرد که هیچ گاه فسخ نمی شد.

حاج میرزا محمد ابراهیم روز یکشنبه سوم رجب سال 1334 ه ق در ساعت 7 شب به بیماری سل در باغ خارج شهر درگذشت و جنازه اش با احترام تشییع شد و در رواق بالاسر امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد. اولاد وی به نامهای میرزا حسن رضوی، آقا میرزا ابراهیم و آقا میرزا محمد علی همگی به علم و تقوا آراسته بودند.

شجره طیبه/339-340، اعیان الشیعه 209/2.

سند شماره 12141/4 و 26854 اداره اسناد آستان قدس رضوی

ابراهیم زنگنه

ص: 216

میرزا محمد باقر فرزند میرزا اسماعیل رضوی (1242-1321 ه ق) مدرّس آستان قدس و حوزه علمیه مشهد در عصر خود بوده است. میرزا اسماعیل فرزند حاج سید صادق مشهدی (1270-1342 ه ق) بن میرزا ابو القاسم بن میرزا حبیب الله بن میرزا عبد الله رضوی است. میرزا محمد باقر روز 17 ربیع الاول 1270 ه ق در مشهد چشم به جهان گشود و ادبیات و مبادی علوم را نزد عموی خود میرزا محمد علی مدرّس، آخوند ملا غلامحسین شیخ الاسلام و سید محمد باقر شفتی نوّه میرزا هدایت الله فراگرفت. سال 1294 ه ق به سبزوار رفت و مدتی از محضر حکیم سبزواری استفاده برد و سال 1306 ه ق همراه میرزا حبیب الله مجتهد به عتبات هجرت نمود و در نجف اشرف از درس آخوند خراسانی بهره مند گردید و پس از بازگشت به مشهد به تدریس شرح لمعه و سطوح عالی پرداخت. بیش از دوست طلبه پای درسش شرکت می کردند. به سال 1325 ه ق از آیه الله شیخ حسنعلی تهرانی و بعدها از میرزا حسین نوری طبرسی اجازه روایی گرفت. او سخت مورد قبول مردم بود و مدتی سمت نمایندگی انجمن ایالتی را به عهده داشت و در دوره های دوم و سوم مجلس شورای ملی از سوی مردم به نمایندگی انتخاب شد، ولی از پذیرفتن این مسئولیت خودداری نمود. او در واقعه ای که منجر به توپ بستن حرم به وسیله روسها شد بین دولت روس و متحصنین

میانجیگری نمود، ولی مؤثر واقع نشد.

لاالی المنثوره، شجره طیبه در شرح حال سادات رضویه، حاشیه بر شرح لمعه، حاشیه قوانین، حاشیه فصول، شرح احادیث مشکله، کتابی در عروض و قافیه و بدیع، رساله ای در خط، کتابی در شرح حال ربیع بن خثیم از آثار اوست.

میرزا محمد باقر روز پنجشنبه، نهم ذیحجه سال 1342 ه ق در روستای سوران از توابع شانندیز واقع در 30 کیلومتری مشهد از دنیا رفت و جنازه اش به مشهد حمل شد و روز جمعه مصادف با عید قربان زیر درب پایین پای امام علیه السلام دفن گردید. سید محمد تقی مدرس رضوی فرزند ایشان است.

شجره طیبه (چاپ 1384/288 - 290، گنجینه دانشمندان 162/7، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/301، الذریعه، 264/18، 33/13، مکارم الآثار 1946/6، اعیان الشیعه 185/9، منتخب التواریخ/739، اثر آفرینان 197/5).

غلامرضا جلالی

(178)

رضوی-محمد بن احمد

(قرن 4 ق)

محمد بن عبد الله احمد (م 358 ه ق) بن محمد بن موسی بن محمد جواد علیه السلام یکی از نوادگان موسی مبرقع، سیدی شریف و جلیل بود که بعد از درگذشت پدر بزرگوارش «املاک پدر بفروخت و پس از آن به ناحیه خراسان آمد، مردم این ناحیه او را مورد احترام قرار دادند، پس از چندی فوت کرد و به روایتی کشته شد.

طبق گزارش بیهقی قبر وی در مشهد الرضا در طوس می باشد.

میرزا محمد باقر رضوی: شجره طیبه/86، ابو الحسن علی بیهقی: لباب الانساب 586/2.

محمد جواد هوشیار

ص: 218

میر محمد تقی از سادات رضوی و مشهور به «میرخدایی» است. او انسانی زاهد و پارسا بود و نزد مردم جایگاه ویژه ای داشت. گویند سالی که شاه سلطان حسین صفوی به مشهد آمد مورد توجه او قرار گرفت. شاه وی را در خانه اش ملاقات نمود. میر به هیچ وجه در حق او به قیام و اکرام نپرداخت. شاه از نقد و جنس هر چه تکلیف کرد نپذیرفت مگر قرآنی که دارای خطی بسیار خوش بود. شاه ایشان را به اصفهان دعوت کرد، ولی ایشان از رفتن به اصفهان خودداری نمود. سلطان حسین طی نامه ای همه اهالی خراسان را موظف کرد تا او را به اصفهان اعزام کنند، دخالت مردم سودی نبخشید، در همان زمان در مشهد فرد دیگری به نام میر تقی رضوی بود که او نیز از پارسایان به شمار می رفت، مردم به هر نحوی بود او را راضی کردند و به اصفهان اعزام نمودند. از آن زمان این دو میر که هر دو هم نام و هم نسب بودند، اولی «میرخدایی» و دومی «میرشاهی» نامیده شدند.

میرخدایی در سال 1123 شصت جلد کتاب برای بهره برداری مؤمنان وقف و تولیت آن را به عهده فرزندش محمد علی و نظارت آن را به عهده عبد الرزاق بن اسماعیل سمنانی نهاد.

میرخدایی در قبرستان قتلگاه دفن شد و میرشاهی چنان که اشاره خواهد شد در قبر میر واقع در محله نوغان دفن گردید. هر چند مؤلف مطلع الشمس محل دفن هر دو را قتلگاه نوشته است.

میرخدایی براساس ماده تاریخی که شیخ محمد علی حزین لاهیجی در آورده است، سال 1149 هـ ق درگذشت.

مطلع الشمس 693/2-694، منتخب التواریخ/677 و 691، تاریخ آستان قدس/335، ریاض العارفین/138، اعیان الشیعه 193/9، طبقات اعلام الشیعه، الکواکب المنتشرة فی القرن الثانی بعد العشره/126.

غلامرضا جلالی

میر محمد تقی رضوی مشهور به «میرشاهی» و مشهدی از پارسایان قرن 12 هجری است و در مشهد سکونت داشت. دلیل نامیده شدن او به میرشاهی در شرح حال محمد تقی رضوی موسوم به میرخدایی گذشت.

شیخ عبد النبی قزوینی که به خدمت او رسیده است او را به این گونه می ستاید: «وقتی وارد روضه مقدسه رضوی می شد. گویی قالبی بی روح یا نقشی بر دیوار است و اعتنا به هیچ مقام و شوکت و صولتی نمی نمود. در امانتداری و حق گویی در برابر قدرتمندان، وحید عصر بود. روزی رضاقلی میرزا فرزند نادر شاه به دستور پدرش به تسخیر ماوراءالنهر مأمور شد، هنگام حرکت به خدمت میر محمد تقی آمد و استمداد نمود، میر فرمود اگر برای خدا می روی خدا همراهت هست و در غیر این صورت به هدف نمی رسی. او افراد زیادی را به میهمانی می خواند و غذاهای لذیذ می خوراند، ولی خود به اندک چیزی قناعت می کرد، با میر محمد ابراهیم قزوینی معاشرت داشت. او با همه زهد و حالت عرفانی، در تمام دوران عمرش سخنی صوفیانه به زبان نیاورد.

میر فتاح مراغه ای درباره او خوابی دید و آن را در مثنوی ریاض الفتوح به نظم درآورد. از آن ابیات جلالت قدر میر محمد تقی معلوم می شود. وی شب عید قربان سال 1150 ه ق، در مشهد درگذشت و به قولی در قبرستان قتلگاه و براساس نظر آقابزرگ تهرانی در محله قبر میر واقع در خیابان طبرسی دفن گردید و امروزه مدرسه قبر میر در محل آن قبرستان بنا شده است و شیخ محمد علی حزین محضر او را درک کرده و قطعه شعری را در رثای او سروده است.

مطلع الشمس/694، تاریخ آستان قدس /346، منتخب التواریخ/692، اعیان الشیعه 193/9، تاریخ و سفرنامه حزین، ملحقات/382-383.

شجره طیبه (چاپ 1384)/372.

ابراهیم زنگنه

ص: 220

سید محمد تقی مدرس رضوی در شب سه شنبه دوم شوال سال 1313 قمری/28 اسفند 1274 ش در مشهد زاده شد. پدر ایشان مرحوم میرزا محمد باقر رضوی (1270-1342 ق) از چهره های علمی عصر خود بود.

مدرس رضوی پس از اتمام کلاس ششم ابتدایی در مدرسه رحیمیه مشهد، از محضر پدر خود، میرزا عبد الجواد ادیب نیشابوری، حاج آقا حسین قمی، میرزا محمد آقازاده، و میرزا عبد الرحمن مدرسی و حسن مشکان طبسی و آقابزرگ حکیم شهیدی بهره برد و به تشویق پدرش به آموختن زبان فرانسوی پرداخت و سال 1338 ق به تهران سفر کرد و در کلاس میرزا محمد طاهر تنکابنی (م 1360 ق) حاضر شد و برای تکمیل زبان فرانسه به مدرسه آلیانس فرانسه رفت و پس از سه سال و چند ماه به مشهد بازگشت و پس از مرگ پدر در سال 1342 ق منصب تدریس آستان قدس به ایشان محول شد و چندی بعد از طرف سید محمد تدین مأمور تدریس در مدرسه دانش مشهد شد که نخستین مدرسه متوسطه مشهد بود و در سال 1310 ش برای تدریس در مدرسه عالی سپهسالار به تهران رفت و به سمت معلم و ناظم آن مدرسه منصوب شد و در مدارس دار الفنون و علمیه و شرافت و معرفت نیز به تدریس زبان فارسی پرداخت. مدتی بعد باز به خراسان انتقال یافت و ریاست دبیرستان دانش را به عهده گرفت و سال 1317 ش به دستور علی اصغر حکمت به تهران رفت و مدیر داخلی و استادی دانشکده معقول و منقول شد. بعد به دانشکده ادبیات منتقل شد و در اردیبهشت سال 1344 بازنشسته شد و در بهمن 1355 ش از طرف دانشگاه تهران منشور استادی ممتاز به ایشان اعطا شد. و در سال 1365 ش درگذشت و در حرم مطهر دفن شد.

تصحیح المعجم فی معاییر اشعار العجم، تاریخ بخارا، آثار علوی، دیوان سنایی، مجمل التواریخ، دیوان سید حسن غزنوی، حدیقه الحقیقه سنایی، اساس الاقتباس خواجه نصیر، رسائل خواجه طوسی، بیست باب اسطرلاب خواجه، دیوان انوری، تنوخ نامه ایلخانی، شجره طیبه و چند کتاب دیگر و نیز تألیف احوال و آثار خواجه نصیر الدین طوسی، یادداشت های حدیقه سنایی، مختصری در احوال و آثار محقق طوسی، تاریخ مشهد و تاریخ رجال خراسان از آثار اوست.

«جشن نامه استاد مدرس رضوی/تهران 1357 مقاله ضیاء الدین سجادی.

ابراهیم زنگنه

(182)

رضوی-محمد جعفر

(-1025 ه ق)

محمد جعفر رضوی فرزند محمد سعید، متوفی 1025 ه ق از علمای برجسته، فقها و محدثین و پارسایانی بود که از شبهه احتراز داشت و در عصر شاه عباس صفوی (996-1038 ه ق) می زیست و به درجه اجتهاد نایل شده بود. محمد زمان رضوی مشهدی (متوفی 1041) فرزند او و میر لوحی فرزند محمد سبزواری از شاگردان او می باشند. وی از اعضای مجمع تصحیح کشف الغمه شمرده می شد. اعضای دیگر مجمع دو فرزندش میر محمد زمان و میر تقی الدین و افسح الدین علی تستری ابن فتح الله و جمال الدین خوانساری قاضی و تعداد دیگری بودند. مجموعه علمای مجمع به 12 تن بالغ می شدند.

طبقات اعلام الشیعه/114-116، اعیان الشیعه 200/9-201.

غلامرضا جلالی

(183)

رضوی-محمد حسن

(1250-1329 ه ق)

حاج میرزا محمد حسن رضوی فرزند میرزا محمد محسن از اعقاب میرزا ابراهیم ناظر، از علما و فقهای بلندپایه است. روز جمعه بیستم محرم

ص: 222

سال 1250 ه ق به دنیا آمد و در اندک زمانی در علوم عقلی و نقلی به مراتب عالی دست یافت و متولی امر قضا و فتوا شد. در زهد و پارسایی کم مانند بود و همتی عالی و طبعی متعالی داشت.

فروتنی و تواضع از ویژگیهای اخلاقی او بود و بیشتر وقت خود را مصروف ترویج شریعت کرد، تا آنکه رمضان سال 1329 ه ق با جهان فناپذیر وداع کرد و پایین پای امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

شجره طیبه/186-187، اعیان الشیعه 174/9.

غلامرضا جلالی

(184)

رضوی-محمد علی

(1311-1239 ه ق)

میرزا محمد علی مدرّس رضوی فرزند سیّد صادق، از سادات رضوی و چهره های علمی عصر خود بود. روز 21 رجب 1239 ه ق در مشهد به دنیا آمد و از آغازین روزهای جوانی به تحصیل علم روی آورد. اول رمضان 1263 ه ق به نجف عزیمت نمود و در حوزه درس شیخ مرتضی انصاری، شیخ مشکور حولاوی، شیخ محمد و شیخ راضی نجفی به مدت 20 سال شرکت جست، و اجازه اجتهاد از شیخ انصاری دریافت نمود.

طول مدت اقامت وی در عراق این فرصت را برای او فراهم ساخت تا کتابهای زیادی نقد کند و به آنها حاشیه بنویسد. مطالعه زیاد، چشم او را ضعیف کرد و به رغم حمایتهای مرحوم شیخ انصاری، اقامت بیشتر او در عراق مقدور نشد و برای معالجه چشم خود به تبریز رفت و پس از اندکی بهبودی به مشهد بازگشت و به تدریس و اقامه نماز جماعت و تبلیغ مشغول شد، تا این که بکلی بینایی خود را از دست داد و رمضان سال 1311 ه ق به سرای ماندگار شتافت و در محل دار الضیافه حرم دفن گردید.

رساله هیئت به زبان فارسی، رساله ای در رجال، حاشیه مبسوط بر قوانین، حاشیه بر شرح لمعه، نتایج

ص: 223

الافکار در اصول از بحث الفاظ و ادله عقلیه، رساله ای در اقسام ولایات، رساله ای در منجزات مریض، رساله ای در شک امام و مأموم از جمله آثار قلمی مرحوم میرزا محمد علی رضوی است.

زندگانی و شخصیت شیخ مرتضی انصاری/296، الذریعه 25/255، مکارم الآثار 4/1078، شجرة طیبه/283-287، نقباء البشر/1453-1454، اعیان الشیعه 16/10.

غلامرضا جلالی

(185)

رضوی-محمد علی

(-1309 ه ق)

میرزا محمد علی رضوی فرزند عبد الجواد سرکشیک چهارم و از فضلا، عرفا و ادبای عصر خود بود.

جایگاه معرفتی و عرفانی بلندی داشت و نزد مردم محبوب بود. در علم انساب، تاریخ، هیئت و نجوم تبحر داشت و کتاب سی فصل را در هیئت تدریس می کرد. شعر می سرود و «نثار» تخلص می کرد. از اشعار اوست:

عشق در آمیخته با جان مرا گشته جنون سلسله جنبان مرا

بار دگر مهر نکویان نشانند بر زیر آتش سوزان مرا

ای بت ترسا بچه ماهروی وی ز تو صد رخنه در ایمان مرا

زلف پریشان منما و مخواه همچو سر زلف پریشان مرا

می نرود مهر تو بیرون ز دل تا به در از تن نرود جان مرا

میرزا محمد علی رضوی در سال 1309 ه ق در زمان حکومت و تولیت صاحب دیوان، بر اثر ابتلا به بیماری وبا دار فانی را بدرود گفت و در کنار قبر پدر و پشت سر مبارک دفن گردید. میرزا محمد نظام التولیه و میرزا محمد مهدی جلال التولیه فرزندان وی هستند.

شجرة طیبه/238-242، طرائق الحقائق 3/544، منتخب التواریخ 736-737

غلامرضا جلالی

رضوی-محمد محسن-جلد سوم

ص: 224

رضوی-محمد معصوم

(1232 ه ق)

حاج میرزا محمد معصوم فرزند میرزا سید محمد رضوی از علمای بزرگ روزگار حکومت افشاریان بود.

پس از تکمیل علوم نقلی در زمره مشایخ وقت درآمد و چون پدرش به واسطه ضعف مزاج از خدمت در آستان قدس رضوی معذور شد او را به جای خود معرفی نمود. او با این که مقام اجتهاد داشت، متصدی حکومت شرعی نمی شد. به سال 1232 ه ق درگذشت و در صحن عتیق حرم دفن گردید. سید محمد قصیر حاج میرزا حسن فرزندان ایشان هستند.

شجره طیبه/328-329، تاریخ علمای خراسان/63، فردوس التواریخ/118، منتخب التواریخ/675 و 689، هدیه الاحباب/176، ترجمه الکنی و الالقاب/330/3، مطلع الشمس/705/2، اعیان الشیعه/57/10-58.

غلامرضا جلالی

رضوی-محمد مهدی-جلد سوم

رضوی-معصوم

(سده 14 ه ق)

میرزا معصوم رضوی فرزند یحیی پسر حبیب الله رضوی از مشاهیر علمای مشهد بود. در مسافرت اول ناصر الدین شاه قاجار به مشهد، مورد توجه مهد علیا، مادر شاه قرار گرفت و مهدعلیا در حلقه مریدان او درآمد.

میرزا معصوم زندگی را در صفای باطن و سیر و سلوک به آخر برد و پس از فوت محاذی ایوان طلای صحن عتیق حضرت رضا علیه السلام به خاک سپرده شد. فرزندانش میرزا مهدی، میرزا محمد و میرزا ابوالقاسم همه از بزرگان و مشاهیر روزگار خود بودند.

شجره طیبه/318-319.

ابراهیم زنگنه

ص: 225

رضوی-مهدی

(1267 ه ق)

میرزا محمد مهدی رضوی فرزند سید محمد قصیر، فقیهی فاضل و زاهدی وارسته بود، پس از فوت پدر برای تکمیل تحصیلات علوم دینی به نجف رفت و خدمت شیخ محمد حسن صاحب جواهر به مدارج عالی دست یافت. سپس به مشهد آمد و مرجع عموم گردید و سال 1267 ه ق درگذشت و کنار قبر پدر خود در مسجد ریاض در اتاق بالاسر که پنجره ای به ممر دار السیاده و سقاخانه دارد به خاک سپرده شد.

شجره طیبه/344-345، مطلع الشمس/707-708، تاریخ علمای خراسان/89، اعیان الشیعه 74/10.

غلامرضا جلالی

رضوی-هدایت الله-جلد سوم

رضوی قاینی-حسن

(1056 ه ق تا زنده)

امیر سید حسن رضوی قاینی فرزند ولی الله فرزند هدایت الله از فقها و محدثین قرن 11 هجری است. وی از شیخ محمد نوه شهید ثانی اجازه روایت داشت. در مشهد ساکن شد. وی سیدی جلیل و عالمی فاضل بود که میرزا عبد الله افندی صاحب ریاض العلماء از او به شایستگی یاد کرده است. بزرگانی چون محقق سبزواری، مولانا محمد یوسف دهخوارگانی تبریزی و مولانا حسین نیشابوری از وی اجازه روایی دریافت نموده اند. حاشیه اصول کافی و ترجمه رساله اعتقادات شیخ بهایی از آثار اوست.

وی تا سال 1056 ه ق در قید حیات بود و پس از تألیف ریاض العلماء توسط مؤلف آن، در مشهد درگذشت.

فرزندان او آقا شاه میرزا تقی و میر ولی الله از علمای زمان و مورد وثوق مردم بودند و ملا افضل قاینی آن دورا متولی

ص: 226

موقوفات خود قرار داده بود.

بزرگان قاین/264، اعیان الشیعه 72/5-73.

ابراهیم زنگنه

(190)

رفیع الدین-سید محمد

(-1082 ه ق)

سید محمد ملقب به رفیع الدین معروف به «میرزا رفیعای نائینی» فرزند سید حیدر از عرفای عصر شاه سلیمان صفوی است. وی از مقامات عرفانی برخوردار بود و در شعر و ادب دست داشت. از اشعار اوست:

در کعبه اگر باده خوری جرم ندارد اندیشه مکن صاحب این خانه بزرگ است

میرزا رفیعا جد سید حسین مجمر اصفهانی و میرزا ابو الحسن جلوه است.

به سال 1082 ه ق وفات یافت و در تخت فولاد اصفهان به خاک سپرده شد و پس از مدتی به نقل صاحب تذکره نصرآبادی جنازه او به مشهد حمل و در جوار حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام دفن شد. او دارای تألیفاتی همچون ثمره الالهیه، حاشیه بر شرح اشارات، حاشیه بر مختصر الاصول، حاشیه بر صحیفه کامله و... است.

تذکره سخنوران نایین/56، تذکره نصرآبادی/128.

ابراهیم زنگنه

(191)

روغنی-شیخ محمد صالح

(1116-1019 ه.ق)

شیخ محمد صالح روغنی فرزند شیخ محمد باقر قزوینی معروف به روغنی و متخلص به فقیر از استوانه های علمای عصر صفوی. او در قزوین به دنیا آمد و پس از اخذ مقدمات علوم نزد علمای زادگاه خود، در 1038 ق راهی اصفهان گردید و به حوزه درس سید میر محمد باقر داماد (م 1042 ق) ملحق گشت. پس از وفات استادش در 1042 ق، مجدداً به موطن خود قزوین بازگشت و در مدرسه نواب مدارج عالی اجتهاد را در حوزه درس شیخ محمد

کاظم طالقانی قزوینی و ملا خلیل قزوینی پیمود. او از پیشتازان جنبشهای فکری و ترویج زبان فارسی در حوزه های علمی شیعه بود و بیشتر آثار خویش را به فارسی تألیف نمود و یا اینکه کتب مهم عربی را به فارسی ترجمه کرد. در روزگار روغنی دولت صفویان از جریان اخباریگر حمایت می کرد. در حدود 1070 ق که جمعی از علمای اصولی قزوین به شهرهای گوناگون تبعید شدند، روغنی به شهر قندهار تبعید شد. او در 1075 ق به مشهد مقدس هجرت نمود و تا آخر عمر از مشهد بیرون نرفت و در همان سامان وفات یافت. شیخ حر عاملی در امل الآمل از وی با عظمت و بزرگی، با عنوان «مولانا محمّد صالح بن محمّد باقر القزوینی المعروف بالروغنی...» یاد کرده است. وی از علمایی است که به نثر فارسی خدمات شایانی نموده و تمامی آثار خود را جز شرح عربی صحیفه سجادیه، همگی را به زبان فارسی نگاشته است. وی بیش از بیست عنوان کتاب از خود به یادگار گذاشته که عبارتند از: شرح نهج البلاغه، مهمترین و بزرگترین اثر او که از مفیدترین شروح نهج البلاغه است که در 1321 ق توسط میرزا علی آشتیانی به غلط به نام محمّد صالح برغانی طبع گردیده ولی در چاپ دوم در 1380 ق در تهران این اشتباه مرتفع گردیده است؛ کنوز العرفان و رموز اصحاب الایقان، در 1374 ش در تهران جلد چهارم شرح مثنوی او چاپ شده که نسخه خطی آن در کتابخانه امام صادق علیه السلام در قزوین محفوظ است؛ ترجمه محاضرات راغب که در 1372 ش طبع گردید؛ حکمت اسلام که شامل کلمات قصار امیر المؤمنین علیه السلام است توسط دکتر جلال الدین محدث در 1354 ش چاپ شد؛ ترجمه عهدنامه مالک اشتر؛ ترجمه صحیفه سجادیه؛ برکات المشهد المقدس؛ ترجمه فارسی کتاب عیون اخبار الرضا، شرح دعاء السمات به فارسی، اکل آدم من الشجره؛ مقامات؛ منشور ادب الهی و دستور العمل کار آگاهی؛ رساله در

امامت، ترجمهٔ مناجات حضرت امیر المؤمنین؛ محاکمهٔ میان فقیر و غنی؛ دیوان شعر نیز از آثار اوست.

امل الآمل 277/2؛ الذریعه 327/2 به بعد؛ ریاض العلماء 263/2؛ ریحانه الادب 343/2؛ فرهنگ بزرگان 517/؛ الكواكب المنتشره 371؛ مصادر نهج البلاغه 236/1؛ روضات الجنات 343/2؛ فوائد الرضویه 547/.

عبدالحسین شهیدی صالحی

ص: 229

زاهد-موسوی-علیرضا

(192)

زاهدی-جعفر

(1419-1335 ه ق)

حکیم فرزانه حاج شیخ جعفر زاهدی (جورابچی) یکی از اساتید دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه مشهد 10 ربیع الاول 1335 ه ق در مشهد دیده به جهان گشود. پدرش آقا محمود فرزند فرج الله اهل بروجرد و مقیم مشهد بود.

زاهدی به تحصیل علوم دینی روی آورد و ادبیات عرب را از محضر شیخ محمد تقی شاهرودی، شیخ محمد کاظم دامغانی، شیخ حسن هروی و شیخ محمد تقی ادیب آموخت. و سطح را نزد آیات: شیخ مجتبی قزوینی و شیخ هاشم قزوینی خواند.

خارج فقه و اصول را از آیات حاج میرزا احمد کفایی خراسانی، سید یونس اردبیلی، میرزا مهدی آشتیانی، شیخ محمد رضا کلباسی و آیه الله العظمی میلانی، و دروس فلسفه را از شیخ سیف

ص: 230

اللّه ایسی، شیخ مجتبی قزوینی و میرزا مهدی آشتیانی بهره برد. ایشان از سال 1337 ش در دانشکده الهیات دانشگاه فردوسی مشهد به تدریس اشتغال ورزید و دانشجویان بسیاری را تربیت کرد.

علامه زاهدی در اثر داشتن مقامی ارجمند و جایگاهی والا در علوم اسلامی از آیات و علمای بسیاری، موفق به دریافت اجازات علمی و روایی شد که می توان به اجازات حضرات آیات: سید حسین فقیه سبزواری (1337 ه ش)، شیخ هاشم قزوینی (1378 ق)، حاج آقابزرگ تهرانی (1380 ه ق)، سید علی بهبهانی رامهرمزی (1388 ه ق)، سید علی مددقائینی (1382 ه ق)، سید محسن طباطبائی حکیم (1385 ه ق)، شیخ محمد رضا کلباسی، سید شهاب الدین مرعشی (1385 ه ق) میرزا حسن معروف به موسی احقاقی (1400 ه ق) و از سایر طرق و مذاهب: احمد عادل خورشید پیشوای طریقه ساذلیه (1392 ه ق)، محمود رنکوسی (1392 ه ق)، شیخ ابو العباس امرانی، حسن مغربی (1369 ه ق)، و محمد ادیب حسون نزیل حلب (1392 ه ق) اشاره کرد.

علامه زاهدی از سال 1356 ه ق در مدرسه نواب و خیراتخان مشهد به تدریس ادبیات و فقه و اصول و تفسیر و حکمت پرداخت. آنگاه به تدریس حکمت و فلسفه رو آورد و شرح منظومه و شرح اشارات و سایر کتب عقلی را درس گفت. کتابهای زیر از آثار قلمی ایشان است:

- 1- ایضاح الاشارات، شرح منطق بو علی سینا در چهار جلد؛ 2- خودآموز منظومه، در سه جلد؛ 3- روش گفتار، در فن معانی و بیان و بدیع؛
- 4- قواعد صرف و نحو، دستور زبان عربی؛ 5- اصول فن خطابه، در صناعت و وعظ و تبلیغ؛ 6- تاریخ فن مناظره، در یونان و مصر و ایران؛ 7-
- مبانی فن مناظره، در آداب بحث و جدل؛ 8- تاریخ ادیان، در چین و هند و ایران؛ 9- مناظرات حضرت رضا علیه السلام با علمای زردشتی و

یهودی و نصرانی؛ 10- روش پیشوایان، در زندگانی چهارده معصوم علیهم السّلام؛ 11- حاشیه بر شرح اشارات؛ 12- حاشیه بر مکاسب؛ 13- حاشیه بر اسفار؛ 14- حاشیه بر شرح منظومه؛ 15- حاشیه بر کفایه الاصول؛ 16- حاشیه بر شرح فصوص الحکم؛ 17- حاشیه بر رسائل؛ 18- حاشیه بر شرح اصول کافی، از ملا خلیل قزوینی؛ 19- جنگ بین الملل در معرفت غنی اول، در علم کلام؛ 20- گلشن دانشوران در ترجمه دانشمندان.

21- تفسیر زاهدی، در تفسیر سوره های، یس، صافات و مؤمن. 22- اخلاق از نظر اسلام.

استاد زاهدی سرانجام پس از عمری خدمت و تدریس در سال 1419 ه ق / 1377 ش در 84 سالگی در مشهد مقدس به دیدار یار شتافت.

غلامرضا جلالی

(193)

زنجانی-ابو طالب

(1329-1259 ه ق)

حاج میرزا ابو طالب زنجانی از دانشمندان اوایل سده چهاردهم هجری است. وی 18 ذیقعده 1259 ه ق در زنجان به دنیا آمد. پس از تحصیل مقدمات و سطح در حوزه های علمی زنجان و قزوین، عازم نجف شد و از محضر شیخ مرتضی انصاری و سید حسین کوه کمره ای و شیخ راضی نجفی، استفاضه نمود و به درجه اجتهاد دست یافت. او پس از پایان تحصیلات به ایران آمد و به کار تحقیق پرداخت.

کتاب «التنقید لاحکام التقلید» را به سال 1314 تألیف کرد و در 70 سالگی روز 15 ربیع الاول سال 1329 ه ق در شهر تهران درگذشت و برحسب وصیتش جنازه او به مشهد منتقل شد و در جوار امام رضا علیه السّلام دفن گردید.

فهرست کتب خطی آستان قدس 109/6.

ص: 232

زنجانی-محمد رضا

(-1350 ه ق)

شیخ محمد رضا زنجانی از اوتاد علمای عصر خود بود و مورد توجه مردم قرار داشت. به نوشته شیخ علی اکبر مروج خراسانی در کتاب سوانح، شب اول صفر سال 1350 ه ق در مشهد درگذشت و در صحن جدید حرم امام رضا علیه السلام دفن شد.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/281.

غلامرضا جلالی

زواره ای یزدی-مهدی-طباطبایی یزدی

زین الاثمه-آقابزرگ-زین الاثمه

ص: 233

ساعدی خراسانی-محمد باقر

(1306-1382 ش)

حاج شیخ محمد باقر ساعدی خراسانی از عرفا، معلمان، در سال 1306 ش در مشهد پا به دنیا گذاشت.

پدرش شیخ حسین مقدس از علمای زاهد این شهر بود.

ساعدی تحصیلات ابتدایی را در مکتب خانه و دبستان دیانت به اتمام رسانید. بهره های علمی او بسیار فراتر از سن و سالش بود. برای تحصیل علوم دینی در سال 1320 شمس وارد مدرسه ابدال خان شد. پس از گذراندن دروس مقدماتی حوزه، برای فراگیری بیشتر به قم و سپس تهران عزیمت کردند. هر روز صبح به دانشکده معقول و منقول می رفتند؛ بعد از ظهرها دروس حوزه را می خواندند و شب ها به دانشسرای عالی تربیت معلم می رفتند. در سال 1336 به استخدام آموزش و پرورش درآمدند. به مدت 35 سال در دبیرستان هدایت مشهد و حوزه به تدریس و تعلیم مشغول شدند. وی در کنار تدریس دروس متداول آموزش و

ص: 234

پرورش، متون عرفانی چون فصوص الحکم را نیز تدریس می کرد و به جز آن به صورت خستگی ناپذیری به ترجمه، تحقیق و تألیف می پرداختند و حاصل آن، ده ها اثر گرانسنگ علمی است.

ساعدی بعد از 76 سال زندگی پربار در سال 1382 ش، شب شهادت حضرت فاطمه زهرا علیها السلام چشم از جهان بست.

وی نزد پدر خود شیخ حسین مقدس، شیخ محمد تقی ادیب نیشابوری، شیخ غلام حسین اسلامی، شیخ عبدالحسین محقق نوقانی، حاج میرزا احمد مدرس یزدی، حاج میرزا ابراهیم کلباسی اصفهانی، آقا میرزا محمد علی حکیمی، حاج میرزا محمد علی ادیب تهرانی، حاج شیخ محمد علی جولستانی، حاج میرزا ابو الحسن شعرانی، حاج سید احمد شهرستانی، سید محمد مصطفوی، شیخ محمد باقر ربانی قمی، سید محمد مشکاه، محدث ارموی، مهدی الهی قمشه ای، محمود شهابی و فاضل تونی درس آموخت. و از فقها و محدثین بزرگی اجازه ی علمی و نقل حدیث دریافت کرد.

شخصیت های زیر در شمار این فقها و محدثین هستند:

آیات میرزا محمد علی اردوباری، سید فخر الدین امامت کاشانی، حاج میرزا محمد رضا بروجردی، حاج شیخ محمد حسین بیرجندی، شیخ آقابزرگ تهرانی، حاج سید مصطفی خوانساری، سید ابو القاسم خویی، حاج شیخ نصر الله شبستری، سید عبد الله شیرازی، حاج شیخ ابو الحسن شریف عسکری، حاج شیخ علی غروی علیاری، حاج شیخ محمد تقی بهجت فومنی، حاج شیخ محمد رضا کلباسی، حاج سید محمد رضا گلپایگانی، حاج شیخ مجتبی لنکرانی، حاج شیخ محمد صالح مازندرانی، حاج سید شهاب الدین مرعشی، حاج شیخ علی اکبر مروج خراسانی، میرزا محمد علی معلم حبیب آبادی و آیه الله حاج سید محمد هادی میلانی و ادیب خاوری.

ترجمه ی کتاب های زیر از آثار

ص: 235

مرحوم ساعدی خراسانی است:

منیه المرید شهید ثانی، اخلاق حسنه ملا محسن فیض کاشانی، منظومه ملا هادی سبزواری به نظم فارسی، الارشاد شیخ مفید، التحصین فی صفات العارفین ابن فهد حلی، تفسیر صافی فیض کاشانی، حقایق فیض کاشانی، روضات الجنات خوانساری، ریاض العلماء ملا عبد اللہ افندی اصفهانی، سفینه البحار شیخ عباس قمی، شمس المعارف بونی، عصمه الحجج سید علی میدی، عیون الاخبار الرضا علیه السلام، فضائل الخمسه سید مرتضی فیروزآبادی، فواتح الجلال نجم الدین کبری، کشکول شیخ بهایی، المجلی ابن ابی الجمهور، مشارق الانوار، مصباح الشریعه، مناقب ابن عربی، منهاج السالکین، نفس المجلی ابن ابی الجمهور، مشارق الانوار، مصباح الشریعه، مناقب ابن عربی، منهاج السالکین، نفس الرحمن فی احوال حضرت سلمان میرزا حسین نوری، تحفه الحکیم کمپانی، ریاض الفضلاء، تحفه المراد و تحفه البرره مجد الدین بغدادی.

او به جز این ترجمه ها کتاب های زیر را نیز نوشته است که تعدادی از آن ها به چاپ رسیده است: پسر بختگان، پیشوای هشتم شیعیان، تفسیر سوره نور، توزیع الدلائل لتوضیح المسائل، خورشید بطحا، تکمیل تاریخ علماء خراسان، رجال معاصر شیخ طوسی، شرح حال خواجه ربیع، شرح حال شیخ الطایفه انصاری، شرح حال محقق حلی، شرح مخمس صفی، شرح عرفای الحق صفی، شهید راه حق، لطائف صفی، عیون التاریخ، نهمین پیشوای شیعیان، شرح وجیزه ی علامه مجلسی در رجال، شرح فصوص الحکم، مجمع الزیارات، ماده و خدا، ذریعه الافکار فی شرح نور الانوار، کشف المغازات فی الاجازات، ملاذ العارفین در شرح خطبه ی بی نقطه ی حضرت امیر المؤمنین، تذکره ی باقریه، زینبیات و کشکول ساعدی.

ساعدی مجموعه ای مرکب از حکمت و شریعت و طریقت بود. در اخلاق حسنه،

در فقاہت و شریعت صاحب نظر، در کلام و حکمت نیرومند، در عرفان دل آگاه و روشن ضمیر، در تحقیق و پژوهش روحی توانمند و خستگی ناپذیر و در تعلیم و تربیت عالمی عامل و معلمی صبور و باکرامت بود.

غلامرضا جلالی

(196)

سبزواری-ابو الحسن

(-ح 1313 ه ق)

میرزا ابو الحسن سبزواری فرزند علامه سید محمد سبزواری رضوی در نجف نزد شیخ مرتضی انصاری علم آموخت و حدود سال 1313 در مشهد درگذشت. پسرش سید علی اهل فضل بود و در جوانی به سال 1324 ه ق از دنیا رفت.

میرزا ابو الحسن سبزواری دارای حاشیه ای بر هدایه الابرار، اثر حسین بن شهاب اخباری است که در سال 1287 نوشته است. رساله ای نیز در نماز جمعه و عدم وجوب آن در عصر غیبت دارد که در سال 1300 ه ق آن را به پایان رسانده است.

نقباء البشر 43/1، زندگانی و شخصیت شیخ انصاری/174.

غلامرضا جلالی

(197)

سبزواری-اسماعیل

(-1262 ه ق)

سید میرزا اسماعیل سبزواری فرزند سید عبد الغفور علوی عریضی سبزواری، نزد علمای مشهد علم آموخت و به سبزواری برگشت و ریاست دینی شهر و امامت جمعه آنجا را پس از فوت پدر به دست گرفت. به سال 1262 ه ق درگذشت و جنازه اش به مشهد حمل شد و در محل توحیدخانه دفن گردید. سید میرزا ابراهیم شریعتمدار سبزواری و سید میرزا زین العابدین رئیس الطلاب، سید میرزا عبد الکریم، سید میرزا محمد علی و میرزا ابو القاسم از جمله فرزندان ذکور وی هستند.

ص: 237

الکرام البرره 141/1، نقباء البشر 1471/1، مطلع الشمس 707/1، مکارم الآثار 1679/5-1681، اعیان الشیعه 382/3.

غلامرضا جلالی

سبزواری-حسین-فقیه سبزواری-حسین

(198)

سبزواری-سید جعفر

(سده 13 ه ق)

مولانا سید جعفر سبزواری مشهدی خواهرزاده سید محمد ابن میر شاه قاسم امام جمعه وقت مشهد بود. وی در مشهد نشو و نمو یافت و در شمار علمای شهر درآمد. او از معاصرین میرزا مهدی شهید (م 1218 ه ق) است و در زمان حیات میرزا فوت کرد و در یکی از حجره های شمالی صحن جدید، نزدیک مقبره دایی خود سید محمد امام جمعه دفن شد.

کتابهای ریاض الانوار فی احوال الائمة الاطهار و اثبات عصمتهم، اسرار الصلاه فی حکمه تشریحا و اجزائها، و رساله فی علم القراءه از آثار اوست.

الذریعه 193/2، اعیان الشیعه 108/4، تاریخ علمای خراسان 57/1، مطلع الشمس 704/1، منتخب التواریخ 690-691، فردوس التواریخ 117-118، تاریخ آستان قدس 336.

غلامرضا جلالی

سبزواری-سید عبد الله-رضوی-عبد الله

(199)

سبزواری-سید محمد

(1118-1198 ه ق)

مولانا سید محمد سبزواری فرزند میرزا شاه قاسم از علما و دانشوران قرن دوازدهم هجری است. فردی محقق، متکلم، فقیه، محدث و عابد بود. به سال 1118 ه ق در سبزوار چشم به جهان گشود و پس از تکمیل آموزش معارف دینی در مشهد ساکن شد و به ترویج و نشر احکام اسلامی مشغول گردید و شهرت بسزایی کسب نمود. تا اینکه در

ص: 238

زمان نصر الله میرزا نواده نادر شاه امامت جمعه مشهد به او واگذار شد و چندین مرتبه به خانه خدا و زیارت عتبات عالیات موفق شد تا اینکه در 80 سالگی به سال 1198 ه.ق به سرای ابدی شتافت و در یکی از حجره های شمالی صحن جدید دفن شد. حواشی بر شرح لمعه و تفسیر قرآن از آثار علمی او بوده است.

منتخب التواریخ/676 و 690، تاریخ علمای خراسان/46-47، مطلع الشمس/699 و 703، فردوس التواریخ/111-113، مکارم الآثار 80-79/1

ابراهیم زنگنه

سبزواری-سید مرتضی-واعظی سبزواری

(200)

سبزواری-شرف الدین محمد

(قرن 10 ه.ق)

شرف الدین محمد فرزند ناصر الدین احمد بن شرف الدین محمد بن شمس الدین علی نقیب النقباء از مشاهیر معروف سبزواری است که از جانب عبید الله اعرج بن حسین اصغر، نسبتش به امام زین العابدین علیه السلام می رسد.

او از سادات بنی مختار سبزواری است که سالها نقابت علویون منطقه را به عهده داشت و جنازه اش پس از ارتحال به وسیله برادرزاده اش تاج الدین علی به مشهد حمل شد و در صقه پایین پای مسجد کبیر حرم امام علی بن موسی الرضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

سراج الانساب/127-128

ابراهیم زنگنه

سبزواری-محمد باقر-محقق سبزواری

سبزواری-محمد رضا-قاینی-محمد رضا-جلد دوم

(201)

سبزواری-میر شاه قاسم

(قرن 12 ه.ق)

میر شاه قاسم سبزواری از علمای قرن دوازدهم هجری است. در مشهد

ص: 239

تحصیل کرد و در سبزوار به ارشاد مردم و ترویج دین پرداخت و نیمه دوم قرن دوازدهم ه ق دار فانی را وداع گفت و در یکی از حجره های شمالی صحن جدید دفن شد. سید محمد سبزواری (م 1198 ه ق) پسر ایشان است که پس از وی امام جمعه مشهد شد.

مطلع الشمس 702/2-703، ستارگان در کنار خورشید ولایت/15، اعیان الشیعه 444/8.

ابراهیم زنگنه

(202)

سبزواری-یحیی

(-1366 ه ق)

آیه الله آقا میرزا یحیی سبزواری از علما و فقها و سادات خراسان در اصل از سبزواری است، در مشهد ساکن شد و سالها امامت جماعت مسجد گوهرشاد را به عهده داشت. او در بین عامه مردم از اعتباری ویژه برخوردار بود. روز 24 رجب سال 1366 ه ق به سرای ابدی شتافت و در صحن جدید حرم دفن شد.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/282.

ابراهیم زنگنه

(203)

سبط-مرتضی

(1273 ه ق-1347 ه ش)

سید مرتضی سبط فرزند حاج سید احمد، از فقها و دانشوران بلندپایه مشهد است. وی به سال 1273 ه ق در نجف متولد شد، نزد علمای نجف علوم دینی را فراگرفت. چون داماد آیه الله حاج شیخ مرتضی آشتیانی بود، حدود سال 1308 به منظور ملازمت ایشان به مشهد آمد و هشتم تیرماه 1347 شمسی در 75 سالگی وفات یافت و در حجره رواق دار السیاده دفن شد.

شمس الشمس/336-337.

ابراهیم زنگنه

سبط الشیخ-دزفولی نجفی-سید احمد

ص:240

(204)

سبط الشیخ-سید محمد

(-1366 ه.ش)

حاج سید محمد سبط الشیخ فرزند حاج سید مرتضی سبط و از سوی مادر نوه آیه الله شیخ مرتضی آشتیانی است.

چون پدر این خاندان از سوی مادر نوه شیخ مرتضی انصاری است به سبط الشیخ موسوم شده اند.

حاج سید محمد در مشهد درگذشت و دهم دی ماه سال 1366 شمسی در رواق دار الزهد حرم امام رضا علیه السلام دفن گردید.

شمس الشموس/336-337.

ابراهیم زنگنه

(205)

سبط الشیخ-سید محمد علی

(1330-1408 ه.ق)

آیه الله سید محمد علی فرزند سید محمد نبی فرزند سید موسی، نوه دختری مرحوم شیخ انصاری و از اساتید فقه و اصول بود. در نجف دیده به جهان گشود و پس از اتمام مقدمات و سطوح از محضر درس شیخ ضیاء الدین عراقی و شیخ محمد کاظم شیرازی استفاده برد و در سال 1357 ه.ق به تهران مهاجرت کرد و سپس در مشهد مقیم شد و به تدریس و اقامه نماز و نظارت بر امور حسبی پرداخت و مورد توجه اکثریت مردم قرار گرفت و در جمادی الاولی سال 1408 ه.ق درگذشت. رساله ای در حجاب و تعلیقات و کتابهایی در فقه و اصول دارد.

زندگانی و شخصیت شیخ مرتضی انصاری/353.

(206)

سجادی-سید عبد الحمید

(1325-1369 ه.ش)

سید عبد الحمید سجادی فرزند سید محمد حسین در حدود سال 1325 یا در ناحیه لعل و سر جنگل از توابع ولایت غور افغانستان به دنیا آمد.

تحصیلات مقدماتی را نزد پدر خویش

و علمای محلی فراگرفت و بعد از ازدواج با دختری یکی از علمای منطقه در 1350 ه.ش برای ادامه تحصیل به نجف اشرف مهاجرت کرد. در طی این سفر مدتی در شهرهای مشهد و قم متوقف شد و برای اولین بار با اوضاع، انقلاب و اندیشه های متفکران ایران آشنا شد.

پس از ورود به نجف با امام خمینی (ره) دیدار نمود و در نزد افرادی چون موسوی سنگ تختی، شیخ عیسی محقق و دیگران به تحصیل پرداخت.

علاوه بر آن آثار امام خمینی را مطالعه می کرد و با چند تن از همفکران ایرانی و افغانی خود جلساتی خصوصی تشکیل می داد که موضوع آن مباحث سیاسی و اجتماعی بود.

در سال 1353 ه.ش رژیم عراق برخی روحانیون را از عراق اخراج کرد که از جمله آنها سجادی بود. وی مدتی در مناطق مرکزی افغانستان به فعالیت و سخنرانی پرداخت و در سال 1355 ه.ش تصمیم گرفت در مشهد مقدس ساکن شود. بعد از ورود به این شهر در حوزه علمیه آن نزد افرادی مثل آیه الله صالحی، محقق، ادیب اصفهانی و... ادامه تحصیل نمود. در این زمان انقلاب اسلامی مردم ایران وارد روزهای پرتهاپ خود شده بود و سجادی مانند بسیاری دیگر از طلاب هم وطنش با مطالعه آثار امام، استاد مطهری، آیه الله طالقانی و شرکت در جلسه مبارزان افغانستانی که در مدرسه جعفریه تشکیل می شد، عملاً وارد مبارزات انقلابی گردید؛ وی امام خمینی را مرجع تقلید خود می دانست و اجرای اوامر ایشان را واجب تلقی

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران وی و عده ای از همفکران افغانستانی ایشان مانند صابری موحدی، ناطقی و... گروه مستضعفین را تشکیل دادند که خط و مشی آن پیروی از امام و ولایت فقیه و هدف آن سازماندهی مبارزه با رژیم کودتای افغانستان بود.

در سال 1360 ه.ش عده ای از این گروه برای گسترش دامنه فعالیت خود به داخل کشور وارد افغانستان شدند که سجادی هم جزو آنها بود، این مسافرت ها در سالهای بعد هم به تناوب انجام شد و سجادی یکی از مؤثرترین و فعال ترین افراد در این زمینه به حساب می آمد.

یکی از محورهای اصلی فعالیت وی در افغانستان ایجاد وحدت در بین گروههای مختلف مذهبی و سیاسی کشور بود. او که «تفرقه را دام شیطان» می دانست، ابتدا سعی کرد گروههای شیعه مذهب را گرد هم آورد و بعد از این وحدت را به تمام گروه ها تعمیم دهد. در اثر تلاشهای وی و همفکرانش اولین کنگره سراسری مجاهدین مناطق مرکزی در 1364/4/21 ه.ش در پنجاب برگزار گردید و متعاقب آن جلسات هماهنگی و همفکری گروههای مختلف در مناطق دیگر تشکیل شد که منجر به امضای منشور وحدت در سال 1367 ه.ش و تأسیس حزب وحدت اسلامی افغانستان در سال 1368 شد. سجادی به عنوان یکی از بنیان گذاران این حزب در شورای مرکزی آن عضو بود و مسئولیت منطقه غور را برعهده داشت.

سجادی علاوه بر فعالیت های سیاسی به امور فرهنگی اجتماعی و عمرانی هم توجه داشت. از جمله اقدامات وی در این زمینه عبارتند از:

تشکیل آرشیو اسناد در دفتر سازمان نصر، جمع آوری و بایگانی اسناد انقلاب به صورت شخصی، تشکیل و تأسیس کتابخانه که این کار را در نجف، مشهد و افغانستان پی گیری کرد.

تأسیس چندین قرض الحسنه در مناطق مختلف برای کمک به مبارزان و

نیازمندان، تأسیس مکتب خانه، تعمیر و ساخت چندین پل در زادگاهش.

وی در سال 1369 ه.ش برای انجام یک مأموریت به پاکستان رفت و ضمن ایراد سخنرانی در خانه فرهنگ ایران در پیشاور از وضعیت سیاسی پاکستان و رشد وهابیت انتقاد کرد. پس از پایان سخنرانی، با یک خودروی شخصی به سمت لاهور حرکت کرد که در اثر تصادف در تاریخ 1365/12/25 ه.ش جان باخت. پیکر پاکش بعد از انتقال به مشهد مقدس در بهشت ثامن صحن آزادی حرم مطهر رضوی دفن گردید.

اسماعیل رضایی

(207)

سدهی - سید محمد رحیم

(-1337 ه ق)

حاج سید محمد رحیم سدهی معروف به حاج آقا سدهی عالم فاضل از افراد مورد اعتماد امام جمعه وقت اصفهان بود و در شب 18 صفر سال 1337 در سفر زیارت در مشهد درگذشت و در این شهر دفن شد.

تذکره القبور یا دانشمندان و بزرگان اصفهان/184.

(208)

سرابی - سید مصطفی

(-1350 ه ش)

میرزا مصطفی سرابی فرزند سید مرتضی، از علما، مبلغان و شعرای عصر خود بود. در مشهد سکونت داشت، چندی به کار قضا مشغول گردید، بعد به وعظ و تبلیغ روی آورد. در رادیو برنامه مذهبی اجرا می کرد و شعر می سرود و

ص: 244

دیوان مختصری از او چاپ شده است.

تابستان سال 1350 در شهر تهران فوت کرد و جنازه اش به مشهد انتقال یافت.

دکتر ضیاء الدین سجادی، استاد دانشگاه تهران و رضا سجادی شهردار اسبق مشهد فرزندان ایشان هستند. از اشعار اوست:

سرمایه ای برای بشر غیر کار نیست جز مرد کار در دوجهان کامکار نیست

دنیا چو کارخانه بشر کارگر در آن چیزی به غیر کار در این جای کار نیست

بیکاره همچو خشک درختی بدون بار او را به باغ علم و هنر هیچ بار نیست

مردم ترا به مردمک چشم می نهند رو کار کن که بهتر از آن افتخار نیست.

صدسال شعر خراسان/287.

(209)

سرابی - محمد تقی

(-1352 ه ق)

میرزا محمد تقی سرابی از علما و فقهای عصر خود بود. در 25 ربیع الثانی سال 1352 ه ق در مشهد فوت کرد و در محل دار السیاده حرم مطهر به خاک سپرده شد.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/282.

ابراهیم زنگنه

(210)

سراج - عبد الله

(-378 ه ق)

عبد الله فرزند علی بن محمد بن یحیی معروف به «ابو نصر سراج» و «طاوس الفقراء» از عرفا و زهاد نامدار سده چهارم هجری است و با زین سازی گذران زندگی می کرد.

در مشهد سکونت داشت و با عرفایی چون سری سقطی و سهل تستری معاصر بود. از جعفر خلدی و ابو بکر دقّی روایت می کرد و از طریقت مرشد ابو الفضل حسن سرخسی از اتباع ابو سعید ابی الخیر پیروی می نمود. وی سفرهای بسیار کرد و با مشایخ بصره،

بغداد، دمشق، رمله، انطاکیه، طرابلس، صور، قاهره، دمیاط و بعضی از شهرهای ایران دیدار نمود و رجب سال 378 در مشهد درگذشت و در

محل

ص: 245

کنونی پیر پالان دوز دفن شد. در حقیقت مزار وی قرن‌ها پیش از زمان پیر پالان دوز وجود داشته و مورد توجه مردم بوده است. با دفن شیخ محمد عارف معروف به پیر پالان دوز در کنار قبر وی، نام او به تدریج به فراموشی سپرده شد. در حالات وی آورده اند:

«وقتی شب زمستان بود و در آتشدان آتش می سوخت، در معارف الهی سخنی می رفت، شیخ را حالتی پدید آمد، روی به آتشدان نهاد و در میان آتش خدای را سجده ای آورد و روی وی را آسیبی نرسید. شیخ را از آن حالت سؤال کردند، گفت: کسی که بر درگاه او آبروی خود ریخته بود، آتش روی وی نسوزد».

ابو نصر سراج گفته بود: «هر جنازه ای که به پیش خاک من بگذرانند، مغفور بود. به حکم این بشارت همه اهل طوس جنازه ها را پیش خاک وی آوردندی و زمانی بداشتندی آن گاه ببردندی». کتاب اللمع فی التصوف از تألیفات وی است.

اسرار التوحید/26، نفحات الانس 283، شذرات الذهب/913، تذکره الاولیاء 2/182-183، تلخیص ابلیس/164، تاریخ آستان قدس/346، مشهد طوس/638، جستجو در تصوف ایران 1/67-68، اعلام زرکلی 3/143، تذکره هفت اقلیم 2/89، 289، 314، 375، 312.

غلامرضا جلالی

(211)

سعیدی کاشمیری-محمد صادق

(1312-1375 ه ش)

آیه الله حاج شیخ محمد صادق سعیدی کاشمیری فرزند شیخ

ص: 246

غلامحسین سعیدی، از علمای محقق و مجتهدین مفسر و لغویون خراسان است. در آخرین روز اسفند سال 1312 ه ش در روستای فرشه از توابع شهرستان کاشمر پا به عرصه وجود نهاد.

تا سیزده سالگی در زادگاه و محضر پدر به آموزش قرآن و دعاهای ماثور و نصاب الصبیان و اندکی صرف و نحو، مشغول بود. بعد به کاشمر رفت و در خدمت برادر بزرگتر خود شیخ محمد کاظم سعیدی و آموزگاران کاشمر به تحصیل خود ادامه داد و پس از ده سال صرف وقت، توانست با مبانی فقه و اصول و علوم دیگر آشنا شود.

در سال 1335 ه ش از سوی آیه الله حاج شیخ محمد باقر امامی نوری که زعامت حوزه کاشمر را به عهده داشت، به نجف اعزام شد و در مدرسه طباطبایی یزدی سکونت یافت و در حلقه درسی آیه الله العظمی خویی و آیات حاج سید عبد الاعلی سبزواری، آقای میرزا باقر زنجانی و علامه فانی اصفهانی شرکت جست و از محضر شیخ آقابزرگ تهرانی اجازه نامه روایی دریافت نمود.

مرحوم سعیدی در سال 1343 ه ش پس از 7 سال تحصیل در نجف به منظور تجدید دیدار به مشهد آمد و با اصرار مرحوم امامی در کاشمر ماندگار شد. با حضور وی حوزه کاشمر و سه مدرسه علمی آن رونق یافت. ایشان تا سال 1362 ه ش در کاشمر ماند و علاوه بر حل و فصل مسایل مردم و تفسیر قرآن توانست حدود 30 بنای خیریه، مسجد و حسینیه را احداث نماید. بیمارستان و درمانگاه جواد الائمه و صندوق قرض الحسنه همت و مدرسه امام حسن مجتبی از آن جمله است. ایشان به ادبیات تسلط داشت و در همه مسایل آن حاضر الذهن و هزاران بیت شعر از آثار منظوم عرب و عجم را از حفظ بود. کفایه الاصول آخوند را بسیار ساده تدریس می کرد و در فقه دست داشت و بعضا نظریات خود را مطرح می نمود و در تفسیر می توان ایشان را مؤسس سبکی نو دانست؛ سبکی متکی بر نکات ادبی،

کلامی، تاریخی، اجتماعی، علمی و فقهی و با نظمی بسیار جالب در حدی که احساس حضور در عالم مفاهیم قرآنی برای مخاطبین حاصل می‌شد.

مرحوم سعیدی پس از عمری تلاش ظهر روز 19 ذیحجه/19 اردیبهشت 1375 ه ش داعی حق را لیک گفت و روز بعد یعنی 20 اردیبهشت در رواق دار الزهد مبارکه حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

تعدادی مقاله که به مناسبت‌های مختلف از جمله کنگره شیخ مفید، شیخ انصاری و مقدس اردبیلی نوشته شده از مرحوم سعیدی بر جای مانده است.

غلامرضا جلالی

(212)

سلطان الفقراء-محمود

(سده 13 ه ق)

سید محمود ملقب به «سلطان الفقراء» فرزند محمد حافظ تبریزی، از فضلا و عرفای قرن سیزدهم هجری بود. در جرگه زهاد قرار داشت و مانند پدر خود از حفاظ و قاریان طراز اول تبریز بود و لقب سلطان الفقراء را از اصحاب سلسله اش دریافت کرد. فتحعلی شاه قاجار به او باور داشت. او پس از مرگ عباس میرزا نایب السلطنه به سمت متولی مقبره اش برگزیده شد.

سلطان الفقراء در مشهد می‌زیست تا اینکه در پی بیماری طولانی درگذشت و در صفا جنوب دار الحفاظ حرم دفن گردید.

سفرنامه سدید السلطنه/219.

غلامرضا جلالی

سلطان القراء-حسینی تبریزی-محمد حسین

(213)

سلطانی گلشیخی-ابراهیم

(1284-1368 ه ش)

حجه الاسلام و المسلمین حاج شیخ ابراهیم سلطانی گلشیخی فرزند حاج محمد، سال 1284 در شهرستان فریمان متولد شد. پدرش مرحوم شیخ

ص:248

محمد در ضمن پرداختن به کشاورزی و دامداری به پاسخگویی امور شرعی منطقه اهتمام می ورزید. ابراهیم در کودکی قرآن کریم، دیوان حافظ، نصاب الصبیان و شاهنامه فردوسی را نزد پدر و پدر بزرگ خود آموخت و در 15 سالگی برای تحصیل علوم دینی به حوزه علمیه مشهد مهاجرت کرد. ایشان هم زمان با تحصیل علوم حوزوی، به سبب ذوق و سلیقه و خط خوش، با مرحوم حاج شیخ حسین مطهری پدر استاد شهید مطهری رحمه الله به کارهای ثبت اسناد و تهیه شناسنامه برای ساکنان منطقه، پرداخت.

وی پس از چندی به دستگاه حاج حسین آقا ملک وارد شد و به عنوان کارپرداز او در منطقه فریمان و سرخس به فعالیت پرداخت. رفتار حسنه وی زبانزد خاص و عام ساکنان آن مناطق بود، در دوران تولیت اسدی به وی پیشنهاد وکالت مجلس شورا شد که پذیرفت. پس از آن بر اثر ارتباط با مرحوم اسدی و در رابطه با قیام مسجد گوهرشاد تحت تعقیب قرار گرفت. وی برای ادامه تحصیل به عتبات عالیات عراق سفر کرد ولی دغدغه اوضاع و احوال اجتماعی و سیاسی کشور موجب شد که پس از چند ماه اقامت در کربلا و نجف به کشورهای اردن، سوریه، فلسطین سفر کرده و آهنگ انجام مناسک حج کند. ایشان پس از بازگشت در حوزه علمیه مشهد مقدس از محضر اساتید بزرگوارى چون: ادیب نیشابوری، آیه الله سبزواری، آقا شیخ مجتبی قزوینی، آقا سید یونس اردبیلی، مرحوم مدرّس یزدی و آیه الله میلانی بهره مند شد.

وی روز 25 فروردین 1368 ه ش در مشهد مقدس دار فانی را وداع گفت و در جوار بارگاه ملکوتی ثامن الحجج علیه السلام در صحن قدس مدفون شد.

ابراهیم زنگنه

(214)

سمنانی-میرزا عباس

(-1291 ه ق)

میرزا عباس طیب سمنانی از افاضل حکمای مجاور ارض اقدس بود، فلسفه تدریس می کرد و داماد سید میرزا علی خان کابلی و به سال 1291 ه ق درگذشت.

مطلع الشمس 709/2، اعیان الشیعه 411/7.

ابراهیم زنگنه

(215)

سیبویه-محمد حسن

(1401-1342 ه ق)

محمد حسن سیبویه، فرزند آیه الله عظمی حاج شیخ محمد علی سیبویه

(متوفی 1391 ق) در کربلای معلی متولد گردید. وی در دوران نوجوانی و جوانی تحت تربیت پدرش قرار داشت.

ضمن بهره گیری از والدش نزد دیگر اساتید حوزه علمیه کربلا مشغول به فراگیری علوم دینی شد و مراتب علمی و تقوایی وی به حدی رسید که مراجع تقلید آن زمان از جمله: آیات عظام امام خمینی، اصفهانی، خویی، عبد الهادی شیرازی و دیگر مراجع، در باب امور حسبیه و نقل روایات اهل البیت علیهم السلام اجازاتی دریافت نمود.

حجه الاسلام و المسلمین سیبویه

ص: 250

انسانی وارسته و پایبند به فرائض دینی بود و نسبت به کسانی که در امور دینی بی توجه بودند برخورد می کرد و آن ها را امر به معروف و نهی از منکر می نمود.

چون در کربلا بیت معظم پدرش محل مراجعات مردمی بود، خدمت به پدر بزرگوارش را ترک ننمود و همواره در رسیدگی و پاسخگویی مراجعات مردم به خصوص افراد مستمند و سادات معظم و بی بضاعت همت فراوان به خرج می داد تا جایی که از آبروی خود مایه می گذاشت. در امور دین به هیچ وجه ملا-حظه افراد را نمی کرد و همواره به وظایف دینی خود عمل می نمود. از دیگر ویژگی های وی برپایی مجالس ذکر توسل به خاندان عصمت و طهارت بود به خصوص ایام شهادت ابا عبد الله الحسین علیه السلام و یاران با وفای او، خود به منبر می رفت و یاد و خاطره آن ها را گرامی می داشت.

در سال 1359 ش به دلیل فعالیت های اجتماعی و دینی که ناخوشایند رژیم بعثی صدام حسین بود از عراق اخراج و روانه ایران شد و در مشهد مقدس سکونت اختیار نمود.

حاج شیخ محمد حسن سیبویه به علت شکنجه های روحی و ضعف مزاج مبتلا به بیماری های گوناگون شد و در 22 صفر 1359/9/10/1401 دعوت حق را را لبیک گفت و به سرای ابدی شتافت. پیکر پاکش پس از تشییع جنازه و اقامه نماز توسط آیه الله عظمی سید عبد الله شیرازی رحمه الله در صحن آزادی به خاک سپرده شد.

اطلاعات ارائه شده از حجه الاسلام محمد رضا سیبویه.

سید قصیر-رضوی-محمد

(216)

سیستانی-زین العابدین

(-1355 ه ق)

سید زین العابدین، فرزند سید محمد رضا حسینی و برادر آیه الله حاج سید علی سیستانی از علما و دانشمندان قرن چهاردهم هجری است. از ائمه

ص: 251

جماعت مسجد جامع گوهرشاد، موجهین ارض اقدس و مورد احترام و وثوق مردم مشهد بود. او ضمن ارشاد و هدایت مردم به پژوهش و تألیف اشتغال داشت و روز 17 رمضان 1355 قمری در مشهد چشم از دنیا بست و به ملکوت حق پیوست و در مقبره پیر پالان دوز دفن شد.

گنجینه دانشمندان 218/5، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/282، بزرگان سیستان/182.

ابراهیم زنگنه

(217)

سیستانی-علی

(-1340 ه ق)

آیه الله حاج سید علی فرزند سید محمد رضا حسینی سیستانی از فقها و علما و مجتهدان بلندپایه عصر خود بود. در نجف از محضر ملا علی نهانندی علم آموخت، به سامرا رفت و در محضر آیه الله میرزا محمد حسن مجدد شیرازی به خصوص سید اسماعیل صدر به مقامات علمی و پارسایی دست یافت و در شمار مردان خوش خلق و غیور و سلیم النفس درآمد. حدود سال 1318 ه ق به ایران آمد و در مشهد ساکن شد و در مسجد گوهرشاد به اقامه جماعت و ارشاد مردم و تدریس فقه و اصول پرداخت. او در خانه محقر و خرابی زندگی می کرد. دوره مشروطه با آخوند ملا محمد کاظم خراسانی و میرزا حسین نائینی مکاتبه و تبادل نظر داشت و نسبت به مشروطه خواهی معترض بود و به همین دلیل مورد حمله مشروطه خواهان قرار گرفت و مدتی در زندان به سر برد تا اینکه شب 13 رمضان سال 1340 ه ق به طور ناگهانی درگذشت و در دار الحفاظ حرم دفن گردید. میرزا فضل الله آل داود اشعاری در فراق و مقام رفیع او سروده است.

نقباء البشر 1435/4، گنجینه دانشمندان 216/5-217، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/283، بزرگان سیستان/182، تاریخ آستان قدس/337.

غلامرضا جلالی

ص: 252

شانه چی - مدیر شانه چی - کاظم

(218)

شاه عبد العظیمی - مهدی

(-1308 ه ق)

شیخ مهدی معروف به «شاه عبد العظیمی» در اصل از شهر ری بود و به دلیل ارادت خود به خاندان عصمت و طهارت، پس از تکمیل تحصیلات خود به مشهد آمد و به ترویج و نشر احکام اسلامی مشغول شد و از اعتماد مردم برخوردار گردید، و ماه جمادی الاولی سال 1308 ه ق درگذشت و در محل دار السیاده حرم به خاک سپرده شد.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/284.

ابراهیم زنگنه

(219)

شاهرودی - حسین

(1315-1410 ه ق)

آیه الله حاج آقا حسین موسوی شاهرودی از فقها و اصولیین قرن چهاردهم هجری است. وی حدود سال 1315 ه ق در یکی از روستاهای شاهرود به دنیا آمد. پس از تحصیل

ص: 253

مقدمات و سطوح در شاهرود، عازم نجف شد و آنجا سالها از محضر آیات عظام سید ابو الحسن اصفهانی و آقا ضیاء الدین عراقی و حاج سید محمود شاهرودی و سید ابو القاسم خوئی استفاده کرد و تقریرات فقه و اصول دو استاد متأخر خود را نوشت و پس از نیل به درجه اجتهاد به ایران آمد، در مشهد ساکن شد و در مسجد بالاخیابان به اقامه جماعت و تدریس پرداخت.

روز 29 ربیع الاول 1410 ه ق / هشتم آبان 1368 ه ش در مشهد درگذشت و روز بعد طی تشییع باشکوهی در حجره فراشها واقع در دار السیاده حرم به خاک سپرده شد.

حجه الاسلام و المسلمین حاج سید محمد موسوی، از مدرسین نامدار مشهد فرزند اوست.

ابراهیم زنگنه

(220)

شاهرودی-عباس

(-1341 ه ق)

آیه الله حاج سید عباس شاهرودی فرزند سید علی، از علماء و فقهای مشهد است. در شاهرود متولد شد و پس از آشنایی با مبادی علوم به تهران رفت و از خدمت میرزا ابو الحسن جلوه و میرزا محمد حسن آشتیانی، فلسفه و فقه و اصول را آموخت. وی به مشهد مهاجرت کرد و به تدریس پرداخت و مورد توجه اهل فضل قرار گرفت و در مسجد جامع گوهرشاد به اقامه نماز جماعت مداومت داشت. به ذکر و قرائت قرآن اهتمام می ورزید و تدریس و تبلیغ را به امور دیگر ترجیح می داد.

وی سال 1341 ه ق به زیارت عتبات رفت و پس از بازگشت، هشتم شوال همان سال در حال نماز با عارضه سکتة از دنیا رفت و در محل دار السیاده دفن شد. رساله ای در «کلی» از تقریرات استاد خود مرحوم جلوه و نیز رسائل و یادداشتهای دیگری را فراهم آورد.

ص: 254

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/283، گنجینه دانشمندان 363/5-364، منتخب التواریخ/700، تاریخ آستان قدس/336.

ابراهیم زنگنه

(221)

شریفی شیرازی-مرتضی

(-974 ه ق)

میر مرتضی شریفی از دانشوران ایرانی مقیم هند بود و نسبش با سه واسطه به میر سید شریف گرگانی، دانشمند معروف قرن نهم هجری می رسد. در علوم ریاضی، منطق، و کلام دست داشت. مدتی صدارت خراسان به عهده وی بود، ولی از کار خود کناره گرفت و از شیراز عازم مکه شد و آنجا از ابن حجر عسقلانی علم حدیث آموخت و اجازه تدریس یافت، سپس راهی هند شد و به دکن رفت و از آنجا به آگره سفر کرد و به تدریس حکمت و منطق و کلام مشغول گردید.

میر علاء الدین کافی قزوینی در نفائس المآثر می نویسد: وی مدت 20 سال در دکن صدارت داشت و سال 971 ه ق از ملازمان اکبر شاه گردید و مورد احترام او قرار گرفت، تا اینکه روز چهارشنبه 21 جمادی الآخر سال 974 ه ق در شهر دهلی به رحمت حق پیوست و جنازه اش در جوار امیر خسرو دهلوی (م 725 ه ق) به خاک سپرده شد، ولی پس از چندی بدن او را به مشهد منتقل و در جوار امام هشتم علیه السلام دفن کردند. از او کتاب فقهی منظوم و دیوان غزلی بر جای مانده است و این بیت از شعرهای اوست:

خاطر جمع ز اسباب میسر نشود تخم جمعیت دل، تفرقه اسباب است

کاروان هند 633/1-635، تاریخ نظم و نثر در ایران/682، تذکره هفت اقلیم 233/1، تاریخ تذکره های فارسی 380/3، اکبرنامه 220/2-221، اعیان الشیعه 117/10.

ابراهیم زنگنه

ص: 255

شفتی-میرزا محمد باقر

(-1319 ه ق)

میرزا محمد باقر معروف به «شفتی» فرزند میرزا هاشم مجتهد، از دو برادرش حاج میرزا حبیب الله و حاج میرزا جعفر بزرگتر بود. او پس از تحصیل مقدمات به عتبات رفت و نزد شیخ مرتضی انصاری و میرزا بزرگ شیرازی به تکمیل علوم پرداخت و پس از نیل به درجه اجتهاد به وطن بازگشت. بیشتر اوقات تدریس می کرد و به امور زندگی مردم رسیدگی می نمود.

شیخ محمد نهاوندی و میرزا محمد باقر رضوی (1270-1342 ه ق) مدرس اول آستان قدس رضوی از جمله تلامذ او هستند. آقا بزرگ تهرانی، مولی محمد علی خراسانی معروف به فاضل را نیز از شاگردان وی می داند.

میرزا روز جمعه یازدهم رجب 1319 ه ق از دنیا رفت. میرزا هاشم کلیددار فرزند اوست. میرزا محمد باقر شعر می سرود و این دوبیتی از اشعار اوست:

آوردنم از عدم در این راه چه بود آنگاه در این ره این همه چاه چه بود

در آمدنم گریه و در رفتنم آه آن گریه برای چه و این آه چه بود

میرزای شیرازی/115 و 174، نامه آستان قدس شماره 20 نوروز 1342، شجره طیبه/428.

ابراهیم زنگنه

شفیعی-عبدالحسین

(1263-1338 ه ش)

شیخ عبدالحسین شفیی در سال 1263 ه ش در روستای مزج از توابع

ص: 256

شاهرود در خانواده ای مذهبی چشم به جهان گشود. پس از آشنایی با مقدمات و سطوح، مطول را همراه حاج میرزا مسیح شاهچراغی، حاج شیخ یوسف رجائی، حاج شیخ محمد عمادی، شیخ محمد امام، شیخ محمد حسن صاحبی، شیخ حسینعلی رضائی، در محضر آیه الله حاج شیخ عبد العلی مزجی معروف به بسطامی خواند و برای ادامه تحصیل به مشهد آمد و در مدرسه فاضلخان که متصدی آن، در آن زمان ملا بابا از اهالی مزج بود، مستقر شد و از شمار شاگردان حاج سید عباس شاهرودی درآمد و با حاج میرزا احمد مدرس یزدی و مدتی نیز با آیه الله سید محمود شاهرودی هم دوره بوده است.

وی پس از اتمام تحصیلات به مزج برگشت و به ارشاد اهالی آن منطقه و تدریس پرداخت و در اواخر عمر به مشهد آمد و چند سالی در محضر درس آیه الله میلانی شرکت نمود. تا اینکه در سال 1338 ه ش به رحمت ایزدی پیوست و در صحن کهنه مقابل آسایشگاه خدام دفن شد.

ابراهیم زنگنه

(224)

شکوه الواعظین

(-1368 ه ق)

شکوه الواعظین فرزند آیه الله سید عبد الله موسوی ملایری از علما و وعاظ معروف و مشهور مقیم تهران بود.

خانواده ایشان در اصل اهل ملایر بودند، ولی چون پدرش در کربلا- سکونت داشت همانند برادرش آیه الله سید ابو القاسم موسوی (رئوف) ملایری در آنجا به دنیا آمد و به اتفاق پدر به مشهد هجرت نمود و در این شهر تحصیلات خود را نزد آیه الله میرزا محمد آقازاده و آقابزرگ حکیم و دانشوران دیگر به پایان برد و به منظور وعظ و تبلیغ، عازم تهران شد. سال 1368 ه ق برای زیارت به مشهد آمد و پس از دو روز به علت سکتة قلبی چشم از جهان فرو بست و در محل دار الضیافه حرم دفن گردید. برادرش نیز که سالها

ص: 257

در مشهد اقامت داشت و در محل دارالسیاده حرم اقامه نماز جماعت می کرد، در مسافرت به تهران درگذشت و در شهر ری به خاک سپرده شد.

گنجینه دانشمندان 172/7-173، 217-218.

ابراهیم زنگنه

شمس المحدثین - ودود - حسن

(225)

شوشتری - علی

(-1366 ه ق)

حاج سید علی شوشتری از سادات و علمای مقیم ارض اقدس بود و صفاتی نیک داشت. در کتاب سوانح الایام تألیف مرحوم مروج یاد خوبیهای او آمده است. در مشهد به تبلیغ دین مشغول بود و روز 19 محرم 1366 ه ق درگذشت و در صحن عتیق حجره سوم متصل به بازار زنجیر دفن گردید.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/285.

ابراهیم زنگنه

(226)

شهرستانی - سید عبد الرضا

(1340-1418 ه ق)

علامه آیه الله حاج سید عبد الرضا حسینی مرعشی شهرستانی، فرزند سید زین العابدین و نوه علامه حاج میرزا محمد حسین ثانی، عالمی فاضل، دانشمندی توانمند و چهره ای پارسا و پرهیزکار بود. به سال 1340 ه ق در شهر کربلا متولد شد و از دوران کودکی با دین و دانش مأنوس گردید. سال 1347 ه ق به مدرسه مقدماتی جعفریه رفت و سال 1351 ه ق به تحصیل سطوح روی آورد و از محضر

ص: 258

دانشمندانی چون شیخ علی اکبر سیبویه، علامه شیخ حسن اصفهانی و علامه شیخ جعفر رشتی برخوردار شد.

او مکاسب و رسائل و کفایه را در درس آیه الله شیخ یوسف خراسانی و آیه الله شیخ محمد رضا اصفهانی شرکت جست و هیئت و ریاضیات را نزد آیه الله سید محمد طاهر بحرانی تحصیل نمود.

وی خارج فقه و اصول را در حلقه درسی آیات سید میرزا مهدی شیرازی، سید محمد هادی میلانی، سید عبد الحسین حجت، و شیخ مرتضی آشتیانی شرکت کرد. سال 1356 ه ق از سوی آیه الله سید محمد طاهر بحرانی مکلف به اقامه نماز جماعت شد و در کنار آن به تدریس پرداخت. او جلسات درس خود را در صحنها و حرم حضرت ابو الفضل برگزار می کرد.

ایشان در راه اندازی مدرسه امام جعفر صادق علیه السلام در سال 1371 ه ق به منظور آموزش دینی و فقهی جوانان و تعلیم تفسیر و عقاید، و نیز تأسیس مؤسسه خیریه، در مانگاه اطفال، کتابخانه جعفریه در مدرسه هندیه کربلا، با آیات دیگر مشارکت داشت و گروه فرهنگ دینی را در سال 1370 تأسیس نمود.

در کنار این اقدامات خیرجویانه، آیه الله سید عبد الرضا شهرستانی در رویدادهای سیاسی جامعه خود فعال بود. در کنار آیه الله سید محسن حکیم بر ضد کمونیسم و توسعه افکار کمونیستی مبارزه کرد و مقاله های زیادی در این زمینه نوشت. به حمایت از آزادسازی کانال سوئز و جزیره سینا و بلندیهای جولان توسط نیروهای مصر و سوریه، اعلامیه صادر کرد و مراسم دعا و شکر در صحن حرم مطهر امام حسین علیه السلام برگزار نمود و در حمایت از نهضت امام خمینی آنچه در توان داشت کوتاهی نکرد و به دنبال مخالفت با سیاستهای عراق به ایران برگشت و پس از عمری خدمت بعد از ظهر روز 28 ربیع الاول سال 1418 ه ق/12 مرداد 1376 ه ش در مشهد درگذشت و جنازه اش در صحن آزادی حرم رضوی دفن

گردید.

آیه الله شهرستانی به رغم مسئولیتهای سنگین، آثار علمی زیادی را در طول حیات خود نوشت که بعضی از آنها به چاپ رسیده است. بعضی از آثار چاپ شده ایشان به این قرار است:

النیروز فی الاسلام چاپ 1371 ه ق، نوروز در تاریخ و دین چاپ 1377 ه ق، صلوات جمعه در عصر غیبت چاپ 1380 ه ق، السجود علی التربه الحسینیه، چاپ چهارم سال 1388 ه ق، حیات الامام الحسین بن علی، الصلاه معراج المؤمنین، الامر بالمعروف و النهی عن المنکر، ایشان بجز این آثار و کتابهای چاپ شده، بر کتابهای مکاسب، شرح لمعه، رسائل، قوانین و معالم حاشیه نوشته است.

تاریخ پانصدساله خاندان شهرستانی /300-314، تحلیلی از نهضت امام خمینی 277/1-282، گنجینه دانشمندان 202/9.

غلامرضا جلالی

(227)

شهیدی-علی اکبر

(1315-1407 ه ق)

سید علی اکبر شهیدی نجفی فرزند آیه الله حاج میرزا محمد حسین نجفی از فضلا و واعظان مشهور است. در سال 1315 ه ق در خانواده ای روحانی در کربلا متولد شد و در زمان کودکی به اتفاق پدر به ایران آمد و در شهر مشهد اقامت گزید.

او مقدمات را در خدمت پدر خواند و فقه و اصول و حدیث را از محضر علمای آن عصر فراگرفت و به وعظ و خطابه روی آورد. آثار قلمی چندی در

ص: 260

باب اعتقادات از ایشان به یادگار مانده است که هنوز به چاپ نرسیده اند. و یک جلد از آن مجموعه تحت عنوان عالم پس از مرگ انتشار یافته است. او در سال 1407 ه ق در 92 سالگی به رحمت حق واصل و در رواق دار العباد حرم جنب آرامگاه شیخ بهایی دفن شد.

غلامرضا جلالی

شهیدی-نظام الدین-جلد دوم

(228)

شیخ الاسلام-عبد الرحمن

(-1290 ه ق)

مولانا عبد الرحمن شیخ الاسلام فرزند عبد الوهاب، شیخ الاسلام مشهد و مدرس آستان قدس در زمان فتحعلی شاه قاجار بود. علوم عقلی و ریاضی را خدمت پدر فراگرفت و در زمانی که مولانا حاج میرزا مسیح تهرانی به زیارت مشهد آمده بود، فقه و اصول را نزد ایشان آموخت. از آن پس به تدریس علوم عقلی و نقلی روی آورد، تا اینکه در غره ذی القعدة 1290 ه ق به جوار رحمت حق شتافت و در محلّ توحیدخانه حرم دفن شد. از او چندین حاشیه بر کتابهای ریاضی و فنون و علوم دیگر به جای مانده است.

تاریخ علمای خراسان/114، اعیان الشیعه 466/7، مطلع الشمس/776.

ابراهیم زنگنه

(229)

شیخ الاسلام-غلامحسین

(1319-1246 ه ق)

آخوند ملا غلامحسین فرزند میرزا محمّد از علما و ادبا و فقها و حکمای

ص: 261

خراسان است. به سال 1246 ه ق در مشهد متولد شد و پس از آموزش مقدمات و سطوح، خدمت حاج ملا هادی سبزواری با حکمت آشنا شد و پس از درک و فهم فلسفه اسلامی به نجف رفت و از حضور شیخ مرتضی انصاری بهره برد و پس از ارتحال شیخ انصاری به سال 1281 به مشهد آمد و منصب شیخ اسلامی را به عهده گرفت.

در مشهد بزرگانی چون حاج میرزا حبیب و حاج شیخ محمد علی معروف به «حاجی فاضل» از حوزه درسش برخوردار شدند. تا اینکه به سال 1319 ه ق در 73 سالگی در مشهد درگذشت و همان جا به خاک سپرده شد.

شرح حال رجال ایران 172/6.

(230)

شیخ الاسلام اصفهانی-علی اکبر

(-1350 ه ق)

حاج شیخ علی اکبر شیخ الاسلام اصفهانی فرزند حاج میرزا رحیم بن عبد الله بن رحیم بن مرتضی، عالم فاضل و از رؤسای علمای اصفهان بود و در گرانی و قحطی سال 1334-1336 ه ق اصفهان به عنوان رئیس بلدیة این شهر انتخاب شد. در انتخابات مجلس شورای ملی نیز به عنوان وکیل مردم اصفهان برگزیده شد و به مجلس راه یافت. ایشان سرانجام 22 ذی قعدة 1350 در مشهد وفات یافت و در مدرسه میرزا جعفر دفن شد.

ابراهیم زنگنه

شیخ الحكماء-تهرانی-محمد رضا

(231)

شیخ الرئيس-حسین

(1312 ه ق-1403 ه ق)

شیخ حسین ملقب به «شیخ الرئيس» از اساتید مدرسه عوضیه بود.

او این لقب را از امیر گونه خان دریافت کرد. او به سال 1312 ه ق در قوچان متولد شد و سپس به نجف رفت. از آقا ضیاء الدین عراقی اجازه داشت. به سال

ص: 262

1326 ه ق در مشهد مقیم شد و به تدریس مشغول گردید و در مسجد امین مشهد نماز جماعت اقامه می کرد و مدتها سرپرست مدرسه عوضیه بود. تا اینکه روز 5 خرداد 1362 ه.ش / 1403 ه.ق در نود و دوسالگی درگذشت.

(232)

شیخ العصر-غلامرضا

(-1301 ه.ق)

شیخ غلامرضا، مرشدی کامل و عارفی زاهد، و متقی از مردم ساری مازندران بود. او را «شیخ العصر» می نامیدند. وی ابتدا صحبت مشایخ هند را دریافت، بعد به ایران آمد و اواخر عمر در تهران اقامت گزید. مردم به او ارادت تام داشتند، تا اینکه در 1301 ه.ق درگذشت و بنا به وصیتش جنازه او را به مشهد منتقل کردند و در جوار مرقد پاک امام پاکان به خاک سپرده شد.

مطلع الشمس/692.

ابراهیم زنگنه

شیخ بهائی - بهاء الدین عاملی - محمد

شیخ رئیس - رئیسی - محمد تقی

(233)

شیخ زاده - محمد جواد

(1285-1356 ه ش)

محمد جواد شیخ زاده متخلص به «فکرت» فرزند شیخ علی از علمای آذربایجان است. به سال 1285 ه ش در آذربایجان در خانواده علم و تقوا چشم به جهان گشود. در کودکی پدرش را از دست داد و تحت سرپرستی مادر به تحصیل پرداخت و پس از آشنایی با خواندن و نوشتن و آموزش مقدمات به مشهد آمد و خدمت اساتید حوزه، از جمله آیه الله شیخ هاشم قزوینی و آیه الله میرزا مهدی اصفهانی، فقه و اصول و معارف الهی را فراگرفت و پس از فراغ از تحصیل به تدریس و تفسیر قرآن و تعلیم کتاب الغدیر پرداخت. به شعر و ادب فارسی علاقه فراوان داشت.

ص: 263

قصاید و چکامه های او در ستایش آل محمد تاکنون گردآوری و منتشر نشده است. مرحوم شیخ زاده در 71 سالگی روز 12 بهمن 1356 ه ش به رحمت ایزدی پیوست و در حرم به خاک سپرده شد. مدیحه حسینی زیر از سروده های اوست:

آمد آن روزی که داور جلوه دیگر کند پرتو نور جلالش جلوه زیباتر کند
نورافشان کند ظاهر جمال خویش را وز تجلای جمالش عرش را زیور کند
ز آسمان قدس نور افتد دمامم بر زمین منعکس گردد سما را رنگ نیلوفر کند
هم زمین زیبا نماید در نظر، هم آسمان جلوه ای دیگر ز یکدیگر به یکدیگر کند
گل دمدم بلبل چمد پهلوی گل چهچه زند بید لرزد نارون نازد صنوبر بر کند
شمع سوزد برفروزد آتش افروزی کند پر زند پروانه ز آتش بازی اش پر پر کند
رو به چرخ چارمین عیسی کند موسی به طور پور آذر از شعف جا در دل آذر کند
جمله در رقص و طرب سرگرم و سرمست سرور آفرین بر ساز آهنگی که رامشگر کند
نغمه لاهوتی داود را چون بشنود دم به دم احیا بر قصد عود در مجمر کند
هاجر آب آرد شکر بیزد ز بیرون آسیه با گلاب و زعفران پرورده گل پرور کند
از طرب مریم رطب آرد گذارد در طبق سفره را ساره بیارد شیر در شکر کند
وجه روحانی بین روح القدس چون بنده ای آستین بالا زده تا کار باقنبر کند
گوهرا نه زهره زهرا در آغوش علی صد کرشمه بر پدر صد ناز بر مادر کند
حکمت حق بین که جوهر را دهد بر جوهری هم زر ناب آورد تا قسمت زرگر کند
موی مشکین بوی وی با روی نیکویش بهم حکم کلاً و القمر و اللیل اذا ادبر کند
گر بشر گویم به من گویند ما هذا البشر و ملک خوانم گمانم نی خرد باور کند
نام شیرین حسین آمد که مام روزگار نام او را از حسن بگرفته مستصغر کند
از لبش بوسه محمد وز گلویش فاطمه روی در رویش علی دستش حسن در بر کند
فاطمه در بستر ناز و به خدمت جبرئیل بال بالیش گشوده چتر از شهپر کند

فکرت امشب دست زد بر دامن لطف حسین دستگیری تا از او در عرصه محشر کند

صدسال شعر خراسان/439-441.

شیخ غلامحسین ترک-تبریزی-غلامحسین

شیخ محمد کبیر-قوچانی-محمد

شیخ ورپا-واعظ کرمانی-علی اکبر

(234)

شیرازی-ابو الحسن

(1293-1379 ش)

آیه الله شیخ ابو الحسن شیرازی (مقدسی)، در سال 1293 در کوهستان از توابع داراب استان فارس متولد شد.

پدرش مهدی قلی خان از متنفذین محل بود. مقدمات دانش اندوزی را در داراب و اصطهبانات گذراند و در شیراز سطوح عالی و مقداری فلسفه آموخت، سپس به مشهد آمد و مدتی از دروس اساتید حوزه مشهد بویژه دروس عمیق و

عالم پرور آیه الله میرزا مهدی اصفهانی (ره) بهره گرفت. پس از مدتی رهسپار نجف گردید و از محضر آیات عظام شیخ محمد حسین اصفهانی (کمپانی)، میرزا محمد حسین نائینی، آقا ضیاء عراقی و سید عبد الهادی شیرازی استفاده کرد و موفق به دریافت اجازه اجتهاد از برخی آیات عظام گردید. آنگاه به ایران بازگشت و دو سال در حوزه علمیه قم در درس مرحوم آیه الله العظمی بروجردی شرکت کرد. در سال 1340 به مشهد مراجعت کرد و به تدریس و تربیت طلاب فاضل پرداخت.

ص: 265

هم زمان با شروع نهضت اسلامی در ایران ایشان صادقانه در این قیام مردمی شرکت کرد. پس از پیروزی انقلاب، از طرف امام خمینی قدس سره به عنوان اولین امام جمعه شهر مقدس مشهد منصوب شد و در مجلس خبرگان قانون اساسی به عنوان نماینده مردم استان خراسان و دو دوره در خبرگان رهبری به عنوان اولین نماینده خراسان انتخاب گردید.

این عالم خدمتگزار همواره قبل و بعد از انقلاب برای رفع مشکلات مردم، بویژه همشهریهای خود، فراوان می کوشید. او با تأسیس چندین حمام عمومی، منبع آب آشامیدنی، حسینیه، و مسجد، مدرسه، سدهای خاکی، در خراسان و داراب و تأسیس چندین شهرک برای افراد کم درآمد، آثار بسیاری از خود بر جای گذاشت.

ایشان به کارهای فرهنگی و علمی بسیار ارج می نهاد، از این رو مدرسه علمیه «ولی عصر عجل الله تعالی فرجه» و مؤسسه «اسلام شناسی بانوان» را تأسیس کرد.

بالاخره پس از عمری سراسر تلاش، جهاد و اخلاص، عصر یکشنبه 16 مرداد 1379/پنجم جمادی الاولی 1421 قمری در 86 سالگی دار فانی را وداع گفت و در جوار مولایش حضرت امام رضا علیه السلام در دار الزهد مدفون گشت.

غلامرضا جلالی

(235)

شیرازی-اسد الله

(-1338 ه.ق)

شیخ اسد الله فرزند حاج محمد علی، اهل جم در شش فرسنگی شیراز بود.

سالها در نجف اشرف تحصیل کرد و در درس آخوند خراسانی شرکت می نمود و تقریرات او را می نوشت، او بعد از تحصیل به زادگاه خود برگشت و مرجع دینی سرزمین خود قرار گرفت، در سال 1338 ق در مشهد مقدس درگذشت.

فرهنگ خراسان 3/315.

سید حسن حسینی

ص: 266

شیرازی-سید عبد الله

(1363-1271 ه ش)

آیه الله العظمی حاج سید عبد الله موسوی شیرازی فرزند آیه الله سید محمد طاهر موسوی (م 1345 ه ق) از مراجع بزرگ تقلید و از علمای روحانیت شیعه در سده اخیر، شب یکشنبه 13 شعبان 1309 ه ق / سوم اسفند 1271 ه ش در شهر شیراز پا به دنیا نهاد. مادرش علویه ای از خاندان قاضی حسین دزفولی بود.

سید عبد الله پس از فراگیری عرفان و ادب، با مقدمات علوم اسلامی آشنا شد و در محضر پدر و شیخ علی ابو الوردی، میرزا محمد صادق مجتهد و حاج شیخ رضا ثامنی به تحصیل علوم اسلامی پرداخت و در جمادی الاولی 1333 ه ق / خرداد 1294 ه ش عازم نجف شد. حجره ای در مدرسه آخوند خراسانی اختیار کرد و در درس آیات حاج شیخ ضیاء الدین عراقی و حاج شیخ محمد حسین نائینی شرکت جست و بیشترین وقت خود را در محضر سید ابو الحسن اصفهانی سپری کرد و به تدریج، خود دوره خارج فقه و اصول را شروع کرد و در مدت کوتاهی استادی چیره دست شد و جمع زیادی از فضلاء لبنانی، عراقی، هندی و ایرانی حوزه نجف بر گرد ایشان جمع شدند.

در اواسط سال 1345 ه ق قصد وطن کرد و استادش محقق عراقی اول جمادی الآخر 1345 ه ق / 1306 ه ش اجازه اجتهاد مطلق به ایشان داد.

بازگشت وی به وطن هم زمان بود با

ص: 267

اعمال سیاستهای ضد دین رضا شاه و همایش بزرگ علما در قم که با مشارکت آیه الله شیرازی قرین بود.

در جریان کشف حجاب ایشان به مشهد آمد و با آیه الله العظمی حاج آقا حسین قمی و علمای اعلام مشهد دیدار نمود و پس از رحل اقامت افکندن در مشهد، در شورای آنها که در منزل آیه الله سید یونس اردبیلی دایر می شد شرکت جست و پس از کشتار فجیع گوهرشاد و بازداشت علما، ایشان نیز دستگیر و به تهران اعزام شد. وی پس از پنج ماه آزاد و فروردین ماه سال 1315 وارد نجف گردید.

آیه الله سید ابو الحسن اصفهانی در سال 1323 ش، طی یادداشتی ایشان را به عنوان شخصی شایسته مرجعیت معرفی نمود و از مردم خواست در امور دینی به وی رجوع نمایند و رساله عملیه آیه الله شیرازی تحت عنوان «انیس المقلدین» انتشار یافت.

آیه الله شیرازی در جریان نهضت ملی از اقدامات سیاسی آیه الله سید ابو القاسم کاشانی حمایت کرد و در جریان لایحه انجمنهای ایالتی و ولایتی سال 1341 و 15 خرداد 42 به دفاع از حریم دین و روحانیت و امام خمینی قدس سره برخاست، تا اینکه با اعمال فشار حزب بعث عراق، این کشور را ترک گفت و روز 10 آذر 1354 به ایران آمد و پس از سفر به قم و شیراز وارد مشهد شد و به تدریس طلاب و ارشاد مردم پرداخت و در جریان انقلاب اسلامی سال 1357 زمام امور خراسان را به عهده گرفت و هماهنگ با امام عمل کرد، تا اینکه ساعت 11/5 شب ششم مهر ماه سال 1363 ه.ش در 92 سالگی به دیدار معبود شتافت.

ایشان هرگز لباسی برتر از لباس متوسط الحال بر تن نمی کرد.

اجازه نمی داد اتاق سکونتش باقالی مفروش شود. غذای ساده می خورد و همه کارهایش را خود انجام می داد و از حضور افراد در کنار خود هنگام رفت و آمد جلوگیری می کرد. شب زنده دار بود و به مقام ولایت عشق می ورزید و با

هوای نفس سخت پیکار می کرد.

جایگاه علمی آیه الله شیرازی بسیار بالا بود. او بجز تدریس فقه و اصول که سالها در نجف و مشهد دوام آورد، کتابهای فقهی و اصولی زیادی را نوشت. عمده الوسائل فی الحاشیه علی الرسائل، کتاب القضاء، الدرر البیض فی منجزات المریض، ازاحه الشبهات فی الشک فی الركعات، رفع الحاجب فی الاجره علی الواجب، التحفه الکاظمیه فی قتل الحيوانات بالآلات الکهربائیه، الحاشیه علی العروه، الامامه فی الشیعہ، مناسک حج، توضیح المسائل و پوشش زن از دیدگاه اسلام از آن جمله است. ایشان در کنار فعالیتهاى علمى به تأسیس مدارس علمى و کتابخانه های عمومی و مساجد و مراکز درمانی همت گماشت.

غلامرضا جلالی

(237)

شیرازی-محمد حسین

(-1343 ه ق)

شیخ محمد حسین شیرازی از فضلا و علمای شیراز به شمار می رفت و نزد مردم از اعتبار خوبی برخوردار بود.

تحصیلات را در ایران و عراق به پایان برد و به درجه اجتهاد رسید و در شیراز به ترویج و نشر احکام اسلامی همت گماشت. در آخرین سالهای حیات خود به مشهد مهاجرت کرد و سال 1343 ه ق درگذشت و در محل دار السعاده حرم به خاک سپرده شد.

تاریخ آستان قدس/342.

ابراهیم زنگنه

(238)

شیرازی-نصر الله

(1291-1239 ه ق)

مولانا حاج میرزا نصر الله شیرازی معروف به «فارسی» از بزرگان علما و دانشوران سده 13 هجری است. وی در علوم عقلی و نقلی مهارت داشت و از

ص: 269

شیخ مرتضی انصاری و مولانا فاضل دربندی اجازه نقل حدیث داشت. در سال 1239 ه ق در شیراز متولد شد و پس از تکمیل تحصیلات به مشهد آمد و به عنوان مدرّس اول آستان قدس رضوی به تدریس پرداخت و آثار گرانسنگی را به وجود آورد. تعلیقات بر قوانین الاصول در چهار مجلد، حواشی بر کتاب روضه در فقه در چهار مجلد، حواشی بر اوایل تفسیر بیضاوی، رساله مبسوط در علم عروض و قافیه، کتاب خلل الصلاة، رساله ای در نسبه الثنائیه، حواشی شرح کبیر، تعلیقات بر فرائد شیخ مرتضی انصاری، رساله ای در حل بعضی معضلات مسائل علم حساب و رساله های دیگر از آن جمله است.

وی صبح روز پنجشنبه پنجم جمادی الآخر سال 1291 درگذشت و در ایوان طلای صحن جدید دفن گردید.

فرزند او میرزا عبد الرحمن از مفاخر علمی خراسان است.

مطلع الشمس/685-686، فردوس التواریخ/134-135، تاریخ علمای خراسان/107، اعیان الشیعه 10/219-220.

ابراهیم زنگنه

(239)

شیروانی اصفهانی - محمد

(-1098 ه ق)

محمد فرزند حسن شیروانی معروف به «ملا میرزا» و «فاضل شیروانی» از دانشمندان برجسته قرن یازدهم هجری است. سالها در عراق به تحصیل پرداخت، بعد به حوزه اصفهان رفت و تدریس و تحقیق را اساس کار خود قرار داد. او در عصر شاه سلیمان صفوی می زیست و به درخواست وی به اصفهان مهاجرت نمود و مجلس درسی ترتیب داد و میرزا عبد الله افندی، صاحب ریاض العلماء و شیخ حسن بلاغی، و مولی محمد اکمل پدر علامه بهبهانی و امیر محمد صالح خاتون آبادی، داماد علامه مجلسی از ایشان استفاده بردند.

او فرزندی از دختر علامه مجلسی

ص: 270

به نام حیدر علی داشت که فرقه حیدریّه به او منسوب است. حیدر علی با دختر مجلسی دوم ازدواج نمود.

شاگردش عبد الله افندی پس از وفات او سروده

هیئات أن یأتی الزمان بمثله أن الزمان بمثله لبخیل

از تألیفاتش مسائل جیش اسامه است.

وی از شاگردان آقا حسین ابن جمال الدین خوانساری است. ملاً میرزا داماد مجلسی اول و پسرش داماد مجلسی دوم است و مدرس تبریزی در ریحانه الادب و محدث قمی در فوائد الرضویه و شیخ حرّ عاملی در امل الآمل و افندی در ریاض العلماء مقام علمی و معنوی او را ستوده اند. وی در فن کلام، منطق، حکمت، اصول، فقه، حدیث، علوم ریاضی و طبیعی بی مانند بود و در فن جدل و مناظره مهارت عجیبی داشت. شرایع مطالع و مختصر عضدی را شرح کرد. رساله نمودج و شرح مختصر اصول و شرح رساله فاضل دوانی و فاضل قوشچی، حاشیه معالم الاصول، اثبات عصمه الائمه من آیه ان الابرار لفی نعیم، اثبات النبوه و الامامه، اثبات الواجب تعالی، (موجود در کتابخانه آستان قدس رضوی) الاجتهاد و الاخبار، الاحباط و التکفیر، الجمع بین الاخبار المتعارضه، حاشیه حکمه العین کاتبی، و اشعاری که به وی نسبت داده اند و رسائل متعدد دیگر از آثار علمی او شمرده می شود.

شیروانی روز جمعه آخر ماه رمضان سال 1098 یا 1099 ه ق به هنگام ظهر دعوت حق را اجابت کرد و جسدش از اصفهان به مشهد انتقال یافت و در سرداب مدرسه میرزا جعفر کنار قبر ملاً محمّد باقر سبزواری و شیخ حرّ عاملی دفن گردید.

اعیان الشیعه 142/9-143، روضات الجنّات 341/7-343، منتخب التواریخ/688، فردوس التواریخ/105، مطلع الشمس/681-682، ریحانه الادب 386/5، هدیه الاحباب/252 و 270، تذکره نصرآبادی/157، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/233، دائرة المعارف تشیع 219/10.

غلامرضا جلالی

ص: 271

صاحب الزمانی-سید حسن-جلد دوم

(240)

صادقی-قاسم

(1315-1360 ه ش)

روحانی شهید دکتر قاسم صادقی فرزند اسفندیار از متفکرین مبارز معاصر است. وی روز دوم مهر 1315 در گرمه بجنورد به دنیا آمد. در هفت سالگی مادرش را از دست داد و در 13 سالگی پس از به پایان رساندن ششم ابتدایی برای تحصیل علوم دینی به حوزه علمیه مشهد آمد. تحصیلات مقدماتی را در مدرسه نواب و سطح را نزد آیه الله شیخ هاشم قزوینی آموخت و خارج فقه و اصول را خدمت آیه الله العظمی میلانی شرکت جست سپس وارد دانشگاه گردید و پس از اخذ لیسانس به استخدام آموزش و پرورش درآمد و در مشهد به کار تدریس روی آورد.

وی در کنار دبیری به تحصیل خود ادامه داد و موفق به دریافت درجه دکتری در رشته فقه و حقوق اسلامی شد و از آموزش و پرورش به دانشگاه

ص: 272

فردوسی مشهد منتقل و در دانشکده الهیات به تدریس پرداخت.

با توجه به مشارکت فعالانه در جریان انقلاب، با تأیید علمای طراز اول مشهد، کاندیدای دوره اول مجلس شورای اسلامی شد و با به دست آوردن 97/7 درصد آرای مأخوذ به عنوان نماینده مردم مشهد به مجلس شورای اسلامی وارد شد و به عضویت کمیسیون آموزش و پرورش و فرهنگ و تحقیقات و تعلیمات عالی درآمد.

دکتر صادقی چه هنگامی که به عنوان یک طلبه در حجره مدرسه نواب تحصیل می کرد یا زمانی که به عنوان استاد دانشگاه در جامعه حضور داشت یا در مجلس به نمایندگی از مردم به قانون گذاری مشغول بود، بی پیرایگی و تواضع خود را از دست نداد. به خدا عشق می ورزید و سوز و گدازی عارفانه در حین تهجد داشت.

سخنانش در حوزه معارف الهی، معقول و منطقی و دل آرا بود. از او دو اثر ارزنده به نام «مسلمان و مادی» و «مسلمان و سفر» پیرامون مبدأ و معاد و نیز تعدادی مقالات مفید به یادگار مانده است.

وی در واقعه هفتم تیرماه 1360 و بمب گذاری دفتر مرکزی حزب جمهوری اسلامی از سوی منافقین، در تهران همراه 72 تن به شهادت رسید و پیکر پاکش به مشهد حمل و در غرفه شماره 5 صحن آزادی به خاک سپرده شد. از وی دو پسر به نامهای محمد و علی و یک دختر سه ماهه بر جای ماند.

شهادت روحانیت شیعه در یک صد ساله اخیر 550/1-551، ماهنامه شاهد، 15 شهریور 1360، ص 83.

ابراهیم زنگنه

صبوری، محمد کاظم - جلد دوم

(241)

صدر العلماء - سید جعفر

(-1335 ه ق)

سید جعفر صدر العلماء فرزند سید محمد باقر صدر العلماء و برادرزاده سید مرتضی صدر العلماء و میرزا ابو القاسم امام جمعه تهران که در اصل از سادات

ص: 273

خاتون آبادی اصفهان هستند در اواخر عمر پس از شهادت سید عبد الله بهبهانی، با توجه به نفوذ سیاسی برادرش سید محسن، ریاست حوزه های علمی تهران را به عهده گرفت. او انسانی خوش قلب و نیک نفس و مهربان بود و سال 1335 ه ق در تهران فوت کرد و با توجه به وصیتش به مشهد منتقل و در صّفه رواق پشت سر مبارک به خاک سپرده شد.

شرح حال رجال ایران 241/1، تاریخ آستان قدس/337.

ابراهیم زنگنه

(242)

صدر العلماء-میرزا محسن

(-1335 ه ق)

حاج سید محسن ملقب به «صدر العلماء» برادر حاج یحیی سجادی از علمای تهران و رجال سیاسی صدر مشروطیت است. ریاست هیئت علمای تهران را به عهده داشت و پیش از برادرش در مسجد حاج سید عزیز الله نماز جماعت اقامه می کرد.

وی انسانی هوشمند بود و با طبقات مختلف جامعه رابطه داشت و در امور سیاسی دخالت می نمود. دوره اول مجلس شورای ملی از طرف طلاب علوم دینی تهران به وکالت مجلس انتخاب شد.

سید محسن داماد مرحوم سید عبد الله بهبهانی بود و پس از شهادت وی جای او را گرفت و پیوسته با مردم رابطه داشت تا اینکه رمضان سال 1335 ه ق/1296 خورشیدی، به وسیله کمیته مجازات در 47 سالگی در تهران با شلیک چند گلوله به شهادت رسید.

جنازه اش به مشهد حمل شد و در محلّ دار الحفاظ دفن گردید.

شرح حال رجال ایران 200/3، تاریخ آستان قدس/427، گنجینه دانشمندان 478/4.

ابراهیم زنگنه

صفای اصفهانی-محمد حسین-جلد دوم

صفی آبادی-خبوشانی-محمد حسین

ضیاء الادباء-محمد مهدی-جلد دوم

ص:274

طالقانی-نظر علی

(-1306 ه ق)

ملا- نظر علی طالقانی که نسبتش به طالقان خراسان است نه تهران، عالمی کامل و حکیمی متکلم و از حافظان قرآن بود. در عصر ناصر الدین شاه قاجار می زیست و در مدرسه مروی تهران تدریس می کرد و خود از شاگردان صاحب جواهر و شیخ مرتضی انصاری بود. وی به سال 1306 ه ق در مشهد درگذشت و در جوار مرقد مطهر امام رضا علیه السلام دفن شد.

اجتماع امر و نهی، اشتراط الحس فی قبول الشهاده، حاشیه بر رسائل شیخ انصاری و کاشف الاسرار که شامل اصول دین و بخشی از آن در فن اخلاق و مواعظ است و در سال 1279 تا سال 1286 تألیف شده، حجیت خبر واحد و رساله ای در غنا از تألیفات وی است.

احسن الودیعه/111، الذریعه 269/1، گنجینه دانشمندان 13/6، اعیان الشیعه 222/10، ریحانه الادب 19/4.

غلامرضا جلالی

طاهر-مظفر حسین

(1408-1350 ه ق)

از فضلا و خطبای برجسته شیعه معاصر هندوستان. وی حدود سال 1350 ه ق در شهر لکهنو در شمال هند متولد شد و در همان جا نشو و نما یافت.

پدرش سید نظیر حسین ابتدا در روستای جرول ساکن بود و بعد در

ص: 275

لکهنو مقیم شد. طاهر نوه دختری سید ناصر حسین فرزند میر حامد حسین مؤلف کتاب عباقت الانوار بود و علم و شرف را از این خاندان به ارث برد.

مظفر حسین نزد جدش سید ناصر حسین و دائیش سید محمد سعید تربیت یافت. قرآن و زبان فارسی را فرا گرفت و در ضمن با مسائل دینی و تعلیمات اسلامی هم آشنا گردید. سپس به شیعه کالج رفت، این مؤسسه دانشکده ای است که توسط علمای شیعه هندوستان در لکهنو ایجاد گردیده است و در آن علاوه بر علوم روز، معارف شیعه هم تدریس می گردد. در آنجا با اصول و مبانی تشیع آشنا گردید و از اکبر علی، امیر حسین و شهنشاه حسین استادان این مؤسسه بهره برد.

او نزد مولانا محمد نصیر، مولانا محمد سعید و مولانا میرزا محمد طاهر که از علمای بزرگ شیعه در لکهنو بودند به طور خصوصی علم آموخت، سپس وارد دانشگاه لکهنو گردید و در رشته حقوق فارغ التحصیل شد.

او بعد از گرفتن مدرک حقوق پروانه وکالت گرفت تا در کارهای مربوط به دعاوی اشتغال پیدا کند، ولی به خاطر علاقمندی به کار تبلیغات مذهبی و خطابه به آن کار دل بستگی پیدا نکرد و دنبال تبلیغ و ارشاد رفت و در این کار مهارت یافت به طوری که در سراسر هند و پاکستان مشهور گردید.

او نخست در روستای جروال به مرثیه خوانی روی آورد و در محرم و صفر و ایام ذکر مصیبت سید الشهداء علیه السلام در حسینیه ها مرثیه می خواند و مورد توجه قرار گرفت و بعد از آن در اثر خواهش مردم به سخنرانی و خطابه پرداخت. چندی نگذشت که از شهرها و ولایات از وی دعوت شد تا در مجالس مذهبی حضور پیدا کند و برای مردم سخنرانی نماید. بیان جذاب و سخنان شیوا و مناظرات و احتجاجات او درباره شیعه موجب گردید تا به عنوان یک خطیب برجسته در هندوستان مطرح شود.

او در میان شیعیان پاکستان هم

طرفداران زیادی داشت و از وی دعوت می شد تا در آنجا نیز مجلس تشکیل دهد و سخنرانی نماید.

مظفر حسین ماه محرم و صفر در مرکز ایالت های هندوستان حضور پیدا می کرد، در کلکته، حیدرآباد، بمبئی و دهلی سخنرانی می کرد و در شهرهای بزرگ مانند بمبئی و کلکته سخنرانیهای او به وسیله تلفن در محلات شیعه نشین پخش می شد.

او به خاطر علاقه ای که به مذهب تشیع داشت در ترویج و تبلیغ احکام آن کوشش می کرد و در مجالس و اجتماعات مربوط به تشیع حضور پیدا می کرد. وی چند سال رئیس شیعه کالج لکهنو بود و مدتی مدیریت کنفرانس شیعیان هندوستان را برعهده داشت.

مظفر حسین را «طاهر جرولی» و «خطیب الایمان» هم می گفتند، خطیب الایمان عنوان مخصوص وی بود که در اعلامیه ها از او به این عنوان یاد می شد.

او در همه مجامع و محافل مذهبی که پیرامون شیعه تشکیل می شد، شرکت می کرد، سخنرانی می نمود و از شیعیان دفاع می کرد.

پس از انقلاب اسلامی در ایران وی مکرر به ایران مسافرت کرد و به حضور امام خمینی رسید. و در مجامع مذهبی در تهران، قم و مشهد مقدس شرکت می کرد. در هندوستان نیز از انقلاب ایران حمایت می کرد و از مواضع امام خمینی دفاع می نمود.

مظفر حسین پس از درگذشت دائیش سید سعید عبقاتی که از علما و رهبران برجسته هندوستان بود، ریاست کتابخانه ناصریه را برعهده گرفت و تا هنگام وفات این سمت را داشت. وی در سال 1408 ق/ 1367 ش از طرف مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام به ایران دعوت شد و در تهران هنگام شرکت در جلسات مجمع ناگهان درگذشت، جنازه او را به مشهد مقدس منتقل و در صحن جدید (آزادی) بارگاه امام رضا علیه السلام به خاک سپردند.

سید حسن حسینی

طباطبایی ساروی-محمد

(-1310 ه ق)

آیه الله سید محمد مجتهد معروف به «ساروی» مجاور حرم بود و سالها در مشهد به تدریس اشتغال داشت. در آخر عمر برای دیدار خویشاوندان به مازندران رفت و سال 1310 ه ق در ساری دار فانی را وداع گفت و برحسب وصیت، جنازه اش به مشهد حمل و در محل دار الضیافه حرم دفن شد.

تاریخ آستان قدس/338، راهنما یا تاریخ آستان قدس/428.

غلامرضا جلالی

طباطبایی قمی -حسن-قمی-حسن

طباطبایی قمی-مهدی

(-حدود 1358 ه ش)

آیه الله حاج سید مهدی قمی فرزند آیه الله العظمی حاج آقا حسین قمی است. وی در مشهد به دنیا آمد، ادبیات را در خدمت میرزا عبد الجواد ادیب نیشابوری فراگرفت و فقه و اصول را بیشتر نزد پدر آموخت و به درجه اجتهاد رسید.

ایشان بعد از واقعه مسجد گوهرشاد که در سال 1314 ه ش اتفاق افتاد، همراه پدر به عتبات مهاجرت کرد و در کربلا-رحل اقامت افکند. پس از درگذشت آیه الله العظمی سید ابو الحسن اصفهانی و رفتن حاج آقا حسین قمی به نجف، ایشان در کربلا ماند و به جای پدر نماز می خواند و روزها تدریس می کرد و حوزه علمیه کربلا- را با درایت کامل اداره می نمود و همه ساله در روزهای تابستان جهت استراحت به بعلبک می رفت.

حاج سید مهدی قمی بعد از انقلاب عراق و روی کار آمدن حزب بعث به لبنان رفت و در حالت انزوا در بعلبک بسر می برد و اوایل پیروزی انقلاب اسلامی ایران، در حالی که بیش از هفتاد سال عمر داشت به تهران آمد و پس از چند روز درگذشت و جنازه اش را به مشهد انتقال دادند و در وسط ایوان طلای صحن عتیق حرم امام رضا علیه السلام به

خاک سپردند.

آیه الله حاج سید مهدی قمی به زهد و تقوا و پرهیزکاری اشتهار داشت و صاحب فضیلت و کرامت بود. از او دو پسر به نامهای حجه الاسلام سید هادی و سید ابو القاسم و یک دختر به نام صدیقه باقی ماند. مادر صدیقه دختر مرحوم حاج شیخ مهدی واعظ خراسانی است.

(247)

طباطبایی نایینی-سید سعید

(1337-1255 ه ش)

سید سعید طباطبایی نایینی فرزند میرزا نصر الله و از سادات حسنی نایین در سال 1255 ه ش در این شهر به دنیا آمد. پس از طی مقدمات در زادگاه خویش در آغاز جوانی به همراه برادرش جعفر به اصفهان رفت و در مدارس این شهر به تحصیل پرداخت.

وی از جمله کسانی بود که در جریان مشروطیت به صف مشروطه خواهان پیوست و به همراه برادرش جزو سردسته های این نهضت در اصفهان بود؛ تا جایی که در دوره استبداد صغیر توسط محمد علی شاه و روس ها محکوم و مورد تعقیب قرار گرفت اما توانست خود را از گرفتار شدن در دست نیروی استبداد برهاند.

وی به همراه برادرش در جنگ جهانی اول (1914-1918 م) هم فعال بود و در صف مجاهدان فعالیت هایی کرد.

سید سعید در سال 1308 ه ش به مشهد مقدس مهاجرت کرد و تا پایان عمر در این شهر ساکن و در سال 1330 ه ش به سفر حج مشرف شد.

سید سعید طباطبایی از جمله افرادی است که در زمینه امور فرهنگی اقدامات شایسته ای انجام داده است از جمله تأسیس ده مدرسه، یک کتابخانه و چاپخانه گلبهار در اصفهان و تأسیس کتابخانه مسجد گوهرشاد مشهد از اقدامات مهم وی می باشد. او 18 عنوان کتاب درسی تألیف و 27 عنوان از کتب دیگران را تصحیح و چاپ نمود.

با وجود این، وی که در پوشیدن

ص: 279

لباس روحانیت اصرار داشت و نمی خواست به استخدام دولت پهلوی درآید، در اواخر عمر از فعالیت های فرهنگی کناره گرفت و در 12 دی سال 1337 ه ش دار فانی را وداع گفت و در پایین کتابخانه گوهرشاد مدفون گردید، محل دفن او اکنون در پشت ایوان مقصوره مسجد گوهرشاد در ایوان شمالی صحن قدس واقع شده است.

اسماعیل رضایی

(248)

طباطبائی یزدی-مهدی

(1285-1346 ه ق)

سید محمد مهدی فرزند سید محمد باقر فرزند مرتضی، فرزند احمد، فرزند حسین فرزند میر سامع فرزند غیاث الدین طباطبائی زواره ای یزدی حائری، در جمادی الثانی 1385 در کاظمین به دنیا آمد و مشهد سکونت داشت و روز دوم محرم سال 1346 ه ق در همین شهر درگذشت. ام الکتاب از آثار اوست که سال 1307 ه ق آن را در چهار جلد برای مظفر الدین شاه قاجار نوشت. جلد اول این کتاب در وقایع روزهای سال، جلد دوم درباره رویدادهای روز طف، جلد سوم درباره روزهای عید و جلد چهارم درباره زندگی حضرت ابو الفضل العباس علیه السلام، به نگارش درآمده است. از آثار دیگر او بدائع الکلام در وقایع الأيام و الانفاس القدسیه فی الحوائج الانسیه در ادعیه را می توان یاد کرد.

الذریعه 303/2 و 170/3، اعیان الشیعه 66/10-67، تاریخ علمای خراسان/ 281.

محمد جواد هوشیار

(249)

طباطبائی یزدی مشهدی-

عبد الحسین

(1273-1336 ه ق)

سید عبد الحسین طباطبائی فرزند سید زین العابدین، از بزرگان فقه و حدیث و کلام و تفسیر و از روشن فکرترین علمای خراسان است.

ص: 280

سال 1273 ه ق متولد شد، سطوح و خارج را خدمت مولانا عبد الله کاشی، یکی از شاگردان شیخ انصاری و نیز سید علی حائری یزدی به پایان رسانید و در ردیف اصولیین و محدثین و مفسرین و متکلمین نامدار خراسان قرار گرفت. آقابزرگ تهرانی می نویسد وی در شمار موثقین و بزرگان ائمه جماعات بود و در خطابه و وعظ زبردست، و پیوسته در خدمت شریعت نبوی قرار داشت و از تحقیق و تألیف غافل نبود و کتابهایی چند، از جمله شرح دعای عرفه را به رشته تحریر درآورد. او 18 شعبان سال 1336 ه ق به سرای جاویدان هجرت نمود و در محل دار السیاده حرم دفن گردید. سید موسی طباطبایی فرزند اوست.

نقباء البشر 1045/1-1046، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/287.

غلامرضا جلالی

(250)

طبرسی - فضل بن حسن

(-548 ه ق)

فضل بن حسن بن فضل معروف به شیخ طبرسی ملقب به امین الاسلام و امین المله و الدین و مکنی به ابوعلی، در عصر سلاجقه می زیست و در فقه، حدیث، ادب، رجال، لغت و علوم ریاضی متبحر بود و شعر می سرود.

ابو الحسن علی بن زید بیهقی (متوفی 565 ه ق) در تاریخ بیهق از ایشان نام برده، می نویسد: وی از تفرش است که معرب آن طبرس می باشد. این نظر بیهقی مورد اعتماد است، چون طبرسی سال 523 وارد بیهق شده و تا سال 548 یعنی 25 سال در این شهر زندگی می کرد و بیهقی در این زمان به عنوان مورخ بیهق و نویسنده مشهور آن، در قید حیات بوده است. علت مهاجرت شیخ طبرسی از مشهد به سبزوار را یکی از چند دلیل زیر دانسته اند:

1- وجود اختلافهای زیاد بین امرای سلجوقی در شهرهای مختلف،

ص: 281

بخصوص در مرو به عنوان مرکز خراسان.

2- درگذشت وزیر معین الدین ابی نصر احمد بن فضل بن محمود کاشانی، وزیر سلطان سنجر فرزند ملکشاه سلجوقی که از سال 490 حاکم خراسان بود.

3- هجرت بزرگان آل زیار به بیهق.

طبرسی در بیهق مهمترین کتابهای خود از جمله مجمع البیان را نوشت. او در مدرسه باب العراق بیهق تدریس می کرد و مجمع البیان را به درخواست شریف سید جلال الدین ابی منصور محمد بن یحیی بن هبه الله حسینی زباری نوشت و در ذی القعدة 536 از تألیف مجمع فراغت یافت. مجمع البیان به تعبیر استاد شهید علامه مطهری «از نظر ادبی و حسن تألیف بهترین تفسیر است و شیعه و سنی برای این تفسیر اهمیت فراوانی قائلند. مکرر در ایران، مصر و بیروت چاپ شده است». مجمع البیان پس از ارتحال طبرسی مورد توجه همه مسلمانان قرار گرفت. در این تفسیر از افکار صوفیانه یا قصه های اسرائیلی خبری نیست.

طبرسی تفسیر دیگری دارد به نام جوامع الجامع. وی پس از فراغت از مجمع البیان، به تفسیر کشاف که توسط معاصر نامدارش جار الله زمخشری (467-538 ه ق) تألیف یافته بود، دست یافت. برخی از نکات ادبی را که در مجمع البیان نیامده بود در تفسیر جوامع الجامع با توجه به کشف نوشت و سال 542 آن را به آخر رساند.

بجز دو اثر گرانبهای یادشده، الآداب الدینیة للبخزانه المعینیة، که آن را به اسم خواجه اتابک ابی نصر احمد بن فضل بن محمود نوشته است، اعلام الوری باعلام الهدی، تاج الموالید، الجواهر در نحو، برای امیر صفی الدین ابی منصور محمد بن یحیی بن هبه الله الحسین تألیف نمود. غنیه العابد و منیه الزاهد، الفائق، الکاف الشاف من کتاب الکشاف، النور المبین نیز از آثار قلمی اوست.

طبرسی در خدمت دانشورانی چون سید ابو طالب محمد بن حسین حسینی

شیخ القصبی گرگانی، شیخ ابو علی ابن شیخ طوسی، شیخ ابو الوفاء عبد الجبار بن علی مقری رازی، حسن بن حسین بن حسن بن بابویه قمی رازی، شیخ ابو الحسن عبید الله بن محمد بن حسین بیهقی، حاکم موفق بن عبد الله عارف نوقانی از مشایخ عامه دانش آموخت، و از آنان اجازه روایی گرفت و چهره های برجسته ای چون فرزندش شیخ جلیل رضی الدین ابو نصر حسن بن فضل طبرسی، حافظ محمد بن علی بن شهر آشوب (م 588 ه ق در حلب) شیخ منتجب الدین علی بن عبید الله بن حسن رازی قمی، سید جلیل امام ضیاء الدین فضل الله بن علی بن عبید الله حسینی راوندی کاشانی، شیخ امام قطب الدین ابو الحسن معروف به قطب راوندی، شیخ ابو الفضل شاذان بن جبرئیل قمی و شیخ برهان الدین بن محمد بن علی قزوینی همدانی را در مکتب علمی خود پرورش داد و سال 548 ه ق در 80 سالگی درگذشت و در گورستانی نزدیک حرم معروف به قتلگاه دفن گردید.

معالم العلماء/135، مناقب آل ابی طالب 14/1، مجمع البیان 210/2 و 237/4 و 411/3، 343 و 534، اعلام الوری باعلام الهدی/349، تاریخ بیهق/242، اعیان الشیعه 413/8.

غلامرضا جلالی

(251)

طبسی - محمد حسین

(-1336 ه ق)

آیه الله العظمی آقا شیخ محمد حسین طبسی، فقیه برجسته عصر خود بود. در خدمت آیه الله میرزا محمد ابراهیم طبسی به تکمیل علوم پرداخت و به سامرا رفت و از محضر میرزای بزرگ شیرازی استفاده نمود و پس از آن به نجف عزیمت نمود و در حلقه درسی آیات سید محمد اصفهانی فشارکی و آخوند خراسانی شرکت کرد و بعد از اتمام تحصیلات به طبس بازگشت و زعامت مردم این شهر را به عهده گرفت و به تدریس و تبلیغ پرداخت. ملا محمد علی فرزند ملا علی اکبر طبسی و آیه الله

ص: 283

حاج شیخ محمد رضا طبسی از محضر او استفاده کردند. روز 18 شعبان سال 1336 ه ق از دنیا رفت و در محل دار السیاده حرم امام رضا علیه السلام دفن شد.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/287، گنجینه دانشمندان 30/6-31.

(252)

طبسی-ولی الله

(-1363 ه ق)

سید ولی الله طبسی فرزند سید علی نقی، از عالمان دینی یزد در سده چهاردهم است. وی تحصیلات خود را در حوزه مشهد آغاز کرد، سپس همراه برادران خود سید محمد کاظم و سید باقر به کربلا رفت و در محضر آیات شیخ علی شاهرودی و میرزا هادی خراسانی به ادامه تحصیل پرداخت. وی در آخرین سفر خود به مشهد، در سال 1363 ه ق بیمار شد و در مشهد درگذشت مدفن وی میان صحن عتیق و صحن نو قرار دارد.

دائرة المعارف الشیعه العامه 382/11 مفاخر یزد 442/1

(253)

طیب کابلی-سید علیخان

(ج قرن 13 ه ق)

حاج میر سید علیخان معروف به «طیب کابلی» از سادات و علمای بنام و اطبای حاذق مقیم مشهد بود. در اواسط عمر به قصد زیارت از کابل به مشهد آمد. مدتی امام جماعت بود و بعدها به نشر مقاله و معالجه بیماران پرداخت. کتب گرانبهایی داشت و به کتابخانه آستان قدس وقف کرد. به سفر رفت، در بین راه دار فانی را وداع گفت و جنازه اش را به مشهد آوردند و در جوار حرم مطهر رضوی دفن نمودند.

مطلع الشمس/708، تاریخ علمای خراسان/90، فهرست کتابخانه مرکزی، ج 6، مقدمه حرف د، اعیان الشیعه 302/8.

غلامرضا جلالی

طسوجی-ایسی محصل-شیخ علی

ص: 284

عابدی قائنی - سید محمد

(1325-1404 ه ق)

آیه الله سید محمد عابدی قائنی در سال 1325 ه ق در شهر قائن در خانواده ای متدین چشم به جهان گشود.

پدر ایشان سید اسحاق هاشمی نژاد بود.

سید محمد تحصیلات مقدماتی علوم حوزوی را در مدرسه جعفریه قائن ادامه داد و در 22 سالگی برای ادامه تحصیل به قم عزیمت کرد و پس از یک سال اقامت در این شهر عازم نجف شد و در محضر آیات عظام سید ابو الحسن اصفهانی، میرزای نائینی و آقا ضیاء عراقی فقه و اصول را فراگرفت و پس از چهل و شش سال حضور فعال در حوزه نجف و خدمات شایان به این حوزه، مورد توجه آیه الله شاهرودی و آیه الله حکیم و آیه الله خوئی و نیز امام خمینی رحمه الله علیهم اجمعین قرار گرفت او به مدیریت مدرسه آخوند خراسانی و رسیدگی به مشکلات طلاب و زائرین عتبات و تشرّف شبهای هر جمعه به کربلا اهتمامی بلیغ داشت. در سال 1395 ه ق/1354 ش از سوی عناصر

ص: 285

رژیم صدام بازداشت و تحت حفاظت از مرز خانتقین-خسروی وارد ایران شد. ایشان شب 19 ماه مبارک رمضان سال 1404 ه ق/29 خرداد 1363 ش پس از حدود 3 سال بیماری در 79 سالگی زندگی را بدرود گفت و به لقاء حق شتافت و در کنار حوض صحن آزادی حرم مطهر رضوی دفن گردید.

ابراهیم زنگنه

(255)

عارف الزین-احمد

(1339-1262 ه ش)

استاد شیخ احمد عارف الزین مدیر دانشمند مجله اسلامی «العرفان» از علمای مبرز شیعی مذهب معاصر لبنان بود که مهر ماه 1339 همراه سید حسن حسینی مفتی شیعیان لبنان، شیخ محمد خلیل الزین، شیخ محمد قبلان و شیخ عبد الکریم حرّ عاملی، چهار نفر از علمای بلندپایه این کشور برای زیارت قبر مطهر امام هشتم علیه السلام به مشهد مشرف شد و پس از استقبال باشکوهی که از طرف جامعه روحانیت و مطبوعات خراسان از وی به عمل آمد، بر اثر سکته قلبی در 79 سالگی دار فانی را وداع گفت و در صحن عتیق دفن شد. او موقع آمدن به ایران طی صحبتی با امام موسی صدر، مرگ خود در جوار امام رضا علیه السلام را پیش بینی کرده بود.

وی سال 1301 ه ق در روستای «شکور» لبنان متولد شد و پس از طی دوران کودکی در مدرسه ابتدایی نبطیه و مدرسه حسن یوسف مکی به تحصیل علم پرداخت سپس نزد عبد الحسین شرف الدین با اصول فقه آشنا شد بعد به صیدا رفت و علم دینی و آموزش زبان فرانسه و اندکی ترکی و فارسی را دنبال نمود. او در سال 1327 ه ق مجله العرفان را که به اوضاع سیاسی کشورهای اسلامی و نفوذ استعمار می پرداخت منتشر ساخت و پیش از آن مقالاتی از وی در نشریات اجتماعی و سیاسی روز لبنان مثل: ثمرات الفنون، الاتحاد العثماني و حقیقه الاخبار، نشر یافته بود. در سال 1330 ه ق روزنامه

ص: 286

«جبل عامل» را منتشر نمود، ولی در اندک زمانی شیخ احمد توسط ترک‌ها دستگیر و روزنامه و مجله، هر دو توقیف شد. او سال 1335 آزاد شد و العرفان را بار دیگر به چاپ سپرد و سال 1346 هـ ق تبعید گردید و تا سال 1354 هـ ق در تبعید و زندان بسر برد و پس از آزادی و بازگشت به صیدا علاوه بر نشر مجله العرفان به انتشار کتابهای اسلامی و تفاسیر مهمی چون مجمع البیان و آلاء الرحمن، دست یازید.

نامه آستان قدس، شماره دوم، دی ماه 1339، ص 47-49 و نقل قول از آیه الله واعظزاده خراسانی دبیر کل پیشین مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی.

ابراهیم زنگنه

عارف عباسی - محمد عباسی - محمد عارف

(256)

عارف نیشابوری - محمد حسن

(-1262 هـ ق)

مولانا حاج محمد حسن از علما و عرفای قرن سیزدهم هجری است، در یکی از روستاهای نیشابور به نام «معموری» در میان طایفه بیات به دنیا آمد و پس از پشت سر گذاشتن دوران نوجوانی عازم مشهد گردید و نزد میرزا معصوم رضوی فقه و اصول را آموخت و در نزد مولانا عبد الوهاب شیخ الاسلام، علوم عقلی و ریاضیات را فراگرفت و پس از آن خود به تدریس روی آورد و تحت تأثیر مولانا علی اکبر شیروانی، جذبۀ الهی او را دربرود و با پشت پا زدن به همه امور دنیوی، گوشه عزلت برگزید و مدت چهار سال در یکی از حجره های مدرسه پایین پا به ریاضتهای سخت مشغول گردید و صاحب کراماتی شد. سرانجام دوم رجب سال 1261 یا 1262 هـ ق به رحمت ایزدی پیوست و بر حسب وصیت، در کنار مزار شیخ طبرسی در قبرستان قتلگاه مدفون گردید.

تاریخ علمای خراسان/117، فردوس التواریخ/124، مطلع الشمس/706 و 710، الکرام البرره 296/1، مکارم الآثار 1647/5، اعیان

ص: 287

(257)

عاملی-بدر الدین

(-پیش از 1104 ه ق)

بدر الدین فرزند سید احمد فرزند زین العابدین حسینی عاملی انصاری از علمای قرن یازدهم هجری است که در حدیث و فقه و شعر و ادب صاحب نظر بود. در اصل از جبل عامل است، در اصفهان متولد شد و نوه دختری میرداماد به شمار می رود. او در زمان شیخ حر عاملی (م 1104 ه ق) به مشهد آمد و مجاور شد و به تدریس مشغول گردید.

بدر الدین از پدر خود، و شیخ بهائی، ملا محمد تقی مجلسی و فخر الدین طریحی حدیث روایت کرده و تألیفات ارزنده ای مانند: حجیه الاخبار، شرح اثنی عشریه صلاتیه در تاریخ 1035 ه ق تألیف نمود، شرح اثنی عشریه صومیه، شرح زبده شیخ بهائی، عیون جواهر النقاد فی حجیه اخبار الآحاد، از آثار ایشان است.

او پیش از درگذشت شیخ حر عاملی چشم از این جهان فرو بست و شیخ در مراسم تدفین وی شرکت داشت و به احتمال زیاد داخل حرم دفن گردید.

از شاگردان او می توان سید محمد بن علی بن محیی الدین موسوی عاملی را نام برد.

الذریعه 270/6، 298/13، ریحانه الادب 90/4، امل الآمل 42/1، اعیان الشیعه 549/3.

(258)

عاملی-حسن

(-1300 ه ق)

شیخ حسن فرزند شیخ نظام الدین مرتضی عاملی مؤلف شجره طوبی است. ایشان شیخ الاسلام مشهد بود و کتاب السؤال و الجواب را در اصول عقاید، به اسم رکن الدوله محمد تقی

میرزا برادر ناصر الدین شاه نوشت و به سال 1299 ه ق از نوشتن آن فراغت یافت و سال 1300 ه ق از دنیا رفت.

الذریعه 31/13-32.

غلامرضا جلالی

(259)

عاملی-حسین

(-اوایل سده 11 ه ق)

شیخ حسین فرزند حسن عاملی مشغری، فقیه و ادیب قرن دهم و یازدهم است. او از خاندان عاملی و مهاجر از مشغری جبل عامل بود. خدمت شهید ثانی و شیخ بهاء الدین عاملی تحصیل کرد و اجازه روایی گرفت. به هند، اصفهان و در آخر به خراسان سفر نمود. در مشهد به تحقیق و تألیف پرداخت و همان جا درگذشت. از تألیفات اوست کتاب النکاح.

امل الآمل 69/1، اعیان الشیعه 479/5.

غلامرضا جلالی

(260)

عاملی-عبد العالی

(926-993 یا 994 ه ق)

عبد العالی فرزند محقق کرکی، مشهور به تاج الدین ابو محمد از فقیهان و محدثان و متکلمان قرن دهم هجری است. وی شب جمعه نوزدهم ذی القعدة در سال 926 ه ق به دنیا آمد و نزد پدر و عالمان دیگر به تحصیل پرداخت و جزو بزرگان ارکان دولت شاه طهماسب صفوی شد. او به بحثهای کلامی رویکرد بیشتری از خود نشان داده است. پسر خواهرش محمد باقر حسینی مشهور به میرداماد از او اجازه نقل روایت اخذ کرده و سید حسین بن حیدر عاملی کرکی از شاگردان اوست. وی کتاب امامت را در رد نواقض الروافض میرزا مخدوم شریفی نوشت و کتاب مناظرات و کتاب قبله به طور عام و خصوص قبله خراسان و رساله عملیه در فقه (نماز یومیّه) و شرح ارشاد علامه تا کتاب حج و بالغ بر سه هزار بیت شعر و تعلیقه بر رساله استاد پدرش علی بن هلال کرکی

ص: 289

از آثار اوست.

ایشان الفیه شهید اول را شرح کرد و بیشتر عمر خود را در کاشان سپری نمود و سال 993 یا 994 هـ ق در شهر اصفهان فوت کرد و در زاویه منسوب به سید الساجدین دفن گردید و پس از 30 سال جنازه او همراه جنازه شیخ فقیه علی بن هلال کرکی به مشهد انتقال یافت و در محل دار السیاده به خاک سپرده شد.

منتخب التواریخ/678 و 692، روضات الجنات/14/5، امل الآمل/110/1، نقد الرجال/188-189، تاریخ عالم آرای عباسی/154/1، اعیان الشیعه/18/8-17.

غلامرضا جلالی

(261)

عاملی-علی

(1103-1013 هـ ق)

شیخ علی فرزند محمد بن حسن بن شهید ثانی، معروف به «شیخ علی کبیر» و «سبط الشهید» بود. وی از جانب مادر سبط محقق ثانی و در اصل عاملی می باشد. سال 1013 هـ ق در مکه تولد یافت و در اوان جوانی در اصفهان ساکن گردید و نزد شیخ بهائی به تحصیل پرداخت و در سلک اعلام اصفهان درآمد و به تألیف و تدریس روزگار خود را سپری نمود. الدر المنثور، الدر المنظوم من کلام المعصوم شرح اصول کافی در حدیث، حاشیه شرح لمعه، الهام المارقه عن اغراض الزنادقه، زاد المرشدین فی رد الصوفیه و رسائلی در عبادت را نوشت.

او در مجلد دوم الدر المنثور، ص 238 شرح زندگی خود را به تفصیل آورده است. محمد، حسین و محی الدین فرزندان وی بودند که همگی از علمای بلندمرتبه و مدرسان برجسته اصفهان شمرده می شدند.

شیخ علی سال 1103 هـ ق در نودمین سال زندگی خود در شهر اصفهان رحلت کرد و جنازه اش به مشهد حمل و در سردابه مدرسه میرزا جعفر حاشیه صحن عتیق جنب مقبره شیروانی و سبزواری دفن شد.

ص: 290

غلامرضا جلالی

(262)

عاملی بازوری-ابراهیم

(-بعد از 1030 ه ق)

شیخ ابراهیم فرزند فخر الدین عاملی بازوری از شاگردان شناخته شده شیخ بهائی و شیخ محمد بن شیخ حسن صاحب معالم پسر شیخ زین الدین شهید ثانی است. شیخ حر در کتاب امل الآمل وی را به فضل و صدق و شعر و ادب توصیف کرده است. دیوان شعر و رساله رحله المسافر از آثار اوست. در این دیوان، شعری در رثای شیخ بهائی و شعری در ستایش زین الدین سروده است.

بازوری پس از سال 1030 ه ق درگذشت و در مشهد رضوی دفن گردید.

مطلع الشمس 695/2.

ابراهیم زنگنه

(263)

عاملی جبعی-سید حسین

(-1069 ه ق)

سید حسین فرزند سید محمد بن علی بن حسین بن ابی الحسن موسوی عاملی جبعی، نسبش با چندین واسطه به حضرت امام موسی کاظم علیه السلام می رسد. در اصل از جبل عامل است.

پدرش صاحب مدارک و از شاگردان شیخ بهائی است. او پس از رسیدن به سن کمال، نزد پدرش صاحب مدارک و شیخ بهاء الدین عاملی و اساتید برجسته حوزه اصفهان به تحصیل پرداخت و بعد از رسیدن به درجه اجتهاد، به خراسان سفر کرد و در مشهد ساکن شد و به منصب شیخ الاسلامی و تدریس اشتغال ورزید و به سال 1069 ه ق در مشهد درگذشت.

این خاندان به جهت پرورش عالم و مجتهد به سلسله الذهب مشهورند.

امل الآمل 80/1، منتخب التواریخ 694 و 680، الذریعه 22/6، اعیان الشیعه 127/6.

غلامرضا جلالی

عاملی جبعی - حسین

(1078-1056 ه. ق)

شیخ حسین فرزند علی بن محمد بن حسن بن زین الدین شهید ثانی عاملی جبعی، از فضلا، صالحان و محققان قرن یازدهم است. وی 18 ذیحجه سال 1056 ه. ق به دنیا آمد، علوم دینی را نزد پدر آموخت و 21 ذیحجه سال 1078 در جوانی در اصفهان درگذشت و جنازه اش به مشهد منتقل شد. پدرش صاحب در المنثور، مقامات علمی و معنوی او را ستوده است.

امل الآمل 78/1، شهیدان راه فضیلت 269/، فوائد الرضویه 323/1.

غلامرضا جلالی

عباسی - محمد عارف

(زنده در قرن 10 ه. ق)

شیخ محمد عارف عباسی مشهور به «پیر پالان دوز» از عرفا و پیران سلسله ذهبیه است. او علاوه بر اینکه در عرفان به مقامات بلندی دست یافت، در کیمیاگری و خطاطی متبحر بود.

هفت سوره از قرآن با خطی بسیار زیبا از وی تا روزگار ما باقی مانده است.

وی با این که صاحب موقعیت بود و می توانست بدون کوشش زندگی خوبی داشته باشد، از راه پالان دوزی روزگار می گذرانید.

برخی ساختمان آرامگاه پیر پالان دوز را کهن تر از زمان درگذشت او می دانند. کتیبه موجود، سال 985 هجری را سال پایان بنای مزار پیر ثبت کرده است، ولی بعضی دیگر از صاحب نظران بر این باور هستند که اصل بنا در سال 716 ه. ق در زمان سلطان محمد خداپنده اولجایتوی ریزی شده است و آن محل ابتدا مقبره شیخ ابو نصر سراج بوده است و بعدها پیر پالان دوز در آن دفن گردیده است.

مؤید این نظر این است که قبر پیر پالان دوز در وسط بقعه قرار ندارد و معلوم می شود که قبر دیگری پیش از آن در وسط بقعه بوده است.

آرامگاه پیر پالان دوز در حال حاضر در ضلع شرقی مجموعه حرم مطهر قرار دارد و مردم مؤمن همه روزه به زیارت آن می روند.

بحث در آثار و احوال حافظ 211/2، دائرة المعارف تشیع 36/1، بناهای تاریخی خراسان/20، منتخب التواریخ /699، فهرست بناهای تاریخی ایران /339، تاریخ آستان قدس/346، سرزمین و مردم ایران/824، طرائق الحقائق 711/3، راهنمای خراسان /129-130.

غلامرضا جلالی

(266)

عبایی-حسین

(1374-1292 ه ش)

حاج میرزا حسین واعظ عبایی، فرزند حاج میرزا حسین واعظ، از علمای معاصر است. به سال 1292 ه ش بعد از درگذشت پدر، در شهر تبریز در خانواده ای روحانی چشم به جهان گشود و به نام پدر موسوم گردید.

وی در 18 سالگی پس از پایان مقدمات، به منظور ادامه تحصیل به

مشهد آمد و در حوزه درسی آیات حاج شیخ هاشم قزوینی، سید یونس اردبیلی، میرزا مهدی اصفهانی و حاج سید جواد خامنه ای شرکت کرد همسری از سادات رضوی برگزید و همه زندگی خود را در مشهد وقف کارهای تربیتی و تبلیغی نمود و پس از درگذشت آیه الله حاج سید علی رضوی، برادر همسرش به درخواست عده ای از مردم به جای وی در مسجد ملا حیدر به اقامه نماز مبادرت نمود.

وی از مدافعین سرسخت انقلاب و رهبری امام خمینی قدس سره بود و از زراندوزی و توجه به ماده و مادیات

ص: 293

پرهیز داشت و سلب علاقه از مادیات را از ضروریات ایمان می شمرد. خود همه عمر را در ورع و پارسایی گذراند و 30 رجب 1416 ه ق/1374 ه ش به رحمت حق پیوست و در ضلع شمال غربی صحن آزادی دفن گردید.

غلامرضا جلالی

(267)

عرب-علی

(-1383 ه ق)

شیخ علی عرب معروف به «مجرّد» صاحب علوم غریبه و نجوم و هیئت بود. در اوایل عمر لباس عالمان دین را به تن داشت، ولی در زمان پهلوی وقتی که اتحاد شکل پیش آمد و بسیاری از علما به شکل عادی درآمدند، از لباس بیرون شد و دیگر ملبّس نگردید.

در دوره دوم انتخابات مجلس شورای ملی از سوی مردم سبزوار انتخاب گردید، ولی پس از مدتی استعفا کرد. مرام نامه فرقه ترقی و تمدن کام یا خیال خام برای فریب عوام از آثار اوست. شعر نیک می سرود. مدتی در بستر بیماری بود تا آنکه روز 15 رجب سال 1383 ه ق از جهان فانی گذشت و به عالم باقی شتافت و در صحن عتیق مقابل ایوان عباسی مدفون گشت.

مرآه الحجّه/120-128.

غلامرضا جلالی

عرب زاده-آقا نجفی همدانی-محمد

(268)

عربی خوان-حسن

(-1339 ه ق)

میرزا حسن معروف به عربی خوان از فضلائی نامدار و واعظان برجسته مشهد بود، چون اشعار عربی را به لحن عرب می خواند به این نام شهرت یافت. وی در فن وعظ و خطابه از سرآمدان عصر خود بود و شعر می سرود و روز 15 صفر 1339 ه ق در مشهد فوت کرد و در محل دار السیاده حرم به خاک سپرده شد.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/289.

ابراهیم زنگنه

ص:294

(1264 یا 1265-1356 ه ق)

آیه الله علامه سید محمد تهرانی لواسانی معروف به «عصار» و متخلص به «ناظم» و «آشفته»، فرزند محمود از چهره های بلند آوازه حوزه، به سال 1265 یا 1264 ه ق در تهران به جهان پا نهاد و دوم ذی الحجه 1340 ه ق پس از تلمذ در محضر آیات میرزای شیرازی، میرزای نائینی، میرزای آشتیانی و آخوند ملا محمد کاظم خراسانی و نیل به درجه اجتهاد، به مشهد آمد و با وجود ضعف جسمی و از دست دادن یک چشم به تألیف و تصنیف پرداخت. از آن جمله می توان به آثار زیر اشاره کرد:

شرحی بر زبده شیخ بهایی، شرح معالم، تفسیر بسم الله و فاتحه الكتاب، شرح لمعه، حجیت خبر واحد، مسأله اجزاء، مسأله بیع به شرط خیار، مبحث اجتهاد و تقلید، استصحاب و تنبیهات استصحاب، البرکات الرضویه فی تلخیص الفوائد الاصولیه علامه انصاری، رساله ای در تجزی و کلام اخباریین و ظاهر کتاب رساله ای در قاعده نفی ضرر، رساله ای در مبحث ترتیب، تقریرات درس میرزا در وقف، رساله ای در مبحث ترتب، رساله ای در عدم اعتبار تساوی سطوح، رساله ای در جواز صلاه در لباس مشکوک، شرح کشف الفوائد علامه، شرح کشف الریبه فی الغیبه و النمیمه، الالهامات الرضویه فی شرح الزیاره الجامعه الکبیره، شرح قواعد شهید اول، شرح و جیز بر منظومه سید بحر العلوم، وجوه تأمل بر مکاسب مرحوم شیخ مرتضی، توحید کمالی و

اخلاق کمالی، لسان الغیب، بیان الغیب، نیاح الغیب، تشطیر مقدمات گنجینه راز، شرح منظوم گلشن راز، ذیل الارغام و ارغام الشیطان در ردّ بایبه و بهائیه، رساله ای در دیات مطابق وجه نقد، حاشیه بر شرح منظومه حاج ملا هادی سبزواری، پاسخ نامه به فارسی و تعداد دیگری از آثار علمی و پربها که برخی از آنها منتشر شده است و تعدادی نیز به صورت مخطوط در کتابخانه آستان قدس نگهداری می شود.

عصار در سال 1356 ه ق در مشهد رخت به سرای بقا کشید و در صحن جدید حرم مطهر دفن شد. سید محمد کاظم عصار فرزند اوست.

زندگی نامه خود نوشت مرحوم آیه الله سید محمد عصار، تصحیح محسن صادق، مجله پیام حوزه، شماره 18، 277-295، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/290، الذریعه 271/2، 105/20، 5/24، 94/26.

غلامرضا جلالی

(270)

عصار خراسانی - سید حسن

(-1359 ه ق)

سید حسن عصار خراسانی از علما و نویسندگانی است که سالهای طولانی در شهر مدینه مجاور و به تحصیل و تحقیق مشغول بود. به مشهد آمد و آثاری علمی را پدید آورد و حدود سال 1359 ه ق درگذشت.

نقاء البشر 370/1، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/289.

غلامرضا جلالی

(271)

عطار - محمد علی

(1066-986 ه ق)

در جوانی در شهر کاشان عطاری می کرد و اهل ترکیه نفس بود، از کاشان به مشهد آمد و بیشتر وقتها در زاویه ای به چله می نشست و مردم به او علاقه داشتند. در هشتادسالگی در سال 1066 ه ق دعوت حق را لبیک گفت و در مقبره شیخ بهاء الدین محمد عاملی دفن شد.

ص: 296

غلامرضا جلالی

علامه حائری مازندرانی - مازندرانی - محمد صالح

علامه سمناوی - مازندرانی - محمد صالح

(272)

علم الهدی - سید ابراهیم

(-1378 ه ش)

آیت الله حاج سید ابراهیم علم الهدی سبزواری از ستارگان پرفروغ آسمان فقه و فقاہت در شهر سبزواری به دنیا آمد و سطح را در آنجا به پایان برد و در محضر شاگردان مکتب حاج ملا هادی سبزواری با مبانی کلامی و حکمی آشنا شد و برای ادامه تحصیل به نجف عزیمت کرد و از محضر آیات عظام حاج آقا حسین قمی، حاج سید ابو القاسم خوبی بخصوص آیه الله العظمی حاج سید محمد هادی میلانی بهره برد و از او به دریافت اجازه اجتهاد نایل شد. پس از هجرت آیه الله میلانی در سال 1333 به مشهد ایشان نیز به این شهر آمد و در شبستان گوهرشاد، پس از آنکه آیه الله میلانی خارج فقه و اصول تدریس می کرد ایشان به تقریر درس استاد می پرداخت و پس از ارتحال ایشان خود حلقه درسی تشکیل داد و بیش از دو دهه در مدرسه امام صادق علیه السلام به تدریس خارج اصول مبادرت می ورزید و شاگردان برجسته ای را در مکتب اصولی خود پروراند. از ویژگی حوزه درسی ایشان می توان به ژرفنگری وی در ارائه

ص: 297

مباحث اصولی اشاره کرد.

آیه الله علم الهدی انسانی خلیق، شوخ طبع، ساده زیست و بسیار متواضع بود و بیش از سه دهه در مسجد فرش فروشها (حوض چهل پایه) نماز جماعت اقامه می نمود و به گره گشایی از کار مردم اهتمام می ورزید و در حل مسائل بغرنج قضایی به قضات کمک می کرد. ایشان هیچ گاه سعی نمی کرد شاگردان خود را مقلد بار بیاورد و در طرح مسائل علمی و گشودن گره از معمای آنها از نبوغ خاصی برخوردار بود.

پیکر پاک آیه الله علم الهدی در روز 13 آذر سال 1378 ه ش از مسجد فرش فروشها تشییع و در حرم مطهر دفن شد.

غلامرضا جلالی

(273)

علم الهدی - علی

(1273-1359 ه ش)

آیه الله حاج سید علی علم الهدی فرزند سید محمد حسین نجفی معروف

به «آقا نجفی» و «علم الهدی» از سادات شهیدی و علمای معاصر است، وی نهم شعبان 1312 ه ق در شهر کربلا متولد شد و در خاندان علم و عمل پرورش یافت و به اتفاق پدرش به ایران آمد و در مشهد سکونت یافت.

او پس از تحصیل مقدمات و سطوح در حلقه درس خارج آیات شیخ مرتضی آشتیانی، حاج آقا حسین قمی، سید ابراهیم خراسانی و فاضل بسطامی شرکت کرد و از مرحوم آیه الله محمد عصار اجازه علمی دریافت نمود و رساله الوضوء را در احکام وضو نوشت.

وی سال 1339 ه ق پس از

ص: 298

درگذشت پدر به جای وی در مسجد گوهرشاد به اقامه جماعت پرداخت و چند سالی به نجف رفت و آنجا از محضر آیات میرزا حسین نائینی، حاج سید محمد فیروزآبادی و سید ابو الحسن اصفهانی بهره برد و پس از دریافت اجازه اجتهاد به مشهد آمد و به ارشاد و تألیف مبادرت ورزید. او از رژیم پهلوی نفرت داشت و یکی از سالها که محمد رضا پهلوی قصد آمدن به مشهد در ایام نوروز را داشت، به منظور پرهیز از هر نوع ملاقات تحمیلی، به مسافرت رفت.

پس از بازگشت از سفر، سرهنگ صالحی ریاست وقت اداره اوقاف خراسان به او پیام رساند که: او می تواند فقط یکی از دو نماز ظهر و عصر یا مغرب و عشا را به جماعت در مسجد گوهرشاد اقامه کند. مرحوم علم الهدی که این پیام را در فاصله نماز ظهر و عصر دریافت کرد، رو به جماعت کرد و گفت: من تاکنون فکر می کردم مسجد خانه خداست و من در خانه خدا نماز می گزارم، اما حال فهمیدم مسجد خانه دولت است، مردم من «امام الدوله» نیستم و حرکت کرد که مسجد را ترک کند، مردم مانع شدند. او نماز عصر را هم خواند و دیگر به مسجد نیامد. بعدها تقاضای مقامات دولتی مفید واقع نشد و ایشان تا پایان حیات در خانه کوچک خود نماز می گزارد و جمعی از مردم نیز به او اقتدا می کردند.

آیه الله علم الهدی سال 1359 ه ش در مشهد به دیار حق شتافت و روز بیستم اسفند در حجره فراشها، واقع در دار السیاده حرم دفن گردید. حجج اسلام سید محمد علم الهدی، حاج آقا جواد، سید مصطفی، سید عباس، سید کاظم و سید احمد فرزندان او هستند.

کتابهای رساله الوضوء، رساله المیاه، رایت رهنما در چهار جلد، عدل و معاد، نهج الخطابه در 3 جلد، مستدرک زاد المعاد مجلسی، النکاح و حاشیه بر عروه الوثقی از آثار قلمی ایشان است.

گنجینه دانشمندان 144/7-147.

ابراهیم زنگنه

ص: 299

علم الهدی-محمد

(1367-1306 ه.ش)

آیه الله سید محمد علم الهدی فرزند عالم وارسته مرحوم آیه الله حاج سید علی علم الهدی در روز چهارشنبه 9 ذی القعدة 1345 ه.ق/1306 ه.ش در شهر مقدس مشهد دیده به جهان گشود.

وی پس از فراگیری دروس جدید، در سال 1361 ق وارد حوزه علمیه شد و ادبیات عرب را نزد مرحوم ادیب نیشابوری و مرحوم محقق نوقانی و بخشی از دروس سطح را نزد آیه الله حاج میرزا احمد مدرس فراگرفت.

در شوال 1365 ه.ق/1322 ه.ش راهی حوزه علمیه قم و سپس نجف شد و پس از مدتی بهره مندی از محضر برخی اساتید حوزه نجف، به قم بازگشت و بیش از سیزده سال از درسهای فقه و اصول مرحوم آیه الله العظمی بروجردی استفاده کرد. همچنین از دروس فقه و اصول و فلسفه حضرت امام خمینی قدس سره و آیه الله محقق داماد بهره های فراوانی کسب کرد.

هم زمان طلاب و فضلا از تدریس ایشان بهره مند می شدند.

بالاخره پس از 28 سال تحصیل و تدریس در حوزه علمیه قم و در پی دعوت و اصرار جمعی از مؤمنین، به تهران مهاجرت کرد و تا آخر عمر در مسجد الزهراء، سلام الله علیها به امامت نماز جماعت، تدریس، تبلیغ، رسیدگی به امور مستمندان، احداث مسجد، مدرسه و کتابخانه اهتمام ورزید.

سرانجام در ربیع الاول سال 1409 ه.ق/1367 ه.ش در پی دعوت برخی از مسلمانان اروپا، جهت تبلیغ به اروپا

ص:300

عزیمت کرد و پس از یک ماه اقامت در اتریش در روز سه شنبه هیجدهم ربیع الثانی 1409 ق/8/9/1367 ش در اثر سکت قلبی دعوت حق را لبیک گفت و پیکر شریفش از شهر وین به تهران و سپس به مشهد مقدس انتقال یافت و پس از تشییع باشکوه هم زمان با اذان ظهر دوشنبه چهاردهم آذر 1367 ش در دار الزهد حرم مطهر حضرت امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

تألیفات به جای مانده از آن فقیه سعید عبارت است از: یک دوره کامل علم اصول، تقریرات درس مرحوم آیه الله محقق داماد، تقریرات سیزده سال درس مرحوم آیه الله العظمی بروجردی، مکاسب محرمة، کتاب صلاه و خمس و تقریرات درس امام خمینی قدس سره.

ابراهیم زنگنه

(275)

علمی اردبیلی - محمد

(1288-1366 ه ش)

آیه الله حاج شیخ محمد علی علمی اردبیلی فرزند میرزا علی از علما و مجتهدین و اساتید معاصر است. روز 13 رجب سال 1327 ه ق/مرداد 1288 ه ش در روستای «سولا» 24 کیلومتری شهر اردبیل، در یک خانواده مذهبی به دنیا آمد. تا سن 13-12 سالگی نزد میرزا غلام و ملا مظفر درس آموخت و سال 1340 ه ق برای ادامه تحصیل به اردبیل رفت و در مدرسه «حاج ملا ابراهیم» حجه ای گرفت و

ص: 301

سطح اولیه را خدمت میرزا ابراهیم کلانتر (م: 1343 ه ش) و میرزا طاهر اردبیلی فراگرفت و سطوح عالی را در محضر آیه الله حاج میرزا علی اکبر مجتهد اردبیلی (م: 1347 ه ق) آموخت. پس از درگذشت میرزا علی اکبر، و در همان سال، در حالی که بیش از بیست سال نداشت، به مشهد آمد و دوره خارج را خدمت آیات میرزا محمد آقازاده، حاج آقا حسین قمی، سید یونس اردبیلی و اشرفی شاهرودی آغاز کرد. بعد از واقعه مسجد گوهرشاد به قم رفت و مدتی از محضر آیه الله العظمی حائری یزدی، مؤسس حوزه علمیه قم استفاده کرد، و اواخر سال 1315 ه ش، پس از فوت مرحوم حائری، درس آیات سید صدر الدین صدر، سید محمد تقی خوانساری و سید محمد حجت کوه کمره ای شرکت نمود و در شمار نزدیکان آیه الله کوه کمره ای درآمد و کم کم خود به تدریس سطوح عالی پرداخت.

سال 1322 ه ش برای تکمیل تحصیلات خود به نجف رفت و به حلقه درس آیات عظام سید ابو الحسن اصفهانی، علامه شیخ محمد علی کاظمینی خراسانی، و حاج شیخ موسی خوانساری پیوست و پس از فوت آنها مدت بیست سال (1362-1382 ه ق) از محضر آیه الله حاج شیخ حسین حلّی بهره برد. و پس از اخذ اجازه اجتهاد از آیه الله سید ابو الحسن اصفهانی به ایران آمد. او از آیه الله العظمی میلانی نیز اجازه روایت داشت.

آیه الله علمی در سال 1333 ه ش پس از تشریف به مکه و دیدار علمای نجف به درخواست مردم اردبیل به این شهر رفت و پس از مدت کوتاهی به مشهد آمد و به توصیه آیه الله العظمی میلانی در این شهر رحل اقامت افکند و در مدرسه میرزا جعفر به تدریس پرداخت و پس از چند سال به دلیل تعمیر مدرسه درس را به منزل خود انتقال داد.

تقریرات دو دوره اصول آیه الله شیخ حسین حلّی، یک دوره متاجر براساس

مکاسب شیخ انصاری از اول بیع تا نقد و نسیه، شرح استدلالی عروه الوثقی، رساله ای در اجتهاد و تقلید، توضیح المسائل با نام ذخیره المعاد و دوره معارف اسلامی و کتاب صلاه از آثار علمی مرحوم علمی است.

او اعتنایی به سلیقه ها و تقلیدهای سنتی عرف نداشت. حق استاد را محترم می شمرد و سرانجام روز جمعه 11 مرداد 1366 در 78 سالگی دار فانی را وداع گفت و جنازه اش در غرفه 26 واقع در ضلع جنوبی نزدیک گوشه غربی صحن نو دفن شد.

مجله نگاه حوزه، ش 24، س دوم، اسفند 1375، ص 5-9.

غلامرضا جلالی

(276)

علوی-سید محمد

(1367-1291 ه ش)

سید محمد علوی فرزند عالم جلیل میرزا یوسف علوی تبریزی و برادر حاج سید محمود علوی، از علما و ائمه جماعت مشهد بود. دهم ربیع الاول 1330 ه ق در شهر تبریز چشم به جهان باز کرد و در چهارده سالگی همراه خانواده خود به مشهد آمد و پس از تحصیل مقدمات، سطوح را خدمت آیات حاج میرزا احمد مدرّس یزدی و حاج آقابزرگ اشرفی شاهرودی آموخت و برای تکمیل تحصیلات، سال 1355 ه ق به نجف مهاجرت نمود و از درس آیات عظام ضیاء الدین عراقی، حاج سید علی مددقائینی، سید ابو الحسن اصفهانی و در رشته اخلاق و معارف اسلامی از حاج سید علی آقا قاضی بهره مند شد و سال 1366 ه ق به مشهد آمد و به تبلیغ و ارشاد پرداخت و 17 بهمن سال 1367 ه. ش، از دنیا رفت و در سرداب 27 بلوک 121 صحن آزادی به خاک سپرده شد.

گنجینه دانشمندان 144/7.

ابراهیم زنگنه

ص: 303

علوی-سید محمود

(1276-1340 ه ش)

آیه الله سید محمود علوی فرزند عالم جلیل حاج میرزا یوسف حسینی خیابانی فرزند حاج میرزا فتاح پسر حاج میرزا یوسف بزرگ از مجتهدین و علمای قرن چهاردهم هجری است.

سال 1326 ه ق/1276 ش در تبریز متولد شد. مقدمات و سطوح را در محضر والد خود و آیه الله حاج سید محمد مولانا و آیه الله حاج میرزا ابو الحسن انگجی خواند. در 18 سالگی به مشهد مهاجرت کرد و از محفل درس آیات میرزا محمد آقازاده و شیخ مرتضی آشتیانی بهره برد و اجازه نقل حدیث و اجتهاد از هر دو استاد خود و نیز آیات سید ابو الحسن اصفهانی، آقا ضیاء الدین عراقی و سید محمد حجت دریافت نمود. مدتی به نجف مهاجرت کرد ولی مشهد الرضا را برای سکونت دائمی خود برگزید و به تدریس و تألیف و ارشاد پرداخت. وی در شبستان اول مسجد جامع گوهرشاد امام جماعت بود. و دهم ربیع الاول سال 1381 ه ق سحرگاه اول مهر 1340 ش که برای معالجه به تهران رفته بود، همان جا درگذشت و جنازه اش به مشهد انتقال یافت و در یکی از حجره های صحن عتیق دفن شد. الحجاب و الاسلام، الربا و الاسلام، الغناء و الاسلام، هدیه الانام الی تعالیم الاسلام از آثار چاپ شده ایشان است.

بهارستان عرفان در تفسیر سوره حمد، الشهاب الثاقب فی الاسلام و المذاهب در سه جلد، هدایه المسترشدین الی معارف الدین المبین و چندین کتاب در

ص: 304

رفع شبهات معاندین و اثبات اصول و عقاید اسلام نیز از آثار مخطوط ایشان است.

غلامرضا جلالی

(278)

علیزاده-علی اکبر

(1306-1378 ه ش)

آیه الله شیخ علی اکبر علیزاده یزدی فرزند عبد الخالق، در سال 1306 ه ش در مشهد متولد شد و پس از تحصیل دوره ابتدایی، از سنین نوجوانی به آموزش علوم حوزوی در مشهد روی آورد. ادبیات را نزد ادیب نیشابوری، لمعه را در محضر آیه الله سید احمد مدرس، رسائل و مکاسب را در خدمت شیخ هاشم قزوینی فراگرفت و خارج فقه و اصول را در حوزه درسی آیه الله میرزا جواد آقا تهرانی و آیه الله العظمی سید محمد هادی میلانی شرکت نمود و حدود سال 1336 ه ش مدتی به نجف رفت و از درس آیات عظام خویی، حکیم و شاهرودی استفاده کرد و پس از بازگشت از نجف چند سال به توصیه آیه الله شیخ مجتبی قزوینی مدیریت مدرسه علمیه فردوس را به عهده گرفت و در مسجد جامع این شهر به اقامه نماز پرداخت و پس از بازگشت به مشهد چندی به تدریس سطوح در مدرسه های میرزا جعفر، موسوی نژاد و بعثت اهتمام ورزید.

ایشان در جریان انقلاب اسلامی، نماز مغرب و عشا را به جماعت در مدرسه میرزا جعفر اقامه می کرد و پس از نماز، تفسیر قرآن تدریس می نمود، تا اینکه از سوی دفتر امام (ره) به عنوان امام جمعه فردوس انتخاب شد و چند سال این امر را به عهده داشت. پس از بازگشت به مشهد در رواق دار الزهد نماز جماعت می خواند و در دانشگاه رضوی و برخی دیگر از مراکز آموزشی و نهادهای انقلابی به آموزش فقه، اخلاق، عقاید، درایه و حدیث مشغول بود و در دوره دوم مجلس خبرگان رهبری به این مجلس راه یافت، تا این که روز 14 آذر 1378 در مشهد

ص: 305

درگذشت و در رواق دار العباده حرم مطهر دفن گردید.

از بارزترین خصوصیات اخلاقی ایشان ساده زیستی و عدم تمایل به مادیات و دل مشغولی های دنیوی بود.

فرزند بزرگ ایشان شهید محمد علیزاده یزدی در جبهه غرب به شهادت رسید و تنی چند از فرزندان ایشان به تحصیل علوم اسلامی در حوزه مشهد اشتغال دارند.

غلامرضا جلالی

عماد الدین تهران-فهرستی، محمد مهدی

(279)

عیدگاهی-عبد الرحیم

(1280-1334 ه ق)

آیه الله حاج شیخ عبد الرحیم عیدگاهی فرزند آخوند ملا صفر علی، به سال 1280 ه ق در خانواده ای روحانی در محله عیدگاه مشهد متولد شد. در چهاردهمین بهار زندگی پدر خود را از دست داد و تحت تربیت برادر بزرگ خود آقا میرزا یحیی روضه خوان قرار گرفت. تا بیست سالگی دوره ادبیات و فقه و اصول را در مشهد به پایان برد و عازم نجف شد.

در نجف به حوزه درس خارج میرزای شیرازی وارد گردید و در شمار شاگردان برجسته وی درآمد و اجازه اجتهاد دریافت نمود و پس از ارتحال ایشان، به حلقه درسی آخوند ملا محمد کاظم خراسانی پیوست و در کنار تأملات فقهی و اصولی به فراگیری رموز تفسیر و کلام و هیئت و نجوم اهتمام ورزید. پس از بازگشت به وطن در مدرسه فاضلخان مشهد حوزه درسی تشکیل داد و به دلیل شیوه آموزش و جدیت، مورد توجه طلاب قرار گرفت و از حمایت آیه الله میرزا محمد آقازاده که ریاست آن روز حوزه را به عهده داشت، برخوردار گردید.

او برای تأمین معاش کشاورزی می کرد و از هر فرصت مناسبی برای تبلیغ دین استفاده می نمود و چون این

ص: 306

مجالس از مبانی علمی خوبی برخوردار بود، مورد استقبال علما و فضلا قرار گرفت. یکی از وصایای ایشان به طالبان علوم دینی بخصوص فرزندش مرحوم شیخ مرتضی عیدگاهی، این بود که تا می توانید علم بیاموزید و از ترویج آن دریغ نورزید و تبلیغ معارف الهی را از یاد نبرید.

وی در 54 سالگی شب 25 رجب 1334 ه ق مصادف با شهادت حضرت موسی بن جعفر علیه السلام به شهادت رسید.

عاملین این دسیسه، ایشان را پس از تشریف به حرم و خواندن نماز مغرب و عشاء در کوچه صدر الاطباء نزدیک فلکه قدیم به ضرب دو گلوله که به چشم و مغزش اصابت نمود، از پا درآوردند و روز بعد پیکر پاکش در میان انبوه مردم مشهد و علما تشییع و در رواق دار السیاده، زیر چهل چراغ به خاک سپرده شد.

غلامرضا جلالی

(280)

عیدگاهی - محمد

(-1360 ه ش)

حجه الاسلام و المسلمین حاج شیخ محمد عیدگاهی معروف به «استاد» فرزند ملا احمد، پس از فراگیری ادبیات عرب، منطق، فقه و اصول نزد استادان برجسته حوزه مشهد، خود به تدریس منطق پرداخت و حاشیه ملا عبد الله را بیش از چهل دوره درس داد. بسیاری از علما و مدرسان فعلی حوزه از جمله استاد الهی خراسانی در مدرسه سلیمان خان پای درس ایشان شرکت کرده اند.

مرحوم عیدگاهی علاوه بر تدریس، منبر نیز می رفت و در خواندن احادیث و نقل مراثی بسیار دقیق بود. در مجالس رسمی و بیوت علما غالباً ایشان افاضه می کردند. او در تمام عمر از سهم امام استفاده نکرد و از 18 سالگی تا اواخر عمر به خواندن زیارت عاشورا و دعای علقمه مداومت داشت و تا دو سال پیش از فوتش همه روزه به حرم مطهر

ص: 307

حضرت امام رضا علیه السلام مشرف می شد.

وی روز 15 فروردین سال 1360 ه.ش به رحمت حق پیوست و در محل کفشداری شماره 7 جنب ایوان طلا در صحن آزادی دفن شد.

غلامرضا جلالی

(281)

عیدگاهی - مرتضی

(1303-1392 ه ق)

حاج شیخ مرتضی واعظ شهیدی عیدگاهی فرزند آیه الله حاج شیخ عبد الرحیم، از واعظ معروف خراسان بود.

در سال 1303 ه ق در مشهد تولد یافت، پس از رسیدن به سن رشد، ادبیات، را خدمت میرزا عبد الجواد ادیب نیشابوری آموخت و فقه و اصول را در محضر حضرات آیات میرزا محمد آقازاده، شیخ مرتضی آشتیانی، حاج شیخ حسن برسی و علوم عقلی و کلام را نزد پدر فراگرفت. در بیان احادیث ائمه معصومین علیهم السلام و تفسیر قرآن بسیار دقیق و خوش ذوق بود و در فنّ وعظ و خطابه تا آنجا پیش رفت که از برجسته ترین چهره های وعظ و خطابه خراسان در عصر خود شد. و عنوان «ثقه المحدثین» و «شیخ الخطباء» به وی لقب داده شد.

وی روز پنجشنبه هفتم ذیقعده 1392 ه ق پس از عمری سراسر اخلاص و تلاش در هدایت و ارشاد مردم در 90 سالگی زندگی را بدرود گفت و در محلّ دارالسلام حرم امام رضا علیه السلام دفن گردید. فرزندان ایشان منزلش را که در خیابان امام رضا علیه السلام قرار دارد، به صورت حسینیه ای بزرگ درآورده و

ص: 308

مجالس سوگواری ائمه علیهم السلام در روزهای جمعه، و ایام محرم، صفر و رمضان را در آنجا برگزار می کنند.

گنجینه دانشمندان 150/7.

ابراهیم زنگنه

(282)

عینائی - حسین

(سده 12 ه ق)

شیخ حسین بن جمال الدین بن یوسف بن خاتون عاملی عینائی، منسوب به روستای عینائای جبل عامل است. وی عالمی فاضل و محقق دقیق و فقیهی وارسته و باتقوی بود. شیخ حر جایگاه علمی او را ستوده است. در مشهد اقامت داشت و تا سال 1108 ه ق در قید حیات بود. او کتابی به عنوان وسیله الغفران در عمل شهر رمضان و پاره ای از شرح مختصر تألیف نموده است.

اعیان الشیعه 468-467/5.

غلامرضا جلالی

(283)

عینائی - سید محمد

(-1085 ه ق)

سید محمد بن محمد بن حسن بن قاسم عینائی از نوادگان شهید ثانی، در مشهد اقامت داشت و کتاب الاثنی عشریه فی المواعظ العددیه را در مشهد به سال 1068 ه ق به پایان برد و در سال 1085 وفات یافت.

وی در سرودن شعر تسلط کافی داشت و اشعار زیادی به او منسوب است.

امل الآمل 176/1، اعیان الشیعه 467/5، الذریعه 119/1.

غلامرضا جلالی

ص: 309

غروی اصفهانی-مهدی-اصفهانی-مهدی

(284)

غلامعلی پور-یعقوب

(1298-1363 ش)

حجه الاسلام حاج شیخ یعقوب غلامعلی پور در حدود سال 1298 ه ش در فاروج چشم به جهان گشود. در مشهد به تحصیلات خود ادامه داد و در نجف محضر درس آیه الله سید ابو الحسن اصفهانی را درک کرد و پس از مراجعه به وطن با توجه به داشتن وکالت از آیات عظام حکیم شاهرودی و میلانی به ارشاد و هدایت مردم در مناطق روستایی شهرستان فاروج پرداخت. در سال 1363 ه ش درگذشت و در صحن آزادی به خاک سپرده شد.

ابراهیم زنگنه

ص: 310

فائقی-غلامعلی-تهرانی-غلامعلی

فارسی-نصر الله-مدرس شیرازی-نصر الله

فاضل بسطامی-بسطامی-نوروز علی

(285)

فاضل خراسانی-محمد علی

(-1342 ه ق)

ملا محمد علی فاضل، فرزند مولی عباسعلی فرزند شیخ حسن سودخروی سبزواری، یکی از اساتید عالیقدر حوزه علمیه مشهد و از اکابر علمای اسلام در قرن 14 ه ق به شمار می رود. او در فقه، اصول، تفسیر، حکمت و فلسفه الهی اعم از حکمت مشاء و اشراق و حکمت متعالیه، استاد مسلم بود. در علم کلام و آثار و اخبار وارد از ائمه شیعه در اصول عقاید، تبحر داشت و در دوران طلبگی کتابهای ادبی را تدریس می نمود و از طبع شعر به هر دو زبان فارسی و عربی برخوردار بود. نیک محضر، مهربان، خندان و بسیار شجاع بود و سخنان شیرین و شیوایی می گفت و در سیاست دخالت داشت و با علمایی که قوانین مشروطه را به تمام معنی اسلامی می دانستند موافق نبود و یادآور می شد که بعد از این، مرتب روش حکومت ها در اروپا و مغرب زمین تغییر خواهد یافت و ما باید مرتب قوانین اسلام را با توجیه و تأویل، نسبت به مشروطه و حکومتهای دیگر منطبق سازیم.

ص: 311

معروف است وقتی مشروطه طلب ها وقتی او را ترور نمودند، باین که چند تیر به او اصابت کرده بود، هیچ بیمناک نبود و این در حالی بود که سن او از هفتاد تجاوز می کرد. وقتی او را روی تخته ای گذاشتند تا به بیمارستان ببرند و مریدان در اطرافش جمع شده بودند و خون از بدنش می رفت، فریاد زده بود:

بلند بگو لا اله الا الله. او در زمان آصف الدوله شاهسون به کلات و درگز تبعید شده بود.

فلسفه و حکمت الهی و علوم ریاضی را از دو نفر از شاگردان نامی حکیم سبزواری، یعنی آخوند ملا غلامحسین شیخ الاسلام و میرزا محمد سروقدی معروف به خادم باشی کشیک سوم آستان قدس رضوی، آموخت و فقه و اصول را چندین سال در مشهد از محضر آقا شیخ حسنعلی تهرانی و آخوند ملا عبد الله کاشی استفاده نمود و به حد کمال رسید. به عراق سفر کرد و مدتی در نجف درس حاج میرزا حبیب الله رشتی و دیگر بزرگان حضور یافت و بالاخره برای تکمیل تحصیلات خود در حد اعلی، در سال 1298 در سامرا رحل اقامت افکند و چندین سال درس میرزا محمد حسن شیرازی، زعیم شیعه پس از شیخ انصاری، حاضر شد و مورد توجه میرزای بزرگ قرار گرفت و پس از پنج سال اقامت و اتمام تحصیلات خود به مشهد مراجعت نمود و تا آخر حیات پرثمر خود به تدریس علوم و معارف اسلامی اشتغال ورزید و در اواخر عمر تصدی امور محکمه شرع را نیز به عهده گرفت. حاج ملا هاشم صاحب منتخب التواریخ و حاج ملا غلامحسین حکیم زرگر از شاگردان وی هستند.

حاجی فاضل روز ششم و به نقلی روز هفتم ربیع الآخر 1342 ه ق در مشهد به رحمت حق واصل شد و در مقبره مرحوم آیه الله خالصی، واقع در حجره عقب صفه غربی دار السیاده حرم امام هشتم علیه السلام دفن گردید. از حاجی فاضل شرح دعای عرفه با مقدمه استاد سیّد جلال الدین آشتیانی در شمار

انتشارات بنیاد پژوهش‌های اسلامی به چاپ رسیده است.

نشریه دانشکده الهیات و معارف اسلامی مشهد شماره 27-26، بهار و تابستان 1357، ضمیمه تاریخ علمای خراسان /270، منتخب التواریخ/686 و 700، تاریخ آستان قدس/336، صدسال شعر خراسان/412-413.

غلامرضا جلالی

فاضل سبزواری-محمد باقر-محقق سبزواری

فاضل قندهاری-عبدالله-جلد دوم

(286)

فرزلی-حسین

(قرن 11 ه.ق)

حسین فرزلی فرزند علی بن خضر بن صالح عاملی، از دانشوران مهاجر جبل عامل است. در مشهد ساکن گردید و نزد حسین بن محمد بن ابی الحسن عاملی و فرزند صاحب مدارک علم آموخت و در مشهد از دنیا رفت.

طبقات اعلام الشیعه 177/5.

غلامرضا جلالی

فرید-نهادندی-محمد

(287)

فقاہتی سبزواری-سید

ابو الفضل

(-1360 ه.ش)

حاج سید ابو الفضل فقاہتی سبزواری فرزند حاج میرزا مهدی فقاہتی فرزند آقا میرزا موسی در مشهد اقامت داشت و سالها در بالاسر حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام به اقامه نماز

ص: 313

می پرداخت. تا اینکه در سال 1360 ه.ش درگذشت و در صحن آزادی دفن شد. حاج سید محمد تقی فقاہتی (م 1373 ه.ش) امام جماعت مسجد جامع سبزوار برادر آیه الله حاج میرزا حسین فقیہ سبزواری عموی ایشان بودند.

سبزوار شهر دانشوران بیدار، 150/2.

غلامرضا جلالی

(288)

فقیہ-ذبیح الله

(1329-1267 ه.ش)

حاج شیخ ذبیح الله فقیہ فرزند حاج جعفر قلی از علمای بجنورد است. به سال 1267 ه.ش در این شهر به دنیا آمد. اجدادش از شوقان بودند. او پس از آشنایی با مبادی علوم دینی به مشهد آمد و در مدرسه نواب به فراگیری معارف اسلامی پرداخت و بعد از هشت سال تحصیل به نجف رفت و پس از اخذ اجازه اجتهاد از آیه الله العظمی سید ابو الحسن اصفهانی به شهر خود بازگشت و به اقامه نماز جماعت در مسجد انقلاب کنونی مشغول گردید و بعدها پیشنماز مسجد امامی شد و در کنار آن به ترویج احکام اسلامی پرداخت.

فقیہ، انسانی نیکنام، صالح و قانع بود و از پذیرفتن حق الزحمه برای انجام امور شرعی خودداری می کرد و هزینه زندگی را از راه کشاورزی زمینی که در روستای قارلق داشت، تأمین می کرد. وی در سال 1329 ه.ش در بجنورد درگذشت و بر حسب وصیت، جنازه اش به مشهد حمل و در صحن عتیق به خاک سپرده شد. از او کتابخانه ای با آثار خطی بر جای مانده بود که جهت مخارج مراسم پس از مرگ به فروش رفت.

دانشوران بجنورد/124-125.

ابراهیم زنگنه

ص: 314

آیه الله حاج میرزا حسین سبزواری مشهور به «فقیه سبزواری»، فرزند آیه الله میرزا موسی (1337-1265 ه ق) سوم رمضان 1309 ه ق در شهر سامرا به دنیا آمد و در سال 1318 ه ق همراه پدر خود آیه الله میرزا موسی به سبزواری رفت و در آنجا به تحصیل علوم دینی پرداخت. وی در سال 1326 ه ق برای ادامه تحصیل وارد مشهد شد و در مدرسه فاضلخان حجره گرفت و از محضر دانشورانی چون حاج شیخ حسن برسی، میرزا محمد باقر مدرّس رضوی، میرزا عبد الجواد ادیب نیشابوری، حاج میرزا حسین از شاگردان میرزای شیرازی و حاج میرزا اسماعیل مجتهد، علم آموخت.

فقیه در طول تحصیلات خود در حوزه مشهد، شاهد فاجعه به توپ بستن حرم در روز دهم ربیع الثانی 1330 ه ق بود و این فاجعه را در یادداشتهای منتشر نشده خود منعکس کرده است. وی شعبان سال 1331 ه ق با دختر میرزا حسین صدر العلماء (1329-1295 ه ق) یکی از علمای برجسته سبزواری ازدواج نمود و شش سال در سبزواری اقامت کرد. در این مدت ضمن تدریس، خارج فقه و اصول را از محضر پدر و حکمت را نزد افتخار الحکماء شاگرد کم مانند حاج ملا هادی سبزواری، فرا گرفت و سال 1338 ه ق، پس از فوت پدر و طبق وصیت او، برای ادامه تحصیل به نجف رفت و فقه و اصول را نزد آیات میرزا حسین نائینی، سید ابو الحسن اصفهانی، آقا ضیاء

عراقی و حاج سید محمد فیروز آبادی فراگرفت و از همه اساتید خود اجازه اجتهاد دریافت نمود و به «فقیه سبزواری» اشتهار یافت.

وی علاوه بر درک محضر اساتید یادشده خود در سامرا، در نجف نیز از محضر شیخ حسن مامقانی، آیه الله شریانی، آیه الله سید محمد بحر العلوم، شیخ محمد طه نجف، شیخ علی گنابادی و شیخ علی قوچانی بهره برد. و سال 1347 ه. ق در 38 سالگی به درخواست مردم سبزواری به ایران بازگشت و در مشهد ساکن شد و به تدریس فقه و اصول و فلسفه و نیز اقامه نماز جماعت روی آورد و خدمات اجتماعی و عمرانی کم نظیری انجام داد.

او مدرسه باغ رضوان را با 16 هزار متر مربع مساحت به سال 1330 شمسی ساخت و تکیه سیدها را احداث کرد.

در مانگه رازی را تکمیل کرد و 120 باب منزل در خیابان نخریسی و 25 باب در خیابان خواجه ربیع برای سیل زدگان بنا نهاد و 2500 قطعه زمین را در کوب طلاب در سال 1339 ه. ش به طلبه ها و فضلاء حوزه مشهد واگذار کرد و مدرسه محمدیه را در سبزواری مدرسه ای در کویته پاکستان و دهها مسجد را در محلات مختلف مشهد ساخت و خود روز شنبه 24 شوال 1386 ه. ق/1345 ه. ش در 77 سالگی راه ناهموار دنیای مادی را به آخر رساند و روحش به دار قرار پر گشود و در محل مدرسه باغ رضوان به خاک سپرده شد. هدایه الانام رساله عملی اوست و کتاب مناسک حج وی نیز به چاپ رسیده است. سید زین العابدین (1332-1411 ه. ق) سید محمد باقر، سید محمد جواد (1309-1384 ه. ش) و سید محمد صادق از فرزندان مرحوم فقیه سبزواری هستند که در لباس روحانیت در خدمت حوزه مشهد به تدریس و امامت جماعت مشغول بوده و هستند.

غلامرضا جلالی

ص: 316

فقیه سبزواری-سید جواد

(1384-1309 ه.ش)

آیه الله سید جواد فقیه سبزواری فرزند آیه الله العظمی سید میرزا حسین فقیه سبزواری از سادات حسینی است.

هفتم ربیع الاول 1349 ه.ق/1309 ه.ش در مشهد مقدس رضوی به دنیا آمد. پس از دوران طفولیت و کودکی مقدمات دروس حوزوی را در مدرسه محمدیه سعادت فراگرفت. وی ادبیات را نزد ادیب نیشابوری، شرح لمعه را نزد آیات میرزا احمد مدرّس یزدی و رسائل و مکاسب و دوره کفایه را نزد حاج شیخ هاشم قزوینی و فلسفه را نزد حاج شیخ محمد رضا کلباسی که همه آنها از علمای بزرگ و اساتید بلندپایه حوزه علمیه مشهد بودند، فراگرفت و خارج فقه و اصول را نزد پدرش به پایان رساند و تقریراتی در فقه و اصول نوشت.

جدیت و تلاش علمی مرحوم حاج سید جواد در حدی بود که پس از یک دوره خارج فقه و اصول آیه الله سید حسین فقیه سبزواری و سایر مراجع به ایشان اجازه اجتهاد دادند.

آیه الله سید جواد فقیه سبزواری در کنار تدریس مدتی مدیریت مدرسه شرقی باغ رضوان را عهده دار بود. وی در حوزه علمیه مشهد دوره سطح و خارج فقه و اصول تدریس می نمود و طلاب زیادی را تربیت کرد. پشتکار او در تدریس بین طلاب ضرب المثل بود.

آیه الله سبزواری مدتها در مسجد حاج حکیم واقع در خیابان طبرسی امام جماعت بود و جمع زیادی از مردم، بازاریها و طلاب در نماز جماعت

ص: 317

شرکت می جستند. وی انسانی نکته سنج بود و مسایل تاریخی را با شیرینی خاص برای شاگردان بیان می نمود.

اهتمام فراوان در رفع نیازهای طلاب و سادات و فقرا داشت. با سادگی در معابر و خیابان رفت و آمد می کرد. او با تلاش خستگی ناپذیرش همیشه در لابه لای کتابهای خطی و قدیمی اش چنان مسائل فقهی و اصولی را برای طلاب و شاگردانش به زیبایی بیان می کرد که هر طلبه ای در اولین جلسه درسش شیفته تبحر و فن بیانش می شد.

به تحصیل کردگان علم دینی و سادات احترام ویژه ای قائل بود. منزلش به روی عموم مردم و به خصوص طلاب باز بود. مورد مشورت بسیاری از بزرگان بود ولی در مسائل سیاسی وارد نمی شد. سرانجام پس از عمری تلاش و فعالیت در راه ترویج اسلام و تربیت طلاب روز سه شنبه اول آذر 1384 ه. ش به دیار باقی شتافت. پیکر پاکش روز بعد، از مسجد حاج حکیم تا حرم مطهر امام رضا علیه السلام به صورت باشکوهی تشییع و در جوار مرقد مطهر امام رضا علیه السلام دفن گردید. وی مجموعه کتابهای نفیس خود را وقف کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی نمود.

علی جان سکندری

(291)

فقیه قاینی - سید حسین

(1239-1333 ه. ش)

آیه الله آقا سید حسین فقیه قاینی، مشهور به «امام» فرزند آیه الله آقا سید زکی الدین حسینی ملقب به شیخ العلماء و امام جماعت مسجد جامع قاین، در 1239 ه. ش در شهر قاین، دیده به

ص: 318

جهان گشود. وی تحصیلات خود را در قاین، نزد پدر و برادرش آیه الله آقا سید حسن مجاهد که اوائل مشروطه، پس از بازگشت از نجف اشرف در تهران به شهادت رسید، شروع کرد. پس از آن نزد مرحوم آقا شیخ محمد فرزند اسماعیل بیهودی قاینی معروف به حاجی آخوند، که از علمای منطقه قاینات و از شاگردان و صاحب اجازه از مرحوم چارسوقی بزرگ بوده، تحصیل نمود. بعد در حالی که 19 سال بیش نداشت به دعوت عمویشان عازم نجف شد و در درس مرحوم آخوند خراسانی شرکت جست و مجموعه ای را تدوین کرد که حاوی نقد و تقریر مباحث محقق خراسانی بود. ایشان با آیات عظام سید محمود شاهرودی، و مرحوم آقا سید احمد خوانساری هم بحث بود. در سال 1329 ق که مرحوم آخوند دار فانی را وداع کرد، برای ادامه تحصیل به درس مرحوم آقا شیخ علی گنابادی وارد شد، و تا سال فوت ایشان یعنی 1332 در درس ایشان حضور داشت و پس از فوت استاد، ایشان برای دیدار خانواده به ایران آمد و در قاینات به دعوت علماء ماندگار شده و در حوزه علمیه درس را شروع نمود و تعداد زیادی از طلاب در درس ایشان حضور یافتند.

پس از تخریب حوزه علمیه قاین توسط رضا خان، با تلاش روحانیون قاین به سرپرستی مرحوم امام، املاک و موقوفات مدرسه پس گرفته شد و مدرسه مجدداً احیا گردید. مرحوم آیه الله آقا سید حسین امام در سالهای آخر حیات، نیز در مسجد جامع قاین، درس خارج فقه شروع کرد و جمعی از فضلاء قاین در بحث ایشان شرکت می جستند.

ایشان در رجب سال 1374 ق/ اسفند 1333 ش برای معالجه بیماری، و زیارت حضرت ابی الحسن الرضا علیه السلام عازم مشهد شد و بر اثر کبر سن، و ضعف جسمانی، در روز 24 رجب، دار فانی را وداع گفت و به دستور نیابت تولیت وقت آستان قدس رضوی در صحن عتیق دفن گردید.

از ایشان علاوه بر مجموعه ای از استفتائات، یک موسوعه فقهی به نام الرسائل الفقهیه که تقریر و نقد مباحث مرحوم آخوند است و همچنین مجموعه ای در علم رجال به نام الثقات من الرجال و حواشی بر رساله عملیه آیه الله شیخ حسن صاحب جواهر و رساله عملیه فارسی مرحوم آخوند خراسانی باقی مانده است.

در سال 1382 بخشی از فهرست نسخ خطی ایشان در ضمن مجموعه ای به نام فهرست نسخ خطی کتابخانه های قاین به چاپ رسید.

ایشان سه فرزند داشتند؛ سید زکی الدین (فوت 1374 ق) دبیر بازنشسته، آیه الله سید محمد علی فقیه (فوت 1374 ش) مدفون در قاین و سید حسن فقیه، کارمند بهداری (فوت 1375 ش) مدفون در مشهد مقدس.

علی سکندری

(292)

فلسفی-میرزا علی

(1299-1384 ه.ش)

عالم ربانی، فقیه محقق و اصولی مدقق، آیه الله حاج میرزا علی آقا فلسفی در ربیع الثانی 1339 ق/ 1299 ش در تهران به دنیا آمد و با ولادتش چشم پدر را به چهارمین پسر خانواده، پس از حاج شیخ ابو القاسم، حاج شیخ محمد تقی و مرتضی روشن ساخت.

پدرش آیه الله حاج شیخ محمد رضا تنکابنی (1282-1385 ق) فرزند شیخ محمد واعظ تنکابنی، از علمای

ص: 320

برجسته تهران بود. مرحوم حاج شیخ محمد رضا تنکابنی شش سال از محضر فقهی آیه الله حاج شیخ حبیب الله رشتی استفاده کرد و سالیانی در مجلس درس اصول فقه آیه الله شیخ محمد کاظم آخوند خراسانی، فقه آیه الله سید کاظم یزدی و اخلاق و سلوک آیه الله حاج ملا حسینقلی همدانی بهره مند گردید.

ایشان تقریرات قابل توجهی از اساتید خود داشت و از همین رو، وی عالمی جامع و مورد توجه خاص و عام بود.

آیه الله حاج میرزا هاشم آملی و آیه الله آخوند ملا علی همدانی از شاگردان ایشان بودند.

کودکی آیه الله فلسفی در تهران گذشت و پس از گذراندن مکتب خانه، در حدود یازده سالگی تحصیل علوم اسلامی را آغاز کرد. دروس مقدمات را نزد برادر ارشد خویش، حاج شیخ ابو القاسم، شیخ حسین نوایی، سید محمد حسین بروجردی و سید محمد قصیر به پایان برد. سپس دروس سطح، لمعه، رسائل، مکاسب و کفایه را نزد اساتید آن سامان، و بیشتر از همه نزد پدر خود فراگرفت.

سال 1324 ش با اتمام کامل دوره سطح در تهران، در حالی که 25 سال داشت بار سفر به عتبات بست و در مدرسه سید محمد کاظم یزدی در نجف رحل اقامت افکند و تا سال 1340 ش در آن دیار به تعلّم و تقوّه و تدریس پرداخت.

ایشان پس از ارزیابی دروس تعدادی از بزرگان فقه و اصول نجف، نخست در درس آیه الله شیخ محمد علی کاظمینی، از برجسته ترین شاگردان آیه الله نائینی، شرکت جست. پس از فوت استاد، مدت کوتاهی به درس آیه الله سید ابو الحسن اصفهانی و آنگاه در درس فقه و اصول آیه الله سید ابو القاسم خویی شرکت کرد. وی دو دوره کامل اصول فقه و ابواب متعددی از فقه را در محضر ایشان آموخت و در جلسه استفتاء آیه الله خویی در تعلیق بر عروه الوثقی و وسیله النجاه نیز عضویت داشت.

در خلال همین سالها، به تدریس سطح مشغول شد و تا پایان اقامت در نجف، تمام دروس سطح اعم از لمعه، رسائل، مکاسب و کفایه را تدریس نمود. به دلیل تسلط علمی فوق العاده و بیان روان و شیوا، دروس ایشان به ویژه کفایه مورد توجه خواص قرار گرفت.

در سال 1340 ش جمعی از متدینین تهران نامه هایی را به آیات عظام حکیم و خویی فرستادند تا از آیه الله فلسفی بخواهند به دیار خود بازگردند و اقامه جماعت در مسجد لرزاده ی میدان خراسان را پس از مرحوم حاج شیخ علی اکبر برهان برعهده گیرد. به این ترتیب، آیه الله فلسفی با کوله باری از فقاها و علم، که اجازه اجتهاد استادش آیه الله خویی گواه آن بود، به تهران مراجعت کرد. در سال 1345 ش با رحلت پدر و برای انتقال پیکر ایشان به نجف اشرف و دفن در جوار مرقد امیر مؤمنان علیه السلام به آنجا بازگشت و پس از انجام این وظیفه، به تهران آمد.

در تهران علاوه بر اقامه جماعت در مسجد لرزاده، به تدریس دروس خارج برای حوزویان، و پس از اصرار مردم و تأکید برادرشان واعظ شهیر مرحوم حاج شیخ محمد تقی فلسفی، به وعظ و تعلیم معارف اسلامی برای عموم مردم پرداخت. قوت فکری و علمی و مطالعات گسترده برای این مجالس، این دروس را بسیار غنی، و مردم را شیفته شخصیت و جامعیت ایشان ساخت.

سال 1349 ش که خفقان حکومت پهلوی به اوج خود رسید، و روحانی مبارز آیه الله سید محمد رضا سعیدی در زندان شهید شده بود، مجلس فاتحه ای از سوی آیه الله فلسفی در مسجد لرزاده برگزار شد. اما در همان آغاز با دخالت نیروهای رژیم وقت، از ادامه مجلس جلوگیری شد.

آیه الله فلسفی در حدود سال 1350 ش به درخواست مرحوم آیه الله میلانی ابتدا مدتی کوتاه، و سپس به صورت دائمی به اقامت در جوار عالم آل محمد امام علی بن موسی الرضا علیه السلام و تدریس در حوزه علمیه مشهد مصمم

گردید. این تصمیم مورد استقبال علما قرار گرفت و بلافاصله، دروس خارج ایشان به یکی از پررونق‌ترین دروس فقه و اصول این حوزه مبدل شد.

می‌توان گفت که دروس ایشان چند سال پس از شروع، تا زمان رحلت آن فقید، همواره پرجمعیت‌ترین دروس فقه و اصول حوزه مشهد بود.

ایشان، مبانی فقه و اصول خود را در مدرسه میرزا جعفر، مسجد ملا حیدر، و در دوره‌های اخیر در تالار اصلی مدرسه آیه الله خویی، برای انبوه شاگردان تدریس می‌کرد. درس آن استاد فرزانه، در مقایسه با سایر دروس مشهد و قم، نمونه‌ای کم‌نظیر از شیوایی تعبیر و تقریر و روانی بیان به شمار می‌آمد. به طوری که تعداد زیادی از طلاب و فضلاء حوزه، از محضر ایشان بهره‌جستند. بسیاری از آنها در زمان حیات استاد، از مدرّسان خارج فقه و اصول و پژوهشگران برجسته علوم اسلامی به شمار می‌آمدند.

نماز جماعت ایشان در مسجد شهدا (بناها)، از جماعت‌های مورد توجه خواص بود که با حال و هوای معنوی اقامه می‌گردید.

ایشان در دهه پنجاه شمسی، از ارکان حوزه علمیه مشهد در حمایت از انقلاب اسلامی بود و پس از پیروزی این انقلاب شکوهمند، به انتخاب مردم از استان خراسان به همراه جمعی دیگر از بزرگان حوزه، به عنوان عضو مجلس خبرگان قانون اساسی در مراحل تدوین و تصویب قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران شرکت جست.

از برکات آن مرحوم که علاوه بر حوزویان، عموم مردم از آن بهره‌مند بودند، مجالس اعتقادی و اخلاقی بود که ماه‌های رمضان در مسجد شهدا، و به صورت هفتگی در مسجد کوچک جنب منزل ایشان، مسجد موسی بن جعفر علیهما السلام، برگزار می‌شد.

مجالس اخلاق ایشان در ماه رمضان، مجلس موعظه‌ای بود که در آن به جای اکتفا به ارشاد نظری، عملاً و بالفعل تأثیر عمیق کلام و نفس ایشان به

صورتی دیرپا در مستمعان می ماند.

بیانات ایشان در این مجالس، چنان از صمیم جان و با حرارت خاصی ادا می شد که بارها انبوه جمعیت را به گریه وامی داشت.

گریز آن عالم وارسته از مال و مقام، اگرچه از جنس مناصب دینی همچون مرجعیت باشد بی نیاز از شرح و توضیح بود. همین پرهیز شدید میان ایشان و دو عالم ممتاز دیگر یعنی آیه الله میرزا جواد آقا تهرانی و آیه الله حسنعلی مروارید پیوندی مستحکم برقرار کرده بود.

ایشان به هیچ کاری تا از درستی و بایستگی آن مطمئن نمی شد، اقدام نمی کرد. در عین حال، آنجا که پای تکلیف و مسئولیت در میان بود، وارد میدان می شد. ایشان ریاست هیئت مدیره یکی از نخستین صندوق های قرض الحسنه کشور، صندوق قرض الحسنه حوزه علمیه مشهد، را تا پایان عمر برعهده داشت و فعالانه امور آن صندوق و کتابخانه و فروشگاه وابسته به آن را دنبال می کرد. بی تکلف بود و در عین ابهت، بسیار متواضع. او خریدهای مورد نیاز خانواده را خود انجام می داد و گاهی مدتها در صف نانوائی توقف می کرد. دقیق و به دور از مجامله و هرگونه اغراق یا فروکاستی سخن می گفت. حالت غالب ایشان سکوت بود و کلمه ای که به آسانی به زبان می آورد، «نمی دانم» بود.

سرانجام ایشان در عصر هشتم محرم؛ به دلیل سکته قلبی در بیمارستان تخصصی قلب جواد الائمه بستری گردید و ساعتی پیش از اذان ظهر تاسوعای حسینی 1427 ق/ 19 بهمن 1384 ش به ملکوت حق پیوست.

پیکر آن مرحوم از محل مسجد شهدا به سمت حرم مطهر در فضایی آکنده از اندوه و غم، با حضور اساتید و طلاب حوزه و مردم تشیع گردید. حضور پرشور جوانان در این تشیع، نمایانگر آن بود که فاصله زیاد سنی آن عارف روشن ضمیر با این نسل مانع ارادت و ارتباط صمیمی آنها نبوده است. نماز بر

پیکر ایشان به امامت حضرت آیه الله وحید خراسانی در صحن آزادی خوانده شد، و آنگاه در جوار لطف حضرت ثامن الحجج علی بن موسی الرضا علیه السلام در رواق دار السرور آرمید.

مجتبی الهی خراسانی

(293)

فهرستی تهرانی - محمد مهدی

(-1315 ه ش)

شیخ محمد مهدی فرزند یحیی افرازی قزوینی فهرستی ملقب به «عماد الدین تهرانی» از علماء ادبا و اهل منبر بود. تحصیلات خود را در مشهد به پایان برد و به کار تبلیغ روی آورد.

کتابی در شرح و جیزه شیخ بهایی نوشت و حواشی بر شرح فصوص قیصری به رشته تحریر در آورد. این کتاب در زمان اسدی نایب التولیه آستان قدس چاپ شد. او به جهت اشتغال به فهرست نویسی در کتابخانه مرکزی آستان قدس به «فهرستی» اشتها یافت. از اندوخته های عمر پربار او گردآوری کتابخانه جامعی بود که در زمان حیاتش در سال 1310 ه.ش به کتابخانه آستان قدس وقف نمود. وی روز هشتم سال 1315 ه.ش درگذشت و جنازه اش در صحن جدید مقابل ایوان طلا دفن گردید.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/293، شمس الشموس/325؛ واقفین عمده کتاب/20.

ابراهیم زنگنه

(294)

فهری زنجانی - سید احمد

(1301-1385 ه ش)

آیه الله حاج سید احمد فهری زنجانی فرزند حاج سید سجّاد فهری از علما و دانشمندان زنجان، در سال 1301 ش در شهر زنجان چشم به جهان باز کرد.

پس از تحصیل مقدمات عازم قم شد و بیش از یک سال از درس آیه الله آقا نجفی مرعشی استفاده برد و در سال 1320 ش عازم نجف شد و در محضر آیات حاج آقا روح الله خمینی قدس سرّه،

ص: 325

آقا میرزا باقر زنجانی، سید ابو القاسم خویی و سید جمال گلپایگانی دروس سطح و خارج را به پایان برد و سال 1330 ش به میهن برگشت و مدت 14 سال در کرمانشاه اقامت گزید و به اقامه جماعت در مسجد جامع این شهر پرداخت و در این مسجد کتابخانه ای تأسیس کرد و تولیت آن را بعد از درگذشت خود به عهده آستان قدس رضوی گذاشت.

آیه الله فهری در سال 1345 به تهران بازگشت و آثار زیادی را نشر داد. از آن جمله می توان به تألیف کتاب های سالار شهیدان، معراج روحانی و کتاب الخمینی فی القرآن و ترجمه کتاب های خصالی صدوق، عبد الله سبا، اسس المنطقیه للاستقراء شهید صدر، اسرار الصلاه و آداب الصلاه امام خمینی قدس سره اشاره کرد. ایشان تدوین کننده بخشی از مباحث اصولی امام خمینی قدس سره تحت عنوان طلب و اراده بوده است.

آیه الله فهری مورد تأیید و علاقه امام و حاج احمد آقا و مقام معظم رهبری بوده اند و از دوستان نزدیک مرحوم آیه الله آقا مصطفی خمینی و امام موسی صدر شمرده می شدند.

وی در سال 1360 به نمایندگی امام خمینی قدس سره، در سوریه و لبنان جهت ساماندهی امور مذهبی و زیارتی منصوب شد و طی حکمی در 13 رجب 12/1408 اسفند 1366 از سوی امام خمینی قدس سره به عنوان امام جمعه دمشق منصوب گردید. در این حکم آمده است: «جناب حجه الاسلام آقای سید احمد فهری دامت برکاته، برطبق این حکم جناب عالی به سمت امام

جمعه شهر دمشق منصوب می شوید که ان شاءالله تعالی ضمن انجام این فریضه عبادی، سیاسی و بزرگ اسلامی مردم را در خطبه های نماز به مسایل مهم اسلامی و توطئه های دشمنان اسلام آگاه ساخته و به وحدت و هم بستگی دعوت نمایید و از اختلاف و تفرقه که مؤثرترین وسیله نفوذ دشمنان ملل اسلامی است برحذر دارید. و برای انجام هرچه بهتر این مسئولیت مقتضی است در طرح و بیان مسائل از مشورت با جناب حجه الاسلام آقای اختری، سفیر محترم ایران-دام توفیقه-نیز دریغ ننمایید و در مواقع غیبت خود نیز از وجود ایشان جهت اقامه نماز جمعه استفاده کنید. امید است، اهالی محترم و مسلمانان منطقه نیز فرصت را مغتنم شمرده و همکاری های لازم را در انجام هرچه باشکوه تر نماز جمعه در محل با جناب عالی داشته باشند.»

وی سه نوبت نماز جماعت در حرم حضرت زینب می خواند و سخنرانی های زیادی ارائه می داد و خارج فقه تدریس می نمود و حرم حضرت زینب را توسعه داد و حوزه علمیه امام خمینی قدس سره در زینبیه دمشق را تأسیس کرد که امروزه بیش از 500 طلبه دختر و پسر در آن مشغول به تحصیل هستند. علاوه بر آن چندین مرکز در ایران برای ایتام و صندوق های قرض الحسنه و چند مسجد بزرگ را دایر کرد و بخشی از کتابخانه حافظ اسد را به نام ایران تجهیز و راه اندازی کرد.

ایشان شاعر خوش ذوقی بود و اشعار فراوانی به فارسی، عربی و ترکی داشت.

و زندگی او بسیار زاهدانه سپری شد.

آیه الله فهری به دلیل کسالتی در بیمارستانی در تهران بستری شد و جمعه شب دار فانی را وداع گفت.

مراسم تشییع پیکر آیه الله فهری یک شنبه 11 تیر 1385 در مسجد مجد تهران برگزار و پیکر پاک ایشان پس از تشییع از تهران به مشهد منتقل و به دستور مقام معظم رهبری در دار الزهد حرم مطهر امام رضا علیه السلام کنار آرامگاه شیخ بهایی به خاک سپرده شد.

1- شرح زندگانی دانشمندان رواب، رجال لشکری و کشوری استان زنجان:

تألیف کریم نیرومند، انتشارات عود، 184-186/1385.

فیاض-عبدالمجید-مجیدی فیاض-عبدالمجید

(295)

فیض گنابادی-عبد الرحیم

(1276-1364 ه.ش)

آیه الله حاج شیخ عبد الرحیم فیض گنابادی در سال 1276 ه.ش در روستای دلیقان گناباد در یک خانواده مذهبی دیده به جهان گشود و در سال 1291 ه.ش برای ادامه تحصیل به مشهد عزیمت کرد و در مدرسه نواب در حجره برادر بزرگش مرحوم شیخ محسن گنابادی اقامت نمود و در حلقه درس میرزا عبد الجواد نیشابوری، آقا بزرگ حکیم، میرزا محمد آقازاده، حاج آقا حسین قمی و حاج آقابزرگ اشرفی شاهرودی با ادبیات عرب، حکمت و کلام و فقه و اصول آشنا شد. از سال 1300 تا 1312 ه.ش خود در همان مدرسه به تدریس ادبیات پرداخت و در جریان تغییر لباس علما، به نجف رفت و در مدرسه سید محمد کاظم ساکن شد و سالها ضمن بهره گیری از درسهای خارج فقه و اصول آیات عظام سید ابو الحسن اصفهانی و آقا ضیاء عراقی، خود به تدریس شرح منظومه سبزواری و اشارات ابو علی سینا پرداخت. وی با دختر مرحوم آیه الله شیخ محمد علی کاظمینی صاحب تقریرات نائینی ازدواج نمود و در سال 1329 ش به

ص: 328

گناباد بازگشت و در حوزه علمیه کاخک به تدریس شرح لمعه، مکاسب، رسائل و کفایه و نیز شرح منظومه و اقامه جماعت مشغول شد. در جریان زلزله گناباد سخت مجروح گردید و مدتی در بیمارستانهای مشهد تحت مراقبت قرار گرفت و به درخواست بزرگان شهر در مسجد گوهرشاد به اقامت نماز جماعت مبادرت ورزید.

ایشان فردی آزاداندیش بود و از جریانات انقلاب اسلامی حمایت می کرد. در شب پنجشنبه 19 تیر 1364 ه. ش داعی حق را لبیک گفت و در صحن آزادی نزدیک حوض دفن شد.

ابراهیم زنگنه

ص: 329

قابچی - حسن

(-1345 ه.ق)

شیخ حسن قابچی کاظمی خراسانی از علمای بزرگ و فقهای جلیل القدر در آغاز زندگی در کاظمین زندگی می کرد و مبادی علوم را در آنجا فراگرفت.

بعد از آن به سامرا رفت و در درس آیه الله میرزا حسن شیرازی شرکت کرد و مدتی هم در نزد سید اسماعیل شیرازی و سید محمد اصفهانی تلمذ نمود، بعد از وفات شیرازی به حوزه درس میرزا محمد تقی شیرازی رفت، سپس به مشهد مقدس آمد و مقیم شد و به وظائف شرعی پرداخت او در سال 1345 ه.ق در این شهر درگذشت و در دار السیاده به خاک سپرده شد.

تقواء البشر 435/1

فرهنگ خراسان 63/4.

سید حسن حسینی

قاسم

(-1309 ه.ق)

شیخ قاسم از علمای معاصر شیخ محمد رحیم بروجردی (م 1309 ه.ق) بوده است. وی در مشهد سکونت داشت و به اقامه جماعت و ترویج احکام اسلامی اشتغال می ورزید و 25 ذیقعدة سال 1309 ه.ق درگذشت و در حرم مطهر متصل به در ورودی رواق پایین پای مبارک، دفن گردید.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/285.

ابراهیم زنگنه

ص:330

قاینی-ابو تراب

(-حدود 1328 ه ق)

آیه الله ابو تراب فرزند سید ابو طالب (م 1293 ه.ق) از فقها و اصولیون و انسانی متخلق به اخلاق نیک بود، در ادبیات فارسی نیز دست داشت و در شعر انوار تخلص می کرد. نزد آیه الله سید حسین کوه کمری در نجف درس خواند و جایگاه علمی ویژه در فقه و اصول و حکمت و ادب یافت. بعدها به قاین برگشت و به کار قضا پرداخت و در اواخر زندگی خود به دلیل ناسازگاری با حکام زمان، به مشهد مهاجرت نمود و در حدود سال 1328 ه ق در این شهر درگذشت و در دار السیاده حرم دفن شد. سید ابو طالب خراسانی فرزند اوست. اسرار التوحید در تفسیر سوره توحید، دیوان شعر فارسی، کواکب سبعة، فوائد الغرویه در درایه و رجال، صلاه المسافر، مناسک حج و المكاسب از آثار اوست.

اعیان الشیعه 309/2، بهارستان/326-329، الذریعه 43/2، نقباء البشر 1/458، بیرجند امروز/28.

غلامرضا جلالی

قاینی-سید جواد

(قرن 14 ه.ش)

سید جواد قاینی فرزند سید حسن قاینی از علمای بزرگی است که در شهر قاین متولد گردید. پدر وی عالمی عالی مقام بود و به ترویج احکام و امر به معروف و نهی از منکر می پرداخت و اغلب اوقات به تألیف، تصنیف و تدریس مشغول بود. کتاب قصوی در علم منطق و الابصار در علم اصول فقه و فهرست الاصول و الوثائق در فقه استدلال از آثار اوست.

فرزندش سید جواد نیز از علمای قاین بود و در رشادت و بزرگی شهرت داشت و امور شرعیه قاین برعهده او بود در طی سفری که به مشهد داشت به رحمت ایزدی پیوست و در همان جا مدفون گردید.

ص: 331

بهارستان/282.

علی سکندری

(300)

قاینی-شاه میرزا

(-1092 ه ق)

شاه میرزا قاینی فرزند حسن اهل فضل و کمال بود. علوم عقلی را نزد خوانساری شارح دروس (1016-1098 ه ق) خواند. از ذکاوت بالایی برخوردار بود. در مشهد ماند تا اینکه به سال 1092 ه ق از دنیا رفت.

تعلیقاتی چند بر کتابهای فقهی و فلسفی نوشت. برخی از علمای معاصر حکم به کفر و نجاست او دادند.

طبقات اعلام الشیعه/257.

غلامرضا جلالی

قبله الکتاب-مشهدی-سلطان علی، جلد دوم

قدس-رضوی-محمد

قدس خراسانی-جلد دوم

(301)

قزوینی-مجتبی

(1318-1386 ه ق)

آیه الله حاج شیخ مجتبی قزوینی فرزند مرحوم شیخ احمد تنکابنی قزوینی از علمای وارسته و دانشوران بلندپایه قرن چهاردهم هجری و از ارکان اصلی مکتب تفکیک است.

وی در سال 1318 ه ق در قزوین در خانواده ای روحانی متولد شد و با مقدمات و مبانی علوم در شهرهای قزوین و تهران آشنا شد و سال 1330 ه ق همراه پدر به عراق رفت و مدت هفت سال در شهر نجف از محضر

ص:332

بزرگانی چون سید محمد کاظم یزدی، میرزا محمد تقی شیرازی و میرزا محمد حسین نائینی بهره جست و پدرش مرحوم میرزا احمد که از شاگردان حاج میرزا حسین خلیلی تهرانی بود در سال 1332 ه ق در نجف فوت کرد.

پس از بازگشت به وطن، دو سال در قزوین ماند و در آنجا با افکار سید موسی زرابادی قزوینی آشنا شد و به سیر و سلوک شرعی روی آورد و از عرفان و اشراق گنوسی و اسکندرانی دیده بازگرفت و به جستجوی اسلام ناب و عرفان و فلسفه اسلامی پرداخت.

در سال 1339 ه ق به قم رفت و مدتی از محضر آیه الله شیخ عبد الکریم حائری یزدی مؤسس حوزه قم استفاده برد و سال 1341 ه ق به مشهد آمد و در محله دریادل جنب تکیه و مسجد علی اکبرها سکونت یافت و ضمن اقامه نماز در مسجد مرویها از معارف بلند بزرگانی چون آقابزرگ حکیم، میرزا محمد آقازاده، شیخ اسد الله عارف یزدی، شیخ موسی خوانساری، میرزا مهدی غروی اصفهانی و حاج آقا حسین قمی استفاده برد و به مدت چهل سال در حوزه علمیه مشهد به تدریس پرداخت و شاگردان برجسته ای را در مکتب فکری خود پرورش داد. ایشان معارف قرآنی و دوره سطح و خارج فقه و اصول را برای عموم طلبه ها و متون فلسفی از جمله اشارات و اسفار را برای خواص به روش اجتهادی و همراه نقد تدریس می کرد.

در بین سالهای 1329 تا 1334 ه ش بیان الفرقان را در 5 جلد به رشته تحریر درآورد و رساله ای در معرفه النفس، رساله ای در نقد اصول یازده گانه ملا صدرا شیرازی و آثاری در برخی از علوم غریبه نوشت.

اوزندگی بسیار ساده ای داشت و نمونه ای مجسم از پرهیزکاری و پارسایی بود و از طلبه های درس خوان سخت حمایت و پشتیبانی داشت و برای سادات احترام ویژه ای قائل بود.

روز 22 ذیحجه سال 1386 ه ق/14 فروردین 1346 ه ش چشم از سرای

سرابین فروبست و به رحمت الهی واصل گردید و در جانب غربی صحن عتیق دفن شد.

الذریعه 116/26، نگاه حوزه، ش 12، ص 14، مجله حوزه، ش 5، ص 44-49، کیهان فرهنگی، ش 12، ص 33-35.

غلامرضا جلالی

(302)

قزوینی-مهدی

(-1313 ه ق)

حاج شیخ مهدی قزوینی از واعظان شناخته شده اوایل قرن 14 ه ق است.

وی از قزوین به منظور همجواری و برخورداری از نفحات معنوی مشهد الرضا علیه السلام به این شهر آمد و به وعظ و تبلیغ مشغول گردید. کتابخانه جامعی داشت و از آن برای مطالعات دینی و علمی خود بهره می برد. در اواخر عمر همه کتابهای خود را به کتابخانه آستان قدس رضوی تقدیم نمود. او در سال 1313 ه ق در مشهد درگذشت و در صحن عتیق به خاک سپرده شد.

ستارگان در کنار خورشید ولایت/25.

(303)

قزوینی-هاشم

(1270-1339 ه ش)

آیه الله حاج شیخ هاشم قزوینی از بزرگان علما و مدرسین قرن چهاردهم هجری حوزه علمیه مشهد است. در سال 1270 ه ش در قلعه هاشم خان قزوین متولد شد. مقدمات و قسمتی از سطح را در قزوین و تهران آموخت پس از بهره وری از محضر اساتید آنجا به مشهد آمد و مدتی از محضر آیه الله

ص: 334

حاج میرزا محمد آقازاده و آیه الله میرزا مهدی غروی اصفهانی استفاده برد و خود به تدریس سطوح عالی و خارج پرداخت و در مدت زمانی نه چندان طولانی توانست با پرورش شاگردان نامدار، تأثیر انکارناپذیری بر فضای علمی و معنوی حوزه مشهد بگذارد.

وی رسائل، مکاسب، کفایه و خارج اصول را در مدرسه فاضلخان و مدرسه نواب تدریس می کرد و به تعبیر مقام معظم رهبری حضرت آیه الله سید علی خامنه ای، حلقات درس او از لحاظ کم و کیف بی نظیر بود. آیه الله واعظ طبسی، آیه الله حاج میرزا مهدی نوغانی، استاد محمد تقی شریعتی، استاد کاظم مدیر شانه چی، استاد محمد رضا حکیمی، آیه الله صالحی و در رأس همه آیه الله خامنه ای از شاگردان مکتب مرحوم قزوینی به شمار می روند.

بدون تردید مهمترین نقش شیخ هاشم قزوینی، نه تدریس، بلکه تعلیم بوده است. او به نوشته استاد محمد رضا حکیمی، نمونه برجسته یک عالم دینی و یک روحانی اسلامی واقعی بود.

مردی خردمند، وارسته، متواضع، هوشیار، متعهد، شجاع، روشن بین و بیزار از عوام فریبی و انحطاطپراکنی و ارتجاع گرایی بود. سعه صدر و مشرب مرحوم حاج شیخ هاشم، مورد تأیید همه شاگردان وی است. حضرت آیه الله خامنه ای در سخنرانی 11 تیرماه 1364 در مراسم دیدار با امام جمعه و جمعی از مسئولین قزوین یادآور شده است:

«مرحوم آقا شیخ هاشم بسیار برای ما محبوب بود. عالمی بود بسیار سنگین، متین، خوش بیان، اهل معنی و زاهد و بی اعتنا به دنیا، در عین حال بسیار روشنفکر، آن زمان که اهل علم اهل روزنامه خوانی و مجله خوانی و این چیزها نبودند، ایشان مرتباً مجلات مختلف را می گرفت و در جیبش می گذاشت، طوری که کاملاً دیده شود و با آن محاسن سفید خیلی مرد بزرگی بود».

آیه الله شیخ هاشم قزوینی در طول حیات خود، در جریانهای مهم سیاسی

خراسان شرکت فعال داشت. ایشان از نقش آفرینان واقعه گوهرشاد بود و در شمار مجتهدینی قرار داشت که پیش از واقعه در منزل مرحوم آیه الله سید یونس اردبیلی، طی تصمیم شجاعانه ای به رضا خان تلگراف زدند و عمل وی را در زمینه کشف حجاب نکوهیدند. به همین دلیل صبح روز یکشنبه 12 ربیع الثانی 1314 ه ش همراه امضاکنندگان دیگر، یعنی آیات و حجج اسلام: سید یونس اردبیلی، سید هاشم نجف آبادی، سید علی اکبر خوئی پدر سید ابو القاسم خویی، حاج میرزا حبیب ملکی، سید علی سیستانی، شیخ آقابزرگ شاهرودی، شیخ علی اکبر آشتیانی و سید عبد الله شیرازی بازداشت و پس از هشت روز، شب هنگام به تهران اعزام شدند.

آیه الله قزوینی تا شهریور 1320 اجازه بازگشت به مشهد را نداشت، بعد از سقوط رضا خان با توصیه آیه الله میرزا مهدی اصفهانی و درخواست عده ای از فضلا، ایشان مجدداً به مشهد آمد و به تدریس پرداخت.

شیخ هاشم قزوینی سرانجام روز 20 ربیع الثانی 1381 ه ق/22 مهر 1339 ه ش درگذشت و جنازه اش در راهرو رواق دار الضیافه حرم مطهر رضوی واقع در سمت راست ایوان طلای صحن آزادی که در حال حاضر کفشداری شماره 7 می باشد، به خاک سپرده شد.

دکتر محمد رضا شفیعی کدکنی در سوگ استاد خود قصیده ای سروده است و ما چند بیت از آن را در ذیل می آوریم:

امروز بامداد، هراسان بود گیسوی آفتاب پریشان بود

می خواست، شمع صبح برافروزد دست سپیده، خسته و لرزان بود

و آن روشنایی صبحدم آفاق مشرق نبود، چاک گریبان بود

در هر کرانی از افق مشرق اندوه بیکرانه نمایان بود

انبوه سایه گستر اندوهش در سوگ آفتاب خراسان بود

آنکو درفش بارقه فضلش بر آسمان علم چو کیوان بود

آموخت فرق باطل و حق ما را رمز آشنای معنی فرقان بود

گاه ستیز در ره حق جویی یکتا مبارز صف میدان بود

در ملک زهد و کشور استغنا بی تاج و تخت، حاکم و سلطان بود

آن مشعل هدایت انسانی بنیاد فخر کشور ایران بود

نگاه حوزه، شماره 8-6/5

غلامرضا جلالی

قصیر-سید محمد-رضوی-محمد

(304)

قصیر ثانی-محمد

(-1278 ه.ق)

او فرزند سید محمد قصیر است. وی یکی از علما و فقهای مشهد مقدس و از مدرسان عالی مقام حوزه علمیه بود و بعد از برادرش سید حسن به ریاست رسید و در خدمت پدر خود در مشهد تلمذ نمود. بعد به اصفهان رهسپار گردید و در محضر مرحوم شیخ محمد تقی تحصیلاتش را ادامه داد تا به درجه اجتهاد رسید. پس از آن به کربلا مشرف شد و دو سال در محضر درس مرحوم آقا سید محمد فرزند سید علی طباطبایی صاحب ریاض المسائل حاضر گشت و پس از استفاده احکام و قواعد فقهی به ارض اقدس مراجعت کرد.

او بعد از وفات برادر مرجعیت عام یافت و در امور شرعی و ترویج احکام اهتمام تمام داشت، با ارباب دولت همکاری و معاشرت نمی کرد و جمعی از علما از محضر درس او به مرتبه بالایی از علم و عمل دست یافتند.

حاج میرزا نصر الله، ملا-محمد صادق نیشابوری و آقا میرزا بابای سبزواری از شاگردان ایشان بودند. در اوائل فتنه سالار او حسن خان سالار را دعوت کرد و نصایح مشفقانه با او در میان نهاد ولی اثری نبخشید، به سمت عتبات عازم شد، و زمانی که مشهد به دست نیروهای

ص: 337

دولتی افتاد سید محمّد به مشهد برگشت و در جوار آستان قدس بود تا اینکه در ماه شعبان سال 1278 درگذشت و در پشت سر مبارک به خاک سپرده شد.

فرهنگ خراسان، 401-403/7.

سید حسن حسینی

قطب المحدثین - موسوی - موسی

(305)

قمی - حسن

(1329-1428 ه ق)

آیه الله حاج آقا حسن طباطبایی قمی از علمای مبارز و از مراجع عظام و از فرزندان زعیم شیعه مرحوم آیه الله العظمی حاج آقا حسین قمی (متوفی 1325 ش) است.

وی در سال 1329 ق در نجف به دنیا آمد، دوران کودکی خود را همان جا گذارند و در خدمت والد خود به مشهد آمد و در سال 1350 ق به عتبات رفت و در آنجا از محضر آیه الله میرزا حسین نایینی و بعضی دیگر از اساتید مبرز نجف بهره برد، سپس به مشهد بازگشت و در جریان مسجد گوهرشاد همراه والد خود به عتبات تبعید شد و در کربلا از محضر والد و اساتید دیگر استفاده کرد و خود به تدریس سطوح عالی پرداخت. 1

آیه الله قمی، پس از ارتحال والد معظم در نجف سال 1325 ش به مشهد بازگشت و در مسجد گوهرشاد به اقامه نماز و تدریس خارج فقه و اصول پرداخت. او در جریان نهضت خرداد سال 1368/1342 ق امام خمینی قدس سرّه را همراهی نمود. بیت ایشان به محاصره مامورین رژیم پهلوی درآمد و ایشان

ص: 338

بازداشت و به تهران منتقل شد. تا اینکه محمد رضا پهلوی که روز 16 فروردین 1343 ش در حرم مطهر امام حضرت رضا علیه السلام حضور یافته بود، با بازگشت آیه الله قمی به مشهد موافقت نمود و فردای آن ایشان آزاد شد و به مشهد بازگشت و بار دیگر به مبارزه خود علیه جنایات رژیم پهلوی ادامه داد. او در جریان تبعید امام خمینی قدس سره و مسأله کاپیتولاسیون در بیستم آذر 1343 یک اعلامیه و در اعتراض به تبعید امام به ترکیه در بیست و چهارم مهر 1344 اعلامیه دیگری را منتشر نمود و با این اقدامات رژیم را محکوم کرد.

در روز 3 فروردین 1346 شیخ موسی قمی پیامی از امام خمینی قدس سره به آیه الله قمی رسانید و روز 9 فروردین همین سال آیه الله قمی در مسجد جامع گوهرشاد علیه رژیم پهلوی سخنرانی کرد و از سوی ساواک ممنوع الخروج شد و فردای آن روز تحت مراقبت مأموران امنیتی به منظور تبعید به خاش به زاهدان برده شد.

آیه الله حاجی آقا حسن قمی به مدت دوازده سال در کرج در تبعید بود و در جمادی الثانی 1398/اردیبهشت ماه 1357 ش درحالی که هنوز در تبعیدگاه بود، با انتشار اعلامیه ای به انتقاد از رژیم شاه پرداخت و روز جمعه 19 شهریور 1357 به مشهد آمد و مورد استقبال ده ها هزار نفر قرار گرفت.

ایشان روز جمعه 24 شهریور در منزل خود سخنرانی کرد. او ضمن ستایش از مقاومت مردم و تأکید بر عقاید و باورهای آنان، شعار: خدا، شاه، میهن را شرک دانست. و روز 30 شهریور/18 شوال 1398 امام خمینی قدس سره با ارسال نامه ای به ایشان، آزادی از تبعیدگاه طاغوت را تبریک گفت. 2.

آیه الله حاج آقا حسن طباطبایی قمی در روز 21 خرداد 1386 در اولین ساعات صبح در بیمارستان امام رضا علیه السلام در مشهد دیده از جهان فروبست و پیکر پاک وی روز 22 خرداد از محل بیت آن مرحوم واقع در چهارباغ جنب مدرسه امام صادق علیه السلام تشییع گردید و در

دار الشکر پشت سر مبارک حضرت به خاک سپرده شد. در مراسم تشییع ایشان آیات و اساتید حوزه شرکت داشتند و آیه الله عظمی و حید خراسانی بر پیکر ایشان نماز خواند.

مقام معظم رهبری حضرت آیه الله سید علی خامنه ای در پیام تسلیت خود در تمجید از خدمات ایشان بیان داشته است: «سالیان درازی از عمر بابرکت این فقیه مجاهد در راه مبارزه با رژیم طاغوت گذشت و بیانات پرشور ایشان گرمابخش نیروهای مبارز بود. رنج محنت زندان و تبعید نتوانست در عزم راسخ آن بزرگوار خلل وارد آورد و تا لحظه پیروزی انقلاب تلاش ایشان را متوقف سازد.

غلامرضا جلالی

1- محمد شریف رازی: گنجینه دانشمندان 142/7.

2- غلامرضا جلالی: تقویم تاریخ خراسان/288.

قوام الحکماء- حسینی بجنوردی- اسماعیل

(306)

قوچانی- ذبیح الله

(1414-1329 ه ق)

حاج شیخ ذبیح الله قوچانی از علمای عامل و مجتهدین نامدار معاصر قوچان است، وی در سال 1329 ه ق/1289 ه ش در روستای خیرآباد مایوان متولد شد و در 13 سالگی برای تحصیل به شهر قوچان رفت و در ظرف سه سال مقدمات را آموخت. سپس به سال 1345 ه ق به مشهد آمد، و در ارض اقدس به تکمیل ادبیات عرب و سطح پرداخت. پس از شش سال توقف در این شهر، سال 1351 ه ق به نجف

ص: 340

اشرف هجرت نمود و در آنجا درسهای فقه و اصول را نزد مرحوم آیه الله آقا ضیاء عراقی و آیه الله حاج سیّد محمود شاهرودی، سید ابو الحسن اصفهانی و سایر اساتید حوزه نجف فراگرفت و پس از 20 سال اقامت در نجف و نیل به درجه اجتهاد، در سال 1371 ه ق به قوچان مراجعت کرد و در این شهرستان به ترویج و نشر احکام اسلامی و تدریس علوم دینی پرداخت و پس از ده سال خدمت فرهنگی و علمی در قوچان، در سال 1381 ه ق به مشهد عزیمت کرد و مجاورت دائمی حضرت ثامن الحجج علیه السلام را اختیار نمود. او علاوه بر مقام علمی و جامعیت از وارستگی و معنویت والایی برخوردار بود.

از اقدامات مفید وی تأسیس مدرسه علوم دینی محمودیه فاروج است که طلاب علوم دینی تا سطح لمعتین و رسائل در آنجا به تحصیل ادامه می دهند.

شیخ ذبیح الله در کمال زهد و تقوا در مجاورت امام هشتم زندگی می کرد تا اینکه در سحرگاه روز سه شنبه 24 اسفند 1372 ه ش/سوم شوال 1414 ه ق بر اثر سکت قلبی درگذشت و در میان اندوه فراوان علاقه مندانش در صحن آزادی نزدیک ایوان طلا به خاک سپرده شد.

ترکنامه/250، گنجینه دانشمندان 221/6-222.

ابراهیم زنگنه

(307)

قوچانی - رمضانعلی

(-1366 ه ق)

حاج شیخ رمضانعلی قوچانی از علمای زاهد و متقی بود و عوام و خواص به او توجه داشتند و در انزوا می زیست.

از شاگردان آخوند خراسانی است و در مسجد معروف پیرزن، که اکنون در محل مسجد گوهرشاد به شکل حوض بزرگی درآمده است، نماز می خواند و 28 رجب سال 1366 ه ق درگذشت و در رواق دار الضیافه حرم مطهر دفن گردید.

ص: 341

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/296، گنجینه دانشمندان 157/7.

غلامرضا جلالی

(308)

قوچانی-سید رضا

(-1368 ه ق)

سید رضا کاهانی قوچانی از علما و ائمه جماعت مشهد و از شاگردان آخوند خراسانی است. وی پس از مراجعت از نجف در مشهد مقیم شد و بیش از سی سال در مسجد جامع گوهرشاد اقامه نماز جماعت می کرد و سالهای آخر عمر نابینا شد. او شب 24 شوال 1368 ه ق درگذشت و در صحن آزادی دفن گردید. در نقباء البشر سال فوت ایشان 1358 ه ق آمده است.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/295.

ابراهیم زنگنه

(309)

قوچانی-محمد

(1294-1364 ه ق)

حاج شیخ محمد غروی قوچانی معروف به «شیخ محمد کبیر» از اعلام بزرگوار و مدرسی عالی مقام بود. سال 1294 ه ق در روستای رسالت (چری) به دنیا آمد، پس از آشنایی با خواندن و نوشتن نزد آخوند ملا اسماعیل، مقدمات را در قوچان فراگرفت و به مشهد آمد و در 21 سالگی عازم نجف شد و هفت سال در آموزش علوم تلاش کرد و در بازگشت در تهران با به توپ بستن مجلس توسط مستبدین به

ص:342

مخالفت برخاست و از سوی شاه به مرگ تهدید گردید.

حاج شیخ محمد که از مقامات علمی بالایی برخوردار بود، از تهران به قوچان آمد و به تدریس فقه و اصول و قضاوت پرداخت و در اواخر حیات خود به مشهد نقل مکان کرد و عصرها در مدرسه ابدال خان به تدریس مشغول شد، سرانجام ششم صفر سال 1364 ه ق درگذشت و در محل دار الضیافه حرم مطهر امام هشتم علیه السلام دفن گردید.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/296، اثرکنامه 247-248، گنجینه دانشمندان 157/7.

ابراهیم زنگنه

ص:343

کاشانی-سید حسن

(-1342 ه ق)

سید حسن فرزند سید احمد بن رکن الدین حسینی کاشانی از علمای مقیم مشهد بود و سالها خدمت مشایخی چون ملا علی بن میرزا خلیل تهرانی نجفی، سید حسین کوه کمری، شیخ محمد حسین کاظمی، ملا محمد معروف به فاضل ایروانی و میرزا حبیب الله رشتی، در عتبات به تحصیل پرداخت و با دریافت اجازه روایی از برخی اساتید خویش در حدود سال 1297 ه.ق به مشهد آمد و مدتها به تدریس و تبلیغ اشتغال ورزید. سید یحیی بن محمد بن حسن معروف به هندی از شاگردان ایشان است. که در سال 1337 از او اجازه نقل روایت اخذ نمود.

کوثر الحیاض در فقه که شرحی است بر ریاض در پنج جلد، نتایج الافکار، مفتاح مقفلات الاصول فی توضیح معضلات الفصول در علم اصول در هفت جلد، هدایه الابرار فی شرح شرایع الانوار و الموائد الحسینیه در تعلیقات بر الروضه البهیة در 20 جلد، از آثار قلمی اوست.

وی در سال 1342 ه ق در مشهد فوت کرد و در رواق دار الضیافه حرم دفن گردید.

الذریعه 182/11، 350/21، اعیان الشیعه 14/6، گنجینه دانشمندان 252/6، تاریخ آستان قدس/338، اثر آفرینان 9/5.

ابراهیم زنگنه

ص: 344

کاشانی-عبدالله

(-1303 ه ق)

مولانا عبد الله کاشانی، معروف به «مجتهد کاشانی» از علمای نامدار ساکن مشهد و اهل زهد و تقوا بود. در نجف نزد شیخ مرتضی انصاری و دیگران درس آموخت و به مشهد آمد و تا پایان حیات خود به تدریس و تبلیغ پرداخت. سید عبد الحسین طباطبایی از شاگردان اوست. وی در 11 صفر سال 1303 ه ق در مشهد فوت کرد و در توحیدخانه حرم دفن شد.

تقیاء البشر 1187/3، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/297، تاریخ آستان قدس/337، سند شماره 11834/11 اداره اسناد آستان قدس رضوی.

ابراهیم زنگنه

کاظمینی-محمد حسن

(-1305 ه ش)

شیخ محمد حسن کاظمینی از

علمای بنام کاظمین بود و پدرش شیخ محمد جمالی قابچی از اساتید بزرگ حوزه بود و در مرقد کاظمین علیه السلام مسئولیت مهمی داشت و فرزندان ایشان آل جمالی خوانده می شوند که در بین آنها علما و دانشوران چندی پدیدار شد.

شیخ محمد حسن کاظمینی پس از جریان مبارزه با انگلیسیها در عراق به ایران تبعید شد و همراه مرحوم آیه الله شیخ مهدی خالصی به مشهد آمد و در این شهر کمیته ای را همراه با تعدادی از علمای مهاجر و مجاور از جمله میرزا مرتضی یزدی، حاج آقا حسین قمی،

ص: 345

شیخ علی اکبر نهاوندی، شیخ محمد نهاوندی، شیخ حسن برسی، سید صدر الدین، حاج ملا هاشم، حاج سید عباس شاهرودی، سید رضا قوچانی، آیه الله آقازاده، به منظور ایجاد ارتباط با مسلمانان دیگر و مشارکت اسلامی با آنها و جلوگیری از فعالیت‌های غیر دینی از جمله مصرف نوشابه های الکلی و بی حجابی زنان و شرکت بانوان در تئاتر پدید آوردند.

کاظمینی در پایین پای حضرت رضا علیه السلام اقامه نماز می کرد و در سال 1305 ه ش/ 1345 ه ق در مشهد درگذشت و مرحوم حاج ملا هاشم خراسانی ایشان را تغسیل و تکفین کرد و بر او نماز خواند و در دار السیاده زیر چهل چراغ دفن شد.

مرحوم شیخ محمد حسن کاظمینی از همسر اول خود که نوه علامه سید صادق طباطبایی معروف به سنگلجی، از اساتید برجسته حوزه نجف و در شمار مهم ترین شاگردان نایینی مدفون در حرم عبد العظیم علیه السلام، سه فرزند به نام های میرزا مهدی، شیخ محمد علی و حاج محمد جواد داشت. مرحوم شیخ محمد حسن موقع مهاجرت در تهران همسر دوم اختیار کرد که فرزندان او به نام احمد، محمود، محمد باقر و محمد صادق با فامیل جمالی اشتهار داشته اند.

غلامرضا جلالی

(313)

کافی-احمد

(-1389 ه ق)

میرزا احمد کافی امامی، فرزند ملا رمضان یزدی از سخنوران نامدار سده اخیر است. در یزد متولد شد و در مدرسه مصلی تدریس و در بعضی از مساجد، اقامه جماعت می نمود، تا این که به مشهد هجرت نمود و پس از مدتی درد چشمی به او عارض شد که بتدریج او را از بینایی محروم کرد.

میرزا احمد وقتی از همه جا مأیوس شد به حرم امام رضا علیه السلام رفت و از روح پاک امام همام علی بن موسی الرضا علیه السلام

ص: 346

استمداد طلبید و به طور معجزه آسایی بهبود یافت. و دیگر اثری از نابینایی او بر جای نبود. وی پس از بهبودی کافی در کوچه زردی بالا خیابان سکونت گزید و در مسجد جعفری ها به اقامه جماعت و ترویج دین پرداخت و شب دوشنبه 15 رجب سال 1389 ه ق بدرود حیات گفت و در صحن عتیق، مقابل قبر شیخ حرّ عاملی دفن شد. حاج شیخ زین العابدین کافی و حاج محمد کافی پدر مرحوم حاج شیخ احمد کافی خراسانی از وعاظ معروف عصر محمد رضا پهلوی که در آستانه انقلاب اسلامی در یک تصادف جان به جان آفرین تسلیم کرد، فرزندان ایشان هستند.

گنجینه دانشمندان 158/7-159.

ابراهیم زنگنه

(314)

کافی مشهدی

(-969 ه ق)

کافی مشهدی از ذریه خواجه نصیر الدّین طوسی است. پدرانش در آذربایجان به کار قضاوت مشغول و از اهل علم بودند. وی فردی دانشمند و خطاط ماهری بود که در نستعلیق و شکسته نویسی مهارت داشت، به سال 969 ه ق در قزوین درگذشت و بدنش به مشهد منتقل شد و در این شهر دفن گردید.

اعیان الشیعه 22/9، فرهنگ خراسان 57/6؛ تاریخ نظم و نثر در زبان فارسی 703/2.

غلامرضا جلالی

(315)

کامیاب-سید رضا

(1329-1360 ه ش)

حجه الاسلام سید رضا کامیاب، روحانی مبارز، مؤمن و متقی، مرداد 1329 شمسی در روستای نوده گناباد در خانواده ای روحانی چشم به جهان باز کرد. سیزده ساله بود که به حوزه علمیه گناباد وارد شد و برای ادامه تحصیلات حوزوی به مشهد آمد و به

ص: 347

فراگیری علوم اسلامی مشغول گردید و مدتی در حوزه درس آیه الله شیخ ابو الحسن شیرازی شرکت نمود.

سال 1347 با آیه الله خامنه ای رهبر فرزانه انقلاب آشنا شد و راهبردهای نوینی را در چشم انداز زندگی دریافت نمود. وی در نشستهای مخفی و خصوصی آیه الله خامنه ای حضور می یافت. در جریان جشنهای 2500 ساله به علت فعالیتهایی که علیه رژیم پهلوی داشت، مورد شناسایی مأموران امنیتی قرار گرفت و مدتی تحت تعقیب بود و در جریان انقلاب به افشاگری علیه رژیم شاه در شهرهای مختلف از جمله کرمان پرداخت.

کامیاب پس از پیروزی انقلاب با نهادهای مختلف انقلابی همکاری داشت و زندگی خود را وقف توده های مردم کرد. او با دشمنان اسلام و انقلاب اسلامی سر ناسازگاری داشت و مناعت طبع او مانع از آن می شد که به امور مادی رویکرد داشته باشد. ایمان، بصیرت، توکل و قاطعیت از گرایشهای درونی و درون مایه های معنوی وی بود.

او اهمیت ولایت فقیه در نظام اسلامی را باور داشت و می گفت با جمعیتها و تشکیلاتی می توانم همکاری داشته باشم که تابع خط امام و ولایت فقیه باشند.

موقعیت مردمی کامیاب موجب شد که در انتخابات میان دوره ای مجلس شورای اسلامی که روز جمعه دوم مرداد 1360 برگزار شد، از سوی مردم مشهد به نمایندگی انتخاب گردد، ولی یک هفته پس از انتخاب، ساعت 11/44 صبح روز هشتم مرداد 1360 در محل

تقاطع بلوار راه آهن با خیابان خواجه ربیع، به دست یکی از اعضای منافقین هدف قرار گرفت و در بیمارستان امداد (شهید کامیاب) به شهادت رسید و روز نهم مرداد جنازه اش تشییع و در رواق دار الزهد حرم دفن شد.

شهدای روحانیت شیعه 179/2-180.

غلامرضا جلالی

کاهانی-قوچانی-سید رضا

کبیر-مهدی-واعظ-مهدی

(316)

کجوری-ابو القاسم

(1279-1337 ه.ق)

آیه الله شیخ ابو القاسم کبیر کجوری از تحصیل کردگان حوزه نجف اشرف و مازندران است. ایشان در منطقه نوشهر، نور و کجور با عنوان شیخ ابو القاسم کبیر و شیخ ابو القاسم مشایخ و شیخ ابو القاسم مجتهد شهرت داشته است.

شیخ در روستای پول کجور از توابع شهرستان نوشهر در ششم دی ماه 1279 ه.ق در خانواده علم و اجتهاد متولد شد. پدرش آیه الله ملا علی بابا کجوری از مشاهیر و مجتهدین خطه کجور و شاگرد شیخ اعظم مرتضی انصاری در حوزه نجف بود که در سنین میانسالی وارد حوزه علمیه شد و در سال 1289 ه.ق نیز حوزه علمیه سنگ تجن نوشهر را تأسیس نمود که حاصل آن تربیت صدها نفر از علما و فضلاء منطقه است. مرحوم شیخ ابو القاسم کجوری از طرف مادری نیز منسوب به آیه الله شیخ مهدی کجوری شیرازی است. مرحوم ملا علی بابا کجوری فرزند خود را به خاطر علاقه وافری که به پیامبر اکرم داشت ابو القاسم نامید.

ایشان دوران کودکی خود را در همان روستای پول کجور در دامن طبیعت گذرانید و مقدمات دانش آموزی مانند روخوانی قرآن مجید و ادبیات فارسی را در مکتب خانه همان دیار آموخت.

سپس در حوزه علمیه سنگ تجن نوشهر مقدمات علوم اسلامی و

ص: 349

دانش های رایج زمان را نزد پدرش و سایر اساتید تا پایان رسائل و مکاسب گذراند و احتمالاً در سن 17 سالگی برای شرکت در درس خارج و تکمیل دانش خود عازم عتبات عالیات و حوزه نجف اشرف شد. در آنجا نزد اساتید بزرگ و نامدار آن سامان، میرزا حبیب الله رشتی، شیخ زین العابدین مازندرانی، فاضل اردکانی، میرزای شیرازی و میرزا محمد تنکابنی کسب علم کرد. پس از 8 سال اقامت، آموزش و خودسازی معنوی و با اجازه اجتهاد از مرحوم میرزا حبیب الله رشتی و سایر مراجع به زادگاه خود مراجعت نمود. و به تدریج مرجع تقلید و حل مرافعات و پناهگاه مردم گردید و دستگاه قضایی اسلامی بسیار مهمی را در آنجا دایر و در امر به معروف و نهی از منکر، اقامه و اجرای حدود اسلامی بسیار سخت کوشی از خود نشان داد.

نظارت عالی بر حوزه علمیه سنگ تجن نوشهر که با مدیریت برادر ایشان مرحوم شیخ شجاع الدین اعوانی اداره می شد و نیز نقش آفرینی در جنبش مشروطیت و مخالفت با استبداد از دیگر اقدامات ایشان می باشد.

شیخ ابو القاسم اهل زهد و ورع بود و در سوگواری حضرت سید الشهداء و اقامه عزای ائمه هدی بی نهایت مداومت و مواظبت می نمود. شب ها تا صبح به عبادت، تضرع، زاری و مناجات با حضرت باری تعالی مشغول و صبح ها استراحت می کرد. فضائل معنوی و کرامات مختلف ایشان نزد ساکنین منطقه کجور مشهور و سینه به سینه نقل می گردد. کمک به ایتم و مستمندان، مستغنی بودن از زخارف دنیوی، ساده زیستی، توجه به فضائل اخلاقی و مقامات عالیه معنوی از امتیازات آن عالم فرزانه بوده است.

برخورداری از قلم شیوا و قدرت تفکر و دریافت موجب گردید تا آثار قلمی زیادی از ایشان به رشته تحریر درآید.

کتاب کشف الشکوک و رساله «قاعده ما لا یضمن بصاحبه» ایشان در

سال 1314 ه.ق به چاپ رسید که در کتاب الذریعه مرحوم آقابزرگ تهرانی نیز ذکر شده است. کتابها و رساله های اجتماع امر و نهی، بیع و معاملات، حجیت اجماع، حجیت ظن، حجیت فهم عرف، شهره، استصحاب، مشتقات، مطلق و مقید تقلید میت و عدم جواز، عام و خاص مطلق و مقید، شبهه محصوره و غیر محصوره و نیز رساله «منظومه طهارت تا آخر صلاه» از آثار علمی دیگر مرحوم شیخ ابو القاسم کجوری طالقانی است که هنوز به چاپ نرسیده است. همچنین کتابخانه شخصی ایشان در روستای پول کجور در نزد احفاد ایشان که به مشایخی شهرت دارند هنوز دایر است.

سرانجام این عالم بزرگ در روز نوزدهم رمضان سال 1337 ه.ق ساعت 2 بعد از ظهر و در سن 58 سالگی درگذشت و منطقه کجور سیاهپوش و عزادار گردید و جنازه ایشان توسط سی نفر از بزرگان و علمای منطقه به مشهد مقدس منتقل و در حرم امام رضا علیه السلام و در جوار مرقد شیخ بهایی مدفون گردید.

غلامرضا جلالی

(317)

کجوری-عبد التّبی

(1333-1419 ه.ق)

آیه الله حاج شیخ عبد النبی کجوری فرزند شیخ نور الله از علماء و مجتهدان مازندرانی مقیم خراسان است که متجاوز از نیم قرن در جوار حضرت امام رضا علیه السلام به امر تدریس و ارشاد مردم مشغول بوده است.

وی در حدود سال 1333 ه.ق در منطقه کجور در خاندانی روحانی متولد

ص: 351

شد، در سال 1348 ه ق به آمل رفت و در مدرسه مسجد جامع آن شهر در خدمت مرحوم شیخ احمد نوری به تحصیل پرداخت. بعد از یک سال در ذیحجه سال 1349 ه ق به قم رفت و در نزد شیخ موسی گیلانی، شیخ حیدر تبریزی، میرزا علی یزدی، شیخ عباس ملا حاجی تهرانی صاحب شرح اصول کافی به تحصیلات خویش ادامه داد.

بعد از یک سال و نیم یعنی حدود اواسط سال 1351 ه ق برای تکمیل تحصیلات عالی به نجف اشرف مهاجرت کرد. پس از چند ماه توقف به علت عدم سازگاری آب و هوا به سامرا رفت و در آنجا از محضر مرحوم سید علی یزدی، آیه الله آقا میرزا حبیب اشتهاردی، شیخ آقابزرگ تهرانی، شیخ حسین نجار، میرزا ابو الحسن عسکری فرزند آقا میرزا محمد سامرای تحصیل نمود.

او پس از چهار سال تحصیل در سامرا مجدداً وارد حوزه علمیه نجف اشرف شد و سطوح مختلف را در خدمت آیات شیخ مرتضی زاهد طالقانی، میرزا ابو الحسن مشکینی صاحب حاشیه بر کفایه، آقا میرزا باقر زنجانی، شیخ عبد الرسول جواهری، شیخ محمد سماوی، سید جواد عینکی، شمس بخارایی و سید ابو القاسم خویی فراگرفت. آنگاه دوره خارج فقه و اصول را خدمت آیه الله آقا ضیاء عراقی و آیه الله شیخ محمد حسین کمپانی به پایان رسانید و به درجه اجتهاد نایل آمد.

وی در حدود سال 1360 ه ق به ایران مراجعت کرد و در مشهد مقدس رضوی اقامت نمود و ضمن بهره گیری از محضر آیه الله میرزا مهدی اصفهانی به مدت 4 الی 5 سال در حوزه علمیه مشهد به تدریس سطوح مختلف پرداخت. چون در این زمینه علاقمند و فعال بود، مدرسه علوم دینی کجوری را تأسیس کرد و خودش و عدّه دیگر از استادان حوزه در آنجا به تدریس اشتغال داشتند.

ایشان شخصی متقی و پرهیزکار و

زاهد بود و چون در ایام زندگی فرزندی نداشت کار روزانه خویش را تدریس در مدرسه قرار داده بود. تا اینکه بالاخره در اثر یک بیماری طولانی در روز 24 آبان 1377 هـ ش/25 رجب المرجب سال 1419 هـ ق درگذشت و در روز 25 آبان 1377 هـ ش در صحن آزادی (جدید) حرم حضرت رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

غلامرضا جلالی

(318)

کجوری تهرانی - محمد باقر

(1255-1313 هـ ق)

مولی حاج محمد باقر کجوری تهرانی فرزند مولی اسماعیل (م 1278 هـ ق) مدرّس مدرسه صدر تهران و از مفسّرين و وعاظ مشهور است. وی سال 1255 هـ ق متولد شد و پس از آشنایی با مقدمات نزد پدر و دیگر علما، عازم عتبات شد و مدتی نزد اساتید فقه و اصول از جمله سید ابراهیم قزوینی و صاحب ضوابط درس خواند

و با دریافت اجازه از ایشان به ایران مراجعت کرد. در تهران به تبلیغ پرداخت و مورد توجه عموم مردم قرار گرفت.

ایشان چهل سال به وعظ و ارشاد مشغول بود، از مبالغه و اغراق دوری می جست و بیشتر طلاب و فضلاء حوزه در پای منبر او حضور می یافتند. چنان ازدحامی در مجالس او به وجود می آمد که مستمعین مجبور می شدند ساعتی پیش از سخنرانی به منظور داشتن جا در مجلس حضور پیدا کنند.

کجوری به تحقیق و تألیف هم علاقمند بود. خصائص فاطمیه در

ص: 353

فضائل حضرت فاطمه علیها السلام چاپ سنگی 1318 و جنبه النعیم در احوال حضرت عبد العظیم و السراج الوهاج فی العروج و المعراج

کتاب خطوات الشیطان فی خطرات الانسان، کتاب المنتخب فی شرح دعا الرجب، کتاب هدایه المرتاب فی تحریف الکتب، کتاب شرح توحید مفضل بطریق المفصل، رساله نوروزیه، رساله الاسرار فی کیفیتہ الاسفار و رساله سبیل الفجاج فی المنازل و مواقف الحاج، از آثار قلمی ایشان است.

کجوری در 58 سالگی در سفر زیارتی در مشهد، روز جمعه 21 ربیع الاول سال 1313 به بیماری استسقا درگذشت و برحسب وصیتش در حرم مطهر کنار بقعه شیخ بهائی دفن شد. برادرش حاج ملا محمد سلطان المتکلمین کتابی به نام زبده المآثر فی ترجمه حاج ملا باقر و استاد محمد باقر ساعدی کتاب تذکره باقریه را در شرح حال وی نوشته اند.

فهرست کتابخانه آستان قدس 264/5-265، شرح حال رجال ایران 184/1، ضمیمه تاریخ علمای خراسان 285/، ریحانه الادب 291/6، الذریعه 137/7 و 163/12، تتمه کتاب خصائص فاطمیّه 471-474.

غلامرضا جلالی

(319)

کدکنی-هادی

(1268-1353 ه ش)

شیخ هادی کدکنی در کدکن از توابع تربت حیدریه به دنیا آمد. تحصیلات مقدماتی را نزد پدر بزرگش مرحوم حاج ملا محمد به انجام رسانید و در 22

ص: 354

سالگی به مشهد مهاجرت کرد. در مدرسه خیراتخان به ادامه تحصیل پرداخت و پس از تکمیل تحصیلات در زمینه های فقه و اصول و دیگر علوم عقلی و بهره گیری از حوزه درس اساتیدی همچون حضرات آیات حاج آقا حسین قمی و حاج میرزا محمد آقازاده، تا سال 1350، به امر تدریس در زمینه های منطق و فلسفه مشغول شد. استاد مدیر شانه چی و پرفسور جواد فلاطوری و سید جواد مصطفوی از شاگردان ایشان هستند.

سرانجام در پنجم مهر 1353 ه.ش بدرود حیات گفت و در توحید خانه مبارکه به خاک سپرده شد.

غلامرضا جلالی

کرکی - عاملی، عبد العالی

(320)

کرکی جزائری - علی بن هلال

(- حدود 904 ه ق)

ابو الحسن شیخ علی کرکی جزائری، فقیهی اصولی، حکیمی متکلم و جامع علوم عقلی و نقلی بود. وی نزد ابن فهد حلی و شیخ حسن بن العشره درس خواند و خود از اساتید محقق ثانی علی بن عبد العالی عاملی است. الدر الفرید در توحید و کتاب الطهاره که به امر شاه طهماسب صفوی نوشته شده از آثار اوست.

کرکی انسانی فروتن و از پارسایان بود. او بیشتر عمر خود را در عتبات گذراند و حدود 904 ه ق فوت نمود.

جسد وی در اصفهان به امانت به خاک سپرده شد و پس از مدتی، حدود سال 1023 ه ق همراه جنازه شیخ عبد العالی بن محقق ثانی به مشهد منتقل و در رواق دار السیاده حرم به خاک سپرده شد. وی از سید حسین بن سید حیدر حسینی عاملی اجازه نقل روایت داشته است، تنها یک دختر داشت که خاتونی فاضله و متدینه بود که به عقد مرحوم شیخ بهائی درآمد. او از پدرش بالغ بر 5 هزار کتاب نفیس به ارث برد که همه را در اختیار شوهرش شیخ بهائی قرار داد.

ص: 355

غلامرضا جلالی

(321)

کرمانشاهی - محمد نجف

(-1292 ه ق)

مولانا حاج محمد نجف در اصل از کرمانشاه بود. در اوایل جوانی به مشهد آمد و در فقه، اصول، درایت، اخبار، تفسیر، رجال، علوم ریاضی متبحر شد.

مدتی قدم در طریقت نهاد و به اصفهان رفت و در مساجد و منابر به موعظه پرداخت. با علمای آنجا اختلاف مشرب یافت، عازم تهران شد و بار دیگر به مشهد آمد و تا آخر عمر مجاور گردید. مشربش به طریقه اخباریها نزدیک بود و سنش از 90 سال تجاوز نمود و سال 1292 ه ق به رحمت حق واصل و در حرم دفن گردید.

تنقیح المرام فی علم الکلام، خلاصه الانساب، غناء الادیب عن فهم مغنی اللیب، خلاصه العروض، الحدیقه فی علم القیافه، کشف الغوامض فی علم الفرائض، شرح خطبه الزهراء، شرح دعای کمیل، شرح دعای جوشن، شرح دعای صباح، شرح شرایع الاسلام و جامع الاحادیث از آفرینشهای علمی و قلمی اوست و بجز این آثار، رساله های دیگری نیز دارد.

تاریخ علمای خراسان/113-114، مطلع الشمس 709/2، الذریعه 63/16 و 221/19 و 248 و 255 و 331.

ابراهیم زنگنه

(322)

کرمانی - علی

(-1322 ه ق)

آخوند ملا علی کرمانی، بود، پس از تحصیل علوم الهی به اقامه جماعت در مسجد جامع کرمان پرداخت. حکومت وقت چون نتوانست با تطمیع و تهدید او را راضی کند تا هنگام تردد به مسجد از بازاری که آن را به طور غصبی و با نارضایتی مردم ساخته بودند، عبور نماید، لذا او را به مشهد تبعید کرد.

ص: 356

آخوند ملا علی کرمانی به مشهد آمد و سالها در پارسایی و پرهیزکاری سپری کرد و به تدریس و ترویج معارف اسلامی همت گماشت و به تاریخ 26 جمادی الاول سال 1322 ه ق دار فانی را وداع گفت و در محل دار السیاده حرم به خاک سپرده شد. سجع مهر او که در ذیل اسناد موجود است چنین بود: الحق مع علی و علی مع الحق.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/298 و سند شماره 11995/27 اداره اسناد آستان قدس رضوی.

ابراهیم زنگنه

(323)

کفایی - میرزا احمد

(1300-1391 ه ق)

آیه الله حاج میرزا احمد کفایی، یکی از چهره های مطرح خراسان در قرن حاضر است. ایشان فرزند سوم آخوند ملا محمد کاظم خراسانی است.

ربیع الاول سال 1300 ه ق در شهر نجف متولد شد. تحصیلات مقدماتی

خود را نزد شیخ زین العابدین شاهرودی و شیخ ابراهیم دشتی و مکاسب را نزد آیه الله سید ابو الحسن اصفهانی و رسائل و کفایه را نزد برادر خود آیه الله میرزا محمد آقازاده فراگرفت، سپس معقول و منقول را نزد آیه الله شیخ احمد شیرازی و درس خارج فقه و اصول را از سال 1319 ه ق در مجلس درس پدر خود مرحوم آخوند خراسانی، حاضر شد و به درجه اجتهاد نایل گردید.

میرزا احمد سال 1329 ه ق در زمان حیات پدر به ایران آمد و هنگام درگذشت آخوند، که همان سال به وقوع

ص: 357

پیوست، در مشهد بود، سپس به عراق بازگشت و در انقلاب مردم عراق علیه انگلیس که به رهبری علما و مراجع صورت می گرفت، شرکت کرد. او از مشاورین نزدیک آیه الله میرزا محمد تقی شیرازی و در شمار تبعیدشدگان به ایران بود و پس از بازگشت تبعیدیها ایشان به دعوت مردم به مشهد آمد و در این شهر ساکن شد.

وی پس از فوت برادر بزرگش میرزا محمد آقازاده، ریاست علمی حوزه مشهد را به عهده گرفت و در این مدت چندبار به قم سفر کرد و مورد احترام مؤسس حوزه قم مرحوم حاج شیخ عبد الکریم حایری قرار گرفت.

میرزا احمد در زمان حکومت رضا خان، علی رغم سخت گیری هایی که وجود داشت، در مشهد حوزه درسش را حفظ کرد و پس از شهریور 1320 و سقوط رضا خان، تصدی حوزه و امور دینی مشهد در شرایطی به عهده مرحوم کفایي گذاشته شد که قشون روس در مشهد به سر می برد و توده ای ها شب و روز فعالیت سیاسی داشتند، او با تشکیل هیئت های مذهبی و راه انداختن دسته های عزاداری و روضه و منبر که سالیان مدید ممنوع بود، توانست سدی در برابر نفوذ فرهنگی شوروی به وجود آورد. او تا زمان نهضت ملی با توده ای ها درگیری داشت و در مسائل شهر دخالت می کرد و در دوره نهضت ملی، بخصوص با توجه به نقش منفی که دسته های مذهبی در سقوط مصدق و تقویت رژیم شاه داشتند، سخت مورد حمله مخالفین بود و جرایم به ایشان اهانتهها کردند و ایشان مدتی به قم سفر کرد و مورد تجلیل آیه الله بروجردی قرار گرفت.

سیاستهای خاص آیه الله کفایي که بخصوص سالهای آخر عمر هماهنگی لازم را با روحانیت مبارز نداشت، موجب انتقاد شدید آنها و انزوای سیاسی وی شد و هرازچندگاهی طلاب حوزه خراسان اعتراضهای خود را در رابطه با مشی سیاسی ایشان به گوش او می رساندند.

وی در همه طول حیات خود به

منظور تقویت مبانی فرهنگ دینی جامعه و رشد و نمو آداب نیک تلاش کرد و دوست داشت فقر و فاقه در جامعه نباشد و پناهگاه هزاران انسان در دوره ستم شاهی بود.

ایشان 16 خرداد سال 48 برای معالجه به خارج کشور عزیمت کرد و سال 49 به دلیل کسالت قلبی تحت معالجه قرار گرفت. روز ششم دی ماه سال 7/1350 ذی‌قعدة 1391 ه ق ساعت 6/35 دقیقه صبح بر اثر سکته مغزی در مشهد درگذشت و جنازه اش با شکوه فراوان تشییع و در محل توحیدخانه حرم مطهر دفن گردید.

مرحوم کفایی علاوه بر فعالیت‌های سیاسی، به فعالیت‌های علمی اشتغال داشت، حاشیه ای بر کفایه الاصول نوشت و مدت 45 سال در مسجد گوهرشاد و منزل خود به تدریس فقه و اصول پرداخت.

آفتاب شرق 17، 18/ بهمن/ 1333)، ص 4، نور خراسان (7/ شهریور/ 1332)، آثار الحجه 28/2-29.

غلامرضا جلالی

(324)

کفعمی - محمد

(1289-1362 ه ش)

آیه الله شیخ محمد کفعمی فرزند حاج شیخ رجبعلی محدثی خراسانی از شخصیت‌های نیک نام خراسان است که بیشترین بخش حیات پربار خود را در زاهدان گذراند و پس از پیروزی انقلاب اسلامی امام جمعه این شهر شد.

وی سال 1289 ه ش در محله عیدگاه مشهد به دنیا پا نهاد و پس از تحصیل مقدمات و سطوح در خدمت پدر خود و میرزا عبد الجواد ادیب نیشابوری و ادیب ثانی و حاج محقق

ص: 359

قوچانی و مرحوم شمس و آیات شیخ کاظم دامغانی و میرزا احمد مدرّس یزدی، به سال 1309 هـ ش عازم نجف شد و در سلک شاگردان آیات حاج میرزا ابو الحسن مشکینی، آقا ضیاء الدّین عراقی و سیّد ابو الحسن اصفهانی درآمد و به درجه اجتهاد نایل گردید. سال 1317 هـ ش به ایران بازگشت و به تدریس و تبلیغ در مشهد و شهرهای دیگر خراسان مشغول گردید. سال 1319 به زابل رفت و مدت شش سال در این منطقه محروم به فعالیت دینی و اجتماعی مبادرت نمود.

سال 1325 هـ ش عازم زاهدان شد و در راستای تفاهم دینی اهل سنت و تشیع سیاستهای خاصی را دنبال نمود. از جمله حضور جمعی نمازگزاران شیعه پس از نماز عید فطر در مصلاّی اهل سنت و حضور آنان پس از نماز عید قربان در مصلاّی اهل تشیع، از ابتکارات ایشان بود.

کفعمی به ساختن اماکن مذهبی و خدماتی مثل احداث مسجد، حمام، مدرسه علمیه، کتابخانه، غسلخانه، و تکیه علاقه ویژه ای داشت و بناهای متعددی در شهرهای زابل، ایرانشهر، خاش، چاه بهار و طبس به همت وی ساخته شد. او لحظه ای از خدمت به مردم و روحانیت مبارز و تبعیدیها دست نکشید و بیت ایشان مأوای عالمان برجسته و مبارزین نستوه روحانیت بود. روز 30 تیر 1362 در بیمارستان قائم مشهد چشم از جهان فرویست و جنازه اش روز 31 تیر در صحن نو مقابل آرامگاه شیخ بهایی و جنب شهدای هفتم تیر به خاک سپرده شد.

یادنامه مرحوم حضرت آیه الله کفعمی خراسانی که به مناسبت چهلمین روز رحلت ایشان منتشر شده است.

غلامرضا جلالی

(325)

کلباسی - محمد تقی

(1283-1325 هـ ش)

حجه الاسلام شیخ محمد تقی

ص: 360

کلباسی فرزند آیه الله شیخ محمود کلباسی در سال 1283 ه ش در تهران به دنیا آمد و در مشهد نزد آیه الله میرزا مهدی اصفهانی با معارف الهی آشنایی یافت. و روز دوم شهریور 1325 در مشهد درگذشت و در صحن آزادی ضلع شمال شرقی دفن شد.

ابراهیم زنگنه

(326)

کلباسی-محمد حسین

(-1340 ه ق)

شیخ میرزا محمد حسین فرزند محمد مهدی بن محمد ابراهیم کلباسی اصفهانی در مشهد سکونت داشت و پس از تحصیلات مقدماتی، سال 1285 ه ق به نجف رفت و سال 1290 ه ق با دختر صاحب جواهر ازدواج کرد و پس از تلمذ نزد صاحب جواهر و آیه الله محمد حسین کاظمینی و حاج سید اسماعیل صدر عاملی اصفهانی، در سال 1332 ه ق به خراسان مراجعت نمود، و زعامت دینی و مرجعیت مردم را به عهده گرفت. وی در سال 1340 ه ق درگذشت و در رواق دارالسیاده دفن شد. پسرش شیخ علی از علمای زمان خود بود و سال 1354 ه ق فوت کرد.

تقباء البشر 663/2.

غلامرضا جلالی

(327)

کلباسی-محمود

(-1365 ه ق)

عالم ربانی مرحوم حاج شیخ محمود کلباسی فرزند محمد تقی بن محمد بن ابراهیم، انسانی وارسته، خلیق، خوش برخورد و پرتلاش در

ص: 361

راستای انجام وظایف و تکالیف دینی خود بود و به امور طلبه ها رسیدگی می کرد و در حل مشکلات آنها اهتمام می ورزید. وی مدتی در عراق در شهرهای کربلا، نجف و سامرا به ریاضت و تکمیل نفس مشغول بود، سپس به مشهد آمد و با بهره گیری از روشهای درست به امر به معروف و نهی از منکر پرداخت، او در دوره رضا خان به طور پنهانی در ترویج شعائر دینی می کوشید و پس از دستگیری، خلع لباس شد و بعد از سقوط رضا خان به حوزه مشهد بازگشت و ضمن مبارزه با فرقه ضاله بهائیت در شمار شاگردان مرحوم آیه الله میرزا مهدی غروی اصفهانی درآمد. وی مرحوم حاج میرزا جواد آقا تهرانی را با مکتب میرزا آشنا ساخت و در مسافرت هفت ماهه سال 1323 ش آیه الله میرزا مهدی اصفهانی به تهران و قم، در کنار آیه الله میرزا جواد آقا تهرانی و آیه الله تنکابنی و حاج آقا جلال مروارید، عازم این سفر شد و مدیریت این مسافرت را به عهده گرفت.

او مایل بود میرزا مهدی در تهران ماندگار شود، و به همین دلیل همه روزه تعدادی از جوانان تهرانی را به محضر میرزا می آورد، ولی میرزا پس از معالجه و در پی مکاتبه آیه الله حاج شیخ هاشم قزوینی به مشهد بازگشت.

مرحوم کلباسی در 25 شوال سال 1365 ق در ابتلا به تب راجعه، که پس از جنگ جهانی دوم شایع شده بود، درگذشت و پس از تشییع، در صحن آزادی دفن شد. آیه الله خزعلی داماد ایشان است.

ترجمه خطی خطبه غدیریه به شماره 452 موجود در کتابخانه مسجد گوهرشاد و راه سعادت، از آثار علمی ایشان است.

غلامرضا جلالی

(328)

کلباسی - میرزا رضا

(1295-1383 ه ق)

حاج میرزا رضا کلباسی فرزند میرزا عبد الرحیم فرزند شیخ محمد رضا

ص: 362

شیخ الاسلام فرزند حاج محمد ابراهیم کلباسی صاحب منهاج و اشارات و غیره، از خاندانهای اصیل اصفهانی است و نسب او از طرف مادر به سید الفلاسفه میرداماد می رسد.

ایشان روز 25 ذیقعده 1295 در اصفهان متولد شد. ابتدا در اصفهان محضر حاج شیخ محمد علی نجفی ثقه الاسلام و آخوند ملا محمد کاشانی و مرحوم میرزا جهانگیر خان قشقائی و میرزا محمد باقر حکیم باشی به تحصیل پرداخت و مدتی در تهران به محفل درسی حاج فاضل تهرانی و آخوند ملا محمد آملی پیوست و از معارف بلند این دو شخصیت علمی بهره گرفت و در سال 1323 ه ق یک سال پیش از انقلاب مشروطیت عازم نجف گردید و خدمت آخوند خراسانی و سید محمد کاظم یزدی و شریعت اصفهانی درس خواند و اجازاتی از آنان دریافت نمود.

او سپس به اصفهان برگشت و به تدریس و ترویج و عمران بناهای دینی همت گماشت و میرزا سلیمان خان رکن الملک در تخت فولاد اصفهان برای ایشان مسجدی ساخت.

در جریان اوج گیری مخالفت روحانیت با سیاستهای دینی رضا خان در سال 1346 ه ق ایشان همراه حاج آقا نور الله اصفهانی به قم مهاجرت نمود و با سخنرانیهای افشاگرانه خود توانست تأثیر مثبتی در رفع ابهام از ذهن مردم نسبت به سیاستهای رضا خان داشته باشد. نقش مؤثر ایشان موجب دستگیری وی شد و مدت 7 ماه در بازداشت بسر برد و پس از آن به خراسان تبعید گردید.

حاج میرزا رضا مدت دو سال در مشهد ماند، سپس به اصفهان برگشت و بار دیگر برای اقامت دائم به مشهد آمد و تا پایان عمر یعنی سال 1383 ه ق در این شهر بود. و در همه حرکتهای دینی و سیاسی مردم مشهد بخصوص نهضت ملی نفت از گردانندگان اصلی و در عین حال روشن بین نهضت در خراسان بود و از حمایت همه اقشار بخصوص مبارزین ملی و دینی و روشنفکران

تحصیل کرده برخوردار بود.

آیه الله کلباسی شب سه شنبه چهارم شوال 1383 ه ق در مشهد از دنیا رفت و در صحن عتیق در ایوان مجاور دفتر کشیک خانه بالا خیابان دفن گردید.

انیس اللیل در شرح دعای کمیل، نفحات اللیل، مکیال الیقین در شرح اصول دین، دعوه الحسینیه و راهنمای دین و دستور تبلیغ از آثار چاپ شده ایشان است. هدیه السالکین در سیر و سلوک، منازل السائرین در شرح مقامات العارفین، شرح دیوان خواجه حافظ، حواشی منظومه سبزواری، حواشی اسفار، رسائل و کفایه ایشان هنوز به چاپ نرسیده است.

ایشان مسجد خیاطها واقع در بازار اصفهان، مسجد سلام، مسجد تکیه واقع در شیش بیدآباد، مسجد آیه الله حاج محمد جعفرآباده ای را احیا کرد و حسینیه بزرگ اصفهانها را در مشهد با همکاری تعدادی از نیکوکاران تأسیس نمود.

تقباء البشر 2/759، مؤلفین کتب چاپی 3/178، تاریخ آستان قدس/338.

غلامرضا جلالی

کوثر قمی - عبد الکریم - جلد دوم

(329)

کوهستانی - محمد

(-1351 ه ش)

شیخ الفقهاء مرحوم آیه الله حاج شیخ محمد کوهستانی بهشهری، عالمی ربانی و زاهدی راستین بود. در روستای کوهستان، واقع در شش کیلومتری بهشهر مازندران پا به عرصه وجود نهاد و پس از فراگیری مقدمات و سطوح در

ص: 364

مازندران، به مشهد آمد و چند سالی به تحصیل پرداخت. سپس عازم نجف شد و در درس آیات ناینی، سید ابو الحسن اصفهانی شرکت و پس از نیل به درجه اجتهاد به وطن مراجعت نمود و علی رغم درخواست مردم بهشهر، ساری و گرگان، در روستای کوهستان توطن کرد.

رفتار معنویت مردمان زیادی را مجذوب وی ساخته بود و همه او را «آقا جان» می خواندند. وجودش منشأ خیر و آبادی بود، در آن روستای کوچک به تدریج مدرسه های فضل، رحمت، فرح، خیر و جمع ساخته شد و از حوزه علمیه او صدها نفر اندیشمند خودساخته بیرون آمد. دانشمند فرزانه شهید سید عبد الکریم هاشمی نژاد از تربیت شدگان مکتب ایشان است.

روزی از علت تأسیس مدارس یادشده و وجه نامگذاری آنها از ایشان پرسیدند، او جواب داد: چون تصمیم گرفتم در کوهستان حوزه ای تأسیس کنم و برای سکونت طلاب مدرسه بسازم استخاره کردم، آیه آمد: قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ (یونس/58) «ای رسول به خلق بگو: شما باید منحصرأ به فضل و رحمت خدا شادمان شوید که آن مفیدتر از ثروتی است که بر خود اندوخته می کنید» بر این اساس بود که پنج مدرسه ساختم.

کرامات زیادی به وی نسبت داده شده است و دو کتاب در شرح زندگی وی به همت دو نفر از فضالای شمال نوشته و منتشر گردیده است.

آیه الله کوهستانی ماه ربیع الاول سال 1392 ه ق پس از چند ماه کسالت از دنیا رخت بست و جنازه اش به مشهد حمل و روز نهم اردیبهشت 1351 در رواق دار السیاده حرم دفن شد.

گنجینه دانشمندان 254/3-255، مشاهیر دانشمندان اسلام 392/4-393.

ابراهیم زنگنه

کوهسرخ - ترشیزی - اسماعیل

ص: 365

گرگانی-محمد حسین

(1353 ه ق)

شیخ محمد حسین گرگانی معروف به شمس العلماء و ملقب به جناب و متخلص به قریب و «ربّانی» از علما و عرفای تهران است. پس از تحصیلات عالیّه دینی و دریافت اجتهاد از حاج ملا علی کنی تهرانی (م 1306 ه ق) و علامّه ادیب میرزا ابو الفضل کلاتتری (م 1316 ه ق) و محمد حسن آشتیانی (متوفای 1319 ه ق) به هند رفت و کتابهای لطائف الحکم، مقصد الطالب و ملقط الاصول را در آنجا نوشت و به سال 1318 ه ق به تهران بازگشت و ضمن اداره یکی از مدارس جدید به تحقیق و تألیف روی آورد. کتابهایی را نوشت از جمله می توان به نام ابدع البدائع در فن بدیع تألیف 1328 ه ق، الانتصاف، ساز و آهنگ باستان، نصره الاسلام، نور الحدقه، منظومه الاصول، شرح ایساغوجی، المقامات العشر، زبیه الاسد، در الیتیم و حواشی قاموس اشاره کرد.

ایشان در سال 1353 ه ق فوت کرد و جنازه اش به مشهد انتقال یافت و در صحن جدید دفن گردید.

نقباء البشر 508/2، طرائق الحقائق 749/3، تاریخ آستان قدس 338/، شرح حال رجال ایران 236/5-237.

غلامرضا جلالی

ص: 366

گلپایگانی-حبیب الله

(1297-1384 ه ق)

آیه الله شیخ حبیب الله گلپایگانی از علمای سده چهاردهم هجری قمری است. وی تابستان سال 1297 ه ق در شهر گلپایگان به دنیا آمد و در سنین نوجوانی وارد مدرسه دینی شد، مقدمات را در همان شهر فراگرفت و در 16 سالگی جهت ادامه تحصیل به اصفهان رفت و مدت 21 سال در اصفهان به کسب معارف الهی مشغول گردید و از اصحاب حاج آقا نجفی بود.

در سال 1296 ه ش/1335 ه ق به قصد کسب فیض پیاده به مشهد آمد و در مدرسه فاضلخان و پس از خرابی آن در مدرسه خیراتخان به تدریس فقه و تفسیر مشغول گردید و پس از نیم قرن تدریس و اقامه جماعت در مدارس دینی و مسجد گوهرشاد، سحرگاه روز 23 جمادی الآخره سال 1384 ه ق/1343 ه ش پس از قرائت سوره مبارکه و الصّافات دعوت حق را لبیک گفت و پیکر بی جانش در رواق دارالسلام حرم مطهر به خاک سپرده شد.

گنجینه دانشمندان 5/137، تاریخ آستان قدس/343.

ابراهیم زنگنه

گلپایگانی-سید محمد باقر

(1245-1315 ه ق)

آیه الله العظمی سید محمد باقر گلپایگانی در حدود 1245 ه ق در گلپایگان به دنیا آمده، و پس از تحصیل مقدمات در حوزه های مختلف، برای ادامه تحصیل به عراق مهاجرت کرد. در

ص: 367

ابتدا ساکن کربلا شد و در محضر اساتید بزرگ آن شهر به تحصیل علوم دینی مشغول گردید سپس به نجف اشرف و بعد به سامرا هجرت کرد و از حواریین مجدد بزرگ مرحوم آیه الله العظمی میرزا محمد حسن شیرازی شد. بعد از فوت میرزا به تهران عزیمت کرد، و در شرق بازار بزرگ تهران در مسجد کوچه حمام گلشن، که از زمان مرحوم شیخ اعظم شیخ مرتضی انصاری رحمه الله تا به امروز محل اجتماع و فعالیت علمای گلپایگان ساکن در تهران بوده، به اقامه نماز جماعت و فعالیتهای مذهبی پرداخت. بعدها ایشان به مشهد عزیمت نمود و در این شهر به تدریس و تصدی امور عامه مشغول گردید و گفته می شود به دلیل اینکه ایشان اعلم علمای مشهد به شمار می رفت، مدتی تولیت آستان قدس رضوی به معظم له واگذار شد.

علامه شیخ آقابزرگ تهرانی در کتاب نقباء البشر فی احوال علماء القرن الرابع عشر از ایشان به عنوان مدرس حوزه مشهد یاد کرده است.

ایشان؛ علاقه وافری که به وقف کتب علمیه داشته، صدها جلد از کتابهای شخصی خود را بر طلاب علوم دینی وقف کرد، که هم اکنون برخی از آنها در حوزه های علمیه نجف، قم، تهران و مشهد موجود و مورد استفاده دین پژوهان و محققان است.

نمونه ذیل قابل ملاحظه می باشد:

«و بعد فقد وقف هذا الكتاب المسمى بالفصول العالم العامل السيد محمد باقر گلپایگانی الساکن بمشهد المقدس الرضوی علی مشرفه ألف تحیه و سلام. رابع المحرم سنه اثنتین و ثلاثمائہ بعد الالف (1302).»

سرانجام پس از عمری تلاش و خدمت و عرضه آثاری پربرکت در حدود سال 1315 ه. ق به رحمت ایزدی پیوست و در رواق پایین پای حضرت امام رضا علیه السلام مدفون گشت.

از ایشان یک پسر و یک دختر باقی ماند، پسر ایشان مرحوم آیه الله سید محمد جواد مدرس حسینی از اساتید حوزه علمیه مشهد بوده که لقب مدرس

در اولاد ایشان همچنان باقی است، آیه الله سید محمد جواد مدرس با دختر مرحوم حجه الاسلام و المسلمین حاج شیخ علی اکبر مروارید، عموی آیه الله میرزا حسنعلی مروارید، ازدواج کرد.

(333)

گلستانه-سید محمد علی

(1277-1361 ه ق)

حاج سید محمد علی اصفهانی معروف به «گلستانه» و از احفاد علاء الدین گلستانه صاحب شرح الآلاء (م 1100 ه ق) است. به سال 1277 ه ق در کربلا پا به دنیا نهاد، پس از پایان تحصیلات و دریافت اجازه اجتهاد به مشهد آمد و به ترویج احکام الهی و اقامه جماعت در مسجد کله واقع در کوچه چهنو مشغول شد.

او بیش از ده بار به مکه مشرف شد.

کتاب الوسائل در اثبات خدا، از هاق الباطل، علائم ظهور و تحفه امامیه در حقیقت مذهب شیعه در دو جلد که جلد اول آن چاپ شده است از آثار اوست.

گلستانه شعر می سرود و از اشعار اوست:

بین چون گرفتند از ما کنار رفیقان پیرار و یاران پار

شب و روز بی ما بیاید بسی که از روز ما یاد نارد کسی

بسی دوستان بر زمین پا نهند که بی باک، پا بر سر ما نهند

بیاید بسی در جهان سوگ و سور که ما خفته باشیم در خاک گور

جهان را بسی بگذرد صبح و شام که از ما نباشد در ایام نام

دریغا که تا چشم برهم زنی در این عالم از ما نبینی تنی

ص: 369

گلسنه 16 رمضان سال 1361 ه ق در مشهد چشم از جهان فروهشت و در محل ایوان طلای صحن نو دفن گردید.

نفاذ العلام 292/1، مکارم الآثار 2185/6-2186، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/299.

ابراهیم زنگنه

گنابادی-علی-معصومی-علی

(334)

گیلانی-محمد رفیع

(-1160 ه ق)

مولی محمد رفیع فرزند فرج گیلانی مشهور به ملا رفیعا در اصل اهل گیلان و ساکن رشت بود. به مشهد آمد و به تحصیل علوم اسلامی مشغول شد. او مردی متواضع و دارای اخلاق پسندیده و مجتهدی محقق و متکلمی فصیح بود، وی در سلک شاگردان محمد بن حیدر حسینی طباطبایی نایینی درآمد و مدتی از محضر علامه مجلسی بهره برد و دختر شیخ ابو المعالی کبیر را که مادرش دختر آخوند ملا صالح مازندرانی بود، به عقد خود درآورد و بیش از چهل سال در حوزه مشهد به تدریس دروس شرح المقاصد، التهذیب، تفسیر البیضاوی، شرح مختصر، الهیات شفا پرداخت.

میرزا حسن زوزی و شیخ یوسف بحرانی از شاگردان اویند.

وی به نقل آقابزرگ به سال 1160 در حالی که سنش بالغ بر صدسال بود، در مشهد فوت کرد. منظومه ای به سبک نان و حلوائی شیخ بهایی موسوم به «نان و پنیر» و کتابی تحت عنوان الرد علی الفخر الرازی و رساله فی تتمیم استدلال الشیعه رساله در وجوب عینی نماز جمعه، رساله ای در اجتهاد و تقلید حاشیه بر کتاب الشافی، المدارک، شرح لمعه و تفسیر بیضاوی از آثار قلمی اوست.

الذریعه، 216/10 و 135/11، مطلع الشمس/692، منتخب التواریخ/693، اعیان الشیعه 36/10، تتمیم امل الآمل/159-161.

غلامرضا جلالی

ص: 370

مازندرانی - محمد صالح

(1297-1391 ه ق)

علامه حاج شیخ صالح مازندرانی فرزند میرزا فضل الله حائری مازندرانی معروف به «علامه حائری مازندرانی» و «علامه سمنانی» مجتهدی محقق، حکیمی متکلم، محدثی مفسر و ادیبی شاعر بود.

به سال 1297 ه ق در شهر کربلا متولد شد، در سنین جوانی در مازندران از حضور والد خود و اعلام دیگر بهره مند شد، بعد عازم نجف گردید.

علوم عقلی را نزد حکیم حاج ملا اسماعیل بروجردی فراگرفت. سالها محضر آخوند خراسانی و حاج میرزا حسین خلیلی و سید محمد کاظم صاحب عروه الوثقی، خارج فقه و اصول را دوره دید و به درجه اجتهاد رسید.

ایشان در شعر و ادب عربی و فارسی دست داشت و کفایه الاصول آخوند خراسانی را به نظم درآورد و حدود سیصد رساله و کتاب در فقه و حکمت و کلام و غیره از خود به یادگار گذاشت.

ص: 371

سالها در مازندران زندگی کرد و بعدها به سمنان رفت و آخرین سالهای عمر خود را در این شهر سپری نمود و به تدریس و تحقیق مشغول بود. سرانجام در سال 1391 ه ق/1350 ه ش در شهر سمنان درگذشت و جنازه اش به مشهد حمل شد و در محل دار السیاده دفن گردید.

زندگینامه رجال و مشاهیر ایران 68/3-69، تاریخ آستان قدس رضوی /344، اثر آفرینان 257/2.

ابراهیم زنگنه

(336)

مجتهدپور-عبد الله

(1270-1348 ه ش)

شیخ عبد الله مجتهدپور فرزند مرحوم حاج شیخ ذبیح الله مجتهد قوچانی از علما و فضیای معاصر است.

وی در سال 1270 ه ش در نجف اشرف متولد شد. در کودکی مادر را از دست داد و بیشتر روزگار خود را در دوران کودکی و جوانی همراه پدر سپری کرد.

شیخ عبد الله در نزد فضیای نجف با مقدمات آشنا شد. سپس درس آیات سید ابو الحسن اصفهانی و آقا ضیاء الدین عراقی شرکت کرد و بالاخره از حضور آن دو به اخذ اجازه نامه اجتهاد نایل آمد. او حدود سال 1314 ه ق در زمان اوج دیکتاتوری رضا خان به ایران آمد. در این زمان زمینه کوششهای دینی از میان رفته بود؛ با این حال به ترویج و نشر احکام اسلامی همت گماشت و از پذیرش دفتر اسناد رسمی خودداری کرد و بخشی از اوقات خود را به مطالعه و امر کشاورزی مشغول بود.

شیخ عبد الله فرزندان خود را به فراگیری دانشهای نوین و زبانهای خارجی تشویق می کرد؛ با این حال با غرب گرایی مخالفت می ورزید. ساده می زیست و خانه خود را با پلاس فرش کرده بود، و می گفت: «مگر همه مردم روی قالی می نشینند»، اگر دو نوع غذا در سفره ای می بود فقط از یکی استفاده می کرد. فرزندان خود را همیشه به نماز

ص: 372

اول وقت و امانتداری توصیه می کرد و می گفت: «اگر کسی به شما خوبی کرد فراموش نکنید و اگر بدی کرد از یاد ببرید.» کمتر عصبانی می شد، از حالات عرفانی برخوردار بود و مناجات خواجه عبد الله انصاری را در شبهای ماه رمضان زمزمه می کرد و دانه های اشک از سیمای روحانیش فرو می غلتید.

شیخ عبد الله با کمتر کسی ارتباط داشت، گاهی به منزل آیه الله العظمی میلانی و آیه الله قمی می رفت. موقع وضو، آب از چاه بیرون می کشید و با آن وضو می ساخت و آب وضوی خود را پای بوته گل یا نهالی می ریخت و معتقد بود نباید قطره آبی بیهوده مصرف شود.

او از وجوهات استفاده نمی کرد و از راه کشاورزی امرار معاش می نمود. در بند هیچ تجملی نبود، غذایی که بوی آن برای همسایه ها آزاردهنده باشد نمی پخت.

شیخ عبد الله خداشناسی و خداپرستی را جدای از مبارزه با طاغوتها و اهتمام به مسایل سیاسی نمی دانست، این بود که از سال 1337 همیشه از امام راحل قدس سره و مبارزات ایشان یاد می کرد و در سال 1342 ه ش پیوسته می گفت که: «آقا قیام کرد ولی خیلی ها او را تنها گذاشتند». با علمای وابسته به نظام طاغوت در نمان مبارزه می کرد. او سرانجام بعد از چند ماه بیماری در هفتم آبانماه سال 1348 ه ش بعد از 78 سال عمر توأم با زهد و تقوا درگذشت و جنازه اش در باغ رضوان مجاور حرم رضوی به خاک سپرده شد.

اترکنامه، 239؛ مجله نگاه حوزه، شماره 26، اردیبهشت 1376، ص 10.

غلامرضا جلالی

(337)

مجتهد تبریزی - محمد یوسف

(-1310 ه ق)

میرزا محمد یوسف مجتهد تبریزی فرزند میرزا محمد باقر نوه میرزا محمد تقی فاضل طباطبایی تبریزی از علمای طراز اول آذربایجان بود. پس از فراغت

ص: 373

از تحصیل از نجف به زادگاه خود برگشت و به تدریس و ارشاد مردم پرداخت.

مجتهد تبریزی در صفر سال 1310 ه ق درگذشت و جنازه اش به مشهد حمل شد و در محل دار السیاده حرم مطهر به خاک سپرده شد. ایشان اهل ادب بود و گاهی شعر می سرود.

سفرنامه سدید السلطنه/222، دانشمندان آذربایجان/403.

غلامرضا جلالی

مجتهد جرفادقانی-گلپایگانی-محمد باقر

(338)

مجتهد خراسانی-میرزا

حییب الله

(1266-1327 ه ق)

میرزا حییب الله مجتهد خراسانی از بزرگترین علمای خراسان در سده گذشته است. او فقه را با فلسفه و عرفان را با ادب درآمیخت و از مرز صورتها به

اعماق رازآلود معارف دینی راه جست و به تکمیل نفس و سیر در عالم باطن روی آورد.

میرزا حییب الله فرزند میرزا هاشم (1209-1269 ه ق) نوه میرزا هدایت الله مجتهد (1178-1248 ه ق) و نبیره میرزا مهدی خراسانی (1152-1218 ه ق) است. وی شامگاه یکشنبه نهم جمادی الاول سال 1266 ه ق / سوم فروردین 1225 ه ش، به دنیا آمد که فردای آن مشهد از فتنه حسن خان سالار و محمد خان بیگلربیگی، پسران اللهیار خان آصف الدوله رها شد و سلطان مراد میرزای حسام السلطنه

ص: 374

اوضاع شهر را به دست گرفت.

میرزا در سال 1269 در سومین سال حیات خود، پدر را از دست داد و مادر او «حاجیه آقابزرگ» پس از چندی همسر برادرشوهر خود، حاج میرزا حسن مشیر شد. با این حال میرزا هرگز از تحصیل دانش باز نماند و پس از اخذ علوم ادب، فقه و اصول از محضر حاج میرزا نصر الله عازم نجف شد. وی با ادبا و متفکرین شهرهای کاظمین و بغداد نیز در ارتباط بود و زبان فرانسه را فراگرفت و از آموزه های عرفانی میرزا مهدی گیلانی متخلص به «خدیو» متأثر شد.

میرزای خدیو به پیشنهاد میرزا حبیب، همراه میرزا زین العابدین و ملا غلامحسین شیخ الاسلام به مشهد آمدند و در مشهد عده ای به آنها ملحق شدند و در سراجی بیرونی منزل میرزا هدایت الله، پدر بزرگ حاج میرزا حبیب سکونت اختیار کرده و کتابخانه ای تشکیل دادند، تالاری برای نشیمن و خلوتگاهی برای عبادت، آماده ساختند و انجمنی را سامان دادند و طی زمان کوتاهی حاج ملا عباسعلی فاضل و میرزا محمود قدسی نیز به مجموعه آنها پیوستند و تلاشهای علمی و عملی اصحاب سراجی در شهر مشهد بازتابی گسترده یافت، همین امر موجب مخالفت عده ای از قشریون شد و اصحاب پراکنده گشتند و میرزا به سامرا رفت و چندین سال در بحث میرزای شیرازی حضور یافت و مورد توجه وی قرار گرفت و دو رساله «تعادل و تراجیح» و «لباس مشکوک» را از تقریرات میرزا فراهم ساخت.

میرزا حبیب سال 1299 ه ق به مشهد مراجعت کرد و تا سال 1316 به امور دینی مشهد و تدریس مشغول بود.

در ایران و عراق نامور گردید و با تأکید او، شبیه خوانی و تعزیه گردانی و برخی از رسمهای غلط متوقف شد. همه ریاست خراسان به تعبیر افضل الملک با ایشان بود.

میرزا حبیب در سال 1316 ه ق با سید ابو القاسم درگزی عارف معروف آشنا شد و چنان تحت تأثیر او قرار

گرفت که یک باره دست از ریاست دینی کشید و خلوت نشین شد. استقبال خوشی از جریان مشروطه نداشت، هرچند مخالفت خود را نیز چندان آشکار نکرد تا اینکه عصر روز 26 شعبان 1327 ه ق/سال 1287 ه ش در بحرآباد، در پی عزم مهاجرت از ایران درگذشت و پیکر پارسایش در حرم امام رضا علیه السلام بالای صفا شاه طهماسب، در سردابه ای که نیای بزرگوارش سید محمد مهدی شهید به خاک سپرده شده بود، دفن گردید.

میرزا روح بیدار زمان خود بود، از حرکت‌های سیاسی و فرهنگی عصر خود آگاهی داشت و شعر می سرود، و دیوانی از وی بر جای مانده است که به همت مهندس علی حبیب به چاپ رسیده است.

برگرفته از مقدمه دیوان میرزا حبیب نوشته حسن حبیب نگاه حوزه، شماره 19 و 20، سند شماره 1206/16 اداره اسناد آستان قدس رضوی.

غلامرضا جلالی

مجتهد رضوی-رضوی-محمد ابراهیم

(339)

مجتهد قوچانی-ذبیح الله

(1274-1335 ه ق)

شیخ ذبیح الله فرزند حاج شیخ صادق و نوه دختری آخوند ملا صالح تربتی، شب یکشنبه، هشتم جمادی الآخر 1274 ه ق در شهر کهنه قوچان چشم به جهان گشود.

وی پس از آموزش‌های مقدماتی در مدرسه میرزا جعفر مشهد، درس حاج میرزا نصر الله مجتهد خراسانی شرکت جست و به سال 1295 ه ق در بیست و یکمین بهار زندگی خود، به عتبات رفت و سه سال خدمت میرزای شیرازی و پس از درگذشت وی مدت 12 سال از محضر میرزا حبیب الله رشتی و آخوند ملا محمد کاظم خراسانی علم آموخت.

پس از وقوع زلزله قوچان و درگذشت برخی از خویشاوندانش به وطن بازگشت و میرزای رشتی طی

ص: 376

نامه ای به شجاع الدوله، حکمران قوچان، از وی خواست تا در تنظیم امور وی، او را مساعدت نماید تا ایشان بتواند به زودی به عتبات بازگردد.

شیخ در تجدید بنای شهر قوچان شرکت جست، مدرسه عوضیه را بازسازی کرد و موقوفات آن را احیا نمود و در مشهد، بیگم آقا دختر آقا میرزا کوچک را به عقد خود درآورد و بار دیگر به عتبات بازگشت و به تکمیل تحصیلات خود ادامه داد و از میرزای رشتی، فاضل شربیانی، فاضل ایروانی، آخوند خراسانی و عده دیگری از مراجع تقلید اجازه اجتهاد دریافت نمود و جزو اصحاب مرحوم آخوند در آمد و مدت هشت سال با ایشان رابطه نزدیک داشت و محرم وی بود.

شیخ 24 سال در عتبات حضور داشت و سال 1319 ه ق به مشهد آمد و از مشهد به قوچان رفت و به درخواست شجاع الدوله و عده ای از وجوه این شهر در قوچان اقامت گزید و در مسجد پایین یا پاچنار، به اقامه جماعت مشغول گردید و قضاوت شرعیه با توصیه شجاع الدوله به انحصار ایشان و شیخ حسین ملقب به شیخ الرئیس درآمد، ولی تجاوزطلبی خان، شیخ را بر آن داشت تا به مشهد برود و به اصرار شیخ مرتضی و حاج میرزا حبیب الله مجتهد به تدریس خارج فقه و اصول در مدرس غربی مدرسه میرزا جعفر پرداخت و در زیر گنبد الله وردی خان به اقامه جماعت مشغول شد، جایی که پدرش پیش از وی این امر را به عهده داشت.

بیان ساده و روان شیخ ذبیح الله موجب شد عده زیادی پای درس فقه و اصول وی جمع شوند و او توانست شاگردان کارآمدی را در حوزه مشهد تربیت کند.

مجتهد قوچانی هم زمان با رویداد انقلاب مشروطه و نامه آخوند بیش از پیش به مسائل سیاسی روی آورد و در طول مدت چند سال مبارزه سیاسی خود، منویات مرحوم آخوند خراسانی و سران روحانی مشروطیت را در

خراسان دنبال کرد و چندین سال ریاست انجمن ایالتی خراسان را به عهده داشت تا اینکه شب چهارشنبه، بیستم جمادی الاولی 1335 ه ق، در 61 سالگی در مشهد درگذشت و در رواق دار السیاده کنار قبر دانایانی چون حاج شیخ اسماعیل ترشیزی، شیخ محمد سرابی و شیخ محمد باقر خراسانی دفن شد.

برگرفته از مقاله حیات و حرکت ضد استبدادی شیخ ذبیح الله مجتهد قوچانی، نگاه حوزه، شماره 26، سال سوم.

غلامرضا جلالی

مجتهد کاشانی-کاشانی-عبدالله

(340)

مجتهد نیشابوری-محمد باقر

(-1327 ه ق)

شیخ محمد باقر مجتهد نیشابوری از علمای قرن دوازدهم و اوایل قرن سیزدهم هجری است. تحصیلات خود را در نیشابور آغاز و برای ادامه تحصیل به مشهد آمد و پس از خواندن سطوح به عتبات رفت و بعد از فراگیری دوره عالی اجتهاد به خراسان بازگشت و در شهر مشهد ساکن شد و به تدریس و اقامه نماز جماعت و ترویج احکام اسلامی مشغول گردید و در 4 شوال 1327 ه ق فوت کرد مرغ روحش به جنان پرگشود و جنازه اش در راهرو مسجد بالاسر دفن شد.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/312.

سند شماره 12037/4 اداره اسناد آستان قدس رضوی.

غلامرضا جلالی

(341)

مجتهدی-اسماعیل

(1276-1369 ه ش)

آیه الله حاج شیخ اسماعیل مجتهدی فرزند آیه الله شیخ علی اکبر مجتهدی تربتی از علما و مجتهدان معروف معاصر تربت حیدریه است. ایشان در سال 1276 ه ش در تربت حیدریه به دنیا آمد و پس از تحصیلات علوم دینی و رسیدن به درجه اجتهاد، به تربت

ص: 378

رفت و سالها امامت جماعت مسجد جامع تربت حیدریه را به عهده داشت.

و پس از عمری ذکر مناقب اهل بیت عصمت و طهارت و ارشاد مردم به راه دین و مبانی اسلام در چهاردهم تیرماه سال 1369 هـ ش درگذشت و جنازه اش در صحن آزادی حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام مدفون گردید.

ابراهیم زنگنه

(342)

مجتهدی-جعفر

(1303-1374 هـ ش)

عارف بالله و عاشق دل سوخته اهل بیت، حاج شیخ جعفر مجتهدی در بیست و هفتم جمادی الثانی 1343 هـ ق / اول بهمن 1303 در خانواده ای بسیار متدین و مرفه در شهر تبریز دیده به جهان گشود. پدر ایشان حاج میرزا یوسف از دلباختگان آستان سید الشهداء علیه السلام بود.

جعفر مجتهدی از دوران طفولیت متوجه عشق ربوبی و عشق به ائمه شد

و روح بلند و بی قرار او به دنبال کشف حقایق و اسرار برآمد و شروع به تهذیب نفس و خودسازی نمود و در قبرستان متروکه شهر تبریز، قبری حفر نمود و در آن شب را تا به صبح به فکر و ذکر سپری می نمود و چون دوست داشت به بینوایان کمک کند به کیما روی آورد و قسمتی از سرمایه پدری را در این راه صرف نمود ولی نتیجه ای نگرفت تا این که این سرورش به او ندا داد: «جعفر کیمیا، ما اهل بیت هستیم، اگر به دنبال آن هستی قدم بگذار و ثابت باش» او پس از آن محبت و دوستی ائمه اطهار را

ص: 379

پیشه خود ساخت.

ایشان بعد از شنیدن آن ندای آسمانی صبح روز بعد با حالتی آشفته و پای برهنه و پیاده از تبریز به قصد کربلا حرکت کرد و از مرز خسروی وارد خاک عراق شد. و مأموران حکومتی عراق ایشان را بازداشت و چندین ماه در زندان به سر برد تا اینکه اجازه ورود به خاک عراق را به او دادند و او مدت یک سال در نجف به پینه دوزی پرداخت و تمام املاک خود را به مستأجران بخشید، مدتی برای تکمیل ریاضت به بغداد رفت و هشت سالی به طور مداوم در مسجد سهله کوفه معتکف گشت و جز برای تجدید وضو و تطهیر از مسجد خارج نشد و حالتی شبیه حال شخص محضر داشت. ایشان در همین ایام با حاج ملا آقا جان زنجانی دیدار نمود.

مرحوم مجتهدی هفت سال نیز در کربلا ماند و سراسر شب را در صحن حضرت سید الشهداء به عبادت و توسل می پرداخت و در جریان کودتای عبد الکریم قاسم بر ضد ملک فیصل به ایران بازگشت. در ایران مدام در سفر به سر می برد و شانزده مرتبه با پای پیاده به مشهد مشرف شد و پس از حدود چهار سال اقامت در جوار حضرت امام رضا علیه السلام در تاریخ ششم رمضان 1416 ه.ق/ششم بهمن 1374 ه.ش هنگام ظهر روز جمعه دار فانی را وداع گفت و در صحن آزادی حرم مطهر، حجره بیست و چهار به خاک سپرده شد.

غلامرضا جلالی

(343)

مجتهدی-عبد الله

(1282-1355 ه.ش)

آیه الله حاج میرزا عبد الله مجتهدی تبریزی فرزند آیه الله حاج میرزا مصطفی مجتهدی، محقق، ادیب، فقیه و شاعر معاصر، در نجف متولد شد، دروس مقدماتی را در نزد پدرش گذراند در سال 1344 ه.ق برای ادامه تحصیل به قم عزیمت نمود، از محضر آیات عظام حاج شیخ عبد الکریم

ص: 380

حائری یزدی و حاج شیخ محمد رضا اصفهانی بهره برد، پس از اتمام تحصیلات و دریافت اجازه اجتهاد به شهر تبریز بازگشت و به تدریس، تبلیغ و تحقیق مشغول شد. افزون از 50 مقاله علمی، تحقیقی نگاشت. ایشان گاهی مقالات خود را با نام مستعار «عطارد» منتشر می کرد. با مجله رساله الاسلام که از سوی الازهر در پایتخت مصر منتشر می شد، ارتباط داشت. در کنار فعالیت های پژوهشی و تحقیقی به تدریس تفسیر قرآن و اخلاق می پرداخت.

آیه الله مجتهدی به زبانهای ترکی، عربی، انگلیسی و فرانسه مسلط بود، کتابخانه بسیاری بزرگی در تبریز داشت و همواره کتابخانه های مراکز علمی از جمله دانشگاه را تقویت می نمود. در مدتی که در قم مشغول تحصیل بود با حضرت امام خمینی رحمه الله روابط دوستانه ای داشت، در جریان قیام پانزده خرداد و دستگیری و تبعید امام خمینی رحمه الله از تبریز با صدور اطلاعیه های مشترک همگام سایر علمای ایران اقدام رژیم پهلوی را نسبت به تبعید ایشان محکوم کرد.

آیه الله مجتهدی از علمایی بود که به خاندان عترت و طهارت عشق می ورزید و مکرر برای زیارت قبر مطهر امام علی بن موسی الرضا علیه السلام به شهر مشهد مشرف می شد و در آخرین سفرش در سال 1355 ش که به مشهد آمده بود پس از چند روز اقامت در این شهر جان به جان آفرین تسلیم نمود و به دیار حق شتافت و پیکرش پس از تشییع در صحن انقلاب (کهنه) به خاک سپرده شد. و امروزه مزارش مورد توجه اهل دل است.

یاران امام به روایت اسناد ساواک، کتاب بیست و نهم 249/2 و کتاب 22/19، مصاحبه با آیه الله استاد محمد واعظزاده خراسانی، کتاب بحران آذربایجان همه صفحات

علی سکندری

ص: 381

مجتهدی سیستانی-محمود

(1311-1372 ه.ش)

آیه الله حاج سید محمود مجتهدی سیستانی فرزند عالم زاهد حاج سید محمد باقر فرزند علامه متقی آیه الله العظمی حاج سید علی مجتهدی سیستانی و برادر مرجع کنونی حضرت آیه الله العظمی حاج سید علی سیستانی است.

وی به سال 1351 ه.ق/1311 به دنیا نهاد. مقدمات و علوم ادب را خدمت ادیب نیشابوری آموخت و سطح را از محضر آیات حاج سید احمد مدرس یزدی، حاج شیخ هاشم قزوینی و حاج شیخ مجتبی قزوینی فراگرفت.

بعد در درس خارج فقه و اصول آیه الله العظمی حاج سید محمد هادی میلانی شرکت جست و مدتی هم به حوزه علمیه قم و بعدها به عتبات رفت و آخرین بخش حیات پرتلاش خود را در مشهد گذراند و روز یکشنبه 16 رمضان سال 1414/هشتم اسفند 1372 ه.ش در همین شهر دار فانی را وداع گفت و در صحن آزادی جنب کفشداری 9 به خاک سپرده شد.

گنجینه دانشمندان 299/9-300.

مجید فیاض-عبد المجید

(حدود: 1277-1341 ه.ق)

ثقه الاسلام سید عبد المجید مجید فیاض، معروف به «خادم باشی» فرزند میرزا علی اکبر فرزند میرزا اسماعیل، از علما و مجتهدین مشهد بود و نسبش به میرزا مهدی شهید می رسد.

وی در حدود سال 1277 ه.ق در

ص: 382

شهر شهادت چشم به جهان باز کرد، علوم مقدماتی، منطق و مختصری از طب را نزد صدر الاطباء آموخت و علوم دینی را نزد شیخ الاسلام مشهد فراگرفت و عازم نجف گردید و محضر شیخ هادی تهرانی صاحب محجه العلماء و میرزا حبیب الله رشتی شاگردی کرد و به مشهد بازگشت و به اقامه جماعت در مسجد جامع گوهرشاد، تدریس، وعظ و فصل دعاوی پرداخت و کتابی در طهارت و صلاه نوشت و منصب «خادم باشی» حرم را عهده دار گردید.

وی از جمله افرادی بود که پس از واقعه به توپ بندی حرم توسط روس ها در 1330 ه.ق برای زدودن آثار این جنایت از حرم مطهر تلاش چشمگیری داشت. او در 14 رمضان 1341 ه.ق دار فانی را وداع گفت و در رواق پشت سر مبارک صفه مرحوم قوام الملک شیرازی دفن شد. دکتر علی اکبر فیاض و عبد الحسین مجید فیاض فرزندان ایشان هستند. احکام آستانه مربوط به ایشان و حکم لقب «ثقه الاسلامی» که همراه با یک خلعت و یک حلقه انگشتری الماس از سوی محمد علیشاه قاجار فرستاده شده بود در نامه آستان قدس شماره 19 آذرماه 1343 منعکس شده است.

نامه آستان قدس شماره 19، سال 106/، 1343-112، شمس الشموس /87-86.

ابراهیم زنگنه

(346)

محامی - غلامحسین

(-1333 ه.ش)

شیخ غلامحسین محامی بادکوبه ای

ص: 383

فرزند شیخ ابا صلت، از علمای جامع و متعبدان زاهد و مجاهدین راه خدا بود و بخش اعظم حیات خود را در مشهد سپری کرد.

محامی پیش از انقلاب اکتبر شوروی سال 1917 م در آذربایجان شوروی سابق، در یکی از روستاهای بادکوبه در خانواده ای روحانی چشم به جهان باز کرد. پدرش شیخ ابا صلت بادکوبه ای چهره برجسته دینی آن دیار بود که پس از درگذشت حاج شیخ غنی بادکوبه ای، مرجع دینی آن سامان گردید.

شیخ غلامحسین محامی پس از تحصیلات ابتدایی از بادکوبه رهسپار مشهد شد و در مدرسه خیراتخان حجره گرفت و به تحصیل علوم دینی روی آورد و خارج فقه و اصول را پس از اتمام سطح، نزد آیات میرزا محمد آقازاده، حاج آقا حسین قمی و میرزا مهدی غروی اصفهانی خواند و حکمت را از محضر آقابزرگ حکیم بهره برد.

بیشترین بحث و فحوص را در مباحث معارف اسلامی و قرآنی دنبال کرد و از علاقمندان نزدیک مکتب مرحوم میرزا مهدی بود.

وی در دفاع از مقدسات دینی و ارزشهای اسلامی بسیار سرسخت بود و در مقام ادای تکلیف سیاسی و اجتماعی سخن احدی در او اثر نداشت و او را از انجام وظیفه باز نمی داشت.

شاید همین خصوصیت موجب پیوند عمیق میان ایشان و شهید نواب صفوی شد.

او به جوانان و رفع شبهات آنها توجه تام داشت، با مردم مهربان و متواضع

بود، قرآن را بسیار تلاوت می کرد و اهل ذکر و تهجد و توسل بود و تا آخر عمر، زندگی خود را وقف خدمت به جامعه کرد. سال 1333 هـ ش در مشهد درگذشت و در جوار حضرت رضا علیه السلام به خاک سپرده شد. حجج اسلام شیخ محمد رضا محامی و شیخ مرتضی محامی فرزند ایشان و از اساتید حوزه علمیه خراسان هستند.

کیهان فرهنگی، سال نهم شماره 12.

غلامرضا جلالی

(347)

محامی - محمد رضا

(1310-1377 هـ ش)

آیه الله شیخ محمد رضا محامی فرزند آیه الله شیخ غلامحسین محامی از علما و مجتهدین معاصر است که سالها در حوزه های علمیّه مشهد و قم به تدریس اشتغال داشته است.

وی در سال 1310 هـ ش در مشهد در خانواده علم و فضیلت متولد شد.

برای تحصیل علم ابتدا به مکتب خانه پا

گذاشت، سپس نزد حاج شیخ حسن بادکوبه ای و شیخ محمد محدث مقدمات را به پایان برد و در مدرسه نواب به تحصیل مشغول شد. سطح اولیه را در خدمت آیه الله حاج میرزا احمد مدرس یزدی معروف به «نهنگ العلماء» و سطوح عالیّه و کمی از دوره خارج را از محضر درس آیه الله شیخ هاشم قزوینی استفاده برد. شرح منظومه و همچنین تقریرات اصول مرحوم آیه الله نایینی را در خدمت پدرش فراگرفت.

در حدود سال 1330 هـ ش به قم رفت و در حوزه علمیه آنجا درس

ص: 385

خارج فقه آیه الله العظمی بروجردی و درس اصول امام خمینی قدس سره شرکت کرد و در بین دوستان نگر شرکت کننده در امتحان عمومی درس خارج مقام اول را احراز نمود.

وی در اوایل سال 1333 هـ ش که پدرش به رحمت ایزدی پیوست ناچار به مشهد مراجعت کرد و وارد حوزه درس آیه الله العظمی میلانی شد. چون از فضیلتی باسواد و زبده حوزه بود، مورد توجه آقای میلانی قرار گرفت و سالها از محضر درس ایشان استفاده برد و به درجه اجتهاد نایل آمد. در ضمن از درس فلسفه مرحوم آیه الله شیخ مجتبی قزوینی هم بهره گرفت.

بعد از این دوران جهت ارشاد مردم به شهر فردوس رفت و مدتی در آنجا به نشر احکام اسلامی مشغول بود.

سپس به مشهد مراجعت کرد و در مدرسه نواب به تدریس سطوح مختلف پرداخت.

ایشان از مردان انقلابی و از همزمان شهید آیه الله سعیدی و شهید اندرزگو بود و از سال 1342 هـ ش با حضرت امام راحل قدس سره در ارتباط بود و با نام مستعار بلیت هواپیما می گرفت و خدمت ایشان می رسید. وی دوستی نزدیکی با مرحوم آیه الله آقا مصطفی خمینی فرزند ارشد حضرت امام داشت. و هرگاه به حضور امام راحل قدس سره مشرف می شد، امام می فرمود:

«مرحبا بالرجل الشجاع ان الله يحب الرجل الشجاع».

چون حضرت امام به ترکیه و سپس به نجف اشرف تبعید شد، وی به عنوان وکیل امام در مشهد فعال بود و مشکلات مالی طلاب علوم دینی را برطرف می نمود و نیز هزینه فعالیتهای انقلابی آنان را تأمین می کرد.

پس از پیروزی انقلاب در پی اختلافاتی به قم رفت و در مدرسه فیضیه و مدرسه خان به تدریس مشغول شد و در مسجد دفتر تبلیغات اسلامی امام جماعت بود و مبلغین اعزامی به داخل و خارج کشور را ایشان از طریق مصاحبه و امتحان تأیید می کرد.

در سالهای آخر عمر به علّت ضعف جسمی از کارهایش کاسته شد تنها یک درس می گفت و در اواخر آن را هم تعطیل کرد. در دوسه ماه آخر عمر بیمار شد و چون ضعف بر وی عارض شده بود به زمین خورد و پایش از ناحیه ران به سختی شکست. در قم بهبود نیافت و به دستور مقام معظم رهبری به بیمارستان خاتم الانبیاء تهران انتقال یافت و در آنجا سکتۀ مغزی و به دنبال آن سکتۀ قلبی کرد و بالاخره در ساعت چهار صبح روز دوشنبه پنجم مردادماه 1377 به رحمت ایزدی پیوست. روز سه شنبه ششم مردادماه از مسجد امام حسن عسکری قم با شرکت علمای اعلام و فضلالی حوزه تا حرم مطهر حضرت معصومه علیه السلام تشییع باشکوهی به عمل آمد و در این مکان مقدس به امامت آیه الله شبیری زنجانی نماز بر او خوانده شد. سپس جنازه اش را به مشهد حمل کردند و در روز پنج شنبه هشتم مردادماه 1377 هـ ش به طرف حرم مطهر رضوی تشییع شد و در غرفه جنب کفشداری صحن آزادی به خاک سپرده شد.

اطلاعات گرفته شده از: حجه الاسلام و المسلمین حاج شیخ مرتضی محامی، برادر صاحب ترجمه، روزنامه قدس 1377/5/7؛ روزنامه خراسان 1377/5/8.

غلامرضا جلالی

(348)

محدث خراسانی-علی

(1370-1329 هـ ق)

شیخ علی محدث خراسانی فرزند حاج شیخ حسن واعظ پایین خیابانی از واعظان نامدار خراسان است که در زهد و پارسایی کم مانند، و مورد احترام

ص: 387

عموم مردم بود. در سال 1329 ه ق در بیت علم و عمل زاده شد، ادبیات را نزد حاج شیخ عبد العلی و میرزا عبد الجواد ادیب نیشابوری فراگرفت و سطح را در حلقهٔ درس میرزا محمد باقر، مدرّس اول آستان قدس رضوی، آقا شیخ موسی خوانساری و حاج شیخ حسن برسی شرکت جست و معقول را از آقا بزرگ حکیم و خارج اصول را از میرزا محمد آقازاده آموخت و برای ادامه تحصیل به نجف رفت و در سلک شاگردان آیات سیّد ابو الحسن اصفهانی و حاج آقا ضیاء الدّین عراقی درآمد.

پس از مدتی به مشهد بازگشت و خارج فقه و معارف را از محضر آیت الله میرزا مهدی اصفهانی بهره برد و تا مرگ استاد او را رها نساخت.

مرحوم محدث از صاحب نظران عرصه فقه و حدیث و خطابه بود و سخنان عمیق و معنوی او تأثیر انکارناپذیر بر دلها می گذاشت و رمز این تأثیر را باید در کناره گیری او از زرق و برق دنیا دانست. زهد وی چونان مرکبی بود که وی را در بادیهٔ عشق به سمت معشوق می کشاند. شبهای هرگز بی یاد خدا نمی گذشت. در منابر چون ذکر مصیبت می گفت، خود پیش از دیگران می گریست.

عمر ایشان روز هفتم ربیع الاول سال 1370 ه ق تنگ غروب آفتاب، غروب کرد و فردای آن، تن آرام یافته اش در صحن نو، حجره سوم ضلع شمالی به دل خاک سپرده شد.

خورشید تابان در علم قرآن 18-23.

(349)

محقق - بمانعلی

(-1335 ه ق)

حاجی ملا بمانعلی معروف به «محقق» از علما و وعاظ معروف مشهد بود و شعر می سرود. ایشان از دامغان به مشهد مهاجرت کرد و بیشترین بخش عمر خود را وقف تبلیغ و ارشاد مردم نمود. تا اینکه روز بیستم شعبان 1335 ه ق درگذشت و در آستانه مبارکه حضرت رضا علیه السّلام دفن شد. شیخ

ص: 388

عباسعلی محقق فرزند ایشان است.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/270.

غلامرضا جلالی

(350)

محقق سبزواری-محمد باقر

(1017-1090 ه ق)

مولی محمد باقر فرزند مولی محمد مؤمن خراسانی مدفون در گنبد سبز، مشهور به فاضل و محقق سبزواری از مشاهیر علما و فقها و اندیشمندان جامع قرن یازدهم هجری است. وی به سال 1017 ه ق در روستای نامن سبزواری به دنیا آمد. روزگار جوانی را در اصفهان گذراند و تحت تأثیر مکتب اصفهان، در هر دو قلمرو فقه و فلسفه به کمال رسید.

او از بزرگان اصحاب مجلسی اول بود و در علوم نظری از شاگردان میرزا ابوالقاسم فندرسکی و قاضی معز است و از شیخ بهایی و سید حسین بن حیدر علی اصفهانی و حسن قائمی رضوی و ملا حسنعلی فرزند ملا عبد الله شوشتری روایت می کند و مولی حاج حسین نیشابوری مکی و مولی محمد یوسف دهخوارقانی تبریزی و خواهرزاده اش آقا جمال خوانساری (م 1125 ه ق) و مولانا محمد سعید رودسری و سید عبد الحسین حسینی خاتون آبادی، صاحب کتاب وقایع السنین و الاعوام، از شاگردان وی هستند و آقا حسین خوانساری (م 1099 ه ق) از او اجازه دارد.

محقق سبزواری چندین سال در اصفهان منصب امامت جمعه و شیخ الاسلامی را از طرف شاه سلیمان صفوی برعهده داشت و در مدرسه مولی

ص: 389

عبد الله شوشتری تدریس می کرد و با فیض کاشانی معاصر و همفکر بود. از احترام شاه عباس دوم برخوردار بود و شعبان سال 1068 ه ق شاه عباس طی فرمانی که در آن مقام علمی محقق را بسیار ستوده، از وزیر مستوفی السلطنه اصفهانی خواسته است تا همه ساله از بابت وجوهات و محصولات دار السلطنه در وجه ایشان مقرر دارد.

داشتن مناصب دینی و سیاسی و افکار و اندیشه های ویژه و نوگرایانه محقق، دشمنان فراوانی را برای او رقم زد. شاید به همین دلیل محقق از اصفهان به مشهد هجرت کرد و سال 1083 مدرسه سمیعیه مشهور به مدرسه باقریه را از مال واقف آن با سعی میر عبد الحسین تجدید بنا نمود و در آنجا به تدریس مشغول گردید و تعدادی کتاب و املاک به آن وقف کرد.

ایشان هفتم ربیع الاول 1090 ه ق در مشهد درگذشت و بنا به وصیتش در مدرسه میرزا جعفر، کنار قبر شیخ محمد عاملی و ملا میرزا شیروانی و فرزند شیخ دفن شد. فرزندان او مولانا محمد مهدی و مولانا میرزا جعفر، هر دو اهل علم بودند. جواهر سلیمانی در شرح کلمات قصار حضرت امیر از آثار محمد مهدی است که بنام شاه سلیمان صفوی در پنج باب تألیف کرده است.

محمد باقر آثار پربهایی را در طول حیات خود آفرید شامل شرح زبده الاصول شیخ بهایی، دفع شبهه الاستلزام، ذخیره المعاد در شرح ارشاد الاذهان در فقه، کفایه الاحکام در فقه تحریم الغناء، روضه الانوار عباسی در آداب ملوک، حکمت عملی و سیاست مدن، مفاتیح النجاه عباسی به فارسی در ادعیه، رساله هایی در غنا و نماز آدینه و رساله خلافتی که رساله عملی اوست و بنام شاه عباس دوم آن را نوشته و به مسائل خلافتی فقها هم اشارت کرده، از شناخته شده ترین آثار ایشان است.

برخی از نسخه های خطی آثار ایشان در کتابخانه ملک موجود می باشد.

محقق سبزواری شعر می سرود و از رباعیات ایشان است:

در عالم تن چه مانده ای بی مایه پایی بردار و بگذار ز نه پایه

از شرق جان بر تو نتابد نوری تا از پی تن همی روی چون سایه

طبقات اعلام الشیعه/593-597، تذکره القبور/50، مجله بررسیهای تاریخی سال چهارم، شماره دوم، تذکره نصرآبادی/152، تاریخ و سفرنامه حزین/317، تاریخ علمای خراسان/33، قصص الخاقانی/59/2، اعیان الشیعه/189/9، فهرست کتب خطی ملک 233/1 و 194/2 و 834/4 و 864 فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی 485/5 و 510، 292/6 و 430، ریحانه الادب 242/5-244.

غلامرضا جلالی

(351)

محقق قوچانی-عبدالحسین

(-1369 ه ق)

شیخ عبدالحسین معروف به حاجی محقق از علما و فضلا و دانشوران خراسان است. بیشتر طلاب آن عصر، ادبیات را از محضر او فراگرفتند.

ایشان در فن تدریس و پرورش شاگرد، مهارت ویژه ای داشت و درس را با سخنان نمکین و حکایات شیرین و دلپذیر، پذیرفته تر می کرد و تا اعماق روان مخاطبین خود نفوذ می نمود. در اواخر عمر به رعشه بدنی مبتلا شد و پنجم صفر سال 1369 ه ق وفات یافت و در مهمان خانه آستان قدس دفن گردید.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/274.

ابراهیم زنگنه

(352)

محلاتی-محمد

(-1306 ه ق)

شیخ محمد فرزند علی فرزند زین العابدین محلاتی از علمای پارسای عصر خود بود. در مشهد سکونت داشت. نزد سید محمد شفیع و مولانا اسد الله بروجردی با علوم حوزه آشنا شد، به تهران رفت و مدتی خدمت شیخ عبد الرحیم بروجردی به کسب دانش پرداخت و در فقه و اصول متبحر شد و تألیفات ارزنده ای نوشت.

وی در مشهد به ترویج احکام

اسلامی اشتغال داشت و به سال 1306 ه ق درگذشت.

اعیان الشیعه 17/10.

غلامرضا جلالی

(353)

محمدی-جعفر

(1310-1368 ه ش)

شیخ جعفر محمدی در سال 1310 ه.ش به دنیا آمد، مقدمات و سطوح را در مشهد گذراند و برای ادامه تحصیلات خود عازم نجف شد و پس از مدتی خود به تدریس پرداخت و اواخر عمر به ایران بازگشت و به شهر فاروج رفت و در آنجا به تدریس و اقامه نماز جماعت و ترویج و تبلیغ مشغول گردید و از نفوذ معنوی برخوردار شد. نوزدهم شهریور 1368 پس از 58 سال زندگی پرتلاش به رحمت ایزدی پیوست و پیکرش در غرفه 48 صحن آزادی به خاک سپرده شد.

ابراهیم زنگنه

(354)

مختاری-تاج الدین علی

(سده 10 ه ق)

سید تاج الدین فرزند شمس الدین علی بن ناصر الدین احمد از اعقاب امامزاده عبد الله اعرج پسر حسین اصغر فرزند حضرت امام زین العابدین علیه السلام است. او با پسرش سید مهدی و نوه اش سید محمد از خراسان به یزد و نایین هجرت کرد و تا آخر عمر در یزد ساکن بود تا در اواخر قرن دهم هجری مقارن با حکومت سلسله صفویه در آنجا وفات یافت و فرزندش سید مهدی جنازه او را به مشهد منتقل کرد و در حرم مطهر حضرت علی بن موسی الرضا مدفون نمود.

سراج الانساب/130، منتخب التواریخ/358.

ابراهیم زنگنه

ص: 392

مدرّس - سیّد محمّد جواد

(-1335 ه ق)

سید محمّد جواد مدرّس فرزند علامه فقید آیه الله سیّد محمّد باقر گلپایگانی از دانشورانی بود که در مشهد سکونت داشت و از علم و هنر بهره کامل داشت و با دختر محمّد تقی مشرف رضوی ازدواج نمود و رمضان سال 1335 ه ق دار فانی را وداع گفت و در محل دار السعاده حرم در کنار قبر پدر دفن گردید.

شجره طیبه/294، سفرنامه سدید السلطنه/223.

غلامرضا جلالی

مدرّس - عبد الرحمن

(1268-1328 ه ق)

میرزا عبد الرحمن فرزند حاج میرزا نصر الله از حکما، ادبا و شعرای قرن 13 هجری است. وی در اصل اهل شیراز بود و روز 12 شعبان 1268 ه ق در این شهر متولد شد و در 11 سالگی همراه پدر به مشهد آمد و در محضر پدر و میرزا احمد مدرّس آستان قدس، حاج ملاّ هادی سبزواری و حاج محمّد رحیم بروجردی شاگردی کرد و پس از پدر، سال 1291 ه ق به عنوان مدرّس اول آستان قدس برگزیده شد و در کنار آن به تالیف و تحقیق روی آورد که از جمله تألیفات وی می توان به موارد ذیل اشاره کرد:

تعلیقات معالم الاصول، حواشی شوارق الالهام، حواشی شرح تذکره خفّری، حواشی تحریر اقلیدس، شرح رساله عروض میرزا نصر الله کتاب زکاه الفطره و تاریخ علمای خراسان که به درخواست ناصر الدین شاه و تشویق اعتضاد السلطنه علیقلی میرزا وزیر علوم نوشته شد. در این کتاب ترجمه علمای دانشورانی منعکس شده است که از سالهای 1136 تا 1294 ه ق در مشهد می زیسته اند. تاریخ علمای خراسان روز چهارم ذیقعد سال 1294 ه ق به اتمام رسید و استاد محمّد باقر

ص: 393

ساعدی آن را همراه با ضمایمی که خود افزوده است، در سال 1382 ه ق به زیور چاپ آراست. میرزا عبد الرحمن در شمار یاران طریقتی سلسله ذهبیه بود و به سال 1328 ه ق در 70 سالگی زندگی را بدرود گفت و در ایوان طلای صحن نو دفن شد.

مقدمه تاریخ علمای خراسان، شرح حال رجال ایران 138/6، مطلع الشمس 689/2، اعیان الشیعه 466/7.

غلامرضا جلالی

(357)

مدرس - میرزا محمد تقی

(-1280 ه ق)

سید میرزا محمد تقی فرزند میرزا عبد الله، مدرس آستان قدس رضوی است. نزد دایی خود سید محمد رضوی سبزواری امام جمعه مشهد و متوفی 1198 ه ق درس خواند و در فقه و اصول و معقول و منقول متبحر شد. 72 سال زیست و به سال 1280 ه ق درگذشت و در مزار پدرش میرزا عبد الله رضوی در حرم به خاک سپرده شد.

او منظومه ای در فقه و نحو تألیف نموده بود.

میرزا محمد حسین و میرزا علی اصغر، برادران وی نیز از مدرسین آستان قدس شمرده می شدند و فرزندش مولانا میرزا عبد العلی در نجوم صاحب نظر و منجم باشی آستان قدس بود.

الکرام البرره 221/1، تاریخ علمای خراسان/97-98، اعیان الشیعه 194/9.

غلامرضا جلالی

مدرس رضوی - رضوی - حسین

مدرس رضوی - رضوی - محمد باقر

(358)

مدرس غروی - رضا

(1307-1370 ه ش)

حجه الاسلام شیخ رضا مدرس غروی فرزند ارشد آیه الله میرزا مهدی اصفهانی در 21 تیرماه 1307 ه ش در

مشهد دیده به جهان گشود. درسهای مقدمات را در مشهد نزد شیخ زین العابدین غیاثی تنکابنی و حاشیه ملا عبد الله و معالم را در خدمت شمس واحد العین و مطول را در محضر شیخ محمد تقی ادیب نیشابوری و قوانین را در خدمت سید احمد مدرس، رسائل و مکاسب را نزد آیه الله آقا شیخ هاشم قزوینی در مدرسه نواب و کفایه را در خدمت آیه الله شیخ کاظم دامغانی خواند و پس از اتمام سطح خارج فقه و اصول در حلقه درس آیات فقیه سبزواری، سید یونس اردبیلی و میرزا محمد آقازاده شرکت جست و معارف الهی را از میرزا جواد آقا تهرانی و شیخ مجتبی قزوینی آموخت.

وی در حدود سال 1330 هـ ش به قم مهاجرت کرد و خارج فقه را از محضر آیه الله العظمی بروجردی و آیه الله حجت و خارج اصول را از امام خمینی و اسفار را در خدمت علامه طباطبایی فراگرفت و پس از بازگشت به مشهد ضمن شرکت در درس آیه الله العظمی میلانی به ارشاد مردم پرداخت و پس از حدود سه دهه ترویج معارف قرآنی در روز شانزدهم آذرماه 1370 به دیدار حق شتافت و در ایوان غرفه 25 صحن نو دفن شد.

ایشان دارای سه فرزند پسر و چهار دختر بود و از آثار مکتوب ایشان می توان به دو جلد کتاب دین و فطرت و امام شناسی اشاره نمود.

غلامرضا جلالی

ص: 395

مدرّس قصیری-سید علی اکبر

(قرن 14 ه.ق)

آیه الله سید علی اکبر مدرّس قصیری خراسانی فرزند حاج میرزا محمد حسین و نوه حاج میرزا عبد الوهاب از مدرسان بلندپایه حوزه مشهد بود. جد اعلای ایشان مرحوم سید محمد قصیر است.

ایشان دروس عالی حوزه را در بالاسر مرقد مطهر امام رضا علیه السلام تدریس می کردند و در ضمن امام جماعت توحیدخانه حرم مطهر بودند. قبر ایشان در قسمت جنوبی ایوان طلای صحن نو قرار دارد.

آیه الله حاج مرتضی مدرّس خراسانی متوفی 23 شوال 1383 ه.ق فرزند ایشان است.

غلامرضا جلالی

مدرّس یزدی-سید جلال

(1327-1379 ه.ق)

حاج سید جلال معروف به مدرّس یزدی فرزند آیت الله حاج میرزا احمد مدرّس در سال 1327 ه.ق متولد شد، مقدمات و علوم ادب و سطح و خارج را در خدمت بزرگان علمی حوزه مشهد فراگرفت و خود به تدریس فقه و اصول و اقامه جماعت در مسجد گوهرشاد پرداخت و 23 محرم 1379 ه.ق از دنیا رفت و در غرفه شمالی صحن عتیق دفن شد. او ذوق شعر داشت و «حسینی» تخلص می کرد.

ابراهیم زنگنه

ص: 396

مدرّس یزدی-میرزا احمد

(1306-1391 ه ق)

آیه الله حاج میرزا احمد مدرّس یزدی از علمای اعلام و مدرسین بلندپایه و پارسای حوزه علمیه مشهد بود. در سال 1306 ه ق در یزد متولد شد و پس از پشت سر گذاشتن آموزش مقدمات و سطح عازم مشهد شد و درس خارج آیات سیّد عباس شاهرودی، میرزا محمّد آقازاده و حاج آقا حسین قمی شرکت نمود و از معارف بلند آنها برخوردار گردید و خود سالها به تدریس شرح لمعه، قوانین، مکاسب و کفایه اشتغال یافت. نظم و ترتیب درسی، بی آلاشی و تواضع استاد موجب شد که صدها فاضل در پای درس او شرکت کنند و از محضر پرفیضش بهره ببرند.

ایشان ضمن تدریس در مسجد ملا هاشم اقامه جماعت می نمود و زندگی خود را از محل درآمد مزرعه ای که از همسر اولش در اختیار داشت، اداره می کرد و در طول شصت سال اشتغال به تدریس، هرگز از وجوه شرعی استفاده ننمود، تنها یکی دو سال آخر عمر که توان خویش را به کلی از دست داده بود، از روی اجبار به قدر کفاف از این وجوه برای تأمین معیشت خود بهره گرفت.

وی سحرگاه شب 17 ربیع الاول سال 1391 ه ق/24 اردیبهشت 1350 ه ش دار فانی را وداع گفت و روز بعد پیکرش در محل دار السیاده حرم دفن شد.

غلامرضا جلالی

ص: 397

مدرسی حسینی-سید

محمد رضا

(1310-1359 ه.ش)

محمد رضا مدرّسی حسینی در سال 1310 ه.ش در مشهد متولد شد. پدر وی مرحوم حجه الاسلام سید محمد علی مدرسی حسینی از خدام و مدرّسین آستان قدس امام رضا علیه السلام بود که در قضیه کشف حجاب به واسطه فشارهای وارده به همراه پدرش مرحوم حجه الاسلام و المسلمین سید جواد مدرسی حسینی و فرزند خردسالش سید محمد رضا به کربلا و نجف هجرت کردند. سید محمد رضا پس از گذراندن مقدمات نزد اساتید نجف، دروس سطوح را نزد آیه الله حاج شیخ ذبیح الله قوچانی که شوهر همشیره وی بود، گذراند و در دروس خارج از محضر آیات عظام خوئی و سید عبد الاعلی سبزواری، که شوهر عمه و پدر خانم او بود، استفاده کامل کرد. در سال 1347 ه.ش از نجف به مشهد بازگشت. در مشهد ضمن اقامه نماز جماعت در مسجد محراب خان خیابان طبرسی، به ارشاد مردم و موعظه مؤمنین و رسیدگی به مشکلات مستمندان پرداخت.

وی علاوه بر کسب مدارج علمی، دارای فضائل اخلاقی بویژه تواضع، سکوت و تقوا بود.

بالا-خره پس از عمری تلاش علمی و خدمت به جامعه اسلامی در نیمه شوال سال 1398 ه.ق برابر با 27 شهریور 1359 ه.ش بر اثر واژگون شدن اتومبیل در جاده شیروان به قوچان دعوت حق را لبیک گفت و در جوار ملکوتی مولایش حضرت امام

ص: 398

رضا علیه السلام در صحن انقلاب به خاک سپرده شد.

غلامرضا جلالی

(363)

مدرسی خراسانی-سید

مرتضی

(1342-1279 ه.ش)

آیه الله سید مرتضی خراسانی از علمای برجسته خراسان، تا سن 40 سالگی در مشهد نزد پدر خود به تحصیل علوم و معارف دینی مشغول بود. سپس به تهران سفر کرد و با دختر ارشد مرحوم آیه الله شیخ محمد علی شاه آبادی ازدواج نمود و امامت مسجد امام زاید واقع در بازار بزرگ تهران را به عهده گرفت و بعدها به جای آیه الله شاه آبادی مدتی امام جماعت مسجد جامع بازار تهران بود.

شرایط علمی، اخلاقی و اجتماعی آیه الله سید مرتضی او را به پناهگاه توده های نادار و محروم تبدیل کرد و قاطبه مردم تهران و متدینین بازار با وی معاشرت داشتند.

ایشان در 23 شوال 1383 ق/ 1342 ش برابر کسالت ریوی در سن 63 سالگی درگذشت و با توجه به ارتباط بسیار نزدیک و عاطفی که در زمان حیات خود با آیه الله العظمی سید احمد خوانساری داشتند، با حضور ایشان جنازه اش در تهران تشییع شد و به مشهد انتقال یافت و با حضور آیه الله العظمی میلانی در محل دار العزه حرم مطهر رضوی به خاک سپرده شد.

غلامرضا جلالی

ص: 399

مدقق خراسانی-علی اکبر

(1315-بعد از 1380 ه ق)

در 1315 ه.ق در قریه سعیدآباد در خانواده ای بایمان قدم به جهان گذارد.

پنج سال نزد ملای ده به مکتب رفت.

استعداد وی استاد را متحیر می ساخت.

این کودک در مدت کوتاهی مقدمات را سپری نمود. بعد به مشهد رفت، مطول را نزد میرزا عبد الجواد ادیب و فلسفه و حکمت را نزد مرحوم آقابزرگ آموخت و اخلاق را از آیه الله میرزا مهدی اصفهانی تلمذ نمود و لمعه و قوانین و کفایه مرحوم آیه الله العظمی آخوند خراسانی را فراگرفت؛ سپس در درس خارج شهید آیه الله میرزا محمد آقازاده شرکت کرد.

شیخ علی اکبر مدقق اهل منبر بود، ایشان با آهنگ زیبا و پرجاذبه مستمعین را سحر می کرد. او چون عاشق اهل بیت مخصوصاً سید الشهداء علیه السلام بود در ختم منابر ذکر مصیبت می خواند و مردم را متأثر می نمود. پس از که مدتی در مشهد بود و شهرت عجیبی پیدا کرد او را به قم دعوت نمودند و منابر علمی زیادی در آنجا ارائه داد. مرحوم آیه الله العظمی حاج شیخ عبد الکریم یزدی مؤسس حوزه علمیه قم و مرحوم آیه الله سید صدر الدین در زمانی که در مشهد بودند به ایشان محبت داشتند و از ایشان تجلیل می کردند. او در منزل آیه الله صدر سه شب منبر رفت، ولی فکر کرد که منبر رفتن برای او زود است دیگر آنجا نرفت؛ بعد از چند روز در حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام مرحوم آیه الله صدر به او گفتند: چرا منبرت را تعطیل نمودی. ایشان گفت: من باید

ص: 400

درس بخوانم. مرحوم سید صدر الدین فرمودند: روزهای پنجشنبه، من در منزل منبر می روم شما بیا قبل از من منبر برو به شرط اینکه هر پنجشنبه یک خطبه از حضرت امیر بخوانی؛ بعد مرحوم آیه الله صدر به حجره او رفته بود نهج البلاغه خود را در اختیار او گذاشت.

از آن پس ایشان هر روز پنجشنبه یک فراز آن را حفظ می کرد و به منبر می رفت.

مرحوم مدقق مردی شجاع بود و از حریم اسلام همواره دفاع می کرد، هر وقت متوجه می شد سخنی یا قانونی علیه اسلام تبلیغ می شود، به منبر رفته و علیه آن، سخن می گفت. هنگامی که رضا خان پهلوی از ایران تبعید شد و در جزیره موریس از دنیا رفت درباریان و خانواده اش بدن او را مومیایی کردند و در تابوت گذاردند و متحیر بودند با جنازه او چه کنند؟ آن ها سه جا را در نظر گرفتند: قم، حضرت عبد العظیم علیه السلام و مشهد در این موقع بود که مرحوم شیخ علی اکبر مدقق در صحن مسجد گوهرشاد منبر رفت و در اجتماع مردم گفت: ای مردم بدانید هدف از آوردن جنازه، دفن یک مشت استخوان نیست بلکه ترویج مرام پهلوی است. مأموران مخفی او را دستگیر و در منزل خودش در یک اطاقی او را زندانی و مورد بازجویی قرار دادند که این به تعطیلی بازار مشهد انجامید.

در زمانی که آیه الله بروجردی به مشهد مشرف شدند شیخ علی اکبر مدقق برای وعظ و تجلیل از آیه الله بروجردی و تشکر و قدردانی از مراجع و علماء و مردمی که با عشق و علاقه به دیدارش می آمدند در نظر گرفته شد و ایشان از عهده این برآمد.

روزی آیه الله بروجردی قصد بازدید از علماء داشتند، به آقای مدقق هم اطلاع داده شد که آقا می خواهد به منزل شما بیایند جمعیت زیادی از آقایان علماء با ایشان بودند وقتی آقا وارد منزل شدند چشمشان به حیاط محقر افتاد با لحن شوخی به او فرمود: آقای مدقق گویا منزل شما در بهشت آبادتر از

منزل این دنیا است؛ مادیات در نظر مدقق بی ارزش بود حتی در لحظه مرگ هم دستش از مال دنیا تهی بود او از درآمد منبر به اندازه قوت لایموت برمی داشت و بقیه را انفاق می کرد.

در حادثه مسجد گوهرشاد منزل مدقق در یکی از محله های قدیمی مشهد به نام «تپ المحله» در کنار حمام عمومی قرار داشت، آن روز شش نفر پلیس تمام منزل مدقق را تفتیش نمودند، چیزی دستگیرشان نشد ولی مدقق را دستگیر و با خودشان بردند.

مدقق گفته بود من می خواهم از مشهد بروم لذا او را رها کردند. وی از شهر بیرون و به قم هجرت کرد، از آنجا با پنج نفر دیگر به طور قاچاق عازم عراق گردید. ایشان از تمام پاسگاهها عبور کردند و به جایی رسیدند که راننده گفت اگر از اینجا عبور کنم ما را هدف گلوله قرار می دهند و رشوه هم قبول نمی کنند.

آن ها تابوتی در وسط اتومبیل گذاردند و ملافه ای روی آن کشیدند و در اطراف آن نشستند، رئیس پاسگاه آمد و نگاهی به داخل کرد دید آن ها مشغول دعا خواندن هستند. به راننده گفت:

«روح» یعنی: برو. او به مسجد رفت، مرحوم سید ابو الحسن اصفهانی نماز می خواند به او اقتدا کرد نماز که تمام شد جریان گرفتاری خود را برایش بیان نمود آیه الله اصفهانی فرمود: هر شب نیم ساعت اینجا منبر برو، من تو را اداره می کنم. حتی یک روز برای دستگیری مدقق از کنسولگری ایران آمدند ولی به خاطر مرحوم سید موفق نشدند. مدقق تا زمانی که متفقین به ایران آمدند و رضا شاه با خانواده اش به جزیره موریس تبعید شدند، در شهر کربلا بود و بعد به ایران برگشت.

پس از سال 1380 درگذشت و در صحن انقلاب نزدیک پنجره فولاد حرم مطهر رضوی دفن شد. حاج شیخ محمد مدقق، واعظ و محدث معاصر از فرزندان ذکور او هستند. مرحوم مدقق دوازده دختر دارد که یکی فوت کرده و بقیه حیات دارند.

برگرفته از یادداشت های یکی از فرزندان.

غلامرضا جلالی

مدیر شانه چی- کاظم

(1306-1381 ه ش)

حجه الاسلام و المسلمین استاد کاظم مدیر شانه چی در 1306 خورشیدی در مشهد مقدس دیده بدین خاکدان گشود. پدر ایشان از بزرگانان معتبر مشهد و مادرشان از خانواده علم و فضیلت بود. استاد تحصیلات آغازین را در دبستان و دبیرستانهای مشهد گذراند و سپس در مدرسه خیراتخان به تحصیل دروس حوزوی و ادبیات عرب پرداخت و از دروس ادبیات مرحوم شیخ محمد تقی ادیب نیشابوری و مرحوم، محقق نوقانی بهره برد. آن گاه معالم الاصول را نزد آیه الله مروارید و شرح لمعه و قوانین را نزد مرحوم حاج میرزا احمد مدرس یزدی و دروس رسائل، مکاسب، کفایه و خارج اصول را نزد آیه الله حاج شیخ هاشم قزوینی فراگرفت. از دیگر اساتید ایشان مرحوم حاج میرزا احمد کفائی بود. استاد همچنین یک دوره خارج اصول و چند مبحث فقه را نزد مرحوم آیه الله العظمی سید محمد هادی میلانی آموخت و دروس فلسفه را از محضر حاج شیخ مجتبی قزوینی، حاج شیخ سیف الله ایسی و مرحوم الهی قمشه ای فراگرفت.

اجازاتی از حاج آقابزرگ تهرانی، حاج شیخ هاشم قزوینی، میرزا مهدی الهی قمشه ای و حاج میرزا حسین سبزواری دریافت نمود.

استاد شانه چی با بنیانگذاری دانشکده الهیات مشهد در سال 1337 ه.ش، طی دعوتی از سوی دکتر فیاض، به تدریس فقه و حدیث در دانشکده

ص: 403

الهیات پرداخت، و حاصل همت و تلاش بی وقفه استاد در شناساندن جایگاه علم حدیث و بسط و رواج آن، تألیف کتابهای ارزشمندی چون «درایه الحدیث»، «علم الحدیث» و «تاریخ حدیث» است.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، فعالیت‌های علمی استاد شانه چی توسعه بیشتری یافت و با تأسیس بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس در سال 1363 ه.ش، استاد هم‌زمان با عضویت در هیئت مدیره، سرپرستی گروه حدیث بنیاد را نیز عهده دار شد.

جایگاه استاد در بنیاد پژوهش‌های اسلامی موقعیت مناسبی را پدید آورد تا ایشان با کمک پژوهشگران فاضل در زمینه استخراج و تدوین احادیث نبوی و دیگر معصومان علیهم السلام خدمات ارزنده‌ای تقدیم نمایند؛ از جمله می‌توان به هدایه الامه شیخ حر عاملی در 8 جلد، الحکم من کلام امیر المؤمنین علی بن ابی طالب در 2 جلد، سنن النبی در 10 جلد و تصحیح نسخه‌ای کهن از صحیفه سجاده اشاره کرد. ایشان با مجله آستان قدس، مشگاه و دانشکده الهیات همکاری نزدیک داشت.

استاد آثار دیگری نیز نگاشته‌اند که برخی از آنها بدین شرح است: ترجمه و شرح تبصره، چهل حدیث حضرت رضا(ع) با مقدمه‌ای در رجال معاصر حضرت علیه السلام، تصحیح و تحشیه الانوار البهیة شیخ عباس قمی، روش استنباط، آیات الاحکام، تاریخ فقه مذهب اسلامی، مزارات خراسان، تاریخچه ادوار منطق.

استاد شانه چی در کنار تدریس و تألیف که حاصل دهها سال مطالعه و کاوش ایشان بود از چنان فضائل اخلاقی بهره داشت که حتی در میان همگنان زبانزد بود و همواره آرامشی دست نیافتنی بر روح و روان ایشان سایه می‌افکند که هیچ رویدادی وجود استوارش را به تلاطم نمی‌کشاند و این یادآور گوهری است که حضرت علی علیه السلام چنین فرموده است: «تزل الجبال ولا تزل».

وی سرانجام در نیمروز 1381/2/23 آخر صفر 1423 در سالروز شهادت هشتمین اختر آسمان ولایت حضرت علی بن موسی الرضا عالم آل محمد صلی الله علیه و آله چشم از جهان فرویست و در غرفه 25 صحن آزادی دفن شد.

غلامرضا جلالی

(366)

مرتضوی-احمد

(1280-1347 ه ش)

آیه الله سید احمد مرتضوی فرزند میرزا بابا، در سال 1280 شمسی در شهرستان بجنورد متولد شد. او پس از فراگرفتن مقدمات و ادبیات در زادگاهش، به مشهد رفت و در آنجا سطوح را خواند. سپس رهسپار نجف اشرف شد و از محضر آیات عظام میرزا حسین نایینی، آقا ضیاء الدین عراقی و سید ابو الحسن اصفهانی بهره جست. او با علوم جدید از جمله ریاضیات آشنا بود و به زبان فرانسه نیز تسلط داشت.

میرزا احمد پس از سال ها تحصیل به سبب علاقه به زادگاهش بجنورد، به این شهر بازگشت و به اقامه جماعت و خدمات دینی و تدریس و تربیت طلاب پرداخت. او پس از مشارکت در بازسازی مدرسه سلطانی برای طلاب بجنوردی، خود شخصا کار تدریس طلاب را عهده دار گردید.

او عالمی شجاع، صریح اللهجه و در عین حال خوش مشرب و زنده دل بود و به دستگاه حکومت و ایادی آن ها اعتنایی نداشت. در جشنی که در پادگان بجنورد بر پا شده بود، بی احترامی به روحانیت را دستاویز

ص: 405

قرار داد و همراه با علمای وقت مجلس را ترک گفت. در جریان احداث جاده سنتو از طریق گنبد به بجنورد و مشهد به رهبری او علماء تلگرافی را امضاء کردند که در آن به عبور این جاده از طریق سملقان به بجنورد اعتراض شد.

فوت آیه الله سید احمد مرتضوی در سال 1347 شمسی در سن 67 سالگی واقع شد. پیکرش را در جوار آستان قدس رضوی به خاک سپردند.

علی اکبر عباسیان و احسان سیدی زاده:

دانشوران بجنورد/8-134؛ محمد شریف رازی: گنجینه دانشمندان 185/3.

رسول سعیدی زاده

(367)

مرتضوی-محمد

(1262-1324 ه ش)

میرزا محمد مرتضوی فرزند میرزا بابای سنخواستی، روحانی مبارز. میرزا محمد در سال 1262 ش/1303 ق در شهرستان بجنورد متولد شد. تحصیلات مقدماتی حوزه را نزد پدرش فراگرفت، سپس برای کسب علوم دینی همراه با برادر راهی مشهد شد و در مدرسه نواب، در اتاق مشهور به سر در سکونت گزید. درگذشت پدر باعث شد که تحصیلات خود را ناتمام رها کند و به بجنورد بازگردد. وی امامت جماعت مسجد فاطمی بجنورد را عهده دار بود.

او مسئولیت محضر اسناد را نیز داشت.

میرزا محمد از روحانیون به نام زمان خویش بود که با حکام محلی بجنورد سر ستیز داشت. او به سبب مخالفت با حکومت به مدت دو سال به مشهد تبعید گردید. در دوره کشف حجاب جزو محدود روحانیونی بود که با لباس روحانیت در مجالس و محافل حضور می یافت.

میرزا محمد مرتضوی در سن 62 سالگی در سال 1324 ش به هنگام سجده نماز دچار سکتة شد و دعوت حق را لبیک گفت. جنازه او در صحن نو حرم مطهر امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

ص: 406

(368)

مرعشی-سید کاظم

(1337-1423 ه ق)

آیه الله حاج سید کاظم مرعشی از سادات جلیل القدر مرعشی است که نسل آنها به حسین الاصغر فرزند امام زین العابدین علیه السلام می رسد.

وی در روز جمعه پانزدهم شعبان 1337 ه ق همراه برادرش آیه الله حاج سید مهدی در نجف در باب طوسی از مادری منسوب به خاندان میرزا محمد حسن شیرازی دیده به جهان گشود و تا سال 1347 در نجف اشرف بودند، آنگاه به شهرستان رفسنجان رفت و تا سال 1353 به تکمیل دروس فارسی پرداخت و پس از آن به حوزه علمیه قم هجرت نمود. بعد از تحصیل مقدمات علوم عربی و تکمیل مبانی سطوح عالی نزد علمای متبحر زمان خود در مدرسه فیضیه قم به همراه برادرش دروس خارج فقه و اصول را از محضر آیات حاج سید محمد حجت، حاج سید محمد تقی خوانساری، حاج سید صدر الدین صدر، امام روح الله خمینی و حاج آقا حسین بروجردی بهره برد و پس از تکمیل مراتب علمی و معنوی در سال 1370 ه ق به نجف مهاجرت نمود و با وجود قوه استنباط و اجتهاد به مدت چهار سال در بحث خارج فقه آیه الله حاج سید عبد الهادی شیرازی شرکت نمود و در بحث استفتائی آن مرحوم حضور یافت و حدود بیست و دو سال در حوزه علمیه نجف اشرف به تدریس سطوح عالی و خارج فقه و اصول

مشغول بود، تا آنکه به سال 1392 ه ق به ایران آمد و بعد از 2 سال توقف در حوزه علمیه قم در سال 1394 ه ق به شهر مشهد هجرت نمود و تا پایان حیات خود در این شهر به تدریس خارج فقه و اصول و خدمات دیگر اجتماعی همت گماشت. ایشان در جریان انقلاب اسلامی از پیشگامان این انقلاب در مشهد بودند و در 24 ربیع الآخر 15/1423 تیر 1381 در سن 86 سالگی در مشهد چشم از جهان فرو بست و در حرم مطهر رواق دار الزهد دفن گردید. آیه الله خامنه ای رهبر انقلاب اسلامی به ارسال پیامی به تولیت آستان قدس رضوی درگذشت ایشان را تسلیت گفتند.

از آثار برجسته ایشان است:

تقریرات بحث خارج آیات بروجردی، حجت، سید عبد الهادی شیرازی و حاشیه بر عروه الوثقی و رساله عملیه.

غلامرضا جلالی

(369)

مرعشی شوشتری-میر اسد الله

(963-888 ه ق)

میر اسد الله مرعشی شوشتری از فضلاء سادات نامدار شوشتر در قرن دهم هجری بوده است. پدر او میر زین الدین علی نام داشت؛ و سلسله نسب او با 21 واسطه به امام زین العابدین می رسد. میر اسد الله متولد 888 ه ق در شهر نجف اشرف تحصیلات خود را تکمیل کرد. او یکی از شاگردان برجسته محقق ثانی، شیخ علی بن عبد العالی کرکی (م 993 ق) بود و از او اجازه دریافت کرد. در سال 941 ه ق که محمد خان شرف الدین اغلی تکلو، حاکم بغداد از جانب شاه طهماسب اول صفوی در سالهای 935-940 ق، به ایران برگشت؛ میر اسد الله هم همراه او بود.

وی در سال 944 ق با وساطت استادش توسط شاه طهماسب اول (930-984 ق) به منصب صدارت انتخاب شد و به «صدر» اشتهار یافت.

ص: 408

او به مدت 20 سال عهده دار این مقام بود، جالب اینکه شرح جزئیات فعالیت های او در این مدت در منابع ذکر نشده است. به نظر می آید او توانسته است بدون جنجال و رقابت دیگران در شغل خود انجام وظیفه کند. در اواخر عمر که دچار ضعف و بیماری شد امور صدارت در اختیار پسرش میر سید علی بود. میر اسد الله در سال 963 ق در شهر تبریز فوت کرد، جسدش به مشهد منتقل و در پایین پای حضرت مرقد امام رضا علیه السلام دفن شد. با توجه به تصریح منابع این دوره به دفن او در مشهد، گفته محسن امین که «قبر میر اسد الله مرعشی یکی از علمای عهد شاه طهماسب اول در اصفهان در مزار بی بی فاطمه قرار دارد» درست نیست.

میر اسد الله بیش از آنکه یک شخصیت سیاسی باشد یک عالم دینی است.

همان طور که گفته شد او از شاگردان ممتاز محقق ثانی بوده است و اکثر اوقات در مشاهد مقدسه به افاده علوم دینی می پرداخت. او دارای کمالات صوری و معنوی حسن خط و انشاء بود و در علوم مختلف آثار داشت

بوداق منشی قزوینی نظر مثبتی نسبت به میر ندارد. او ضمن آنکه آغاز صدارت او را در سال 943 ق می داند؛ می نویسد: «وطن او در شوشتر بود، به نجف رفته بود که مطالعه کند چون فترت روم شد همراه محمد خان به وطن آمد و او را رتبه و منزلتی نبود، شیخ علی بن عبد العالی تعریف او کرده بودند... که به یک بار این منصب [صدارت] یافته» با توجه به اینکه بوداق منشی هم همراه محمد خان بوده و سمت منشی گری و لشکرنویسی عراق را برعهده داشته است احتمال می رود بین او و میر اسد الله روابط خوبی برقرار نبوده است.

آثار و تالیفات او در منابع به صورت گوناگون ذکر شده است. حسن بیک روملو برخی از آنها را این گونه معرفی کرده است: ترجمه العینیه اثر خاتم المجتهدین (محقق کرکی) به فارسی و رساله ای در باب علامات ظهور صاحب الزمان به نام جلا العیون. و علا الملک

حسینی مرعشی، مؤلف فردوس در تاریخ شوشتر که به لحاظ نسبی و زمانی به میر اسد الله نزدیک است آثار او را این گونه بیان می کند: «ترجمه الاهوت، اثر محقق ثانی، تالیف رساله کشف الحیره در فوائد و حکم غیبت صاحب الامر، رساله در اراضی انفال، رساله متعلقه و رساله ای در تحقیق آنکه زینب و رقیه از صلب رسول خداوند. صاحب اعیان الشیعه کتابهای شرح تجرید بر کافی، شرح بر قواعد علامه و شرح بر شرایع را از جمله آثار او می داند.

به نظر می رسد این آثار همه مربوط به میر اسد الله بوده است و هر نویسنده ای برخی از آنها را ذکر کرده است. در مورد ترجمه میر اسد الله از اثر استادش باید اشاره کرد که محقق کرکی کتابی نوشته است به نام «نفحات اللاهوت فی لعن الجبت و الطاغوت» در بیان جواز لعن کردن بر مخالفان علی علیه السلام و همین کتاب توسط میر اسد الله ترجمه شده است که به صورت عینی، لعنی و اللاهوت آمده است.

میر اسد الله دو پسر داشت؛ یکی میر زین الدین سید علی که در آخر عمر پدرش عهده دار کارها بود و هم در سال 970 ق به طور مستقل منصب صدارت یافت و عاقبت از آن استعفا کرد و تولیت روضه رضویه را برعهده گرفت. پسر دوم او به نام میر عبد الوهاب نام داشت که در تعمیر و آبادانی املاک خاندان مرعشی ها در خوزستان فعالیت زیاد نمود. هم اکنون بسیاری از سادات مرعشی شوشتر از نسل این خانواده می باشند.

سراج الانساب/145، جواهر الاخبار/176 و 185 و 188، احسن التواریخ/362 و 511 و 538، خلاصه التواریخ 368/1، اعیان الشیعه 285/3، فردوس در تاریخ شوشتر/22-25 و 195، حیاة المحقق کرکی و آثاره 519/2

اسماعیل رضایی

(370)

مروارید-حسنعلی

(1329-1425 ه.ق)

عالم ربانی، متأله قرآنی، و استاد

ص:410

مکتب معارف اهل بیت علیه السلام، آیه الله حاج میرزا حسنعلی مروارید، هشتم شوال 1329 ق. در مشهد مقدس پا به عرصه حیات نهاد. پدرش حاج شیخ محمد رضا مروارید (1299-1338 ق) از عالمان وارسته بود و با حاج شیخ حسنعلی اصفهانی نخودکی عقد اخوت داشت. شهرت «مروارید» در خاندان ایشان، با یکی از مشهورترین رجال ادب و هنر خوشنویسی، خواجه شهاب الدین عبد الله مروارید کرمانی (865-955 ق) آغاز می شود. سام میرزا محمد مؤمن پسر خواجه عبد الله مروارید از اساتید خط نسخ و ثلث بود و افشان بیخته را ایشان اختراع کرده است. عموی آیه الله مروارید، حاج شیخ علی اکبر مروارید نیز از علما و شاگردان آخوند محمد کاظم خراسانی بوده است. جد مادری ایشان، آیه الله حاج شیخ حسنعلی تهرانی (م 1329 ق) است که از شاگردان برجسته مرجع بزرگ، آیه الله میرزا محمد حسن شیرازی و از عالمان نامدار قرن 14 در مشهد مقدس بوده است و نام حسنعلی، به یاد او و به احترام حاج شیخ حسنعلی اصفهانی نخودکی بر آیه الله مروارید نهاده شده است.

آیه الله میرزا حسنعلی مروارید، در سال 1337 ق و در اوایل 9 سالگی پدر را از دست داد و براساس وصیت پدر تحت نظارت حاج شیخ حسنعلی اصفهانی نخودکی، و تربیت مادر (م 1360 ش) که مشهور به مواظبت بر دعا و مداومت عبادت بود، قرار گرفت. در 13 سالگی به دلیل علاقه زیاد به علوم اسلامی وارد حوزه علمیه مشهد شد و در مسیر دانش ورزی، نزد عالمانی چون

حاج شیخ حسنعلی اصفهانی نخودکی و علامه حاج شیخ هاشم قزوینی کسب علم نمود. برجسته ترین استاد ایشان، آیه الله میرزا مهدی اصفهانی (1303-1365 ق) بود، و مباحث تخصصی فقه و اصول و معارف اهل بیت علیهم السلام را در محضر ایشان فراگرفت.

آیه الله مروارید مدتی پس از فوت استاد خویش میرزا مهدی اصفهانی در مشهد به تدریس خارج فقه و معارف دینی پرداخت، و قریب چهل سال جویندگان علوم و معارف اسلامی را از دروس علمی و عملی خود بهره مند ساخت.

آیه الله مروارید سالیان متمادی با مرحوم آیه الله میرزا جواد آقا تهرانی همدرس و هم بحث بود. او بر معارف اهل بیت علیهم السلام و تفسیر روایات تسلط داشت.

کتاب «تنبیهاة حول المبدأ و المعاد» خلاصه ای از درس های معارف ایشان است که در دوره های متعدد به تدریس آنها پرداخته بود و بنا به خواهش تنی چند از شاگردان خویش، آن را به صورت کتابی مستقل به رشته تحریر درآورد.

دو مدرسه علمیه بعثت و سعادت توسط ایشان تأسیس شد و در مدرسه میرزا جعفر، مسجد حاج ملا هاشم و مسجد ملا حیدر امامت جماعت را به عهده داشت و نمازهایش، از دیرباز مورد استقبال مجاوران و زائران و محل اجتماع فضلا و علما بود.

مرحوم آیه الله مروارید هر روز به حرم حضرت امام رضا علیه السلام مشرف می گردید و تا آخر عمر با وجود کهولت سن و ضعف بنیه این رسم را ترک نکرد.

او در سی سالگی با یکی از خویشاوندان مادری از خاندان آیه الله حاج شیخ محمد تقی بجنوردی (م 1314 ش) ازدواج کرد و ثمره آن هفت پسر و سه دختر بود. ایشان به تعلیم و تربیت فرزندان اهتمام بسیار داشت و فرزندان و دامادها و بیشتر نوه های ایشان از مدرسان سطوح عالی و خارج فقه و اصول در حوزه علمیه مشهد

بدون تردید یکی از مهمترین بخش های حیات وی مبارزات سیاسی و مشارکت های اجتماعی ایشان بود.

ایشان روز دوازدهم فروردین سال 1342 ه.ش همراه آیه الله شیخ مجتبی قزوینی و حسین وحیدی و میرزا جواد آقاتهرانی با ارسال تلگرام به آیه الله گلپایگانی ضمن بیان مراتب تأثر خود نسبت به حادثه دلخراش فیضیه، مخالفت خود را با سیاست های دینی و فرهنگی شاه اعلام نمودند.

شب 27 فروردین سال 43 در پی آزادی امام خمینی و بازگشت ایشان از تهران به قم، آیه الله حسنعلی مروارید همراه آیه الله حاج شیخ مجتبی قزوینی و آیه الله میرزا مهدی نوقانی و سید محمد مظلومی، فردوسی پور و سید عباس سیدان و متجاوز از 40 نفر از طلاب و بازاریهای مشهد عازم قم شدند و در سپیده دم با امام خمینی دیدار نمودند.

در این دیدار آیه الله خزعلی سخنرانی نمود و عصر همان روز امام با علمای مشهد در منزل آیه الله خزعلی دیدار نمود.

با تبعید امام خمینی در 13 آبان 1343 به ترکیه، در پی اعتراض ایشان به کاپیتولاسیون آیه الله مروارید همراه آیات حاج آقا حسن قمی، حاج شیخ مجتبی قزوینی، میرزا احمد مدرّس یزدی، میرزا جواد آقا تهرانی و حاج شیخ کاظم دامغانی و مدرسین برجسته دیگر حوزه، در منزل آیه الله العظمی سید محمد هادی میلانی حضور یافتند و پس از مذاکره و تبادل نظر تصمیم جدی برای مبارزه با رژیم و خنثی کردن سیاست هایش گرفتند.

آیه الله مروارید در جریان زلزله خونبار جنوب خراسان که روز نهم شهریور سال 1347 اتفاق افتاد و در پی آن شهرهای کاخک و فردوس، با خاک یکسان شدند و بیش از 16000 نفر جان باختند، همراه آیه الله خامنه ای و آیه الله طبسی و شهید هاشمی نژاد به حمایت از مردم زلزله زده جنوب خراسان برخاست.

آیه الله مروارید همراه میرزا جواد آقا تهرانی و شهید هاشمی نژاد در 19 خرداد 54 در اعتراض به عملکرد رژیم و پشتیبانی از مبارزه حوزه قم و اعلان انزجار از دستگیری طلاب مدرسه های فیضیه و دارالشفاء، درس خود را تعطیل نمود.

آیه الله طبسی در این جریان بازداشت شد و پس از آزادی از زندان در آبان سال 1356 در مسجد ملا هاشم که امام جماعت آن را آیه الله مروارید به عهده داشت، بعد از نماز به تدریس می پرداخت.

در جریان انقلاب اسلامی سال 1357، ایشان عضو شورایی بود که در بیت آیه الله العظمی سید عبد الله شیرازی در خصوص مسائل مهم سیاسی، اجتماعی و انقلابی تصمیم گیری می کردند.

ایشان در شمار کسانی بود که در راستای انقلاب اسلامی و تحقق نظام جمهوری اسلامی گام برداشتند و کمتر اعلامیه گروهی است که در روزهای سرنوشت ساز انقلاب در مشهد از سوی علمای حوزه صادر شد، و نام و امضای ایشان در پای آن نباشد. در حرکت های اعتراض آمیز علما نیز در همه رویدادهای مهم مشارکت جدی داشتند.

آیه الله مروارید از بعد اخلاقی و عبادی کم مانند بود. او هرگز کسی را به خود دعوت نکرد. به پارسایی در دنیا زیست و فروتنی و مهربانی را اساس کار خود قرار داد. نماز را محور سلوک و ذکر و دعا را عمده ترین راه تعالی معنوی می دانست. به نوافل تأکید می ورزید و در کتمان کمالات روحی و کرامات نفسی مهارتی تام داشت و سرانجام در سن 96 سالگی شامگاه سه شنبه نوزدهم شعبان 1425 ق/ 14 مهر 1383 ش پس از قرائت زیارت عاشورا و آل یس، در پی سکت قلبی از این دیار رخت بر بست و به لقای حق شتافت و پیکر ایشان در رواق دار السرور به خاک سپرده شد. مقام معظم رهبری و مراجع تقلید، در

پیام های تسلیت خود، ایشان را بقیه السلف زهاد و عباد، مرزبان مخلص مکتب اهل بیت علیهم السّلام خوانده اند.

مجتبی الهی خراسانی

(371)

مروارید-محمد رضا

(1338-1299 ه ق)

حجه الاسلام و المسلمین حاج شیخ محمد رضا مروارید فرزند حاج محمد علی از اتقیاء عصر خود بود و در محله در بند علیخان پایین خیابان مشهد سکونت داشت. ایشان به خاندان عصمت و طهارت عشق می ورزید و به فقرا پنهانی کمک می کرد. او در سن 28 سالگی با دختر آیه الله حاج شیخ حسنعلی تهرانی ازدواج کرد. چند سال بعد در ایامی که ویا در مکه باعث مرگ بسیاری از حجّاج شده بود همراه با حاج شیخ مهدی قلندرآبادی به حج مشرف گردید. در همان سال شایع شده بود که انگلیسیها برای آنکه مسلمانان در مکه مجتمع نشوند آب مکه را به ویا آلوده کرده بودند! مرحوم مروارید با علمای اعلام حاج شیخ عباس قمی و حاج ملا هاشم مؤلف منتخب التواریخ و حاج شیخ حسنعلی اصفهانی (نخودکی) رابطه نزدیک داشت و علاقه آنها به آن مرحوم تا جایی بود که پس از وفات ایشان نیز قطع رابطه نکرده از فرزند او دلجویی داشتند و مرحوم حاج شیخ عباس قمی گاه به منزل آن مرحوم سر می زد و بعضی از تألیفات خود را به فرزند بزرگ ایشان هدیه می کرد.

مرحوم مروارید با مرحوم نخودکی عقد اخوت و برادری بسته بود و از نخودکی نقل شده که: من با بسیاری از اشخاص عقد اخوت بسته در انجام وظایف برادری بر آنها سبقت گرفته ام، ولی هرچه کوشیدم از حاج شیخ محمد رضا مروارید پیشی بگیرم، نتوانستم.

حاج شیخ حسنعلی نخودکی تا سن 54 سالگی ازدواج نکرده بود و تابستانها به مزرعه گلشاد مجاور خواجه ربیع که از املاک مرحوم حاج

ص: 415

محمد علی پدر حاج شیخ محمد رضا مروارید بود می رفت و سه ماه رجب و شعبان و رمضان را روزه می گرفت و غذای او در افطار یک پیاله شیر و شیر توت و یک قرص نان و مقداری آب بود و در 24 ساعت به همان یک وعده غذا اکتفا می کرد و سحر قدری آب می خورد. ایشان نام حسنعلی را که نام خود و نام آیه الله حاج شیخ حسنعلی تهرانی بود، برای آیه الله حاج شیخ حسنعلی مروارید فرزند اول مرحوم حاج شیخ محمد رضا مروارید انتخاب کرده بود.

مرحوم حاج شیخ محمد رضا مروارید هفت روز قبل از وفات خود در سن 38 سالگی در عاشورای سال 1338 ه ق در منزلش منبر رفت و انقلاب عجیبی به او و مستمعان دست داد و پس از ایراد خطابه بیمار شد و در همین بیماری اظهار کرده بود که گمانم آخر عمرم باشد. چون قبل از ازدواج، با برادرم آیه الله حاج شیخ علی اکبر مروارید که از شاگردان مرحوم آیه الله آخوند خراسانی بود، به نجف مشرف شدیم، در نجف برادرم مریض شد و وفات کرد و من او را در حال غربت کفن و دفن نمودم. پس از بازگشت به مشهد بیمار شدم، به طوری که از ادامه حیات مأیوس گردیدم، به حرم حضرت رضا علیه السلام مشرف شدم و پس از زیارت و نماز از خداوند متعال درخواست کردم که به من آن قدر عمر عطا فرماید که دوسه فرزند صالح از من باقی بماند که بلا عقب نمیرم، حالی پیدا کردم که اطمینان داشتم دعایم مستجاب شده، اکنون که دارای سه فرزند شده ام عمرم سر رسیده است؛ و همان طور هم شد.

ایشان در وصیت خود آقا میرزا محمد؛ فرزند حاج شیخ حسنعلی تهرانی، برادر همسر خود را وصی، و حاج شیخ حسنعلی اصفهانی را ناظر قرار داد و هفت روز پس از آن عاشورا، در 17 محرم 1338 پس از اداء فریضه صبح جان به جان آفرین تسلیم نمود.

دستخط مرحوم حاج شیخ

محمد رضا مروارید، حاکی از تاریخ تولد فرزند بزرگ ایشان آیه الله حاج میرزا حسنعلی مروارید که در صفحه ای از قرآن خود نوشته، در ذیل صفحه قابل ملاحظه است. شایان ذکر می باشد که آن مرحوم با جمله دعائیه (وقفه الله للعلم و العمل فی عمر طویل) توفیق علم و عمل و عمر طولانی را برای اولین فرزند خود از خداوند خواستار شده بود:

بسم الله الرحمن الرحيم

تاریخ تولد نور چشمی میرزا حسنعلی وفقه الله تعالی للعلم و العمل فی عمر طویل، تقریباً دو ساعت به غروب از یوم دوشنبه هشتم شهر شوال المکرم من شهر سنه 1329. حرره الأحرر محمد رضا الشهیر بمروارید.

مرحوم آیه الله مروارید و نیز برادر ایشان حاج آقا جلال مروارید از مادرشان دختر مرحوم آیه الله حاج شیخ حسنعلی تهرانی نقل کردند که: موقع نماز صبح دستمال خاک تیمم را روی سینه حاج شیخ محمد رضا پهن کردم و او را تیمم دادم و گفتم وقت نماز صبح شده نماز بخوانید، دیدم خیره خیره به گوشه اتاق نگاه می کند. مجدداً گفتم وقت نماز صبح شده نماز بخوانید. ناگاه در آن حال که به گوشه اتاق خیره شده بود با صدای بلند داد زد و گفت: «دور شو ای خبیث! من دارای ولای علی علیه السلام هستم، تو از من بهره ای نداری». این جمله را (که گویا خطاب به شیطان بود) گفت و مشغول نماز شد و همان طور که به پشت خوابیده بود نمازش را کامل خواند و پس از گفتن لا اله الا الله، به رحمت ایزدی پیوست و پیکر پاکش در حرم مطهر در رواق دار السعاده پایین پای حضرت رضا علیه السلام دفن شد و در همان جا که آرزو داشت، سر بر آستان آن حضرت گذاشت.

مرحوم آیه الله حاج میرزا حسنعلی مروارید و مرحوم حاج محمد باقر مروارید و حاج آقا جلال مروارید فرزندان ایشان هستند.

غلامرضا جلالی

ص: 417

مروج خراسانی-علی اکبر

(1310-1400 ه ق)

حاج شیخ علی اکبر مروج خراسانی متخلص به «شفیق» از علما، خطبا و مبلغان معاصر خراسان بود و در حدیث و خطابه از نخبگان به شمار می رفت.

ایشان حدود سال 1310 ه ق در کرمان متولد شد. پدرش غلام علی کرمانی نام داشت. مروج با معارف اسلامی نزد اساتید بزرگ حوزه علمیه مشهد آشنا شد بعد به تألیف و تبلیغ روی آورد و به تدریج به عنوان «مروج الاسلام» اشتهار یافت و از محدث قمی، محدث بیرجندی، شیخ آقابرگ تهرانی و حاج شیخ علی اکبر نهاوندی اجازه روایت داشت.

نفاوس اللباب در 2 جلد، هدیه المحدثین در درایه به فارسی، تاریخ المعصومین، کرامات الرضویه در 2 جلد، سوانح الایام در 12 جلد و حواشی منتخب التواریخ از آثار وی می باشد. او به عربی و فارسی شعر می گفت و روز چهارشنبه اول محرم سال 1400 ه ق درگذشت و جنازه اش در گوشه ضلع شمالی صحن عتیق دفن شد.

الذریعه 129/25، گنجینه دانشمندان 167-165/7، مناقب فاطمی /107-108.

غلامرضا جلالی

مشایخ-کجوری-ابو القاسم

مشهدی-رضوی-محمد زمان

مشهدی-ابراهیم

(-1148 ه ق)

آقا ابراهیم مشهدی ملقب به نایب

ص: 418

الصدر یا نایب الصداره شیخ الاسلام مشهد بود و مدرسی و نیابت صدارت آستان قدس رضوی را در روزگار شاه سلطان حسین صفوی (1105-1135 ه ق) برعهده داشت. در حکمت، کلام و فقه متبحر بود و کتابی در مسائل حکمت و کلام نگاشت. او معاصر میرزا محمد رضوی صاحب وسیله الرضوان بود. مشهدی در سال 1120 ه ق رساله ای در عدم مشروعیت نماز جمعه در غیاب سلطان عادل نوشت. کتاب فیروزه طوسییه در شرح الدرہ الغرویہ و الفوائد الکلامیہ از آثار دیگر اوست.

سیّد عبد الصمد فرزند شریف عبد الباقي کشمیری و شیخ عبد النبي قزوینی از شاگردان او به شمار می روند.

آقا ابراهیم به سال 1148 ه ق در مشهد درگذشت.

الذریعه 63/15، اعیان الشیعه 227/2، مطلع الشمس 702/2، ریحانه الادب 126/6

غلامرضا جلالی

(374)

مشهدی-ابو محمد

(-1240 ه ق)

شیخ آقا ابو محمد فرزند شیخ حسین مشهدی از احفاد شیخ حافظ مدفون در کوه پایه است. پدرش امام جمعه مشهد و از مشایخ میرزا مهدی شهید بود. شیخ آقا در ریاضی و نجوم مهارت داشت و بعد از فوت پدرش به جای او امام جمعه شد و از علما و مدرسین برجسته به شمار می رفت و عده ای از بزرگان، از جمله محمد ولی میرزا فرزند فتحعلی شاه قاجار علوم دینی و ریاضی را از او فراگرفتند.

وی بیش از هفتاد سال زیست و در سال 1240 ه ق در مشهد درگذشت و در صفة رواق پشت سر حرم دفن شد.

در کتاب دقایق الخیال اثر محمد صالح رضوی اشعار زیادی به وی نسبت داده شده است.

مطلع الشمس 703/2، تاریخ علمای خراسان/50-51، الکرام البرره 69/1، اعیان الشیعه 87/2.

ابراهیم زنگنه

ص: 419

(375)

مشهدی-اسفندیار

(-1125 ه ق)

اسفندیار مشهدی از علمای خراسان و مدرسین مشهد بود و 25 رمضان سال 1125 ه ق درگذشت و در مدرسه میرزا جعفر، کنار قبر ملا میرزا محمد شیروانی دفن شد.

الکواکب المنتشره/57.

غلامرضا جلالی

(376)

مشهدی-سید برهان الدین

(-919 ه ق)

مولانا سید برهان الدین عطاء الله مشهدی، از فضلا و شعرای بنام اوایل قرن دهم هجری و در عصر سلطان حسین بایقرا می زیسته است. وی رساله ای در علم بدیع و قوافی دارد.

اواخر عمر نابینا شد و اواسط شوال سال 919 ه ق در مشهد درگذشت و در رواق دار السیاده دفن شد.

مطلع الشمس 714/2، اعیان الشیعه 145/8.

غلامرضا جلالی

(377)

مشهدی-سید محمد صالح

(-1246 ه ق)

مولانا محمد صالح مشهدی از علمای بلندپایه و فاضلی زاهد و جلیل بود. در عتبات تحصیل کرد و در مشهد مجاور شد و به درس و بحث مشغول گردید و اقامه نماز جماعت می نمود و رفع مراجعات را به عهده داشت. در سال 1246 ه ق درگذشت و در مقبره قتلگاه دفن شد.

اعیان الشیعه 369/9، الذریعه 401/16

مشهدی-عبد الخالق

(-حدود 1320 ه ق)

شیخ عبد الخالق مشهدی از علما و اهل پارسایی بود و در ادبیات یگانه

ص:420

روزگار به شمار می رفت. خود علوم ادب، بلاغت و منطق تدریس می کرد.

آقازرگ تهرانی باب قصر کتاب مطول تفتازانی را مدتی که به سال 1310 ه ق در مشهد اقامت داشت، از ایشان استفاده کرد.

وی در حجره سردر مدرسه مستشار تدریس می کرد و از معمرین و مورد احترام بزرگان شهر بود و حدود سال 1320 ه ق درگذشت.

نقباء البشر 1095/3.

غلامرضا جلالی

(379)

مشهدی-فخر الدین

(-1097 ه.ق)

از علما و فضلاى مشهد مقدس بوده است. او علوم عقلی را نزد مولی شمس الدین محمد گیلانی مشهور به مشهدی فراگرفت و مسلک حکما را داشت.

علوم نقلی را هم از مولی قاضی سلطان محمود شیرازی که در مشهد مقدس به شغل قضا مشغول بود آموخت، او از شیخ علی سبط شیخ زین الدین عاملی در مشهد اجازه روایت دریافت کرد.

میرزا فخر الدین مشهدی کتابهای خوبی داشت که همه به خط مؤلفان تصحیح شده بودند، در میان آنها کتابهای معمولی و نادر هم وجود داشت. از جمله آثار او عبارتند از حاشیه بر شرح لمعه، رساله ای در تفسیر سوره توحید، شرحی فارسی بر کتاب قوشچی در علم هیئت، شرحی بر کافیة ابن حاجب به زبان فارسی، رساله در تواریخ وفات علما و مشاهیر و حاشیه هایی بر کتب متفرقه.

فخر الدین مشهدی در سال 1097 در مشهد مقدس رضوی درگذشت.

فرهنگ خراسان، بخش طوس 5/564؛ ریاض العلماء 417/4-416؛ مصنفات شیعه 2/308.

سید حسن حسینی

ص: 421

مشهدی-فضل الله

(-914 ه ق)

شیخ عماد الدین فضل الله مشهدی فرزند خواجه علاء الدین علی بن خواجه کمال الدین نعمت الله برزش آبادی طوسی، از مشایخ بلندآوازه نیمه دوم قرن نهم و اوایل قرن دهم هجری است.

وی پس از فراگیری دانشهای ظاهری در اوان جوانی به خدمت شیخ حاج محمد خوششانی، عارف مشهور رسید و با استمداد از انفاس او به کمالات عالی روحانی دست یافت و اجازه ای از شیخ خود به سال 897 ه ق دریافت کرد.

شرحی بر لوائح شیخ عبد الرحمن جامی دارد که در آن طریقه جامی را تتبع نموده است. وی سرانجام در سال 914 ه ق به امر شییک خان ازبک که به مشهد حمله نموده بود به شهادت رسید و در حرم دفن شد.

مجالس المؤمنین 158/2-161، شهدای راه فضیلت/218، مطلع الشمس 698/2 و 713

ابراهیم زنگنه

مشهدی-محمد

(1182-1257 ه ق)

مولانا حاج محمد فرزند حاج شیخ حسن از علما و فقهای قرن 12 و 13 ه ق بود. در سال 1182 هجری به دنیا آمد و پس از آموختن مقدمات، در کربلا خدمت صاحب ریاض و شیخ جعفر نجفی کاشف الغطاء به تکمیل علوم عالییه پرداخت و به مقام اجتهاد رسید.

او عالمی فاضل و پژوهشگر دانایی بود که مشهد را محل سکونت دائم قرار داد و در مسجد گوهرشاد امام جماعت بود.

او در ضمن اقامه جماعت به تدریس و نیز تألیف و تحقیق اشتغال داشت و تصنیفات عدیده ای از وی به یادگار مانده است، از جمله: الفیروزجات الطوسیّه شرح بر درّه مرحوم بحر العلوم، در حل احادیث مشکله و

بیانات آنها 3 جلد، کتابی در اصول فقه، رساله ای در حدیث هیجدهم از خصال، رساله شریک و برق در طهارت خون امام، رساله گل جعفری در طب، رساله در ترجمه طب الرضا، رساله کشف الغطاء عن حکم الغناء، مرشد الخواص فی حل بعض الآیات و الروایات المشکله، زبده و جیزه فی تحقیق المقادیر الشرعیّه، فوائد الرضویه، کنز الذهب.

وی در سال 1257 ه ق در 75 سالگی در مشهد درگذشت و در دارالسیاده به خاک سپرده شد.

فردوس التواریخ/121، مطلع الشمس/706، مکارم الآثار 1553/5، منتخب التواریخ/694 و 680، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/84، تاریخ آستان قدس/338، اعیان الشیعه 172/9.

غلامرضا جلالی

(382)

مشهدی-محمد رحیم

(-1117 ه.ق)

او از علما و فضیلتی مشهد مقدس بوده است. علامه جلیل القدر شیخ آقا بزرگ تهرانی در طبقات اعلام شیعه قرن دوازدهم گوید: محمد رحیم مشهدی از مدرسان حوزه علمیه مشهد مقدس بود.

شاگرد او محمد بن عاشور در آخر نسخه ای از کتاب منهج المقال گوید:

استاد من که جامع علوم معقول و منقول بود و از دانشمندان به شمار می رفت. در دوازدهم ماه ذیقعده سال 1117 فوت نمود و در مدرسه میرزا جعفر به خاک سپرده شد.

فرهنگ خراسان 264/6؛ تراجم الرجال 225/3؛ کواکب المنتشرة فی قرن الثانی بعد العشر/261.

سید حسن حسینی

(383)

مصباح-سید اسد الله

(1293-1362 ه ق)

سید اسد الله موسوی بیارجمندی شاهرودی از علما و مدرسین و ائمه جماعات قرن چهاردهم هجری است.

وی به سال 1293 ه.ق در دستجرد بیارجمند از توابع شاهرود به

دنیا آمد و سال 1310 قمری پس از خواندن و نوشتن و آموزش قسمتی از مقدمات به مشهد مهاجرت نمود و در مدرسه نواب به تحصیل پرداخت و از محضر مدرس رضوی و آیه الله حاج میر سید علی حائری و آیت الله زاده خراسانی استفاده نمود. سپس در محله پایین خیابان اقامت گزید و ابتدا در مسجد آنجا و بعد از مدتی در مسجد فیل به اقامه جماعت و تبلیغ دین و در مدرسه نواب به تدریس شرح لمعه و غیره پرداخت. مراجع بزرگ آن زمان مانند آیه الله حاج سید اسماعیل صدر و آیه الله العظمی آقا میرزا محمد تقی شیرازی و بعد از آن مرحوم آیه الله العظمی سید ابو الحسن اصفهانی کمال و ثوق و اطمینان را به وی داشتند و وکالت دریافت و جوهات به ایشان داده بودند، تا جوهات را پس از جمع آوری به نجف اشرف ارسال کند.

وی در 70 سالگی شب بیست و یکم ماه مبارک رمضان سال 1362 ه.ق دار فانی را وداع گفت و در جوار حضرت رضا علیه السلام مدفون گردید. حجج اسلام سید مرتضی و سید محمد حسین مصباح فرزندان ایشان هستند.

گنجینه دانشمندان 168/7-169، ضمیمه تاریخ علمای خراسان /306.

ابراهیم زنگنه

(384)

مصباح-سید مرتضی

(1324-1372 ه.ق)

حجه الاسلام و المسلمین حاج سید مرتضی مصباح فرزند حجه الاسلام سید اسد الله موسوی بیارجمندی از علما و دانشمندان قرن چهاردهم هجری است.

او در سال 1324 ه.ق در خانواده ای روحانی در مشهد مقدس پا به عرصه وجود نهاد و پس از رسیدن به سن رشد به تحصیل علم و کمال پرداخت تا به درجه مدرسی در حوزه علمیه مشهد رسید. وی ضمن اینکه به جای پدر اقامه جماعت و خدمات دینی را در

ص:424

مسجد فیل به عهده داشت در حوزه علمیه شرح لمعه و مکاسب تدریس می کرد و منبر نیز می رفت و به وکالت از مرحوم آیه الله العظمی سید ابو الحسن اصفهانی و پس از ایشان از آیه الله العظمی بروجردی وجوهات شرعیّه را جمع آوری می نمود و به نجف و قم می فرستاد. ایشان در 48 سالگی به سال 1372 قمری به علت ابتلا به بیماری سل درگذشت و در رواق دارالضیافه آستانه مقدسه حضرت رضا علیه السلام مدفون گردید.

گنجینه دانشمندان 169/7.

ابراهیم زنگنه

(385)

مصطفوی-سید جواد

(1301-1368 ه ش)

حجه الاسلام و المسلمین دکتر سید جواد مصطفوی فرزند مرحوم سید محسن مصطفوی از علما و دانشمندان معاصر است که سالها در سنگر تعلیم و تربیت اسلامی در حوزه و دانشگاه به تدریس اشتغال داشت.

وی روز دوم اردیبهشت 1301 ه.ش در خانواده ای روحانی و متدین در روستای طرق حومه شهر مشهد متولد شد. چون آغاز تحصیل وی مصادف با زمان حکومت ضد اسلامی رضا خان و تعطیل شدن و از رونق افتادن مدارس علوم دینی بود، بعد از مدتی رفتن به مکتب و آشنایی با قرآن مجید، به تحصیلات رسمی دبستان و دبیرستان پرداخت و در سال 1321 ه.ش به اخذ دیپلم متوسطه نایل گشت.

در این سال که رضا خان از حکومت

ص: 425

برکنار و از کشور اخراج شده بود حوزه های علوم دینی مجددا رونق یافت و طلاب علوم دینی نیز با خلوص و شوقی وافر رونق بخش مدارس متروک و گرم کننده مجالس درس و بحث بودند. علایق مذهبی و روح دانش طلبی، این جوان کوشا و مستعد را به حلقه درس آنان کشانید. ابتدا در مدرسه خیراتخان و سپس در مدرسه دودر و بالاخره در مدرسه نواب حجره ای گرفت و در خدمت استادان دانشمند و مبرزی مانند ادیب نیشابوری مطول و مغنی، سید احمد مدرس یزدی شرح لمعه، شیخ هاشم قزوینی رسائل و مکاسب و کفایه الاصول، شیخ مجتبی قزوینی شرح تجرید علامه و شیخ هادی کدکنی قسمتی از اشارات را فراگرفت و دروس سطح حوزه را در مشهد به پایان رسانید.

در اواخر سال 1330 ه ش پس از ازدواج جهت تکمیل تحصیلات به تهران رفت و در مدرسه مروی حجره گرفت. وی ضمن تدریس در این مدرسه تحصیلات دروس خارج حوزه را آغاز نمود. مرحوم مصطفوی در دروس خارج آیه الله سید احمد خوانساری و شرح منظومه آیه الله قاضی شرکت کرد و دانش خود را در علوم عقلی و نقلی افزایش داد و تصمیم گرفت که اندوخته های علمی خود را در اختیار نسل جوان قرار دهد. به این انگیزه از سال 1331 ه ش به خدمت وزارت فرهنگ درآمد و در مدارس دولتی به خدمت مشغول شد.

همت بلند و روحیه دانش طلبی اش او را به سیر درجات علمی بالاتر واداشت و در سال 1332 ه ش به دانشکده معقول و منقول تهران (الهیات کنونی) راه یافت و پس از سه سال به اخذ دانشنامه لیسانس در رشته معقول و منقول دست یافت. سپس در دوره دکتری همین رشته به تحصیل پرداخت و در سال 1343 پایان نامه خود را با عنوان «رابطه قرآن و نهج البلاغه» گذراند، و به دریافت درجه علمی دکتری موفق گردید.

هرچند از سال 1342 ه ش در هر هفته چند ساعتی در دانشکده الهیات به تدریس مشغول بود، اما چند سال بعد به زادگاهش مشهد مراجعت نمود و از سال 1348 ه ش رسماً به دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد منتقل شد و تا پایان عمر در این دانشکده به تدریس و تحقیق اشتغال داشت. در این دوره علاوه بر اینکه دانش آموختگان فراوانی از محضرش استفاده بردند تألیفات چندی از خود به یادگار گذاشت؛ از آن جمله می توان از این آثار نام برد: الکاشف عن الفاظ نهج البلاغه فی شروحه، ترجمه و شرح اصول کافی (2 جلد)، مفتاح الوسائل، ابعاد گسترده اسلام، رابطه قرآن با نهج البلاغه، التطبيق بین السفینه و البحار، بهشت خانواده، الهادی الی الفاظ اصول کافی، انسانیت از دیدگاه اسلام (بهشت زندگی)، پرتوی از نهج البلاغه و هشت مقاله که از سوی دانشگاه فردوسی انتشار یافته است.

استاد دکتر مصطفوی در سال 1362 ه ش به حکم مقام تولیت آستان قدس رضوی به ریاست دانشگاه علوم اسلامی رضوی مشهد منصوب شد و برای پی ریزی تشکیلات این مرکز آموزشی نوبنیاد زحمات فراوانی متحمل گردید. در مردادماه سال 1363 که نخستین کنگره جهانی حضرت رضا علیه السلام در همین دانشگاه برگزار شد، برای برپایی آن به عنوان دبیر کنگره و ارائه مقاله ای تحقیقی تلاش و کوشش فراوانی به عمل آورد. هرچند این کارهای اجرایی را به نحو مطلوب به سامان می رسانید، اما بیشترین دلبستگی ایشان به تحقیق و تألیف بود و اوقات خود را صرف ایجاد آثار علمی می کرد.

ایشان زندگی را توأم با همین فعالیتها سپری می نمود تا اینکه برای عمل جراحی در بیمارستان امام رضا مشهد بستری شد و دو روز پس از عمل جراحی بر اثر سکته قلبی در 67 سالگی درگذشت و روز بیستم اردیبهشت ماه

1368 پیکر پاکش تشییع گردید و در یکی از حجرات شرقی صحن آزادی در جوار حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

فرزانه ای که بانهج البلاغه زیست/ 131-133.

(386)

معصومی-علی

(1301-1379 ه ق)

شیخ علی فرزند یوسف بن حسین بن حیدر بن یوسف بن حسین بیدختی جنابذی خراسانی معروف به «حاج شیخ علی مقدس» از علما و مجتهدان پرهیزکار خراسان است. در سال 1301 ه ق در بیدخت متولد شد و در ایام فراغت در مدرسه علوم دینی بیدخت به فراگیری علوم اسلامی مشغول گردید.

سال 1318 ه ق به اتفاق والدین خود به مشهد آمد و به منظور ادامه تحصیل در مشهد ماندگار شد و در مدرسه های پریزاد و فاضلخان اقامت نمود. او با علوم ادب و منطق و فلسفه و کلام نزد بزرگانی چون حاج شیخ حسن کاشانی، ملاّ اسد الله یزدی، آخوند ملاّ عباسعلی معروف به حاج فاضل، آشنا شد و کفایه را نزد حاج شیخ حسن برسی و خارج فقه و اصول را در محضر آیات حاج آقا حسین قمی و حاج میرزا محمد آقازاده و حاج شیخ مرتضی آشتیانی فراگرفت و خود در مدرسه فاضلخان به تدریس پرداخت و در شمار مدرسان زبده قرار گرفت. به عتبات رفت نزد آخوند خراسانی دانش آموخت و سال 1329 از مصاحبین مولی محمد حسین قمشه ای بزرگ شد و سال 1338 به مشهد بازگشت و از آقا

ص: 428

منیر الدین اصفهانی که برای زیارت به مشهد آمده بود و نیز از شیخ محمد باقر آیتی بیرجندی در سال 1348 و شیخ عباس قمی اجازه دریافت کرد.

ایشان از تحقیق و تألیف نیز غافل نبود و علاوه بر تقریرات فقه و اصول، شرحی بر کفایه مرحوم آخوند خراسانی نوشت که هم اکنون در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی نگهداری می شود.

عنوان المعارف، عنوان البراهین فی رد المخالفین، المغنی فی رد الصوفی، تنبیه الجاهلین یا ندای حق، رساله منظوم ارشادیه فی رد الصوفیه، توشه قبر و مناجات نامه از آثار چاپ شده ایشان است که بیشتر ناظر بر مخالفت با اهل تصوف می باشد.

حاج شیخ علی مقدس زندگی بی آلاشی داشت و علی رغم داشتن اجازه نامه هایی از بزرگان حوزه های علمی در وجوهات تصرف نمی نمود و برای چاپ آثار خود از فروش ملک موروثی و اجدادی در گناباد استفاده نمود.

آخرین سالهای حیات مرحوم معصومی در مشهد سپری شد و شب هفتم ماه صفر سال 1379 ه ق در 78 سالگی درگذشت و پیکرش در صحن عتیق جلو قبر مرحوم حاج شیخ حسنعلی نخودکی به خاک سپرده شد.

غلامرضا جلالی

(387)

معین الغرباء-ابو القاسم

(-1339 ه ق)

حاج میرزا ابو القاسم مشهور و ملقب به «معین الغرباء» فرزند عبد الوهاب بن محمد بن حسین خراسانی از مشاهیر علمای عصر خود بود.

وی مقدمات و سطوح را در مشهد آموخت و بعد به نجف اشرف مهاجرت کرد و از محضر میرزا حبیب الله رشتی و آخوند ملا علی نهاوندی استفاده کرد و علم اخلاق و سلوک را از آخوند ملا حسینقلی همدانی و آقا سید محمد رضا فراگرفت و پس از آن به مشهد مراجعت کرد و به تدریس پرداخت. در

ص: 429

چهارم ماه صفر سال 1339 ه. ق وفات یافت و در دارالسیاده حرم حضرت رضا علیه السلام مدفون گردید. فضل الله بدایع نگار آستان قدس رضوی فرزند اوست.

یکی از صفات بارز ایشان مخالفت با بیگانگان بود، از آنجاکه آقا خان محلاتی رئیس فرقه اسماعیلیه در هندوستان تحت حمایت انگلیس بود اسماعیلیان مقیم دیزباد نیشابور بدین جهت خود را تحت حمایت دولت انگلیس می دانستند و او نیز بدین سبب با آنان مخالفت می ورزید و چندی هم از جانب دولت تحت فشار بود و مدتی به نجف اشرف تبعید گردید و مورد حمایت مرحوم آخوند خراسانی قرار گرفت.

گنجینه دانشمندان 167/7-168؛ ضمیمه تاریخ علمای خراسان/306؛ شرح حال رجال ایران 14/6.

ابراهیم زنگنه

(388)

مقدس-حسن

(-1409 ه ق)

آیت الله حاج شیخ حسن مقدس فرزند آیه الله حاج میرزا علی مقدس تبریزی از علما و ائمه جماعت تهران بوده و سالها در مسجد قلعهک به اقامه نماز جماعت و ترویج و نشر احکام اسلامی اشتغال داشته است تا اینکه در ذیقعده سال 1409 ه ق مطابق روز 27 خردادماه 1368 ه. ش در تهران به رحمت ایزدی پیوست و برحسب وصیت نامبرده جنازه اش را به مشهد حمل کردند و در غرفه 48 صحن

ص:430

نو(آزادی)جوار حضرت ثامن الحجج علیه السّلام به خاک سپردند.

سنگ لوح مرقد واقع در غرفه 48 صحن آزادی و اظهارات مستحفظ غرفه.

ابراهیم زنگنه

(389)

مقدّس-حسین

(1312-1408 ه ق)

شیخ حسین مقدس فرزند مرحوم حاج ملاّ یوسف از علما و فضلا و خوشنویسان معاصر خراسان است که در بیست و یکم ماه مبارک رمضان سال 1312 ه ق در مشهد متولد شد. پس از رشد لازم و فراگیری خواندن و نوشتن به تحصیلات علوم دینی پرداخت و ادبیات را در مدرسه فاضلیّه از مرحوم حاجی محقق و سایر فضلا فراگرفت.

سپس در سال 1340 درس مرحوم آیه الله العظمی حاج آقا حسین قمی شرکت کرد و از محضر ایشان بهره های فراوان گرفت و ضمن استفاده درسی امور کتابت ایشان را نیز برعهده داشت و از هر جهت مورد اعتماد و اطمینان ایشان بود.

پس از تشرف ایشان به کربلا از سوی وی و اعظام علما به اخذ امور حسبیه می پرداخت، ولی هیچ وقت از تحقیق و مطالعه غافل نبود و رساله ای در لباس مشکوک و فوائد متفرقه نوشت و نیز در سال 1342 ه.ق به تقاضای مقرّب السلطنه به تألیف کتابی در تعقیبات و زیارات پرداخت، لکن با معزول شدن مقرّب السلطنه، وی تألیف آن را به اتمام نرسانید.

مرحوم شیخ حسین علاوه بر اجازات امور حسبیه، اجازات روایی از

ص: 431

اعلام عصر داشت و نخستین کسی که به ایشان اجازه‌ی روایی داد، مرحوم محدّث قمی در سال 1348 قمری بود. اجازات دیگر ایشان از شخصیت‌های زیر است:

1- علامه شیخ محمّد صالح مازندرانی در سال 1366 ه.ق.

2- آیه الله العظمی سید محمّد هادی میلانی در سال 1362 ه.ق.

3- علامه آقا شیخ بزرگ تهرانی مؤلف الذریعه در سال 1365 قمری.

4- علامه میرزا محمّد علی اردوبادی در سال 1368 ه.ق.

5- آیه الله سید فخر الدین امامی کاشانی در سال 1383 ه.ق.

معظم له انواع خط را به خوبی و با کمال استادی می نوشت و پس از عمری خدمت به اسلام و مسلمین در 96 سالگی در روز سه شنبه هفدهم ربیع المولود سال 1408 ه.ق دار فانی را وداع گفت و در صحن نو(آزادی) مدفون گردید.

بر لوح قبرش این عبارت کتیبه شده است:

«مرحوم مبرور عالم ربّانی حجه الاسلام و المسلمین آقا شیخ حسین بن یوسف مشهور به مقدس.

شیخ حسین مقدس آنکه نزد گام جز به رضای ولی و ایزد یکتا

وز پس عمری صلاح و خدمت و نیکی «رفت ز لیبک حق به پرده عقبی»

دانشور بلندپایه مرحوم حاج شیخ محمّد باقر ساعدی فرزند ایشان است.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/318.

ابراهیم زنگنه

(390)

ملاباشی - محمّد باقر

(-1320 ه.ق)

آیه الله میرزا محمّد باقر ملاباشی فرزند مرحوم علامه میرزا محمّد ملاباشی از علما و دانشمندان قرن 13 و 14 هجری است و خاندانش از فقهای عصر خویش بوده اند.

وی در اواخر سلطنت فتحعلی شاه قاجار (1212-1260 ه.ق) در شیراز در خانواده ای روحانی و متقی به دنیا آمد و از محضر پدر و سایر

بزرگ شیراز مانند حاج شیخ مهدی کجوری، شیخ ابو تراب فرزند شیخ مفید (زاهد شیرازی) استفاده برد؛ آنگاه به اصفهان رفت و سطوح مختلف را در محضر ملا عبد الجواد خراسانی معروف به مدرّس کبیر، ملاّ محمّد باقر تنکابنی و مرحوم حاج شیخ محمّد باقر به اتمام رسانید. سپس راهی عتبات عالیات گردید و از محضر دانشمندان فراوانی به خصوص پسر خاله اش مرحوم میرزا محمّد حسن شیرازی استفاده برد و به درجه اجتهاد نایل آمد.

چون به ایران مراجعت کرد، به ترویج و نشر احکام اسلامی پرداخت.

وی در طول عمرش با فرزندان وصال شیرازی شاعر معروف ایران مخصوصاً میرزا احمد وقار شیرازی و میرزا ابو القاسم فرهنگ ارتباط نزدیک داشت و از اطلاعات ادبی و مذهبی یکدیگر استفاده می بردند، از مرحوم ملاّباشی حواشی عدیده ای در ریاضیات، دعوات و علوم دیگر در دست است که متأسفانه به چاپ نرسیده است.

آیه الله ملاّباشی که عمری را در خدمت به اسلام و مسلمانان سپری کرد، سرانجام در شب بیستم جمادی الآخر سال 1320 ه ق در مشهد درگذشت و به دستور نصیر الملک دوم نایب التولیه وقت آستان قدس رضوی پس از تشییع باشکوهی در دارالضیافه حرم مطهر رضوی نزدیک گنبد الله وردی خان مدفون گردید.

(391)

ملاّباشی - مرتضی

(-1387 ه ق)

حاج آقا مرتضی ملاّباشی فرزند حاج میرزا رضا، از علمای بلندپایه اصفهان بود و در سال 1387 در این شهر درگذشت و جنازه ایشان به مشهد منتقل گردید.

ابراهیم زنگنه

ملا رفیعا - گیلانی - محمد رفیع

ص: 433

(392)

منجم-مهدی

(-1337 ه ق)

حاج مولی مهدی منجم در علوم ریاضی دست داشت و روزها در یکی از حجره های فوقانی مدرسه دودر زندگی می کرد و شبها به خانه خود می رفت. تعدادی تقویم استخراج کرده بود و هر ماه در چندین جای حرم می آویخت تا زیرین و مجاورین از آن استفاده کنند و پس از اتمام ماه تقویم ماه نورا جای آنها قرار می داد.

حاج مولی مهدی رمضان سال 1337 ه ق در مشهد درگذشت. زندگی او را شاگردش سید جلال الدین تهرانی در گاهنامه ای که سال 1313 ه ش به چاپ رسانده، آورده است و آقابزرگ سال 1310 ه ق که همراه پدر خود به مشهد رفته بود، محضر او را درک کرد.

الذریعه 224/8.

غلامرضا جلالی

(393)

مؤذن-محمّد علی

(-1078 ه ق)

شیخ محمّد مؤذن از علما و عرفای عصر خود به شمار می رفت. قرآن را از حفظ داشت و از خدمتگزاران آستان قدس رضوی بود. در ادبیات فارسی دست داشت و غزلهای عارفانه ای می سرود. کتاب «تحفه عباسی» از آثار اوست. سال 1078 ه ق در مشهد درگذشت و در صحن عتیق دفن شد.

ستارگان در کنار خورشید ولایت/23.

(394)

مؤذن علوی-حاج آقا

(1285-1374 ه ش)

ایشان سال 1285 ه ش در خانواده ای متقی در مشهد دیده به جهان گشود. پدرش میرزا حسن از سادات جلیل بود و روزگار کودکی، او را تنها گذاشت و خود به دار ابدی شتافت.

مرحوم مؤذن در دامن پرمهر مادر بزرگ شد و به خاطر علاقه زیادی که به کسب

ص: 434

معارف اسلامی داشت در ده سالگی به حوزه علمیه وارد گردید و به تدریج در خدمت اساتیدی چون آیات میرزا احمد مدّس، ادیب نیشابوری، میرزا علی اکبر نوغانی، حاج شیخ مجتبی قزوینی، حاج شیخ هاشم قزوینی و آیه الله العظمی سید محمد هادی میلانی با رموز علوم حوزوی آشنا شد.

وی هم زمان با تحصیل به تبلیغ اهتمام ورزید و برای بهره گیری از منابع خارجی به فراگیری زبان فرانسه پرداخت و مدتی هم در دانشکده علوم معقول و منقول تحصیل کرد. علوی زندگی عارفانه و بسیار ساده ای داشت و بیشترین وقت خود را صرف ترویج فرهنگ و معارف الهی می نمود.

مرحوم علوی صبح روز 11 محرم 1413 در حوالی قوچان به دار بقا شتافت و به دستور آیه الله واعظ طبسی تولیت عظمای آستان قدس رضوی، در صحن قدس حرم مطهر به خاک سپرده شد. مجموعه آثار علوی از یادگارهای قلمی او است که درباره فضائل و مناقب پیشوایان تشیع بحث می کند.

ابراهیم زنگنه

(395)

موسوی-سید موسی

(1308 ه ق-)

سید موسی فرزند سید قاسم موسوی معروف به «قطب المحدثین» از فضلالی اهل منبر و ذاکر اهل بیت خاندان عصمت و طهارت بود.

اصل وی کشمیر هند بود و سال 1308 ه ق در آنجا متولد شد و پس از چندی به اتفاق مرحوم پدرش به مشهد آمد و تحصیلات خود را در مشهد آغاز

ص: 435

و از محضر استادانی چند استفاده نمود.

صرف و نحو و معانی و بیان را نزد ادیب اول و حاج شیخ عبد الحسین سرولایتی و حاج محقق نوقانی و حاج شیخ محمد فاضل بسطامی و سید یحیی نحوی خواند و منطق را از شیخ غلامرضا طباطبائی خراسانی و شیخ محمد رضا یزدی فراگرفت و فقه و اصول را از محضر مرحوم حاج شیخ ذبیح الله قوچانی بزرگ و حاج شیخ حسن برسی بهره برد و نیز حکمت را در سالهای متمادی از محضر مرحوم حکیم شهیدی معروف به آقابرگ حکیم استفاده کرد.

وی بر حسب وظیفه ای که بر دوش خود احساس می کرد متجاوز از پنجاه سال از طریق منبر و موعظه به خدمات دینی و ترویج و نشر احکام اسلامی پرداخت و از ابتدای ورود بدین جرگه مقدس از معاریف و عاظم مشهد به شمار می رفت تا اینکه بعد از عمری طولانی درگذشت و در جوار حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

گنجینه دانشمندان 156/7.

ابراهیم زنگنه

(396)

موسوی-علیرضا

(-1374 ه ق)

سید علیرضا موسوی معروف به «زاهد» از علما و مجتهدان قرن چهاردهم هجری است. او روزگاری بین شیعیان قندهار و کابل قائد دینی و نماینده مراجع تقلید نجف اشرف مخصوصاً مرحوم آیه الله نائینی و صدر بود. پس از هجرت به ایران و توطن در مشهد مقدس رضوی و ادامه تحصیلات عالی دینی به مقام شامخ فتوا و اجتهاد رسید و مرحوم آیه الله شیخ محمد حسین آل کاشف الغطاء علاقه ای خاص به ایشان داشتند. چهل سال ساکن مشهد بود و در کمال قدس و زهد و تقوا در دین بسر برد. پس از 67 سال عمر بجز چند جلد کتاب «وقف اولاد» ما ترک و ثروتی نداشت. دو فرزند ذکور به نامهای سید محسن واعظ و سید علی اکبر واعظ موسوی (محب الاسلام) نویسنده و خطیب معروف و یک دختر از وی باقی ماند. به وقت مرگ به فرزندان خود

ص: 436

گفت: «مرا ببخشید که برای شما مال نگذاشته‌ام، اما پس از من احدی از من گله نخواهد کرد. از شما نمی‌خواهم که برای من یک رکعت نماز یا سوره‌ای از قرآن بخوانید. و کسی ادعای ده شاهی طلب مرا از شما نخواهد کرد.»

ایشان به خوراک و نوشاک طبیعی علاقه داشت و بیشتر با خرما و کشمش چای می‌خورد و آرد مصرفی خود را از روستا فراهم می‌ساخت، آن را در خانه خمیر می‌کرد و خمیر را برای پخت به نانویی واگذار می‌نمود. ایشان از رسانه‌های عمومی استفاده نمی‌کرد.

روزی هنگام وضو با خود حدیث نفس می‌کرد و می‌گفت: «ای دنیا از تو خیری ندیدم» پس از اندکی با خنده گفت: «ای دنیا تو هم از ما خیری ندیدی».

وی نیمه رجب سال 1374 ه ق در مشهد درگذشت و در صحن انقلاب (عتیق) نزدیک ایوان عباسی به خاک سپرده شد.

دفتر یادبود کتابخانه وزیر یزد، 407/4، گفتار پیشوایان دین.

غلامرضا جلالی

(397)

موسوی-عماد الدین یحیی

(-558 ق)

عماد الدین یحیی فرزند کمال الدین علی (م 522 ق) از نوادگان قاسم بن حمزه بن موسی کاظم علیه السلام. فردی پرهیزگار و از نقبای مشهد بوده است که در ماه شوال 558 ق در این شهر درگذشت و پس از او فرزندش ریاست و نقابت سادات مشهد را به عهده گرفت.

لباب الانساب 594/2، الشجره المبارکه که فخر رازی/95-96.

محمد جواد هوشیار

(398)

موسوی-موسی بن احمد

(قرن 6 ق)

موسی بن احمد از نقبا و سادات مشهد و همچنین از نوادگان قاسم بن حمزه بن موسی کاظم علیه السلام که در مشهد، قبل از 565 ق، درگذشت و طبق گزارش بیهقی قبر وی در مشهد بوده است.

ص: 437

موسوی اصفهانی - عبد الحمید

(1314-1381 ه. ش)

سید عبد الحمید موسوی اصفهانی فرزند مرحوم آیه الله حاج سید علی موسوی اصفهانی و از نوادگان مرحوم آیه الله العظمی سید ابو الحسن موسوی اصفهانی (1284-1365 ه. ق) به سال 1354 ه. ق/1314 ه. ش در نجف اشرف چشم به جهان گشود. دوران طفولیت و کودکی را در همان زادگاهش سپری کرد. و وارد حوزه نجف شد و از محضر اساتید بزرگ حوزه نجف اشرف بویژه مرحوم آیه الله العظمی سید ابو القاسم خوبی بهره های علمی و معنوی برد.

در سال 1350 ه. ش به ایران مهاجرت کرد و پس از یک سال اقامت در مشهد مقدس رضوی، در پی رحلت پدر بزرگوارش به جای پدر در صحن مطهر رضوی علیه السلام تا سال 1360 ه. ش اقامه نماز جماعت نمود.

سید عبد الحمید موسوی اصفهانی علاوه بر اقامه نماز جماعت سطوح فقه و اصول را در حوزه علمیه مشهد تدریس می کرد و مدت زیادی هر شب شنبه جلسه قرائت و تفسیر قرآن را برای نزدیکان خود در منزلش برگزار می نمود. از دیگر توفیق های وی اقامه مجلس روضه خوانی و عزاداری در روزهای پنجشنبه هر هفته و نیز مناسبت های سوگواری بود. از آثاری که از وی بجای مانده است تقریرات دروس خارج اساتید و بحث های

تفسیری شب های شنبه می باشد.

سید عبد الحمید در کنار تدریس علوم دینی و پاسخ گویی به احکام فقهی مورد نیاز مردم به وضع فقرا و مستمندان بویژه در اواخر عمرش رسیدگی می کرد و خانواده های نیازمند زیادی را تحت پوشش قرار داد و با تهیه منزل و جهیزیه برای نوعرسان خدمات شایسته ای را انجام داد. وی از سعه صدر و اخلاق حسنه و روی گشاده برخوردار بود.

همواره مورد توجه و مشورت فامیل، در حل مشکلات و گرفتاریها بود. و سرانجام پس از عمری تلاش نیمه شب جمعه پنجم رجب سال 1423 ه ق/ 22 شهریور 1381 ه. ش در سن 69 سالگی در بیمارستان امام رضا علیه السلام در حالی که مشغول تلاوت قرآن بود چشم از این جهان فانی فرو بست و به دیار حق شتافت. پیکر آن مرحوم پس از تشییع باشکوه با حضور علما و روحانیون و دیگر اقشار مردم مشهد و اقامه نماز توسط مرحوم آیه الله سید جواد فقیه سبزواری، در صحن جمهوری حرم مطهر امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

حیات جاودانی، زندگی آیه الله العظمی سید ابو الحسن موسوی اصفهانی/ 71-369.

علیجان سکندری

(400)

موسوی اصفهانی-علی

(1332-1393 ه ق)

مرحوم آیه الله سید علی موسوی اصفهانی معروف به «آیت الله زاده اصفهانی» فرزند سوم مرحوم آیه الله

ص: 439

العظمی سید ابو الحسن اصفهانی که سلسله نسب ایشان با 32 واسطه به امام کاظم علیه السلام می رسد از علما و مجتهدان معاصر است. او سالها در کربلای معلی و نیز مشهد مقدس به اقامه نماز جماعت اشتغال داشت و بر جنازه پدرش در یازدهم ذیحجه سال 1365 ه ق در صحن مطهر حضرت امیر المؤمنین علیه السلام نماز خواند.

وی در روز 19 ذیحجه سال 1332 ه ق در نجف اشرف و در خانواده علم و فقاہت متولد شد و به تحصیلات علوم حوزوی پرداخت. ادبیات، منطق، فلسفه و علم اصول و فقه را در حوزه علمیّه نجف در خدمت آیات گرامی مانند حاج میرزا حسن سیادت و حاج شیخ مجتبی لنگرانی و شیخ صدری بادکوبه ای آموخت. سپس دروس خارج فقه و اصول را نزد پدر بزرگوارش دوره دید و به درجه عالی اجتهاد رسید. و از محضر پدر و مرحوم آیه الله حاج شیخ ضیاء الدین عراقی اجازه اجتهاد گرفت و به اخذ اجازه در امور حسبیه از حضور آیه الله حاج میرزا حسین نائینی نایل آمد.

آیت الله زاده اصفهانی در حدود سال 1362 ه ق از نجف اشرف به کربلای معلی هجرت کرد و در حوزه علمیّه آنجا به تدریس و بحث پرداخت و نیز در صحن و گاهی در حرم مطهر ابی عبد الله الحسین علیه السلام اوقات سه گانه را به اقامه نماز جماعت مشغول بود. جمعیت نمازگزاران و اقتداکنندگان به ایشان به حدی بود که صحن و اطراف آن پر از جمعیت می شد و گاهی تعداد تکبیرگویان مخصوصا در مناسبتهای خاص مذهبی مانند تاسوعا، عاشورا، اربعین حسینی و 28 ماه صفر المظفر به 14 نفر می رسید.

چون آیه الله العظمی آقا سید ابو الحسن اصفهانی خود را مستطیع نمی دید به حج نرفت و آن مرحوم بعد از رحلت پدر به نیابت ایشان به مکه معظمه مشرف شد و بعد از بازگشت در سال 1367 ه ق به ایران هجرت کرد و در مشهد مقدس جوار بارگاه ملکوتی

حضرت رضا علیه السلام اقامت گزید. وی ضمن تدریس و بحث و ارشاد مردم به اقامه نماز جماعت در صحن عتیق و در حرم مطهر ثامن الحجج قسمت بالاسر مبارک مشغول بود تا اینکه به بیماریهای مختلف مانند عارضه کبدی مبتلا شد و حدود یک سال گاهی در بیمارستان و گاهی در منزل بستری بود.

سرانجام بیماری اش شدت گرفت و در شب 18 ماه رمضان سال 1393 ه ق دار فانی را وداع گفت. روز بعد جنازه اش با تشییع باشکوه طبقات مختلف، در میان اندوه انبوه مردم مشهد در کنار دیوار سمت راست رواق دارالسلام حرم مطهر رضوی به خاک سپرده شد.

مرحوم اصفهانی از حشر و نشر با مردم احتراز می کرد. در اوقات بیکاری به اذکار و نمازهای مستحبی و عبادات مختلفه می پرداخت. همه روز اوایل طلوع آفتاب در وقت مراجعت از حرم به سوی منزل، مقدار زیادی نان و پنیر در زیر عبایش پنهان می کرد و به نیازمندان و مستضعفان می داد.

ایشان از تصرف در وجوهات پرهیز می کرد. حتی زمانی که در نجف بسر می برد، مرحوم پدرش شهریه ای برایش تعیین نموده بود، ایشان در مصرف آن صرفه جویی می کرد و خانواده اش در تنگدستی زندگی می کردند و در آخر هر ماه باقی مانده شهریه را به پدر باز می گرداند.

تالیفات خطی متعددی از وی باقی مانده که از آن جمله کتابی است به نام «زبدہ التالیف» در 19 جلد.

از ایشان یازده فرزند پسر بجا مانده که سه نفر آنها به نامهای حجج اسلام سید عبد الحمید، سید محمد و سید جعفر در کسوت روحانیت می باشند.

غلامرضا جلالی

(401)

موسوی تونی- میرک

(-1098 ه ق)

میرک موسوی تونی فرزند میر محمد اکبر حسینی، عالم فاضل، متکلم،

ص: 441

فقیه و مدرس بلندپایه بود. در مشهد سکونت داشت و در آستان قدس تدریس می کرد. و در شعبان سال 1098 ه ق درگذشت. محمد صادق نیشابوری و محمد تستری از شاگردان او هستند. رساله ای در زکات به فارسی نوشته است.

وقایع السنین/742، طبقات اعلام الشیعه/604-605

غلامرضا جلالی

(402)

موسوی حجازی خراسانی -

ابو القاسم

(-1341 ه ش)

حجه الاسلام و المسلمین حاج سید ابو القاسم موسوی حجازی خراسانی از علما و دانشمندان قرن چهاردهم هجری است. وی پس از تحصیلات و رسیدن به مقام اجتهاد چندین سال در مشهد تولیت مدرسه پریزاد، واقع در بالاسر حضرت را به عهده داشت. سپس به تهران هجرت نمود و در شمار علما و ائمه جماعت آنجا قرار گرفت و به تقوا و ورع و زهد و پارسایی موصوف بود.

او در ضمن خدمت به مردم عمر خویش را به پاکی و صداقت گذرانید و در میان روحانیون و علمای محترم تهران شهرت بسزایی داشت و مورد توجه عموم و بویژه مورد علاقه تام مردم بازار بود. در 26 اسفندماه سال 1341 ه. ش در تهران درگذشت و بنا بر وصیتش جنازه او با تجلیل فراوان و تشییع باشکوهی به مشهد حمل گردید و در باغ رضوان جوار حضرت ثامن الائمه مدفون شد.

مرحوم حجازی در شعر و ادب نیز دست داشت و تألیفات سودمندی از وی به جای مانده که برخی از آنها عبارتند از:

قانون و حکومت در اسلام، عقده ها و مشکلات مذهبی، داستانهای کوتاه، مشکلات مذهبی جوانان، تا مرز عدالت (مجموعه داستان)، از نشانه های اوست... در تفسیر و تحلیل آیه بیستم سوره روم، جزوه ای به نام نگاهی به مهدی علیه السلام.

ص: 442

موسوی خلخالی - محمد صادق

(1307-1368 ه ش)

حجه الاسلام و المسلمین مرحوم حاج سید محمد صادق موسوی خلخالی فرزند آیه الله حاج سید علی موسوی خلخالی از مشاهیر علمای معاصر است و نسبش از سوی مادر به خاندان شیخ شعبان فقیهی گیلانی منتهی می شود.

وی به سال 1307 ه ش در نجف متولد شد، ادبیات را نزد شیخ مرتضی فقیهی و سطوح را خدمت اساتید حوزه نجف فراگرفت و در درس خارج پدرش و آیه الله العظمی خویی شرکت نمود و سال 1342 ه ش از طرف آیه الله العظمی حکیم و بنا به دعوت عده ای از مردم کاظمین و بغداد به آن دو شهر رفت و به اقامه نماز در مسجد بازار بغداد و مسجد حارثیه پرداخت و تفسیر و معارف اسلامی تدریس می نمود.

در اواخر سال 1350 ه ش بر اثر فشارهای رژیم بعث مجبور شد عراق را ترک کند و در سال 1351 ه ش به امامت مسجد اعظم تهران واقع در خیابان «شیخ صفی» منصوب شد. در خلال هشت سال جنگ تحمیلی عراق علیه ایران به جبهه رفت و آمد داشت و از خانواده شهدا و معلولان دلجویی می کرد و سال 1362 ه ش به کمک عده ای از نیکوکاران، در مانگاهی به نام «امام جعفر صادق علیه السلام» در کنار مسجد اعظم تهران تأسیس نمود. روز 25 محرم سال 1410 ه.ق/ششم شهریور

1368 ه ش در 61 سالگی درگذشت و برحسب وصیتش در مشهد غرفه 48 ضلع شرقی صحن آزادی حرم به خاک سپرده شد.

ابراهیم زنگنه

(404)

موسوی گرمارودی -

محمد علی

(1292-1375 ه.ش)

آیه الله سید محمد علی موسوی گرمارودی، روز جمعه سوم شوال 1331 ه.ق/1292 ه.ش در روستای گرمارودی الموت قزوین چند کیلومتر بالاتر از قلعه حسن صباح، در دل کوه های بسیار بلند البرز مرکزی به دنیا آمد.

پدر وی سید علینقی، از معدود با سوادهای آن روستا و ریش سفید محل و داور و وکیل دعاوی آنان بود.

در 5 سالگی در مکتب خانه گرمارود، نزد ملا محمود طالقانی قرآن و سپس در روستای ورک صرف و نحو آموخت. او خوشنویسی را از همان کودکی، نزد میرزا مهدی اهل طالقان، آموخته بود.

خانواده اش در فصل پاییز به روستای مزرک در تنکابن می رفت و اواخر خرداد به گرمارود بازمی گشت.

بنابراین، بخشی از آموخته های دوران کودکی ایشان، در تنکابن انجام یافته است.

در تنکابن، یکی دو سال در دبستان های دوره احمد شاهی، در روستای خرم آباد درس خواند. صمدیه و سیوطی و مغنی را تابستان ها، وقتی به الموت بازمی گشت، نزد مرحوم شیخ

ص: 444

فضل الله قمقما می بالاروچی فراگرفت.

در روستای مرزدشت تنکابن که به سبب حضور مرحوم شیخ کبیر حوزه علمی خوبی داشت، تا سن 16 سالگی، برخی مقدمات و بخشی از سطح را آموخت.

سرانجام ربیع الاوّل سال 1349 ه. ق/ 1309 ه. ش در 17 سالگی به قم رفت.

رئیس حوزه علمیّه قم، مرحوم آیه الله العظمی حاج شیخ عبد الکریم حائری، سرپرستی معنوی هر گروه از طلاب را به اعتبار اینکه از کدام منطقه کشور می بودند، به یک تن از مشاهیر همان منطقه سپرده بود. و اینان با فعل و عمل و حتی با قول و سخن خویش، مردانی بزرگ تربیت می کردند. در کلامشان تأثیری وجود داشت که در سخن دیگران، نبود.

از جمله این بزرگان، مرحوم آیه الله حاج شیخ علی اکبر الهیان معلم بزرگ اخلاق و پرهیزگاری بود که مرحوم حائری، سرپرستی طلاب قزوین و گیلان را به وی، سپرده بود.

گرمارودی قدری از سطح و رسائل و مکاسب را نزد مرحوم الهیان خواند.

هوش بسیار و صفای روستایی و منش ایشان، توجّه مرحوم الهیان را به او جلب و آن بزرگمرد، او را به عنوان «هم حجرة» خود، انتخاب کرد.

در سال 1315 ه. ش، مادرش در گرمارود فوت کرد. در تابستان همان سال، همراه آیه الله حاج شیخ علی اکبر تسخیری به طور قاچاق از خرمشهر و اروندرود، برای ادامه تحصیل به نجف سفر کرد. در نجف، نزد آیات عظام: سید ابو الحسن اصفهانی خارج فقه و مشکینی و آقا ضیاء عراقی خارج اصول و آقا شیخ مرتضی طالقانی خارج اسفار را خواند و از دست آیه الله العظمی اصفهانی تصدیق اجتهاد و اجازه روایت گرفت و به قم بازگشت.

در تابستان 1318 ه. ش با دختر حاج شیخ جعفر روحانی وصلت کرد و پاییز همان سال از راه قزوین، برای ادامه تحصیل و نیز تدریس به قم

ص: 445

بیشتر در درس آیات ثلاث (خوانساری، حجت، صدر) و بویژه درس فقه آیه الله خوانساری و کمتر در درس آیه الله العظمی بروجردی، حاضر می شد. او تا 38 سالگی، تحصیل کرد و بقیه عمر را تنها به تدریس گذراند و هیچ گاه امامت جماعت و منبر را نپذیرفت.

مرحوم موسوی گرمارودی علاوه بر درس های رسمی، به ریاضی و جبر و هیئت بسیار علاقمند بود و سخت ترین مسائل را سریعا از طریق رهیافت های خود، حل می کرد. او حافظه بسیار قوی داشت. جزئیات دیده ها و شنیده های تمام عمر خود را از سه چهار سالگی به بعد، در حافظه داشت. از پنج گنج نظامی تقریبا تمام شعرهایی را که دوست داشت و اغلب ابیات خسرو شیرین و لیلی و مجنون و از دیوان حافظ و طاقدیس شیخ نراقی و شمع جمع فؤاد کرمانی و قصائدی از قآنی در مدح آل الله، بسیار در سینه داشت.

از دیوان های شعرای عرب هم، اشعار مدحیه چهارده معصوم علیهم السلام را غالبا حفظ کرده بود و تا اهل ادب را می یافت، می خواند و ظرائف ادبی آن را با لذتی شرح می داد که شنونده همان قدر که از آگاهی از این ظرائف، بهره مند می شد، از لذت او نیز لذت می برد. بویژه قصیده بلند ملا مسیحای فسوی را در مدح حضرت امیر سلام الله علیه، بسیار زمزمه می کرد.

جامعیت علمی از ویژگی های دیگر اوست. او در بیشتر مناظرات علمی پیروز بود، در محضر او مناظرات علمی بسیار صورت می گرفت، زیرا در خانه اش باز بود و دائما دوستان عالم او از قم، قزوین، رشت، لاهیجان، آستانه اشرفیه و مشهد نزد او می آمدند. او با وجود آنکه جزو اصحاب مکتب تفکیک و دوست و همراه آیه الله حاج شیخ مجتبی قزوینی بود، اسفار ملا صدرا و منظومه حاج ملا هادی و قبسات میرداماد را درس می داد و از

فصاحت بیان و وسعت مطالعه برخوردار بود. تقریباً تمام ایامی که درس نمی داد، مطالعه می کرد. لذا همواره، با دست پر وارد بحث می شد.

جز 14 سال اخیر زندگی اش که زمینگیر شده بود، در تمام عمر، ماه مبارک رمضان را، از شب تا صبح نمی خوابید و به عبادت و مطالعه می گذراند، و در شب های دیگر سال هم، همواره تا پاسی از شب مطالعه می کرد.

در کنار اطلاعات تخصصی خویش از فقه و اصول و درایه و کلام و تفسیر و عرفان و ملل و نحل و علوم غریبه و ادب عرب و شعر و ادب فارسی و... در همه زمینه های دیگر هم اهل تقنن در مطالعه بود و جامعیت داشت. ایشان کتابخانه 24000 جلدی خود را به آستان قدس رضوی تقدیم کرد.

وی، بیان و زبان بسیار پاکی داشت، یعنی، در تمام عمر هیچ کس حتی کودک دوساله را جز با خطاب آقا یا خانم، مخاطب نساخت. هرگز با صدای بلند، با احدی سخن نگفت، در تمام عمر، کسی از زبان او حتی نسبت به بدخواه وی اگر می داشت، دشنامی حتی ملایم، نشنید. نمونه واقعا کم نظیر مهربانی و خلق پیامبرانه و طراوت روحی و خوش طینتی و بی آزاری بود.

از هرگونه تظاهر و تصنع بیزار بود تعمد داشت که از هیئت یک طلبه معمولی تجاوز نکند. تا 72 سالگی، که از زانوی پای چپ فلج و زمینگیر شد و اداره امور شخصی اش به دست فرزندانش افتاد، شکل ظاهر او ساده بود.

همیشه با طهارت بود و وضو داشت.

در تمام عمر پیش از اذان صبح برای نماز شب برمی خاست و تا هنگامی که آفتاب می زد، او مشغول نوافل نماز صبح و ادعیه بود و چون شب ها هم تا پاسی از نیمه شب بیدار بود، هنگام طلوع آفتاب همچنین بعد از ناهار، قدری می خوابید.

در تمام عمر، چه در حضور دیگران و چه تنها بود، پا دراز نکرد و لم هم نداد.

ص: 447

در تنهایی نیز ادب حضور داشت، در تنهایی نیز چنانکه در حضور بزرگی نشسته باشد، جز دوزانو یا چهارزانو نمی نشست و هیچ گاه در هنگام نشستن لم نمی داد.

از ویژگی های دیگر او، زهد راستین و ناآشکار وی بود. گاهی یک قبا را چند سال پیاپی، می شست و می پوشید ولی چون در منش و روش، بلندطبع و در ظاهر بسیار پاکیزه بود و اهل تظاهر هم نبود، حتی نزدیکانش در نمی یافتند که او سال هاست، با یکدست لباس، سر می کند.

ریشه این جنبه از زهد وی را در استغنای روحش، باید جستجو کرد.

یک بار از وی پرسیده شد: «چرا برخی از اخیار و ابرار، بنا بر آنچه در تاریخ مدون و غیر مدون آمده است، در پی کیمیا بوده اند، ابرار و اخیار که نباید زرپرستی کنند؟ در پاسخ فرمود:

کیمیای حقیقی استغناست، آنان، کیمیا را از آن جهت که به آن ها استغنا می بخشید، می خواستند، نه از سر زرپرستی».

او خود استغنا داشت. تمام دارایی شخصی او، یک عبا و یک قبا و دوسه پیراهن و لباس زیر و یک تسیح ساده و یک کیف جیبی کوچک بود که ناخنگیر و قیچی کوچک خود را در آن می نهاد. وقتی از دنیا رفت، جز این ها هیچ چیز دیگر نداشت.

برجسته ترین و مشخص ترین ویژگی وی عشق شورانگیزی بود که به پیامبر اکرم و امیر المؤمنین و دوازده معصوم دیگر علیهم السلام، و بویژه به حضرت بقیه الله داشت.

اساس هجرت دائمی او به مشهد عشق وی به حضرت امام رضا علیه السلام بود.

با آنکه 14 سال آخر عمر را بر صندلی چرخدار می نشست، گاهی سه بار در روز به زیارت آن حضرت مشرف می شد. همیشه از ضلع جنوبی و از دری که حلقه ای دارد، مشرف می شد، آن حلقه را در دست می گرفت، تقریباً آن را با اشک خود، شستشو می داد و همیشه این بیت شعر را می خواند:

لم یخب الآن من رجاك و من حرك من دون بابك الحلقة.

یعنی کسی که به تو امید بست، و آنکه حلقه در خانه ات را کوبید، ناامید نشد.

این شعر از کسی است که در مدینه، به در خانه حضرت امام حسین صلوات الله علیه رفته و چیزی طلبیده بود، امام علیه السلام چند هزار دینار را از لای در، به طوری که تنها دست مبارکش پیدا بود، به او دادند و فرمودند، آن قدر کم است که شرم دارم خود بیرون آیم، و آن مرد با گریه گفته بوده است که چنین دست بخشنده ای چگونه زیر خاک خواهد رفت؟ کنایه از اینکه بخشندگان همواره زنده اند.

در اواخر حیات، وقتی که در صحن مطهر قدس، سر خاک دخترش می رفت که چند سال پیش به جوانی، در تصادف اتومبیل همراه با شوهرش، از دنیا رفته بود، با اشک آرزومندی می خواند:

آنان که در کنار رضا آرمیده اند کفران نعمت است بهشت آرزو کنند.

ایشان روز 12 بهمن 1375 ه.ش در بیمارستان امام رضا علیه السلام در مشهد زندگی را بدرود گفت و به دیدار دوست اعلی شتافت و در صحن قدس رضوی دفن شد.

علی موسوی گرمارودی

(405)

موسوی ملایری-عبد الله

(-1344 ه ق)

آیه الله حاج سید عبد الله موسوی ملایری از دانشمندان و علمای مشهور قرن 13 و 14 هجری و اصل وی از ملایر بود. وی تحصیلات عالی خود را در عتبات عالیات به پایان رسانید، سپس به مشهد مقدس رضوی آمد و مجاورت اختیار نمود.

وی سالها در مشهد به ترویج و نشر احکام اسلامی مشغول بود و در محل دارالسیاده حرم حضرت رضا علیه السلام اقامه جماعت می کرد. عاقبت روز هفتم محرم سال 1344 ه. ق دار فانی را وداع گفت و در جوار حضرت ثامن الحجج به

ص: 449

خاک سپرده شد.

آیه الله حاج سید ابو القاسم ملایری (1314-1366 ه.ق) که مدتی دراز به جای پدر در دار السیاده اقامه جماعت می نمود و نیز حاج شکوه الواعظین (م):

1368 ه.ق) و آیه الله حاج سید جمال الدین ملایری از فرزندان ایشان هستند.

گنجینه دانشمندان 173-172/7 و 217-218.

ابراهیم زنگنه

(406)

موسویان-حسن

(1300-1364 ه.ش)

سید حسن موسویان فرزند سید احمد از علما و مجتهدین زاهد و پارسای مشهد بود و از عمر 64 ساله خویش حدود 40 سال را در خدمت به اسلام و مسلمین سپری کرد.

وی در سال 1300 ه.ش در مشهد متولد شد و در 4 سالگی پدرش را از دست داد و تحت سرپرستی مادر

پرهیزکارش قرار گرفت. او در 7 سالگی به مدرسه رفت و دوران ابتدایی و متوسطه را با موفقیت به پایان رسانید و پس از اخذ دیپلم به دانشکده افسری راه یافت، اما پس از مدتی به علت بی اعتناییهایی که به امور مذهبی بر دانشکده حاکم بود، آنجا را ترک گفت و برای ادامه تحصیل علوم انسانی به حوزه علمیه مشهد روی آورد.

ایشان در ضمن تحصیل از ترویج اخلاق اسلامی نیز غافل نبود و از همان اوان طلبگی چون از نعمت صدای خوش و قدرت بیان برخوردار بود به

ص: 450

تشکیل جلسات مذهبی و قرائت قرآن مجید و تربیت جوانان و آشنا نمودن آنان با علوم قرآنی همت گماشت؛ و خود نیز در مدت کوتاهی سطوح اولیّه و عالیّه را با موفقیت به پایان رسانید.

سپس به تحصیل دروس خارج فقه و اصول پرداخت و از محضر اساتیدی چند مانند آیه الله العظمی میلانی و آیه الله حاج شیخ غلامحسین تبریزی و آیه الله حاج شیخ هاشم قزوینی بهره وافی و کافی برد و در شمار شاگردان برجسته آنان درآمد.

در کنار تحصیل بر اثر ذکاوت و هوش سرشارش پس از پایان هر درس به تدریس آن شروع می نمود و در ایام تبلیغ هم به سخنرانیهای مذهبی و تنویر افکار عمومی می پرداخت و می توان گفت در تمام مدت تحصیلش هم محصل بود و هم معلم بود و هم مبلغ.

او با وجودی که از قدرت علمی برخوردار بود، هیچ گاه اظهار فضل نمی کرد و دائما به سخنان استاد گوش می کرد. هنگام تدریس هم توجه خاصی به تلامیذ خود داشت و عنوان کتاب و مطلب برایش مطرح نبود. در اواخر کرسی درس ایشان به علت کثرت جمعیت شرکت کننده به یکی از شبستانهای مسجد گوهرشاد انتقال یافت.

موسویان از مردان سیاسی و پیرو خط امام قدس سره بود و در سالهای 1342 و 1343 یکی از مبارزان سرسخت علیه رژیم طاغوت به شمار می رفت و بر اثر سخنرانیهای تندی که علیه حکومت پهلوی کرد به مدت شش ماه به پادگان نظامی چهل دختر تبعید گردید. در آنجا به علت فضائل اخلاقی و حسن خلقی که داشت چنان با نظامیان مأنوس شد که در پادگان، نماز جماعت و مجلس وعظ و خطابه راه انداخت و بنا بر قول یکی از آنها می گفت: «ایشان بر اثر سوابق مبارزاتی شان می بایست در تک سلول می بودند، ولی اکنون با اخلاق حسنه ای که دارند در میان ما می باشند».

مدرسه علمیه موسی بن جعفر علیه السلام که

به سعی و اهتمام او ساخته شده بود و سرپرستی آن را برعهده داشت، در مشهد نخستین مدرسه ای بود که شهریه حضرت امام قدس سره را در ایام خفقان ستم شاهی می پرداخت و تنها مدرسه ای بود که از سوی ساواک مورد هجوم واقع گردید و نیز در اندک مدتی تعطیل شد.

حجه الاسلام موسویان در ایام حیاتش علاوه بر فعالیتهای درس و بحث در جهت خدمت به اسلام و مسلمین خدمات شایانی ارائه داد و آثار مذهبی فراوانی که در تأسیس و احداث آنها دخالت داشته و یا یکی از اعضای هیئت مؤسس آنها بوده است از خود به یادگار گذاشت؛ از آن جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد:

1- مسجد حضرت ابو الفضل در بولوار فرودگاه.

2- در مانگه موسی بن جعفر علیه السلام در خیابان تهران.

3- در مانگه و خیریه محمدآباد.

4- مکتب حضرت خدیجه.

5- مهدیه گرگان.

6- انجمن خیریه محبان الرضا علیه السلام.

7- مسجد امام هادی جنب آپارتمانهای آستان قدس.

8- مسجد 12 امام محمدآباد 9- مسجد موسی بن جعفر در خیابان سرخس.

10- مسجد فاطمه الزهراء در سه راه هنرستان بولوار وکیل آباد.

11- مسجد همّتی در کوچه بازار سرشور.

12- مدرسه علمیه ثامن الائمه علیه السلام.

13- مدرسه علمیه جواد الائمه علیه السلام.

14- مدرسه علمیه موسی بن جعفر علیه السلام.

15- اکثر مؤسسات خیریه شهر مشهد.

16- اکثر دوره های مذهبی شهر مشهد.

علاوه بر این آثار در جهت حمایت از مستضعفین خانه های مسکونی زیادی را ساخت و زمینهای پشت شهرک صدف، زمینهای رضائیه، و زمینهای خیر آباد را ایشان به واجدین شرایط اهدا نمود، ولی در عین حال خود به زندگی زاهدانه اش اکتفا کرد و تا آخر بدون منزل شخصی روزگار

گذراند. اگر گاهی خانه ای به ایشان هدیه می شد یا آن را به مستمندی اهدا می کرد و یا تبدیل به مسجد می نمود و مسجد حضرت ابو الفضل در بولوار فرودگاه یکی از آنهاست. پس از ارتحالش ماترکی نداشت و با مساعدت آستان قدس رضوی روز نوزدهم صفر سال 1404 ه.ق/سال 1364 ه.ش در صحن آزادی غرفه شماره 4 به خاک سپرده شد.

ابراهیم زنگنه

مولانا میرزا-شیروانی اصفهانی - محمد

مولوی صاحب-نبی بخش

(407)

مولوی قندهاری-محمد حسن

(1280-1377 ه.ش)

عارف سالک شیخ محمد حسن مولوی نجفی فرزند حاج شیخ محمد اکبر، از علما و زاهدان معاصر است که

سالها در کشورهای هند و پاکستان و افغانستان به تبلیغ دین اشتغال داشته است.

وی صبح روز جمعه هفدهم ربیع الاول سال 1319 ه.ق/13 تیرماه 1280 ه.ش در خانواده ای متدین در مشهد به دنیا آمد. از هفت سالگی در مشهد به تحصیلات علوم حوزوی پرداخت. بعد از حادثه مسجد گوهرشاد در سال 1314 ه.ش، همراه پدرش به نجف اشرف مهاجرت کرد و در این حوزه به تکمیل معلومات پرداخت و از محضر آیات میرزا محمد حسین نایینی،

ص: 453

حاج آقا ضیاء عراقی، میرزا علی آقا قاضی، شیخ محمد حسین آل کاشف الغطاء و سید ابو الحسن اصفهانی استفاده برد. پس از تکمیل مدارج علمی به عنوان نماینده تام الاختیار آنان به کشورهای هند و پاکستان و افغانستان رفت و طی چهل سال اقامت در این کشورها، به خدمات دینی پرداخت.

ایشان پس از این دوره به کشور عراق برگشت و باز هم در نجف اشرف از محضر آیات سید ابراهیم اصطهباناتی، سید عبد الهادی شیرازی، سید محمود شاهرودی، سید عبد الله شیرازی و امام خمینی قدس سره کسب فیض نمود. و سرانجام در اثر فشار دولت عراق در سال 1355 ه. ش به ایران مراجعت کرد و در زادگاهش مشهد اقامت گزید. در این شهر با تأسیس فاطمیه به ارشاد و رسیدگی به امور مستمندان ادامه داد و صبح روز شنبه 24 مرداد 1377 ه. ش درگذشت و در کفشداری شماره 7 صحن آزادی، به خاک سپرده شد.

ایشان در مدت عمر پرتلاش خود آثار زیادی را پدید آورد. از جمله می توان از این کتابها یاد کرد: غبار نجف، جوانمرد پرنده در ترجمه احوال جعفر طیار و بیست و ششم رجب در ترجمه احوال حضرت ابو طالب علیه السلام و مناسک حج منظوم فارسی.

مرحوم آیه الله مولوی علاوه بر فقاہت در ادبیات فارسی هم تبحر داشت و حدود بیست هزار بیت شعر فارسی سروده است.

غلامرضا جلالی

(408)

مؤید الاسلام - سید جلال الدین

(1309-1242 ه. ش)

سید جلال الدین ملقب به مؤید الاسلام فرزند سید محمد رضا مجتهد کاشانی (1280-1349 ه. ق) از علما و فضلا و نویسندگان قرن 13 و 14 هجری است.

وی در سال 1280 ه. ق/1242 ه. ش در کاشان متولد شد، پس از

ص: 454

آموزشهای مقدماتی برای ادامه تحصیل به اصفهان رفت و مدت پنج سال در آنجا در محضر عبد المعالی، آخوند ملا محمد کاشی و شریعت دانش آموخت.

سپس به کاشان برگشت و بعد از سفر به تهران و مشهد به عراق رفت و در سامراء به حوزه درس میرزا محمد حسن شیرازی پیوست. بعد از سامراء به بندرعباس حرکت نمود و هنگامی که سید جمال الدین اسدآبادی در سال 1304 ه ق وارد بوشهر شد و خواست به تهران برود او نیز با سید به تهران آمد.

چندی در تهران بود بعد روانه عمان شد و پس از مدتی اقامت در آنجا در سال 1308 ه ق به بمبئی و سپس به کلکته رفت و در آنجا مشغول به تجارت گردید و در سال 1311 ه ق/1272 ه ش هفته نامه حبل المتین را منتشر ساخت که انتشار آن تا مدت 39 سال که وی زنده بود، ادامه داشت، و پس از مرگش تعطیل گردید.

هفته نامه حبل المتین در برقرار کردن مشروطیت و تنویر افکار ایرانیان و برانداختن خاندان قاجار تأثیر زیادی داشت، و طی مدت انتشارش 43 بار توقیف شد و از ورود آن به ایران، عراق، افغانستان و ترکیه جلوگیری به عمل آمد، ده نوبت حکومت هند مؤید الاسلام را که عازم حرکت از هندوستان بود، مجبور به توقف ساخت.

مؤید الاسلام در سال 1315 ه ق مجله هفتگی «مفتاح الظفر» را منتشر ساخت. و مدیریت آن را به برادرش سید حسن کاشانی واگذار نمود در سال 1316 ه ق مجله هفتگی آزاد را به چاپ رساند که به صورت ضمیمه مفتاح الظفر رایگان توزیع می شد و در همان سال روزنامه کلکته را به زبان اردو منتشر کرد. در سال 1321 مجله هفتگی «ملک و ملت» را به زبان انگلیسی نشر داد. در سال 1913 میلادی تا مدتی دو روزنامه به نام «حبل المتین» به زبان اردو و زبان بنگالی منتشر ساخت و بدین وسیله بیش از نهصد هزار روپیه اعانه برای صلیب سرخ ترک جمع آوری کرد و به اسلامبول فرستاد.

یکی از شعرا دربارهٔ حبل المتین چنین سروده:

زهر دبیر هنرپرور خرد فرجام امیر ملک سیاست خدیو عصر کلام

مدیر نامهٔ حبل المتین کلکته جلال مملکت جم مؤید الاسلام

حکایت قلم حق نویس و نامهٔ او بشرح ناید اشجار اگر شوند اقلام

تمام گشته بدو نشر پارسی امروز چو شعر تازی بر بو فراس و بو تمام

سروش عرش مساوات پیک آزادی رسول شرح مواسات امام پاک همام

گره گشای سیاست بناخن تدبیر مسیل بند حوادث ببازوی اقدام

تنها کتاب به جا مانده از وی «سیاسه الحسینیه» می باشد. در اواخر عمر مؤید الاسلام بیش از ده سال از هر دو چشم نابینا بود و در سال 1309 ه.ش / 1349 ه.ق در 70 سالگی در کلکته درگذشت و پس از یک سال جنازهٔ او را به مشهد آوردند و در ایوان عباسی در صحن عتیق حرم مطهر حضرت امام رضا علیه السلام به خاک سپردند.

زندگینامه رجال و مشاهیر ایران 99/3-100، تاریخ جراید و مجلات ایران، ج 2؛ مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی، ج 2، شمس الشموس/222، اثر آفرینان 305/5.

غلامرضا جلالی

مهدوی دامغانی - محمد کاظم - دامغانی - محمد کاظم

میبدی - یزدی - حسین

میرخدائی - محمد تقی - رضوی - محمد تقی

(409)

میردامادی - حسن

(1310-1367 ه.ش)

حجه الاسلام و المسلمین حاج سید حسن میردامادی معروف به «نجف آبادی» فرزند مرحوم آیه الله حاج سید هاشم میردامادی نجف آبادی از علما و مفسرین خراسان و نیز از ائمهٔ جماعات مسجد گوهرشاد مشهد و از

ص: 456

جانب مادر نوه مرحوم ملا عبد الله واعظ تبریزی بود که نسلاً بعد نسل از وعاظ به نام تبریز به شمار می رفتند.

وی به سال 1310 شمسی در مشهد متولد شد، تحصیلات ابتدایی را در سمنان و حضرت عبد العظیم گذراند.

پس از رفتن متفقین از ایران در التزام پدر از ری به مشهد آمد و در مدرسه خیراتخان و بعد در مدرسه نواب به تحصیل علوم اسلامی مشغول شد و قسمت عمده ادبیات را نزد ادیب نیشابوری فراگرفت. سطح را نزد مرحوم حاج سید احمد مدرس و مرحوم پدرش شروع نمود. لمعتین و قوانین و معالم و بعد رسائل و مکاسب و کفایه الاصول را از محضر پدر و حاج شیخ هاشم قزوینی استفاده کرد و در سال 1368 ه ق از مشهد به قصد ادامه تحصیل به قم رفت. در آنجا از محضر حضرت آیه الله العظمی بروجردی و آیه الله داماد و فقه و اصول امام خمینی و از درس فلسفه و تفسیر علامه استفاده برد. در خلال این مدت به همراه پدر به عتبات عالیات و مکه معظمه و مدینه منوره مشرف شد. بعد از سفر حج موقتاً به مشهد مراجعت نمود و بنا به تقاضای علمای طراز اول مشهد امامت مسجد جامع گوهرشاد و ادامه برنامه تفسیر پدر به ایشان محول گردید.

میردامادی در همین ایام بیش از هفت سال در محضر آیه الله العظمی میلانی در مشهد حاضر شده اصول و فقه ایشان را تقریر نمود.

ایشان پیوسته به تحقیق و تبیع اشتغال داشت. نوشته های او بجز تقریرات عبارت است از بعضی رسائل و مقالات راجع به تفسیر قرآن که در کتاب معارف اسلام و ارمغان تشیع به

چاپ رسیده است.

وی پس از عمری خدمت به اسلام و مسلمین و ترویج و نشر حقایق اسلامی عاقبت در نوزدهم بهمن سال 1367 ه.ش در مشهد درگذشت و روز بعد در رواق دار الزهد مبارکه حرم مطهر حضرت ثامن الحجج به خاک سپرده شد.

گنجینه دانشمندان 181/7-183؛ روزنامه خراسان 67/11/20؛ فهرست شعبه مدفونین حرم حضرت امام رضا(ع)

ابراهیم زنگنه

(410)

میردامادی-سید هاشم

(1303-1380 ه ق)

آیه الله حاج سید هاشم میردامادی معروف به «نجف آبادی» فرزند سید محمد از علما و دانشمندان و مفسران قرآن مجید است. نسبش با 30 واسطه به محمد دیباج فرزند حضرت امام جعفر صادق علیه السلام می رسد. بسیاری از آباء و اجداد علیه السلام ایشان اهل فضل و دانش بوده اند و نیز رجال و نوابغ علمی

بزرگی مانند علامه میر محمد اشرفی (م 1145 ه ق)، علامه میر عبد الحیب (م 1121 ه ق)، علامه میر احمد عاملی و علامه میر محمد باقر داماد سرسلسله خاندان بزرگ میرداماد که نسبش با 21 واسطه به امام زین العابدین علیه السلام می رسد و رجال بزرگی نظیر سید کمال الدین و سید قوام الدین مرعشی که سالها در منطقه مازندران حکومت داشته اند از میان آنها برخاسته اند. آیه الله میردامادی جد مادری حضرت آیه الله خامنه ای رهبر انقلاب اسلامی ایران است.

میردامادی در سال 1303 ه ق در

ص: 458

نجف اشرف در خاندان فضیلت از مادری فاضله و پاک سیرت به دنیا آمد.

در دوسالگی پدر را از دست داد و در سایهٔ حمایت و مهر مادر دوران کودکی را پشت سر گذاشت. بر اثر فراست و هوش ذاتی از همان اوایل رشد، همت و علاقهٔ فراوانی به تحصیل علم و کمال داشت تا اینکه مقدمات و سطح را نزد مدرسین معروف نجف به پایان رسانید، سپس از محضر آیات عظام آخوند خراسانی، میرزا محمد تقی شیرازی، سید ابو الحسن اصفهانی و میرزا حسین نائینی استفاده برد و به درجهٔ اجتهاد نایل آمد.

در اخلاق و عرفان هم از محضر حاج سید احمد کربلایی و حاج سید مرتضی کشمیری و میرزا جواد آقا تبریزی کسب فیض کرد و در نتیجهٔ کوشش و پشتکار فراوان در سن جوانی به مقام شامخی از علم و عمل دست یافت سپس به ایران مهاجرت کرد و در مشهد مقدس رضوی مسکن گزید. در دوران سیاه رضاخانی و پس از کشتار مردم پیا خاسته در مسجد گوهرشاد به دست عوامل رژیم پهلوی، ایشان به همراه دیگر علمای مشهد دستگیر و زندانی شدند، سپس آیه الله نجف آبادی را به سمنان تبعید کردند و پس از سرنگونی رضا خان در شهریور 1320، آیه الله نجف آبادی به مشهد بازگشت و سالها به اقامه نماز جماعت در مسجد گوهرشاد و تدریس و تألیف اشتغال داشت.

وی مردی متقی و منور الفکر بود و به دور از تعصبات خشک، قضایا را با دلیل و با میزان عقل و شرع دنبال می کرد و با جنجال مخالف بود.

آثاری چند از او به جا مانده است؛ از جمله: رساله ای در رجعت که آیات و روایات مربوطه در آن جمع آوری شده است، ترجمهٔ کتاب سیف الامهٔ نراقی تقریرات مباحث اصول مرحوم نائینی، تفسیر قرآن به فارسی ساده به نام خلاصه البیان.

وی پس از 77 سال زندگی با اخلاص، شب سه شنبه 23 جمادی الآخر سال 1380 ه.ق دار فانی را وداع گفت و در جوار مرقد مطهر

حضرت امام رضا علیه السلام در دار السیاده به خاک سپرده شد.

گنجینه دانشمندان 175/7-180، ضمیمه تاریخ علماء خراسان/308.

غلامرضا جلالی

میرزا بابا- شیرازی- سید ابو القاسم

(411)

میرزا داود

(1190-1240 ه ق)

میرزا داود کوچک ترین فرزند میرزا مهدی شهید است. در سال 1190 ه ق در مشهد پا به دنیا گذاشت. نزد پدر و دیگر علمای آن عصر درس خواند و در علوم چون فقه، حدیث، حکمت و علوم ریاضی مهارت یافت. پس از شهادت پدر با برادرانش میرزا هدایت الله و میرزا عبد الجواد به حج رفت و پس از بازگشت به تدریس روی آورد و در آستان قدس صاحب عناوینی چون «بهاء التولیه» و «وزیر وظایف» بود.

آوازه میرزا داود تا آنجا رسید که از شهرهای مختلف برای تحصیل علوم نزد وی می آمدند و از مجلس درس او بهره می بردند. شیخ محمد تقی اصفهانی ایوانکیفی نویسنده حاشیه معالم، وقتی به مشهد آمد به مدت 14 ماه میهمان او بود. میرزا داود قرضهای او را که بیش از هزار تومان بود از اموال خود ادا نمود و در این مدت فقه و اصول را نزد او تکمیل نمود.

میرزا داود به جمع کتاب اهتمام داشت و نسخ ممتازی را در کتابخانه خود گردآوری نموده بود. از وی اثر بسیار نفیسی به نام ترجمه مسائل قصرانی بر جای مانده است. مسائل قصرانی تألیف ابو یوسف یعقوب بن علی قصرانی رازی، در علم ستاره شناسی است. نسخه ترجمه یادشده در کتابخانه مجلس شورای اسلامی در مجموعه شماره 6280 نگهداری می شود. او قصد داشت در مشهد رصدخانه ای بسازد.

میرزا داود در سال 1240 ه ق از دنیا رفت و پشت سر مبارک متصل به

ص: 460

توحیدخانه حرم دفن شد.

او اهل ادب بود، شعر می سرود و «بینوا» تخلص می کرد. نام وی در تذکره های «انجمن خاقان»، «مجمع الفصحا»، «سفینه المحمود»، «بیان المعمور» و «بستان العشاق» آمده است.

در کتاب «دقایق الخیال» تألیف میرزا محمد صالح رضوی، این رباعی به میرزا داود نسبت داده شده است:

بالفرض همه مال جهان یافته گیر اسباب طرب برشته ای یافته گیر

ناگاه درآیدت ز در پیک اجل گوید که سرت را به رهش باخته گیر

تاریخ علمای خراسان/68، مطلع الشمس 2/686، سفرنامه خراسان و کرمان/95، دائره المعارف تشیع 3/589، فردوس التواریخ/122-123، اعیان الشیعه 6/385، مکارم الآثار 4/1107-1119.

غلامرضا جلالی

میرزا رفیعی نایینی - رفیعا - محمد

(412)

میرزا عبد الجواد

(1188-1246 ه ق)

میرزا عبد الجواد دومین فرزند میرزا مهدی شهید است. به سال 1188 ه ق در مشهد به دنیا آمد و اشارات و عیون الحساب و کتابهای فقهی، کلامی و فلسفی را نزد پدر آموخت، بعد به نجف رفت و از محضر میرزا حبیب الله رشتی، شیخ راضی نجفی و حاج سید علی شوشتری بهره برد و پس از بازگشت، تولیت مدرسه بالاسر و اقامه جماعت در مسجد گوهرشاد و تدریس و حل مرافعه بین مردم را به عهده گرفت. در مسایل سیاسی عصر محمد خان قاجار در رویداد خبوشان فعال بود و از اهل علم و زهد به شمار می رفت و در علوم ریاضی و دانشهای فنی متبحر بود. به نقل مطلع الشمس از جیمز ب، فریزر James Baillie Fraser سیاح و جاسوس انگلیسی، فرش اتاق میرزا جواد حصیر بوده است، با این حال از جراثقال، نجوم، و جغرافیا خوب آگاه بود و این سیاح

ص: 461

انگلیسی را در پاسخگویی به اشکالات علمی خود، در تنگنا می گذاشت.

میرزا عبد الجواد ادواتی را که خود ساخته بود به سیاح انگلیسی نشان داد و برخی از ادوات علمی را که خراب شده بود خود درست کرده بود. او سال 1246 ه ق از دنیا رفت و در حرم کنار تربت پدر در توحیدخانه دفن شد.

به نوشته کتاب شجره طیبه بر سنگ قبر میرزا عبد الجواد این ابیات نقر شده بود:

ای دریغا کز جفای روزگار شد ز اولاد نبی دژی به خاک

فخر دوران میرزا عبد الجواد آنکه گفتش آسمان روحی فداک

بست چون آن فاضل روشن ضمیر سوی جنت بار از این تاری مغاک

بهر تاریخ وفاتش پیر عقل گفت «کان علم پنهان شد به خاک»

فردوس التواریخ/123-124، مطلع الشمس 2/36-37، تاریخ علمای خراسان/69، گنجینه دانشمندان 7/138، تاریخ آستان قدس/336، شجره طیبه/442-445، یادواره دویستمین سال شهادت شهید رابع/45.

غلامرضا جلالی

(413)

میرزا عسکری

(1211-1280 ه ق)

میرزا عسکری فرزند میرزا هدایت الله مجتهد، در رجب سال 1211 ه ق به دنیا آمد، بعد از پدر امام جمعه مشهد شد و به فراگیری علوم و ترویج دین همت گماشت و به بهبود وضع مستمندان و تأمین شهریه طلاب علوم دینی توجه تام داشت. او ضمن تدریس، کتابخانه ای را به وجود آورد که محفل دانشوران و ادبای خراسانی بود. به درخواست محمد شاه قاجار رساله ای در حدود قصاص و دیات به رشته تحریر درآورد. و زمان فوت محمد شاه، در تهران بر جنازه وی نماز خواند. ینابیع الشریعه در فقه امامیه، رساله مناسک حج، رساله نجات الیقین، رساله های صراط النجاه و خلاصه النجاه که هر دو در تبیین احکام

ص: 462

شرعی است و رساله ای در سکوت در بیع فضولی و منظومه ارث از آثار قلمی وی شمرده می شوند و شرحی بر تمهید القواعد دارد که تکمیل نشده است و رساله ای در قرائت ماموم پشت سر امام دارد که به دستور حجه الاسلام شفتی اصفهانی نوشته است.

در جریان طغیان سامخان، ایلخان زعفرانلو با تدبیر و درایت خود توانست او را به متابعت دولت فراخواند. در قیام سالار مدتی همراه برادرش میرزا هاشم مجتهد در زندان بسر برد و پس از رفع غائله مورد توجه دولتمردان و مردم قرار گرفت. روز 14 شوال سال 1280 ه ق بر اثر سکتة قلبی در مشهد درگذشت و در رواق پشت سر مبارک امام رضا علیه السلام دفن شد. مجمع الفصحا نام وی را تحت عنوان «شرر خراسانی» ثبت کرده است و این مطلع غزل را از او می داند:

تا یکی شکوه ز بی مهری صیاد کنی باشد آن روز که از کنج قفس یاد کنی

تاریخ علمای خراسان/94، مطلع الشمس/685، تاریخ آستان قدس/336، فردوس التواریخ/132-133، مشهد طوس/564، منتخب التواریخ شیبانی/137، الکرام البرره/818/2، مکارم الآثار/399/2، الذریعه/275/1 و 207/12 و 153/13 و 65/17، اعیان الشیعه 144/8-145.

غلامرضا جلالی

(414)

میرزا محمد جعفر

(1253-1335 ه ق)

میرزا محمد جعفر فرزند حاج میرزا هاشم مجتهد، برادرزاده و داماد میرزا عسکری امام جمعه مشهد، ربیع الاول سال 1253 ه ق در مشهد چشم به جهان گشود. پس از تحصیل مقدمات و ارتحال پدر به عتبات رفت و از محضر اساتیدی چون میرزای شیرازی بهره برد و سال 1277 ه ق به مشهد بازگشت. و سال 1280 ه ق زمان حکومت حسام السلطنه پس از درگذشت میرزا عسکری، امام جمعه مشهد شد. سال

ص: 463

1289 ه ق به زیارت بیت الله رفت و سه سال در عراق ماند، سپس به تهران بازگشت و آنجا رساله ای در مناسک حج نوشت و پس از مراجعت به مشهد منصب کلیدداری ضریح رضوی را به عهده گرفت. وی در تاریخ چهارم محرم سال 1335 ه ق در مشهد درگذشت و در حرم مطهر امام پشت سر مبارک دفن گردید.

میرزای شیرازی/121، شجره طیبه /427-433، سند شماره 12147/3 اداره اسناد آستان قدس رضوی

ابراهیم زنگنه

(415)

میرزا هاشم

(1283-1343 ه ق)

حاج میرزا هاشم فرزند حاج میرزا محمد باقر فرزند میرزا هدایت الله مجتهد از فضلا، ادبا و علمای سده سیزده هجری است، تحصیلات خود را در مشهد به پایان برد و کلیدداری ضریح مطهر رضوی به عهده وی گذاشته شد و تا آخر عمر در این سمت بود و گاهی شعر می سرود. ذیقعه سال 1343 ه ق در 63 سالگی درگذشت و در حرم امام رضا علیه السلام پشت سر مبارک دفن گردید.

قوام الدین، نظام الدین و آقا طاهر امین دفتر فرزندان ایشان هستند.

شجره طیبه /429-430.

ابراهیم زنگنه

(416)

میرزا هاشم

(1209-1269 ه ق)

مولانا حاج میرزا هاشم مجتهد، فرزند ارشد میرزا هدایت الله نوه میرزا مهدی شهید مجتهد، از مجتهدین، فقها و مفسرین برجسته قرن 13 هجری است.

وی در رجب سال 1209 ه ق در مشهد به دنیا آمد و فقه، اصول، تفسیر و کلام را خدمت پدر تلمذ نمود و به دریافت اجازه اجتهاد از ایشان نایل شد. در علوم ریاضی تخصص داشت. ایشان در بیشتر اوقات به مباحث علمی و ترویج احکام شرعی می پرداخت و مدام روزه

ص: 464

بود و شبها را شب زنده داری می نمود. او روزه ماه رجب و شعبان را هرگز ترک ننمود و در شبها جهت کمک به مستمندان به خانه هایشان و سائل ما یحتاج می برد. کوشش داشت تا تفسیر ناتمام پدر خود را به آخر رساند، ولی موفق نشد و کتابی دیگر به نام «تسلية الفؤاد فی فقد الاحبه و الاولاد» نوشت.

دخالت در امور سیاسی را از مسئولیت های اجتماعی و دینی خود می شمرد. در فتنه سالار از نیروهای دولتی جانبداری کرد و به همین دلیل مدتی به زندان افتاد و پس از رفع فتنه به تهران رفت و مورد احترام فراوان قرار گرفت. به سال 1269 ه ق درگذشت و در رواق پشت سر مبارک دفن شد. میرزا محمد باقر مشهور به شفتی، نظام الدین و میرزا سید محمد که هر سه از علما و ادبای عصر خود بودند فرزندان ایشان هستند.

شجره طیبه/427-428، مطلع الشمس/687، گنجینه دانشمندان 138/7، مکارم الآثار 347/2، تاریخ علمای خراسان/92، منتخب التواریخ/614، فردوس التواریخ/127-128، اعیان الشیعه 259/10-260.

غلامرضا جلالی

(417)

میرزا هدایت الله

(1248-1178 ه ق)

میرزا هدایت الله فرزند ارشد میرزا مهدی شهید، از علما و فقهای نامدار خراسان عصر خود بود و در تمام خطه خراسان نفوذ تام داشت. رجب سال 1178 ه ق در مشهد به دنیا آمد.

در جوانی از محضر پدر بهره برد و در فقه، فلسفه، کلام و علوم ریاضی تخصص یافت و پس از درگذشت پدر ریاست عامه خراسان را به عهده گرفت.

مرصع اهدایی فتحعلی شاه قاجار به دست ایشان به ضریح حرم نصب شد.

وی از هر فرصتی برای ایجاد آرامش و دفاع از حقوق محرومین و استفاده می کرد. با وساطت ایشان، جریان بازداشت محمد ولی میرزا در حدود

ص: 465

سال 1230 ه ق، از سوی اسحاق خان قرائی، که با دخالت رضا قلی خان زعفرانلو و فنودالهای دیگر محلی داشت به یک غائله بزرگ تبدیل می شد، کنترل شد.

او در جلسه ای که رضا قلی خان زعفرانلو، حاکم قوچان و نجفعلی خان کرد شادلو حاکم بجنورد و اسفراین و بیگلر خان چاپشلو حاکم درگز و اسحاق خان قرائی و دیگران در آن حضور داشتند، اظهار کرد: مخالفت با فتحعلی شاه که در هر ناحیه پسری فرمان گزار دارد، کار ساده ای نیست. اما اکنون که شما کار را به اینجا رسانده اید، بهتر است شخصی را به امیری خود انتخاب نموده، تحت فرمان وی به مبارزات خود ادامه دهید.

خوانین خراسان گفتند: اسحاق خان بر همه ما سر است. میرزا هدایت الله با هوشمندی گفت: کار به کردار است نه به گفتار، اگر این سخنان را از در صدق می گوئید برخیزید و در برابر او به پا ایستید.

فئودالها که سخت برآشفته بودند گفتند: ما را حشمت و حب و شرافت نسب از اسحاق خان بالاتر است. ما نمی توانیم خادم او باشیم. با این سیاست، فئودالها مشهد را ترک گفتند و اسحاق خان در برابر حکومت مرکزی سر به فرمان نهاد.

در زمانی که شجاع السلطنه حاکم خراسان از حکومت عزل گردید و به تهران رفت، سید محمد خان کلاتی به دستگیری ترکمانان بنای تجاوز را پایه ریزی کردند و شهر مشهد ناامن شد.

میرزا هدایت الله سید جلیل نیشابوری را که از شاگردانش بود به کلات فرستاد و او را با نصایح مشفقانه به اطاعت دولت درآورد.

میرزا هدایت الله هفتم رمضان سال 1248 ه ق درگذشت و در صفة شاه طهماسب داخل حرم مطهر دفن شد.

تفسیر محققانه ای بر ده جزء اول و ده جزء آخر قرآن دارد. هدایه العوام در فقه نیز از آثار اوست. میرزا هاشم مجتهد، میرزا عسکری امام جمعه، میرزا

ذبیح الله و میرزا محمد فرزندان ذکور وی هستند.

الذریعه 1348/4؛ شجره طیبه/427، فردوس التواریخ/95 و 121-122، منتخب التواریخ/675، تاریخ علمای خراسان/66 و 92، مطلع الشمس/686، اعیان الشیعه 263/10.

غلامرضا جلالی

(418)

میلانی-سید محمد هادی

(1313-1395 ه ق)

آیه الله العظمی سید محمد هادی حسینی میلانی از فقهای نامدار شیعه، روز هشتم محرم سال 1313 ه ق در خاندان فقاها و اجتهاد، در نجف به دنیا آمد، جد اعلایش شریف سید علی اکبر با 26 نسل به «علی اصغر» فرزند امام علی بن حسین می رسد. او به درخواست مردم مؤمن «اسکوچای» و «میلان» و موافقت نقیب سادات حسینی مدینه به آنجا هجرت کرد.

مرحوم آیه الله میلانی، مقدمات را نزد شیخ ابراهیم همدانی و آخوند ملا حسن تبریزی خواند و مطول را از محضر آیه الله شیخ ابراهیم سالیانی و سید جعفر اردبیلی و میرزا علی ایروانی و شیخ ابو القاسم مامقانی فراگرفت و دو دوره خارج فقه و اصول از محضر آیات، شیخ الشریعه اصفهانی، شیخ آقا ضیاء عراقی، میرزا حسین نائینی، و شیخ محمد حسین کمپانی اصفهانی بهره جست و به مقام رفیع اجتهاد نایل شد.

فلسفه را از سید حسین بادکوبه ای و شیخ محمد حسین اصفهانی، کلام و مناظره و تفسیر را از آیه الله شیخ محمد جواد بلاغی و اخلاق را از سید میرزا

ص: 467

علی قاضی و سید عبد الغفار مازندرانی و ریاضیات را از سید ابو القاسم خوانساری آموخت و در طول حیات علمی خود بیش از 1500 اجازه روایی از علمای برجسته دریافت کرد و با همکاری علامه طباطبائی، آیه الله سید صدر الدین جزایری و شیخ علی قمی طی 8 سال وسائل الشیعه را تصحیح کرد.

آیه الله میلانی در سال 1359 ه ق به سوریه و لبنان سفر کرد و در این سفر با آیه الله سید عبد الحسین شرف الدین، آیه الله سید محسن امین، آیه الله شیخ حبیب آل ابراهیم، آیه الله میرزا حسن لواسانی و حجه الاسلام شیخ محمد تقی صادق در شهرهای صور، دمشق، بعلبک، غازیه و نبطیه ملاقات کرد و از اندوخته های علمی آنان بهره برد.

آیه الله میلانی فعالیت سیاسی خود را از دوران جوانی در عراق آغاز کرد.

وی در جریان جنگ مردم مسلمان عراق علیه حضور انگلیس در این کشور که به رهبری مراجع دینی صورت گرفت، همراه میرزا مهدی فرزند آخوند خراسانی، شیخ جواد جواهری پسر صاحب جواهر، آیه الله سید علی داماد و برخی دیگر از هم دوره های خود، در این رویداد بزرگ اجتماعی شرکت جست، و شیوه مبارزه با اجانب و پایداری در برابر جهانخواران را در میدان عمل آموخت.

وی در سال 1332 ه ش که جهت زیارت قبر پاک امام هشتم علیه السلام به مشهد مشرف شده و در خانه مرحوم شیخ علی اکبر نوقانی (م 1339 ه ش) اقامت گزیده بود، به درخواست مردم و برخی از علمای آن روز خراسان، از جمله مرحوم آیه الله شیخ مرتضی آشتیانی، حاج شیخ مجتبی قزوینی و خود مرحوم نوقانی، در مشهد ماند و از زمان اقامت تا آخرین سال حیات پربار خود، به تدریس خارج فقه و اصول مشغول بود و صدها چهره برجسته در محضر ایشان تلمذ کردند.

ورود آیه الله میلانی به مشهد هم زمان با اوج گیری نهضت ملی نفت بود و مردم

با همکاری روحانیت مبارز و پیشرو در این نهضت بزرگ شرکت جسته بودند.

در این دوران کانون نشر حقایق اسلامی در مرکزیت فعالیتهای دینی و سیاسی شهر قرار داشت. کانون به همت استاد محمد تقی شریعتی پس از شهریور 1320 شکل گرفته و فعالیتهای دامنه دار فرهنگی خود را علیه مارکسیسم و قشرگرایی آغاز کرده بود. اعضا و مسئولین کانون به صرف اطلاع از اقامت آیه الله میلانی در مشهد به سراغ وی رفتند، و از ایشان درخواست حمایت معنوی کردند، و ایشان با رفت و آمد خود به این مرکز دینی اعتبار دیگری بخشید و فعالیتهای دینی سیاسی آن را مورد حمایت خود قرار داد، و به این ترتیب اهتمام خود را به مسایل جوانان و روشنفکران در عمل نشان داد.

حمایت آیه الله میلانی از کانون نشر حقایق اسلامی تا سال 1336 ادامه داشت، در این سال با دستگیری اعضای نهضت مقاومت که بیشتر از اعضای کانون بودند و انتقال آنها به زندان قزل قلعه، کانون تعطیل شد و از اوایل 1337 که استاد محمد تقی شریعتی از زندان بیرون آمد، به دستور آیه الله میلانی، مجلس تفسیر قرآن، نهج البلاغه، سخنرانی خود را در منزل ایشان دایر و این امر تا سال 1339 ادامه یافت. از این سال با حمایت آیه الله میلانی و بهره گیری از فضای باز سیاسی، کانون دوباره گشایش یافت و فعالیتهای خود را در چهارباغ مشهد از سرگرفت.

در همین سال مدرسه منتظریه (حقانی) قم با حمایت مادی و معنوی آیه الله میلانی تأسیس شد و با ارتحال مرحوم آیه الله بروجردی ایشان مرجعیت عام یافت و بیش از پیش مورد توجه علما، سیاسیون و توده های مردم قرار گرفت.

سال 1342 آیه الله میلانی به درخواست شهید مرتضی مطهری، به استاد محمد تقی شریعتی توصیه کرد تا به تهران رفته و یک دهه در حسینیه ارشاد سخنرانی کند. کمی جلوتر از آن

آیه الله میلانی در جریان تصویب لوایح شش گانه، پیامی به وسیله مهندس سالور به علم نخست وزیر وقت فرستاد و طی نامه دیگری لغو تصویب نامه را از ایشان خواست و خود با همکاری علمای بزرگ مشهد: شیخ هاشم قزوینی، حاج شیخ مجتبی قزوینی، سید احمد مدرس، حاج شیخ کاظم دامغانی، آقا میرزا جواد تهرانی و برخی دیگر از چهره های برجسته روحانیت خراسان، مجمعی را به منظور مقاومت در برابر سیاستهای ضد دینی و ضد ملی رژیم پهلوی به وجود آورد.

آیه الله میلانی در سومین نامه خود در آبان 1341، به علم نوشت: «وظیفه خود می دانم با استمداد از حضرت بقیه الله ارواحنا فداه برای سومین بار اعلام بدارم، تصویب نامه دولت شما در مورد انجمنهای ایالتی و ولایتی با عدم رعایت شرط اسلام در انتخاب شوندگان و تبدیل قسم به قرآن مجید به قسم به کتاب آسمانی، ملت مسلمان ایران و خاصه علمای اعلام را بی نهایت خشمگین ساخته است».

روز ششم بهمن 41 بازار مشهد به دستور ایشان تعطیل شد و با صدور اعلامیه تند 28 اسفند 41، جنایات رژیم پهلوی را افشا کرد و نوروز 42 را همراه با امام خمینی قدس سره عزای عمومی اعلام کرد.

پس از رویداد 15 خرداد و دستگیری امام قدس سره، آیه الله میلانی تلاش کرد به تهران برود، ولی هواپیمای حامل ایشان را از بین راه بازگرداندند و در بیستم خرداد 42 طی تلگرافی به امام خمینی که در زندان محبوس بودند، به نظریات سیاسی ایشان صحه گذاشت و اظهار کرد: «آنچه شما گفته اید، گفته همه روحانیون بلکه گفته اولیاء خدا و ائمه اطهار است»، و در چهاردهم تیر همان سال به منظور حمایت از قیام امام خمینی به تهران رفت و از نزدیک با همه چهره های دینی و سیاسی در ارتباط قرار گرفت و روز دوم مرداد اعلامیه ای را، به دادخواهی از علمای بازداشت شده و مردم مبارز صادر کرد و نسبت به

تبعید امام خمینی به دولت هشدار داد و انتخابات دوره بیست و یکم مجلس شورای ملی را تحریم کرد و با ارسال نامه ای اعتراض آمیز به سازمان ملل متحد، ماهیت هیئت حاکمه، تجاوزات و خفگان حاکم بر ایران را تشریح کرد و طی اعلامیه 14 مهر همه را به اعتصاب عمومی فراخواند. رژیم پهلوی که از حضور بسیار فعال ایشان در تهران به وحشت افتاده بود، وی را در 15 مهر 1342 تحت الحفظ به مشهد برگرداند.

آیه الله میلانی پس از بازگشت به مشهد، دست از فعالیتهای سیاسی خود نکشید و رابطه خود را با مبارزین سیاسی تهران و نیز با امام خمینی حفظ کرد، از جمله مرحوم سپهبد قرنی با ایشان در ارتباط بود. ایشان در جواب مرحوم قرنی که از امکان موفقیت در براندازی رژیم با ایشان صحبت کرده بود و ضمناً یادآور شده بود که در جریان این کار عده زیادی کشته خواهند شد و از نظر شرعی کسب تکلیف کرده بود، فرموده بود: «اگر با موفقیت توأم باشد، اشکالی ندارد». و برای هماهنگی بیشتر سید مرتضی جزایری یکی از نزدیکان خود را تعیین کرده بود که پس از اندک زمانی منجر به دستگیری سید مرتضی جزایری و سپهبد قرنی شد، که خود داستان دیگری است.

آیه الله میلانی دو روز پس از ورود به مشهد، با شرکت خود در مجلس خطابه شهید جوانمرد حجه الاسلام و المسلمین سید عبد الکریم هاشمی نژاد در محله عیدگاه، موجب تشدید فعالیتهای دینی و سیاسی مردم علیه رژیم پهلوی گردید و این منجر به رویداد بیست و سوم مهر 1342 مسجد فیل و شهادت تعدادی از مردم مؤمن مشهد شد.

در جریان کاپیتولاسیون نیز که در دولت حسنعلی منصور و به منظور تضمین امنیتی برای مستشاران آمریکایی پیش بینی های شده بود، آیه الله میلانی با امام خمینی قدس سره همراهی کرد و پس از تبعید ایشان به ترکیه در 13 آبان 1342 در نامه ای به وی نوشت: «خوشا به سعادت آن

سرزمین که حضرت عالی در آن تشریف دارید! قلوب همه مردم با ایمان متوجه شماست، فانه تعالی جعل افنده من الناس تهوی الیک، و همگی برای نصرت و تأیید شما، که لسان ناطق همه مجامع روحانی دینی هستید و گفته شما که کلام حق و حقیقت است، دعا می نمایند... راه شما که وارث انبیاء علیهم السلام هستید، همان راه است که خدا برای پیغمبران اولوالعزم و ائمه هدی (علیهم الصلاه و السلام) معین فرمود».

شهید محمد بخارایی یکی از اعضای فعال هیئت های مؤتلفه اسلامی، به قولی به فتوای مرحوم آیه الله میلانی دست به ترور حسنعلی منصور زد، چنانکه ایشان اجازه اعدام شاه را نیز به برخی از مبارزین مسلمان داد.

از حدود 13 اسفند 1343، جلساتی که روزهای جمعه در منزل ایشان تشکیل می گردید، از طرف سازمان امنیت تعطیل شد و کسی در این روزها حق رفت و آمد به منزل ایشان نداشت، با این حال ایشان همچنان رابطه خود را با همه جناحهای مبارز دینی حفظ کرد.

در خرداد 1346 با انتشار اعلامیه ای در رابطه با جنگ شش روزه اعراب و اسرائیل، با اعراب مسلمان اظهار همدردی کرد و به همین دلیل از سوی تیمسار نصیری تهدید شد. در همین سال در جریان جشن تاجگذاری به خاطر نگفتن تبریک به شاه، گذرنامه ایشان صادر و دستور خروج وی از ایران داده شد، ولی به خاطر ملاحظه نفوذ معنوی ایشان در بین توده های مردم و جایگاه بلندی که میان روحانیت و مراجع تقلید داشت، رژیم از تصمیم خود منصرف شد.

آیه الله میلانی دو روز پس از شهادت آیه الله سعیدی، در 24 خرداد 1349 به منظور تجلیل از شخصیت روحانی ایشان، درس خود را تعطیل کرد و در 24 تیر ماه همین سال دکتر محمد محمد الفحام رئیس دانشگاه الازهر که از سوی دار التقرب بین المذاهب الإسلامیه، از قاهره به ایران آمده بود، با وی دیدار کرد.

آیه الله میلانی سالهای پایان عمر خود را مصروف تأسیس مدارس دینی و پرورش طلاب مستعد کرد؛ مدرسه عالی حسینی، مدرسه امام صادق و مدرسه میلانی از آن جمله است که با برنامه دقیق اداره می شد و اساتید بلندپایه ای، تدریس علوم دینی را از دوره مقدماتی تا خارج در آنها به عهده داشتند.

آیه الله میلانی روز جمعه 29 رجب 1395 ه ق/14 مرداد 1354 ه ش در مشهد چشم از جهان فرو بست و در رواق دار الشکر حرم رضوی مدفون گردید، روح بلند، سیمای ملکوتی و اخلاق الهی ایشان در طول بیش از نیم قرن راهیان راه عشق و ایثار و حق و عدالت را سیراب کرد، او نه تنها یکی از برجسته ترین فقهای شیعه در طول قرن حاضر بود، بلکه در ادای جهاد، و عدالت خواهی نیز کم نظیر بود و هزاران انسان مؤمن را به دور خود جمع کرد و از خوان معرفت خود خوشه چین ساخت. صدها نفر در طول مجاورت ایشان در مشهد مقدس به دست وی مسلمان شدند، یکی از بارزترین آنها پروفیسور بول وین Boch Boulvin جراح بلژیکی بود که طی مباحثاتی به دست ایشان مسلمان گردید و به عبد الله تغییر نام داد و امروزه در گورستان خواجه ربیع مشهد دفن است. یاد همه آنها به خیر و جاودانه باد، و یاد این فقیه اهل بیت نیز به دوام اختران پایدار.

مجله نگاه حوزه، شماره 2.

غلامرضا جلالی

ص: 473

ناظر-محمد تقی

(-حدود 1248 ه ق)

آیه الله حاج میرزا محمد تقی فرزند میرزا ابراهیم رضوی ناظر از مشاهیر، علمای متبحر و فقهای قرن 13 هجری است. وی با دختر میرزا هدایت الله فرزند میرزا مهدی شهید ازدواج کرد.

همسر او پس از چندی درگذشت و دختر دیگر میرزا را به همسری گرفت، ولی او هم در خانه همسر درگذشت و دختر سوم مرحوم میرزا هدایت الله را عقد نمود.

میرزا محمد تقی از همسر اولش دو پسر فاضل و لایق به نامهای میرزا ابراهیم و میرزا محمد علی داشت، که میرزا ابراهیم به دامادی میرزا عسکری امام جمعه مشهد و میرزا محمد علی به دامادی عمویش میرزا محمد کاظم ناظر درآمدند. پسر کوچکش میرزا محمد حسین (م: 1304 ه ق) است که از همسر سوم اوست و از فضلالی روزگارش به حساب می آمد و همیشه در مصاحبت فقرا و اهل حال بسر می برد و زندگی اش غالباً به خواندن ادعیه و اذکار سپری می شد. در حدود سال 1248 ه ق در مشهد درگذشت و به احتمال زیاد در حرم دفن شد.

شجره طیبه، 178-180، منتخب التواریخ/734، اعیان الشیعه 2/192.

ابراهیم زنگنه

ناظر-محمد صادق-جلد سوم

ناظر-محمد مهدی-جلد سوم

ص: 474

نجف آبادی-میردامادی-حسن

نجف آبادی-میردامادی-هاشم

(420)

نجفی-محمد حسین

(1281-1339 ه ق)

آیه الله آقا سید محمد حسین نجفی فرزند حاج میرزا عبد الجواد فرزند حاج میرزا عبد الکریم نواده میرزا مهدی شهید از علما و فقهای قرن چهاردهم هجری بوده است.

در سال 1281 ه ق در خانواده ای متقی و پرهیزکار که همه در کسوت روحانیت بوده اند در کوفه متولد شد.

پس از رسیدن به سن تعلیم و تربیت، و آشنایی با زبانهای فارسی و عربی به حوزه علمیه نجف وارد شد و خارج فقه و اصول را در خدمت آیات حاج سید اسماعیل صدر، شیخ الشریعه اصفهانی و سید کاظم یزدی به پایان رسانید و به درجه اجتهاد رسید. او به مشهد مقدس آمد و مناصب آباء و اجدادی خود و تدریس و تبلیغ و ارشاد و نشر احکام اسلامی را به عهده گرفت.

وی به زهد و تقوا و صراحت لهجه مشهور بود و در مخالفت با مشروطه و اصرار بر مشروعه شهرت داشت. پس از شهادت آیه الله شیخ فضل الله نوری در سال 1337 ه ق، هدف ترور شبانه مشروطه خواهان واقع شد، اما جان سالم به در برد. نفوذ مردمی و قدرت روحی ایشان در مشهد فوق العاده بود، و مانند میرزا مهدی شهید، از اقتدار معنوی برخوردار بود. وی سرانجام روز 19 ماه رمضان سال 1339 ه ق در مشهد درگذشت و در قسمت پشت سر ضریح، رواق توحیدخانه حرم مطهر رضوی به خاک سپرده شد.

یادواره دویستمین سال شهادت شهید رابع، 45-46.

غلامرضا جلالی

نجفی-مهدی-خدیو گیلانی، جلد دوم

ص: 475

آیه الله سید عبدالحسین نجفی فردوسی معروف به «سرکار آقا» از علما و مجتهدان معروف قرن چهاردهم هجری است که سالهای متمادی بر مسند علم و قضا در جنوب خراسان تکیه زد.

در حدود سال 1289 ه ق در شهر تون (فردوس) در خانواده علم و تقوا متولد شد. پدرش مرحوم حاج میرزا محمود تونی معروف به سرکار حاج آقای بزرگ، و متخلص به «قدس» از علمای معروف و حکمای بنام زمان و از شاگردان نخبه حاج ملا هادی سبزواری و میرزای شیرازی بزرگ بود و از طرف مادر نوه مرحوم میرزا زین العابدین معروف به میرزای مجتهد و از نوادگان مرحوم ملا اکبر تونی است.

نجفی فردوسی در حدود سال 1315 ه ق برای تکمیل تحصیلات عالی فقه و اصول به نجف اشرف رفت و در آنجا از محضر استادان بزرگی مانند آیه الله نائینی و آیه الله مازندرانی و به خصوص آخوند خراسانی استفاده برد و با فرزند بزرگ ایشان آقا میرزا مهدی همدرس و هم مباحثه گردید. سرانجام در حدود سال 1322 ه ق یا 1323 به اخذ درجه اجتهاد نایل آمد و به ایران مراجعت کرد. هنگام بازگشت در تهران که مصادف با اوج مبارزات مشروطه طلبان بود به وسیله شهید شیخ فضل الله نوری به رجال دولتی از جمله عین الدوله صدراعظم و رکن الدوله والی خراسان معرفی شد. سپس به خراسان آمد، در این موقع میرزا محمد آقازاده فرزند دوم آخوند خراسانی ریاست حوزه علمیه مشهد را به عهده داشت. میرزا محمد از وی خواست تا در مشهد بماند، ولی به خاطر پدرش حاج میرزا محمود که در سنین کهولت بسر می برد به فردوس رفت و در آنجا جانشین پدر شد و ریاست حوزه علمیه و زعامت محکمه شرع جنوب خراسان را به عهده گرفت. در حوزه حکومتی فردوس، طبس، گناباد و بلکه

در قاین و بیرجند، احکام وی به اجرا گذاشته می شد.

سرکار آقا چون شخصی دانشمند، فرهنگ دوست و روشنفکر بود و ارتباط گسترده ای با مردم داشت، گامهای بلندی در جهت توسعه فرهنگ و تنویر افکار مردم محل برداشت. با هزینه شخصی خویش در فردوس مدرسه جدید تأسیس کرد و کتابخانه ای دایر نمود که تا زلزله 1347 ه ش مورد استفاده بود. و از محل درآمد موقوفات مجهول المصرف منطقه به دانش آموزان مستمند سه شهر فردوس، طبس و گناباد کمک هزینه تحصیلی پرداخت می نمود.

چون ارتباط قلبی با شیخ بهلول داشت و در واقعه مسجد گوهرشاد نیز مظنون به همکاری با او بود تحت مراقبت شدید بسر می برد. سرانجام در سال 1365 ه ق/بهمن ماه 1325 ه ش به علت بیماری مزمن ریوی درگذشت و در رواق دار الضیافه حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

ابراهیم زنگنه

(422)

نجفی مسجد شاهی - مهدی

(-1393 ه ق)

آیه الله حاج شیخ مهدی نجفی مسجد شاهی از علما و فقهای اصفهان بود که پس از سالها تحصیل علوم اسلامی در این شهر و عتبات عالیات به درجه اجتهاد رسید و در اصفهان به ترویج و نشر احکام اسلامی پرداخت.

وی در ماه صفر سال 1393 ه ق وفات یافت و برحسب وصیت جنازه اش به مشهد منتقل شد و در جوار حضرت رضا علیه السلام در حجره ای که جمعی از علمای بزرگ مانند آیه الله سید عباس شاهرودی و آیه الله کوهستانی و آیه الله مدرّس و آیه الله تقوی شیرازی به خاک سپرده شده اند، دفن گردید.

آثار بجامانده از ایشان عبارتند از:

«جئات عدن» در ادعیه و آداب و سنن، «انهار» در قصص و حکایات و اشعار منتخبه، «اساور من ذهب» در حالات حضرت زینب علیه السلام، «سندس و استبرق»، «تاریخچه مختصر صفین»،

ص: 477

«ارائک» در اصول، «نعم الثواب» در سیر و سلوک و «مرتفق» در رد فلسفه داروین و رد مسیحیان و هیئت جدید.

مرکز اسناد آستان قدس - سند شماره 26863.

(423)

نجومیان - اسماعیل

(1356-1262 ه ش)

شیخ اسماعیل فرزند ملاّ ابراهیم نقاش و زرگر فرزند آخوند ملاّ محمّد اسماعیل منجم خراسانی در ششم صفر 1302 ه ق/1262 ه ش در مشهد دیده به جهان گشود. پس از آموختن قرآن مجید، نصاب و ترسّل و دیوان حافظ در مکتب خانه ها، کتاب جامع المقدمات را نزد پدر و ریاضیات و استخراج تقویم و علوم غریبه را نزد عمویش حاج ملاّ محمّد مهدی منجم باشی و هیئت را نزد حاج غلامحسین معروف به حکیم زرگر فراگرفت. او بویژه در جوانی بیشتر اوقات خود را صرف مطالعه می کرد.

جامع عباسی شیخ بهائی و ذخیره العباد آخوند ملاّ محمّد کاظم خراسانی را که یک دوره کامل فقه به زبان فارسی است، بارها خواند و با رسائل عملیه مجتهدین آن عصر مقابله کرد و بر آنها حاشیه نوشت.

در دوره کشف حجاب به قصد اقامت دایم با خانواده به عتبات رفت، ولی پس از شش ماه اقامت در کربلا به ایران برگشت و روستای شاندیز واقع در 24 کیلومتری غرب مشهد را برای سکونت برگزید و در آنجا علاوه بر اقامه نماز و ایراد خطابه به طبابت مشغول شد.

شیخ اسماعیل نجومیان اهل شعر و ادب بود و دیوان نجومی خراسانی از آثار اوست که به اهتمام فرزندش حسین نجومیان از سوی بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی به چاپ رسیده است.

نجومیان شب جمعه 29 مهر ماه 1397/1356 ه ق در حال خواب جان به جان آفرین سپرد و در صحن

ص: 478

عتیق حرم امام رضا علیه السلام دفن گردید.

مقدمه دیوان نجومی خراسانی / 27-52.

غلامرضا جلالی

نخودکی - اصفهانی - حسنعلی

(424)

نمازی شاهرودی - علی

(1332-1405 ه ق)

علامه حاج شیخ علی نمازی شاهرودی از علمای مبرز و متقی و از دانشمندان متبّع است.

به سال 1332 ه ق در شهر شاهرود متولد شد، در خانواده علم و تقوا پرورش یافت و در خدمت پدر و سایر اساتید به تحصیل پرداخت. سپس برای تکمیل مبانی فقه و اصول به مشهد آمد و از محضر آیه الله حاج میرزا مهدی غروی اصفهانی و دیگران استفاده برد، آنگاه به نجف اشرف مهاجرت نمود و مدتی در خدمت اساتید آن حوزه به تکمیل علوم پرداخت و پس از رسیدن به درجه اجتهاد به مشهد مراجعت نمود.

او تا پایان عمر در حوزه مشهد به تدریس و نیز تألیف کتب مفید اشتغال داشت و علاوه بر دانشهای دینی با علوم دیگر نیز آشنا بود.

این دانشمند اسلامی، شب دوم ذیحجه سال 1405 ه ق / 28 مرداد 1364 ش به رحمت حق پیوست و در جوار حضرت ثامن الائمه به خاک سپرده شد. آثار قلمی ذیل از ایشان بر جای مانده است.

اثبات ولایت، ابواب رحمت، تاریخ فلسفه و تصوف، مقام قرآن و عترت، ارکان دین، الهدی الی صراط المستقیم، مستدرک سفینه البحار در ده مجلد،

ص: 479

رساله تفویض، تاریخ مجالس روضه خوانی، زندگانی حبیب بن مظاهر، اصول دین الاسلام، الهادیه فی الاعتبار الکتب الاربعه، رساله نور الابصار، مناسک حج، مشتمل بر وجوب حج و مذمت تارک آن و خلقت کعبه و حجر الاسود و حرم و قضایای آن، روضات النظرات، دوره فقه استدلالی ده مجلد، مستدرکات علم رجال ده مجلد، مستطرفات المعالی در احوال راویان حدیث، دوره معارف القرآن مشتمل بر چهل و سه جزء، رساله ای در طب، معرفه الاشیاء، گیاهها، درختها، حیوانات و جمادات و مباحث اصول.

گنجینه دانشمندان 390/9-393.

(425)

نوقانی-علی اکبر

(1300-1370 ه ق)

آیه الله حاج میرزا علی اکبر نوقانی، فرزند حاج میرزا موسی فرزند میرزا حسن، از مشاهیر علمای مشهد، در قرن

چهاردهم هجری قمری است. اجداد ایشان در اصل از ایل جلایر، یکی از عشایر ساکن کلات هستند که حدود دویست سال پیش از کلات نادر به مشهد آمدند. مجد الاطباء و حاج میرزا کاظم، عموهای مرحوم میرزای نوقانی بودند که در اوایل قرن چهاردهم هجری از طبای بنام خراسان محسوب می شدند. جد اعلای ایشان حاج محمد زمان خان بن کلب علی خان جلایر فرزند محمد زمان خان، طبیبی حاذق و فاضلی کامل بود طبع شعری شیوا داشت و اشعار عرفانی می سرود.

ص: 480

مرحوم میرزای نوقانی در آغازین سال سده چهاردهم هجری، یعنی سال 1300 ه ق در مشهد مقدس رضوی در محله نوقان چشم به جهان گشود و به میرزای نوقانی اشتها یافت.

میرزا تا 27 سالگی در مشهد به تحصیل دانشهای دینی پرداخت.

ادبیات را در مدرسه نواب از محضر میرزا عبد الجواد ادیب نیشابوری (م):

1344 ه ق) آموخت. فقه و اصول را نزد آیه الله حاج شیخ حسنعلی تهرانی (م: 1325 ه ق) که یگانه عصر در ورع و تقوا بود فراگرفت و پاره ای دیگر از فقه و اصول را پس از درگذشت حاج شیخ حسنعلی تهرانی، از حاج سید عباس شاهرودی (م: 1341 ه ق) از علمای برجسته مشهد آموخت.

میرزا به سال 1327 ه ق سه سال پس از انقلاب مشروطیت، به منظور فراگیری دانشهای دینی، رهسپار نجف شد و دروس خارج فقه و اصول را در محضر حضرات آیات: محمد کاظم خراسانی و سید محمد کاظم یزدی (م: 1337 ه ق) و شریعت اصفهانی (م):

1339 ه ق) فراگرفت، و چند ماه پس از ارتحال آخوند (م: 1329 ه ق) با تکمیل تحصیلات و اخذ اجتهاد از میرزا محمد تقی شیرازی، مشهور به میرزای دوم (م: 1338 ه ق) و حاج شیخ عبد الله مازندرانی (م: 1330 ه ق) به ایران بازگشت و در مشهد به تدریس دروس حوزوی و ارشاد مردم همت گماشت و چهل سال از عمر خود را در راه تدریس و خدمات معنوی به مردم خراسان و اعتلای فرهنگ این سرزمین صرف کرد.

میرزا دو بار ازدواج کرد. همسر اول ایشان، دختر مرحوم شیخ محمد باقر نوقانی بود که از دوستان نزدیک مرحوم میرزا حبیب الله مجتهد شمرده می شد و پس از وی بخشی از امور دینی شهر را در اختیار گرفت. همسر دوم میرزا دختر مرحوم سید حسین امام، یکی از سادات و علمای متقی مشهد بود. میرزا مهدی نوقانی (1314-1341 ه ق) فرزند میرزای نوقانی از این همسر است.

پس از بازگشت از عتبات، بجز سال 1366 ه ق که به تهران رفت، سفر دیگری خارج از استان خراسان نداشت. فقط در اواخر عمر، در سال 1368 ه ق/1328 ه ش به مکه مشرف شد. در همین سفر دهه اول محرم را در کربلا حضور یافت و در صحن حرم حضرت سید الشهداء به منبر رفت و مقتل خواند. علما و مراجع دین، در منبر ایشان شرکت می جستند.

میرزا نوقانی، انسانی مؤمن، متعهد، اهل تهجد، خوش قریحه، شوخ طبع و مهربان بود. اندامی رشید داشت و از صدایی رسا و از چهره ای پرهیت برخوردار بود. ساده زندگی می کرد و در مدت هفتاد سال عمر خود، هرگز از سهم امام مصرف نکرد. ایشان موقع بازگشت از نجف، به حرم حضرت علی علیه السلام مشرف شد و از روح مولای متقیان مدد خواست تا معیشتی خداپسندانه داشته باشد و از دین، ابزاری برای تأمین دنیا نسازد. وقتی به مشهد بازگشت، روزی از بازار عبور می کرد، یکی از کسبه نوشته ای را در اختیار او قرار داد و به او گفت: این وقف نامه را فرزند مجد الاطباء، پسرعموی شما، نزد من گ گذاشته است. مروری به مضمون وقف نامه نشان می داد که سهمی از قریه سیس آباد، از املاک گوهرشاد دختر یونس خان جلایر، مادر کلب علی خان جلایر، جده مرحوم نوقانی از سال 1210 ه ق وقف تعظیم شعائر اسلامی شده است و برابر آن، تولیت موقوفه با اصلاح و اورع اولاد است. میرزا تنها کسی بود که در آن زمان می توانست تولیت موقوفه را که دو سهم از بیست و چهار سهم قریه یادشده واقع در بلوک تبادکان مشهد است، به عهده بگیرد. داشتن راه ارتزاق درست و معیشت مستقل و عدم استفاده از سهم امام، از میرزای نوقانی یک انسان آزاده، منتقد و آینده نگر ساخت.

میرزا خط خوشی داشت و با ارباب ادب آن روز خراسان معاشرت می کرد.

بیشتر روزهای بهار و تابستان همراه خانواده با دوستان خود در شاندیز،

طرقه، هاشم آباد، ابرده علیا یا ویرانی، از بیلاقیهای اطراف مشهد به سر می برد.

برخی از مطالعات عرفانی خود را در این محیطهای طبیعی دنبال می کرد و اشعار نغزی می سرود.

میرزا انسانی آگاه به مسایل دینی و مقتضیات زمان خود بود و از تعصبات کاذب و بی اساس پرهیز می کرد. با میرزا مهدی اصفهانی دوست بود و همراه ایشان چند ماهی از محضر میرزا مهدی آشتیانی، فیلسوف نامدار، که برای مدتی به مشهد آمده بود و فلسفه صدرایی تدریس می کرد، بهره جست.

او با امام خمینی رابطه بسیار دوستانه ای داشت. امام پیش از درگذشت میرزا، وقتی به مشهد می آمد، به بیت ایشان وارد می شد و مکاتباتی نیز داشتند. پس از ارتحال میرزای نوقانی، امام به قصد ابراز تسلیت و دلجویی به مشهد آمد و هفته ای در منزل فرزندش میرزا مهدی نوقانی به سر برد. افکار میرزای نوقانی به امام بسیار نزدیک بود.

او به دعوت شیخ محمد حسین مطهری، پدر شهید مرتضی مطهری، همراه امام خمینی به فریمان رفت.

میرزای نوقانی با مرحوم حاج شیخ عباس قمی و آقای بروجردی و آقا سید جمال الدین گلپایگانی و دیگر علمای برجسته قم و عتبات رابطه نزدیک داشت و مورد اعتماد همه آنان بود. به درخواست حاج شیخ عباس قمی، ایشان مقدمه مفاتیح الجنان را نوشت و در چاپهای اول مفاتیح، نام میرزا در پایان مقدمه به چشم می خورد.

همچنین آیه الله العظمی میلانی در سفر اول خویش به مشهد، به بیت ایشان وارد گردید و در مجموع، مورد اعتماد مراجع و بزرگان عصر خویش بود.

میرزا خطیبی توانمند بود و با بیان دلنشین خود، مردم را متوجه معارف حقه الهی می کرد. روزهای عاشورا در منزل خود، واقع در محل کنونی تکیه فتاح خان و پشت قبرستان سراب منبر می رفت. گاهی نیز در مدرسه میرزا جعفر یا مسجد گوهرشاد خطابه ایراد می کرد. منبر ایشان سرشار از

اطلاعات تاریخی، اخبار سلف و شامل نکاتی ادبی، امثال، حکم و پند و اندرز و آمیخته با شعر و ادب بود. کسی از سخنان ایشان خسته نمی شد. در پایان منبر از روی یادداشتهای خود، مقتل می خواند. منبر ایشان به سبک منبر حاج میرزا حبیب الله خراسانی بود. خود وی می گفت: «در مدت عمر منبری به جامعیت و تأثیر منبر مرحوم میرزا حبیب الله مجتهد ندیدم.»

از میرزا چند کتاب و مقداری یادداشتهای پراکنده باقی مانده است:

سه مقاله، دو مقاله، تعلیقات بر شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، شرح بخشی از گوهر مراد و مجموعه اشعار و جنگ خطابه از این مجموعه است.

از آن میان فقط سه مقاله و مجموعه اشعار به چاپ رسیده است. دو مقاله و سه مقاله هر دو در زمینه دین شناسی و گفتگو با ارباب ادیان و ملل و نحل است. میرزا، بنا به درخواست برخی از بزرگان، سه مقاله را در نقد و بررسی مقالات ماتریالیستها، مسیحیان و مسلمانان نوشت.

حضور کمونیسم شرق، و مسیحیت سازمان یافته غرب، چنین کاری را در آن روزگار می طلبید. بویژه کتاب سه مقاله میرزا بسیار بی طرفانه نوشته شده است و به دور از هرگونه تعصب و لجاج است. سه مقاله که به صورت مناظره نوشته شده، تاکنون سه نوبت به چاپ رسیده است و در زمان نشر مورد ستایش مجامع علمی قرار گرفت. به درخواست حاج شیخ عبد الکریم حائری، میرزا صد جلد از این کتاب را به قم فرستاد. شیخ عبد الکریم خطاب به فضلالی قم گفته بود: اگر خواستید کتاب بنویسید، مثل این بنویسید. سه مقاله گذشته از شواهدی که برای بیان مقصود از تورات و انجیل آورده باورهای گروههای الحاد قرن حاضر را در خود منعکس کرده است.

میرزای نوقانی به نظم و انضباط توجه تام داشت و می کوشید این خصلت بسیار مهم و حیات آفرین را در حوزه مشهد احیا کند. او از

انگشت شمار عالمانی بود که فرصت اعمال مدیریت علمی و تربیت جویندگان معارف دینی را در یکی از حساس ترین مقاطع تاریخ حوزه یافت.

ایشان در عصر رضا خان، جزء انگشت شمار روحانیانی بود که حق پوشیدن لباس را داشت.

میرزای نوقانی، چنانکه اهل دیانت بود، اهل سیاست نیز بود. ایشان دوره مشروطه را درک کرده بود و در محضر چهره های برجسته ای چون آخوند خراسانی و میرزای دوم شاگردی کرده بود و از رویدادهای سیاسی جامعه خود بی خبر نبود.

مرحوم میرزا هفتاد سال و چند ماه حیات خود را در کسب دانش و تبیین معارف الهی گذرانند و عصر روز جمعه دهم جمادی الاولی 1370 ه.ق/27 بهمن 1329 در پی سکت قلبی دعوت حق را لبیک گفت و در پایین پای امام رضا علیه السلام در دار السعاده به خاک سپرده شد و به تمنایی که در این غزلش داشت، نایل آمد:

خواهی بدانی معنی حب الوطن را یک چند از خود دور کن مائی و من را

در چاه ماندستی چرا ای یوسف جان بگذار این چه را و برگیر این رسن را

از گوش جانت پنبه غفلت برون کن تا بشنوی آواز مرغان چمن را

محراب دل را پاک کن از لوث شیطان چون می پسندی جای یزدان اهرمن را؟

گر لطف حقت یار باشد می توانی افکندن از نیروی خود نفس کهن را

دریا و کویش می دود اشکم به دامن جیحون کند یکسر همه تلّ و دَمَن را

سودای عشقش جامه تقوی به بر سوخت ترسم بسوزد آخر این سودا کفن را

شاهان نوازش کن «فقیر» ناتوان را در وقت مردن کز سخن بندد دهن را

خواهم به وقت مرگ بینم روی جانان روی رضا شاهنشاه دین بوالحسن را

زین روضه هرگز رخ نتابم تا بیابم رضوان حق و داروی رنج و مَحَن را

سایم سر اندر خاک کویش از فقیری زین تاج داری که توان سر تافتن را

غلامرضا جلالی

نوقانی-محمد رضا

(حدود 1237-1340 ه ش)

مرحوم حاج شیخ محمد رضا نوقانی از علما و مجتهدین و پرهیزکاران معاصر بوده است، که سالها به امر تدریس و اقامه نماز جماعت در مسجد محراب خان مشهد اشتغال داشت.

وی در حدود سال 1237 ه ش در روستای «رشتی» از توابع شهرستان درگز در خانواده ای باتقوا متولد شد.

پس از رسیدن به سن تعلیم در همین روستا به مکتب رفت. بعد از فراگیری خواندن و نوشتن و اندکی دروس عربی، چون استعداد درخشانی داشت، به تشویق آخوند ملا-علی که همه ساله در ایام ماه مبارک رمضان و محرم از مشهد به آن روستا می رفت و مهمان پدرش بود، جهت ادامه تحصیل به مشهد آمد. با معرفی آخوند ملا علی در مدرسه فاضل خان مشغول تحصیل شد و با حاج سید علینقی داماد آخوند در یک حجره ساکن شد و مدت هفت سال در خدمت استادان این مدرسه مقدمات و سطوح را فراگرفته و برای تکمیل تحصیلات علوم دینی راهی نجف اشرف شد. در حوزه علمیه نجف مدت 9 سال به تحصیل پرداخت و پس از رسیدن به درجه اجتهاد، از محضر آخوند خراسانی به اخذ اجازه نامه اجتهاد نایل گردید.

ایشان پس از بازگشت از نجف در محله نوقان نرسیده به پل سنگی که نام خانوادگی اش از نام آن محله گرفته شده ساکن گردید و هنوز آن کوچه به نام «حاج شیخ محمد رضا» معروف است.

از آن موقع به امر تدریس پرداخت و

ص: 486

امامت جماعت مسجد محراب خان را به عهده گرفت. در زمان حکومت رضا خان که قانون تشکیل دفاتر اسناد رسمی تصویب شد محضر شرع ایشان نیز تبدیل به محضر اسناد رسمی گردید، و تا سال 1335 ه. ش در این محضر فعالیت داشت. از آن به بعد دفترخانه را رها کرد و بقیه عمر را به عبادت و تنظیم نوشته های خود از جمله «ینایع الاحکام» سپری کرد. شش اثر علمی از وی باقی مانده است. «ینایع الاحکام» در سال 1333 ه. ش به چاپ رسیده و بقیه هنوز چاپ نشده است.

آن مرحوم در نهایت سلامت جسمی و روحی بسر می برد و در مدت یک صد و اندی سال عمر به بیماری عمده ای مبتلا نشد و بیماری که منجر به فوت ایشان شد چند روزی بیش طول نکشید و عاقبت دهم دیماه سال 1340 ه. ش در مشهد دعوت حق را لبیک گفت و در صحن عتیق حرم مطهر رضوی، ورودی بست بالاخیابان دست راست جلو ایوان، در غرفه ای که امروزه کفش کن شده است به خاک سپرده شد.

ابراهیم زنگنه

(427)

نوقانی-محمد مهدی

(1305-1371 ه. ش)

آیه الله حاج میرزا محمد مهدی نوقانی فرزند آیه الله حاج میرزا علی اکبر نوقانی از علمای مبارز و مدرسین معاصر مشهد است.

وی در سال 1305 ه. ش/1345 ه. ق در مشهد به دنیا آمد و پس از خواندن دروس کلاسیک به تحصیل

ص: 487

علوم دینی پرداخت و از خدمت استادانی مانند ادیب ثانی، مدرّس یزدی، حاج شیخ هاشم قزوینی و پدر خود میرزای نوقانی و در اواخر از محضر آیه الله العظمی میلانی کسب فیض کرد و در زندگانی پربرکت خود خدمات شایانی در راه انقلاب اسلامی انجام داد.

آیه الله نوقانی از اساتید حوزه علمیه مشهد بود و از ایشان تفسیری بر قرآن مجید باقی مانده است. او ضمن اقامه نماز جماعت از راه تدریس تفسیر قرآن مجید و مبانی اعتقادی و دروس اخلاقی ایفای وظیفه می نمود تا اینکه به علت بیماری قلبی پس از 22 روز درمان به دیار باقی شتافت و پیکر وی در روز شانزدهم آبان ماه 1371 بر دوش انبوه اقشار مختلف مردم عزادار تا بارگاه ملکوتی امام رضا علیه السلام تشییع و در دار الزهد مبارکه حرم مطهر به خاک سپرده شد.

در این مراسم حضرات آیات شیخ ابو الحسن شیرازی، مروارید، فلسفی، مرتضوی و زنجانی و نیز مقامات دولتی استان شرکت داشتند و چند تن از خطبا پیرامون زندگانی پربار آن مرحوم سخنرانی کردند.

گنجینه دانشمندان 188/7-189؛ روزنامه خراسان 17 آبان 1371، ص 10.

غلامرضا جلالی

(428)

نهایندی-حسن

(حدود 1276-1330 ه ق)

شیخ حسن پیشنماز نهایندی فرزند مرحوم علامه میرزا عبد الرحیم نهایندی (م 1304 ه ق) و برادر ارشد مرحوم آیه الله شیخ محمد نهایندی از دانشمندان و علمای قرن چهاردهم هجری قمری است.

وی در حدود سال 1276 ه ق متولد شد. به روایت شیخ آقابزرگ تهرانی، در کتاب میرزای شیرازی، سالیانی از عمر خود را در سامرا گذراند، و در مکتب فقهی میرزای شیرازی شاگردی کرد و به مقام اجتهاد نایل شد.

او پیش از سال 1310 ه ق به علت

ص: 488

عارضه چشمی به تهران بازگشت و پس از ارتحال پدر، همراه برادر خود به مشهد مقدس آمد و از مراجع شهر شد و در رأس حوزه علمیه مشهد قرار گرفت و خدمات ارزنده ای را انجام داد.

سرانجام در 17 صفر سال 1330 دار فانی را وداع گفت و در توحیدخانه مبارکه حرم رضوی دفن گردید.

یکی از معاصرین او به نام میرزا محمد مهدی کهنوی کشمیری، صاحب «نجوم السماء» در جلد دوم درباره وی نوشته است: «می گویند مجتهد است، در نجف اشرف تحصیل علوم فرموده و عمرش در سنه 1321 ه ق قریب به 45 سال است».

تقیاء البشر 406/1 و 1109/3، سند شماره 12088/17 اداره اسناد آستان قدس رضوی

(429)

نهایندی-علی اکبر

(1278-1369 ه ق)

علامه محدث آیه الله حاج شیخ علی اکبر فرزند شیخ حسین نهایندی

خراسانی، در سال 1278 ه ق/1238 ه ش در نهایند به دنیا آمد و مقدمات را در همان شهر نزد شیخ جعفر بروجردی و حاج ملا محمد سره بندی آموخت، بعد به بروجرد مسافرت نمود و در آنجا در مجلس درس شیخ آقا حسین شیخ الاسلام و میرزا حسین تویسرکانی و سید ابوطالب بروجردی شرکت جست. مدتی به مشهد امام علی بن موسی الرضا علیه السلام آمد و نزد فرهیختگان نامداری چون شیخ عبد الرحیم بروجردی، حاج میر سید علی حائری یزدی و حاج شیخ محمد تقی بجنوردی

ص: 489

تحصیل کرد. بعد به اصفهان رفت و نزد علمای این شهر و نیز تهران نزد میرزا عبد الرحیم نهایندی و میرزا محمد اندرمانی شاگردی و از آنجا همراه همنام خود مولی علی اکبر نهایندی، به عتبات عالیات مهاجرت کرد و در سامرا اقامت گزید و پای درس میرزا محمد حسن مجدد شیرازی شرکت کرد و به سال 1308 ه ق به نجف اشرف رفت و نزد سید محمد کاظم طباطبایی یزدی، محمد کاظم آخوند خراسانی و شیخ محمد طه نجف و میرزا حبیب الله رشتی و شیخ الشریعه اصفهانی و شیخ محمد حسن مامقانی و مولی لطف الله مازندرانی، حاج شیخ زین العابدین مازندرانی، حاج ملا محمد ترابیانی، سید ابو القاسم اشکوری، میرزا محمد تقی شیرازی و حاج ملا حسینقلی همدانی، معارف الهی را به پایان برد و به درجه اجتهاد دست یافت. علوم حدیث را از حاج میرزا حسین نوری صاحب مستدرک فراگرفت و بجز وی از میرزا حبیب الله رشتی، شیخ الشریعه اصفهانی، سید ابو القاسم بن معصوم اشکوری، سید حسین کوه کمری، سید مرتضی کشمیری اجازه روایت دریافت کرد و به این ترتیب ایشان در حوزه های علمی به عنوان یکی از بزرگان علم اشتهار یافت و جامعیتی را به دست آورد که بعدها با ترکیب آنها با علوم عقلی، شایستگی عنوان علامه را به دست آورد.

مرحوم آیه الله شهاب الدین مرعشی، در بعضی آثار خود، ضمن یادآوری این نکته که مرحوم نهایندی با پدر ایشان، آیه الله سید شمس الدین محمود حسینی مرعشی نجفی (م 1338 ه ق) هم دوره و همدرس بوده است، از شخصیت علمی او چنین تجلیل می کنند: «کان خریتا فی الحدیث و مقدماته من الرجال و الدرایه فقیها اصولیا متکلما مفسرا».

علامه نهایندی در اواخر ماه ذی القعدة سال 1317 ه ق/1280 ه ش و به روایت آقابزرگ تهرانی در نقباء البشر در سال 1319، با توجه به مرضی که تن او را رنجور ساخته بود، به

ایران آمد و یک ماه و نیم در تبریز ماند و از آنجا به نهاوند رفت و تا نیمه ماه ذی الحجه سال 1322 ه ق در آنجا ماند و در محرم سال 1323 ه ق/ 1281 ه ش به تهران هجرت نمود و تا سال 1287 ه ش یعنی همه سالهایی که مصادف با انقلاب مشروطه بود، در تهران ماند. در این مدت در بحث فقه حاج شیخ محمد حسن آشتیانی و در بحث عرفان و علوم عقلی مرحوم حیدر خان نهاوندی و میرزای جلوه و محمد رضا قمشه ای از اساتید فن معقول حضور یافت.

مرحوم نهاوندی به سال 1328 ه ق / 1287 ه ش یعنی چهار سال پس از انقلاب مشروطه به مشهد آمد و مجاور امام عالمان عامل شد و مورد استقبال همه مردم قرار گرفت و به تدریج مقبولیت عامه یافت و تا مدت 12 سال بین الطلوعین ماه رمضان و بین الطلوعین دهه اول ماه محرم در مسجد جامع گوهرشاد و شبستان نهاوندی مردم را ارشاد می کرد و در همان مسجد به اقامه نماز می پرداخت و بزرگان شهر و پرهیزکاران به او اقتدا می کردند و مرجع شرعی شهر شهادت شد.

او بعد از اقامه نماز عشا به منبر می رفت و به موعظه می پرداخت.

موعظه های او مالا مال از نکات نغز و مؤثر و با لهجه ای صادقانه و همراه با اخلاص بود. حالات عبادی و خضوع و خشوع مخصوص به خود داشت، وی در سال 1366 ه ق/ 1326 یعنی سه سال پیش از درگذشت خود به عتبات مقدسه رفت و شادروان شیخ اسماعیل نجومیان ماده تاریخ بازگشت ایشان را در دیوان خود آورده است. به سال 1367 ه ق به قم مشرف شد و مورد تجلیل مرحوم شیخ عبد الکریم حائری، مؤسس حوزه قم قرار گرفت.

آیه الله شهاب الدین مرعشی در روز جمعه 16 جمادی الاولی سال 1354 و میرزا علی محمد وزیری در سوم ماه ربیع الثانی 1363 و شیخ محمد شریف رازی در سال 1364 از وی اجازه

روایی دریافت کردند.

شیخ بزرگوار ما در 19 ربیع الثانی سال 1369/18 بهمن 1328 در 90 سالگی در مشهد درگذشت. روز درگذشت ایشان هوا بسیار سرد بود و برف سنگینی باریده بود و غسلخانه مشهد در خیابان 17 شهریور در محل کنونی پارک وحدت قرار داشت و مردم با سختی طاقت فرسایی در مراسم کفن و دفن ایشان شرکت جستند، همین امر سبب شد که مرحوم آیه الله فقیه سبزواری با توجه به مساعدتهایی که مرحوم نهاوندی در زمان حیات خود کرده بود غسلخانه اول طبرسی را بنا نماید.

جسد پاک علامه نهاوندی در رواق دار السعاده در پایین پای هشتمین امام پاکان و کنار قبر شیخ مرتضی آشتیانی دفن گردید و روح بلندش به عالم بالا عروج کرد.

علامه شیخ علی اکبر نهاوندی، با این که چهل سال تمام، ریاست دینی خراسان را به عهده داشت، انسان پرهیزکاری بود و عمر خود را در خدمت به مردم و انجام وظایف دینی صرف می نمود و با زهد و اخلاق می زیست. وی که چندین دهه زمام امور روحانیت مشهد، بلکه خراسان را در اختیار داشت، جز خودش احدی را در هیچ یک از کارهای مربوط به خود دخالت نمی داد، حتی امور مربوط به منزل را تا مدتی خودش انجام می داد و احتیاجات خود را از بازار می خرید و هرگز تغییری در اخلاق و آداب وی مشاهده نمی شد. همیشه می کوشید اختلاف گروههای اجتماعی را از میان بردارد و میان همگان وحدت و یکپارچگی به وجود آورد.

ایشان از سجایای برجسته ای برخوردار بود. از خودگذشتگی از سجایای او شمرده می شد. در نماز به حال فقرا و بینوایان رسیدگی می کرد و مستمندان زیادی را به این نحو تأمین می نمود. او گفته های خود را پیش از دیگران به کار می بست و از مجادله پرهیز داشت.

مرحوم نهاوندی در طول چهل سال

ص: 492

اقامت خود در مشهد منشأ خدمات زیادی شد. در روزگار وی مدرسه های دینی رضوان، ابدال خان، نواب، باقریه، دودرب، سلیمانیه، بالاسر، میرزا جعفر، عباسقلی خان، پریزاد و حاج حسن دایر بود و ایشان ضمن رسیدگی به این مدارس، مبالغی را جهت تأمین مدرسین و طلاب اختصاص داده بود و مبلغی را بین طلاب خراسانی مقیم نجف توزیع می کرد و مبالغی را در اختیار فقرا می گذاشت و مقدار قابل اعتنایی نیز به فقرا شهرستان نهاوند می فرستاد، ایشان در اواخر حیات خود تا 120 خروار زغال در فصل زمستان میان فقرا تقسیم می کرد.

علامه نهاوندی، در طول حاکمیت رضا خان از کسانی بود که به طور مجاز کسوت روحانیت را بر تن کرد و در مسجد جامع گوهرشاد از امضاکنندگان تلگراف ضرورت موقوف شدن بی حجایی و کلاه پهلوی به رضا خان بود و به دعوت اسدی در دار التولیه حضور یافت و از جواب تلگراف مطلع شد و در روز یکشنبه، 12 ربیع الثانی 1354 ه ق در شمار بازداشت شدگان بود.

علامه حاج شیخ علی اکبر نهاوندی کتابخانه بسیار بزرگ و ارزشمندی داشت و کتابهای خطی زیادی را گرد آورده بود و مرحوم آقا بزرگ تهرانی در الذریعه در چند مورد از گنجینه های خطی این کتابخانه یاد کرده است.

علامه نهاوندی در شمار علمای پرتألیف است، او بخشی از زندگی خود را در تألیف و تصنیف گذراند، بخصوص پس از عدم مساعدت مزاج، منبر را به تألیف و تصنیف تبدیل کرد. تعداد و تنوع آثار او نمایانگر آگاهی ایشان به علوم دینی و تسلط به تاریخ، حدیث و تفسیر است. از آثار ایشان می توان به موارد زیر اشاره کرد:

1- انهار النوائب فی اسرار المصائب.

2- البنیان الرفیع فی احوال الخواجه ربیع که در سال 1341 ه ق تألیف و در سال 1348 ه ق در تهران چاپ شده است.

3- کشکول الجنه العالیه و الجعبه

4- جواهر الزواهر فی شوارد النوادر، مشتمل بر 333 جوهره.

5- جواهر الکلمات فی النوادر و المتفرقات

6- حاشیه فرائد الاصول

7- رساله الحقیقه و المجاز

8- راحه الروح فی شرح حدیث «مثل اهل بیته کسفینه نوح» فارسی است و در سال 1341 ه ق از نوشتن آن دست کشیده و در سال 1351 به چاپ رسیده است.

9- جنتان مدهامتان در 2 جلد. جلد اول در 1353 ه ق و جلد دوم در سال 1354 ه ق به چاپ رسیده است.

10- خزینه الجواهر فی زینه المنابر در سال 1336 ه ق از تألیف آن فارغ شد و در یک مجلد بزرگ در سال 1358 به چاپ رسیده است. بعدها چاپهای متعددی از آن از سوی کتابفروشی اسلامیة تهران صورت گرفت.

11- انوار المواهب فی اسرار المناقب که مشتمل است بر پنج جلد از جمله: الید البیضاء فی مناقب الزهراء در اخبار وارده در مناقب حضرت زهرا و الکواکب الدرری فی نکت اخبار مناقب امیر المؤمنین علیه السلام که در سال 1360 ه ق به چاپ رسیده است. و العبقری الحسان فی تواریخ صاحب الزمان که خود دارای پنج جلد است، الزخرف الاخضر فی ظهور الحجه المنتظر، المسلك الاذفر فی معجزاته، الصبح الاسفر فی اثبات المهدویه، الیاقوت الاحمر فی من یراه، النجم الازهر فی علائم ظهوره، که در سال 1363 ه ق چاپ شده اند.

12- لمعات الانوار در حل مشکلات آیات و اخبار، فارسی است و چاپ شده است.

13- مفرح القلوب و مفرج الكرب دربارة قصّه و حکایت به زبان فارسی، در تهران به صورت سنگی چاپ شده است.

14-عناوین الجمععات فارسی است و در حدود 48 عنوان به تعداد جمعه های سال تبویب شده است و نام دیگر آن وسیله النجاه است که در سال 1332 تا عنوان پنجم به چاپ رسیده بود که بنا به گزارش شیخ آقابزرگ تهرانی در الذریعه، مؤلف به حج مشرف شد و کتاب خود را به پایان نبرد.

15-رساله العبید الی مراحل التوحید.

16-رشحه الندی فی مسأله البداء.

17-رساله صلاه المسافر تقریر درسهای استاد خود شیخ محمد طه نجف.

18-طور سینا در شرح حدیث کساء.

19-عناوین اللمعات فی شرح دعاء السمات.

20-الفتح المبین فی ترجمه الشیخ علی الحزین.

21-الفوائد الکوفیه فی ردّ الصوفیه.

22-کشف التغطیه عن وجوه التسمیه.

23-الکوکب الدرّی فی مناقب النبی.

24-گلزار اکبری و لاله زار منبری در 114 گلشن مرتب شده و در سال 1352 ه ق در 415 صفحه در تهران به صورت سنگی به چاپ رسیده است.

25-رجال شیخ علی اکبر.

26-المواریث، تقریر بحث استادش سید محمد کاظم طباطبائی یزدی.

27-النفحات العنبریه فی البیانات المنبریه به فارسی.

28-الید البیضاء فی مناقب الامیر و الزهراء(ع).

بیشتر آثار علامه نهاوندی جنگها و مجموعه هایی است که برای تبلیغ و ارشاد می توانند مؤثر باشند و آگاهی اصناف و طبقات جامعه را نسبت به معارف دینی بالاتر برند و می توان این منابع را خطابه های مکتوب نام نهاد.

غلامرضا جلالی

نہاوندی-محمد

(-1389 ہ ق)

شیخ محمد نہاوندی مشہور بہ فرید

ص: 495

نوه دختری آیه الله شیخ علی اکبر نهاوندی از علما و فضلاى قرن چهاردهم هجرى است.

وى تحصیلات خود را در مشهد و قم به پایان رسانید و سالها از محضر مرحوم آیه الله العظمى بروجردى و سایر علمای اعلام قم استفاده کرده، سپس به مشهد رضوى مراجعت نمود و به خدمات دینی از جمله اقامه نماز جماعت و درس تفسیر و تألیف پرداخت. از آثار چاپ شده او رموز نماز به یادگار مانده است.

فرید سال 1388 و به روایتی سال 1389 قمرى به علت سکتة مغزی در تهران از دنیا رفت و جنازه اش را به مشهد مقدس منتقل کردند و در آستان مقدس رضوى به خاک سپردند.

از سروده های اوست:

نمکین لب چو بشیرین سخنی باز کند در درون شور ز اندازه برون ساز کند

بگسلد یکسره شیرازه اوراق وجود گر دمى پرده براندازد و یک ناز کند

شود آن دم همه آفاق پر از مشک تثار که صبا تارى از آن زلف سیه باز کند

عاشقان را رmq از تن شده با شیوه مهر وای اگر شیوه عاشق کشی آغاز کند

عمر بگذشت و همه روز دهد وعده وصل من ندانم که به این وعده کی انجام کند

بر در کوی بلا کرد لگدکوب فنا هرکه را خواست به کونین سرافراز کند

عشق رازيست که پنهان نتوان کرد ز غیر که عیان هر سر موقصه این راز کند

نازنین دست جداگشته سقاي حرم سر ناگفته او تا ابد ابراز کند

نچشید آب و لب تشنه برون شد ز فرات که تواند که چنین همت ممتاز کند

ص: 496

مرحوم آیه الله شیخ علی اکبر نهاوندی فقط یک دختر داشت و مرحوم فرید از بطن او است.

گنجینه دانشمندان 274/1 و 190/7

غلامرضا جلالی

(431)

نهاوندی-محمد

(1291-1371 ه ق)

آیه الله حاج شیخ محمد نهاوندی متخلص به «تجلی» فرزند علامه میرزا عبد الرحیم (1237-1304 ه ق) فرزند میرزا نجف مستوفی از علما و مفسرین و مدرسین آستان قدس رضوی است و او را «زین العلماء و المفسرین» نوشته اند.

وی پانزدهم رجب سال 1291 ه ق در شهر نجف اشرف متولد شد.

چهارساله بود که به همراه پدر به قصد زیارت حضرت رضا علیه السلام به مشهد آمد و پس از بازگشت به تهران، در این شهر ساکن شد. بعد از وفات پدر، در سال 1304 ه ق که سیزده سال بیش نداشت، تحت سرپرستی برادر خود حاج حسن نهاوندی قرار گرفت. فقه، اصول و حکمت را نزد علمای تهران و برادر خود به پایان برد و با اشتیاق تمام به ادامه تحصیل همت گماشت. وی در سال 1317 ه ق به اتفاق برادرش از تهران به مشهد آمد، و در حوزه درس برادرش و نیز شیخ حسنعلی تهرانی، حاج شیخ اسماعیل ترشیزی و میر سید علی حائری یزدی که از علمای بزرگ آن زمان بودند، حضور یافت و اجتهاد ایشان مورد تأیید همه این اساتید قرار گرفت.

شیخ محمد برای تکمیل تحصیلات خود به عتبات عالیات رفت، مدتی در

ص: 497

کربلا از محضر درس سید اسماعیل صدر اصفهانی (م: 1338 ه ق) بهره گرفت و پس از آن به نجف اشرف رفت و از محضر مرحوم آخوند خراسانی (م):

1329 ه ق)، سید محمد کاظم یزدی (م):

1337 ه ق) حاج میرزا حسن خلیلی تهرانی (م: 1326 ه ق) و شیخ عبد الله مازندرانی (م: 1330 ه ق) استفاده برد و اخلاق را نزد ملا لطف علی فراگرفت.

مدتی در سامرا بود و از محضر میرزا محمد تقی شیرازی مشهور به میرزای دوم (م: 1338 ه ق) بهره جست. با اطلاع از خیر کسالت و سکتة قلبی برادر بزرگترش حسن نهاوندی به سال 1329 ه ق به مشهد بازگشت و پس از ارتحال برادر، زمام امور شرعی مشهد را به عهده گرفت. در مدرسه میرزا جعفر تدریس می کرد و کتاب می نوشت و ساعتی را به حل مشکلات مردم اختصاص داده بود.

ایشان تألیفات عدیده ای دارد. از آثار چاپ شده او کتب مشروحه زیر است:

تفسیری به نام نجات الرحمن در 4 جلد، ضیاء الابصار فی مباحث الخیار و دیوانی به نام زبده المصائب، سراج النهج در مسایل عمره و حج، حاشیه بر کتاب الصلاة مرحوم حائری و خلل الصلاة.

آیه الله نهاوندی از شاهدان عینی به توپ بستن حرم مطهر رضوی (1330 ه ق) بود، و در آخرین صفحات کتاب زبده المصائب خود ضمن مدح امام رضا علیه السلام به این رویداد ناگوار اشاره کرده است:

امام هشتم فرخنده زاده موسی که طاعتش ز حق اول فریضه اهم است

ولی مطلق حق حکمران عالم قدس امیر ملک عرب شاه کشور عجم است

جهان رفعت و دریای علم و معدن فضل کتاب جامع احکام و مجمع حکم است

بود ز کعبه فزون حرمت حریم درش چه کعبه و حرم از این حرم محترم است

کلیم را کف دست ارچومه درخشان بود ز آفتاب درخشان ترش کف قدم است

دم مسیح حیات ار به مردگان می داد به مردگان همه لعل لیش مسیح دم است

امین وحی خدا جبرئیل سدره نشین به آستان جلالش ز کمترین حرم است

نهایندی پس از این ابیات با دلی پردرد و جانی سوخته به حادثهٔ تکان دهندهٔ توب بستن و تاراج حرم از سوی قوای روس اشاره می کند:

تنها مگر تونبی حکمران ملک وجود مگر نه ز امر تو امر زمانه منتظم است

ز خاک طوس به چشم پرآب سر بردار نگر که لشکر اسلام سرنگون علم است

اساس شرع ز جور مسیحیان بر باد بنای دین ز جفای صلیب منهدم است

به صحن و قبهٔ نورانیت رسیده ز توب چه صدمه ها که دل جن و انس منهدم است

نهایندی انسانی متواضع و فروتن و زنده دل و بانشاط بود و زندگی خود را بسیار به سادگی سپری می کرد و از تذبذب و اسراف پرهیز داشت و هیچ قیدی نسبت به نوع غذا یا چگونگی استراحت خویش نداشت. ایشان حافظ کل قرآن بود و هنگام استراحت، در ذهن خود قرآن مجید را تورق می کرد.

هفت سال از عمر پربرکت خود را صرف نگارش تفسیر قرآن کرد. می کوشید مفاهیم بلند قرآن را در زندگی فردی و اجتماعی خود به کار ببندد. این بود که به رفع نیازهای مردم توجه تام داشت، چنان که گفته اند، آیه الله حاج آقا حسین قمی حل برخی مشکلات افراد را به ایشان ارجاع می داد.

نهایندی با مسایل سیاسی بیگانه نبود و با آیه الله کاشانی روابط نزدیکی داشت. هرگاه به تهران می رفت به منزل ایشان وارد می شد. بالاخره پس از پنجاه سال تلاش معنوی و نشر احکام و حقایق اسلامی در 25 ربیع الآخر سال 1371 دار فانی را وداع گفت و در آستان قدس رضوی مدفون گردید.

گنجینهٔ دانشمندان 191/7، تاریخ آستان قدس رضوی/338، الذریعه 163/12، 122/15، نقباء البشر 1109/3. مجله نگاه حوزه ضمیمه شماره 9-13/14.

غلامرضا جلالی

ص: 499

ملاً احمد واعظ فرزند حاج شیخ محمد حسین واعظ مشهدی از علما و محدثان و واعظان مشهور قرن سیزده هجری است. در حدود سال 1240 ه ق در مشهد رضوی در خانواده ای باتقوا، از مادری نیکوخصال به نام فاطمه به دنیا آمد. در مشهد به تحصیل پرداخت، آن گاه به عتبات رفت و بعد از سالها تحصیلات عالیّه مذهبی به مشهد مراجعت نمود. چون فن وعظ و سخنرانی را از خاندانش به ارث برده بود در این زمینه تبّوری پیدا کرد و در مشهد به تبلیغ و ارشاد مردم پرداخت و بیشتر اوقات بعد از نماز صبح به مدت یک ساعت در مسجد گوهرشاد منبر می رفت و باین که هنگام سخن گفتن عادی لکنت زبان داشت، اما هنگام ایراد مواعظ هیچ گونه نارسایی در بیاناتش مشهود نبود.

می توان گفت از نظر سخنوری و بلاغت و فصاحت در مشهد بی رقیب بود و به همین مناسبت او را «افصح الواعظین» نیز می گفتند.

او در فاصله سالهای 1285 تا 1291 ه ق به مکه معظمه رفت و پس از مراجعت به جرگه خدام آستان قدس رضوی پیوست. و در 63 سالگی به سال 1303 ه ق در مشهد درگذشت و در مدخل کفش کن سمت راست ایوان طلای صحن عتیق به خاک سپرده شد.

حاج شیخ مهدی واعظ پسر اوست که ترجمهٔ احوال وی در همین کتاب آمده است.

ابراهیم زنگنه

(433)

واعظ-احمد

(1320 ه ق-)

شیخ احمد واعظ فرزند مرحوم حاج شیخ مهدی واعظ بن حاج ملا احمد واعظ بن محمد حسین واعظ مشهدی بن محمد محسن مدرس از واعظان شهر مشهد است.

وی به سال 1320 ه ق در شهر مشهد و در خانه ای روحانی متولد گردید و پس از دروس ابتدایی به علوم دینی پرداخت و سالها در مدرسهٔ دو درب حجره داشت. سپس به منبر رو آورد و در مجالس مشهد ذکر مصیبت می خواند و گاهی به موعظه می پرداخت.

ایشان بیماری ممتدی داشت که بالاخره پس از چند سال کسالت در مشهد به رحمت ایزدی پیوست و در زاویهٔ شمال غربی صحن عتیق، یک غرفه به آخر مانده در داخل غرفه به خاک سپرده شد.

ابراهیم زنگنه

(434)

واعظ-مهدی

(1255-1320 ه ق)

حاج شیخ مهدی معروف به «شیخ مهدی کبیر» فرزند یوسف خراسانی، از معاریف و عاظ خراسان است. او زمانی شیخ مهدی کبیر خوانده شد که شیخ مهدی واعظ خراسانی (م 1370 ه ق) در مشهد به شهرت رسیده بود و چون تشابه اسمی داشتند، لذا ایشان را با توجه به زیادی سن شیخ مهدی کبیر خواندند.

روز 22 ذیقعده 1255 ه ق در مشهد متولد شد و در خطابه و سخنوری نامور گردید و به ترویج معارف الهی همت گماشت و پس از 65 سال، روز پنجشنبه 28 رجب 1320 ه ق در مشهد

ص: 501

درگذشت و در حرم مطهر دفن گردید.

شیخ احمد فرزند او نیز در شمار علما بود. مرحوم شیخ مهدی شعر می سرود و «واعظ» تخلص می کرد. بحر المحيط و کشکول العارفین از آثار اوست که با خط زیبایی نوشته شده اند. از غزلیات اوست:

نه شور عشق تو از سر برون توام ساخت نه درد عشق تو از دل به در توام کرد

نه با فراق تو نرد جدل توام ساخت نه با وصال تو دست و کمر توام کرد

چنان فراق تو بر من گرفته تنگ که من نه صبر در وطن و نه سفر توام کرد

به خاک پای تو آن لحظه می زخم بوسه که خاک پای تو کحل بصر توام کرد

بده ز لعل لب بوسه ای و جان بستان من این معامله را سربه سر توام کرد

حذر کن ای دل واعظ و گرنه عالم را ز آه یک شبه زیر و زبر توام کرد

گنجینه دانشمندان 198/7-199، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/413، صدسال شعر خراسان/592-593.

غلامرضا جلالی

واعظ پایین خیابانی - حسن - پایین خیابانی - حسن

واعظ تهرانی - محمد باقر - کجوری تهرانی - محمد باقر

(435)

واعظ خراسانی - مهدی

(1286-1370 ه ق)

شیخ محدثان، حاج شیخ مهدی واعظ خراسانی، فرزند شیخ احمد واعظ، فرزند شیخ محمد حسین واعظ مشهدی، از خاندانی است که حدود دویست سال در راه وعظ و

ص: 502

ارشاد و تدریس علوم به اسلام و مسلمانان خدمت کرده اند.

حدود سال 1286 ه ق در مشهد به دنیا آمد، در چهاردهمین بهار زندگی پدر را از دست داد و در محضر حاج فاضل خراسانی و حاج سید عباس شاهرودی فقه و اصول، تفسیر و حکمت آموخت و تحت ارشاد مرحوم شیخ مهدی معروف به «شیخ مهدی کبیر» و مرحوم آخوند بمانعلی به تمرین وعظ و خطابه پرداخت. و در اندک زمانی با توجه به قدرت حافظه قوی احادیث و روایات زیادی را به حفظ سپرد.

واعظ خراسانی سالهای متمادی در جلو ایوان دار السیاده حرم و زمستانها در شبستان گرم مسجد گوهرشاد منبر می رفت و همه ساله در ماه رمضان در زمینه عقاید و تفسیر بحث می کرد و شنوندگان از سخنان او یادداشت برمی داشتند. مباحث ایشان فقط پیرامون نقل حدیث نبود، بلکه شامل مطالب فلسفی، فقهی، کلامی، ادبی و تاریخی بود و بارها مورد تمجید علمای بزرگ از جمله مرحوم آیه الله العظمی بروجردی قرار گرفت.

مرحوم واعظ خراسانی حدود هفتاد سال در میان مردم به تبلیغ پرداخت. تعلیمات دینی او منحصر به مشهد و شهرهای بزرگ ایران نبود. او از مشهد به شهرهای سبزوار، نیشابور، یزد، اصفهان، تهران و کرمانشاه و همچنین بخارا، نجف، کربلا، کاظمین و سامرا سفر کرد و به تبلیغ مبادرت نمود.

ایشان به ویژه در نجف خطابه های زیادی ایراد کرد. شبها در صحن مطهر امیر مؤمنان علی علیه السلام در زاویه نزدیک مسجد خضراء منبر می رفت. مرحوم آخوند خراسانی نیز در شمار کسانی بود که به سخنرانیهای وی ارج می نهاد و در زمان مرجعیت آیه الله العظمی سید ابو الحسن اصفهانی سالیان متمادی به دعوت ایشان به نجف می رفت و خود وی شخصا در پای منبرش می نشست.

در سال 1314 ه ش در واقعه

ص: 503

گوهرشاد شب هنگام به کمک اهل خانه و همسایگان از شهر متواری شد و مدت چهار سال زندگی مخفی داشت. او به اتفاق پسرش استاد محمد واعظزاده خراسانی که آن موقع چهارده سال بیشتر نداشت، به عتبات رفت و تا سال 1321 هـ ش در نجف بود و در مسجد هندی آن شهر و نیز در کربلا در صحن مطهر حضرت امام حسین علیه السلام و منزل علمای اعلام منبر می رفت. در ضمن با مراجع و علمای حوزه علمیه نجف و کربلا - مانند مرحوم میرزای نائینی (م 1355 هـ ق) در سفرهای قبل و آقا ضیاء الدین عراقی، آیه الله شاهرودی، حاج میرزا حسن بجنوردی، شیخ محمد علی کاظمینی و دیگران رابطه صمیمی داشت.

ایشان پس از سقوط رضا خان به اشاره آیه الله سید ابو الحسن اصفهانی، در سال 1321 هـ ش به ایران بازگشت و تا سال 1329 هـ ش در مشهد و شهرهای دیگر منبر می رفت و طی سفری به تهران، پس از سپری شدن محرم و صفر، روز پنجم ربیع الاول سال 1370 هـ ق در این شهر درگذشت و در تشییع جنازه ایشان همه علماء و آیات و روحانیان بلند پایه و بازاریان شرکت کردند و آیه الله کاشانی بر ایشان نماز خواند و جنازه اش را به مشهد انتقال دادند و پس از تشییع باشکوه در محل دار الضیافه در میان قبرهای قائم مقام و میرزا مهدی اصفهانی، زیر طاق سمت چپ چسبیده به دار السیاده، به خاک سپرده شد.

مرحوم حاج شیخ مهدی واعظ خراسانی دو همسر اختیار کرد. از همسر اول 3 دختر و یک پسر و از همسر دوم چهار دختر و چهار پسر بجای ماند. مرحوم حاج شیخ احمد واعظ از همسر اول و مرحوم دکتر حسین خراسانی استاد دانشگاه تهران و استاد محمد واعظزاده خراسانی استاد دانشگاه فردوسی مشهد و دبیر کل سابق مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی از همسر دوم ایشان هستند.

غلامرضا جلالی

واعظزاده مقدس-محمد

(1272-1362 ه ش)

حجه الاسلام حاج شيخ محمد واعظزاده مقدس مشهور به حاج شيخ محمد معلم، فرزند ارشد حاج شيخ غلامرضا واعظ مقدس از شاگردان حاج شيخ حسنعلی اصفهانی بود و پس از درگذشت حاج شيخ او جانشینی خاص حاج شيخ بود و به مداوای مريض های لاعلاج می پرداخت و در مسجد حاج گوهرشاد صبح ها به منبر می رفت و مدتی نیز در مسجد جفائی به اقامه نماز جماعت و بیان مسائل شرعی می پرداخت. در علم قرائت استاد بود و خط زیبایی داشت و در روزگار حیات خود مورد توجه علمای مشهد بویژه آیات نهاوندی حاج شيخ حبيب الله گلپایگانی، سيد محمد هادی میلانی، علی علوی رضوی، میرزا جواد تهرانی، شيخ حسنعلی مروارید و ادیب نیشابوری بود. وی در روز 19 خرداد 1362 ه.ش درگذشت و در صحن آزادی حرم مطهر دفن گردید. فرزند ارشد ایشان حاج شيخ مهدی واعظزاده مقدس است.

غلامرضا جلالی

واعظ طبسی-غلامرضا

(1313-1355 ه ق)

مرحوم حجه الاسلام والمسلمین حاج شيخ غلامرضا واعظ طبسی فرزند محمد مهدی مهدوی از علما و مفاخر سخنوران و معاریف واعظ قرن چهاردهم هجری است. وی در ملاحات سخن و ورزیدگی بیان و تسلط بر فنون

ص: 505

سخنوری بی نظیر بود و شهرتش در همه نقاط کشور و کشورهای شیعه نشین گسترش یافت.

ایشان در حدود سال 1313 ه ق در طبرستان گلشن در خانواده ای مؤمن، متعهد و علاقمند به اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام چشم به جهان گشود، پس از تحصیلات مقدماتی در 1341 ه ق در حالی که 28 سال از عمرش سپری شده بود به قم هجرت کرد و از محضر میرزا محمد همدانی و آخوند ملا علی همدانی و بیشتر نزد آیه الله مرعشی نجفی بهره برد. او در قم با کمال عسرت و سادگی زندگی می کرد و از سال 1345 ه ق به کار تبلیغ پرداخت.

وی در مشهد در شمار وعاظ بلندپایه ای بود که در بیت آیه الله میرزا محمد آقازاده و آیه الله العظمی حاج آقا حسین قمی منبر می رفت و بسیاری از بزرگان حوزه در سخنرانی های ایشان حضور می یافتند.

مرحوم آیه الله العظمی اراکی در مسافرتی که مرداد سال 1372 ه ش به مشهد داشت، درباره مرحوم طبسی فرمود: «آقای طبسی در مدرسه خان حجره داشت و من هم لدی الورد آنجا بودم، حجره من محاذی حجره ایشان بود، هنگامی که آقای طبسی با رفیق خود آقای حاج شیخ حسن همدانی مباحثه می کرد صدایش آن قدر رسا و بلند بود که از داخل حجره به گوش من می رسید. صحبت ایشان در منبر آن چنان مسلسل وار و روان بود که طی یک ساعت سخنرانی گویا نفس نمی کشید و به این جهت مورد عنایت خاص حضرت آیه الله العظمی حاج شیخ عبد الکریم حائری یزدی قرار داشت».

مرحوم طبسی، واعظی خوش بیان بود و با متانت و آرامش سخن می گفت.

شیوه دلنشینی در سرآغاز سخنرانیهای خود داشت که با مقدمه چینی های وعاظ دیگر متفاوت بود. گاهی سخنان خود را با مقدمه سعدی بر کتاب گلستان آغاز می نمود: «منت خدای را عزّ و جلّ که طاعتش موجب قربت است و به

شکر اندرش مزید نعمت، هر نفسی که فرومی رود ممدّ حیات است و چون برمی آید، مفرّح ذات. پس در هر نفس دو نعمت موجود است و بر هر نعمت شکری واجب».

این نوآوری چنان جاذبه داشت که مردم از همه جا به پای سخنان او کشیده می شدند. ایشان در شهرهای بزرگی مانند تهران، قم، همدان و یزد به وعظ می پرداخت و در مخاطبان خود شور ایمانی خاص برمی انگیخت. در همدان پای منبرش مسلمانان، یهود و نصاری شرکت کرده و تحت تأثیر سخنان او اشک از چشمانشان جاری می شد. در تهران جای افراد به دلیل کثرت شرکت کنندگان خرید و فروش می شد. صاحب آثار الحجه می نویسد: «بلاغت و فصاحت این نادره زمان بر اثر توجهات و عنایات خاصه حضرت فاطمه معصومه بوده است. وی ابتدا در قم در کمال عسرت و تنگدستی زندگی می کرد و در آغاز کار تبلیغ، صوت و صدای گیرایی نداشته و منبرش با استقبال مردم مواجه نمی شده است، تا آنکه زمانی برای تبلیغات اسلامی به اراک رفت و چون منبرش نگرفت، یکی از روحانیان آن شهر، مبلغی به عنوان هزینه راه به ایشان داد و او را روانه اصفهان کرد، ولی در اصفهان توقف نکرد و از آنجا پیاده به مقصد یزد رهسپار شد، نزدیک نوگنبد راه را گم کرده و به بیراهه رفت. چون مسافت زیادی را پیمود و راه به جایی نبرد، بر اثر گرسنگی و تشنگی از ادامه راه باز ماند و از همه جا مأیوس بر زمین نشست و با توسّل به حضرت معصومه علیه السلام و الحاح به پیشگاه خداوند متعال، با دلی بریان و چشمی گریان، عرض کرد: ای دختر موسی بن جعفر چندین سال در جوار تورنج تحصیل بردم و مجاور بودم، آیا رسم مهمان نوازی همین است؟ و گریه بسیار می کند. ناگهان صدایی می شنود که او را به نام صدا می زند: «برخیز و آب بنوش» از جا بلند می شود و از صاحب صدا می پرسد آب کجاست؟ او نهر آبی را در

آن نزدیکی به او نشان می دهد. خود را به آب می رساند و از آن آب می نوشد و به راه خود ادامه می دهد. با خود زمزمه می کند، می بیند صدایش تغییر کرده است، به خواندن ادامه می دهد و درمی یابد که مورد توجه مخصوص قرار گرفته است. هنگامی که به یزد می رسد، منبر می رود، همه تحت تأثیر قرار می گیرند».

در سفر عربستان و عراق و سوریه مورد احترام قرار گرفت و در سفر عتبات واقعه غریبی برای ایشان رخ داد که شهید محراب آیه الله دستغیب آن را در داستانهای شگفت خود آورده است.

بازگشت ایشان به ایران هم زمان بود با مسأله کشف حجاب و دین زدائی رضا خان. او نخستین واعظی بود که روی منبر علیه اقدامات رضا خان و کلاه فرنگی و زمزمه رفع حجاب سخن گفت او با توجه به سابقه مبارزه، سه بار از سوی رضا خان به نقاط محروم کشور تبعید شده بود. و پس از بازگشت از سفر حج در سال 1355 ه ق و توقیفی کوتاه در مشهد، در مسیر خود به تهران، در شهر در پنجم شعبان همان سال برابر با 1315 شمسی بر اثر بیماری سل درگذشت و پیکر پاکش به مشهد انتقال یافت و با توجه به مخالفت و عناد پاکروان نایب التولیه با ایشان و علما و روحانیت، اجازه دفن بدن وی در اماکن متبرکه حرم رضوی داده نشد و چنانکه خود وصیت کرده بود: «چنانچه مسئولین با دفن این جانب در حرم با رعایت عزت و شئون خانوادگی موافقت کردند، مانعی نیست در حرم دفن نمایند وگرنه در محل پیر پالاندوز کنند». بنابراین پیکرش روز پنجم شعبان 1355 ه ق. در قسمت شمالی بقعه پیر پالان دوز به خاک سپرده شد.

دست نوشته های عالمانه ای از مرحوم واعظ طبسی بر جای مانده است که جایگاه علمی ایشان را نشان می دهد.

خاطرات خطی مجید فیاض، آثار الحجه 137/2، زندگینامه رجال و مشاهیر ایران 398/2-399، گنجینه دانشمندان 383/2-384، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/314، بهشت شرق/73.

غلامرضا جلالی

ص: 508

واعظ کرمانشاهی - محمد علی

(-1347 ه ق)

میرزا محمد علی از واعظان مشهور و معروف خراسان بود که مدتی در مشهد مقدس اقامت داشت و با مواعظ عرفانی خود مردم را مجذوب سخنان خود می ساخت.

او علاوه بر وعظ و سخنوری در شعر و ادب فارسی نیز مهارت داشت و «مظلوم» تخلص می کرد. صبح روز بیستم جمادی الاول سال 1347 ه ق در مشهد وفات یافت و در حجره اول صحن عتیق سمت راست متصل به بازار به خاک سپرده شد. از غزلیات اوست:

دل دوصد بارم شکستی چون ز چشمم خون نریزد شیشه از صد جا شکسته باده چون بیرون نریزد

تا میان انجمن لیلی کشد می با حریفان چون عزیزان خون ز غیرت از دل مجنون نریزد

گل چو یار خار شد عشق و هوس شناخت از هم گو به باطل اشک حسرت بلبل محزون نریزد

تا به عشق شمع یکجا خویش را پروانه سوزد شمع خاکستر به سر از ماتم او چون نریزد

زنده کی گردد دل (مظلوم) تا آن آب حیوان شبنمی از خود برون زان خط میناگون نریزد

گنجینه دانشمندان 199/7-200، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/314.

ابراهیم زنگنه

واعظ کرمانی - علی اکبر

(-1326 ه ش)

شیخ علی اکبر واعظ کرمانی معروف به «شیخ ورپا» از وعاظ او آخر قرن سیزدهم و نیمه اول قرن چهاردهم هجری بود که به واسطه علاقه شدید به خاندان عصمت و طهارت مجاورت امام رضا علیه السلام را برگزید و در مشهد به وعظ و تبلیغ و نشر احکام اسلامی مشغول شد و پس از سالها فعالیت مذهبی عاقبت در آبان ماه سال 1326 ه ش درگذشت. پسرش آقا نصر الله یک صد جلد کتاب کتابخانه شخصی پدر را به جای حق الدفن به کتابخانه مرکزی آستان قدس اهدا نمود. جنازه مرحوم شیخ علی اکبر در اتاق مقبره صحن نو

ص: 509

(آزادی) مدفون کردند. شیخ علاوه بر فنّ و عظم و تبلیغ در ادبیات فارسی نیز دست داشت و شعر می سرود.

شمس الشموس/327.

ابراهیم زنگنه

(440)

واعظ مشهدی-محمد حسین

(1140-ح 1240 ه.ق)

شیخ محمد حسین واعظ مشهدی فرزند محمد محسن مدرس از علما و فضلا و نیز واعظان و محدثان جهان دیده و مشهور قرن دوازده و سیزدهم هجری بود. وعظ و خطابت او درباره ترویج و نشر حقایق اسلامی بیش از هشتاد سال ادامه داشت.

حدود سالهای 1140 ه ق در مشهد در خانواده ای متقی و فاضل و اهل علم به دنیا آمد و در همین شهر نشو و نما یافت و چون تحصیلاتش به اتمام رسید، پیوسته در ارشاد و هدایت مردم کوشید و در مناقب اهل بیت (اطهار) علیهم السلام، در مشهد، تهران، یزد، سبزوار و استانهای گیلان و مازندران و نیز در خارج از کشور بخصوص شهرهای مقدس عراق افاضه کرد.

جنگی آراسته به خط زیبای وی در حدود چهارصد صفحه به جای مانده که شامل احادیث، خطب، تواریخ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام و نیز شرح حال حضرت علی علیه السلام است، بعلاوه لطایف شیرین و فکاهیات، اشعار عربی و فارسی، چند رساله علمی و سفرنامه های کربلا و حج ایشان در این مجموعه مشاهده می شود. این کتاب مؤید آن است که در اغلب زمینه های علمی و سخنوری تبخّر داشته و با وجود مسافرتهای تبلیغی فراوان از تحقیق غافل نمانده بود.

مسافرتهای او نسبتا طولانی بوده است، شعبان سال 1200 ه ق که جهت تبلیغ به عتبات عالیات سفر کرد، حدود 25 ماه طول کشید و در هفدهم ربیع الاول سال 1224 ه ق از طریق بوشهر با کشتی به مکه معظمه رفت و در آنجا درباره عقاید خاص وهابیت به مباحثه

ص: 510

و محاوره پرداخت و بعد از حدود 21 ماه به مشهد مراجعت کرد.

مرحوم واعظ مشهدی در اواخر عمر فلج شد، ولی مردم برای استفاده از سخنان شیوایش شبهای جمعه هر هفته او را روی تخت به مسجد گوهرشاد می آوردند و پس از ایراد چند حدیث و زیارت حرم مطهر رضوی او را به منزل برمی گرداندند.

تاریخ دقیق فوت ایشان معلوم نیست، ولی بنا به نوشته نوه دانشمندش استاد واعظزاده خراسانی پس از حدود یک صد سال زندگانی در مشهد دار فانی را وداع گفت.

از ایشان و سه همسر یزدی، سبزواری و مشهدی اش شش پسر و هشت دختر به یادگار مانده که مرحوم حاج ملا احمد واعظ (م 1303 ه ق) که شرح حالش در همین کتاب آمده است، کوچک ترین فرزندش می باشد.

دست نوشته استاد واعظزاده

غلامرضا جلالی

(441)

واعظ مقدس - غلامرضا

(1250-1345 ه ق)

شیخ غلامرضا واعظ مقدس فرزند ملا مرتضی قلی فرزند ملا خسرو از اکابر علما و وعاظ مشهد بود. ایشان سخنرانی ماهر و سخن دانی کم نظیر بود.

نسبت به احادیث و روایات اهل بیت اظهار وقوف کامل داشت و سخنانش تا اعماق جان مخاطبان می نشست و آنها را مجذوب خود می ساخت تا جایی که هرکس پای سخنان ایشان می نشست می کوشید تا راه اصلاح خود را در پیش گیرد. از وی کرامات گوناگونی نقل شده است. و در زمان خود مورد توجه مردم بود و نامه های زیادی از نقاط کشور به خراسان به آدرس او کوچه گندم آباد (حوض نو) می رسید. ایشان از خادمان بارگاه رضوی بود و در مراسم غباررویی مضجع شریف شرکت می کرد و این سمت را از اجدادش به ارث برده بود. در دار السیاده اقامه جماعت می نمود و پس از نماز به وعظ و ارشاد

ص: 511

می پرداخت. سال 1345 ه ق در سن 95 سالگی درگذشت و در کنار درب شرقی دار الحفاظ مدفون شد. شیخ قاسم، شیخ باقر روضه خوان و حاج شیخ محمد واعظزاده مقدس فرزندان ایشان هستند. شیخ حسنعلی بادکوبه ای، حاج شیخ حسن پایین خیابانی و حاج شیخ حسین توسلی تنکابنی پدر ادیب طوسی و محمد کاظم طوسی دامادهای ایشان بوده اند.

ابراهیم زنگنه

واعظ یزدی- بافقی- محمد علی

(442)

واعظ یزدی- احمد

(-1310 ه ق)

مولی احمد بن حسن واعظ یزدی عالم دینی و خطیب، در یزد متولد شد و در اصفهان نزد مولانا حاج محمد جعفر آباچه درس خواند، بعد به خراسان آمد و به امامت نماز جماعت و تبلیغ شریعت همت گماشت. تمام مجلّات بحار الانوار را با خط خود نوشت و به کتابخانه آستان قدس رضوی وقف کرد و به سال 1310 ه ق در مشهد درگذشت.

کتابهای زیر از آثار اوست:

مغناطیس الابرار در مواعظ، نوامیس العجب در شرح زیارت رجب در 2 جلد، خزائن الانوار در سیره نبی و آل، به فارسی، الباقیات الصالحات، درجات الاصحاب، رجال، براهین الخواص، منفجر المعانی به زبان فارسی در مواعظ، بحر الدموع در مقتل به زبان فارسی.

وی در کتاب نوامیس العجب که از کتابهای چاپ شده ایشان است به فهرست همه آثار خود اشاره نموده است.

الذریعه 11/3 و 80 و 59/8 و 95/10، 306/13 و 148/23 و 350/24، تاریخ علمای خراسان/129-131، نقباء البشر 95/1، اعیان الشیعه 505/2.

غلامرضا جلالی

ص: 512

واعظ یزدی-علی

(1311 هـ ق)

شیخ علی واعظ از فضلا و واعظین معروف قرن سیزدهم و دهه اول قرن چهاردهم هجری بود و تا آخر عمر در مشهد رضوی مجاورت داشت.

وی در یزد متولد شد و پس از فراگیری مقدمات و سطوح اولیه برای ادامه تحصیل به عتبات عالیات رفت و در خدمت میرزای مجدد شیرازی به تحصیل پرداخت و مدتی در آنجا ماند.

چون در اواخر به بیماری وسواس مبتلا شده بود مرحوم میرزا وی را به رفتن به مشهد ملزم ساخت و او نیز به اطاعت از استاد به اتفاق سید محمد تقی خراسانی (م 1350 هـ ق) که از علمای وقت بود به مشهد آمد و در این شهر به تبلیغ دین مبین اسلام و ذکر مصائب اهل بیت پرداخت و در ضمن کتاب منظومه در اصول الفقه را به رشته تحریر درآورد و به سال 1311 هـ ق درگذشت. آیه الله سید محمد طباطبایی یزدی فرزند آیه الله العظمی سید محمد کاظم طباطبایی یزدی داماد وی بود.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/317، نقباء البشر 1/1322، الذریعه 83/23، شرح زندگانی میرزای شیرازی/145 و نجوم السرد/754-753.

غلامرضا جلالی

واعظی سبزواری-سید مرتضی

(1284-1347 هـ ش)

ثقه المحدثین حاج سید مرتضی واعظی سبزواری از واعظ زاهد و عامل

ص: 513

بود. پدر ایشان مرحوم حاج سید علی اکبر از منبریه‌های معروف و از کوه پایه اصفهان بود. وی در سبزوار ازدواج کرد و به مشهد آمد و در حوزه به تعلیم و تعلم پرداخت.

مرحوم سید مرتضی واعظی سبزواری در منازل علمای بزرگ مشهد مثل بیت آیه الله العظمی میلانی، آیه الله قمی، مجتهدی، و منزل شیخ محمد تقی و آیه الله مروارید سخترانی می کرد و در بالاسر حضرت گاهی به جای آیه الله العظمی حاج سید یونس اردبیلی و آیه الله سید جواد خامنه ای نماز می خواند.

ایشان در نهایت زهد زندگی می کرد و موقع فوت هیچ اندوخته ای نداشت و در مراثی ائمه، خودش نیز گریه می کرد. در خلوت شب به مستمندان آذوقه می برد و برای استشفای آب نیشان را می گرفت و دعا می خواند. سفری به کربلا رفت، ایشان حدود 83 سال زیست و در 1347 ه ش چشم از جهان فرو بست و در صحن انقلاب (دار الاجابه) کنار قبر مرحوم حاج شیخ مجتبی قزوینی دفن شد.

ابراهیم زنگنه

(445)

واله-محمد

(1310-1375 ه ش)

شیخ محمد واله فرزند محمد رضا از علمای خودساخته و وارسته و نیز از خطبای مخلص و دلسوز و اساتید علم اخلاق حوزه علمیه خراسان بود. روز سوم دیماه 1312 ه ش در خانواده ای مذهبی و متدین در شهر کاشمر متولد شد. در این شهر به تحصیل پرداخت و

ص: 514

دوره های مقدماتی و سطح را به پایان رسانید.

از همان اوان نوجوانی در زمینه تهذیب نفس و صفای باطن، اعجاب همگان را برمی انگیخت و به داشتن این صفات زبانزد خاص و عام گردید. پس از فوت پدر ارث قابل توجهی نصیبش شد، ولی از آنجا که گرایشهای عارفانه ای داشت به مال و ذخایر دنیوی بی اعتنا بود و تقریباً همه را صرف احیای معارف قرآن و عترت و طلاب علوم دینی و نیازمندان نمود.

در 25 سالگی برای تکمیل تحصیلات و سکونت به مشهد هجرت کرد و در حوزه مشهد نیز دروس رسائل و مکاسب و کفایه را در محضر آیه الله شیخ هاشم قزوینی خواند. چون از هوش و استعداد سرشاری برخوردار بود پس از خاتمه هر جلسه درس، شاگردان گرد ایشان جمع می شدند و او درس همان جلسه را تقریر می کرد.

دوره خارج و تفسیر را در خدمت آیه الله میرزا جواد آقا تهرانی گذرانید و همچنین از درس خارج آیه الله میرزا حسنعلی مروارید نیز استفاده می برد.

ایشان در تواضع و ادب و عبادت و تقوا و زهد بی ریا آئینه تمام نمای استادش مرحوم میرزا جواد آقا بود. از زمانی که به مشهد عزیمت نمود بود شیفتگان علم و معرفت و کمال بر گرد وجودش حلقه می زدند و از محضرش استفاده های فراوانی می بردند. ایشان در مدارس علوم دینی سلیمانیه، علی بن ابی طالب و مدرسه موسوی نژاد و مدرسه بعثت تدریس می کرد و جلسات درس اخلاق او تجسم کامل اخلاق حمیده، روح ایمان و اخلاص بود.

واله در سال 1368 ه ش به بیماری سختی دچار شد و در بیمارستان شاهین فر مشهد بستری گردید و در مدتی که در بستر بیماری حضور داشت همیشه در اطاقش مجلس دعا و ذکر مصیبت برقرار بود و از کثرت علاقه ای که به اهل بیت عصمت و طهارت داشت هرگاه مدّاحی به عیادتش می رفت از او می خواست تا روضه حضرت

در تمام مدت عمر پربرکتش شهر کاشمر و حوزه علمیه آنجا از وجود وی بهره مند بود. هرچند گاهی به کاشمر می رفت و مدتی در آنجا اقامت می نمود و با تشکیل جلسات متعددی مردم آنجا از ارشاد و سخنان پندآمیزش بهره مند می شدند. یک سال آخر عمر خود را در کاشمر گذراند و به رغم تقاضاهای مکرر افراد مبنی بر بازگشت، وی قبول نمی نمود. تا اینکه در سحرگاه روز شنبه 22 اردیبهشت سال 1375 ه ش/22 ذیحجه سال 1416 ه ق در حال نماز دار دنیا را وداع گفت و پس از تشییع جنازه باشکوهی در صحن آزادی مقابل غرفه 24 در جوار حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام مدفون گردید.

مرحوم واله هواهای نفسانی را در وجود خود مهار کرده و کمالات اخلاقی را در خود گرد آورده بود. همواره و در همه حال، در پی کسب رضای حق بود و به جز آن وقعی نمی نهاد. قول و عمل او درس آموز اهل علم و طلاب و سایر مردمان بود. با رزمندگان اسلام انس و الفتی دیدنی داشت و شیفتگان کمالات معنوی را به خود مجذوب می ساخت.

سخنش آموزنده بود و عملش دیگران را به آخرت ترغیب می کرد. از نام و شهرت گریزان بود و از تظاهر و تصنع و تقدس‌نمایی به سختی پرهیز داشت، ولی این همه سبب گوشه نشینی و دوری او از مردم نگردید. از خودستایی و اظهار کمال و اهمه می کرد، ولی به این بهانه هرگز شانه از زیر بار ارشاد و هدایت تهی نمود.

حمایت از انقلاب و نظام را مسئولیت شرعی و وظیفه مهم تبلیغی خود می دانست و خطابه او سنگری استوار در جهت دفاع از اساس انقلاب و ارزشهای والای آن بود.

معاشرت او با دیگران به دستوره‌های شرع عینیت می بخشید، بسیار فروتن بود. او به واقع خود را هیچ نمی دید. هرگونه تذکر هرچند کوچک را، با خوش رویی و از دل و جان پذیرا بود و از

تذکردهنده، با اهمیت و بزرگداشت تشکر می کرد و در حضور دیگران، از او تجلیل و قدردانی می نمود و به صراحت، سخن قبلی خود را تخطئه می کرد. در حسن خلق و خوش رویی و حسن سلوک با دیگران و احترام به کوچک و بزرگ، دیدنی بود و با نگاه رویاروی او هیچ کس آزرده نمی شد.

هرگز با زبان و عمل خود کسی را نیاززد. حتی اگر تذکری می داد با مقدمه و دلنوازی و رعایت ادب و احترام همراه بود. در خانه او، به روی همه باز بود و واردان را خود پذیرایی می کرد.

هرگز غیبت نمی کرد، بدگویی و عیب جویی از او شنیده نشد. در ارتباط با دیگران و حقوق مردم حساسیت فوق العاده و تأکید فراوان داشت. بر تهجد و توسل و نماز اول وقت و جماعت و تشرّف به حرم مطهر امام رضا علیه السلام و ذکر و انجام سنن و آداب و اجتناب از محرّمات و شبهات مراقبت کامل داشت. در خدمت و احسان به دیگران و کارگشایی در حدّ توان می کوشید. از جمله وقتی بدهکاری شکوه قرص خود را پیش او برده بود، او کتابی کمیاب و مورد نیاز خود را به کتابفروشی فروخته بود و مشکل مالی او را حل کرده بود و پس از چندی به دلیل نیاز همان کتاب را به چند برابر قیمت قبلی از آن کتابفروش خریده بود. با وضو منبر می رفت و نسبت به گفتار خود تحفظ داشت.

مجتبی الهی

(446)

ودود-حسن

(1303-1374 ه ق)

شیخ حسن ودود ملقب به «شمس المحدثین» از علما و اساتید و محدثین و موثقین زمان خویش و نیز از وعاظ و سخنوران خراسان و اهل منبر بوده است.

به سال 1303 ه ق در محله عیدگاه مشهد متولد شد و پس از تحصیلات علوم دینی با آخوند ملا علی تونی که از زهاد آن عصر و متولی مدرسه

ص: 517

فاضلخان بود مأنوس گردید.

وی به ارشاد و هدایت مردم و ذکر اهل بیت عصمت و طهارت اشتغال داشت و در مدرسه فاضلخان و مسجد گوهرشاد تدریس می کرد، تا اینکه در 71 سالگی روز دهم رجب سال 1374 ه ق در مشهد درگذشت.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/284

ابراهیم زنگنه

ص:518

هاشمی نژاد-سید عبد الکریم

(1311-1360 ه ش)

مجاهد شهید سید عبد الکریم هاشمی نژاد که یکی از چهره های روحانیت مبارز است، به سال 1311 ه ش در بهشهر متولد شد. در اوایل نوجوانی به روستای کوهستان دو کیلومتری بهشهر رفت و در خدمت حضرت آیه الله کوهستانی به تحصیل پرداخت، وی همیشه این دوران را نقطه عطفی در زندگی دینی خویش می دانست.

وی برای ادامه و تکمیل تحصیلات عازم قم شد و در آنجا از محضر حضرت آیه الله العظمی بروجردی و همچنین از محضر حضرت آیه الله العظمی امام خمینی به مدت 14 سال تا سال 1340 بهره جست و بارها مورد تشویق و تقدیر اساتید خود قرار گرفت.

ایشان هم زمان با رحلت آیه الله بروجردی به مشهد هجرت کرد و در حوزه علمیه مشغول تدریس شد و جلساتی را در کانون بحث و انتقاد دینی برای دانشجویان و افراد مشتاق دنبال

ص: 519

می کرد. این جلسات به صورت آزاد اداره می شد و نزدیک 17 سال دوام آورد، تا اینکه ساواک ایشان را از شرکت در این بحثها بازداشت.

در نهضت 15 خرداد، هاشمی نژاد به پیام امام لیبیک گفت. در شب 15 خرداد، شبی که سپیده دم آن حماسه آغاز انقلاب اسلامی را رقم زد، او جزء اولین دستگیرشدگان بود.

در آن شب که حضرت امام خمینی رهبر کبیر انقلاب قدس سره در زندان بسر می برد، رژیم پهلوی به منزل بیش از چهل تن از روحانیون سرشناس و آزادیخواه پیرو راه امام هجوم برد و همه آنها را دستگیر کرد. به این پندار که با قطع ریشه های اصلی، درخت انقلاب را بخشکاند. ایشان از سال 1342 تا 1357، پنج بار بازداشت شد. بازداشت دوم ایشان به جریان مسجد فیل مربوط می شد.

روز 22 مهر سال 42 سخنرانی وی در مسجد فیل علیه بی بندوباری زنان که از سوی رژیم پهلوی دنبال می شد، به درگیری میان مردم و نیروهای امنیتی انجامید و دو نفر به شهادت رسیدند و ساواک ایشان را دستگیر نمود.

او پس از پایان یافتن دومین دوره دستگیری اش به مبارزات خود بعد تازه ای بخشید و با فعالیت بیشتر، جلسات بحث و انتقاد را در کانونهای گرم و پر شور نسل جوان ادامه داد و به سؤالات فراوانی که در ذهن فرزندان اسلام پدید می آمد پاسخ می داد و همچنین حوزه درس فقه و اصول او مرتباً دایر بود. استاد شهید که در مشهد در هیچ مکانی حق منبر رفتن و سخنرانی را نداشت، در این مدت توانست در شهرستانهای مختلف ایران سخنرانیهای تکان دهنده ای ترتیب دهد و هیچ گاه دست از فعالیت و روشن کردن مردم و بر ملا ساختن جنایات رژیم شاه برنداشت تا اینکه بار دیگر در سال 1350 پس از ده شب سخنرانی مستمر پیرامون علت عقب ماندگی مسلمین در یکی از مساجد شیراز دستگیر و زندانی شد و سپس برای همیشه در سرتاسر

کشور ممنوع المنبر شد.

او در مدتی که نمی توانست به منبر برود به نشر آثار قلمی پرداخت. از آثار اوست: مناظره دکترو پیر؛ درسی که حسین به انسانها آموخت؛ تقریرات اصول آیه الله شیخ علی کاشانی؛ هستی بخش؛ رهبران راستین؛ مسائل عصر ما؛ قرآن و کتابهای دیگر آسمانی؛ مشکلات مذهبی روز؛ راه سوم بین کمونیزم و سرمایه داری؛ ولایت فقیه؛ زهرا (ع) مکتب مقاومت.

شهید هاشمی نژاد و حضرت آیه الله خامنه ای رهبر انقلاب و حضرت آیه الله طوسی تولیت عظامی آستان قدس رضوی مثلث مقاومتی را به وجود آوردند که در اواخر دوران رژیم پهلوی همواره در کنار یکدیگر در شهر مقدس مشهد برای آزادی و رهایی مردم از جنگ استبداد فعالیت داشتند.

شهید هاشمی نژاد روز 18 تیر ماه 54 به اتهام اقدام علیه امنیت کشور، همراه آیه الله واعظ طوسی و تنی چند از مبارزین دستگیر و روز دوم دیماه 54 به دو سال زندان محکوم شد.

آخرین بازداشت ایشان مربوط می شود به روز 22 خرداد 57 و اوج گیری انقلاب اسلامی که پس از یک روز با تحصن مردم در بیت آیه الله العظمی سید عبد الله شیرازی آزاد شد.

ایشان بدون تردید یکی از گردانندگان اصلی انقلاب اسلامی در مشهد بود تا اینکه روز 7 مهر 1360 به دست منافقان به شهادت رسید و چشم از حیات مادی فروبست و به ملکوت الهی پیوست. و روز هشتم مهر در محل دارالسلام حرم مطهر به خاک سپرده شد.

مجله پیام انقلاب، 9 مهر ماه 1362/14-18، شهدای روحانیت شیعه 575/1-576.

ابراهیم زنگنه

(448)

هروی-محمد حسن

(1181-1254 ه ق)

شیخ محمد حسن فرزند حاج علی اصغر بیک ملک التجار افغانستان، از

ص: 521

علما و عرفای قرن سیزدهم هجری است. در سال 1181 ه ق در هرات تولد یافت و از ارباب تجارت شد. وقتی که اسماعیل ازغدی عارف معروف (م 1231 ه ق)، به هرات سفر کرد، تحت تأثیر او دست از تجارت کشید و به سیر و سلوک پرداخت و در اندک زمانی مورد توجه عام و خاص قرار گرفت.

محمد شاه قاجار هنگام محاصره هرات او را محترمانه به مشهد فرستاد و او در مشهد بود تا اینکه به سال 1254 ه ق درگذشت و در قبرستان قتلگاه دفن شد.

تاریخ علمای خراسان/72، مطلع الشمس/684-685، اعیان الشیعه 143/9.

ابراهیم زنگنه

(449)

هروی مشهدی-سید محمد

(1257-1322 ه ق)

سید محمد فرزند حسن بن علینقی بن مهدی حسین هندی هروی مشهدی از علما و ائمه جماعت مشهد مقدس رضوی است.

وی رجب سال 1257 ه ق متولد شد و پس از تکمیل تحصیلات به امامت جماعت و تدریس سطوح ادب عرب در حوزه علمیّه مشهد پرداخت و در ضمن تحقیقات و تألیفات چندی را به انجام رسانید که از جمله: رساله «رشف العسل و كشف الغزل» در آداب سلوک و نیز شرح یک غزل حافظ که در سال 1316 ه ق در مشهد به چاپ رسیده است.

او در 29 ذی الحجه سال 1322 ه ق در مشهد درگذشت و در رواق رضوی موسوم به راهرو کشیک خانه دفن شد.

فهرست کتب خطی آستان قدس 534/6، ضمیمه تاریخ علمای خراسان/316، سند شماره 12002/28 اداره اسناد آستان قدس رضوی.

ابراهیم زنگنه

(450)

همدانی-عبد المجید

(1267-1346 ه ق)

شیخ عبد المجید همدانی فرزند عبد الوهاب از علمای پارسا و متقی و

ص: 522

نیز فقهای قرن 13 و 14 هجری است که سالها در مشهد مقدس رضوی زیست.

وی سال 1276 ه ق در همدان متولد شد. علوم مقدماتی را نزد چندین نفر از فضلا فراگرفت و در حدود سال 1298 به عراق رفت و چندین سال در کربلا از محضر درس فاضل اردکانی و آیه الله حاج زین العابدین مازندرانی استفاده برد و بعد از وفات آنها به نجف اشرف رفت و در خدمت حاج میرزا حسین خلیلی و سایر اساتید حوزه به درجه اجتهاد رسید و سال 1316 ه ق به امر استاد میرزا حسین خلیلی به همدان مراجعت نمود و به وظایف شرعی خود مشغول گشت.

سال 1338 به زیارت عتبات مشرف شد. از عبّاد به شمار می رفت و کراماتی چند به وی نسبت داده اند.

مؤلف نقباء البشر می نویسد:

«چون مرا با وی علاقه دوستی و برادری بود وقتی از وی خواهش کردم که چیزی از آن کرامات به من گوید، چنین فرمود: که سال 1299 من از کاظمین پیاده به زیارت عسکریین روانه شدم و چون نیم فرسنگ از خان المشاهده که اکنون نیز موجود و ایستگاه قطار است گذشتم، سخت از پیادگی و تشنگی به زحمت افتادم و از قافله عقب ماندم و راه را گم کردم و ترسی تمام در خود یافتم و برای نجات از آن حالت به ائمه علیهم السلام متوسل شدم. ناگهان دو نفر پیدا شدند و از آبی که همراه داشتند به من دادند و اندکی با من آمدند که به قریه ای رسیدم و پرسیدم اینجا کجاست؟ گفتند: دجیل است ناگهان ملتفت شدم که آنها با من نیستند و اثری از آنها نیافتم و از قافله پرسیدم گفتند هنوز نیامده و من به اندیشه و انتظار فرورفتم تا پس از پنج ساعت قافله رسید.».

کرامات دیگری هم درباره ایشان در نقباء البشر و مکارم الآثار آمده است. او سالها در مشهد رضوی مجاور بود و در ضمن به عتبات رفت و آمد می کرد تا

ص: 523

اینکه در سال 1346 ه ق در مشهد درگذشت و آثاری چند مانند: مجالس الواعظ و مختصر الاحکام از او به جای مانده است.

تقیاء البشر 1324/4-1325.

ابراهیم زنگنه

همدانی-محمد باقر-اصفهانى-محمد باقر

ص:524

یزدی-حسین

(-1352 ه ق)

سید حسین یزدی معروف به «مبیدی» از علما و فقها و ائمه جماعت مشهد مقدس است. وی در اصل از مردم میبد یزد بود که پس از سالها تحصیل و رسیدن به درجه اجتهاد، به واسطه علاقه ای که به خاندان عصمت و طهارت داشت از زادگاه و موطن اصلی خویش دل کند و مجاورت حضرت رضا علیه السلام را برگزید.

چون مورد وثوق و احترام خاص عموم مردم بود به امامت جماعت برگزیده شد و سالها به ارشاد ملت و ترویج و نشر احکام اسلامی پرداخت و نیز در مدرسه علینقی میرزای مشهد به تدریس مشغول گردید و عده ای از فضلا و طلاب علوم دینی از وی کسب فیض می کردند تا آنکه به نوشته مرحوم حاج شیخ علی اکبر مروّج خراسانی در سوانح، روز هفدهم شعبان سال 1352 ه ق دار فانی را وداع گفت و در همان مدرسه علینقی میرزا که به تدریس مشغول بود و نیز سمت سرپرستی آن را داشت مدفون گردید.

ضمیمه تاریخ علمای خراسان/308

ابراهیم زنگنه

یزدی-عبد الخالق

(ح 1206 ق-1268 ه ق)

مولانا عبد الخالق یزدی عالمی دینی، واعظ و مدرّس، فرزند

ص: 525

عبد الرحيم يزدي مجتهد و واعظ، از علمای سده سيزده هجري است.

در يزد به دنيا آمد، فقه را از حضور شيخ احمد بن زين الدين احسائي فراگرفت و در اصول از خدمت شريف العلماء بهره برد. پس از مدتی اقامت در يزد به مشهد آمد و تا آخر عمر در توحيدخانه حرم تدریس می کرد و در مناسبت های خاص به موعظه می پرداخت. چون از مسلک شيعيه پیروی می کرد با علمای معاصر خود مجالس مناظره داشت تا اینکه به سال 1268 ه ق در مشهد درگذشت.

صاحب الكرام البرره می نويسد قبر او در سوق الصياغين مشهد الرضا مشهور است. مصائب الاثمه در حديث و بيت الاحزان في مصائب السادات الزمان، الخمسه الطاهره من ولد عدنان در مقتل و معين الطالبين در اصول و معين المجتهدين و رساله ای در صلاه جمعه در فقه از آثار اوست.

الكرام البرره 723/2، مطلع الشمس 687/، تاريخ علمای خراسان/105، الذريعه 73/15، اعيان الشيعه 457/7، ريحانه الادب 389/6، نجوم السرد/421، 415

غلامرضا جلالی

(453)

يزدی-عبد الله

(1278-1370 ه ش)

شيخ عبد الله يزدي فرزند غلام رضا متخلص به «شهودی» که او را «قدوه الخطباء و المحدثين» نوشته اند از گویندگان و وعّاظ نامی خراسان است.

سال 1278 ه.ش در مهر جرد يزد تولد يافت و تحصيلات مقدماتی خود را در يزد طی کرد سپس به مشهد مقدس

ص: 526

آمد و در این شهر ساکن شد و از محضر علمای مشهد بخصوص مرحوم آیه الله میرزا مهدی غروی اصفهانی کسب فیض نمود.

او تمام عمر خویش را در علوم اهل بیت علیهم السلام و تبلیغ معارف الهی صرف کرده و در بهمن ماه سال 1370 ه.ش در مشهد وفات یافته و در روز بیست و چهارم بهمن در زیر صحن آزادی بلوک 145 مدفون گردید.

از آثار ایشان است: رساله ای در منطق به فارسی، رساله ای در ردّ فلاسفه و صوفیه، رساله ای در مطالب متفرقه و دیوان اشعاری که هنوز به چاپ نرسیده است.

یکی از اشعار او در توسّل به حضرت ولی عصر علیه السلام مخمّس زیر است:

ای صبح ازل از گل روی تو هویدا شام ابد از سنبل گیسوی تو پیدا

ای سنبل و گل بلبل دل واله و شیدا مثل تو بود بر دل و جان سرّ هویدا

ای چهره و خال و خط تو صفحه قرآن

گنجینه دانشمندان 196/7-198.

یزدی-علی-واعظ یزدی-علی

(454)

یزدی-محمد رضا

(-1333 ه.ق)

شیخ محمد رضا یزدی از اساتید مدرسه سلیمان خان بود و فقه و اصول و ادبیات تدریس می کرد و مرحوم حاج شیخ علی اکبر مروج از شاگردان ایشان است. وی شب یازدهم ذی الحجه سال 1333 ه.ق درگذشت و در دار الضیافه دفن شد.

غلامرضا جلالی

(455)

یزدی-محمد معصوم

(سده 12 هجری)

مولانا محمد معصوم یزدی از علما و فضیلائی قرن دوازدهم هجری و معاصر با

شاه سلطان حسین صفوی است. از وی شرح حال دقیقی در دست نیست، ولی آنچه مسلم است او در اوایل جوانی به منظور تحصیل و مجاورت بارگاه ملکوتی حضرت رضا علیه السلام از یزد به مشهد آمد و بعد از تکمیل تحصیلات علوم دینی در این شهر اقامت گزید.

در بین مردم به فضیلت و تقوا و تقدس شهرت داشت و مورد اعتماد ساکنان ارض اقدس بود از جمله با میرزا شمس الدین محمد از مشاهیر سادات رضوی مشهد و مؤلف کتاب وسیله الرضوان ارتباط دوستانه و نزدیک داشت.

از تاریخ مرگ وی اطلاع صحیحی در دست نیست. مؤلف ستارگان در کنار خورشید ولایت او را جزء دانشمندان اسلامی و مدفون در رواق دارالسیاده مبارکه آورده است.

مطلع الشمس/701، ستارگان در کنار خورشید ولایت/15، اعیان الشیعه 57/1.

ابراهیم زنگنه

(456)

یزدی بافقی - سید محمد امین

(-1340 ه ش)

سید محمد امین یزدی بافقی از فضلا و واعظان مشهور مشهد بود که سالها در حوزه علمی مشهد به تحصیل و تدریس اشتغال داشت.

در شهر بافق متولد شد و تحصیلات مقدماتی خود را در آنجا گذراند، سپس جهت ادامه تحصیلات علوم دینی به مشهد آمد و پس از کسب کمالات در همین حوزه به تدریس مشغول شد.

ایشان در مشهد به زهد و تقوا مشهور بود، سالها به وعظ و تبلیغ احکام دین مبین اسلام و ذکر مناقب و مصائب اهل بیت علیهم السلام اشتغال داشت و از گویندگان نامی ارض اقدس رضوی به شمار می رفت. در اوایل دهه اول 1340 ه ش در مشهد درگذشت و در دارالسیاده به خاک سپرده شد.

ستارگان در کنار خورشید ولایت/24.

ص: 528

- 1- آتشکده آذر، لطف علی بیگ آذر بیگدلی، تصحیح جعفر شهیدی، تهران، مؤسسه نشر کتاب 1337.
- 2- آثار الحجه، محمد شریف رازی، قم، کتابفروشی برقی 1332.
- 3- آشنای عرشیان (شرح حال و آثار مهدی الهی قمشه ای)، غلامرضا گلی زواره ای، قم، انتشارات قیام 1376.
- 4- آینه دانشوران، علیرضا ربیحان یزدی با مقدمه ناصر باقری بیدهندی، قم، کتابخانه مرعشی، چاپ اول 1372.
- 5- ابواب الهدی، مهدی اصفهانی، مشهد، محمد باقر نجفی یزدی 1363.
- 6- اترکنامه (تاریخ جامع قوچان)، رمضانعلی شاکری، تهران، انتشارات امیرکبیر 1365.
- 7- اثرآفرینان (زندگینامه نام آوران فرهنگی ایران از آغاز تا سال 1300 ش)، زیر نظر سید کمال حاج سید جوادی، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، چاپ اول 1377.
- 8- احسن التواریخ، حسن بیگ روملو، به کوشش عبدالحسین نوایی، تهران، انتشارات بابک، چاپ اول 1357.
- 9- احسن الودیع، محمد مهدی موسوی اصفهانی، بغداد، مطبعه نجاج 1348 ق.
- 10- اختران فروزان ری و تهران، محمد شریف رازی، قم، کتابخانه الزهراء، چاپ اول بی تا.
- 11- از مشروطه تا جمهوری نگاهی به ادوار مجالس قانون گذاری در دوران مشروطیت، تحقیق

و نگارش یونس مروارید، تهران، نشر اوحدی 1377.

12- استرآبادنامه، مسیح ذبیحی، با همکاری ایرج افشار و محمد تقی دانش پژوه، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ اول 1356.

13- اسرار التوحید، محمد منور، تصحیح دکتر محمد رضا شفیعی کدکنی، تهران، انتشارات آگاه 1366.

14- الاعلام، خیر الدین زرکلی، بیروت، دار العلم للملایین 1986 م.

15- اعلام الوری باعلام الهدی، فضل بن حسن طبرسی، نجف، مکتبه الحیدریه 1390 ق.

16- اعیان الشیعه، سید محسن امین، بیروت، دار التعارف للمطبوعات 1403 ق.

17- اکبرنامه، ابو الفضل بن مبارک به کوشش غلامرضا طباطبایی مجد، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی 1372.

18- امل الآمل، شیخ محمد بن حسن حر عاملی، تحقیق سید احمد حسینی، انتشارات جاوید 1362.

19- بحث در آثار و احوال حافظ، قاسم غنی، تهران، انتشارات زوار 1369.

20- بزرگان سیستان، ایرج افشار سیستانی، تهران، انتشارات دیبا 1367.

21- بزرگان قاین، سید محسن سعیدزاده، قم، انتشارات ناصر 1369.

22- بناهای تاریخی خراسان، علی اصغر صفری، اداره کل و فرهنگ خراسان، مشهد، بی نا، بی تا.

23- بهارستان، محمد حسین آیتی بیرجندی، تهران، شرکت سهامی انتشار 1327.

24- بهشت شرق، حسین موسوی، مشهد، چاپخانه زوار 1341.

25- بیان سبل الهدایه فی ذکر اعقاب صاحب الهدایه یا تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان در دو قرن اخیر، مصلح الدین مهدوی، قم، نشر الهدایه 1367.

26- بیرجند امروز، غلامرضا یزدانی شواکند، مشهد، دانشگاه مشهد، چاپ اول 1378.

27- بیرجند نگین کویر، محمد رضا بهنیا، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول 1380.

- 28- تاریخ آستان قدس، علی مؤتمن، مشهد، بی نا، چاپ دوم 1355.
- 29- تاریخ اردبیل و دانشمندان، فخر الدین موسوی اردبیلی، نجف، مطبعه الادب 1347.
- 30- تاریخ بیهق، ابو الفضل بیهقی تصحیح سعید نفیسی، تهران، انتشارات سنائی 1332.
- 31- تاریخ پانصدساله خاندان شهرستانی، تحقیق و تألیف محمد قاسم هاشمی، اصفهان، مؤلف، چاپ اول 1381.
- 32- تاریخ تذکره های فارسی، احمد گلچین معانی، انتشارات کتابخانه سنائی، چاپ دوم، 1363.
- 33- تاریخ جراید و مجلات ایران، محمد صدر هاشمی، اصفهان، انتشارات کمال 1363.
- 34- تاریخ روضه الصفاى ناصرى، رضا قلی خان هدایت، قم، انتشارات پیروز، 1339.
- 35- تاریخ عالم آرای عباسی، اسکندر بیگ منشی، تهران، انتشارات امیرکبیر 1350.
- 36- تاریخ علمای خراسان، عبد الرحمن مدرس، تصحیح محمد باقر ساعدی، مشهد، نشر دیانت، بی تا.
- 37- تاریخ مختصر احزاب سیاسی ایران، محمد تقی ملک الشعراى بهار، تهران، انتشارات امیرکبیر 1371.
- 38- تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی، سعید نفیسی، تهران، انتشارات فروغی 1363.
- 39- تاریخ نیشابور، ابو الحسن عبد الغافر فارسی، تحقیق محمد کاظم محمودی، قم، انتشارات حوزه علمیه، 1362.
- 40- تاریخ و سفرنامه حزین، محمد علی حزین لاهیجی، تصحیح علی دوانی، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی 1375.
- 41- تاریخ یزد، عبد الحسین آیتی، یزد، بی نا 1317.
- 42- تتمیم امل الآمل، عبد النبى قزوینی، مصحح سید احمد حسینی، قم، کتابخانه آیه الله مرعشی، چاپ اول 1407 ق.
- 43- تحلیلی از نهضت امام خمینی، حمید روحانی، تهران، انتشارات راه امام 1360.

44- تذکره الاولیاء، فرید الدین عطار نیشابور، تهران، دنیای کتاب، 1361.

45- تذکره ریاض العارفین، آفتاب رای لکهنوی، تصحیح و مقدمه حسام الدین راشدی، اسلام آباد، انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان 1396 ق.

46- تذکره سخنوران نائین، جلال نائینی، تهران، فرهنگ ایران زمین، 1361.

47- تذکره سخنوران یزد، اردشیر خاضع، حیدرآباد دکن، کتابفروشی خاضع 1341.

48- تذکره شعرای یزد، عباس فتوحی یزدی، تهران، فرهنگ ایران زمین 1366.

49- تذکره القبور یا دانشمندان و بزرگان اصفهان، سید مصلح الدین مهدوی اصفهان، اصفهان، کتابفروشی تقفی، چاپ دوم 1348.

50- تذکره مجالس النفاثس، علیشیر نوایی به سعی و اهتمام علی اصغر حکمت، تهران، منوچهری 1363.

51- تذکره مدینه الادب، محمد علی مصباحی نائینی، تهران، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، چاپ اول 1376.

52- تذکره نصرآبادی، محمد طاهر نصرآبادی، تصحیح وحید دستگردی، تهران، کتابفروشی فروغی 1352.

53- تذکره هفت اقلیم، امین احمد رازی، تهران، مؤسسه مطبوعاتی علمی، بی تا.

54- تراجم الرجال، احمد حسینی، قم، مجمع ذخائر اسلامیه 1404 ق.

55- تعلیقه امل الآمل، میرزا عبد الله افندی اصفهانی، تحقیق احمد حسینی، قم، کتابخانه آیه الله مرعشی 1410 ق.

56- تکاپوگر اندیشه ها (مصاحبه های علامه محمد تقی جعفری) تنظیم علی رافعی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی 1377.

57- تلخیص ابلیس، عبد الرحمن بن جوزی، بیروت، دار الکتب العلمیه 1368.

58- تنبیها ت حول المبدأ و المعاد، حسنعلی مروارید، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی 1416 ق.

59- جستجو در تصوف ایران، عبدالحسین زرین کوب، تهران، انتشارات امیرکبیر 1369.

60- جشن نامه استاد مدرس رضوی (مجموعه مقالات علمی و ادبی) زیر نظر ضیاء الدین سجادی، تهران، انجمن استادان زبان و ادبیات فارسی 1356.

61- جواهر الاخبار، بوداق منشی قزوینی، تصحیح محسن بهرام نژاد، تهران، نشر میراث مکتوب 1378.

62- حبیب السیر، غیاث الدین بن همام الدین خواندمیر، تهران، انتشارات خیام 1353.

63- حدیقه الشعراء، احمد دیوان بیگی شیرازی، تصحیح دکتر عبدالحسین نوایی، تهران، انتشارات زرین 1346.

64- حیات جاودانی زندگانی آیه الله العظمی سید ابو الحسن موسوی اصفهانی، جعفر موسوی اصفهانی با همکاری هادی میرآقایی، مشهد، رستگار 1385.

65- حیاة المحقق الکرکی و آثاره، محمد حسن، قم، منشورات احتجاج 1381.

66- خاتمه مستدرک الوسائل، حسین نوری، قم، مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث 1415.

67- خاطرات حاج سیاح، به کوشش حمید سیاح و تصحیح سیف الله گلکار، تهران، انتشارات امیرکبیر 1359.

68- خدمات متقابل ایران و اسلام، مرتضی مطهری، قم، انتشارات اسلامی 1362.

69- خصائص فاطمیه، محمد باقر واعظ کجوری، قم، آل علی 1384.

70- خلاصه التواریخ، قاضی احمد قمی، تصحیح دکتر احسان اشراقی، تهران، دانشگاه تهران 1359.

71- خلاصه الاثر فی اعیان القرن الحادی عشر، محمد امین محبی، قاهره، بی نا، 1284 ق.

72- خورشید تابان در علم قرآن، احمد محدث خراسانی، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی 1372.

73- دائره المعارف تشیع، زیر نظر احمد صدر حاج سید جوادی - خرمشاهی تهران، انتشارات سعید محبی، چاپ سوم 1375.

- 74-دائرة المعارف الشيعه العامه، محمد حسين اعلمی، بیروت، مؤسسه اعلمی، 1413 ق.
- 75-دائرة المعارف فارسی، غلامحسن مصاحب، تهران، شرکت سهامی کتابهای جیبی، 1374.
- 76-دانشمند آذربایجان، محمد علی تربیت، به کوشش غلامرضا طباطبایی مجد، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول 1378.
- 77-دانشوران بجنورد، علی اکبر عباسیان، تهران، دانشگاه آزاد بجنورد، 1372.
- 78-دانشوران خراسان، غلامرضا ریاضی، مشهد، کتابفروشی باستان 1336.
- 79-دیوان حاج میرزا حبیب خراسانی، به سعی علی حبیب، تهران، انتشارات زوار، چاپ سوم، بی تا.
- 80-دیوان نجومی خراسانی، مقدمه و تدوین حسین نجومیان، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، 1373.
- 81-الذریعه الی تصانیف الشيعه، محمد محسن آقابزرگ تهرانی، بیروت، دار الاضواء، چاپ سوم، بی تا.
- 82-راهنما یا تاریخ آستان قدس، علی مؤتمن، بی جا، بی نا 1348.
- 83-روضات الجنات، محمد باقر خوانساری ترجمه محمد باقر ساعدی، تهران، کتابفروشی اسلامیه 1398 ق.
- 84-ریاض العلماء و حیاض الفضلاء، میرزا عبد الله افندی، قم، خیام 1401 ق.
- 85-ریحانه الادب، محمد علی مدرس تبریزی، تهران، کتابفروشی خیام 1346.
- 86-زندگانی امام رضا، حسین عمادزاده اصفهانی، تهران، محمد، چاپ دوم 1360.
- 87-زندگانی و شخصیت شیخ مرتضی انصاری، مرتضی انصاری، تهران، بی نا، چاپ سوم 1369.
- 88-زندگی و اشعار ادیب نیشابوری، با گفتاری از محمد رضا شفیعی کدکنی به کوشش ید الله جلالی پندری، تهران، چاپ و نشر بنیاد مستضعفان 1367.
- 89-زندگینامه رجال و مشاهیر ایران، حسن مرسل وند، تهران، انتشارات الهام 1369.

- 90- زندگینامه ریاضیدانان دوره اسلامی، ابو القاسم قربانی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی 1365.
- 91- سبزواری شهر دانشوران بیدار، محمود بیهقی، مشهد، کتابستان 1370.
- 92- ستارگان در کنار خورشید ولایت، سعید ماهوان، مشهد، مؤسسه جغرافیایی و انتشارات ماهوان 1375.
- 93- سراج المعانی در احوالات امام سید ابو الحسن اصفهانی، سید ناصر حسین مرعشی میبدی، بی جا، انتشارات اردشیر 1375.
- 94- سراج الانساب، سید احمد بن محمد کیاگیلانی، تحقیق سید محمود مرعشی - سید مهدی رجایی، قم، کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی 1409 ق.
- 95- سرزمین و مردم ایران، عبد الحسین سعیدیان، تهران، علم و زندگی، چاپ سوم 1363.
- 96- سفرنامه خراسان و کرمان، غلامحسین خان افضل الملک، به اهتمام قدرت الله روشنی زعفرانلو تهران، انتشارات توس، بی تا.
- 97- سفرنامه سدید السلطنه، محمد علی خان مینابی بندر عباسی، تصحیح احمد اقتداری، تهران، انتشارات بهنشر 1362.
- 98- الشجره المبارکه فی انساب الطالبیه، امام فخر رازی، تحقیق سید مهدی رجائی، قم، مطبعه سید الشهداء 1409 ق.
- 99- شجره طیبه، محمد باقر رضوی به اهتمام سید محمد تقی مدرس رضوی، تهران، چاپخانه حیدری 1352.
- 100- شخصیات ادرکتها، سید صالح موسوی شهرستانی به کوشش سید عباس موسوی شهرستانی، قاهره، بی نا، چاپ اول 1398.
- 101- شذرات الذهب فی اخبار من ذهب، ابن عماد حنبلی، بیروت، دار الاحیاء التراث العربی، بی تا.
- 102- شرح حال رجال ایران، مهدی بامداد، تهران، کتابفروشی زوار 1363.

- 103- شمس الشموس یا تاریخ آستان قدس، حاج محمد احتشام کاویانیان، اداره کل فرهنگ و هنر خراسان 1354.
- 104- شمه ای از کرامات حاج شیخ حسنعلی نخودکی اصفهانی، محمد علی تولائی، بی جا، انتشارات محقق 1374.
- 105- شهدای روحانیت شیعه در یک صدساله اخیر، علی ربانی خلخالی، قم، مکتب الحسین 1402 ق.
- 106- شهیدان راه فضیلت، عبد الحسین امینی، ترجمه جلال الدین فارسی، تهران، انتشارات روزبه 1363.
- 107- صدسال شعر خراسان، علی اکبر گلشن آزادی، به کوشش احمد کمال پور، مشهد، مرکز آفرینشهای هنری آستان قدس رضوی 1373.
- 108- ضمیمه تاریخ علمای خراسان، محمد باقر ساعدی خراسانی، مشهد، بی نا 1341.
- 109- طبقات اعلام الشیعه، محمد محسن آقابزرگ تهرانی، مشهد، دار المرتضی 1404 ق.
- 110- طرائق الحقائق، محمد معصوم شیرازی، تصحیح محمد جعفر محبوب، تهران، کتابخانه بارانی 1339.
- 111- علمای بزرگ شیعه از کلینی تا خمینی، م. جرفادقانی، بی جا، انتشارات معارف اسلامی، چاپ اول 1364.
- 112- فردوس التواریخ، نوروز علی بسطامی، چاپ سنگی تبریز 1315 ق.
- 113- فردوس در تاریخ شوستر، علاء الملک حسینی مرعشی، تصحیح میر جلال الدین حسینی ارموی، تهران، انجمن آثار ملی 1352.
- 114- فرزانه ای که با نهج البلاغه زیست، به کوشش مهدی مصطفوی، قم، دار الفکر 1370.
- 115- فرهنگ بزرگان اسلام و ایران از قرن اول تا چهاردهم هجری، به اهتمام آذر تفضلی- مهین فضایی جوان، مشهد، انتشارات بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ اول 1372.

- 116- فرهنگ خراسان، عزیز الله عطاردی، تهران، انتشارات عطارد، چاپ اول 1381.
- 117- فرهیختگان دار العباده، زین العابدین خیابانی، نسخه تاییپی موجود در بنیاد ریحانه الرسول یزد.
- 118- فضیلت های فراموش شده، حسینعلی راشد، تهران، انتشارات اطلاعات 1375.
- 119- فوائد الرضویه فی احوال علماء المذهب الجعفریه، شیخ عباس قمی، تهران، کتابخانه مرکزی، چاپ اول 1327.
- 120- فهرست بناهای تاریخی ایران، نصرت الله مشکاتی، بی جا، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران 1349.
- 121- فهرست کتابخانه آستان قدس رضوی.
- 122- فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی.
- 123- فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی، مشهد، آستان قدس رضوی.
- 124- فهرست کتب خطی کتابخانه ملک.
- 125- قصص الخاقانی، ولی قلی شاملو، تصحیح دکتر سید حسن سادات ناصری، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول 1372.
- 126- کاروان هند، احمد گلچین معانی، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی 1369.
- 127- کشف الظنون، حاجی خلیفه، بیروت، دار الفکر 1402 ق.
- 128- الکرام البرهه فی القرن الثالث بعد العشره، محمد محسن آقابزرگ تهرانی، مشهد، دار المرتضی 1403 ق.
- 129- کلیات دیوان وحشی بافقی، مقدمه سعید نفیسی، تهران، انتشارات جاویدان 1362.
- 130- الکواکب المنتشره فی القرن الثانی بعد العشره، محمد محسن آقابزرگ تهرانی، تحقیق علینقی منزوی، تهران، دانشگاه تهران 1372.
- 131- گلزار معانی، احمد گلچین معانی، تهران، انتشارات تالار کتاب، چاپ دوم 1363.
- 132- گلشن مراد، ابو الحسن غفاری کاشانی به اهتمام غلامرضا طباطبایی مجد، تهران،

133- گنجینه دانشمندان، محمد شریف رازی، تهران، کتابفروشی اسلامیة 1353.

134- لباب الانساب، ابو الحسن علی بن زید بیهقی، تحقیق سید مهدی رجائی و سید محمود مرعشی، قم، انتشارات کتابخانه مرعشی 1410.

135- لغت نامه دهخدا، علامه علی اکبر دهخدا.

136- لؤلؤ البحرین فی الاجازات و تراجم رجال الحدیث، یوسف بن احمد بحرانی، تحقیق سید محمد صادق بحر العلوم، قم، مؤسسه آل البیت، چاپ دوم، بی تا.

137- لوح محفوظ، ابو الحسن حافظیان، شرح توضیحات از ساجد حسینی، کراچی، بی تا، بی نا، بی جا.

138- مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ابو علی فضل بن حسن طبرسی، قم، کتابخانه آیه الله مرعشی 1403.

139- مجمع الفصحاء، رضا قلی خان هدایت به کوشش مظاهر مصفا، تهران، امیرکبیر، چاپ اول 1340.

140- مرآة الحججه، حمید الدین حجت هاشمی خراسانی، مشهد، مؤسسه نشر و مطبوعات حاذق، 1371.

141- مرزداران فقاهت، محمود طیار، مراغی، قم، دبیرخانه کنگره بزرگداشت دویستمین سالگرد میلاد شیخ انصاری 1373.

142- مرگی در نور، عبدالحسین کفائی، تهران، کتابفروشی زوار 1359.

143- مزارات خراسان، کاظم مدیر شانه چی، مشهد، چاپخانه دانشگاه 1345.

144- مستدرکات اعیان الشیعه، حسن امین، بیروت، دار التعارف للمطبوعات 1418 ق.

145- مشاهیر دانشمندان اسلام (ترجمه الکنی و الالقاب) عباس قمی ترجمه محمد شریف رازی، تهران، کتابفروشی اسلامیة رازی 1351.

146- مشهد طوس، محمد کاظم امام، تهران، کتابخانه ملی ملک 1348.

- 147-مصادر نهج البلاغه و اسانیده، عبد الزهراء حسینی خطیب، بیروت، دار الاضواء 1405 ق.
- 148-مصنفات شیعه ترجمه الذریعه الی تصانیف الشیعه شیخ آقابزرگ تهرانی، به اهتمام آصف فکرت، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی 1376-1372.
- 149-مطلع الشمس، محمد حسن خان اعتماد السلطنه، با مقدمه تیمور برهان لیمودهی، تهران انتشارات فرهنگسرا 1368.
- 150-معارف الرجال، محمد حرز الدین، قم، انتشارات کتابخانه آیه الله مرعشی 1405 ق.
- 151-معالم العلماء، ابن شهر آشوب مازندرانی، منشورات حیدریه، نجف، چاپ اول 1380 ق.
- 152-مفاخر اسلام، علی دوانی، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ اول 1363.
- 153-مفاخر یزد ویژه عالمان دینی، به اهتمام سید محمد کاظم مدرسی-میرزا محمد کاظمینی، یزد، انتشارات ریحانه الرسول، چاپ اول 1382.
- 154-مکارم الآثار، محمد علی معلم حبیب آبادی، اصفهان، انتشارات فرهنگ و هنر، 1337.
- 155-منار الهدی فی الانساب، محمد حسین اعلمی حائری، تحقیق شیخ احمد حائری، قم، کتابخانه آیه الله مرعشی چاپ اول 1423 ق.
- 156-مناقب آل ابی طالب، ابن شهر آشوب مازندرانی، تصحیح هاشم رسولی محلاتی، قم، بی نا 1378.
- 157-مناقب فاطمی در شعر فارسی، احمد احمدی بیرجندی، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی 1369.
- 158-منتخب التواریخ، ابراهیم شیبانی، تهران، محمد علی علمی 1366.
- 159-منتخب التواریخ، محمد هاشم خراسانی، تهران، کتابفروشی محمد حسن علمی، بی تا.
- 160-مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی از آغاز تاکنون، خان بابا مشار، تهران، بی نا 1344-1340.
- 161-میرزای شیرازی، محمد محسن آقابزرگ تهرانی، ترجمه اداره کل تبلیغات و انتشارات، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی 1363.

- 162- میزان الانساب، محمد هاشم چهار سوقی، مقدمه و حواشی احمد چهار سوقی، قم، چاپخانه حکمت 1332.
- 163- نجوم السرد بذكر علماء یزد، آیه الله سید جواد مدرس، تحقیق حاج سید محمد حسین مدرس، یزد، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، چاپ اول 1384.
- 164- نشان از بی نشانها، علی مقدادی اصفهانی، مشهد، انتشارات زوار 1371.
- 165- نفايح العلام فی سوانح الایام، علی اکبر مروج الاسلام، تصحیح و تنظیم عباس مروج خراسانی، مشهد، آستان قدس رضوی، چاپ اول 1373.
- 166- نقباء البشر فی القرن الرابع عشر، محمد محسن آقابزرگ تهرانی، مشهد، دار المرتضی، 1404 ق.
- 167- نقد الرجال، مصطفی تفرشی، بیروت، مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، چاپ اول 1409 ق.
- 168- واعظ شهیر حجه الاسلام حاج شیخ احمد کافی به روایت اسناد ساواک، تهران، مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، چاپ اول 1383.
- 169- واقفین عمده کتاب به کتابخانه های آستان قدس، رمضان علی شاکری، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، چاپ اول 1380.
- 170- وقایع السنین و الاعوام، عبد الحسین حسینی خاتون آبادی، با مقدمه شهاب الدین نجفی مرعشی و ابو الحسن شعرانی، تصحیح محمد باقر بهبودی، تهران، کتابفروشی اسلامی، چاپ اول 1352.
- 171- هدیه الاحباب، عباس قمی، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ دوم 1363.
- 172- یادداشتهای محمد قزوینی، به کوشش ایرج افشار، دانشگاه تهران 1347-1337.
- 173- یادنامه مرحوم حضرت آیه الله کفعمی خراسانی، به اهتمام قاسم کفعمی خراسانی، بی جا، بی نا، بی تا.
- 174- یادواره دوستمین سال شهادت شهید رابع (آیه الله میرزا محمد مهدی خراسانی) به

کوشش ناصر الدین انصاری، بی جا، بی نا 1376.

175- یاران امام به روایت اسناد ساواک کتاب بیست و نهم آیه الله سید محمود طالقانی، تهران، مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات 1382.

176- یاران امام به روایت اسناد ساواک کتاب نوزدهم آیه الله حاج آقا حسین خادم، تهران، مرکز بررسی اسناد تاریخی، وزارت اطلاعات چاپ اول 1380.

اسناد

1- اداره اسناد آستان قدس رضوی

2- پرونده مدفونین در حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام

3- خاطرات خطی مجید فیاض موجود در کتابخانه مرکز اسناد انقلاب اسلامی

4- دفتر متوفیات آستان قدس

5- دفتر یادبود کتابخانه وزیری یزد، تدوین مرحوم محمد علی وزیری، موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی

6- مصاحبه با استاد واعظزاده

7- مصاحبه با شیخ مرتضی محامی

8- یادداشتهای آیه الله حاج شیخ محمد رضا مهدوی دامغانی

9- یادداشتهای حجه الاسلام صدوقی و الهی خراسانی

10- یادداشتهای سید حسن حوائجی ابراهیم

فهرست روزنامه ها

1- آفتاب شرق (1339/2/11)، (1333/11/17)

2- آزادی (1327/10/2)

3- اطلاعات (1370/1/10)

4- خراسان (1356/7/6)، (1363/12/21)، (1367/11/20)، (1371/8/17).

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند یکسانند؟

سوره زمر / 9

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

